Pavel Sudoplatov
Anatoli Sudoplatov & Jerrold L. Schecter & Leona P. Schester

Özel Görevler

Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları

İngilizceden Çeviren: Emrah Arıcılar

AYRINTI
TARİH
2. BASIM

PAVEL SUDOPLATOV

Pavel Sudoplatov, Beria'nın hemen ardından 1953'te tutuklandı. İşkence ve tecride rağmen, kendisine yöneltilen suçlamaları "kabul etmeyi" reddetti. Geçmişte karşılığında madalyalar alıp terfi ettirildiği faaliyetlerin yalanlar ve çarpıtmalarla birer suç unsuruna dönüştürüldüğünü ısrarla dile getirdi. 1968'te tahliye edilse de, aklanıp özgürlüğüne kavuşması 1992 yılını bulacaktı. Artık Komünist Parti dağılmış, oğlu Anatoli'nin yürüttüğü temyiz süreciyse yirmi iki yılı geride bırakmıştı. Sosyal bilimler alanında akademik çalışmalar yapan Anatoli Sudoplatov Moskova Üniversitesi'nde profesördür.

Time dergisinin Moskova bürosu şefi Jerrold L. Schecter, Nikita Kruşçev'in anılarının derlenmesine katkıda bulunarak üçüncü cildin çevirisi ve yayına hazırlanmasını bizzat kendisi üstlendi. Sonraki yıllarda, Beyaz Saray basın sekreteri yardımcılığı ve Ulusal Güvenlik Konseyi sözcülüğü gibi görevlerde bulundu. *The Spy Who Saved the World* [Dünyayı Kurtaran Casus] adlı kitabın ortak yazarlarından biridir. Leona P. Schecter ile birlikte *An American Family in Moscow* [Moskova'da Bir Amerikan Ailesi] ve *Back in the USSR* [SSCB'ye Dönüş] adlı kitapların yazarıdır. Bugün her ikisi de Washington'da yaşıyorlar.

Stanford Üniversitesi Hoover Enstitüsü'nün kıdemli araştırmacılarından Robert Conquest *The Great Terror* [Büyük Terör] ve *The Harvest of Sorrow* [Hüzün Hasadı] isimli çalışmalarıyla tanınıyor.

Ayrıntı: 887
Tarih Dizisi: 18

Özel Görevler
İstenmedik Bir Tanığın,
Bir Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları
Pavel Sudoplatov
Anatoli Sudoplatov & Jerrold'L. & Leona P. Schecter

Kitabın Orjinal Adı
Special Tasks
The Memoirs of an Unwanted Witness
A Soviet Spymaster

İngilizceden Çeviren
Emrah Arıcılar

Yayıma Hazırlayan
Gün Zileli

Son Okuma
Kadir Gülen

Copyright © 1994 Pavel A. Sudoplatov and Anatoli P. Sudoplatov,
Jerrold L. Schecter and Leona P. Schecter
Foreword copyright © 1994 Little, Brown and Company (Inc.)

Türkçe yayım hakları AnatoliaLit aracılığıyla alınmıştır

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Malcolm Piers / Photographer's Choice /
Getty Images Turkey

Kapak Tasarım
İnci Batuk

Kapak Düzeni
Gökçe Alper

Dizgi
Esin Tapan Yetiş

Baskı ve Cilt
Kayhan Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Merkez Efendi Mah. Fazılpaşa Cad. No: 8/2
Topkapı/İst. Tel.: (0212) 612 31 85 – 576 00 66
Sertifika No.: 12156

Birinci Basım: *Haziran, 2015*
İkinci Basım: *Aralık, 2018*

Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-975-539-997-3
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No:3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

Özel Görevler

İstenmedik Bir Tanığın, Bir Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları

Pavel Sudoplatov

Pavel Sudoplatov ve Anatoli Sudoplatov

Jerrold L. ve Leona P. Schester'in katkıları ve
Robert Conquest'in önsözüyle

AYRINTI

Tarih Dizisi

Savaş Alanı Olarak Tarih
XX. Yüzyılın Zorbalıklarını Yorumlamak
Enzo Traverso

İngiltere'de Emekçi Sınıfların Durumu
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Friedrich Engels

Cihan Harbine Doğru Türkiye
Kişisel Gözlemlerden ve Otantik Kaynaklardan
Parvus Efendi

Bir Yeniçerinin Hatıraları
Konstantin Mihailoviç

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler
George Haupt & Paul Dumont

Sultanlar Zamanında Hıristiyanlık ve İslam II
F. W. Hasluck

Arabistan'dan Öteye
Warwick Ball

Bizans Dünyası Cilt 1
Cécile Morrisson

Coğrafya Her Şeyden Önce Savaş Yapmaya Yarar
Yves Lacoste

Halk İstiyor
Gilbert Achcar

Zapata ve Meksika Devrimi
John Womack

Modern Dünyanın Doğuşu
Sir Christopher Alan Bayly

Tek Dünyaya Doğru
Warwick Ball

Ermeni Halkının Tarihi
Der: Gérard Dédéyan

Mısır'ın Uzun 19. Yüzyılı: Modernleşme, Merkezileşme
Özge Özkoç

Komün
Tarih ve Anılar
Louise Michel

Yahudi Modernitesinin Sonu
Muhafazakâr Bir Dönüm Noktasının Tarihi
Enzo Traverso

Müslüman Kardeşler
Muhalefetten İktidara
Alison Pargeter

Romanın Sultanları
Türklerin Dünyaya Yayılışı
Warwick Ball

Rus Devrimi
Bolşevik Zaferinin Kökenleri, Aşamaları ve Anlamı
Marcel Liebman

Kürtler
Milliyetçilik ve Politika
Falih A. Cabbar & Hoşam Davud

Emma için,

İçindekiler

— Önsöz 9
— Sunuş 15
— Giriş: Bir Sırrın İfşası 25

I. İlk Yıllar 29
II. İspanya: Devrimin ve Tasfiyelerin Potası 53
III. Tasfiye Yılları 73
IV. Troçki Suikastı 88
V. Stalin ve Hitler: Savaş Başlarken 111
VI. Büyük Yurtseverlik Savaşı:
Aldatma Oyunları ve Gerilla Savaşı 151
VII. Atom Casusları 199
VIII. Soğuk Savaş 248
IX. Raoul Wallenberg, X Laboratuvarı ve
Diğer Özel Görevler 293
X. Yahudiler: Kırım'daki Kaliforniya 312
XI. Stalin Döneminin Son Yılları, 1946-1953 337
XII. Beria'nın Düşüşü ve Tutuklanmam 380
XIII. Yargı Süreci 423

Ekler
Ek Bir Stalin'in Ziyaretçileri, 21-22 Haziran 1941 461
Ek İki Nükleer Casusluk Belgeleri, 1941-1946 464
Ek Üç Amerikan Atom Bombası Projesinin Teknik Yönleri 501
Ek Dört İlk Amerikan Atom Bombası Denemesi 508
Ek Beş Katin Ormanı Katliamının Gerekçesi 510
Ek Altı Pavel Sudoplatov'un İtibarının
İadesine Dair Belgeler 514

— Dizin 527

Önsöz

Robert Conquest

Bu kitap Stalinist çevreden çıkmış, gelmiş geçmiş en heyecan verici, en etkileyici ve birçok yönden en aydınlatıcı otobiyografi olma özelliğini taşıyor.

Burada anlatılanlar Kruşçev'in Gizli Söylevi'nden bu yana söz konusu döneme dair en önemli tekil katkılardan birini oluşturuyor.

Pavel Sudoplatov isminin pek bilinmediği yönünde yanlış bir kanı vardır; en azından tarihçiler bu isme aşinadırlar. Troçki suikastındaki rolü yıllar içinde genel hatlarıyla ortaya konmuştu. Ancak bu operasyon bile tam olarak anlaşılamamıştı ve farklı alanlara dağılmış meslek hayatının geri kalanına dair pek bir şey bilinmiyordu. Moskova basını bir ya da iki sene önce Sudoplatov'un hapishanede kaleme aldığı bazı mektupları yayımladı. Sudoplatov bu mektuplarda Stalin'in halefleri nce mahkûm edilmesine yol açan nispeten küçük suçlar hakkında ayrıntılı bilgiler sunuyor ve af talebinde bulunuyordu. Yayımlanan belgeler arasında açıkça belirtilmemiş özel bir görev –örneğin, Troçki suikastı– yürütenlere verilen emir ve madalyaların bugüne dek gizli kalmış listesi de yer alıyor. Bu listede Sudoplatov'un da ismini görmek mümkün. Onun savaş yıllarında Alman işgalindeki bölgelere düzenlenen operasyonlarda oynadığı role dair gün yüzüne çıkmış birkaç parça belgeyi de unutmayalım.

General Dmitri Volkogonov bu gelişmelerden sonra geniş çaplı bir mülakat yapmak üzere Sudoplatov'u ziyaret etmiş, ancak bu isteği geri çevrilmişti. Volkogonov, Sudoplatov'dan isminin baş harfiyle (S) bahsederek bu görüşmeye dair çok da aydınlatıcı olmayan bir değerlendirme sunmakla yetindi. (Bunu bir İtalyan gazetesince yürütülen çok daha sınırlı ve aynı şekilde başarısız bir başka girişim izledi.) Bu aşamada ortaya dişe dokunur bir şey çıkmasa da, Volkogonov ayrılırken Sudoplatov'a anılarını yazmasını önerecekti. O zamanlar bu öneriden bir şey çıkması pek mümkün görünmüyordu. Jerrold ve Le-

ona Schecter'in gayretli ve özverili çabaları olmasaydı bu proje hiç gerçekleşmeyebilirdi. Doğru insanların, doğru zamanda ve doğru bir anlayışla giriştikleri bu çaba karşısında minnet duymamız gerekiyor.

Sudoplatov'un faaliyetlerinin büyük kısmı, kuşkusuz, bir suç rejiminin ürünüdür. O, böylesi bir rejimin ajanıdır. Bu anlamda, kendi meşruiyeti aslında Komünist etiğin bağrında, Lenin'in "bizim ahlakımız tamamıyla proleter sınıf mücadelesinin çıkarlarına bağlıdır" ve "proleter dava uğruna yapılan her şey doğrudur" yönündeki tezlerinde yatmaktadır. Bu, en başından beri, Komünist Parti'nin çıkarı için yapılan "her şeyin" meşru olduğu şeklinde anlaşılmıştır.

Sudoplatov bu anlayışın yanlışlığını ve yol açtığı zararları gördü. Özellikle de Komünist olmayanların baş düşman ilan edilip yaşama hakkından mahrum bırakıldığına şahit oldu. Ancak her şeye rağmen, hapishaneden çıktıktan sonra bile, tüm sistemin çürümüş olduğunu söyleyen Leonid Eytingon gibi eski yoldaşlarının görüşlerini hazmetmekte güçlük çekti.

Bu önsözde, onun kayıt altına aldığı faaliyetleri genel olarak mahkûm etmenin çok da gereği yok. Her şey gün gibi ortada duruyor. Şimdilerde, bu insanları ve parçası oldukları bütün Stalinist sistemi anlamayı ve mahkûm etmeyi başaramayan çok az insan kaldı. Bugün, asıl iş, bu geçmişten ders alıp onun koşulları hakkında olabildiğince çok şey keşfedebilmekte yatıyor. Bu bağlamda, Sudoplatov'un anlattıkları, rastgele bir gerekçeye ya da anlatısını çarpıtacak pişmanlık söylemlerine mahal vermediği için faydalıdır. Hizmet ettiği rejimin zalimane olduğu kadar utanç verici ve mantık dışı faaliyetlerini bu denli serinkanlı biçimde yazıya dökebilmesi, belki de sırf bu mizacından kaynaklanıyor.

Sudoplatov'un faaliyetlerinin etki alanı özel operasyonlardan ve casusluk faaliyetlerinden sorumlu bir NKVD (sonra MGB) subayı olarak 1938'den sonra edindiği mevkiiyle uyumlu olsa da, kayda değerdir. Troçki suikastı ve Amerika'daki nükleer casusluk şebekesini yönetmek gibi görevler kariyerinin sadece bir bölümünü oluşturur. Kırklı yaşlarda tutuklanmasıyla son bulan bu makamda yirmi yıldan kısa sürede birçok farklı görevde bulunuyor. Savaş yıllarında Alman cephesinin gerisinde operasyonlar yürütüyor. Nazilere ve (1950'ye kadar) Komünistlere karşı savaşan Ukrayna milliyetçi gerillalarıyla mücadele ediyor. Berlin'deki Kızıl Orkestra casus şebekesi, SSCB'de bazı isimlere yönelik birtakım cinayetler, gizli polis içindeki antisemitik kampanya, Beria'nın tutuklanarak yargılanması gibi birçok konuda bilgi sahibi oluyoruz. Sudoplatov doğrudan ya da güvenilir bir ikinci kaynaktan

Leningrad Davası, Abakumov'un düşüşü ve antisemitik operasyon gibi dönemin diğer önemli olayları hakkında yeni bilgiler ortaya koyuyor. Sadece Kırım Olayı ve Doktorlar Komplosu'yla ilgili değil aynı zamanda büyük Yiddiş oyuncu-yapımcı Solomon Mikhoels cinayeti gibi olaylarla ilgili olarak daha önce dile getirilmemiş gerçeklerle karşılaşıyoruz. (Mikhoels olayının eksiksiz bir anlatımını ilk kez bu kitapta görüyoruz.)

Sudoplatov, Stalinist liderliğin büyük kesimiyle doğrudan ilişki içindeydi. Liderlikte son günlerini yaşayan Yejov'la bir görüşme yapmıştı. Uzun süre Beria'yla birlikte çalıştı. Stalin'le birçok kez bizzat görüştü; Konovalets ve Troçki'nin öldürülmesi ve daha sonra Tito'ya düzenlenecek suikast hakkında ondan talimatlar aldı. Kruşçev ve Molotov da dâhil üst kademedeki birçok liderle yüz yüze görüşmeler yaptı.

Kitabın Troçki suikastını konu alan bölümü bu güne kadar bu olayla ilgili olarak yayımlanmış en eksiksiz anlatımdır. Örneğin, ilk teşebbüsün neden başarısız olduğunu ve Troçki'nin Amerikan koruması Harte'ın neden öldürüldüğünü bu kitapta okuyoruz.

Birçok okuyucu atom casusluğuyla ilgili bölümü kitabın en çarpıcı ve aydınlatıcı kısmı olarak bulacak. Sudoplatov'un adamları, Troçki operasyonunu desteklemek üzere kurulan şebekeyi kullanarak önce Berkeley laboratuvarına daha sonra da (daha da önemlisi) Los Alamos'a sızmayı başarmıştı. O zamanlar, bilerek ya da bilmeyerek sırlarını Stalin'le paylaşan fizikçilerin faaliyetleri, bu kitapta ayrıntılı bir biçimde anlatılıyor. Birçok okuyucu bu bölümde anlatılanlar karşısında kuşkusuz hem şaşıracak hem de aydınlanacak. (Epey iftiraya uğramış olan Edward Teller bu konuda neredeyse tek güvenilir isim olarak ortaya çıkıyor.)

Sudoplatov'un GRU (askerî istihbarat) operasyonlarıyla hiçbir ilgisi olmadı. Bununla birlikte, 1930'lu yıllarda ABD'de düzenlenen operasyonlarla ilgili olarak kendinden yaşça büyük bir meslektaşıyla yaptığı bir konuşmadan bahsediyor. Bu kişi Hiss'le kurulan ilişki hakkında ilginç bilgiler sağlıyor.

Tutuklanışı, sorgusu ve hapisliğiyle ilgili kuşkusuz kendi bakış açısıyla kaleme aldığı bölümler, destalinizasyon sürecindeki ilk girişimlerle birlikte yürüyen değersiz bir kanunculuğun ve siyasi çarpıtrn aların sürekliliğine yönelik dikkate değer bir tanıklık oluşturuyor. Stalin dönemindeki kadar kötü olmasa da, Sudoplatov'un üzerine yüklenen suçlarla ilgili olarak Stalin sonrası (ve Beria sonrası) herhangi bir dönemin, özellikle de Kruşçev yönetiminin rolünden bahsederken engel-

lerle karşılaştığını görüyoruz. Aynı şekilde, Molotov'la Malenkov'un mevkilerini kaybederken o zamana dek onlardan söz etmeyen sorgu yargıçlarının onları davayla ilintilendirdiklerine tanık oluyoruz.

Sudoplatov, söz arasında, Sovyet toplumunun doğasına dair yararlı bir kavrayış ortaya koyuyor. Örneğin, yararlı hizmetleri karşılığında polis ajanlarının çocuklarının sınavlardan muaf tutularak yüksek eğitime gönderilmesinden tamamen normal bir olaymış gibi söz ediyor. Bu, diğer toplumlarda ve aslında daha alt düzeyde Sovyet toplumunda da görülebilecek bir kayırma ya da rüşvet meselesi değildir. Hayır, burada resmi bir devlet mükâfatıyla (ilan edilmese de) karşı karşıyayız. Bu durum, Sovyetler Birliği'nin yeni bir sınıftan ziyade yeni bir kast, ekonomik konumlarından değil hiyerarşik mevkilerinden nemalanan ayrıcalıklı bir sınıf, hatta (daha da tehlikelisi) soylu kesim üzerinde yükselen feodal bir toplum olarak ele alınması gerektiğini söyleyen Fransız fikir insanı Emmanuel Todd'un düşüncelerini tümüyle haklı çıkarıyor. Yazar Konstantin Leontiev'in bir yüzyıl önce Rusya için yaptığı öngörüyü hatırlamak gerekirse, bu anlamda, "Sosyalizm geleceğin feodalizmidir."

Son yıllarda meselelere sistemli yaklaşan bazı akademik çevrelerde, kişisel anıları tabiatı gereği "belgelerden" daha değersiz görerek reddetmek yönünde bir eğilim var. Bu görüş, ilk olarak 1930'ların SSCB'siyle ilgili olarak ve daha sonra da 1980'li yılların ortalarında öne sürüldüğü zaman, Sovyet resmi belgeleri genel olarak oldukça güvenilmez kaynaklardı. Buna karşın, en azından bazı anılar doğruları anlatıyor ya da doğruluk payı taşıyordu. SSCB üzerine yapılmış değerli araştırmalar, geniş ölçüde, iltica edenlerin ya da benzer durumdakilerin anılarına dayanıyordu. Bunların büyük kısmı 1989'dan bu yana gün yüzüne çıkan büyük miktarda gizli Sovyet belgesiyle doğrulanmıştır.

Bugün elimizde bu türden bir belge yığını var. Ancak ilk olarak, Stalin dönemine dair en gizli belgelerde bile büyük hatalar olduğunu söylemek gerekir; ikincisi, en yüksek gizlilik derecesine sahip "sözlü beyan" doğası gereği belgelendirilememektedir; ve son olarak da, hayati öneme sahip belgeler kayıptır. Sudoplatov bu kayıp belgelerin bazılarının bir zamanlar var olduğunu ifade ediyor.

Kişisel anlatılara karşı doğrusu istenirse eleştirel yaklaşmak gerekir, ancak aynı şey belgeler için de geçerlidir. Açıkçası her ikisi de tarihsel birer tanıklıktır ve hiçbiri ne mükemmel ne de eksiksiz olabilir. Bu gerçeği akılda tutarsak, aslında kişisel tanıklıklar kitlesellik söz konusu olduğunda kümülatif olarak, üst düzey ya da kilit konumdaki

yetkililer söz konusu olduğundaysa münferit olarak belgeler kadar, hatta çoğu belgeden daha büyük önem taşımaktadır. Bugün Rusya'da, birçok belgenin ortaya çıktığı şu dönemde bile, Sudoplatov'un tanıklığı belgelendirilmemiş önemli konulara (en azından şimdiye dek) dair oldukça aydınlatıcı bir anlatı sunuyor. Şunu da eklemek ki Sudoplatov güvenlik servisindeki ilişkilerini kullanarak faydalı belgelere erişmiştir. Aslında özel bilgi birikimi sayesinde, bu büyük ve genellikle de karışık ve yanıltıcı arşivlerde başka kimsenin yerini tespit edemeyeceği belgelerin izini sürmeyi başarmıştır.

Otobiyografiler genel anlamda gerçeğe uygun olmalarına karşın tabiatları gereği çeşitli düzeylerde tanıklıklardan oluşurlar. İlk olarak yazarın doğrudan deneyimi; ikinci olarak doğrudan ve yazara yakın, karşılıklı olarak birbirini doğrulayan kaynaklardan edinilen bilgiler; üçüncü olarak kendisinin ya da birincil kaynağının bilgi alanının ötesindeki daha dolaylı belgeler; ve dördüncü olarak güvenilirlik kat sayısı değişen anıların, rivayetlerin ve spekülasyonların yarı gölgesinden bahsedebiliriz. Sudoplatov'un çalışmalarını değerlendirmeye almak için onun deneyiminin sınırlarını belirtmemiz gerekir. 1938 yılına kadar NKVD içinde önemsiz bir isim olarak kalan Sudoplatov, bu dönemde üst kademedeki isimlere ya da siyasi hayata çok az erişim imkânı bulmuş, bu anlamda güvenilir ilişkiler kuramamıştır. Kıdemsiz bir ajan olarak yurt dışındaki Ukrayna milliyetçi örgütüne sızmak üzere bir göreve gönderilmiştir. Başarıları sayesinde Stalin'den övgüler almış ve Ukrayna göçmenlerinin lideri Konovalets'i öldürmek üzere kendisine yeni bir görev verilmiştir. 1938'de Moskova'ya döndüğünde çok daha büyük övgülerle karşılaşan Sudoplatov, NKVD'nin eski kadrolarının büyük ölçüde tasfiyeye uğradığını, o an için tasfiyelerden sağ kurtulanların da ketum olduğunu görecekti. Kendisinin de hizmet ettiği Dış İlişkiler Dairesi üst ve orta kademelerde neredeyse tümüyle tasfiyeye maruz kalmıştı. Dolayısıyla, Sudoplatov hiçbir zaman Yagoda-Yejov döneminin sırlarına erişemedi.

Sudoplatov, 1939 yılı başlarında, tüm amirleri ve hatta alt kademelerdeki çalışma arkadaşları itibarsızlaştırılıp infaz edilirken, tutuklanmanın eşiğindeydi ve birkaç ay boyunca göreve gelen yeni isimler tarafından dışlanmıştı. O dönemde, Dış İlişkiler Dairesi'nin başkan yardımcısı olarak Stalin'den bir davet aldı ve kendisine Troçki görevi verildi. Devam eden on beş sene boyunca, Stalin'in en gizli faaliyetlerinin hepsi değilse bile, çoğuna ortak oldu (sonraki yıllarda bu faaliyetlerin kapsamına dair çok daha fazla şey öğrenecektir). 1939'dan önceki dönem ve bir dereceye kadar da sonraki yıllara ait bazı gizli

planlar hakkında tam bir bilgi sahibi değildir. İlk dönemde hassas ve iletişime açık ilişkilerin bulunmayışı Kirov cinayetini ele alış biçiminde kendini gösteriyor. Suikastın nedenleriyle ilgili olarak ne zamandır anlatılagelen hikâyelerden birini kabul ediyor, ancak (bu hikâye, olayın bir şehvet suçu olduğunu öngörüyor) bunun tam da bu nedenle, düpedüz kişisel bir cinayet olduğunu düşünüyor. Şurası açık ki katil her zaman kendi başına hareket eder. Mesele, Stalin ve diğer liderlerin katile böyle bir fırsat tanıyıp tanımadığı, tanımışsa da bunu nasıl yaptıklarıdır. Bunun yüksek bir olasılık olduğunu söyleyelim. Hitler ve Yahudi soykırımıyla ilgili "belgelerin" bulunamayışı, "sözlü beyan" gibi bir durum söz konusu olduğunda anlamsızdır. Sudoplatov, cinayetin arkasındaki kıskançlık etkeninin gizlendiğini, çünkü herkesin Kirov'un itibarını korumak istediğini yazıyor, ancak bu görüş yıllar önce geçerliliğini kaybetti.

Kendi deneyimleriyle ilgili eksik bilgi ve çıkarımlar nedeniyle, örneğin Nazi-Sovyet Paktı'nın gizli protokolleri hakkında bir şey bilmiyor ve 1953 yılında Yahudileri sınır dışı etmek üzere hiçbir plan hazırlanmadığını iddia ediyor. Bunu da görünürde böylesi bir operasyon için gerekli nakil planlarının bulunmayışına dayandırıyor. Ancak ortada bir mektup var. Yahudilerin önde gelen isimleri, yoğun baskı altında, kendi halklarının sınır dışı edilmesini talep eden bir mektup imzalayarak Stalin'e gönderiyorlar. Buradan elde edilecek sağlam bir sonuç varsa, o da operasyon emrinin çıkartılmadığıdır.

Bu tür noktalar üzerinde durmak gerek. Ne var ki, Sudoplatov'un sunduğu gerçeklerle kıyaslandığında bunların pek bir önemi olmadığı görülecektir. Fikrini değiştirerek kariyeriyle hesaplaşmak istemesi bizim için büyük şans. Sonuç olarak, ortaya emsalsiz bir belge çıkmış durumda. Aslına bakılırsa, Sudoplatov bütün bir Yüksek Stalinizm döneminin önemli meselelerini konu alan en değerli ulaşılır kaynaklardan biri olarak karşımıza çıkıyor.

Sunuş

Jerrold L. ve Leona P. Schecter

Pavel Anatolievic Sudoplatov'un istihbarat kariyeri, Stalin'in Sovyetler Birliği'ndeki otuz yıllık hâkimiyetiyle neredeyse aynı döneme denk düşer. Sudoplatov, uzun yıllar Sovyet istihbarat servisinin seçkin birimlerinden biri olan Özel Görevler Dairesi'nde çalışmış, savaş yıllarında da bu dairenin başına geçmiştir. "Özel" kelimesinin anlamını kanla, zehirle ve terörizmle tanımlamıştır. O ve çalışma arkadaşları, kendi işlerinden hep Özel Görevler olarak bahsedeceklerdir. Sudoplatov hayat hikâyesini anlatırken, kökleşmiş bir ketumiyetle Stalin komünizminin ideolojik temellerini eylemlerine gerekçe olarak göstermek arasında ikilemde kalmaktadır.

Sudoplatov, 1992'de onunla mülakatlara başladığımızda, seksen beş yaşındaydı. Sürekli nükseden bir kalp rahatsızlığı vardı ve kalan gücünü temkinli bir biçimde kullanarak üç saatlik oturumlarla sınırladığı mülakatlar için hazırlanıyordu. Belinde bir kambur vardı ve hapishanedeyken sol gözü görme yetisini kaybetmişti. Buna karşın, zihni berraktı ve hayatının büyük kısmını emirler vererek geçirmiş bir adama ait canlı ve otoriter bir ses tonuyla konuşuyordu. Kır ve dalgalı saçlarının altında yakışıklı hatta zarif bir adamın artık kırışıklara teslim olmuş yüz ifadesini ve güçlü bir mizah anlayışla birleşen analitik zekâsını görmek mümkündü. Komünizm rüyasına olan inancını yitirmemişti ve bu rejimin düşüşünü Stalin'den sonra gelen daha küçük adamlara atfediyordu.

Pavel Anatoliyeviç Sudoplatov'un yetmiş yılın suiistimal ve cinayetlerini anlatan otobiyografisi bir pişmanlık ya da itiraf değildir. Sudoplatov kendini Ukraynalı faşistlere, Troçki ve Troçkistlere, halk düşmanlarına, Alman istilacılara, NATO ve Amerikan emperyalistlerine karşı meşru bir mücadele veren "bir savaş neferi" olarak görmekteydi. Gören gözü yıllar önce kazanılan savaşları tekrar yaşarken keyifle parlıyordu. Yanlış bir varsayımda bulunarak, bizim tüm bu operasyonla-

rın arkasındaki mantığı paylaştığımızı düşünüyordu. Yalta'da varılan mutabakatla Hitler-Stalin Paktı'nı aynı kefeye koyduğu zaman, şaşkınlıktan küçük dilimizi yutacaktık. Sudoplatov, bu bağlamda, Sovyetler Birliği'ni bir dünya gücü olarak tanıyan ilk liderin Hitler olduğunun Yalta'da doğrulandığını öne sürüyordu. Çoğu kez "zamanında düşman, ancak şimdi birlikte çalışmak zorunda kalınan" kesimlerden bahsediyordu. Bunun üzerine oğlu Anatoli "barış ve dostluk" temalı Sovyet propaganda klişesine atıfta bulunarak ona, "Baba, hikâyeye geri dönelim. Bu kadar *mir i druzhba* kâfi." demişti.

Bu tür sloganlar Sudoplatov'un kendine diplomat süsü veren NKVD subayları tarafından 1940'larda Batılı nükleer bilimcilerle işbirliği sağlamak için etkili biçimde kullanıldı. Sudoplatov, mülakatlar sırasında Batılı nükleer bilimcilerin Sovyetler Birliği'yle işbirliğinden bahsederken, vatan haini ve dost arasındaki farkı derinlemesine irdeliyordu. Sovyetler Birliği'yle nükleer sırları paylaşan bu bilim insanlarına ödeme yapılmamış ya da servise kabul sözleşmesi imzalatılmamıştı. Bu bakımdan hiçbiri denetimli ajanlar değildi. İlk atom bombasını Hitler'in üreteceğinden korktukları için, bildiklerini Sovyet bilimcilerle paylaşmışlardı. Sonra da, süper güçler arasında Sovyetler Birliği lehine oluşacak dengenin dünya barışına katkıda bulunacağına inandılar. Bilim insanlarıyla çalıştığı sırada kendilerini yetkileri ulusal sınırları aşan yeni bir üstün devlet lideri nesli olarak gördüklerini fark eden Sudoplatov, subaylarıyla birlikte onların bu kibrinden istifade edecekti.

Bugün, Rus istihbarat servisinin önceki kuşakların nükleer casusluk faaliyetlerini tüm yönleriyle neden ortaya koymadığı bir varsayım meselesi olsa da, bizce bunun iki nedeni var. Birincisi, mesleki onur ve gizlilik saplantısının çok yüksek oluşudur. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bile Rus istihbarat servisinin özüne çok dokunulmamış, teşkilat kendi dünyasında kalmıştır. Amerikan ve İngiliz istihbarat servisleri de benzer şekilde bir olayın üzerinden elli yıldan fazla bir süre geçtikten sonra "kaynak ve yöntem" tasnifi yapmaktadır. Federal Araştırma Bürosu (FBI), savaş yıllarındaki casusluk dosyalarına erişim talebimizi reddetmiştir. Sudoplatov'a göre, Rusların gizlilik saplantısının temel nedenlerinden biri de, nükleer sırları Sovyetler Birliği'ne sızdıran etkin isimlerin tamamının daha sonra Yahudi oldukları gerekçesiyle tasfiyeye uğramış olmasıdır. Rus istihbarat servisi için nükleer casusluk alanındaki başarılarından bahsetmek Yahudileri kahramanlaştırmak olacağından, mevcut siyasi iklimde bu pek mümkün değildi. Bugüne kadar ilk Sovyet atom bombasının geliştirilmesinde casusluk

faaliyetlerinin hayati bir önem taşıdığını söylediler ama daha fazlasını açıklamaya yanaşmadılar.

Sudoplatov'a göre, Amerika'daki nükleer casusluk operasyonlarının savaş yıllarına ait tüm ayrıntıları KGB dosyalarında bulunabilir. Savaş döneminin öncelikleri ve atom bombası projesinin eşsiz doğası nedeniyle, Sudoplatov'un yardımcıları Leonid Eytingon, Lev Vasilevski ve Grigori Kheifetz'e Moskova Merkez'in olağan izni olmadan kendi başlarına ajan toplama izni verildi. Sudoplatov'a göre, bu nedenle onay gerektiren şifreli mesajlarla pek uğraşmıyorlardı. Dosyalarda bu tür bir mesaj trafiğinin görülmemesi, bu çalışmaları denetleyen Sudoplatov'dan başka birinin tüm hikâyeyi bir araya getirmesini imkânsız hale getiriyor.

Sudoplatov'un görev yaptığı dönemde, Sovyetler Birliği, gazetecilerin ve diplomatların ülke gerçeklerinden tümüyle tecrit edildiği oldukça kapalı bir yerdi. Sovyet bürokrasisi, herkesin birbirini tanıdığı ve nasıl davranılacağını bildiği küçük ve tehlikeli bir kasaba gibiydi. Stalin'in kaprisleri karşısında hayatta kalabilmek için tetikte olmanın yanı sıra altıncı bir hisse sahip olmak gerekiyordu. Komünizm, Stalin'in iktidarını sürdürmek ve feodal bir hanedanın yıkıntılarından bir süper güç yaratmak için eski yoldaşlarını sürekli ihraç edip ülkenin farklı bölgelerden yeni yüzler devşirerek güç kademelerini idare ettiği bir sosyal mühendislik deneyiydi. Birbiriyle mücadele eden gruplar için bir çıkar dengesi yaratacak hiçbir ekonomik, hukuki ya da siyasi kurum yoktu. Stalin'in yetki transferi için uygun gördüğü yöntem ya ölüm ya da sürgündü. Sudoplatov'un gözünden bakınca, bu sürecin düşündüğümüzden çok daha sert ve çok daha yozlaşmış olduğunu anlıyoruz. En ağır cezaları alanların Stalin'e en iyi hizmet edenler olduğunu görüyoruz.

Sudoplatov bize tasfiyelerin bir sistemi olduğundan bahsediyor. Ülke ne zaman durulmaya ve ekonomik olarak kalkınmaya başlasa, Stalin hayali suçlar üreterek yeni gerilimler yaratıyor. Yeni bir tasfiye dalgası, küçük bürokratik güç çevrelerini ve onların liderlerini unutulmaya terk ediyor. Moskova deneyimi olmayan yeni yüzler Stalin'e baş eğmeğe başlıyorlar. Sudoplatov, rakiplerini kontrol altına almak için Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev'in de hemen aynı modeli benimsediğini ifade ediyor.

Sudoplatov böyle bir ortamın ürünüydü ve bunu kaçınılmaz bir bedel olarak kabul etti. Bir yerde bize şöyle bir şey söylemişti: "Stalin, reformları ve sanayileşme hızını yavaşlatmak isteyen insanları öldürdü. Kolektivizasyona karşı gelenleri ya da reformlara dur diyenleri orta-

dan kaldırdı. Her şeye rağmen, ülkeyi kolektif çiftlikler doyuruyordu. Aslında, casus ya da hain olmayan ancak kendi çizgilerini kabul ettirmek isteyen insanlara da karşıydı. Gorbaçov ya da Yeltsin gibi insanlar Stalin döneminde yaşasalar kendi çizgilerini dayattıkları için ortadan kaldırılırlardı."

Sudoplatov, neredeyse bütün arkadaşları infaz edildikten ya da hapse atıldıktan sonra, Stalin'in sosyalist ahlakının nelere yol açtığını sorgulamaya başladı. Stalin'in son yıllarında, Doktorlar Komplosu'nun yol açtığı karmaşa ortamında, istihbarat servisindeki konumunun sarsıldığını ve ayrıcalıklı yaşamının tehdit altında olduğunu gördü. İlk başta, bunun bürokratik yetersizlik ve yanlışlardan kaynaklandığını düşündü. Rejimin asıl amacının yüce bir sosyal deney olmadığını ancak tutuklanıp sorguya alındığı zaman fark etti.

Sudoplatov'un bu kitap için hazırladığı ilk taslak Rus okuyucuya yönelikti. Amacı karanlık bir döneme ışık tutmaktı. Ona önce övgüler ve madalyalar kazandıran, ancak daha sonra ihanetle suçlanarak hapse atılmasına neden olan operasyonlarla ilgili yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırmayı umuyordu. Olağandışı bir şey yaşamamıştı; başına gelenler kendine has bir modeli takip ediyordu. Bu modele göre, Sovyet üst kademelerinde "en üst otorite"nin emriyle gerçekleştirilen dezenformasyon ve cinayetler çarpıtılarak komplo ve ihanet suçlamalarına dönüşüyordu.

İhanet hikâyeleri bezdiriciydi. Her biri, tüyler ürperten bir mücadeleye yeni katmanlar ekliyordu. Sudoplatov, yeni bir usulsüz tutukluluk hikâyesi anlatmaya başladığı zaman, son anlattığı olay üzerine daha ne söz söyleyebileceğini merak etmiştik. Ancak olayın kurbanının Moskova kışında gidecek hiçbir yeri olmadan parasız ve kimsesiz Lubyanka önünde kalakaldığını duyduğumuz zaman, Arthur Koestler'in Stalinist terörü anlatan *Darkness at Noon** gibi klasiklerini andıran bir hikâyeyle karşı karşıya olduğumuzu gördük.

Sudoplatov'un en çok önem verdiği şey, ayrıntıların kesinliğiydi. Kendisine yöneltilen ihanet suçlamaları nedeniyle on beş yıl hapiste kalmış ve buna ek olarak aklanmak için kırk yıl daha uğraşmıştı. Ona göre, bu suçlamalar, Beria'ya karşı giriştikleri amansız güç mücadelesinde Kruşçev ve takipçilerinin ürettikleri yalanlardan ibaretti. Onu hapse gönderen asıl "suç", Beria'nın emri altında çalışması olmuştu.

Sudoplatov, 1939'dan 1953'e kadar kendisine akıl hocalığı eden Lavrenti Beria'nın karmaşık kişiliğini gözler önüne seriyor. İlk Sovyet atom bombasının üretim sürecini başarıyla yöneten, geniş bir öngö-

---

* *Gün Ortasında Karanlık*, Çev. Pınar Kür, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004. (ç.n.)

rüye ve idari bir dehaya sahip bu adamın eksiksiz bir resmini çizmeye çalışıyor. Sudoplatov onun yönetimi ele alacağını ve yozlaşmanın yarattığı pisliği temizlemek için amansız bir mücadeleye girişeceğini umuyordu. Beria, Sovyetler Birliği'nin küresel itibarını yükseltecekti. Sudoplatov, Stalin'in ölümünden tutuklanışına kadar geçen sürede, Beria'nın aldığı ıslah önlemlerinden övgüyle bahsediyor. Buna karşın, Beria'nın istihbarat servisinde zirveye yükselirken uyguladığı vahşeti, Hitler-Stalin Paktı'ndan sonra Sovyetleri yüceltmek konusunda gösterdiği kibri ya da Baltık halklarına karşı işlediği suçları reddetmiyor.

Sudoplatov, Beria'nın Berlin Duvarı'nın örülmesine yol açan krizi önleyerek 1950'lerde Almanya'nın birleşmesini sağlayabilecek öncü isim olduğunu iddia ediyor. Beria, Stalin'in ölümüyle Kruşçev'in yandaşlarınca tutuklanışı arasında geçen bir kaç ay içinde, çalışma kamplarını (Gulag) boşaltmaya ve siyasi tutukluların serbest bırakılması için baskı yapmaya başlamıştı. Sudoplatov, sözde Siyonist komplo sırasında istihbarat servisinden tasfiye edilen, çoğu Yahudi birçok arkadaşının serbest kalmasından çok memnundu. Sudoplatov'un Beria'sı, Stalin'in diğer varislerinin yaşamasına izin veremeyeceği kadar güçlü, yarı canavar, yarı reformcu bir kişiliktir. Kruşçev Beria'yı ortadan kaldırmayı başardı ve hâlâ birçok insan tarafından benimsenen tarihsel bir imaj yarattı. Öyle ki, Kruşçev başa geçmeden önce işlenen suçların kabahati Stalin'le birlikte en çok Beria'ya kesildi. Sudoplatov, Kruşçev'le birlikte diğer Politbüro üyelerinin de tümüyle bu suçlara iştirak ettiğini bize belgeleriyle anlatıyor. Sudoplatov'un bu kitabı yazmasındaki asıl amaç, adaletsiz bir yargılama ve mahkûmiyet karşısında kendini temize çıkarmaktır. Aynı zamanda, Nikita Kruşçev'in 1967-1971 yıllarına ait anılarını yazdırtırken işlediği suçları örtbas ettiğini söyleyerek Kruşçev'in kendi tarih anlatısına meydan okumak istemiştir.

Sudoplatov'un Moskova Üniversitesi'nde profesör olan oğlu Anatoli Pavloviç, babasını hapisten kurtarabilmek için emekli KGB subayı annesi Emma'yla birlikte uzun yıllar mücadele verdi. Anatoli, hikâyesini anlatması için babasını yüreklendirmekle kalmayıp bu süreçte onunla birlikte çalıştı. Sudoplatov'un gizli kariyeri, ilk kez 1960'da Komünist Parti Merkez Komitesi'ne yazılan bir temyiz mektubuyla kayıtlara geçmişti. Kendisi o dönemde hapisteydi. Anılarını yazmaya Parti Denetleme Komitesi'nde geçirdiği yılları anlatmak üzere 1970'de, yani serbest kaldıktan iki sene sonra başladı. Yazarlar Birliği'ne üye olabilmek için kısa bir özgeçmiş yazmak gerekiyordu. Sudoplatov, 1990'da, KGB için Özel Görevler Dairesi'nin yürüttüğü

en gizli operasyonlardan bazılarını kaleme aldı. Jerrold Schester'in Nikita Kruşçev'in 1970 yılında Little, Brown yayınevi şirketi ve *Life* dergisince yayımlanan anılarına ulaştığını ve Leona Schester'in de yayın temsilcisi olduğunu bilen Anatoli, 1992'de babasının faaliyetleriyle ilgili kısa bir özetle birlikte Moskova'da bize ulaştı. Taslaktaki çoğu ismin Batılı okuyuculara yabancı olduğunu belirttiğimiz zaman Anatoli, içinde Troçki, Oppenheimer, Fermi, Fuchs ve Bohr gibi isimlerin yer aldığı babasına ait iade-i itibar başvurusunun aslını gösterdi. Aynı zamanda Rosenbergler, Yalta, Prens Radziwill ve Tito gibi isimlerle de karşılaştık. Uzun süredir saklanan istihbarat sırları sel olup akıyordu. Peki, ilk tasarıda bu bölümlere neden yer verilmemişti? Sebebi basitti; bunlar başarılı operasyonlardı ve davalar uzun süre önce kapanmıştı. Dolayısıyla Sudoplatov'un tutuklanması, yargılanması ve hapsedilmesi sürecinden bahsedilirken bu olayların konusu açılmamıştı.

Kanıta ihtiyacımız vardı ama Anatoli'nin babasının davasıyla ilgili arşiv belgelerine yalnızca sınırlı bir erişimi bulunuyordu. Anatoli, bu nedenle, Sudoplatov'un yarım yüzyıldan eskiye dayanan anılarını ve maceralarını yeniden düzenlemek ve ayrıntılandırmak için, babasıyla birlikte belgeler ve birinci ağızdan anlatılan hikâyeler hakkında bir araştırmaya girişti. Şans eseri, KGB savaş yıllarındaki operasyonlarla ilgili olarak kendi altı ciltlik tarihini yazmaya çalışıyordu ve bu iş için görevli elemanlarını hatıratı için Sudoplatov'a yönlendirmişti. Sadece Sudoplatov'un yorumlayabileceği belge nüshalarıyla gelmişlerdi. Sudoplatov hikâyesini anlatırken bu belgelerden de yararlanacaktı. Ondan kod isimlerin kimlere ait olduğunu tespit etmesini ve operasyonların sırasını belirlemesini istediler. Sudoplatov, Rus istihbarat servisinin 1920 ila 1953 yılları arasında yürüttüğü gizli operasyonların yaşayan kurumsal belleği konumundadır.

Belgelerin içeriği Anatoli için yeni değildi. 1960'larda, henüz bir yüksek lisans öğrencisiyken, babasının masumiyetini kanıtlamak için belge toplamaya başlamıştı. Aksi takdirde kısır kalacak ve yorumlanamayacak belge ve kayıtların iç yüzünü anlamak ve bunlara nüans kazandırmak için annesinden aldığı analitik kavrayış yeteneğinden faydalanıyordu. Anatoli Pavel Anatoliyeviç'in harp yoldaşlarından istediği belge niteliğindeki mektuplarda, bu insanların Almanlara karşı gösterdikleri kahramanlıkları ve nükleer casusluk alanındaki başarılarını ilk ağızdan duyuyordu. Kremlin içindeki güç mücadelesinin can sıkıcı ayrıntılarından haberdar olmuştu. Anatoli, babasının iddianamesinin ardında yatan gerçekleri siyasi kaygılarla gizlemeyi hukuk sayan bir yasal sistemle baş etmeye zorlanıyordu. Süreç içinde gazete haberleri,

anılar, askerî cerideler, KGB bültenleri ve babasının kariyeriyle ilgili gizliliği kalkmış belgelerden oluşan bir yığın veri derledi. Arşiv belgelerine ulaştığında, bunların çoğu babasının uzman onayına, kişiler ve genel içerik hakkında yorumlara ihtiyaç duyuyordu.

Pavel Sudoplatov'la yüz yüze ve Anatoli üzerinden olmak üzere, bir yıldan uzun süre mülakat yaptık. Film yapımcısı olan oğlumuz Steven Schester, toplamda yirmi saat boyunca Sudoplatov'un anlattıklarını ve sorularımıza verdiği yanıtları kayda aldı. Anlattıkları sayesinde, şu an hayatta olmayan yakın dostları Leonid Eytingon, Vassili ve Elizabeth Zarubin ve Lev Vasilevski'yi tanıma fırsatı bulduk. Onların hayat hikâyelerinde bazen gülmeden geçemediğimiz ayrıntılara ve en gizli Sovyet istihbarat operasyonlarının iç yüzüne yönelik bir kavrayışa rastladık. Anatoli, babası içerden çıktıktan sonra yemek masasında tekrar tekrar anlatılan bu hikâyelere hiç yabancı değildi. Sudoplatov, bu insanların Robert Oppenheimer, Bruno Pontecorvo, Enrico Fermi ve Leo Szilard gibi nükleer bilimcilerle nasıl karşılaştıklarını bizzat hatırlıyor.

Sudoplatov, bu kitap için KGB'yle doğrudan işbirliğine girmediği gibi, teşkilattan herhangi bir destek de almadı. Bununla birlikte Birleşik Devletler, İngiltere, Kanada ve Batı Avrupa ülkelerinden nükleer sırları temin eden eski KGB subaylarıyla ve eskiden GRU'da (Sovyet askerî istihbaratı) görev yapmış meslektaşlarıyla yaptığı serbest görüşmelerde hafızasının eksik kalan parçalarını tamamlama fırsatı buldu.

Sudoplatov'un savaş yıllarındaki operasyonlara dair KGB arşivleri için yazdığı kısa ve öz resmi yazılar, kişisel derlemelerle geliştirdiği anlatıya temel oluşturdu. Bu yazılarla birlikte, yirmi saatlik kamera kaydının deşifre metnini ve Anatoli'nin babasının savunması için topladığı notlarla belgeleri kullanarak Pavel Anatoliyeviç'in onayına sunacağımız ilk taslağı hazırladık. Tarihleri teyit etmek için bu belgeleri basılı kaynaklarla karşılaştırdık. Sudoplatov, nihayet hiçbir şeyin kaybedilmediği ya da değiştirilmediğine kanaat getirdi ve istihbarat servisinde adet olduğu üzere en hassas sayfalara paraf attı.

Pavel Anatoliyeviç Sudoplatov'a bu kitap için bilgi sağlayan kaynaklar, Sovyet askerî istihbaratından isminin açıklanmasını istemeyen eski bir üst düzey yetkili dışında, tümüyle açık ismiyle verildi. Bazı konulara açıklık getirmek ve kaynakları belirtmek için dipnotlar ekledik. Bu kaynakların çoğu halka açıktı ve daha önce Sovyet ya da Batı yayınlarında ortaya çıkmıştı. Ancak bazı kaynaklar, Sudoplatov ya da arkadaşlarınca bilinmesine ya da görülmesine karşın, henüz halka açık değildi. Anatoli Sudoplatov'un General Dmitri Volkogonov'la

kurduğu ilişki üzerinden babasının kişisel dosyasına sınırlı bir erişimi vardı. Volkogonov'un bu metin ya da yol açacağı sonuçlara dair hiçbir sorumluluğu bulunmadığını belirtmek isteriz.

Anatoli, Atom Enerjisi Bakanlığı'nda görevli Sovyet fizikçi İgor Kurçatov'a ait gizliliği kaldırılmış arşiv belgelerine ulaşmıştı. Kurçatov'un mektupları ve raporları konuyla ilgili KGB belgelerine açıklık kazandırıyor ve bunları destekliyordu. Bu belgelerle ilgili nüshalar ekler bölümünde yer alıyor. Ulusal güvenlik meselelerinde uzun bir deneyimi olan eski bakanlar kurulu üyesi Amerikalı uzman bir fizikçi, bize atom bombasının hangi detaylarının henüz Sovyetler Birliği ya da ABD'de yayımlanmamış olduğu konusunda bilgi verdi. Bu gizli belgeleri yayımlamamak adına ekler bölümünde düzenlemeye gittik.

Editörümüz Roger Ronald'a bu kitap için harcadığı yoğun ilgi ve emekleri nedeniyle teşekkür etmek isteriz. Bu metni "kimse daha fazla değiştiremez" yönlü hileleri boşa çıkartırcasına büyük emek isteyen bu işte düşünsel bir enginlik, ilgi ve sorumluluk örneği gösterdi. Peggy Leith Anderson yaptığı düzeltilerle taslak metnin açıklık, tutarlılık ve kesinliğine yönelik kalıcı bir katkı sundu. New York'ta Geoffrey Kloske ve Moskova'da Felix Rosental, yaptıkları araştırmalarla üstün bir gayret örneği sergilediler. Teknik belgelerin çevirisini yapan Dmitri Linnik'i de unutmayalım.

SOVYET GÜVENLİK VE İSTİHBARAT SERVİSİNİN EVRİMİ

Lubyanka ya da Dom Dva (Numara 2) Rus güvenlik servisinin Lubyanka Caddesi 2 numaradaki genel merkezine verilen isimlerdir. Bu bina çok önceleri Rossiya Sigorta Şirketi'ne ev sahipliği yapıyordu. 1917'den Ağustos 1991'deki başarısız darbe girişimine kadar Sovyet güvenlik servisinin genel merkezi olarak kullanıldı. Bina, Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu'nun (ÇEKA) ilk başkanı Polonyalı entelektüel Feliks Edmundoviç Dzerjinski'nin adını verdiği meydana bakıyordu. 1991'deki darbe girişimi başarısız olunca Dzerjinski'nin heykeli kaldırıldı ve meydanın ismi Lubyanka Meydanı olarak değiştirildi.

ÇEKA ilk Sovyet güvenlik servisi olarak 1917'den 1922'ye kadar ayakta kaldı. Bu yapı 1922'de GPU (Devlet Siyasi İdaresi) ve daha sonra da OGPU (Birleşik Devlet Siyasi İdaresi) halini aldı. Güvenlik polisi 1934'te GUGB (Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) adını aldı ve Josef Stalin'in tasfiyelerini gerçekleştirmek ve geniş bir silsile halinde uzanan çalışma kamplarını yönetmek için genişletilen NKVD'ye (İçişleri Halk Komiserliği) bağlandı.

1930'lu yıllar boyunca GUGB/NKVD bünyesinde hizmet veren paralel istihbarat servisleri oldu. Bunlar, Rusça kısaltması INO (Inostrannye Otdel) olarak bilinen Dış ilişkiler Dairesi ve Özel Görevler Dairesi'ydi. INO yurt dışındaki rezidenturaların (istihbarat üsleri) idaresinden sorumluydu. Bu yapıya ilk olarak Mihail Abramoviç Trilissier (1921-1929), daha sonra da Artur Kristyanoviç Artuzov (1929-1934) başkanlık etti. Artuzov yurt dışında Komünist rejimle mücadeleye girişen Beyaz (anti-Bolşevik) Ordu'nun üyelerine karşı düzenlenen sözde Güven operasyonunun kahramanı olarak kabul ediliyordu.

Özel Görevler Dairesi 1926'da Dzerjinski'nin yerine geçen Vyaçeslav R. Menzinski tarafından kuruldu. Bu ayrı istihbarat merkezi öncelikli olarak sabotaj eylemlerinden ve Batı'ya yönelik yasa dışı sızmalardan sorumluydu. Savaşın kaçınılmazlığı temel çıkış noktasıydı. 1920'ler ve 30'larda küçük bir birim olarak kalan Özel Görevler Dairesi II. Dünya Savaşı sırasında Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerindeki askerî operasyonlar için "yasa dışı" Sovyet ajanı sağlama işini üzerine alınca önem kazandı. Bir ajan için "yasa dışı" olmak yabancı bir ülkede sahte bir kimlikle yaşamak ve diplomatik dokunulmazlığa sahip olmadan faaliyet yürütmek demekti.

Güvenlik servisi II. Dünya Savaşı sırasında bazı bürokratik dönüşümler geçirdi. Kimi zaman NKGB (Devlet Güvenlik Halk Komiserliği) adıyla bağımsız bir birim olarak, kimi zamansa genişleyen NKVD bünyesinde bir alt birim (GUGB) olarak faaliyet yürüttü. Savaştan sonra bakanlık statüsüne yükseltilerek Devlet Güvenlik Bakanlığı'na (MGB) dönüştürüldü. Stalin'in ölümünün ardından (Mart 1953) Lavrenti Beria güvenlik servislerini genişletilmiş İçişleri Bakanlığı (MVD) bünyesinde topladı ve Temmuz 1953'te tutuklanana kadar bakanlığın yönetimini ele aldı. Güvenlik aygıtı 1954'de KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) adıyla Bakanlar Kurulu'na bağlı ayrı bir komiteye dönüştürüldü.

Mihail Gorbaçov hükümetine yönelik Ağustos 1991'deki darbe girişiminden sonra, KGB yeniden yapılandırıldı. Dış istihbarattan sorumlu Birinci Genel Direktörlük Dış İstihbarat Servisi adını alarak bağımsız bir birim haline geldi. Karşi istihbarat operasyonlarına bakan İkinci Genel Direktörlük ise Güvenlik Bakanlığı adını alarak ulaşım güvenliği, ekonomik suçlar, dolandırıcılık ve yolsuzlukla mücadele gibi alanlara bakan diğer direktörlükleri bünyesinde topladı. Rusya devlet başkanı Boris Yeltsin Aralık 1993'te Güvenlik Bakanlığı'nı lağvetti ve ülke güvenliğini denetim altına alabilmek için yerine Federal Karşı İstihbarat Teşkilatı'nı getirdi.

1917-1922	ÇEKA	Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu (Çrezvıçaynaya Kommissiya po Borbe s Kontrrevolyütsiey, i Sabotajem)
1922-1923	GPU/NVKD	Devlet Siyasi İdaresi (Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye), İçişleri Halk Komiserliği (Narodni Kommissariat Vnutreennikh Del) bünyesinde
1923-1934	OGPU	Birleşik Devlet Siyasi İdaresi (Obiedinyonnoye Gosudarstvennoye Politiçeskoye Upravleniye)
1934-1941	GUGB/NKVD	Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü (Glavnoye Upravleniye Gosudarstvennoye Bezopasnosti), NKVD bünyesinde
Şub.-Tem. 1941	NKGB	Devlet Güvenlik Halk Komiserliği (Narodni Kommissariat Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
Tem. 1941-1943	GUGB/NKVD	
1943-1946	NKGB	
1946-1953	MGB	Devlet Güvenlik Bakanlığı (Ministersvo Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
1953-1954	MVD	İçişleri Bakanlığı (Ministersvo Vnutrennikh Del)
1954-1991	KGB	Devlet Güvenlik Komitesi (Komitet Gosudarstvennoye Bezopasnosti)
1991-1993	MB	Güvenlik Bakanlığı (Ministersvo Bezopasnosti)
1991-	SVR	Dış İstihbarat Servisi (Slujba Vneshnei Razvedki)
1993-	FSK	Federal Karşı İstihbarat Teşkilatı (Federal Slujba Kontrazvedki)

Giriş
Bir Sırrın İfşası

Adım Pavel Anatoliyeviç Sudoplatov. Muhtemelen bu adı daha önce hiç duymadınız. Gerçek kimliğim elli sekiz sene boyunca Sovyetler Birliği'nin en iyi saklanan sırlarından biri olduğundan, siz okuyucularımdan böyle bir şey beklemiyorum. Ancak beni başka isimlerle tanıyor olabilirsiniz. Bunlar çoğunlukla Merkez, Amir ya da SMERSH şefi gibi kimliğim hakkında Batılı kaynaklarda yer etmiş yalan yanlış ifadelerdir. Çatısı altında faaliyet yürüttüğüm Özel Görevler Dairesi, yurt dışındaki düşmanlarımıza yönelik sabotaj, insan kaçırma ve suikast türü birçok eylem yönetmiştir. Bu daire, bir zamanlar Sovyet güvenlik servisi bünyesinde faaliyet gösteren özel birimlerden biriydi. Troçki suikastı benim sorumluluğumdaydı. II. Dünya Savaşı sırasında gerek Almanya gerek Alman işgali altındaki bölgelerde dezenformasyon faaliyetlerinde bulunarak gerilla savaşını yönettim. Savaş bittikten sonra, yeni bir savaş durumunda Amerikan ve NATO tesislerine yönelik sabotaj eylemleri yürütmek amacıyla yurt dışında kurulan yasa dışı şebekeleri yönetmeye devam ettim. Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'dan atom bombasının teknik sırlarını sızdırmak amacıyla yürütülen casusluk faaliyetleri de gene benim sorumluluğumdaydı. Bu amaçla yasa dışı ajanlardan oluşan bir şebeke kurdum. Bu ajanların çalışmaları sayesinde Robert Oppenheimer, Enrico Fermi, Leo Szilard, Bruno Pontecorvo, Alan Nunn May, Klaus Fuchs ve bu ülkelerdeki başka bilimciler bu sırları bizimle paylaşmaya ikna oldular.

Şu son elli yıla bakıp bizi ruhsuz bir özgüvenle düşmanlarımızdan intikam almaya iten zihniyeti düşünüyorum. Şu an her şey çok farklı görünüyor. O yıllarda, Troçki'nin ya da bize cephe almış olan tüm eski yoldaşlarımızın öldürülmesini bir ahlak sorunu olarak görmüyorduk. Bütün işçileri koruyacak, onlara haysiyet kazandıracak ve kapitalist çıkarın sebep olduğu açgözlülüğü ve zulmü ortadan kaldıracak yeni bir toplumsal sistem yaratma deneyiminin selameti için bir ölüm kalım mücadelesine girdiğimize inanıyorduk.

Bütün Batı ülkelerinin bizden nefret ettiğini ve yok olmamızı istediğini düşünüyorduk. Böyle olunca bizden olmayan herkes bize karşı oluyordu. Hitler'e karşı yürütülen Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda iyi ve kötü arasındaki mücadele basite indirgenivermişti. Tüm Nazi karşıtları, faşist rejimi ortadan kaldırmak için tek umudun bizde olduğunu biliyordu. Her milletten onurlu birçok insan Komünizm yanlısı olmuş ve hayatlarını insanın özgürlüğü için bu açık hedefe adamıştı. Atom bombasını Almanlardan önce inşa etmek zorundaydık. Bu anlamda, en ufak bir şüphe duymuyorduk. Almanlara karşı savaşta müttefikimiz olan Amerikalıların bu alanda bizsiz ilerlemeleri ağırımıza gitmişti. Bu nedenle, atom sırlarını ele geçirmeye yönelik her girişim kahramanca bir eylemdi. Bombanın inşa şemalarını ve formüllerini bize ulaştıran her bilim insanı, dünya barışı için çalışan bir Sovyet kahramanı olarak görülüyordu.

Hitler'in yenilgisinin ardından, bize karşı olanlarla sırf yöntemlerimizi eleştirenler arasındaki ayrım muğlâklaşmaya başladı. Bu tür ayrımlarla uğraşacak ne zamanımız ne de sabrımız vardı. Ölümü göze almış ve Nazilerin işkence tezgâhlarından geçmiş nice iyi insan sırf en iyisini bizim bildiğimizden şüphe duydukları için yıllarını Lubyanka'nın hücrelerinde geçirdiler. Sonuçta, kendi içimizde asla üstesinden gelemediğimiz bir hastalık yarattık. Farklılıkları muhatap almayı ve bünyemizde barındırmayı bir türlü öğrenemedik. Siz Batılıların da aynı şekilde kendinize has zayıflıklarınız vardı. Kıta dışından gelen göçmen toplulukların bir potada eriyerek oluşturdukları demografik yapı Amerika için bir övünç kaynağıdır. Ancak bu topluluklar içinden savaşa girmemiz durumunda, sizi mahvetmeye hazır binlerce ajan çıkardığımızı da unutmayın.

II. Dünya Savaşı sırasında, Batı Avrupa'nın dört bir yanına dağılarak Alman istilasını geri püskürtmek için gereken istihbaratı toplayan yalnız askerlerin yüzde doksanından fazlası Yahudi'ydi. Hitler'e duydukları nefret yüzünden kendilerinin ve ailelerinin hayatlarını tehlikeye atmışlardı. Buna karşın, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Batı'nın Sovyetler Birliği aleyhine tavır aldığı ve iç çatışmaların ülke liderliğini sarsmaya başladığı bir dönemde, bize sadakatle hizmet etmiş olan Yahudilere düşman olduk.

Yarbay rütbesiyle KGB'ye yıllarca gururla hizmet etmiş olan karım Emma da bir Yahudi'ydi. Yahudilerin güvenlik kademelerinden tasfiye edilmeye başladığı 1949 yılında emekli olmuştu. Bu tasfiyelerin sadakatsizlikle falan ilgisi yoktu. Yahudi kimlikleri üzerlerinin çizilmesi için yeterli bir neden olmuştu.

1930'lu, 40'lı ve 50'li yıllardaki tasfiyelere bizzat şahit oldum ve bu olayların ülkemin tarihi ve ilerlemesi üzerinde nasıl etkiler bıraktığını gözlerimle gördüm. Şu son elli yıllık gerçek hâlâ siyasi olarak kendine hizmet eden yorumlara bağımlıdır. Tarihimizi yazma iddiasında olanlar sırf Stalin'i suçlu ilan etmek adına Çarlık İmparatorluğu'nun ve Lenin döneminin üzerini kapatamazlar. Stalin'in aklı ve öngörüsü göz önüne alındığında bu aşırı kolaycılık olur. Muzaffer Rus hükümdarları, her zaman yarı devlet adamı yarı suçlu olmuşlardır. Bu bakımdan, işlenen suçlar ve yaşanan trajedilerde payı bulunan Stalin ve Beria'nın aynı zamanda yapıcı bir rol de üstlenerek Sovyetler Birliği'ni nükleer bir süper güce dönüştürdükleri görmezden gelinir. Bu başarı küresel anlamda olayların seyrini belirlemiştir. Dolayısıyla, bu insanların nasıl birer devlet adamı olduklarını sormamız gerekiyor. Sovyet süper devletinin sadece 1930'lardan Stalin'in öldüğü 1953 yılına kadar değil, aynı zamanda yönetimi devralan yeni liderlerin hükmü altında ortaya koyduğu içsel gelişim nasıl bir çizgide ilerlemiştir?

Benim yargılarım kişiler ve olaylarla kurduğum şahsi ilişkilere dayanıyor. Politik hassasiyetler nedeniyle kitabı ilk olarak Batı'da yayımlamak durumunda kaldık. Buna gönlüm pek razı olmasa da, kitabı Rus okuyucusuyla buluşturmanın tek yolu buydu. Umuyorum tarihçiler bu kitapta anlattıklarımı faydalı bulurlar. Kimseyi temize çıkarmak ya da 1920'lerden 1950'lere kadar dış istihbarat servisinin çatısı altında yürüttüğüm faaliyetleri meşrulaştırmak gibi bir niyetim yok. Bizimkisi farklı bir zaman, bambaşka bir tarihsel dönemdi. Bugün anlamamız gereken şey, iktidar mücadelelerinin işleyişi ve bu işleyişin günümüz Rusya'sına nasıl evrildiğidir.

I
İlk Yıllar

Ukrayna'nın Melitopol kasabasında 1907 senesinde dünyaya geldim. Verimli meyve bahçeleriyle çevrili bir bölgede yer alan Melitopol'ün nüfusu o yıllarda yirmi bin kadardı. Annem Rus, değirmencilik yapan babamsa Ukraynalıydı. Dört kardeşim gibi ben de Rus Ortodoks Kilisesi'nde vaftiz edildim. Çarlık döneminde sadece konuşma dili olarak kullanılan Ukrayna dilinin okullarda öğretilmesi yasak olduğundan, eğitimime Eski ve Yeni Ahit'i okuyarak ve Rus dilinin esasları üzerine çalışarak başladım. Babamın ölümüne kadar normal bir çocukluk geçirdim, on yaşına geldiğimdeyse akrabalarımızın yardımına muhtaç hale gelmiştik. Aynı yıl Bolşevik Devrimi başladı.

Başlarda pek bir şey değişmemişti, ancak temel gıda stoku tükenince şehre kargaşa hâkim olmuş, çeteciler halka korku salmaya başlamıştı. Başımızı soktuğumuz tek katlı küçük evden başka hiçbir şeyimiz yoktu. Malı mülkü olmayan yoksul insanlara özgü bir tavırla kaybedecek hiçbir şeyimiz yok diyordum. Buharin'in[1] *Komünizmin ABC'si* adlı kitabını okuduğum zaman, kamu mülkiyetinin herkesin eşit olacağı adil bir toplum düzeni demek olduğunu anladım. Bu yeni düzende iktidar toprak sahiplerinin değil halkın çıkarına ülkeyi yönetecek olan işçi ve köylü sınıfların temsilcilerine ait olacaktı.

Ağabeyim Nikolay 1918'de Kızıl Ordu'ya katıldı ve 1920'de ÇEKA taburuna girdi. 1919'da henüz on iki yaşındayken evden kaçıp Beyazların taarruzu[2] karşısında Melitopol'den çekilen Kızıl Ordu birliğine

---

1. Lenin, Bolşevik Parti'nin önde gelen teorisyenlerinden Nikolay İvanoviç Buharin'den (1888-1938) "partinin sevgilisi" olarak bahsederdi. Buharin Lenin'in ölümünden sonra başlayan parti içi mücadele sırasında Stalin'den yana olarak ilk önce Lev Troçki'ye sonra da Grigori Zinoviyev ve Lev Kamenev'e cephe aldı. Komünist Enternasyonal başkanlığını 1926'da Zinoviyev'den devraldı ancak Stalin'le ters düşerek 1928-1929 yıllarında ona karşı muhalefet yürüttü. Sonuçta, bu mücadeleyi Stalin kazandı ve Buharin tüm mevkilerini kaybetti. 1930'lardaki Stalinist tasfiyelerin önde gelen isimlerinden biri oldu. Sovyet karşıtı komploya karıştığı iddiasıyla uydurma delillere dayalı göstermelik bir duruşmanın ardından, 1938'de infaz edildi. Buharin'in dul eşinin onun son arzusunu ve masumiyetine yönelik itiraz niteliği taşıyan vasiyetini hatırlayarak elli yıllık sessizliğini bozduğu 1988 yılına dek, itibarı iade edilmedi.

2. Beyaz Ordu, 1918'den 1922'ye kadar süren İç Savaş'ta Birleşik Devletler, Büyük Britanya ve Japonya gibi ülkeler tarafından destek gören Çar yanlısı ve devrim karşıtı bir güçtü.

katıldım. Birliğimiz yenilmişti, ancak Melitopol alayına bağlı askerler küçük gruplar halinde Kiev yakınlarındaki 44. Kızıl Ordu Piyade Tümeni müfrezelerine katılmayı başarmıştı.

İlkokula gittiğim için okuma yazma biliyordum. Bu nedenle beni muharebe bölüğüne verdiler. Bir süre sonra Kiev muharebesine katıldım. Tümenin özel güvenlik birimi 1921'de Ukrayna milliyetçilerinin kurduğu bir pusu sonucu ağır kayıplar verdi. On dört yaşındaydım. O dönemde Beyazlarla değil, Simon V. Petlura ve tüfekli piyade tümeni Sitcheveye Streltsi'nin komutanı Yevhen Konovalets ile savaşıyorduk.[3] (İç Savaş patlak verince, Ukraynalı milliyetçiler bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Rusya ile Ukrayna Bolşevik liderliğine karşı resmen savaş açtılar. 1930'lu ve 40'lı yıllarda kendimi bu savaşın içinde buldum. Bu savaş, sürgündeki Ukrayna hükümetinin ve dünyanın diğer ülkelerinin Başkan Leonid Kravçuk'u bağımsız Ukrayna'nın meşru hükümetinin lideri olarak tanıdığı Ocak 1992'ye kadar devam edecekti.)

Bu pusunun neden olduğu ağır kayıplar yüzünden, tümenin istihbarat dairesinde bir telefon operatörü ve şifre memuruna ihtiyaç doğdu. İstihbarat dairesine gönderilmemle birlikte güvenlik servisindeki kariyerim de başlamış oldu.

Tümenimizde bizimle birlikte savaşan Polonyalı, Avusturyalı, Alman, Sırp ve Çinliler vardı. Çinliler oldukça disiplinliydiler. Son asker düşene kadar savaşıyorlardı. Köylerin Ukrayna milliyetçilerince tamamen yok edildiği ve bir milyonun üzerinde insanın öldürüldüğü amansız bir savaştı bu. İç Savaş'ın yarattığı bu vahşet benim kuşağımdan insanlar tarafından gayet doğal karşılanıyordu. Ülke 1914'ten beri savaş halindeydi, insanlar bu nedenle kayıplara ve savaşın getirdiği zorluklara giderek alışmıştı. İç Savaş'ın son bulduğu 1922'ye dek, sürekli savaşın eşiğinde yaşamak ve geleneksel, istikrarlı bir toplum kuramamak Rusya'nın felaketi olmuştu. O yıllarda acımasız bir savaşın içindeydik ve insanlar Kızıl Ordu'ya düzeni sağlayacak bir kurtarıcı gözüyle bakıyordu.

Telefon operatörü ve daha sonra da şifre memuru olarak üstlendiğim görevler, ilerleyen yıllarda kariyerim için oldukça faydalı olacaktı. Askerî üst komutaya gönderilmek üzere önemli belgeleri daktilo ediyor ve doğrudan Moskova'da bulunan ÇEKA lideri Feliks Dzerjinski'den gelen telgrafları deşifre ediyordum.

1921 senesi benim için bir dönüm noktası oldu. Tümen, Kiev'in yüz otuz kilometre kadar batısında yer alan Jitomir kentine taşındı. Görev

3. Ukrayna milliyetçileri bağımsızlıkları için savaşıyorlardı. Rusya'da hâkimiyetin Çarda mı yoksa Komünistlerde mi olduğunun onlar için önemi yoktu.

aldığım özel dairenin esas görevi, ÇEKA ajanlarının Petlura ve Konovalets yönetimindeki Ukrayna milliyetçi gerilla örgütüne sızmasına yardım etmekti. Bu yapılanmanın silahlı direniş grupları Sovyet idari merkezlerine karşı sabotaj eylemleri düzenliyorlardı. Yerel ÇEKA birimi, o bölgedeki gerilla liderleriyle diyalog kurmayı başararak, gayri resmi görüşmeler yapmıştı. Jitomir'de ÇEKA tarafından ayarlanan güvenli evde* gerilla liderleriyle bir araya geldik. Göreve yeni başlamış bir teknisyen olarak buluşmanın gerçekleşeceği eve yerleşecek ve görüşmeler esnasında yaşanabilecek bir şiddet olayına karşı önlem alacaktım. Kendi bölgelerinde diktatörlüğe soyunmuş bu gerilla liderleriyle yaptığım görüşmeler sayesinde önemli deneyimler edindim. Bu deneyimler bir istihbaratçı olarak ilerleyen yıllarda çok işime yarayacaktı. Ukrayna milliyetçisi bu çetecilerle yapılan görüşmeler sayesinde, komplo ve yeraltı operasyonlarıyla baş etmenin ne demek olduğunu anlayacaktım.

İki yıla yakın bir süre hüküm süren milliyetçi savaş, bölgesel liderler Ukrayna Sovyet hükümetinin çıkaracağı genel affı kabul edince, uzlaşmayla son buldu. Bu anlaşma, Konovalets'in Jitomir'e gönderdiği iki bin kişilik süvari birliği Kızıl Ordu birlikleri tarafından kuşatılıp teslim alındıktan sonra gerçekleşti. Sonuç olarak, Konovalets savaşı kaybetmişti. Polonya sınırındaki ÇEKA birliğinde görevli ağabeyim Nikolay bu savaşta öldürüldü. Ailemin yanında olarak onlara destek olmak için Melitopol'e naklimi istedim.

Melitopol'de geçirdiğim sonraki üç yılda, kıdemsiz bir istihbaratçı olarak bölgedeki Yunan ve Alman yerleşimlerinde faaliyet yürüten bir muhbir ağından sorumluydum. 1927 senesinde, o zamanlar Ukrayna'nın başkenti olan Harkov'da bulunan Ukrayna OGPU'suna[4] bağlı Gizli Siyasi Şube'ye terfi ettim. Yirmi yaşındayken evleneceğim kadınla, benden iki yaş büyük Emma Kaganova'yla tanıştım. Belarus'un yoğun bir Yahudi nüfusa sahip Gomel kentinden geliyordu.

Emma iyi bir öğrenciydi. Yüzde ikilik kotaya girerek liseye kabul edilmiş birkaç Yahudi'den biriydi. Mezun olduktan sonra, Gomel Bolşevik bölge teşkilatının sekreteri Mendel M. Katayeviç'in yanında daktilocu olarak çalışmaya başladı. Katayeviç Odessa bölge teşkilatının

---

* Safe house (İng.) Konumu ve adresi gizli olan, casus ya da suçluların gizli görüşmeler gerçekleştirmek ya da saklanmak amacıyla kullandıkları evlere verilen isim. (ç.n.)

4. ÇEKA 1922'de yerini GPU'ya (Devlet Siyasi İdaresi) bıraktı. GPU ise bir yıl sonra Sovyet Halk Komiserleri Konseyi'ne bağlanarak OGPU adını aldı ve hem birlik düzeyinde hem de bağlı cumhuriyetlerde faaliyet gösteren "birleşik" bir idare halini aldı. OGPU 1934'te yeniden yapılandırıldı ve GUGB (Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) adıyla çoğunlukla güvenlik aygıtlarını ifade eden NKVD'ye (İçişleri Halk Komiserliği) bağlandı.

sekreterliğine getirilince, Emma da peşinden gitti. Emma Odessa'dayken OGPU'ya katıldı ve şehrin dört bir yanına yayılmış Alman mahallelerinde çalışma yürütmekle görevlendirildi. Sarı saçları ve mavi gözlerine Yiddiş dilini bilmesi de eklenince onu Almanlardan ayırt etmek mümkün olmuyordu.

Harkov'a benden bir yıl önce nakledilmişti, dolayısıyla OGPU içinde benden daha çok sözü geçiyordu. Eğitimli ve alımlıydı. Yazar ve şairlerle rahat ilişki kurabilecek kadar kültürlü ve özgüven sahibi genç bir kadındı. Bu nedenle, Ukrayna Yazarlar Sendikası ve tiyatrosundaki muhbirlerin başına geçti. Onunla görevdeyken tanıştım, zekâsı ve güzelliğine hayran kaldım. Babası o henüz on yaşındayken ölmüştü. Emma, sekiz çocuklu bir ailenin para kazanan tek üyesiydi. Onunla birçok ortak yönümüz vardı. Ailelerimizin geçim yükü bizim omuzlarımızdaydı ve çok erken yaşlarda yetişkinliğe adım atmak zorunda kalmıştık.

Son derece hareketli bir yaşantımız vardı. Ancak Emma, tüm bu meşguliyete rağmen, Harkov Üniversitesi'nde hukuk okumam için beni cesaretlendiriyordu. Çalışma programım nedeniyle sadece on derse katıldım ve iktisadi coğrafya dersinden tek bir sınav verebildim. Sabah 10:00'da başlayan günüm akşam 6:00'da bitiyordu. Öğle yemekleri dışında boş kaldığım olmuyordu. Akşam 7:30'da tekrar işe dönerek güvenli bir evde muhbirlerle buluşuyorduk. Muhbirlerin sağladığı bilgileri rapor etmek için 11:00 gibi daireye dönüyor ve faaliyet raporlarını şeflerimize iletiyorduk.

GPU, Lenin'in 1922 tarihli emriyle Sovyet toplumunun her kesimi için temel bir istihbarat kaynağı haline gelmişti. Bugün bile, güvenlik daireleri ve idari birimler ülkedeki gelişmelere dair aylık bir rapor yayımlayarak öncü konumunu korumaktadır. Muhbir raporlarına dayanılarak hazırlanan bu raporlar, çeşitli kurum ve kuruluşların iç işleyişiyle ilgili sıkıntıların ve alınmış başarısız sonuçların bir özetini sunmaktadır. Stalin döneminde bir muhbirle gün içinde görüşmek neredeyse imkânsızdı. İstihbarat kaynaklarımızla yapılan görüşmeler hemen her zaman geceleri gerçekleşirdi. Stalin gece geç saatlere kadar çalıştığından biz de haliyle onu örnek alırdık.

O yıllarda, istihbarat şubesine eski çarlık subaylarından Stanislav Kozelski başkanlık ediyordu. Kozelski ikinci derece soylu Polonyalı-Rus bir aileden geliyordu. Çarlık ordusuna hizmet etmiş olsa da, Devrim'e beslediği sempati nedeniyle kendine bir yer edinmişti. Kozelski, 1937'deki tasfiyeler sırasında tutuklanmakla yüz yüze kalınca intihar etti.

Emma benim için ideal bir kadındı. 1928'de evlenmemize karşın, birlikteliğimiz 1951 yılına kadar kayıtlara geçmedi. Yalnız biz değil birçok meslektaşımız yıllarca bu şekilde yaşadı. Parti ve OGPU şeflerinin doğrudan gözetimi altında sıra dışı fakat mühim bir göreve atanarak evsiz çocuklar için oluşturulan özel bir topluluğun başına getirildim. Şehirlerde suça ve vandalizme bulaşmış ergenlik çağındaki kimsesiz çocukların felakete sürüklenmemesi için İç Savaş'tan sonra bu tür koloniler oluşturulmuştu. Tüm çekistler maaşlarının yüzde onunu atölye ve eğitim merkezleri kuran bu kolonilere aktarmak zorundaydı. O yıllarda bu çalışmalara çok büyük öncelik veriliyordu. Çocukların güvenini kazanarak kısa sürede kâr elde eden bir ayakkabı imalathanesi kurmayı başarmıştım.

Emma'nın Ukrayna parti teşkilatındaki konumu sayesinde, şefi Katayeviç'in evinde iki kez dönemin Ukrayna Komünist Partisi sekreteri S. V. Kossior'la bir araya geldim. Bu görüşmeler sırasında Katayeviç ve Kossior'un Ukrayna'nın geleceğine dair oldukça ince bir görüş ortaya koyduğunu görmüş ve oldukça etkilenmiştim. İkisi de, ekonomik sıkıntıları ve kolektifleştirme politikasının neden olduğu yıkımı bir şekilde aşılacak gelip geçici sorunlar olarak görüyorlardı. Eski toplumun yükümlülüklerinden uzak, tümüyle komünizm davasına adanmış yeni bir kuşak inşa etmek gerektiğini söylüyorlardı. Milliyetçi fikirlere düşman yeni bir Ukrayna aydın sınıfı yaratmaya bilhassa önem veriyorlardı.

Devrimin mutlak bir ahlaki temeli olamayacağını ancak şimdi anlıyorum. Sovyetler Birliği dağılana dek altmış yıl boyunca başarısızlığa mahkûm olmuş olan Ukrayna milliyetçi hareketi, en azından anlaşılmayı hak ediyordu. O yıllarda, her iki taraf da birbirini yok etmeye kararlıydı. Kossior ve Katayeviç'e göre, bizler Devrimin birer parçasıydık. Böyle düşünmeleri gururumu okşuyordu. O zamanlar, Emma ve ben henüz Komsomol (Komünist Gençlik Örgütü) dışında bir yapıya üye değildik. 1928 yılında Partiye üyelik başvurusunda bulunduk.

Ukrayna OGPU teşkilatının başındaki isim, V. A. Balitski, 1933'te teşkilatın birlik düzeyinde direktör yardımcısı oldu. Yeni makamına oturmak üzere Moskova'ya giderken ben dâhil eski adamlarından bazılarına da yanında götürdü. Terfileri ve boş kadrolara yapılan atamaları denetlemek üzere kıdemli müfettiş olarak sonradan NKVD Birinci Direktörlüğü'ne dönüşecek olan devlet güvenlik dairesinin Dış İlişkiler Şubesi'ne atandım.

Bu görevi yürüttüğüm 1933 senesi boyunca, dönemin Dış İlişkiler Dairesi direktörü Artur Artuzov ve yardımcısı Abram Slutski'yle dü-

zenli görüşmeler yapmaya başladım. Batı'daki Ukraynalı sürgünlere yönelik izlemeleri ve eylemleri denetleyen istihbarat görevlisi, 1933'te sağlık sorunları nedeniyle emekliliğini istemişti. Ukraynalı olduğumu ve Ukrayna konusundaki deneyimleri duyan Artuzov bu görev için beni önerdi. Benle birlikte Emma'da Moskova'ya nakledilmiş, Yazarlar Sendikası ve aydınlar arasında faaliyet gösteren muhbirlik şebekesinden sorumlu Siyasi Şube'ye atanmıştı.

Ukrayna OGPU'su, 1934'te sürgündeki Ukrayna askerî teşkilatının beyin takımına sızdığını rapor ediyordu. Bu bizim için önemli bir gelişmeydi, çünkü bir Sovyet diplomatın 1934'te Lviv'de Ukraynalı bir terörist tarafından öldürülmesi nedeniyle büyük huzursuzluk içindeydik. OGPU şefinin verdiği emirle, Ukraynalı milliyetçilerin terör eylemlerini etkisiz hale getirmek üzere bir plan hazırlandı.

Dış İlişkiler Dairesi'nin başına geçen Abram Slutski, yeni talimatlarımı bildirerek benden yasa dışı bir istihbarat subayı[5] olarak yurt dışında faaliyet yürütmemi istemişti. Başlarda buna pek imkân vermiyordum, çünkü yabancılarla ilişki kurmak konusunda deneyimim olmadığı gibi, Batı'daki hayat hakkında da bir şey bilmiyordum. Bu görev uyarınca Almanya ve Polonya'ya gönderilecektim, ancak bunun için Almanca bilmek gerekiyordu. Zerre kadar Almanca bilmiyordum, ancak zamanla bu görevin ne denli çekici ve zorlu olduğunu anlamaya başladım. Teklifi kabul ettim ve güvenli bir evde haftanın beş günü Almanca dersleri almaya başladım. Uzman eğitmenlerden yakın dövüş becerilerini ve silah kullanmayı öğrendim. Bu sürecin en can alıcı noktasını, o zamanlar NKVD'nin Dış İlişkiler Dairesi'nin yardımcı direktörlüğünü yürüten Sergey Şpigelglas'la yapılan görüşmeler oluşturuyordu. Şpigelglas'ın engin bir yurt dışı deneyimi vardı; Çin ve Batı Avrupa'da yasa dışı ajan olarak çalışmıştı. Paris'te, faaliyet yürüttüğü 1930'ların başında, paravan meslek olarak Montmarte Bulvarı yakınlarında ıstakozlarıyla ünlü bir balıkçı dükkânı işletiyordu.

Sekiz aylık bir eğitimin ardından yurt dışına yapacağım ilk seyahat için hazırdım. Bu seyahatte bana Ukrayna milliyetçilerinin baş temsilcisi olarak bilinmesine karşın, on üç yıldır Sovyetler için çalışan Vassili Lebed eşlik edecekti. Lebed, Çariçin (Volvograd'ın eski adı) yakınlarında, askerî mahkûmların tutulduğu bir Rus kampında, 1915-1918 yılları

5. Yasa dışı ajanlar, diplomatik statüleri olmadan sahte bir kimlikle faaliyet yürütürler. İki tür yasa dışı faaliyet vardır. Birinci gruptakiler, Merkez'den görev bekleyerek Batı'da gizli bir hayat sürerler ve burada bir ajan şebekesi kurarlar. Bu, uzun dönemli bir görevlendirmedir ve beş ila on beş yıl kadar sürebilir. Diğer gruptakilerin işi daha tehlikelidir; Sovyetler Birliği'nden gelmiş bir Batı sempatizanı gibi görünerek yasa dışı bir şekilde düşman istihbarat servislerine sızmaya çalışırlar.

arasında Yevhen Konovalets'le birlikte üç yıl geçirmişti. Konovalets'in yardımcısı olduktan sonra Ukrayna'da Kızıl Ordu'yla savaşan tüfekli bir piyade tümenine komutanlık etmişti. Konovalets'in güçleri 1920'de Ukrayna'dan çekilip Polonya'ya sığındığında, Lebed Konovalets tarafından bir yer altı şebekesi örgütlemek üzere Ukrayna'ya yollanmış, ancak yakalanmıştı. Lebed'in bu durumda fazla bir seçeneği kalmamıştı. Ya bizim için çalışacak ya da hayatından olacaktı.

Lebed bizim için 1920'li yıllarda Ukrayna'da patlak veren isyan olaylarını bastırmak üzere büyük mücadele verdi. Buna karşın, Konovalets onu Ukrayna'nın Sovyetlerden koparılmasına önayak olacak tek isim olarak görüyor, Ukrayna Milliyetçi Örgütü (OUN) üzerinden bunu başaracağına inanıyordu. Bu nedenle, Lebed'in yurt dışındaki itibarı hâlâ yüksekti. Yasa dışı kanalları kullanarak 1920'li ve 30'lu yıllarda Lebed'in Batı'da seyahat etmesine müsaade ettik. Bu sayede, Konovalets'in ilerleyen yıllarda çıkacak bir savaşta Ukrayna'yı ele geçirme planları yaptığını öğrendik. Lebed, 1930'lu yılların başında yerini daha sonra Amiral Wilhelm Canaris'e bırakacak olan Alman istihbarat şefi Albay Alexander'le Berlin'de bir araya gelmiş ve Konovalets'in Hitler'le iki kez görüştüğünü öğrenmişti. Hitler, Konovalets'in birçok adamına Leipzig'deki Nazi parti okulunda eğitim vermeyi önermişti.

Lebed'in çalışmalarına yardımcı olmak için görev gereği yeğeni rolüne bürünmüştüm. Emma, Merkez'le iletişimi kurmak üzere, Dış İlişkiler Dairesi'ne nakledilmişti. Cenevreli bir öğrenci rolüne bürünerek ara sıra Batı Avrupa'daki ajanlarla görüşecekti. Bu görev için özel casusluk eğitimi bile almıştı.

Lebed'in ikinci bir ajan görevlendirdiğimizden haberi yoktu. Bu ajan Konovalets'in Finlandiya baş temsilcisi Kondrat Poluvetko'ydu. Poluvetko Helsinki'de sahte bir kimlikle yaşıyor, sürgündeki Ukrayna milliyetçileri ve onların Leningrad'daki yer altı teşkilatı arasında irtibat sağlıyordu. Ukrayna milliyetçileri arşivlerini Leningrad'daki meşhur Şadrin Kütüphanesi'nde saklıyorlardı. Yerini bilmemize rağmen, bu arşive ancak II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1949'da ulaşabildik.

Lebed'le birlikte Helsinki üzerinden batıya gönderildim, ancak Lebed vakit kaybetmeden Moskova üzerinden Harkov'a dönecekti. Beni karşılayan Poluvetko'ya gerçek kimliğimden bahsetmemişlerdi. Bu nedenle, emrindeki NKVD subayı Zoya Vozkresenskaya Ribkina'ya düzenli olarak beni rapor ediyordu. Bir noktada ortadan kaldırılmamı bile önermişti; ama neyse ki buna karar verecek konumda bulunmuyordu. Finlandiya'da (ve sonra Almanya'da) oldukça güç koşullarda yaşıyordum. Cebimde hiç para olmuyordu ve sürekli aç geziyordum.

Poluvetko bana düşman gözüyle bakıyor ve günde on Fin markından fazla para vermiyordu. Bu para öğle yemeğine ve odamı ısıtmak için gaz saatine attığım bozukluklara ancak yetiyordu. Moskova'dan ayrılmadan önce, belirlenen faaliyet planı uyarınca Zoya Ribkina ve Finlandiya'da rezident (birim şefi) olarak görev yapan kocasıyla gizlice bir araya geliyordum. Görüşmeye gelirken sandviç ve çikolata getiriyorlar ve ayrılmadan önce yakalanma riskine karşı ceplerimde yiyecek olup olmadığını kontrol ediyorlardı. Merkez'e iyi olduğumu bildirebilmek için "kız arkadaşıma" hitaben bir mektup yazdım ve sonra yırtıp çöp kutuma attım. Aynı servis için çalıştığımızdan haberi olmayan Poluvetko, evde yaptığı arama esnasında mektubun parçalarına ulaşarak bunları Zoya'ya teslim etmiş, böylece mesajım yerine ulaşmıştı. Helsinki'de iki ay kadar kaldıktan sonra nihayet Konovalets'in adamlarıyla bir araya geldim.

Stockholm'e giden bir vapura bindik. Orada bana sahte bir Litvanya pasaportu verdiler. Stockholm'deki bir restoranda pasaportlarımızı geri almak üzere sıraya dizilmiştik. Pasaportları dağıtan garson fotoğrafın bana ait olmadığını söyleyerek benimkini geri vermeye yanaşmadı. Aslında adam haklıydı. Pasaport Ukraynalı bir aktivist adına düzenlenmişti. Poluvetko öfkeyle araya girip garsona posta koyunca pasaportu vermek zorunda kaldı. Stockholm'de geçen bir haftanın ardından bir tekneyle Almanya'ya geçtik. Orada bu pasaport nedeniyle hiç sıkıntı yaşamadım. Haziran 1935'te Berlin'e giderek Konovalets'le görüştüm. Görüşmenin gerçekleştiği daire Merkez Etnografya Müzesi'ne aitti ve Alman istihbaratı tarafından Konovalets'e tahsis edilmişti. Eylül'de, üç aylığına Ukrayna Milliyetçi Örgütü'nün ileri gelenleri ile tanışacağım Leipzig'teki Nazi parti okuluna gönderildim. Örgütteki herkes doğal olarak kim olduğumu öğrenmek istiyordu. Neyse ki sahte kimliğim yüzünden hiçbir sorun yaşamadım.

Konovalets'le artık daha ciddi mevzulardan konuşur olmuştuk. Yakın gelecekte Ukrayna'nın belirli bölgelerinde yönetimi ele alacak idari şebekeler kurmak istiyordu. Tabii bunun için Almanlarla birlik olan Ukrayna milliyetçilerinin bu bölgeleri kurtarması gerekiyordu. Bana emirleri altında toplam iki bin kişilik iki birlik olduğu söylenmişti. Bunlar Galiçya (Batı Ukrayna'da yer alan, o dönem Polonyalıların kontrolü altındaki bölge) ve Almanya'da polis gücü olarak faaliyet gösterecekti.

Ukraynalılar, Konovalets ve yardımcısı Andrey Melnick'in temsil ettiği eski kuşakla Stepan Bandera ve Kosterev'in başını çektiği genç kuşak arasında iki ana hizbe ayrılmıştı. Bu güç mücadelesi sırasında her iki grup da beni yanına çekmeye çalışıyordu. Birinci görevim

onları Ukrayna'da başarılı terör eylemleri gerçekleştirmenin mümkün olmadığına ikna etmekti. Buna gerekçe olarak NKVD'nin küçük direniş gruplarını anında ezeceğini söylüyordum. Kuvvetlerimizi ve yeraltı şebekemizi geri planda tutarak Almanya ve Sovyetler Birliği savaşa tutuştuğu zaman harekete geçmeye hazır olmalıydık.

Beni en çok huzursuz eden bu örgütün terörist bağlantılarıydı. Yugoslavya Kralı Alexander ve Fransa dışişleri bakanı Louis Barthou'ya suikast düzenlemek üzere Hırvat milliyetçileriyle anlaşmışlardı. Tüm bu teröristlerin Alman üst komutası için çalışan istihbarat ve karşı casusluk örgütü Abwehr tarafından finanse edildiğini öğrenince, bir aydınlanma yaşadım. Ukraynalı terörist Matsekov eliyle Polonyalı bakan General Bronislaw Pieracki'ye düzenlenen suikastın, Konovalets'in karşı çıkmasına rağmen rakibi Bandera'nın emriyle gerçekleştiğini öğrenince, ikinci bir şok yaşadım. Ukraynalılar, Polonya'daki Ukraynalı azınlığa yönelik baskıları nedeniyle, haliyle Pieracki'ye düşmanlık besliyorlardı. Bandera bu durumdan yararlanarak örgütün kontrolünü ele geçirmek istemişti. Konovalets Almanlarla Polonyalı'ların bir dostluk antlaşması imzaladıklarını ve Almanlar'ın Polonyalılar'a karşı şu an hiçbir şekilde harekete geçmeyi düşünmediğini söylemişti. Almanlar suikast nedeniyle o kadar çileden çıkmışlardı ki Bandera ve yandaşlarını Polonyalılara teslim etmişler, ancak suikastçı Matsekov bir şekilde kaçmayı başarmıştı.

Matsekov Pieracki'yi el bombasıyla öldürmeyi planlamış, bomba patlamayınca silahına sarılmıştı. Arkasından koşan kalabalığı hareket halindeki bir tramvayın önüne atlayarak atlatmayı başarmıştı. Bir binaya girerek merdivenleri tırmanmış, şapkasını ve yağmurluğunu çıkararak silahından kurtulduktan sonra fark edilmeden binadan çıkmıştı. Polonya Okhrana'sı (güvenlik servisi) onu yakalamak için Ukrayna milliyetçilerinin kullandığı Varşova'daki bütün güvenli evlere baskın düzenlemişti. Ancak Matsekov daha önce belirlenen eve gitmemiş, geceyi kendisi gibi Ukraynalı bir terörist olan kız arkadaşının yanında geçirmişti. Matsekov'un Karpat Dağları üzerinden Çekoslovakya'ya kaçması bu kadın sayesinde mümkün oldu. Orada aldığı sahte bir Çek pasaportuyla Paris ve Le Havre'a gitti, sonra Fransa'dan gemiyle Arjantin'e geçti ve 1950'de burada öldü.

Bandera mahkemede Ukrayna davasına hizmet ettiğini savunsa da asılarak idam edilmesine karar verildi, ancak Polonyalı yetkililer sayesinde kurtulmayı başardı. Ölüm cezası hapis cezasına çevrilmişti. Almanlar Polonya'yı işgal edince onu derhal serbest bıraktılar ve çok geçmeden Ukraynalı hizipler arasında kanlı bir savaş başladı.

Nazi parti okulunda birlikte eğitim aldığım Ukraynalılar karşısında kendime güvenim tamdı. Onlara karşı üstünlük taslamayı hiç ihmal etmiyordum. Alman yardımıyla geçinen bu göçmenler Ukrayna'daki yeraltı şebekesinin başındaki isim olarak beni biliyorlardı. Bir öneri ortaya atıklarında veto etme hakkım bulunuyordu, çünkü liderleri olarak gördükleri amcam (*vuiko*) Lebed'in talimatlarını ben yerine getiriyordum. Hoşuma gitmeyen bir durum olduğu vakit *"Vuiko nevelel."* yani "Amcam buna müsaade etmez." diyordum.

Abwehr karargâhından Albay Lahausen'le görüşmemi önerdikleri zaman aynen bu şekilde reddetmiştim. Beni cebren kendi saflarına çekmeye çalışacakları için Alman istihbaratı ile doğrudan ilişkiye girmek çok tehlikeliydi. Abwehr'den herhangi biriyle görüşmek istemediğimi Konovalets'e de anlattım. Konavalets'le birlikte bu konuyu görüşürken yanımıza yaklaşan bir sokak fotoğrafçısı fotoğrafımızı çekerek filmi Konovalets'e verdi. Konovalets fotoğraf karşılığında adama iki mark ödedi. Gayet küstahça bir hareketti bu. Dosyalamak üzere fotoğrafımı almak istiyorlardı. Bu sayede gerek duydukları vakit beni teşhis etmeleri ve izimi sürmeleri mümkün olacaktı. Konovalets'e şiddetle itiraz ettim. Fotoğrafımın Almanların eline geçmesinin büyük bir hata olacağını söyledim. Bu esnada onun da bu şekilde düşüneceğini varsayıyordum. Konovalets beni sakinleştirmeye çalışarak tek amacı para kazanmak olan sıradan bir fotoğrafçının Berlin sokaklarında fotoğrafımızı çekmesinde bir sakınca olmadığını söyledi. Ne var ki, endişelerimde ne kadar haklı olduğumu çok sonra öğrenecektim. SMERSH'in (Sovyet askerî karşı istihbaratı) 1940'larda Batı Ukrayna'da ele geçirdiği iki gerilladan birinde benim fotoğrafımı buldular. Gerillaya bu fotoğrafın üzerinde ne aradığı sorulduğunda şöyle demiş: "Nedeni hakkında hiçbir fikrim yok, bize bu adamı bulursanız ortadan kaldırın dediler."

Konovalets'in güvenini ona güven duyarak kazandım. Kosterev ve Nazi okulundaki diğer genç Ukrayna milliyetçileri Konovalets'in örgütü yönetmek için çok yaşlı olduğunu ve yalnızca sembolik bir lider olarak görülmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bu konudaki fikrimi sorduklarında öfkeli bir sesle "Siz kim oluyorsunuz da böyle bir fikir ortaya atıyorsunuz? Buraya gelmeden önce hakkınızda tek bir şey duymuş değilim. Örgütümüzün Konovalets'e güveni tam olmakla birlikte ondan her dönem yeterli desteği görmektedir. Sizse şu son bir yıldır Nazi okulunda dirsek çürütmekten başka iş yapmadınız." diyecektim. Bu sözlerimi Konovalets'in önünde tekrarladığım zaman yüzü bembeyaz olmuştu. Kosterev'in bir süre sonra tasfiye edilmesi bu anlamda tesadüf olamazdı.

Merkez, Almanya'ya gittiğimde tek başıma hareket etmemi istiyordu. Almanya'da ikamet eden istihbaratçılarla ya da yasa dışı ajanlarla hiçbir şekilde irtibata geçmeyecektim. Bir süre Leipzig'deki Nazi parti okulunda kaldıktan sonra Berlin'e döndüm ve Konovalets'in himayesine girdim. Etnografya müzesine yakın küçük bir oda kiraladım. Öğle yemeklerini de müzenin kafeteryasında yiyordum. Konovalets sık sık ziyaretime geliyor, birlikte yürüyüşe çıkıyorduk. Bir keresinde beni Berlin operasında bir oyuna götürmüştü. Ukraynalılar için burada hayat gerçekten çok zordu. Yoksullukla boğuşuyorlardı ve tüm lükslerden uzaktılar. Çaya davet edilmişseniz kendi şekerinizi yanınızda götürmeniz adet olmuştu. Görüştüğüm Ukraynalıların bir kısmı Doğu Katolik Kilisesi rahiplerinin çocuklarıydı. Diğerleriyse, Polonya'daki akrabalarının işlettiği bir ayakkabı boyası fabrikasıyla örgütü finanse edebileceklerine inanan alt düzey şehirli bürokratlardı. Onlar henüz farkına varmasa da, davalarına yardım edecek tek şey, Almanya'nın Polonya ve Sovyetler Birliği'ne karşı açacağı topyekûn savaştı. Hepimiz bu savaşın başlamasını bekliyorduk.

Konovalets beni giderek sevmeye başlamıştı. Paris ve Viyana'da harekete destek veren Ukraynalı göçmenleri teftiş turuna çıkarken kendisine eşlik etmemi istedi. 1936 yılının başlarıydı. Konovalets'in Almanlardan aldığı para sayesinde Paris'te iyi bir otelde kaldık. Güçlü bir örgütün liderini oynamak bunu gerektiriyordu. Paris beni öyle etkilemişti ki o gün bu gündür bu şehrin büyüsünden kurtulamadım. Burası tarihin yazıldığı şehirdi. 1871 Paris Komünü'ne kadar bir yüzyıl süren Fransız İhtilali'ni düşünüyordum. On dokuzuncu yüzyılda Fransızların geçtiği yolları biz Ruslar yirminci yüzyılda karşılamıştık. Paris'te olduğum günlerde büyük bir genel grev vardı. Tüm restoranlar kapalı olduğu ve metro çalışmadığı için Konovalets beni öğle yemeğine Versay'a götürmek zorunda kaldı. Taksiye yüklüce bir para ödediğimizi hatırlıyorum.

Merkez Konovalets'le birlikte üç hafta Paris'te kalacağımı biliyordu. Habercimle bir buluşma ayarlamak için fırsatı kaçırmadılar. Moskova'dan aldığım talimatlarda Paris ve Viyana'da yapacağım görüşmelerden söz ediliyordu. Haftada iki kez akşam 5:00'ten 6:00'ya kadar Clichy Bulvarı'nın Clichy Meydanına (Place de Clichy) baktığı köşe başında bulunmam gerekiyordu. Talimatlarda habercinin tanıdığım biri olabileceği söylenmişti, ancak casusluk görevi gereği isim vermemişlerdi. O kadar insan içinden kim bilir kim gelecekti. Buluşma yerine gittiğim ilk gün inanılmaz bir olay oldu. Karım Emma'yı oldukça şık bir kıyafet içinde kaldırım üstü bir kafede kahve içerken

gördüm. Karmakarışık duygular içinde kalakaldım. Yanına gitmeden önce izlenip izlenmediğimi anlamak için güç bela sağa sola bakındım. Buluşma noktasının yanlış bir seçim olduğunu hemen anlamıştım. Gelip geçen kalabalığın ortasında birini izlemenin hiçbir yolu yoktu.

Harkov'da karşı istihbarat subayı olarak edindiğim deneyimler bana başarısızlıkla sonuçlanan hemen her görevin kötü ayarlanan buluşma mekânlarından kaynaklandığını öğretmişti. Kendime hâkim olmaya çalışarak Emma'ya yaklaştım ve kötü bir Almancayla masasına oturup oturamayacağımı sordum. İkimizde oldukça gergindik. Ben oturduktan sonra umarım her şey yolundadır gibisinden bir şeyler söyledi. "Biraz kilo vermişsin ama iyi görünüyorsun." dedi. "Güzel tıraş olmuşsun." diye devam etti gülerek. Rusya'dayken genelde iki günde bir tıraş olurdum.

Kafe çok göz önünde olduğundan hemen oradan ayrıldık. Bulvar boyunca yürürken iki inzibatın yaklaştığını gördük. Onları atlatmak adına içgüdüsel olarak yolun karşısına geçtik. Şimdi bakıyorum da, ne kadar saçma bir hareket olmuş.

Emma, birkaç blok ötede, tam da Paris seyahatindeki bir öğrenciye göre ucuz bir otelde kalıyordu. Altı aylık ayrılığın ardından yanımda olmasına çok sevinsem de, benimle buluşarak kendini tehlikeye attığı için tarifsiz bir korku içindeydim. Otel odasına vardığımızda, bir süre birbirimize sarılıp kaldık. Onunla bir daha bu şekilde karşılaşmak istemediğimi Merkez'e bildirmesini söyledim. Batı'da kalıcı değildim ve hem Ukrayna milliyetçilerinin hem de Almanların ilişkilerim hakkında araştırma yaptıklarını biliyordum. Almanları geçtim, Fransız karşı istihbaratı bile Emma'yla ilişkimi anladığı an onu tutuklayıp insafsızca sorguya çekmekten çekinmezdi. Emma'dan acilen İsviçre'ye dönmesini, oradan da eve gitmesini istedim. Güvende olduğundan emin olmak için başka seçeneğim yoktu. En kısa zamanda Paris'ten ayrılıp Bern'e döneceğine söz verdi. Ona kısaca, Ukrayna göçmenlerinin durumundan ve Almanlardan aldıkları güçlü destekten söz ettim. Örgütte yaşanan iç çatışmalar oldukça ilgisini çekmişti. Konovalets'le birlikte Viyana'ya yapacağımız seyahatten bahsettim. Haberciyle Schönbrunn Sarayı'na yakın bir yerde buluşacaktım. Her ne olursa olsun, buluşma yerinde görünmemesi gerektiğini söyledim.

Konovalets bir gün beni Ukrayna milliyetçi hareketinin önder isimlerinden Petlura'nın mezarını ziyaret etmeye davet etti. Petlura, Kızıl Ordu'ya karşı verdiği savaşı kaybedince, Paris'e kaçmış ve 1926'ta burada ölmüştü. Konovalets, Petlura'ya büyük saygı duyuyordu. Onun için "liderimiz, sevgili hocamız; anısını yaşatacağız" diyordu. Kendisi-

ne eşlik etmekten memnuniyet duyacağımı söyledim. Söyledim söylemesine ama çiçek işini ne yapacaktık? Mezarlığa çiçeksiz gidilmezdi. Benim cebimdeyse beş para yoktu. Konovalets oldukça yaşlı bir adamdı. Ona böyle hatırlatmalarda bulunmak uygun olmaz, münasebetsiz kaçardı. Buna karşın, çiçekleri mezara benim değil onun koyması gerekirdi. Ne yapmalıydım? Düşünüyordum, tüm yol boyunca da düşündüm.

Bir müddet yürüdükten sonra, Petlura'nın küçük mezar taşı önünde durduk. Konovalets istavroz çıkardı, ben de aynısını yaptım. Bir süre sessizce bekledik. Sonra mendilimi çıkararak içine mezardan bir avuç toprak koydum. Konovalets "Ne yapıyorsun?" diye sorunca, mezardan biraz toprak alıp Ukrayna'ya götürmek ve Petlura anısına bir ağaç dikmek istediğimi söyledim. Bu toprağı ağacın etrafına serpecektim. Konovalets bu hareketimden çok etkilenmişti. Sarılıp öptükten sonra, böyle bir şey düşündüğüm için bana övgüler yağdırmaya başladı. Dostluğumuzla birlikte bana olan güveni de bir kat daha güçlenmişti.

Konovalets, Paris'te olduğumuz günlerde, Gribevski adında bir asistanının Çekoslovak karşı istihbaratıyla işbirliği yaptığından şüphelendiğini söylemiş ve onunla buluşup bir değerlendirmede bulunmamı istemişti. General Pieracki'nin Ukraynalılar tarafından Varşova'da öldürülmesi üzerine, Çekler Ukrayna örgütünün Prag'daki tüm güvenli evlerine bir gün içinde baskın yapmış ve Gribevski'nin koruduğu birçok belgeye el koymuştu. Konovalets bana ne zamandır bildiğim bir hikâyeyi anlatıyordu. Yakın dostum ve meslektaşım İvan Kaminski, benden iki yıl önce yasa dışı ajan olarak Almanya'da faaliyet yürütmüş, bu sırada Gribevski'yle irtibata geçerek onu Slovakya polisine muhbirlik yapmaya ikna etmek istemişti. Ne var ki, işin aslı çok başkaydı. Kaminski'nin asıl niyeti, Gribevski'yi bizim için çalışmaya ikna etmekti. Gribevski'nin de kendince planları vardı; buluşma yerinde Kaminski'yi yakalatmak istiyordu, ancak izlendiğini fark eden Kaminski bir tramvaya atlayarak tuzaktan kurtulmuştu. Konovalets haklı olarak Kaminski'nin Slovak değil Bolşevik ajanı olduğundan şüphelenmişti. Gribevski'nin Bolşevikler'in adamı olabileceğini (sonuçta Kaminski'nin kaçmasına kasten göz yummuş olabilirdi) ve kimliğimin açığa çıkması durumunda görevimin tehlikeye girebileceğini söyleyerek buluşmayı kabul etmedim.

Viyana'daki buluşma yerine gittiğimde, karşımda Binbaşı Pyotr Zubov'u buldum. Zubov casusluk sanatında usta biriydi. Bense ondan öğrendikleriyle işe koyulan hevesli bir istihbaratçıydım. Ona

Konovalets'in faaliyetleriyle ilgili son gelişmeleri anlattıktan sonra, ertesi akşam gideceğimiz operadan söz ettim. Pyotr hemen arkamızdaki sıradan bir bilet almayı başarmıştı. Böylece Konovalets'le konuştuklarımızı dinleyebilecekti. Opera binasından çıkarken son derece lüzumsuz bir şey yaptım. Kasılarak yürürken kasten Pyotr'a çarptım ve sonra da dönüp özür diledim.

Viyana seyahatinden sonra Berlin'e döndüm. Sonraki birkaç ayı, savaş başladığında Ukrayna'daki yeraltı güçlerinin nasıl mevzileneceği hakkında nafile tartışmalar yaparak geçirdik. Almanya'da kaldığım bu süre zarfında iki kez Paris'e giderek sürgündeki Ukrayna hükümetinin liderleriyle görüştüm. Konovalets, sürgün hükümetini pek ciddiye almıyordu. Beni onlar hakkında uyararak hayata ve eyleme dair kuralların Paris'teki bu kafe siyasetçilerince değil kendi askerî örgütünce belirleneceğini söylüyordu.

Bu sırada, amcam bildikleri ajanımız Lebed, Finlandiya üzerinden yeni talimatlar yollamıştı. Yabancı limanlara sıkça uğrayan bir Sovyet gemisinde telsiz operatörlüğü yapmak üzere beni Ukrayna'ya çağırıyordu. Böylece, Ukrayna'dan yurt dışındaki örgüte düzenli istihbarat sağlayabilecektim. Bu fikri çok beğenen Konovalets Sovyetler Birliği'ne dönmeme razı olmuştu.

Sahte belgelerle Finlandiya'ya doğru yola çıktım. Ukrayna milliyetçi liderlerinden Roman Suşko, Sovyet-Finlandiya sınırına kadar bana eşlik edecekti. Konovalets, yolda başıma bir şey gelmediğinden emin olmak istiyordu. Suşko'yla birlikte sınırda güvenli bir geçiş noktası görene kadar yürüdük. Ormana girdikten sonra yola yalnız devam edecektim. Sınıra doğru ilerlerken Fin bir sınır devriyesi yolumu kesti. Tutuklanarak Helsinki'de bir cezaevine gönderildim. Orada bir ay boyunca sorguya çekildim. Örgütümden aldığım emirle Sovyetler Birliği'ne dönmeye çalışan bir Ukrayna milliyetçisi olduğumu söyledim.

Bu bir ay zarfında Merkez'de sinirler iyice gerilmişti, çünkü Zoya Ribkina'nın Helsinki'den gönderdiği raporda dönüş yolunda olduğum yazıyordu. Ben ortalarda gözükmeyince, Zubov ve Şpigelglas nereye kaybolduğum hakkında ipuçları toplamak üzere sınıra kadar gitmişti.

Emma, başıma gelenlerden sonra perişan olmuş, neredeyse on beş kilo vermişti. Herkes Suşko'nun beni ortadan kaldırdığından şüpheleniyordu. Üç hafta aradan sonra, Helsinki'deki Ukrayna resmi temsilcisi Poluvetko, Finlandiya polisi ve Abwehr yetkilileri aracılıyla hakkımda yürütülen soruşturmayla ilgili bilgiler edinmişti. Soruşturmada Sovyetler Birliği'ne girmeye çalışan bir Ukraynalıdan söz ediliyordu.

Abwehr ve Finlandiya istihbaratı, Sovyet sınırını denetlemek konusunda bir anlaşma yapmışlardı ve Sovyetler Birliği'ne girmeye çalışan kim olursa olsun, ortaklaşa çalışma yürütüyorlardı. Beni Tallinn'e kadar bana eşlik edecek olan Poluvetko'ya teslim ettiler. Orada başka bir sahte Litvanya pasaportu verdiler ve Leningrad'a yapılacak kısa bir ziyaret için Sovyet konsolosluğundan bir turist vizesi çıkardılar. Hiçbir sıkıntı yaşamadan sınırı geçmiş, pasaportumu sınır muhafızına damgalatmıştım. Beni Leningrad'da bekleyen yabancı turist (*Intourist*) rehberinden kaçmayı başarmıştım. Bu olayın yerel seyahat acentesinde büyük kargaşa yarattığına eminim. Öyle ki Leningrad'da ortadan kaybolan Litvanyalı bir turisti bulmak için milisleri alarm durumuna geçirmişlerdi.

Batı Avrupa'ya yaptığım başarılı seyahatten sonra, istihbarat teşkilatındaki konumum değişmişti. Bu hizmetim önce Stalin ve Ukrayna Komünist Partisi genel sekreteri Kossior'a, sonra da Ukrayna Yüksek Sovyeti'nin başkanı Grigori İvanoviç Petrovski'ye rapor edildi. Slutski'nin ofisine çağrılarak daha önce hiç görmediğim iki kişiye seyahat hakkında rapor verdim. Bunlar, Özel Görevler Dairesi'nin[6] direktörü Yakov Serebriyanski ile Stalin'in Merkez Komitesi sekreterliğinde kıdemsiz bir istihbaratçı olarak görev yapan Vassiliev'di.

Bir süre sonra Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirildim. Ödülü Başkan M. İ. Kalinin'in elinden aldım. Vassili Zarubin'le ilk kez bu törende karşılaştım. Benle aynı dönemde Batı Avrupa'daki yasa dışı bir görevden dönmüş ve başarıları nedeniyle madalyaya layık görülmüştü. Zarubin'le yollarımız daha sonra da kesişecek ve aramızdaki yaş farkına rağmen ailelerimiz arasında ömür boyu sürecek bir dostluğa kapı aralayacaktık.

Slutski'nin evinde ben ve Zarubin onuruna verilen bir kokteylde, ömrümde ikinci kez votka içmek zorunda kaldım. İlk içkimi on yedi yaşındayken Odessa'da içmiş, baş ağrısı ve mide bulantısıyla perişan olmuştum. Doktor raporuna göre herhangi bir sağlık sorunum bulunmamasına karşın vücudum yüzde yirmiden daha alkollü içkileri kabul etmiyordu. O gece, Slutski ve Şpigelglas'ın ısrarını kıramadım ve neticede ertesi gün kolumu dahi kaldıramaz hale geldim.

1937 yılı boyunca, telsiz operatörü olarak girdiğim bir kargo gemisiyle Batı'ya seyahat ettim. Telsiz operatörlüğü, ajan kimliğimi gizlemek için kullandığım paravan bir iş olmuştu. Bu göreve 1938'de de bir

6. Batı'da bu daireden *Mokrie Dela Osobaya Grup*'un kısa çevirisiyle "Yaş İşler" olarak bahsedilirdi.

müddet devam ettim. Konovalets bir görüşmemizde çarpıcı bir iddiada bulunmuştu. Ukrayna'da görevli Kızıl Ordu komutanlarının (sonradan Stalin'in emriyle infaz edildiler) Ukrayna davasına sempatiyle baktığını ve örgütünün bu durumu Almanlara rapor ettiğini söylüyordu. Aslında, bu hikâyeleri Konovalets'in adamları uyduruyordu. Almanları etkilemek ve bu şekilde onlardan daha fazla para kopartmak istiyorlardı. Daha sonra, Ukrayna göçmen gazetesinde İvan Dubovoy, İvan Fedko ve öteki Kızıl Ordu komutanlarının Sovyetler ve Ukrayna milliyetçileri arasında ikiye bölündüğü yönünde bir haber okudum. Konovalets bana bu dezenformasyon faaliyetinin iç yüzünü anlatmaya karar vermişti, çünkü Ukrayna yeraltı teşkilatını örgütleyenlerden biri olduğum için gerçeği bildiğimi düşünüyordu.

Bu durumu 1937'de Moskova'da bulunan Şpigelglas'a rapor ettiğimde, Dubovoy ve diğerlerinin Ukrayna milliyetçileri ve Almanlarla ilişki kurmasının ihtimal dâhilinde olduğunu öne sürmüştü. Şpigelglas, bana kalırsa, bu komutanlar hakkında kararını çoktan vermiş olan liderliğin böyle bir bilginin rapor edilmesinden memnun olmayacağını düşünmüş ve beni korumak istemişti.[7]

Kasım 1937'de, Ekim Devrimi'nin yıldönümü kutlamalarının ardından, NKVD şefi Nikolay İvanoviç Yejov'un ofisine çağrıldım. Yanımda Slutski de vardı. Yejov'la ilk karşılaşmamda dış görünüşü itibarıyla hayal kırıklığına kapılmıştım. Ağzından temel istihbarat meseleleri hakkında niteliksiz sorular dökülüyordu. Bir istihbarat kaynağının nasıl ele alınacağına dair en temel yöntemlerden bile bihaberdi. Dahası, Ukrayna göçmen örgütündeki bölünmeleri umursamıyor gibi görünüyordu. Yejov, hem içişleri halk komiserliğini hem de Merkez Komitesi sekreterliğini yürütüyordu. Tüm samimiyetimle onu bu denli yüksek bir mevkiye taşıyan fikirsel yetenekleri anlamaktan aciz olduğumu düşünüyordum. Uzman bir istihbaratçı olarak mesleki niteliklerim birçok kez sınanmıştı. Buna karşın, liderlikten beklentilerim söz konusu olduğunda naif kalmıştım, çünkü Kossior, Petrovski ve daha önce karşılaştığım Ukrayna'nın diğer Komünist Parti liderleri zeki ve çok yönlü insanlardı.

Ukrayna liderliği ile yapacağım görüşmeler hakkında Yejov'a bir rapor sundum. Konuşmamı bitirdikten sonra beklenmedik bir teklifte bulunarak Merkez Komitesi'ne kadar kendisine eşlik etmemi istedi. Arabamız yoğun kontrol uygulanan Borovitski kapısından geçip Kremlin'e girdi. Yejov, Yoldaş Stalin'in bizi bizzat kabul edeceğini

7. Ordudaki tasfiyelerle ilgili bir tartışma için Beşinci Bölüm'e bakabilirsiniz.

söylüyordu. Büyük bir şaşkınlık içindeydim. Stalin'le ilk kez karşılaşacaktım. O sırada otuz yaşındaydım ve duygularıma hâkim olmayı hâlâ beceremiyordum. Ülkenin liderinin alt kademeden bir istihbarat subayıyla görüşebileceğine inanamıyordum. Stalin elimi sıktıktan sonra kendimi toparlayıp kısa ve öz bir rapor sunamadım. Stalin gülerek şöyle demişti: "Bu kadar heyecanlanma genç adam. Sadece önemli noktalara değin. Yalnızca yirmi dakikamız var."

"Yoldaş Stalin," diyerek söze girdim, "alt kademeden bir parti üyesinin sizinle karşılaşması, hayatındaki büyük olaylardan biridir. Buraya vazife icabı çağrıldığımın farkındayım. Bir dakika içinde duygularıma hâkim olup temel noktaları size ve Yoldaş Yejov'a rapor edeceğim efendim."

Stalin başını sallamış ve ardından Ukrayna göçmen hareketindeki siyasi figürlerin birbirleriyle ne gibi ilişkiler içinde olduklarını sormuştu. Ukrayna milliyetçi hareketine mensup siyasetçilerin ilerde kurulacak bir hükümette kimin ne rol üstleneceğine dair kısır tartışmalara girdiğinden söz ettim. Asıl tehdit Konovalets'ti, çünkü Almanların desteğini alarak bize karşı savaş hazırlığı içine girmişti. Ancak onun da zayıf bir noktası vardı. Batı Galiçya'daki Ukrayna milliyetçi hareketini ortadan kaldırmak isteyen Polonyalılar, hem onun hem de örgütünün üzerinde sürekli bir baskı kurmuştu.

Stalin, "Önerileriniz nelerdir?" diye sormuştu.

Yejov sessiz kalmıştı; tabii ben de. Bu soruyu cevaplamaya hazır olmadığımı söyledim.

Stalin, "Bu durumda, önerilerinizi bir hafta içinde ortaya koymanız gerekiyor." dedi.

Görüşme sona ermişti. El sıkışıp ayrıldık.

Yejov, Lubyanka'ya döndüğümüzde, Şpigelglas'la birlikte acilen bir tasarı hazırlamamızı istedi. Ertesi gün Ukrayna örgütüne, özellikle de örgütün Almanya ayağına etkili bir şekilde nasıl sızacağımıza dair bir plan sunmak üzere, Slutski'yle birlikte Yejov'un ofisine gittik. Ukrayna NKVD'sinden üç kişinin ileri eğitim almak üzere Nazi parti okuluna girmesini önerdik. İşi sağlama almak adına, aklı bu işlere pek basmayan gerçek bir Ukrayna milliyetçisinin de onlarla birlikte gönderilmesi gerektiğini ifade ettik. Yejov tek bir söz söylememiş, tek bir soru sormamıştı. Yoldaş Kossior ve Petrovski'ye fikir danışmak için Stalin'inden onay aldığımızı söyledi. Kiev'e giden bir trene atlayıp ertesi gün onlarla görüşmem ve işim biter bitmez Moskova'ya dönmem gerekiyordu.

Kiev'de, Kossior'un ofisinde bir araya geldik. Kossior ve Petrovski bu aldatma oyununa ilgi gösteriyorlardı, ancak asıl endişeleri Karpat-Ukrayna Cumhuriyeti'nin yakında bağımsızlık ilan edecek olmasıydı. Moskova'ya dönüşümle birlikte bir haftalık mühletimiz dolmuştu. Yejov akşam 11:00'de beni Stalin'in ofisine götürdü. Bu sefer Petrovski de oradaydı, ancak onu gördüğüme hiç şaşırmamıştım. Ukrayna milliyetçi hareketine karşı yürütülecek faaliyetlerin planını özetleyen beş dakikalık bir konuşma yaptım. Birincil hedefin Ukraynalılarla kurulan bağlantıları kullanarak milliyetçilere en önemli desteği sunan Abwehr'e sızmak olduğunu vurguladım.

Stalin, Petrovski'ye bu konuda ne düşündüğünü sordu. Petrovski, resmi bir üslupla, Ocak 1918'de, Kiev cephaneliğindeki devrimci işçilerin asılması emrini verdiği ve infazları bizzat denetlediği için Ukrayna proletaryasına karşı işlediği ağır suçlardan ötürü sosyalist Ukrayna devletinin Konovalets'i gıyabında ölüme mahkûm ettiğini ifade etti ve Konovalets'in Sovyet Rusya ve Ukrayna'ya karşı savaş açtığını söyledi.

Stalin Petrovski'nin sözünü keserek şunları söyledi: "Konovalets Alman faşizminin ajanı olsa da, bu durumu yalnızca intikam hırsıyla açıklayamayız. Savaşın eşiğindeyken hedefimiz Ukrayna faşizminin kafasını koparmak ve bu çetecileri bir iktidar mücadelesi içinde birbirlerini yok etmeye zorlamaktır."

Stalin daha sonra bana dönerek şöyle diyecekti: "Konovalets'in kişisel zaafları nelerdir? Bunlardan faydalanmaya bakın."

"Konovalets çikolataya çok düşkündür." dedim. Nereye gitsek bir kutu çikolata almayı ihmal etmediğini söyledim.

Stalin bu konu hakkında düşünmemi önerdi. Tüm konuşma boyunca Yejov sessizliğini bozmamıştı. Ayrıldığımız sırada, Stalin bana dönerek, bu görevin siyasi önemini tam olarak anlayıp anlamadığımı sordu.

"Evet," diye yanıtladım ve bu görevi başarıyla tamamlamak için hayatımı ortaya koymaktan çekinmeyeceğimi ifade ettim.

"Umarım başarılı olursunuz." diyerek elimi sıktı. Konovalets'i öldürmek için emir almıştım.

Stalin'le yapılan görüşmenin ardından, Abram Slutski ve Sergey Şpigelglas, Konovalets'e düzenlenecek suikast için bir dizi plan hazırladı. İlk olarak, Konovalets'i tabancayla vurmamı önerdiler, ancak yaveri Jaroslav Baranovski (kod adı Mühendis Bey) Konovalets'in yanından bir an olsun ayrılmıyordu. Konovalets'le tek başına kalmanın bir yolu yok gibiydi. Diğer plan, Konavalets'e hediye süsü verilmiş bombalı bir paket sunmaktı. En akla yakını bu gibi görünüyordu, çün-

kü bombanın zamanlaması düzgün çalıştığı takdirde, paketi verdikten sonra kaçma fırsatım olacaktı.

Teknik büronun şefi Mosyev Paulkin'e çikolata kutusuna gizlenmiş bir bomba yapması için talimat verildi. Kutunun kapağı geleneksel Ukrayna motifleriyle süslenecekti. Zamanlama mekanizmasını başlatmak için gizli bir düğmeye basmam gerekiyordu. Bu fikri beğenmedim, çünkü böyle bir kutu fazla ilgi çekebilir ya da Konovalets taşıması için kutuyu Baranovski'ye verebilirdi.

Şilka adlı yük gemisinde telsiz operatörlüğü yapmam sayesinde Konovalets'le Anvers, Rotterdam ve Le Havre'da bir dizi görüşme yaptım. Konovalets bu seyahatlerinde Mr. Novack adına düzenlenmiş sahte bir Litvanya pasaportu kullanıyordu. İki yıldan uzun bir süredir oynadığımız oyun nihayet son bulmak üzereydi. 1938 baharında artık savaşın kaçınılmaz olduğu anlaşılmıştı. Konovalets'in bu savaşta Almanların safında yer alacağını biliyorduk.

Anvers ve Rotterdam yolunda, İspanya'daki Franco rejimine silah ve hammadde sağlayan Alman ve Japon gemilerine karşı Norveç'te yasa dışı faaliyet gösteren şebekemizi teftiş etme fırsatı buldum. Bu yapılanmanın başında o zamanlar Antoni ismiyle tanıdığım Ernest Wollweber bulunuyordu. Wollweber, patlayıcılar konusunda eğitim almış Polonyalı madencilere önderlik ediyordu. Bu madenciler, Polonya'da iş olmadığından Fransa ve Belçika'ya göç etmişler ve savaş durumunda sabotaj eylemleri gerçekleştirmek üzere bize katılmışlardı. Madencileri sınava tabi tutmak için emir almıştım. Wollweber Lehçe bilmiyordu. Batı Ukrayna'da konuşulan diller Lehçe'ye yakın olduğundan bu denetimi ben yürüttüm. Bergen'deki Norveç limanında mola verdiğimizde, beş Polonyalı ajandan oluşan bir ekiple görüştüm. Merkez, İspanya'ya stratejik malzeme taşıyan *Stefan Batory* isimli bir Polonya yük gemisinin batırılması için talimat vermişti. Gemi ambarda çıkan yangın nedeniyle Kuzey Denizi'nde sulara gömüldü. Bu eylem ekibimizin gemiye yerleştirdiği bombanın eseriydi.

Wollweber beni çok etkilemişti. Bir dönem Alman donanmasında görev yapmış bir Alman Komünistiydi ve 1918'te bir ayaklanmaya önderlik etmişti. Askerî mahkeme tarafından ölüme mahkûm edilmiş, ancak İskandinavya'ya kaçmayı başarmıştı. Bu görüşmemizden bir müddet sonra İsveçliler tarafından tutuklandı. Almanlar iadesini istiyorlardı, ancak Sovyet hükümeti daha çabuk davranarak Wollweber'e Sovyet vatandaşlığı verdi. Savaştan hemen önce, Alman savaş suçlularının NKVD operasyonlarında kullanılmak üzere Sovyet saflarına geçtiği bir dönemde, Moskova'ya nakledildi.

Wollweber, savaştan sonra, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde devlet güvenlik bakanlığına getirildi. 1958'te, Kruşçev'le ters düşünce, Ulbricht tarafından görevden alındı.[8] Wollweber, o zamanlar KGB başkanı olan İvan Serov'a Doğu Almanya liderliğindeki ayrılıklardan bahsetmiş, bunun Komünist Parti çizgisinin aksine Batı yanlısı düşüncelerin bir tezahürü olduğunu iddia etmişti. Serov Wollweber'le yaptığı bu görüşmeyi Kruşçev'e rapor edecekti. Kruşçev, alkollü bir yemek sırasında Ulbricht'e "Bize partinizdeki ideolojik ayrılıklardan bahseden bir güvenlik bakanını ne diye tutuyorsunuz? Beria ve Merkulov[9] da böyle yapardı; Wollweber, 1940'larda Moskova'ya geldiğinde, onların yanına uğramayı genelde ihmal etmezdi." demişti. Ulbricht mesajı almıştı ve derhal parti karşıtı tutumu nedeniyle Wollweber'in görevine son verdi. Wollweber 1961 ya da 1962'de öldü.*

Çikolata kutusuna gizlenmiş bomba nihayet hazırdı. Bombanın zamanlama mekanizması gizli bir düğmeye bağlı değildi. Bomba, kutu dikey konumdan yatay konuma getirildikten otuz dakika sonra patlayacaktı. Kutuyu ceketimin iç cebinde dikey konumda taşımak zorundaydım. Hediyeyi Konovalets'e verip patlamadan önce yanından ayrılmalıydım.

Şpigelglas beni Yejov'a teslim edip uğurlarken, "Bu teşebbüsün başarısız olması durumunda senden bir erkek gibi davranmanı bekliyoruz." demişti. Polisin ya da Ukrayna milliyetçilerinin eline düşmektense, bana verdiği Walther marka otomatik tabancayı kullanmaktan çekinmememi istiyordu. Her ne kadar onurumla ölmem emredilmişse de, Şpigelglas sekiz saatten fazla bir süre çeşitli kaçış planları üzerinde durmuştu. Bana Mayıs ve Haziran ayları boyunca Batı Avrupa'nın herhangi bir şehrine seyahat imkânı veren, iki ay süreyle geçerli bir tren bileti verdi. Sahte bir Çekoslovak pasaportu ayarladı ve cebime 3.000 dolar gibi zamanına göre çok büyük bir para koydu. Şpigelglas paketi verip kaçmaya başladığımda, ilk iş olarak en yakın dükkândan bir şapka ve bir yağmurluk almamı ve dış görünüşümü değiştirmemi söylemişti.

Gemim Murmansk'dan ayrılmadan önce, *Pravda* gazetesinde Slutski'nin kalp krizinden öldüğünü okudum. Onun bu zamansız

8. Walter Ulbricht, Sosyalist Birlik (Komünist) Partisi birinci sekreteri (1953-1971) ve Devlet Konseyi başkanı (1960-1973) olarak uzun yıllar Doğu Almanya'nın yönetimini elinde tuttu. Nikita S. Kruşçev, 1953'ten 1964'e kadar Komünist Parti birinci sekreteri ve 1958'den 1964'e kadar Sovyet başbakanı olarak görev yaptı.
9. Lavrenti Pavloviç Beria ve Vsevolod Nikolayeviç Merkulov, Yejov'un ardından Sovyet güvenlik servisine başkanlık ettiler.
* Sudoplatov yanlış hatırlıyor. Wollweber'in gerçek ölüm tarihi 3 Mayıs 1967'dir. (ç.n.)

ölümünü kabullenemedim. Bana ve Emma'ya karşı her zaman nazik olmuş yetenekli ve işinde uzman bu istihbarat subayına büyük saygı duyardım. Bilyeli rulmanın teknik planlarını İsveç'ten kaçıran Slutski olmuştu. Bu planların elimize geçmesi endüstrimiz için büyük bir kazanımdı. Slutski bu başarısından ötürü Kızıl Bayrak Nişanı'yla ödüllendirilmişti. Dış Ekonomik İstihbarat Dairesi şefi Aleksander Nikolski'yle (daha sonraları Orlov olarak tanınacaktı) birlikte, 1930 ya da 1931'de, İsveçli kibrit tekelcisi Ivar Kreuger'le görüşüp Sovyet hükümetine 300.000 dolar ödememesi durumunda, ucuz Sovyet kibritlerinin tüm Batı piyasasını istila edeceği tehdidinde bulunmuştu. Kreuger, bu ekonomik şantaja boyun eğip Orlov'a parayı ödemeyi kabul etmişti.[10]

Konovalets'le karşılaşma ihtimalimin olduğu şehirlerdeki kaçış rotalarını araştırarak her bir rota için detaylı bir plan hazırladım. Konovalets'le görüşmek üzere çıktığım bu son yolculuk lojistik sorunlarla başlamıştı. Norveç'teyken kendisini aradım. Konovalets Almanya'nın Kiel kentinde buluşmayı öneriyordu. Olmazsa, benim için göndereceği bir Alman uçağıyla İtalya'ya gidecektim. Çok vaktimin olmadığını söyledim. Kaptan Ukrayna örgütüne mensup olsa da, sefer süresince gemiden beş saatten uzun süre ayrılamayacağımı ifade ettim. Rotterdam'da, Atlanta restoranında buluşmaya karar verdik. Burası merkez postaneye çok uzak değildi ve tren istasyonuna yürüme mesafesiyle sadece on dakikaydı. Kaptan verdiğim emirlere uymak üzere talimat almıştı. Rotterdam'da, gemiden ayrılmadan önce akşam 4:00'e kadar gemiye dönmemem durumunda, bensiz yola çıkmasını söylemiştim. Bombayı tasarlayan teknisyen Aleksandr Timaşkov yolculuk boyunca bana eşlik etmişti. Kendisi gemide kaldı, ancak ben gemiyi terk etmeden on dakika önce bombayı tamamlamış, patlamaya hazır hale getirmişti. (Timaşkov, daha sonra özel patlayıcı cihazlar şubesinin başına geçecek ve 1943'te, Belarus'ta Gauleiter Wilhelm Kube'yi öldüren manyetik bombayı hazırlayacaktı. Ayrıca II. Dünya Savaşı'ndan sonra patlak veren iç savaşta Yunanlı gerillalara danışmanlık yapacaktı.)

Sabah yağan yağmurun ardından hava ılık ve güneşliydi. 23 Mayıs 1938'te, saat on ikiye on kala, Atlanta restoranının bulunduğu sokağa geldim. Konovalets, pencere yanı bir masaya oturmuş beni bekliyor-

10. Kreuger'in sanayi imparatorluğu, tahvillerde ve muhasebe kayıtlarında açıkça sahtecilik ve usulsüzlük yapılması nedeniyle çöktü. Kreuger 1932'de kendini kalbinden vurdu. Kibrit üretiminde dünya çapında kurduğu tekel Rusya'yı kapsamıyordu. Bkz. Duncan Norton-Taylor, *For Some, The Dream Came True* (Secaucus, N. J.: Lyle Stuart, 1981).

du. Bu sefer yalnızdı. Masasına oturdum. Kısa bir sohbetten sonra, akşam 5:00'de şehir merkezinde buluşmak için anlaştık. Hediye paketini uzatıp gemiye dönmek zorunda olduğumu söyledim. Paketi masaya yatay bir biçimde bırakmıştım. El sıkışıp ayrıldık. Restorandan çıkarken içimdeki koşma isteğine hâkim olmaya çalışıyordum.

Restorandan çıktıktan sonra, sağa dönüp sağlı sollu dükkânların sıralandığı bir sokağa saptım. Erkek giysileri satan bir dükkâna girip bir şapkayla hafif bir yağmurluk aldım. Tam dükkândan çıkarken lastik patlamasına benzer bir ses duydum. O an restorana doğru koşan kalabalığı fark ettim. Hızlı adımlarla tren istasyonuna yürüyüp Paris'e giden ilk trene atladım.

Ertesi sabah, Paris metro istasyonunda tanıdığım bir isim tarafından karşılanacaktım. Demiryolu işçilerinin yüzümü hatırlamaması için Rotterdam'ın bir saat dışında bir istasyonda trenden indim. Belçika sınırına yakın bir yerde bir restorana girip öğle yemeği söyledim, ancak başım o kadar kötü ağrıyordu ki yemeği yiyemedim. Sınırı taksiyle geçtim, sınır muhafızları Çek pasaportuma doğru düzgün bakmadılar bile. Taksiyle Brüksel'e geldim, ancak Paris trenini kıl payı kaçırmıştım. Neyse ki sonraki tren çok gecikmedi ve hiçbir sorun yaşamadan gece geç saatlerde Paris'e ulaştım. Paris'te demiryolunun döviz bürosunda 100 dolar bozdururken kazıklandığımı hatırlıyorum. Hiçbir otele kayıt yaptırmamaya karar vermiştim, çünkü pasaportumdaki Hollanda damgalarına bakarak sınırı ne zaman geçtiğimi anlamak mümkündü. Böyle bir bilgi polisin işine yarayabilirdi. Karşı istihbarat servisi Hollanda'dan Fransa'ya giriş yapan herkesi denetliyor olabilirdi.

Geceyi Paris'i çevreleyen bulvarlarda yürüyerek geçirdim. Zaman öldürmek adına bir filme gittim. Sabah erken saatlerde, saatlerce yürüdükten sonra, tıraş olup saçlarımı yıkatabileceğim bir berber dükkânı buldum. Ardından, saat 10:00'daki randevum için metro istasyonuna doğru hızlı adımlarla yürümeye başladım. Perona ulaştığımda, Paris'teki Sovyet elçiliğinin üçüncü sekreteri İvan Agayants'ı fark ettim. Agayants'ın elçilikteki görevi istihbarat faaliyetlerini gizleyen diplomatik bir kılıf oluşturuyordu. Platformdan ayrılırken birden beni fark edip geri dönmüş, kendisini takip etmemi işaret etmişti. Bois de Boulogne'a gitmek üzere bir taksiye atladık. Parkta kahvaltı yaptıktan sonra Moskova'ya iletilmek üzere küçük bir notla birlikte tabancamı teslim ettim. Notta şunlar yazılıydı: "Hediye yerine ulaştı. Paket şu an Paris'te ve alışveriş yaptığım sırada seyahat ettiğim arabanın lastiği patladı." Görevimle ilgili en ufak fikri olmayan Agayants beni Paris'in banliyölerinde güvenli bir eve götürdü. O evde iki gün kalacaktım.

Gazetelerde Rotterdam'daki olaya dair bir haber yoktu, ancak Rus göçmen gazetesi Yejov'un yolun sonuna geldiğini bildiriyordu. Tasfiye edilmesine karar verilmişti. Bu yazılanların ne kadar saçma şeyler olduğunu düşünüp içimden gülüyordum. Yejov, daha iki ay önce bana görevimde başarılar dilemişti ve Yoldaş Stalin'in ona karşı duyduğu sonsuz güveni kendi gözlerimle görmüştüm.[11]

Paris'ten sonra sahte Polonya belgeleri kullanarak Barselona'ya gittim. Yolun bir kısmını arabayla bir kısmını da trenle almıştım. Barselona gazeteleri Rotterdam'daki karanlık bir olay hakkında haberler geçiyor, Ukrayna milliyetçilerinin lideri Konovalets'in güvendiği bir ajanla görüşmek üzere sahte kimlikle seyahat ettiği sırada sokak ortasında havaya uçtuğunu yazıyordu. Olayla ilgili olarak üç ihtimal üzerinde duruluyordu: Birincisi, Konovalets'i Bolşeviklerin öldürmüş olmasıydı. İkinci ihtimal, rakip bir Ukraynalı grubun onu ortadan kaldırdığı yönündeydi. Son ihtimale göreyse, General Pieracki cinayetiyle bağlantılı olarak Polonyalılarca suikaste uğramıştı.

O gün Konovalets'i tek başına bulmam büyük şanstı. Yaveri Baranovski Konovalets'le buluşmak üzere Almanya'dan yola çıkmış ve patlamadan bir saat sonra Rotterdam'a varmıştı. Hollanda polisi şüpheli sıfatıyla onu da gözaltına almıştı. Baranovski hastanede Konovalaets'in cansız bedenini görünce "My Führer" diye ağlayacaktı. Polis üzerindeki tren biletini de görünce masum olduğuna ikna olmuştu.[12]

Hollanda polisi, patlamadan bir gün sonra, Baranovski'yle birlikte limandaki Rus gemilerinin mürettebatını da sorgulamaya başladı. Ellerindeki fotoğrafın sahibini arıyorlardı. Bu benim Berlin'de çekilmiş fotoğrafımdı. Baranovski Konovalets'in görev gereği bir Sovyet gemisinde telsiz operatörlüğü yapan ve daha önce Batı Avrupa'da bulunmuş bir haberciyle görüşeceğini biliyor, ancak bu kişinin ben olduğumdan emin olamıyordu. Hollanda polisi, Konovalets'e Norveç'ten telefon açıldığını biliyor ve doğal olarak bu aramanın onun ajanlarından biri tarafından yapıldığından şüpheleniyordu. Buna karşın, kimse Konovalets'in en son kiminle görüştüğünden tam olarak emin olamıyordu. Bomba patladığında Konovalets tek başınaydı. Polisler gece geç saatlere kadar kimlik tespiti yapamadılar. O sırada gemim Şilka çoktan limandan ayrılmıştı.

---

11. Yejov'un akıbetine Üçüncü Bölüm'de değiniliyor.
12. Konovalets'in ölümünden sonra, Ukrayna Milliyetçi Örgütü ikiye bölünerek Andrey Melnick (OUN-M) ve Stepan Bandera (OUN-B) önderliğinde faaliyetlerine devam etti. P. A. Sudoplatov'a göre, Baranovski 1943'de Jitomir'de, Bandera'nın adamları tarafından vurularak öldürüldü.

Sonraki üç hafta boyunca İspanya'da kaldım. Polonyalı bir gönüllü olduğumu söyleyerek Cumhuriyetçi Ordu'ya bağlı ve yönetimini NKVD'nin üstlendiği yabancı gerilla savaşçılarından oluşan bir gruba katıldım.

II
İspanya: Devrimin ve Tasfiyelerin Potası

Ramon Mercader del Rio'yla ilk kez Barselona'da kaldığım sırada tanıştım. Franco saflarının gerisinde yürütülen bir gerilla görevinden yeni dönmüş olan bu teğmen, henüz yirmi yaşında alımlı bir gençti. Ağabeyini savaşta kaybettiğini öğrenmiştim. Vücuduna bağladığı el bombalarıyla Cumhuriyetçilere doğru yaklaşan bir Alman tankının altına atmıştı kendini. Annesi Caridad gerilla harekâtlarında gösterdiği başarılar nedeniyle büyük saygınlık kazanmıştı. Bir hava saldırısında yaralanmış, askerî operasyonlarda büyük yüreklilik göstermişti. O zamanlar geleceğin Mercader için neler getireceğini bilemezdim. Bu gencin Troçki suikastını gerçekleştireceğini ya da benim bu operasyonu yöneteceğimi kim bilebilirdi ki?

İspanya'da 1936'dan 1939'a kadar iki ölüm kalım mücadelesi yaşanmıştı. Bunların ikisi de iç savaştı. Bir tarafta, Hitler'in desteğini alan Francisco Franco yönetimindeki milliyetçi güçler Komünistlerin desteklediği İspanyol Cumhuriyetçileri'ne karşı savaş açmıştı. Diğer taraftaysa, Komünistlerin kendi aralarında süren ayrı bir savaş vardı. Stalin ve sürgünde bulunan Troçki, Cumhuriyetçilerin destekçisi ve kurtarıcısı olarak dünya Komünist devrimi için öncü olmak istiyorlardı. İspanya'ya genç ve deneyimsiz istihbarat ajanlarıyla birlikte deneyimli eğitmenler de yollamıştık. Bu ülke, ilerleyen yıllarda yürüteceğimiz istihbarat operasyonları için bir okul olacaktı. İstihbarat konusunda atacağımız adımlar, İspanya'da kurduğumuz ilişkiler ve gene bu ülkede edindiğimiz deneyimlerden beslenecekti. İspanya Cumhuriyetçileri savaşı kaybetmiş olabilirdi, ancak Stalin'in yolundan gidenler kazanmıştı. İspanyol İç Savaşı sona erdiğinde, dünyada Troçki'ye bir yer kalmamıştı.

Barselona'dayken, beş sene önce tanıştığım Leonid Aleksandroviç Eytingon'la karşılaştım. O zamanlar, Dış İlişkiler Dairesi bünyesinde yasa dışı operasyonlardan sorumlu şubenin başında bulunuyordu. Eytingon Franco saflarının gerisinde General Kotov ismiyle gerilla ope-

rasyonları yürüten önemli bir devlet güvenlik görevlisiydi. Merkez'de Tom ve Pierre isimleriyle bilinirdi. Eytingon Merkez'in talimatları uyarınca Moskova'ya dönmemi sağlamakla görevlendirilmişti. Bana Bordo'ya kadar eşlik etti ve oradan beni bir Sovyet gemisine bindirdi. O yıllardaki görünüşünü şimdi bile hatırlarım. Kravat takmayan, hava ne kadar sıcak olursa olsun çıkarmadığı şapkasıyla sokaklarda dolaşan sıradan bir Fransız işportacıdan farkı yoktu.

Naum İsakoviç Eytingon, NKVD'deki dosyasına göre, 1 Aralık 1899'da Belarus'un Mogilyov bölgesine bağlı Sklov şehrinde dünya geldi. Bu şehir, Emma'nın doğduğu önemli Yahudi yerleşimlerinden Gomel'e çok uzak değildi. Lubyanka'da ve arkadaşlar arasında daima Leonid Aleksandroviç ismiyle çağrılırdı. Yahudi ÇEKA subayları 1920'lerde Rus subaylar ve muhbirlerle çalışırken Yahudi kökenlerine dikkat çekmemek için Rus isimleri alırlardı.

Eytingon fakir bir aileden geliyordu, ancak bana Avrupa'daki zengin akrabalarından söz etmişti. Bildiğim kadarıyla, iki kız kardeşi vardı. Bunlardan biri olan Sonya tanınmış bir kardiyologdu. Kendisini şahsen tanırdım. Erkek kardeşi İsak ise, patlayıcılar konusunda önemli çalışmalara imza atmış saygın bir kimya profesörüydü.

Eytingon 1917'de Sosyalist Devrimci Parti'ye girdi.[1] 1918'de henüz on dokuz yaşındayken Kızıl Ordu'ya katıldı ve ÇEKA'ya nakledildi. 1920'de Sosyalist Devrimci Parti'yi bırakıp Bolşeviklere katıldı. Beyaz Ordu subayları Gomel'de Bolşeviklere karşı ayaklanarak 1920'de şehri kısa süreliğine ele geçirmişlerdi. Eytingon bu isyanın bastırılmasında Bolşeviklere yardım edince, kariyer basamaklarında hızla yükselmeye başladı.

Eytingon'un bu başarısı Dzerjinski'nin gözünden kaçmamıştı. Onu ÇEKA şefi olarak bölgede düzeni sağlamak üzere Tataristan yakınlarındaki Başkurdistan'a göndermişti. Burada bölgesel güçlerle savaşırken kılıçla bacağından yaralanmıştı. Uzun yıllar bu yaradan şikâyet edecekti. Eytingon, 1921'de, askerî akademide eğitim almak üzere Moskova'ya nakledildi. Bu akademide, ilerleyen yıllarda Sovyetler Birliği'nde komutanlık yapacak isimlerle birlikte strateji ve taktik

1. Sosyalist Devrimci Parti 1902'de kuruldu. Rusya için federal bir devlet yapısını, Rus olmayan halkların kendi kaderini tayin hakkını ve toprakların kamulaştırılmasını savunuyordu. Bünyesinde önde gelen devlet görevlilerine yönelik suikastlar düzenlemek de dâhil bir dizi yöntem uygulayan otonom bir "mücadele örgütü" barındırıyordu. Parti içindeki Sol Sosyalist Devrimciler grubu 1917'de Bolşeviklerin iktidara gelmesini destekledi ve 1918'de Rusya'yı I. Dünya Savaşı'ndan çıkaran Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na kadar Bolşevik hükümet içinde yer aldı. Sosyalist Devrimciler, 1918'deki tek bir oturumdan sonra Bolşevikler tarafından zor kullanılarak feshedilen Kurucu Meclis'te çoğunluğu oluşturuyorlardı. Ardından İç Savaş çıktı ve parti 1922'de kapatıldı.

alanlarında eğitim gördü. Bana Mareşal rütbesiyle Stalingrad savunmasında yer alan V. İ. Çuykov'la çekilmiş bir fotoğrafını göstermişti.

Askerî eğitimden sonra, OGPU bünyesindeki Dış İlişkiler Dairesi'ne atandı. Avrupa'daki akrabaları Batı Avrupa'daki seyahatler ve gizli operasyonlar için gerekli tavsiye mektuplarını, belgeleri ve parayı göndermeyi reddetmişti. Avrupa işi olmayınca, OGPU rezidenti olarak çalışmak üzere Çin'e gönderildi. Önce Şanghay'da Richard Sorge'un[2] da görev aldığı GRU şebekesiyle çalıştı, ardından da Harbin'de faaliyetler yürüttü. Mançurya'da, Çinli bir savaş beyi tarafından alıkonulan Sovyet askerî danışmanlarının serbest bırakılmasını sağladı. Ayrıca, Çan Kayşek'in ajanlarının Şanghay'daki Sovyet konsolosluğunu ele geçirme girişimini başarılı bir şekilde geri püskürttü. Bu olayın ardından Moskova'ya çağrıldı.

1930'da kısa süreliğine Özel Görevler Dairesi'nin şefi Yakov Serebriyanski'nin yardımcılığını yürüttü. Özel Görevler Dairesi, savaş durumunda Batı Avrupa ve Japonya'da sabotaj operasyonları düzenleyecek paralel bir istihbarat servisi olarak Dzerjinski'den sonra göreve gelen Vyaçeslav Menzinski tarafından 1926'da kurulmuştu. Eytingon bu göreve geldikten sonra, Batı Avrupa üzerinden Kaliforniya'ya ajanlar yerleştirmeye başladı. Serebriyanski ile kişisel ilişkileri oldukça zayıf kalmıştı. Bunun üzerine 1932'de yasa dışı ajanların faaliyetlerini düzenlemek üzere Artur Artuzov ve daha sonra Abram Slutski yönetimindeki Dış İlişkiler Dairesi'ne bağlı bir şubenin başına getirildi. Aynı zamanda, yurt dışındaki yasa dışı operasyonlar için sahte pasaportlar hazırlayan birimin denetiminden sorumluydu.

Eytingon'la 1933'te Moskova'da tanıştım. Personel dairesine daha yeni müfettiş atanmıştım. Benden daha kıdemli olduğundan o sıralarda pek samimi değildik. Benim açımdan mesleki başarıları ve casusluk sanatındaki ustalığıyla saygıyı hak eden önemli bir isimdi. Yasa dışı operasyonları yürüten oldukça hassas bir şubenin başındaydı. Bu tür operasyonlar o yıllarda çok yüksek önceliğe sahipti, çünkü yurt dışında faaliyet yürüten diplomatik merkezli temsilcilikler sayıca çok azdı. Bununla birlikte, yakalanmaları durumunda Sovyet Elçiliği'yle ilişkilendirilemeyecek ajanlardan oluşan örgütler kurmak istiyorduk.

2. 1930'ların başında, Çin'de bir casus şebekesini yöneten Richard Sorge, 1933'te Tokyo'ya gönderildi. Orada, Pearl Harbor'dan birkaç hafta önceki tutuklanışına dek, Nazi bir gazeteci kılığında Sovyet genelkurmayına bağlı askerî istihbaratın (GRU) Uzakdoğu faaliyetlerini yönetti. Sorge, Almanların Rusya'yı istila tarihini harekete geçmesi için tam zamanında Stalin'e bildiren kişi olarak bilinir.

Eytingon, griye çalan yeşil gözleriyle etrafa zekâ parıltıları yayan yakışıklı bir adamdı. Keskin bakışları ve gür siyah saçları vardı. Çenesindeki yara izi bir araba kazasından kalmıştı (çoğu kimse bunun bir savaş yarası olduğunu düşünürdü) ve yüzüne cesur bir hava katıyordu. Eytingon, gündelik yaşamın hamasetini ve ahmaklığını bir ârada göstermek istercesine ezberden Puşkin okuyan büyüleyici bir adamdı. Asla fazla içmezdi; bir bardak konyak ona tüm gece yeterdi. Av merakı vardı, ancak hayvanları vurmazdı; onların izini sürüp yerini saptamaktan hoşlanırdı. Beni hayran bırakan şey, üst düzey bürokratlarda görülen gösteriş merakının bu adamın yanına uğramamış olmasıydı. Alay ve mizah onun en gözde silahlarıydı.

Ona, kendi şubesine alması için Polonya sınırına yakın bir bölgeden gelen orta düzey bir çekistin dosyasını getirdiğimi hatırlıyorum. GPU'nun Ukraynalı direktör yardımcısı dosyaya bir not ekleyerek adayın evine yakın bir bölgede görevlendirilmesinin uygun olduğunu ifade ediyordu. Eytingon onu Polonya sınırına fazla yakın bir yere göndermek istemiyordu. Orada kimliği açığa çıkabilirdi. "Hiçbir deneyimi olmayan bu adam rutin bir denetim sırasında yakalanırsa kimin başı gidecek? Bu tavsiyeleri dinlersem kopan başları toplayacak bir sepet bulmam gerekecek." demişti. Bu meselenin böylece kapandığını düşünmüştüm. Eytingon dostlarının akıbetini düşünerek canını sıkmak istemiyordu. Buna karşın, durup dururken telefona sarılıp Uzakdoğu operasyonlarından sorumlu Abram Minsker'i aramış ve bu genç subayı yanına almasını önermişti.

Eytingon'la sonraki görüşmemiz İspanya'da oldu. Konovalets'in ölümünün ardından 1938'de beni İspanya'dan Fransa'ya kaçırmıştı. Eytingon, demiryolları ve havaalanlarına yönelik sabotaj eylemlerini de içeren gerilla operasyonlarından sorumlu yardımcı rezident olarak 1936'da İspanya'ya gönderilmişti. İspanya rezidenti Nikolski, diğer adıyla Aleksandr Orlov, Temmuz 1938'de ortadan kaybolunca, bu görevi devralmıştı. Yerel koşullara uyum sağlama becerisine hayrandım. Paraya tamah etmemesi insanı hayrete düşürüyordu. Ömrü boyunca hiçbir birikimi olmamıştı. Dairesindeki mobilyalar bile devletin malıydı. Maaşını taparcasına sevdiği karılarına ve çocuklarına gönderiyordu.

Eytingon'un ilk karısı, oğulları Vladimir'in doğumunun ardından hayatını kaybetmişti. Vladimir, daha sonra güvenlik servisine girecek, ancak Yahudi kökenli olması nedeniyle 1951 ve 1953'te iki kez görevden uzaklaştırılacaktı. Leningrad'da Amerika ve Büyük Britanya'yla ilgili meselelere bakan karşı istihbarat şubesinin şefiydi. Daha sonra

Voronej Üniversitesi'nde tam zamanlı profesör oldu ve ekonomi bölümü başkanlığı yaptı.

Eytingon Harbin'deyken, Vassili Zarubin'in karısı Olga Naumova'ya âşık oldu. Olga'yla daha sonra evlendiler. Zarubin o zamanlar Eytingon'un emrinde çalışan bir istihbarat görevlisiydi. Eytingon, 1930'larda ikinci karısından daha boşanmadan vize işlerine bakan üçüncü şubede görevli Aleksandra Koçergina'yı eşi olarak İspanya'ya getirmişti. Aleksandra Rus asıllı esmer ve alımlı kadındı. Eytingon ikinci ve üçüncü evliliklerini resmiyete dökmekle hiç uğraşmadı ve iki farklı evde, iki farklı ailede dönüşümlü bir hayat sürdü. İkinci evliliğinden olan kızı Svetlana halası Sonya'nın izinden giderek kardiyolog oldu.

Eşleriyle bu tür bir ilişki kurmuş olsa da, çocukları onu taparcasına seviyordu. Emma onun mesleki başarılarını takdir etse de, özel hayatını eleştirmekten geri kalmıyordu. Eytingon'un İspanya'da birlikte olduğu Aleksandra (Shura) ile yakın arkadaşlardı. Eytingon Emma'nın bu durumu tasvip etmediğini seziyor, onun sevgisini kazanmak için bize her geldiğinde bir demet çiçek getirmeyi ihmal etmiyordu.

Eytingon, İspanya İç Savaşı 1939'ta faşistler lehine son bulunca, Fransa'ya kaçtı. Fransa'daki şebekesinden geriye kalanları yeniden örgütlemek ve Cambridge Beşlisi'nden Mädchen kod adlı Guy Burgess'le çalışmak için birkaç ay geçirdi. Burgess İngiltere'de Anatoli Gorski'nin denetimine verildi.[3] Merkez 1938'de öfkeden delirmiş haldeydi, çünkü

---

3. Cambridge Beşlisi, Sovyet istihbaratı tarafından 1930'larda servise alınan Cambridge Üniversitesi öğrencilerinden oluşuyordu. Üyeleri, Harold Adrian Russell (Kim) Philby, Donald Maclean, Guy Burgess, Anthony Blunt ve John Cairncross'du. John Costello ve Oleg Tsarev *Deadly Illusions* (New York: Crown, 1993) adlı çalışmalarında, Eytingon'un Ağustos 1938'den Mart 1939'a kadar Burgess ve Moskova Merkez arasındaki bağlantıyı sağladığını ve Burgess'le Paris'te belirli aralıklarla görüştüğünü söylüyor (s. 237).

Kısa süre önce açılan KGB dosyaları Aleksandr Orlov'un 1934 yazından 1935 sonbaharına kadar Londra rezidenturasına başkanlık ettiğini ortaya koyuyor. Orlov İngiltere'ye giderken üzerinde sahte bir Amerikan pasaportu vardı. İngiltere'de kaldığı dönemde Cambridge Beşlisi'nin servise katılmasından sorumluydu. Costello ve Tsarev Orlov'un oynadığı rolü abartarak Philby, Burgess ve Maclean'ı Sovyetler için çalışmaya ikna ettiğini iddia ediyor, ancak Sudoplatov Cambridge Beşlisi'nin Arnold Deutsch'un çalışmaları sayesinde oluşmaya başladığını ve Philby'i servise Deutsch'un kazandırdığını söylüyor. Orlov, tesadüf eseri kimliği açığa çıkınca, buradaki işlerini bitiremeden Moskova'ya dönmek zorunda kalmıştı.

Cambridge Beşlisi İngiliz istihbaratı, Dışişleri Bakanlığı ve diğer devlet kurumlarında görevler alarak 1950'lerin başına kadar Sovyet Birliği için casusluk yaptı. Burgess ve Maclean tutuklanmak üzere olduklarını anlayınca, 1951'de Moskova'ya kaçtılar. İngiliz istihbaratının Washington temsilciliğine getirilen Philby İngiltere'ye çağrılarak istifaya zorlandı. Tutuklanmaktan kurtulsa da, istihbarattaki eski meslektaşlarından biri gizli kalacak eksiksiz bir itirafta bulunması karşılığında dokunulmazlık önererek suçunu kabul etmesini isteyince, 1963'te Beyrut'tan Moskova'ya kaçtı. Anthony Blunt 1964'te ifşa oldu, ancak ihanetini itiraf etmesi karşılığında kendisine adli dokunulmazlık verildi. 1972 yılına kadar Kraliyet resimlerinden sorumlu memur olarak çalışmaya devam etti. 1979'da ifşa olup şövalyelik unvanı elinden alınan Blunt, 1983'te hayatını kaybetti. Burgess 1963'te, Maclean 1983'te ve Philby 1988'de Moskova'da öldü. Cairncross hiçbir zaman

eski İspanya rezidenti Aleksandr Orlov ortadan kaybolmuştu. NKDV, çok geçmeden tasfiyeye uğramaktan korktuğu için kaçtığını öğrenecekti. Eytingon Orlov'un ihanetine rağmen, Cambridge Beşlisi'yle kurulan ilişkilerin devam etmesi gerektiğini savunuyordu. ABD'de gizli bir hayat süren Orlov'un bu grupla kurduğu ilişkileri açıklamayı bırakın, Amerikan makamlarının dikkatini çekmemek adına elinden geleni yapacağını söylüyordu. Eytingon'a göre, Orlov İngiltere'de sahte bir Amerikan pasaportu kullandığı için bu ülkedeki faaliyetlerinden söz etmekten kaçınacaktı. Sahte belgelerin kullanıldığı ortaya çıkarsa, Amerikan makamlarınca yürütülecek kovuşturmalarla uğraşacak ya da sınır dışı edilmekle karşı karşıya kalacaktı. Eytingon kendisi de 1930'ların başlarında sahte Amerikan belgeleri kullandığı için Orlov'un nelerle karşılaşabileceğini biliyordu.

Eytingon, Aleksandra Koçergina'nın 1941'deki ölümünden bir yıl sonra Türkiye'ye gönderildi. Bu görevde yanına şampiyon paraşütçü Muza Malinovskaya'yı da almıştı. Eytingon'ın bu kadından bir oğlu, bir de kızı oldu. 1942 yılında Leonid Naumov (ikinci karısının evlenmeden önceki soyadı) ismiyle Almanya'nın Türkiye büyükelçisi Franz von Papen'e suikast düzenlemek üzere sekiz ay Türkiye'de kaldı. Britanya ve ABD'nin Almanya'yla ayrı bir barış antlaşması imzalaması durumunda Papen'in Hitler'in yerine geçeceği konuşuluyordu. Bulgar suikastçı kendine hâkim olamayıp bombayı zamanından önce patlatınca, suikast girişimi başarısız oldu. Suikastçı ölürken von Papen patlamayı hafif yaralarla atlatmayı başardı.

Emma ve Leonid yıllar ilerledikçe partiyle ilgili konular hakkında benden çok daha kuşkucu olmaya başladılar. Leonid artık partinin sosyalist fikirlere ve adalete adanmış bir kurum olmadığını, ülkeye hükmeden bir makineye dönüştüğünü söylüyordu. Liderlik hakkında yaptığı şakalardan başlarda rahatsız olsam da, zamanla bunlara alıştım ve liderlerin kendi çıkarlarını halkın ve Sovyet devletinin ihtiyaçlarından üstün tuttuklarını düşünen Leonid'e hak vermeye başladım. Eytingon ne zaman Kremlin liderliğinin sahip olduğu aşırı ayrıcalıklardan şikâyet etse Emma'nın sitemiyle karşılaşıyordu. "Bir bakıma sana katılıyorum." diyordu Emma. "Çok var bu insanlardan ve bunların çoğu da bu ayrıcalıkları elde etmek için hiçbir bedel ödemiyorlar; şurası kesin ki çok çalıştıkları için verilmiyor bunlar. Ancak o yıllarda iki ailene iki ayrı daça* açtığını ve benzer ayrıcalıklardan istifade ettiğini de unutma."

---

tutuklanmadı. Bu kitabın hazırlandığı sıralarda Fransa'da anılarını yazmakla meşguldü.
* Rus kır evi. (ç.n.)

Eytingon bu tartışmalar sırasında gülerek kendi durumunun farklı olduğu konusunda ısrar ediyordu.

Beria'nın 1953'te iktidardan düşmesiyle başlayan tutuklama dalgasında benimle birlikte hapse giren Eytingon, üvey kızı Zoya Zarubina'dan diğer çocuklarına bakmasını istemişti. 1964'te serbest kaldıktan sonra, Zoya'nın annesi Olga Naumova'ya döndü. O zamanlar ciddi bir hastalıkla boğuşan Olga 1966'da hayatını kaybetti.

1968'te hapisten çıktığımda Eytingon tekrar evlenmişti. Yeni karısı Yevgenya Puzirova, Britanya ordu madalyasına sahip tek kadın KGB yetkilisiydi. Bu madalyayı savaş sırasında Britanya'dan Sovyetler Birliği'ne giden konvoylara destek sağladığı için almıştı. Aynı zamanda, Cambridge Beşlisi gibi gizli ajanlara yardım eden bir ekibin parçasıydı. Hem Britanya hem de Sovyet madalyalarına sahip olmasına ve Sovyetler Birliği'ne dönmek üzere bindiği gemi 1943'te bir Alman denizaltısı tarafından batırılmasına rağmen, Eytingon'la evliliği nedeniyle, savaş gazilerine tanınan ayrıcalıklardan men edilecekti. Eytingon 1981'de öldü. Öldüğü güne kadar ona serbest bırakılmış bir suçlu gözüyle bakılmıştı. Bugün hâlâ hayatta olan Puzirova, Eytingon'un iade-i itibar belgesini ancak Nisan 1992'de alabildi.

Leonid yetenekli bir adamdı. Hayatını istihbarat mesleğine vermemiş olsa hiç şüphesiz başarılı bir idareci ya da bir bilim dalında profesör olurdu. Şu şakasını hâlâ hatırlarım: "Bizim sistemimizde hapsi boylamamanın garanti bir yolu varsa o da Yahudi ya da devlet güvenlik generali olmamaktan geçiyor."

Paris'te bulunan Rus Birleşik Askerî Birliği'nin lideri General Yevgeni K. Miller'in 1937'de kaçırılmasında Eytingon'un da parmağı olduğu yönündeki erken dönem Batı kaynaklı söylentiler yanlıştır. General Miller'ı, Çiftçi kod ismiyle Sergey Şpigelglas'ın emrinde çalışan General Nikolay Skoblin kaçırmıştır. Skoblin, General Miller'i Alman istihbarat subaylarıyla buluşmak bahanesiyle NKVD'ye ait güvenli bir eve çağırarak tuzağa düşürmüştü. Fransız makamları, Miller'ın ortadan kayboluşu üzerine, Sovyet büyükelçiliğine bir protesto çekti. Miller'ın kaçırılarak bir Sovyet gemisine bindirildiğinde ısrar ediyor, Sovyetler'i gemiyi durdurup Miller'ı aramak üzere bir Fransız muhribi yollamakla tehdit ediyorlardı. Büyükelçimiz Sovyetlerin bu işte parmağı olduğu iddiasını şiddetle reddederek uluslararası sularda barışçıl bir Sovyet gemisinin durdurulması ve aranması durumunda, Fransızları mesul tutacağını söylemişti. Büyükelçi ısrarla General Miller'ın bulunamayacağını iddia ediyordu. Fransızlar, Le Havre'dan yola çıkan gemiyi durdurmayı başaramadılar. Gemi Moskova'ya ulaştığında, Miller

sorguya alındı ve yargılamanın ardından vuruldu. Bu olay büyük ses getirecekti. Miller'ın ölümüyle çar yanlısı subaylardan oluşan örgütü parçalandı. Böylece, bize karşı Almanlarla işbirliği yapmaları etkili bir şekilde önlenmiş oldu.

Skoblin, Orlov'un kiraladığı bir uçakla Paris'ten İspanya'ya kaçtı. (Orlov 1938'de kaçarken, Skoblin'in altın yüzüğünü olayla ilgisine delil olarak saklamıştı.) Ancak İç Savaş sırasında Barselona'ya yapılan bir hava saldırısında hayatını kaybetti. Meşhur Rus şarkıcı Nadejda Plevitskaya'yla evliydi. Karısı Şpigelglas'ın Miller operasyonunu yönettiğini bilmiyor, onu kocasının arkadaşı sanıyordu. Plevitskaya Fransa'da tutuklanarak Miller'ın kaybolmasıyla ilgili olarak yardım ve yataklıkla suçlandı. Yirmi yıl ağır hapse mahkûm edildi ve 1944'te hapishanede öldü.

Nisan 1988'de, Theodore Draper, *New York Review of Books*'da, Freud'un yakın çevresine mensup tanınmış Alman psikiyatr Max ile Eytingon arasında kardeşlik bağı bulunmadığını ortaya koyan bir yazı yazdı.[4] Draper'in Eytingon'un ailesi üzerine yaptığı ibret verici bu araştırma Plevitskaya'nın yargılanma sürecine dair belgeler içeriyordu. Plevitskaya yargılama esnasında Max, Eytingon'un karısından para aldığını kabul etmişti. Doktorun karısı sanat destekçisi eski bir oyuncuydu. Şu kadarını biliyorum ki Plevitskaya'nın Max Eytingon'la olan ilişkisi kaderin bir cilvesiydi ve Leonid'le hiçbir ilgisi yoktu. Draper'ın sözünü ettiği akrabalar Leonid Eytingon'un kişisel NKVD dosyasında yer almıyor. Eytingon'un bu isimlerle hiçbir ilişkisi yoktu. Max adında bir kardeşi olduğundan da hiç bahsetmemişti.

Eytingon'un kızı Svetlana 1992 senesinde beni arayarak Eytingon'la ilgili bir kitap için araştırma yapmak üzere İngiltere'den Moskova'ya gelecek uzak bir akrabasını karşılamamı istedi. Mayıs 1992'de yaptığımız görüşmeden sonra, Eytingon ailesinin Belarus, Moskova, New York ve Leipzig gibi şehirlere dağıldığını öğrendim. Ancak bu akrabalar onun mesleki kariyerinde hiçbir rol oynamamış ve Vladimir hapishanesinden çıktıktan sonra bile onunla temas kurmamışlardı.

Şimdi, 1938'e geri dönelim. Şpigelglas, Paris'ten gönderdiğim mesajı aldıktan sonra, Emma'yı ofisine çağırarak tebrik ediyor ve şunları söylüyor: "Andrew" –kod adım– güvende. Görev tamamlanmış. Olay yerine koşan insanlar görmüş ve anlamış ki insanlar patlamış bir araba lastiği için koşuşturmuyorlar."

---

4. John J. Dziak, *Chekistry: A History of the KGB* (New York: Ivy Books, 1988) adlı kitabında Max Eytingon'un Naum İ. Eytingon'la kardeş olduğunu öne sürse de, bunun konuyla bir ilgisi bulunmuyor.

Temmuz 1938'de gemim Leningrad'a demir atmıştı. Geceyi Moskova yolunda bir trende geçirdim. Beni Moskova'da Slutski'nin yerine atanan Pasov'la birlikte Şpigelglas ve Emma karşılamıştı. Sarılarak beni kutladılar. Moskova'ya geri dönüp hayatıma kaldığı yerden başlayacak olmanın coşkusu içindeydim. Konovalets suikastının meşruluğuna her yönden inanmıştım ve patlamada masum insanlar zarar görmediği için gururluydum. Konovalets'in ölümünün arkasındaki gerçek nedenleri bulmak için ne Abwehr ne de Ukrayna milliyetçilerinin elinde bir ipucu bulunmuyordu. Benden şüphelenmiş olabilirlerdi, ancak bana ya da bu suikastı tertip edenlere karşı ellerinde kanıt yoktu.

Hizmet ettiğim davanın haklı olduğuna inanmak için bir sebebim daha vardı. Berlin ve Varşova'da tanıştığım liderler sözüm ona batılılaşmış Ukraynalılardı. Ukrayna dilini o kadar kötü konuşuyorlardı ki sık sık onları düzeltmek zorunda kalıyordum. Bu insanların tarihsel olarak kaybetmeye mahkûm olduklarına yürekten inanıyordum. Kiev'de hayattan tamamen soyutlanmış bir halde yaşıyor, Sovyet sisteminin gücü ve işleyişi hakkında hiçbir şey bilmiyorlardı. Ukrayna edebiyatı ve sanatındaki kültürel zenginleşmeden bihaberdiler. Birçoğu Avusturya ya da Prag'da eğitim görmüştü; ne var ki, Polonya Galiçya'sındaki Ukrayna kültürü Polonya yönetimi tarafından insafsızca bastırılmıştı. Günlük gazetelerimizi ve dergilerimizi düzenli olarak takip etmelerine karşın kolhozlarla sovhozlar* arasındaki farkları ya da Ukrayna'da sosyal hizmetlerden sorumlu devlet kurumları ve kamu kuruluşları arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklayamıyorlardı. Köyler söz konusu olduğunda girişimcilerin desteğine güvendiklerini söylüyorlardı, ancak gerçek hayatta bu tüccarların yerini kooperatiflerin aldığından haberleri yoktu.

Ertesi gün, NKVD bünyesindeki Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü'nün yeni şefi Lavrenti Beria'yla görüşmek üzere sabah erkenden Lubyanka'ya gittim. Bu adam hakkında tek bildiğim, 1920'lerde Gürcistan GPU'suna başkanlık ettiği ve daha sonra da Gürcistan Komünist Partisi'nin sekreterliğini yaptığıydı. Pasov beni Beria'nın üçüncü kattaki ofisine götürdü. Bu oda NKVD şefi Komiser Yejov'un büyük çalışma ofisinin hemen yanında yer alıyordu. Beria'yla yaptığım bu ilk görüşme dört saat sürdü. Pasov sessizliğini bozmuyordu, ancak Beria birbiri ardına sorular yöneltiyor, Konovalets ve Ukrayna milliyetçilerine yönelik bu operasyonun en başından beri her ayrıntısını öğrenmek istiyordu.

* Kolhoz Sovyet tarım sisteminde kolektif çiftliklere verilen isimdi. Bunların yanında devlet çiftlikleri olarak kurulan birimlere ise sovhoz deniyordu. (ç.n.)

Görüşme başladıktan bir saat sonra, Pasov'dan Stavka (Üst Komuta) kod isimli dosyayı getirmesini istedi. Operasyonun tüm ayrıntıları bu dosyaya kaydedilmişti. Beria'nın sorularından onun casusluk faaliyetleri ve sabotaj yöntemlerinde oldukça uzman olduğu anlaşılıyordu. Beria dosya geldikten sonra sorularına devam etti. Sonradan anladım ki, bu soruları Batı hayatına ne kadar alıştığım ve yasa dışı bir ajan olarak nasıl uyum sağladığımı daha iyi anlamak için soruyordu.

Beria, Avrupa'yı bir uçtan öbür uca serbestçe dolaşmamı sağlayan tren biletlerinin alımında uygulanan basit işlemlerden özellikle etkilenmişti. İç ve dış seyahatlere çıkacak yolcular için bilet satışlarının nasıl düzenlendiğini sormuştu. Hollanda, Belçika ve Fransa'dayken yurt dışına bilet almışsanız memurun çalacağı zille gişeye çağrılmanız gerekiyordu. Bu şekilde gişe memurunun bilet alanları daha kolay hatırlayabileceği öngörülmüştü. Bana Paris banliyösündeki bir güvenli evde kalırken gizli çıkış da dâhil kapı numaralarını kontrol edip etmediğimi sormuş ve yorgunluk sebebiyle bunu atladığımı öğrenince çok şaşırmıştı. Bu görüşmeden sonra, Beria'nın muhtemelen Gürcistan'da ÇEKA için çalıştığı yıllarda yasa dışı casusluk alanında deneyim kazandığını anlamıştım.

O gün Beria'nın üzerinde oldukça sade bir takım olduğunu hatırlıyorum. Kravat takmamış, oldukça kaliteli bir kumaştan dikildiği belli olan gömleğinin uzun kaçan kollarını geriye kıvırmıştı. Görünüşü bana biraz tuhaf gelmenin ötesinde rahatsızlık da vermişti, çünkü Paris'te kaldığım tek bir günde şık üç takım, bir palto, gömlek ve kravatlar sipariş etmiştim. Agayants, terziye verdiğim ölçülerle kıyafetleri diktirmiş ve diplomatik bir torba içinde Moskova'ya göndermişti. O zamanlar bunun Batı'ya yaptığım son seyahat olacağını zannediyordum.

Beria Barselona yakınlarında katıldığım gerilla birliğine büyük ilgi göstermişti. Lev Vasilevski adında bir gerilla komutanından söz etmişti. Vasilevski'yi Gürcistan GPU'suna bağlı karşı istihbarat dairesinde emrinde çalıştığı dönemden tanıyordu. Beria hafif bir Gürcü aksanıyla akıcı bir Rusça konuşuyordu. Bana karşı son derece nazikti, ancak görüşme sırasında sakin kalamamıştı. Söz Ukrayna'daki Komünist yönetime karşı terör eylemlerine girişmek konusunda Konovalets'le yaptığım tartışmalara gelince heyecanlandı. Örgütü yok edeceği gerekçesiyle eylemlere karşı olmuştum, çünkü NKVD suikastçıların izini sürerek şebekemizi çökertebilirdi. Konovalets bu tür eylemleri örgütten soyutlanmış hücrelerin üstlenebileceğini öne sürüyordu. Ona göre, insanların tahayyülünde kahramanlık imgesinin serpilip gelişmesi gerekirdi.

Beria, miyopluğu nedeniyle taktığı sapsız gözlüklerle sıradan bir memur izlenimi veriyordu. Bunu bilinçli olarak yaptığını düşünüyordum. Moskova'da kimse onu tanımıyordu. Güvenli evlerde ajanlarla görüşeceği zaman kimsenin dikkatini çekmeyecekti. O zamanlar Moskova'da NKVD'nin kullandığı bazı evlerin komünal apartmanlarda yer aldığını hatırlatmak gerekir. Sonradan öğrendiğim kadarıyla, Beria Yejov'un yardımcılığına atandıktan sonra, ilk iş olarak en önemli ajan ve muhbirleri daire şeflerinin emrinden alıp kendisine bağlamıştı.

Beria Melitopol'de yaşayan annemi görmem için bana beş günlük izin verdi. Döndüğümde, Dış İlişkiler Dairesi'ndeki görevime devam edeceğimi düşünüyordum. Ancak Beria ile yaptığım görüşmeden memnun kalan Şpigelglas ve Pasov, Emma'yla beni Moskova'daki Kiev tren istasyonundan uğurlarken, döndüğümde beni önemli bir görevin beklediğini söyleyecekti.

Emma yolculuk boyunca hem ülkede hem de NKVD içinde yaşanan sıra dışı ve iç karartıcı gelişmelerden bahsetmişti. Acımasız tasfiyeler sonucu –Yejov 1937'de NKVD'nin karşı istihbarat servisinde ve 1938'de Dış İlişkiler Dairesi'nde tasfiyeler yapmıştı– yakın dostlarımızın çoğu, sonsuz güven duyduğumuz insanlar vatan hainliğiyle suçlanarak tutuklanmıştı. Tüm bunları Yejov'un mesleki yetersizliğine yoruyorduk. Bu durumu artık NKVD'nin alt kademe kadroları bile anlamaya başlamıştı. [5]

Burada, Sovyet güvenlik polisinin tarihini anlatan kitaplarda atlanan önemli bir gerçeğe değinmek istiyorum. Yejov NKVD'nin başına geçmeden önce iç soruşturmalara bakan özel bir daire yoktu. Bir istihbaratçı sorumluluğu altındaki bir isim suçlamalara maruz kaldığında, soruşturmayı şahsen yönetmek durumundaydı. Yejov'un kurduğu Özel Soruşturma Dairesi gerçekleri bir tarafa bırakarak şüphelilerden zorla alınan itiraflarla NKVD bünyesinde iş görmeye başladı. Bu sistem, sorgulamayı yürütenin hayal gücüne ve baskı altında alınan itiraflara dayalı bir tutuklama dalgası başlatmıştı. Profesyonel subaylar bunun görevi suiistimal olduğunu düşünüyordu. Beria Temmuz 1938'de Yejov'un yardımcılığına getirilince, bu tür görünür yanlışların düzeltileceğini ümit ettik. Kuşku yok ki çok saftık. Liderlerimizin

5. Yejov Eylül 1936'da NKVD'nin başına geçti ve Yezhovshchina (Yejov Dönemi) olarak da bilinen Büyük Terör şiddetini artırmaya başladı. Yejov Aralık 1938'de görevden alındı; ancak P. A. Sudoplatov'a göre, verdiği tüm emirler Temmuz ayından itibaren Beria'nın onayından geçmek zorundaydı. Yejov 1939'da tutuklandı ve 1941'de infaz edildi. Kruşçev Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada Stalin'in işlediği suçlardan bahsederken, Yejov'u yozlaşmış bir lider olarak tarif edecekti.

ahlakına ve dürüstlüğüne yürekten inanıyorduk. Örneğin, Slutski ve Şpigelglas'ın içeri atılan bazı meslektaşlarımızın eşleri ve çocuklarını tutuklanma ihtimaline karşı Moskova dışına çıkardıklarını biliyorduk.

Aile toplantıları bizi her zaman duygulandırırdı. Emma ve ben yıllarca ailelerimizin yegâne destekçisi olduk. Aldığımız maaşın yarısını onlara gönderiyorduk. İki gün Melitopol'de kaldıktan sonra Emma'nın ailesinin yaşadığı Harkov'a gittik. Ukrayna gezisinin ardından, kafam akrabalarımızın anlattığı zulüm hikâyeleriyle allak bullak olmuş halde Moskova'ya döndüm. O yıllarda Ukrayna Komünist Partisi sekreterliğini yürüten Katayeviç'in halk düşmanı olduğuna mümkün değil inanmazdım. Polonyalı Komünistlerle ilişki kurduğu iddia edilen Kossior Moskova'da acımasızsa tasfiye edilmişti. Bu tutuklamaların uygulamada düşülen hatalar nedeniyle gerçekleşmiş olabileceğini düşünüyordum. Katayeviç'in korkunç bir açlığın hüküm sürdüğü yıllarda gıda teminini artırmak adına savaş dönemleri için ayrılan unun satışına onay verdiği biliniyordu. Bu nedenle 1934'te Moskova'dan resmi bir kınama almıştı. O zaman muhtemelen buna benzer bir kabahat işlediğini düşünmüştüm. Tekrarlıyorum, fazla safmışım.

Moskova'ya döndüğümde, Pasov ve Şpigelglas Dış İlişkiler Dairesi şefinin özel asistanı olarak atandığımı söylediler. Bu tayin önceden ayarlanmış bir *nomenklatura* ataması olduğu için Merkez Komitesi tarafından onaylanmak zorundaydı.[6] Atama için resmî bir emir bulunmamasına karşın, 1938'in Ağustos ayından Kasım'a kadar fiili bir yetkiyle hizmet verdim.

Yeni işim hiç iyi başlamamıştı. Şefim Pasov'un istihbarat deneyimi olmadığını ve Batı'daki ajanlık faaliyetleriyle ilgili olarak en ufak fikrinin bulunmadığını anlamam uzun sürmedi. Ajanlarından aldığı her bilgiye güveniyor, gelen istihbaratın nasıl teyit edileceği konusunda zerre fikri bulunmuyordu. Deneyim kazandığı tek alanın zor altındaki insanlardan itiraf koparmak olduğu düşünülürse böyle olması doğaldı. Operasyondaki istihbaratçıların rezidenti atlayarak kendi şifrelerini kullanmasına onay verdiğinde dehşete kapılmıştım. Bir nedenle amirlerine güvenmiyorlarsa, doğrudan Merkez'e rapor yollayabileceklerdi. Tüm bunların arka planı sonradan açığa çıkacaktı. Merkez Komitesi'nin Mart 1937 tarihli genel kurul toplantısında, yurt dışında görevli alt kademeden personelin raporlarına dayanılarak, NKVD'ye

---

6. Nomenklatura, Komünist Parti'nin onayıyla bürokrasi kademelerinde önemli görevlere getirilenlerin listesini ifade ediyordu. Bu liste aslında yönetici sınıfı tayin ediyordu. Bu seçkin sınıfa mensup olanlar özel yiyecek, giysi ve sağlık hizmeti alıyor, kendilerine özel tatil mekânlarından faydalanıyordu.

bağlı Dış İlişkiler Dairesi'nin tasfiyesi istendi. Raporlarda dairenin işleyişine dair eksikliklerden bahsediliyordu. Liderlik bu önergenin arkasına sığınarak istihbaratın en üst kademesini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Oynadıkları bu oyunla büyük bir suça imza atmaktaydılar.

İspanya Cumhuriyetçileri 1937'de İspanya'nın altın külçe rezervlerinin büyük kısmını –yarım milyar dolara tekabül ediyordu– Moskova'ya göndermeyi kabul etmişti. Agayants, 1938 yazında Paris'ten Merkez'e gönderdiği telgrafta, İspanyol İç Savaşı'nda toplanan altın, elmas ve diğer kıymetli madenlerin tamamının Moskova'ya gönderilmediğini iddia ediyordu. Cumhuriyetçi hükümetle İspanya Komünist Partisi'nin bu servetin bir kısmını zimmetine geçirdiğinden şüpheleniyordu. Gelişmeler Stalin ve Halk Komiserleri Konseyi'nin başkanı Vyaçeslav Molotov'a rapor edilmiş, Molotov da konuyu soruşturması için Beria'ya talimat vermişti. Eytingon'dan bu işlemlerin ayrıntılı bir dökümünü istediğimizde bize küfür dolu bir telgrafla karşılık verdi. Muhasebeci falan olmadığını söylüyor, altın ve diğer kıymetli madenlerin meşhur İspanyol Komünist lider Dolores Ibárruri eliyle İspanya dışına kaçırıldığını iddia ediyordu.[7] Bu hazinenin taşınması sıra dışı koşullarda gerçekleşecekti. Eytingon'un telgrafından çok etkilenen Beria, İspanya yerel örgütüne karşı harekete geçmeden önce sahada görevli subaylar arasında gelişen ilişkilere bakmamız gerektiğini söylüyordu.

Beria, Hazine Varlıklarını Koruma Merkez Dairesi'ndeki (GOKHRAN) işlem dosyalarına bakmam için bana kişisel bir talimat verdi. Ne var ki, GOKHRAN dosyaları üzerinde çalışmak için gereken izin Molotov'un imzasıyla alınabiliyordu. Molotov'un asistanı, NKVD halk komiseri Yejov'un imzası olmadan belgeyi imzalamayı reddetmişti. Beria'nın imzası yeterli olmuyordu. Bu tür bürokrasi kurallarından pek haberdar değildim. Yejov'un imzası için belgeyi sekretere bıraktım. Ertesi sabah belge hâlâ imzalanmamıştı. Beria telefonda miskinliğimden dem vurarak sövüp sayıyordu. Lubyanka'da olmadığı için Yejov'a ulaşmamın mümkün olmadığını söyledim. Öfkeyle şunları söyledi: "Acil bir devlet meselesi için ona ulaşmanı istiyoruz; kişisel bir iş değil bu. Yanına belgeyi taşıyacak bir kurye alıp Yejov'a git. Rahatsızlanmış, şu an daçasında."

Kuryeyle birlikte bir otomobile binip Yejov'un Moskova dışındaki daçasına gittik. Yejov oldukça garip görünüyordu. Ya ölümcül bir

7. Gazete yazılarında kullandığı La Pasionaria (Çarkıfelek) ismiyle bilinen Dolores Ibárruri, Cumhuriyetçiler 1939'da İspanya'da yenilgiye uğrayınca Moskova'ya kaçan tanınmış bir İspanyol Komünistiydi. 1977'de İspanya'ya dönen Ibárruri 1989 senesinde öldü.

hastalığın pençesindeydi ya da akşam içkiyi fazla kaçırmıştı. Tek kelime etmeden emri imzaladı. Belgeyi Molotov'un sekreterine teslim etmek üzere Kremlin'e doğru yola koyuldum. Oradan da yanıma iki muhasebeci alıp GOKHRAN'a devam ettim. Bunlardan biri, 1918'den beri NKVD'de muhasebe şefi olarak çalışan Abram Berenzon'du. Devrimden önce aynı görevi Rossiya Sigorta Şirketi için yürütüyordu. Bu şirket daha sonra Dzerjinski tarafından devralınacaktı. Kayıtlar üzerinde iki gün boyunca çalıştık, ancak hırsızlık yapıldığına dair bir ize rastlamadık. Altın ve diğer hazineler, İspanya ve Fransa'daki NKVD rezidentleri tarafından operasyon amaçlı kullanılmamıştı. O zaman öğrendim ki altınların nakledilmesi için gereken imza, İspanyol Cumhuriyetçilerinin başbakanı Francisco Largo Caballero ile Mart 1938'de Buharin'in yargılandığı duruşmanın ardından halk düşmanı ilan edilerek kurşuna dizilen dışişleri komiser yardımcısı Nikolay Krestinski tarafından atılmıştı. Altın, 1937'de İspanya'nın deniz üssü Cartagena'dan demir alan Sovyet yük gemileriyle Odessa'ya gönderilmiş, oradan da devlet bankasının kasasına konulmuştu. Söz konusu altının o zamanki değeri 518 milyon dolardı. İspanya Komünistleri ve Cumhuriyetçi hükümet tarafından gizli operasyonları finanse etmek üzere kullanılması amaçlanan diğer hazine ise İspanya'dan Fransa'ya kaçırılmış ve sonra diplomatik kargo olarak Moskova'ya götürülmüştü. Bu paranın Moskova sokaklarında görmeye başladığımız İspanyol göçmenler için yeterli desteği sağlayacağını düşünüyorduk.[8]

İspanyol altınının taşınmasından iki ay önce, İspanya'daki güvenlik operasyonlarımızdan sorumlu görevlimiz Nikolski/Orlov ortadan kayboldu. O zamanlar, Orlov'un Pasov'dan sonra Dış İlişkiler Dairesi'nin başına geçeceği söyleniyordu. Orlov'un bu göreve atanması mümkündü, ancak kayınbiraderi Zinovi B. Katznelson 1937 ya da 1938'de NKVD'nin Ukrayna teşkilatının yardımcı şefiyken tasfiye edilince, Orlov parlak kariyerinin son bulduğunu düşünmeye başladı.

Nikolski'nin gerçek adı Aleksandr Feldbin'di. Daha önce Schwed ya da Lyova gibi isimler kullansa da, Batı'da Aleksandr Orlov adıyla bilinirdi. Orlov'u Batı'daki faaliyetlerinden ve Merkez'de yürüttüğü çalışmalardan dolayı tesadüfen tanıyordum. Bu ismin üzerinde biraz durmak gerekiyor, çünkü 1950'ler ve 60'larda yaptığı açıklamalar, Amerikalıların Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri kavrayış biçimini büyük

8. Peter Wyden, *The Passionate War* (New York: Simon and Schuster, 1983) adlı kitabında bu altın nakliyatının canlı ve ayrıntılı bir hikâyesini ortaya koyuyor. İspanya'nın Sovyetler Birliği'ne olan borcu savaş sona erdiğinde 50 milyon doları buluyordu (Wyden, s. 155). Kesin hesabın ne olduğu hâlâ gizemini koruyor.

ölçüde belirlemiştir. Orlov iddia ettiğinin aksine, hiçbir zaman NKVD generali olmadı. Ancak bugün albay rütbesine tekabül eden özel bir konumda bulunuyordu.[9] 1930'lu yıllarda ekonomik istihbaratın başındayken Batılı işadamlarıyla gizli ilişkiler içine girmişti. O yıllarda İsveç'te geliştirilen yeni teknolojilerin Sovyetler Birliği'ne getirilmesinde önemli katkıları oldu.

Orlov aynı zamanda çok yetenekli bir gazeteciydi. 1935 ve 1936'da Moskova'da yaşanan tasfiyelerle hiçbir ilgisi yoktu, ancak daha sonra tasfiyeler hakkında yazdıklarıyla bir kamuoyu yaratmayı başardı. Bizim kendi yazarlarımız bile bugün Sovyet rejimin acımasızlığından bahsederken dönüp ona başvuruyor. Yazdıkları bir yere kadar doğru olsa da, Orlov anlattığı olayların arkasında yatan gerçek koşullar hakkında çok az şey biliyordu.[10]

Orlov istihbarat dairesi bünyesindeki kısım şeflerinden biriydi ve yüksek bir devlet güvenlik rütbesine sahipti. İngilizce, Almanca ve Fransızca'ya hâkim oluşu ve Alman tahvil piyasasındaki başarılarıyla biliniyordu. 1930'ların başında bu şekilde büyük paralar kazanmıştı. Orlov, gizli yurt dışı görevleri üzerine eğitim veren özel bir okul için bir kitap yazdı. Yakın arkadaşım Raysa Sobel, Orlov'a büyük saygı duyuyordu. 1920'de, GPU'nun ekonomi şubesindeyken, onun emrinde çalışmıştı. Orlov, muhbirleri arasından 1920'lerde Yeni Ekonomi Politikası* bünyesinde faaliyet gösteren işletmelerin gerçek gelirlerini hesaplayan gayriresmî bir denetleme ekibi çıkarmıştı. Ayrıca Abram Slutski'nin denetiminde yasa dışı hesap defterlerine sızmıştı. Orlov daha sonra Dış ilişkiler Dairesi'ne nakledildi ve 1934-1935'te Londra rezidenti olarak hizmet verdi.

Orlov, Temmuz 1936'da genç bir NKVD operatörü olan Galina Voitova ile yaşadığı hazin bir aşk macerasının ardından İspanya'ya gönderildi. Kadın Orlov karısından boşanmayı reddedip kendisini

---

9. P. A. Sudoplatov bu konuda bir ekleme yapıyor: "Orlov'un kaçtığı sıralarda NKVD hiyerarşisinde generallik rütbesi bulunmuyordu. 1945'te Stalin'in emriyle çıkarılan bir kararname uyarınca NKVD rütbeleri askerî rütbelere dönüştürüldü. Devlet güvenlik kademesinde kıdemli binbaşı olan Orlov devlet güvenlik komiserinden daha düşük bir rütbeye sahipti. Kararnameyle birlikte bu rütbe Kızıl Ordu'daki tek yıldızlı tümgenerallik rütbesine denk düştü."

10. Orlov, ABD'de on beş yıl gizli bir hayat sürdükten sonra 1953'te *The Secret History of Stalin's Crimes* (New York: Random House) ve 1962'de *Handbook of Intelligence and Guerilla Warfare* (Ann Arbor: University of Michigan Press) adında iki kitap yayımladı.

* Kısa adıyla NEP (Novaya Ekonomiçeskaya Politika) olarak bilinen bu politika zor durumdaki Rus ekonomisinin çöküşünü önleyebilmek adına Lenin tarafından ortaya kondu. NEP bazı özel kuruluşlara izin verilmesini ve küçük işletmelerin kapitalist kâr mantığıyla hareket etmesini öngörüyordu. Buna karşın bankalar, büyük sanayi kuruluşları ve dış ticaret devlet tarafından kontrol edilmeye devam edecekti. (ç.n.)

terk edince, Lubyanka'nın önünde kendini vurmuştu. Yakın dostu Slutski, Eylül 1936'da, Yejov'un NKVD yönetimini devralmasından önce onu apar topar yurt dışına göndermişti. Orlov, İspanya'da gerilla mücadelesini yönetiyordu. Dahası, Troçkistlere ve özel servisin etkisiz hale getirmek istediği isimlere yönelik kaçırma ve terör eylemleri yürütüyordu. Tüm bunlara ek olarak güvenlik operasyonları da Orlov'un sorumluluğundaydı ve İspanya Cumhuriyetçilerinden alınan altınları Moskova'ya göndermeyi başarmıştı. Bu tehlikeli operasyonun ardından devlet güvenlik kademesinde kıdemli binbaşılığa terfi etti. *Pravda* gazetesi, Kıdemli Binbaşı Nikolski'nin önemli bir devlet görevinin ardından Lenin Nişanı'yla ödüllendirildiğini yazıyordu. Aynı haberde, Binbaşı Naumov'un (Eytingon'un takma ismi) Kızıl Bayrak Nişanı'na, Yüzbaşı Lev Vasilevski'nin ise Kızıl Yıldız Nişanı'na layık görüldüğü ifade ediliyordu. Şpigelglas'ın da Orlov'a büyük saygısı vardı. İspanya'yı sık sık ziyaret eder ve bana Orlov'un İspanya'daki Troçkistleri saf dışı etmek konusunda çok iyi işler başardığını anlatırdı. Orlov, Andrés Nin imzasıyla Troçki karşıtı bir broşür bile bastırmıştı. Oysa Andrés Nin Stalin'in emriyle Orlov'un suikastçıları tarafından bir süre önce öldürülmüştü. Orlov bu broşürü bir zamanlar Moskova'da Troçki'nin sekreterliğini yapan Nin'in ağzından Troçki'yi zor durumda bırakmak üzere kaleme almıştı. Andrés Nin bu broşürde, İspanya'daki Troçkistlerin hainlikleri ve alınan yenilgiler nedeniyle savunduğu fikirlerden vazgeçmiş gibi gösteriliyordu. Bu başarılı dezenformasyon faaliyeti Yejov aracılığıyla doğrudan Stalin'e rapor edilmişti.

Şpigelglas, Temmuz 1938'de, Fransız sularındaki bir Sovyet gemisinde Orlov'la görüşecekti. Şpigelglas kimliğinin Fransız polisi tarafından ifşa edilmiş olabileceğinden şüpheleniyordu, çünkü ajanlarından bazıları bir sene önce Beyaz Rus lider General Miller'ın kaçırılmasının ardından tutuklanmıştı. Bu nedenle, karaya çıkmaktan çekiniyordu. Ancak Orlov'un da kendince kaygıları vardı. Tuzağa düşerek tutuklanmak ve tasfiye edilmekten korkuyordu. Bu nedenle, gemide yapılacak görüşmeye gitmedi.

Orlov kaçmıştı ve nerede olduğu hakkında hiçbir fikrimiz yoktu. Kasım'da Amerika'da olduğunu haber aldık. Orlov'un yerini öğrenmeye çalıştığımız günlerde, bu durum hakkında resmi bir *orientirovka* (bilgilendirme yazısı) imzalayarak yerel temsilciliklere gönderdim. Bu tebliğde Orlov'un tam eşkâl ve alışkanlıklarından bahsediliyor, en son Fransa'da Orlov'la birlikte görülen karısı ve kızı hakkında ayrıntılı bilgiler veriliyordu. Tebliğ, Orlov'un İngiliz, Alman ya da Fransız özel servislerinden biri tarafından kaçırılmış olabileceğini öne sürüyordu.

Orlov'un özellikle Fransız ve İngiliz makamlarınca tanındığını, çünkü Sovyet heyetinde bilirkişi sıfatıyla iki kez İspanya İç Savaşı'na müdahale etmemek üzere kurulan uluslararası komitenin oturumlarına katıldığını ifade ettim. Aynı zamanda iltica etmiş olabileceği üzerinde duruyorduk, çünkü Barselona'daki rezidenturanın kasasında duran operasyonlar için ayrılmış 60 bin dolar kayıptı. Orlov'un ortadan kaybolması bizi yakından ilgilendiriyordu, çünkü Fransa ve Almanya'daki NKVD şebekelerinden haberi vardı. Philby, Maclean, Burgess ve Blunt gibi isimleri dahi tanıyor, bunlarla girdiğimiz işbirliğini en başından beri biliyordu. Philby ve arkadaşları risk altında olabilirdi; bu konuda ciddi şüpheler doğmuştu. Ne var ki, Beria, Kasım 1938'de beni ofisine çağırarak Orlov'un peşini bırakmamı isteyecekti. Araştırmaya onun doğrudan emri olmadan tekrar başlamayacaktım. Beria'nın bu talimatının arkasında Orlov'un Stalin'e yazdığı mektubun payı vardı. Orlov Amerika'dan yolladığı bu mektupta, Sovyet gemisinde tutuklanmaktan korktuğu için iltica ettiğini ifade ediyordu.

Orlov mektubunda, takip edildiğini ya da gözetlendiğini anlaması durumunda yapacaklarını anlatıyordu. Şayet böyle bir şey olursa bir İsviçre bankasının kasasında tutulan ve İspanya İç Savaşı'na müdahale etmemek üzere kurulan komitenin belgelerinde yapılan tahrifatı anlatan mektubu avukatına vereceği emirle açığa vuracağını söylüyordu. Aynı zamanda, İspanyol altınının Moskova'ya gizlice nasıl gönderildiğini sevkiyat dökümleriyle birlikte açıklama tehdidinde bulunuyordu. Bu olayın açığa çıkması Sovyet hükümeti ve Meksika'daki İspanyol mültecileri için büyük bir utanç kaynağı olacaktı, çünkü Sovyetlerin Cumhuriyetçilere sağladığı askerî destek sosyalist dayanışma adı altında yapılmıştı. Cumhuriyetçilerin altın ve diğer hazinelerle yaptıkları bu ödeme bir sırdı. Orlov Stalin'den Moskova'da bıraktığı yaşlı annesine zulmedilmemesini istiyordu ve şartları yerine getirildiği takdirde NKVD hakkında bildiklerini sır olarak saklayacağını söylüyordu.

Orlov'un Cambridge Beşlisi ya da General Miller'ın kaçırılması olayıyla ilgili sessiz kalması, Sovyet sistemine olan sadakatinden kaynaklanmıyordu. Öyle olduğunu düşünmüyorum. Orlov'un tek istediği, hayatta kalmaktı. Merkez Komitesi Beria'dan gelen emir uyarınca Orlov'un peşini bırakmaya karar verdi.

* * *

Troçkistler ve saf değiştiren ajanlara yönelik 1930'larda Avrupa'da gerçekleştirilen suikast ve kaçırılma olaylarından ilk kez Ağustos

1938'de haberdar oldum. Burada, Ignace Reiss olayıyla ilgili bazı düzeltmeler yapmak gerekiyor. Poretski ismiyle de bilinen Reiss, Batı Avrupa'ya yerleşerek yasa dışı faaliyetler yürütmeye başlamıştı. Hesabını veremeyeceği kadar çok paraya kavuşmuş ve tasfiyeye uğramaktan korkmuştu. Reiss, iltica etmek için operasyonlara ayrılan fonları kullanmaya karar vermiş ve parayı bir Amerikan bankasına yatırmıştı. 1937'de, iltica etmeden önce, Paris'teki Sovyet Elçiliği'ne Stalin'i suçlayan bir mektup gönderdi. Bu mektup daha sonra Troçkist bir yayında ortaya çıkacaktı. Ölümcül bir hata olmuştu bu. Reiss'in dosyasına bakıldığında, Troçki'ye ya da onu destekleyen bir gruba hiçbir zaman sempati duymadığı açıkça anlaşılabilirdi. Ancak mektup ortaya çıktıktan sonra, Stalin Reiss'ın ortadan kaldırılması için emir verdi.

Reiss hayat tarzı itibarıyla umursamaz bir adamdı ve Şpigelglas'ın Paris şebekesi tarafından çok geçmeden yeri tespit edildi. Suikast görevi yasa dışı Bulgar ajanı Boris Afanasyev'le kayınbiraderi Viktor Pravdin'e verildi. Reiss'ı İsviçre'de, Lozan'ın dış mahallelerinden birinde küçük bir restoranda buldular. Reiss, masasına oturarak kendilerini işadamı olarak tanıtan bu iki Bulgarla bir güzel kafayı çekti. Afanasyev ve Pravdin bir süre sonra Reiss'la ağız dalaşına başladılar ve onu yaka paça arabaya atıp uzaklaştılar. Beş kilometre kadar yol aldıktan sonra Reiss'ı tabancayla vurup cesedini yol kenarına bıraktılar.

Afanasyev ve Pravdin'le bu görevden döndükten sonra Moskova'daki güvenli bir evde görüştüm. Liderleri Şpigelglas da onlarla birlikte gelmişti. Afanasyev ve Pravdin bu olayın ardından Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirildi. Hükümetin özel emriyle, Pravdin'in Paris'te yaşayan annesine emekli maaşı bağlandı. Afanasyev, istihbarat başkanlığında kıdemsiz bir istihbaratçı olarak çalışmaya başladı. Pravdin ise Moskova Yabancı Diller Yayınevi'ne girerek 1970'deki ölümüne kadar burada çalıştı.

Reiss'ı NKVD'ye meşhur Rus şair Marina Tsvetayeva'nın kocası Sergey Efron'un ihbar ettiği yönündeki iddialar asılsız çıktı. Paris'te NKVD için çalışan Efron'un Reiss'ın nerde olduğuna dair hiçbir fikri yoktu.

Yeri gelmişken, Georgi Agabekov olayına da açıklık getirelim. Agabekov 1920'lerde, İstanbul'da OGPU rezidenti olarak görev yapıyordu. Arkadaşı Yakov Blumkin'in, Troçki sempatizanı olduğu anlaşılınca iltica etmişti. Agabekov'un İstanbul'daki İngiliz istihbarat subaylarından birinin kızına âşık olduğunu düşünüyorduk. Bu kadınla ve İngiliz istihbaratıyla olan ilişkisi beş yıl sürmüş, sonra kadın onu terk etmişti. Batı'da parasızlıkla boğuştuğu dönemde iki kitap yayımlamıştı. Ayrıca

aile hazinelerini Sovyetler Birliği'nden kaçırmak üzere Kafkas göçmenleriyle tehlikeli anlaşmalar içine girmişti.[11]

Raporlarda Agabekov'un İspanya sınırındaki Pirene Dağlarında öldürüldüğü ifade edilse de, aslında Paris'teki güvenli bir evde öldürülmüştü. Zengin bir Ermeni ailesinin şahsi mücevherlerini kaçırmak üzere gizli bir anlaşma yapacağını zannediyordu. Anvers'te buluştuğu Ermeniler, Agabekov'u milliyetçi duygularına seslenerek tuzağa düşürdüler. Suikastı gerçekleştirecek kişi Türk ordusunda görev almış eski bir subaydı ve 1950'lerde Birinci Genel Direktörlük bünyesinde yasa dışı faaliyetlerden sorumlu dairenin başına geçecek olan genç ajan Aleksandr Korotkov'la birlikte evde kurbanını bekliyordu. Agabekov, Türkün bıçak darbeleriyle son nefesini vermişti. Cesedini bir bavula koyarak denize attılar. Bu bavul hiçbir zaman bulunamadı.

Türk ve Korotkov, 1938'de bir terör eylemi daha gerçekleştirdiler. Litvanyalı bir Yahudi olan Ale Taubman (kod adı Genç), Troçki'nin Avrupa teşkilatını yöneten ve sözde Dördüncü Enternasyonal'in sekreterliğini yürüten Rudolf Klement'in güvenini kazanmış genç bir ajanımızdı. Taubman bir buçuk yıl kadar Klement'in asistanlığını yaptı. Bir gece Klement'ten akşam yemeğinde kendisine ve arkadaşlarına eşlik etmesini istemiş ve onu Paris'in sol yakasındaki St. Michel Bulvarı'nda bir apartmana götürmüştü. Türk ve Korotkov evde onu bekliyorlardı. Türk Klement'i bıçakla öldürdükten sonra kafasını gövdesinden ayırıp cesedini bir bavula koyarak Sen nehrine attı. Fransız polisi Klement'in kesik başını bularak kimliğini teşhis edecekti. Bu arada Taubman, Korotkov ve Türk ise çoktan Paris'i terk etmiş, Moskova'ya doğru yola koyulmuştu.

Moskova'ya geldiklerinde madalyalarla ödüllendirildiler. Onları işe yerleştirme görevi bana verilmişti. Türk artık Moskova'daki güvenli evlerden birinden sorumluydu. Taubman'ın ismi Semyonov olarak değiştirildi ve Makine ve Kimya Enstitüsü'nde mühendislik eğitimine gönderildi. Korotkov istihbaratçı olarak servise hizmet vermeye devam etti ve hızla yükseldi.

1937'de iltica eden istihbarat subayı Walter Krivitski, 1939'da Amerika'da ortaya çıktı. *In Stalin's Secret Service* [Stalin'in Giz-

---

11. Gordon Brook-Shepherd *The Storm Petrels: The Flight of the First Soviet Defectors* (New York: Harcourt, Brace, Jovanoviç, 1977) adlı kitabında Agabekov'un ilticasıyla ilgili farklı bir hikâye anlatıyor (s. 95-138).
Agabekov'un kitapları Rusça olarak 1931'de Berlin'de basıldı. *GPU: Zapiski Chekista* (*Bir ÇEKA Personelinin Anıları*) *OGPU* ismiyle İngilizce'ye çevrildi; diğer kitabı ÇEKA *Za Raboty* (ÇEKA *Faaliyette*) bildiğimiz kadarıyla henüz çevrilmedi.

li Servisindeyken][12] isminde bir kitap yazdı ve Şubat 1941'de Washington'da bir otel odasında ölü bulundu. Polis intihar ettiği yönünde karara vardıysa da, NKVD tarafından suikasta uğradığı söylendi. NKVD Krivitski için arama emri çıkartmıştı, ancak iltica edenlerin tümü için aynı rutin işlem uygulanırdı. Ölümüne üzülmemiştik, ancak bizim bu işte parmağımız yoktu. Bir sinir krizinin ardından umutsuzluğa kapılarak kendini vurduğunu düşünüyorduk.

12. New York: Harper & Brothers, 1939 (University Publications of America, Frederick, Md. tarafından 1985 yılında yeniden basıldı).

III
Tasfiye Yılları

Taraf değiştiren bir ajan öldüğünde ya da politik bir isim suikasta uğradığında, bunu istismar etmek isteyenler çıkabilir. Bu anlamda çok çeşitli hikâyelerle karşılaşmak mümkündür. Doğal bir ölüm nedeni ya da akla en uygun cinayet senaryoları politik olarak kabul edilemez bulunarak ince ayrıntıların, yalan ve suçlamaların arasında boğulup gidebilir.

Leningrad parti teşkilatının lideri Sergey M. Kirov'un 1934'teki ölümü, bu anlamda, tipik bir örnektir. Stalin muhalifleri tasfiye etmek ve bir terör kampanyası başlatmak amacıyla bu olaydan sonuna kadar faydalanacaktı. Stalin, en başından beri, Kirov'un Troçkist bir komploya kurban gittiğini öne sürmüştü. Cinayeti işleyen Leonid Nikolayev, Kirov'un Smolny Enstitüsü'ndeki sekreterliğinde garsonluk yapan Milda Draule'un eski kocasıydı. Korumaların düzenli olarak sekreterliğe girip çıkan bir çalışan yakınını içeri almaları doğaldı. Sekreterliğin özel giriş sistemi bulunmadığından, Nikolayev'in parti kartını göstererek bina içindeki erişimi kısıtlı bölümlere girmesi mümkündü.

Emma, NKVD'ye bağlı Gizli Siyasi Şube (kültür ve ideoloji) bünyesinde Bolşoy Tiyatrosu ve Leningrad Balesi'ni (daha sonra Kirov'un adı verildi) denetleyen bir ekipte görev almıştı. Olayla ilgili tüm ayrıntıları ondan öğrenecektim. Emma'nın ekibi, cinayetten sonra, Kirov'un bale üyeleriyle kurduğu kişisel ilişkileri soruşturmaya başladı. Sonradan Kirov'un hem Bolşoy tiyatrosu hem de Leningrad balesinde metresleri olduğu ortaya çıktı. Kirov'un partilerine katılanlardan biri de Milda Draule'du. Yahudi kökenli alımlı bir kadın olan Milda, partinin Leningrad ilçe teşkilatlarından birinde görevli ikinci derece bir memur olan Nikolayev'le evli olmasına karşın, Kirov'la aşk yaşıyordu. Nikolayev üstleriyle tartıştığı için partiden atılmış, karısı da bunun üzerine Kirov'dan yardım istemişti. Kirov yardım etmeyi kabul ederek daha düşük bir kademede de olsa Nikolayev'in göreve iadesini sağlamıştı. Nikolayev Kirov'u vurduğu sırada Milda ondan boşanmaya hazırlanıyordu.

Stalin'den sonra Kruşçev, Gorbaçov ve Aleksandr Yakovlev[1] de Kirov'un itibarını korumak istedi. Kirov'u kusursuz bir kahraman olarak göstermek için her birinin kendince nedenleri vardı. Tüm üyelerine mutlak bir kişisel ahlakı şart koşan Komünist Parti, simge haline gelmiş bir ismin, Leningrad parti teşkilatının başındaki adamın evlilik dışı ilişkilere girmiş bir zampara olduğunu açıklamayı göze alamazdı. Suikastle ilgili basında çıkan resmi açıklamaların tümü uydurmaydı. Stalin'e göre, Nikolayev suikast emrini Troçki ve Zinovyev'den almıştı.[2] NKVD'nin Leningrad bölge teşkilatı liderlerinden Filipp D. Medved ve İvan V. Zaporojets'in bu işte Nikolayev'e yardım ettiklerini iddia ediyordu. Kirov suikastının gizli bir isyan olduğu masalı ortaya atıldı. Stalin buna dayanarak düşmanları ve muhaliflerine karşı bir tasfiye hareketi başlatacaktı. Kruşçev'e göreyse, Nikolayev suikastı gerçekleştirebilmek için Medved ve Zaporojets'den yardım almış, ancak emri Stalin vermişti. Bu senaryoya göre, bazı liderler On Yedinci Parti Kongresi'nde genel sekreterlik için Stalin'in karşısına çıkması konusunda Kirov'a baskı yapıyorlardı. Stalin bunu öğrenince, Kirov'u ortadan kaldırmaya karar vermişti.[3] Kruşçev bu sayede Stalin'e atfettiği suçlara bir yenisini daha ekliyordu. Bu senaryo daha sonra Stalin karşıtı kampanyalarının bir parçası olarak Gorbaçov ve Yakovlev tarafından da desteklenecekti. Gorbaçov ve Yakovlev gerçekleri gizleyerek Komünist Parti'nin itibarını kurtarmaya ve suçu Stalin'in üzerine yıkarak partideki kusurları örtmeye çalışmıştı.

Belgeler, suikastı planladığı söylenen Zaporojets'in Kirov öldürüldüğü sırada kırık bir bacakla Kırım'da izinde olduğunu gösteriyor.

---

1. Sovyetler Birliği'nin eski Kanada Büyükelçisi Aleksandr N. Yakovlev, 1985'te Mihail Gorbaçov tarafından Politbüro üyeliğine getirildi ve Gorbaçov'un yurt içi ve yurt dışı en yakın siyasi danışmanı oldu. (Politbüro Komünist Parti'nin politika geliştirmekten sorumlu temel organıydı ve dolayısıyla Sovyetler Birliği'ndeki en önemli güç merkezini ifade ediyordu).
2. Grigori Yevseyeviç Zinovyev, Lenin döneminde Bolşevik hareketin en önemli örgütleyicilerinden biriydi ve 1920'lerde Stalin'e karşı güçlü bir muhalefet yürüten önde gelen bir teorisyendi. Zinovyev'in Leningrad'da önemli bir tabanı vardı. Lenin'in ölümünden sonra başlayan parti içi güç mücadelesi sırasında Stalin'in girişimleriyle tüm görevlerinden uzaklaştırıldı. Kirov suikastının "manevi suç ortağı" olduğu gerekçesiyle on yıl hapse mahkûm edildi. Göstermelik bir duruşmada yeniden yargılandıktan sonra 1936'da idam edildi.
3. Lenin'in eski yoldaşları Kirov'a ulaşarak Lenin'in vasiyetini yerine getirme zamanının geldiğini söylediler. Bu vasiyet Lenin'in 1923'te yazdığı ve "yoldaşlarına Stalin'den kurtulmanın bir yolunu bulmaları", parti genel sekreteliğine "daha hoşgörülü, daha sadık, daha nazik, yoldaşlarına karşı daha anlayışlı ve daha az kaprisli" başka bir ismi getirmelerini öneren bir mektuba dayanıyordu. Kirov kongrede, genel sekreterliğe aday olmasının istendiğinden Stalin'e bahsetmişti. Söylenenlere bakılırsa, Stalin Kirov'u dinledikten sonra ona teşekkür etmişti. Bkz. *Khruschev Remembers: The Glasnost Tapes*, çevirenler ve yayına hazırlayanlar Jerrold L. Schester ve Vyaçeslav V. Luchkov (Boston: Little, Brown, 1990), ss. 20-21.

Nikolayev'in tüm ailesiyle birlikte Milda Draule ve annesi de Kirov'un ölümünden iki ya da üç ay sonra kurşuna dizildiler. Milda ve masum ailesinin itibarı, davaları 20 Aralık 1990'da Sovyet basınında yer bulunca iade edilecekti.

NKVD'deki kıdemli subaylar, özellikle de Kirov'un özel hayatını bilenler, cinayete aldatılan bir kocanın kıskançlığının neden olduğunu biliyor, ancak hiç kimse olanlar hakkında konuşamıyordu. Partiye komplo kurulduğunu bizzat Stalin dile getiriyordu ve buna karşı çıkmak söz konusu olamazdı. Stalin, Kirov'un ölümünden önce Vlasik[4] ve sadece iki korumayla birlikte tanınmış şair Demyan Bedniy'i ziyaret etmek üzere Arbat'ta[5] yürüyüşe çıkardı. Bir parti üyesi, Merkez Komitesi'nin idare merkezlerine dahi sadece parti kartını göstererek girebilirdi. Bir NKVD subayının Lubyanka'daki idare merkezlerine girebilmesi için kılıç kalkan figürü taşıyan ÇEKA rozetini takması yeterliydi. Parti üyelerinin hapishaneler dışında diledikleri her yere girme yetkileri vardı. Kirov'un ölümünün ardından tüm sistem bir anda değişti. Bu olayı gerekçe göstererek denetimleri sıkılaştırmaya başladılar ve ilerleyen yıllarda da bu anlamda bir yumuşama görülmedi.

Stalin'den sonra ülkenin yönetimini ele alanlar, bu olayla ilgili olarak kendi mitlerini yarattılar. Bu hikâyeye göre, parti liderliğindeki sağlam unsurlar Kirov'un önderliğinde Stalin'e karşı muhalefet yürütüyorlardı ve Kirov'un Stalin'in yerine geçebileceğini düşünüyorlardı. Aslında Kirov, Stalin düzeninin asli unsurlarından biriydi; partideki muhalif grupların tasfiyesinde etkin rol oynamış sadık bir Stalinistti. Kirov muhalefete aman vermeyen bir isimdi; Stalin'in yakın çevresine mensup herhangi bir isimden farkı yoktu.

Kirov olayı 1960'larda da konuşulmaya devam etti. Asıl suikastçının kaçtığını iddia eden imzasız mektuplar gönderildiğini hatırlıyorum. 1940'lı yılların Litvanya devlet güvenlik bakanı Dmitri Yefemov'la savaştan sonra bir görüşme yapmıştık ve bana Litvanya'da küçük bir kasabada saklandığı söylenen suikastçıyı aramak için emir aldığını söylemişti. Bir süre sonra imzasız mektubun sahibini buldular. Mektubu yazan alkoliğin tekiydi.

Parti Denetleme Komisyonu'nun Kirov'un ölümü üzerine hazırladığı rapor hiçbir zaman açıklanmadı. SSCB Yüksek Mahkemesi'nden Nikolayev'in ailesi için çıkan iade-i itibar kararıyla 20 Aralık 1990'da dava kapandı. Mahkeme kararı, Kirov'un ölümünün arkasında bir

4. Korgeneral N. S. Vlasik, Stalin'in baş korumasıydı.
5. Arbat Moskova'nın yazar ve sanatçılarca rağbet edilen eski bir bölgesiydi.

komplo bulunmadığını ve Nikolayev'le işbirliği yaptığı söylenen isimlerin yalnızca Stalin'e muhalefet eden ya da onun aşırılıklarına tanık olmuş kişiler olduğunu ortaya koyuyordu. Bununla birlikte, Kirov davasına bakan Parti Denetleme Komisyonu'nun Temmuz 1990'da dağılmasından sonra, savcılık bürosu Aleksandr Yakovlev'in güçlü itirazlarına rağmen, iade-i itibar için Sovyetler Birliği Yüksek Mahkemesi'ne temyiz başvurusunda bulunabilmişti. Bu gelişmelerden sonra bile, adına hukuk denilen bu sistem, Kirov'a komplo kurdukları ve Alman istihbaratıyla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle vatan hainliğiyle suçlanan Medved ve Zaporojets'i aklamayacaktı. Bunun nedeni, tasfiye sürecinde başka suçlamalarla da karşılaşan Medved ve Zaporojets hakkında suçlu oldukları yönünde bir kanaatin yerleşmiş olmasıydı. Bu suçlamalar hiçbir resmiyet taşımasa da, savcılık meseleyi kurcalamaktan çekiniyordu. Kruşçev'in suçlamalarına gelirsek, Stalin ya da NKVD personelinin Kirov cinayetinde parmağı olduğuna dair tek bir belge bile bulunmuyor.

Moskova Üniversitesi'nde Komünist Parti tarihi üzerine dersler veren Profesör Sergey Lavrin, 1986'da parti aktivistlerinin tarihin yeniden yazımı üzerine düzenledikleri bir toplantıda, Kirov olayının parti mekanizması içinde yer alanlar için gayet açık olduğunu söylüyordu. Milda Draule ve Kirov arasındaki ilişki sorunlu ve nevrotik kişiliğiyle tanınan Nikolayev'in kıskançlığı nedeniyle ölümle sonuçlanmıştı. Bu davanın yeniden ele alınması, Kirov'un kirli çamaşırlarını açığa çıkararak Politbüro üyelerinin özel hayatının açıklanmaması yönündeki parti kuralını ihlal etmek demek olacaktı.

Pravda gazetesinin 4 Kasım 1990 tarihli sayısında, Kirov olayını soruşturan komisyonunun kaleme aldığı bir rapor yayımlandı. Raporda koşullar hakkında ayrıntılı bir değerlendirme yapılmamasına karşın, cinayetin kişisel nedenlerle işlendiği iddia ediliyordu. Gazete, Milda Draule isminden hiç söz etmiyordu. Rapor, Nikolayev'in ailesinin ve komploculukla suçlanan masum insanların itibarının iadesini engellediği için, Stalin'in işlediği suçları soruşturan parti komisyonunun başkanıyken emekliye ayrılan Yakovlev'i suçluyordu.

Yakovlev bu iddialara *Pravda*'nın 28 Ocak 1991 tarihli sayısında sert bir dille karşılık verdi. Kirov'un komploya kurban gittiği yönündeki inancını koruduğunu, ancak cinayetin nasıl planlandığı ve gerçekleştiği konusunda farklı hikâyeler olduğunu ifade ediyordu. Yakovlev yazısında, Milda Draule'dan ya da Kirov'un On Yedinci Parti Kongresi'nde parti liderliğine aday olacağı yönündeki iddialardan bahsetmemişti.

Dmitri Volkogonov *Stalin: Triumph and Tragedy* [Stalin: Zafer ve Trajedi][6] adlı kitabında, Kirov'un Milda Draule'la ilişkisinden bahsederken bunun bir iftira olduğunu ifade ediyor. Milda Draule ile Kirov arasında "özel ilişkiler" bulunduğu konusunda bazı bulgulara rastlanmıştı ancak Emma'yla o zamanlar Leningrad'da karşı istihbarat şefi olarak görev yapan General Leonid F. Raikhman'ın anlattıklarına bakılırsa, bunlar Leningrad Balesi'ndeki NKVD muhbirlerinin faaliyet raporlarında yer almamıştı. Kirov'la ilişki yaşamış balerinler Milda'yı rakip olarak görmeye başlamıştı. Boşboğazlık edenler, Sovyet karşıtı kara propaganda yaptıkları gerekçesiyle çalışma kamplarına gönderilecekti.

Kirov'un ismi ve anısı kutsal bir dokunulmazlığa sahipti. O zamanlar gayet basit düşünüyordum. Partinin itibarını korumak için, Kirov cinayetinin ardındaki gerçekleri bir kenara bırakmam gerekiyordu. Bu konuda içimde en ufak bir şüphe yoktu. Biz çekistler, devrimin kirli emekçileri olarak bilinirdik. Çelişkili duygularla kabullendiğimiz bir görevdi bu. Kirov liderliği sembolize ediyordu. Sadık bir Stalinistti. Doğal olarak ölümü de ancak düşman eliyle gerçekleşebilirdi. Stalin'in asıl düşmanları Zinovyev, Kamenev,[7] Troçki ve Buharin'di. Buna o zamanlar olduğu kadar şimdi de yürekten inanıyorum. Bu düşmanlık totaliter bir düzende devlet düşmanlığıyla eşdeğerdi. Düşman olarak gördüğüm bu insanlara yönelik en ufak bir merhamet hissi duymuyordum. Böyle olunca, onlara yöneltilen abartılı derecede ağır suçlamalar gözümde birer teferruata dönüşüyordu. İdealist bir Komünist olarak o zamanlar bana küçük çelişkiler gibi görünen şeylerin son derece mühim meseleler olduğunu, ancak yakın zamanda anladım. Bu açıdan, ne kadar yanıldığımı görüyor ve pişmanlık duyuyorum.

Masum insanlar için pişmanlık duymamız gerek, çünkü bizler geri kalmış bir ülkenin üzerine çöken bu muazzam baskı rejiminin bilerek ya da bilmeyerek parçası olduk. Baskıların boyutları beni bugün bile dehşete düşürüyor. Ordu, köylüler ve bürokrasi üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, bu tasfiyeleri tarihsel olarak Korkunç İvan ya da Büyük Petro döneminde yapılan temizlik hareketleriyle kıyaslamak

6. New York: Groove Weidenfeld, 1991.
7. Lev B. Kamenev Bolşevik partisinin örgütleyicilerinden ve Lenin'in destekçilerinden biri olarak Zinovyev'le yakın bir çalışma yürütüyordu. Ekim 1917'de Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesine karşı çıkmasına karşın hükümette önemli kademelere gelmiş ve Troçki'ye karşı Stalin'in yanında yer almıştı. Daha sonra Zinovyev'le birlikte Stalin'e karşı yürütülen muhalefete liderlik edecekti. Komünist Parti'den iki kez ihraç edilse de partiye yeniden kabul edildi; 1935'te tekrar ihraç edildi ve hapse gönderildi. Zinovyev'le birlikte 1936 tasfiyeleri sırasında göstermelik bir duruşmanın ardından infaz edildi.

mümkün. Bu ülke tarihin belirli dönemlerinde büyük tasfiye hareketlerine tanıklık etti. Böylesi korkunç bir geleneğimizin olduğunu görmek insana acı veriyor.

Kirov'a kurulan "komplo" zamanla Nikolayev'in yakınlarından Draule'un ailesine kadar uzandı, ancak Stalin bununla yetinmeyerek Zinovyev ve Kamenev'i de soruşturmaya dâhil etti. Cinayetle ilgili ahlaki sorumluluğu olduğu öne sürülen bu isimler bir anda cinayeti planlayan kişilere dönüşmüşlerdi. Nikolayev'in çalışma arkadaşlarıyla Zinovyev'in yürüttüğü muhalefet arasında ilişkiler kurulmaya başlandı. Stalin daha sonra, tüm gerçeği bilmeleri sebebiyle bazı NKVD yetkililerinden ve Yagoda'dan[8] da kurtulmak isteyecek ve onları da davayla ilişkilendirerek amacına ulaşacaktı. Yagoda eylemi yönetmekle suçlanıyordu. General Raikhman'dan öğrendiğim kadarıyla Stalin, Kirov'un dul eşinin dahi ölene kadar yakın gözetim altında tutulmasını emretmişti.

Stalin bu olayı kendi amaçları için kullanıyor ve gerçeklerin üzeri siyasi nedenlerle örtülmeye devam ediyordu. Kirov'un ölümüyle ağırlaşan ekonomik ve siyasi krizler karşısında halkın dikkati başka yöne çekilmeye çalışılmıştı. Böyle bir ortamda, cinayetin arkasındaki gerçekleri düşünmek mümkün değildi. Stalin cinayeti kendi hedefleri için kullanırken, tepedeki hiçbir ismin buna karşı koyacak gücü yoktu. Çünkü her soruşturmayla birlikte yalanların dozu bir kat daha artıyor ve olayların yeniden inşası gelecek kuşaklar için giderek zorlaşıyordu.

Stalin'in Kirov'u kendisine rakip olarak görerek ortadan kaldırdığına dair hiçbir kanıt bulunmuyor. Stalin'in yaptığı, bu cinayeti fırsata çevirmekti. Kirov'a ve kendisine yönelik büyük bir komplo kurulduğunu iddia ederek karşısına çıkabileceğini düşündüğü ya da muhalefete girişen isimleri ortadan kaldırmak için bu olaydan istifade etmişti. Stalin bu tür bir sadakatsizliğe müsamaha gösterecek biri değildi. Ben şahsen Kirov cinayetinin kişisel saikle işlendiğine inanıyorum. Ancak bunun ortaya çıkması durumunda, Sovyet halkına ahlaki yönden örnek olması beklenen parti büyük zarar görecekti. Bu nedenle, bugüne kadar gerçek hep gizli tutuldu. Bir Politbüro üyesi, alenen tasfiyeye uğramadığı sürece, itibarına gölge düşürecek suçlamalarla karşılaşmazdı ve Kirov Komünist bir aziz olarak anılmaya devam etti.

---

8. Genrikh G. Yagoda, 1934'ten 1936'ya kadar NKVD başkanlığı yaptı. Zinovyev ve Kamenev'in ihanetten yargılandığı göstermelik duruşmayı yönetti ve meşhur Beyaz Deniz-Baltık Kanalı'nın inşası için zorunlu çalışma sistemini uyguladı. Eylül 1936'da tutuklanarak komploculuk, casusluk ve ihanetle suçlandı. Mart 1938'de vurularak infaz edildi.

1938'de korku bulutları her yanı sarmıştı. NKVD Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcısı Sergey Şpigelglas her geçen gün daha da acımasızlaşıyordu. Şpigelglas hafta sonlarını genelde istihbarat dairesindeki arkadaşlarıyla birlikte geçirirdi. Bu toplantılara birçok defa ben de katılmıştım. Ancak bu alışkanlığına artık son vermişti. Eylül 1938'de, Yejov'un sekreterinin Moskova Nehri'ndeki bir tekne gezisi sırasında kendini vurduğu söylendi. Yejov'un başyardımcılığını yürüten Beria'nın imzası olmadan hiçbir tutuklama emrinin geçerlilik taşımayacağı yönünde kafa karıştırıcı bir direktifle karşı karşıyaydık. Beria'nın Yejov'a *dorogoy* Ezoick, sevgili Yozick, şeklinde hitap ettiği ve sırtını sıvazlayacak denli samimi davrandığı söylenirdi. Ancak bu dostane tavırlar tümüyle gösterişten ibaretti. Anlatması zordu, ancak havada kara bulutların dolaştığını hissedebiliyordum. Lubyanka'daki genel merkezde insanlar kendini huzursuz hissediyor ve herhangi bir konu hakkında tartışmaktan çekiniyordu. Şaka ya da dedikodu yapmak söz konusu değildi. Komünist Parti Merkez Komitesi'ne bağlı bir komisyonun NKVD operasyonlarını incelemeye aldığı konuşuluyordu.

Yaşanan sıra dışı olayları gayet net hatırlıyorum. Kasım ayıydı. Devrimin yıl dönümü kutlamalarına hazırlanıyorduk. Bir sabah saat 4:00'de telefonum çaldı. Arayan Dış İlişkiler Dairesi sekreteri Vladimir Kozlov'du. Resmi ancak son derece telaşlı bir ses tonuyla şunları söylemişti:

"Pavel Anatoliyeviç, devlet güvenlik dairesi birinci direktör yardımcısı Yoldaş Merkulov acilen gelmenizi emrediyor. Araba sizi bekliyor. Mümkün olduğunca çabuk gelmeye çalışın. Şpigelglas ve Pasov'u tutukladılar."

Emma'yı ağır bir endişe almış, aynı duygu beni de sarmıştı. Sıranın bana geldiğini düşünüyordum.

Kozlov'la Lubyanka'da buluşarak beraber Merkulov'un üçüncü kattaki ofisine gittik. Vsevolod Merkulov beni her zamanki gibi kibar ve sıcak karşılamıştı. Derhal Lavrenti Pavloviç'i (Beria) görmemi istedi. Hayli gergindim. Şpigelglas'la ilişkilerim hakkında sorguya çekileceğimi düşünüyordum. Beria'yla görüştükten sonra gerginliğim yerini büyük bir şaşkınlığa bıraktı. Beria, gayet resmi bir tonla, Pasov ve Şpigelglas'ın partiye ihanet suçundan tutuklandığını söylemişti. Derhal Dış İlişkiler Dairesi'nin başına geçmemi ve önemli mevzularda doğrudan kendisine rapor vermemi istiyordu. Beria'ya Pasov'un ofisinin mühürlendiğini, bu nedenle içeri giremeyeceğimi söyledim.

Bunun üzerine, "O halde derhal mührü kır ve bir daha da böyle çocukça sorularla benim canımı sıkma," diyerek beni terslemişti.

On dakika sonra kendimi Pasov'un kasasındaki belgeleri incelerken buldum. Hayretler içinde kalmıştım. İlk belge bir *spravka* yani uygunluk raporuydu. O zamanlar İtalya rezidenti olarak görev yapan Grigori Kheifetz'le ilgiliydi. Kheifetz, bir dönem Komintern'de[9] görev almıştı. Raporda onun Komintern'deki ideolojik sapmaya sempati duyan oluşumlarla kurduğu ilişkilere değiniliyordu. Ayrıca 1926'da, Almanya'da Jena Politeknik Enstitüsü'nün eski mezunlarıyla şüpheli ilişkiler içine girdiği öne sürülüyordu. Yejov'un rapor üzerindeki notunu hâlâ hatırlarım: "Moskova'ya geri çağır. Derhal tutukla."

Belgeler arasında, Mayıs 1938'de yurt dışında yürüttüğüm önemli bir devlet görevi karşılığında Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirilmem için Merkez Komitesi ve Yüksek Sovyet Prezidyumu'na* yazılmış bir tavsiye mektubuna rastladım. Üzerinde Yejov'un imzası vardı. Ayrıca, Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcılığına atanmamı öneren imzasız bir emir buldum. Tüm belgeleri alıp Beria'nın yardımcısı Merkulov'a götürdüm. Merkulov şöyle bir gülümsedikten sonra kâğıtları gözümün önünde yırtarak çöp sepetine atmıştı. Tüm şaşkınlığıma rağmen tek söz etmedim. Hayatımı tehlikeye atarak tehlikeli bir görev gerçekleştirmiş, ancak hak ettiğim takdiri alamamıştım. O anda bir madalya ve terfi kaybederek aslında neler kazandığımın farkında değildim.

Aynı gün ilerleyen saatlerde Merkez Komitesi'nden bir telefon geldi. Arayan Georgi M. Malenkov'un yardımcısı Kiselov'du. Komintern'in Batı Avrupa'daki gizli faaliyetlerine ayrılan ödeneğin tesliminde yaşanan gecikmeden dolayı bana güzel bir fırça çekti. Merkez Komitesi'ndeki İspanya Komisyonu toplantısına NKVD'den kimsenin katılmamış olmasına daha da öfkelenmişti. Ödenekler hakkında bilgim olmadığını, aynı şekilde işlemlerden kimin sorumlu olduğunu da bilmediğimi anlatmaya çalıştım. "Pasov ve yardımcısı halk düşmanı olarak tutuklandığı için Merkez Komitesi toplantısına kimse katılamadı." dedim.

Bu görevi daha iki saat önce devraldığımı söylediğimde, Kiselov karşılık vermeden telefonu yüzüme kapadı. Hat kesilmişti.

---

9. Komintern ya da Komünist Enternasyonal Sovyet politikalarını duyurmak üzere 1919'da Lenin tarafından kuruldu. Komünist partilerin küresel çapta bir birlik oluşturmasını öngörüyordu. Sovyet liderliğinin maşasına dönüşen birlik iç çekişmeleri itibarıyla Bolşevik liderlik içindeki güç mücadelelerini yansıtıyordu. Ruslardan ve Moskova'da sürgünde yaşayan yabancı Komünistlerden oluşan çoğu lideri Stalin'in 1936-1938 tasfiyeleri sırasında infaz edildi. Komintern Stalin tarafından 1943'te lağvedildi.

* Yüksek Sovyet Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlerin yasama organlarına verilen genel addı. Yüksek Sovyet Prezidyumu ise cumhuriyetler ve birlik düzeyinde bu yasama organlarının seçtiği ve temsilci bulunmadığı durumlarda Yüksek Sovyet adına hareket eden daimi bir idari kurumdu. (ç.n.)

Direktör olarak geçirdiğim ilk üç haftada, yurt dışında yürüttüğümüz gizli istihbarat faaliyetlerinin yapısı ve örgütlenişi hakkında çok şey öğrendim. NKDV'ye bağlı iki dış istihbarat servisi vardı. Önce Artuzov, daha sonraları da Slutski ve Pasov'un başkanlık ettiği Dış İlişkiler Dairesi, diplomatik ya da ticari misyon gibi yasal kanallarla yürütülen istihbarat faaliyetleriyle yasa dışı şebekelerin çalışmalarını Moskova'daki Merkez'de bir araya getiriyordu. Dairenin temel görevi, Rus göçmenleri ile Çin ve Avrupa'daki Beyaz Ordu sürgünlerinin Sovyetler Birliği'ne yönelik eylemlerini gizlice finanse eden hükümetleri ve ticari işletmeleri izlemekti. Dış İlişkiler Dairesi'nde bölgelere göre ayrılmış alt şubeler bulunuyordu. Bunların yanında, ekonomik istihbarattan sorumlu bir şubeyle bilimsel ve teknolojik istihbarata bakan ayrı bir şube yer alıyordu. Bu şubeler, yurt dışındaki yasal ve yasa dışı rezidenturalarımızdan gelen istihbaratı işleme koyuyorlardı. Yasa dışı sızmaların yaygın olarak kullanılması doğaldı, çünkü Sovyetlerin yurt dışında pek fazla diplomatik ve ticari misyonu bulunmuyordu. Sonuç olarak, yasa dışı kanallarla yürütülen istihbarat faaliyetleri oldukça kayda değer bir katkı sunuyordu.

Özel Görevler Dairesi adında NKVD şefine bağlı başka bir istihbarat örgütü daha vardı. Bu yedek şebeke savaş durumunda sabotaj eylemleri yürütmekle görevliydi. Özel Görevler'in yurt dışında yürüttüğümüz diplomatik ve ticari misyonlarla bir ilgisi yoktu. Merkez, bünyesinde planlama ve örgütlenmeden sorumlu yirmi subaydan oluşuyordu. Özel Görevler için çalışan diğer tüm subaylar, çeşitli görevler altında yurt dışında yasa dışı faaliyetler yürütüyorlardı. Bunların sayısıysa o yıllarda altmışı buluyordu. Çalışma şeklini çok geçmeden anlamıştım. NKVD yönetimi suikastları gerçekleştirmek için Dış İlişkiler ya da Özel Görevler Dairesi'ne bağlı herhangi bir istihbarat kaynağına başvurabilirdi. Duruma göre bu kaynaklardan her ikisinin de kullanıldığı oluyordu.

Yasha Grubu olarak da bilinen Özel Görevler, on yıldan uzun bir süre, Yakov Serebriyanski tarafından yönetildi. 1930'da, Paris'te, Beyaz Rus Askerî Birliği'nin lideri General Aleksandr Kutepov'u kaçıran ekibe liderlik eden Serebriyanski, çarlık döneminde Sosyalist Devrimci Parti'nin terör yapılanmasına mensuptu. Belarus'un Mogilev kentinde Yahudi pogromları düzenleyen çarlık polisi ve karşı istihbarat görevlilerine yönelik suikastlar düzenlemekle görevliydi. Yasha Grubu 1920'lerde Fransa, Almanya ve İskandinavya'da şebekeler kurmuştu. Üyelerini Komintern'in yer altı teşkilatından seçiyordu. Bunlar açıktan propaganda faaliyeti yürütmemiş ve üyeliklerini diğer ülkelerin

Komünist partilerinden gizlemiş kimselerdi. Serebriyanski, 1938'in Kasım ayında tutuklandı. Ölüme mahkûm edildi ancak ceza infaz edilmedi. Savaşın başladığı 1941 yılında serbest bırakıldı. Girişimlerim sayesinde Alman savaş esirlerinden oluşan istihbarat şubesinin başına getirildi ve 1946 yılına kadar Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerine ajanlar yerleştirdi.

Viktor S. Abakumov, 1946'da devlet güvenlik bakanı olarak atanınca, Serebriyanski için emekliliğe ayrılma vakti gelmişti. Abakumov 1938 senesinde Serebriyanski'nin davasına bakmıştı. Onu acımasız bir sorgudan geçirerek yalan ifadeye zorlamıştı. Serebriyanski'nin görevde kalması artık mümkün değildi. Albay rütbesinden emekli oldu. Ancak Stalin'in ölümünden sonra, Beria yönetimindeki genişletilmiş MVD (İçişleri Bakanlığı) bünyesinde yardımcılığıma atandı. Beria Merkez Komitesi Prezidyumu'na[10] yönelik suikast planları yapmakla suçlanınca, komploya karıştığı iddiasıyla 1953'te karısıyla birlikte tekrar tutuklandı ve 1956'ta sorgu sırasında hapishanede öldü. İtibarı Yuri Andropov[11] tarafından ancak 1971'de iade edildi. Sovyet istihbarat tarihinin yazılması için talimat vererek bir ilke imza atan Andropov, bu süreçte Serebriyanski'nin akıbetini öğrenme fırsatı bulmuştu.

1938'in sonuna doğru yaşanan büyük görev değişiklileri ve tasfiyelerin arka planını ancak 1963 yılında öğrenebildim. Hikâyenin tümü hiçbir zaman su yüzüne çıkmadı. Olanları, Vladimir hapishanesinde kaldığımız günlerde Beria'nın sekreterlerinden Stepan Mamulov ve Boris Ludvigov'dan öğrendim. Bana tasfiyelerin nasıl bir suiistimale dönüştüğünü anlattılar. Beria'nın ısrarı üzerine Yaroslav ve Kazakistan'daki NKVD dairelerinin bölgesel şefleri Ekim 1938'de Stalin'e bir mektup yazmışlardı. Mektupta, Yejov'un Devrimin yıldönümü kutlamalarından hemen önce Sovyet liderlerini tutuklatacağı iddia ediliyordu. Güya Yejov kendilerine bu konuyla ilgili imalarda bulunmuştu. Beria'nın Yejov'u ortadan kaldırma planı başarılı olmuştu. Birkaç hafta içinde Yejov hükümeti devirmeye yönelik komplo kurmakla suçlandı ve NKVD'deki başkanlık görevinden azledildi. Dahası, Politbüro tüm üst düzey NKVD yetkililerinin "politik açıdan güvenilmez" olduklarını ilan eden bir önerge kabul etmiş ve büyük bir tasfiye dalgası

10. Prezidyum Kruşçev'in Sovyet hükümetine başkanlık ettiği yıllarda (1953-1964) Politbüro'ya verilen isimdi.
11. Yuri Andropov 1967'den 1982'ye kadar KGB'nin başındaydı. Bu görevden sonra, 1984'deki ölümüne dek, SSCB devlet başkanı ve Komünist Partisi birinci sekreteri olarak görev yaptı.

başlamıştı. Yejov'un terfi almam için hazırladığı emir imzalanmamış halde Pasov'un kasasında kaldığı için gerçekten çok şanlıydım.

Beria NKVD'nin yönetimini resmen devralmış, Dış İlişkiler Dairesi'nin başına da Vladimir G. Dekanozov getirilmişti. Dekanozov Azerbaycan GPU'sunda Beria'nın emrinde ikmal subayı olarak görev yapmıştı. Daha sonra, Gürcistan'da gıda işleme endüstrisinden sorumlu halk komiseri oldu. Bu görevi sırasında lükse olan düşkünlüğüyle adından sıkça söz ettirecekti. Kendisine Dış İlişkiler Dairesi'nin direktörü olarak Batı Avrupa ve Çin'de faaliyet yürüten ajan şebekelerinin temel yapısını anlattığım sırada, sözümü keserek Orlov'un Barselona'dan Moskova'ya gönderilen bavulu ve ev eşyalarının izini sürmemi ve tüm bunları incelenmek amacıyla ofisine getirmemi istemişti. Bunlardan kendi payına bir şeyler almak istiyordu.

Beria, ertesi gün, Dekanozov'u tanıtmak amacıyla istihbarat servisine geldi. Resmî ve sert bir üslupla konuşuyor, Komünist Parti Merkez Komite'sine ihanet eden hain ve maceraperestleri ortaya çıkarmak amacıyla Dekanozov yönetiminde servisin faaliyetlerini araştıran özel bir komisyon kurulduğunu söylüyordu. Aleksandr Garanin, Pavel Fitin, A. Lyonenko ve Viktor Liagin'in önemli görevlere getirildiğini, bu isimler dışında herkesin soruşturmaya tabi tutulacağını ifade ediyordu. Tasfiyeler nedeniyle boşalan koltuklara yeni isimler atanmıştı. Merkez Komitesi, NKVD kadrolarını parti aktivistleri ve Frunze Askerî Akademisi'nin mezunlarıyla doldurmuştu. Rütbelerim sökülmüş, İspanya masasına yardımcı şef olarak atanmıştım. İstihbarat servisindeki kıdemli subayların hepsi aynı şekilde rütbelerini kaybederek çeşitli şubelere yardımcı şef olarak atandılar.

Beria o toplantıdaki bütün istihbaratçıları bizzat sorguya çekmişti. Herkesin şüpheli olduğuna değinerek sert bir üslupla aramızda çifte ajanlar olup olmadığını soruyordu. Emma, istihbarat dairesinde görevli dört kadın istihbaratçıdan biriydi. Emma'yı küstah bakışlarla süzen Beria, Alman mı yoksa Ukraynalı mı olduğunu sormuş, "Yahudi'yim" cevabını alınca şaşkına dönmüştü. Emma o günden sonra sürekli olarak bu duygu yoksunu adamın habisliğinden dem vurarak beni uyaracaktı. Evimizin dinlenme ihtimaline karşı Beria için bir kod adı uydurmuştu. Bu sayede, ismini anmadan hakkında rahatça konuşabiliyorduk. Emma Beria'ya Shadiman ismini takmıştı. Bu isim bir roman kahramanına aitti. Bu roman orta çağlarda Gürcistan'da yaşanan bir savaşı konu alıyordu. Hikâyeye göre, Megrelya Prensi Shadiman Gürcistan'daki derebeyleri arasında yaşanan güç mücadelesine kurban gidiyordu. Emma Beria'nın başına gelecekleri görmüş gibiydi

ve sürekli olarak ondan ve onun hizbinden uzak durmak gerektiğini söylüyordu. Bu uyarılarının ardında sanki kâhince bir sezgi gizliydi.

Beria'nın bu sorgusunun ardından, hiyerarşide bir üst kademenin bir araya geldiği bir parti toplantısı yapıldı. Toplantı esnasında, Harkov'dan tanıdığım kıdemli bir operasyon subayı olan Ermeni Grand Gukasov durup dururken Parti Bürosu[12] tarafından soruşturulmamı önerdi. Gukasov beni Moskova'ya getiren Balitski'nin bir halk düşmanı olduğunu ve bu nedenle infaz edildiğini söylüyordu. Kısa süre önce halk düşmanı oldukları anlaşılan isimlerle dostça ilişkiler kurmakla suçlanıyordum. Gukasov'un Şpigelglas, Raysa Sobel, kocası Mihail Revzin (NKVD için çalışıyordu) ve Çin yardımcı rezidenti Mihail Yarikov'u kastettiği açıktı. Yarikov iğneleyici sözleriyle tanınıyordu. (Bir tanesi hâlâ hatırımdadır: "Beş yıllık bir planın dördüncü yılında yozlaşmış ilişkiler planı gerçekleştirmeye kararlı görünüyor" – *"V chitvortom zavershaushem blat yavleitsy recheaushim."*)

Parti Bürosu beni soruşturmak üzere bir komisyon kurdu. Soruşturmayı yakın arkadaşlarımdan, fotoğraf laboratuvarının şefi Lev Heselberg üstlenmişti. Stalin'in fotoğrafı çekileceği zaman güvenlik amacıyla fotoğrafçı hakkında araştırma yapılırdı. Bu işin sorumluluğu Heselberg'e aitti. Sorgu saçma sorularla başlamıştı. Heselberg "ikiyüzlü bir Troçkist gibi" kendimi savunduğumu söylüyordu.

(Gukasov ve Heselberg'e karşı kin beslemedim. Üç yıl sonra, Gukasov Paris'te Sovyet konsolosu olarak görev yaparken, Gestapo binaya saldırdı. Gukasov saldırıya uykuda yakalanmıştı. O sırada şifre memuru Marina Serotkina kod çizelgelerini yakmakla meşguldü. Gestapo Stalin'in duvardaki portresini indirince, Gukasov bunu bahane ederek kavga çıkardı. Feci şekilde dövüldü, ancak bu sırada Serotkina'ya kod çizelgelerini imha etmesi için yeterli zaman kazandırmıştı. Almanlar Gukasov'u, Moskova'daki Alman diplomatik misyonunun serbest bırakılması karşılığında Türkiye'ye gönderdi. Sonraki yıllarda, istihbarat başkanlığı bünyesinde Sovyet göçmenlerini izlemekten sorumlu şubenin başına getirildi. 1956'da Moskova'da öldü.)

Heselberg Dekanozov'un talimatıyla halk düşmanlarıyla kurduğum ilişkiler ve Şpigelglas'ın ihanetini ortaya çıkarmadaki başarısızlığım nedeniyle, Komünist Parti'den ihracım için Parti Bürosu'na gönderilmek üzere bir önerge hazırlamıştı. Şubat 1938'de onurlu bir

12. Komünist Parti Bürosu, NKVD bünyesinde faaliyet gösteren bir parti örgütüydü. Ajitasyon ve örgütlenme çalışmaları yürütmek, parti başvurularını icra etmek, örgüte yeni üyeler kazandırmak, siyasi eğitim çalışmalarını örgütlemek, eleştiri ve özeleştiri ortaya koymak gibi görevleri vardı. Parti Bürosu parti disiplinini sağlamakla yükümlüydü.

adam olarak gömülen Slutski bu belgede halk düşmanı olarak gösteriliyordu.

Parti Bürosu önergeyi bir eksikle kabul etmişti. Tarım bülteninin editörlüğünü yürüten ve Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcılığına aday gösterilen Pavel Mihailoviç Fitin oylamaya katılmadı; gerekçe olarak hakkımda bir şey bilmediğini ileri sürecekti. Bu koşullar altında pek de olağan olmayan bir dürüstlük göstermişti. Ancak bu hareketi kariyerine zarar vermedi ve 1939'ta Dış İlişkiler Dairesi'nin şefi oldu. Doğal nedenlerle 1971 yılında öldü.

İhracımı isteyen önerge Parti Bürosu'na Aralık 1938'de sunuldu. Ancak, yürürlüğe konabilmesi için, istihbarat servisinin 1939'un Ocak ayında toplanacak olan parti genel kurulundan geçmesi gerekiyordu. Toplantı tarihine kadar ofise gelip masada oturmaktan başka hiçbir iş yapmadım. Servise yeni atananlar, isimlerinin lekeleneceği korkusuyla benimle hiçbir şekilde ilişki kurmuyorlardı. Bizim şubenin şefi Garanin'in operasyonlarla ilgili bir mevzudan konuşacağı zaman kulak kabartacağımdan çekinerek yardımcısının kulağına eğildiğini hatırlıyorum. Bu dönemde tüm vaktimi arşiv dosyalarıyla geçiriyordum. Akıbetimi beklerken, büyük bir gayretle bu dosyaları incelemeye başladım.

Büyük bir bunalım yaşıyordum. Başımızdaki tehlikenin vahameti Emma'yı da etkisi altına almıştı. Bildiklerimiz nedeniyle dostlarımızı aleyhimize tanıklık etmeye zorlamış olabilirlerdi. Merkez Komitesi Parti Denetleme Komisyonu'na itiraz başvurusunda bulunmak istiyordum, ancak Emma buna şiddetle karşı çıkıyordu. Bunun son çare olduğunu söylüyor, onun yerine Stalin'e hitaben bir mektup yazmamızı öneriyordu. Tutuklanırsam, Emma mektubu postaya verecekti; şayet her ikimiz de tutuklanırsak, mektubu annem postalayacaktı.

Korkunç bir adaletsizlikle karşı karşıya olduğumuzu anlıyorduk. Dostlarımız tutuklanırken ortada bir yanlışlık olduğunu düşünmüştük. Ancak Dekanozov'un Dış İlişkiler Dairesi'nin başına geçmesiyle sürecin iyiden iyiye içinden çıkılmaz bir hal aldığını anlamaya başladık. Yapılan yanlışlar bir tarafa, boşalan koltuklara kuşkusuz daha çok yanlışa düşecek deneyimsiz kişiler atanıyordu. Ömrümüzde ilk defa hayatlarımızdan endişe ediyor ve kendi sistemimiz tarafından yok edilme tehlikesiyle karşılaşıyorduk. Sistemi sorgulamaya da o günlerde başladım. Kendilerini vazifelerine adayan insanlar sistemin kurbanına dönüşüyordu. Düzenin şiddeti ve barbarlığı merkezileşen toplumumuzun ayırt edici bir özelliği halini almıştı. Almanlar, Polonyalılar ve Japonların kuşatması altında olduğumuz günlerde ülkeyi korumanın tek yolunun bu olduğu düşünülüyordu.

Beni sadık bir yoldaşları olarak bilen NKVD liderlerinin tutuklanmama onay vermeyeceklerini umuyordum. O yıllarda bir parti üyesi, özellikle de Stalin'in güvenini kazanmış, Komünist Parti teşkilatında üst kademelerde görevli birinin emriyle haksızlığa uğradığında, ortada kesin bir acziyet olduğunu ya da bir hata yapıldığını düşünürdüm.

Eski dostlarımdan Pyotr Zubov bu amansız makinenin dişlileri arasında ezilmek üzereydi. Zubov 1937'de NKVD'nin Prag rezidenti olmuştu. Hayatında ilk defa diplomatik bir kimlik altında çalışıyordu. Prag'da Başkan Edvard Beneš'le buluşmuş ve NKVD şebekesinin tüm imkânlarını kullanarak gizli bir rota üzerinden Çekoslovakya'dan Büyük Britanya'ya kaçması için Stalin'in talimatıyla ona 10.000 dolar aktarmıştı. Bu işlemin makbuzu Başkan Beneš'in sekreteri tarafından imzalanmıştı. Beneš 1938'de İngiltere'ye kaçtı. Zubov bu görevi başarıyla yerine getirmişti. İngiliz ve Fransız makamlarının Beneš Fransa'da ortaya çıkana kadar, Çekoslovakya'dan sonra nasıl bir rota izlediğine dair en ufak fikri yoktu. Beneš Prag'dan ayrıldıktan sonra Zubov Moskova'ya çağrıldı ve Stalin'in doğrudan emriyle tutuklandı.

Olayın perde arkası şöyleydi: Beneš, Zubov üzerinden Stalin'e ulaşarak Alman karşıtı bir askerî rejim kurmak için Yugoslavya kralına karşı darbe düzenlemeyi öneriyor, bu iş için Sovyetler Birliği'nden mali destek istiyordu. Böylece, Çekoslovakya üzerindeki baskıyı bir nebze olsun hafifletecekti. Beneš darbeyi gerçekleştirecek Sırp subaylarına verilmek üzere nakit 200.000 dolar talep etmişti. Zubov Merkez'den parayı alarak durumu incelemek üzere Belgrad'a gitti. Subayların darbe yapması pek de mümkün gözükmeyen güvenilmez maceraperestler olduğunu görünce dehşete kapıldı. Parayı ödemeyi reddederek Prag'a döndü ve durumu Moskova'ya rapor etti. Stalin emirlerine uyulmadığı için küplere binmişti. Zubov'un çalışmalarını anlattığı telgrafının üzerine şu kısa notu düşecekti: "Derhal tutuklayın." (Bu telgrafı 1941'de Zubov'un dosyasında gördüm.)

Zubov Moskova'ya döndüğünde son derece güç bir durumdaydım. Parti Bürosu ihracımı görüşmek üzereydi. Çekoslovakya'dan döndüğü gün Lubyanka'nın yedinci katında Zubov'la karşılaştım. Onu gördüğüme çok sevinmiştim. Ertesi gün buluşmak için anlaştık, ancak Zubov buluşmaya gelmedi. Hakkımda yürütülen soruşturma nedeniyle benimle görüşmekten çekindiğini düşünmüştüm. Olanları daha sonra Emma'dan öğrenecektim. Emma yolda Zubov'un karısıyla karşılaşmış ve tutuklandığını öğrenmişti. Neyle suçlandığına dair en ufak fikrim yoktu. Olayları dikkatle izleyerek, elimden umut etmekten başka bir şeyin gelmediği tehlikeli bir süreçten geçiyordum.

Bu sırada beklenmedik bir şey oldu. Ocak 1939'da yapılacak ve partiden ihracımın görüşüleceği toplantı ertelenmişti. Aralık'ta halk komiserliğinden azledilen Yejov Mart ayında tutuklandı. Yejov'un davasını bizzat Beria ve yardımcısı Bogdan Kobulov'un yönettiğini daha sonra öğrenecektim. Kobulov, yıllar sonra bana Yejov'u Malenkov'un Merkez Komitesi'ndeki ofisinde tutukladıklarını söyleyecekti. İnfaz için götürülürken "Enternasyonal" marşını söylüyormuş. Yejov'u hâlâ büyük suçların arkasındaki isim olarak görürüm, ancak işinin ehli olmaması durumun vahametini bir kat daha artırmıştır. Şu kadarından eminim ki Stalinizmin suçları çılgınca boyutlara ulaşmışsa, bu biraz da Yejov'un istihbarat ve güvenlik konularında gösterdiği mesleki yetersizlik yüzündendir.

Yezhovshchina'yı anlamak için bu geri kalmış ülkenin siyaset geleneğine bakmamız gerekiyor. Bir diktatörlükte, siyasi kampanyalar, sonuca ulaşmak adına sıra dışı boyutlar kazanır. Stalin'in suç rejimi sadece doğrudan kendisinin verdiği emirlerinden kaynaklanmıyordu. Stalin aynı zamanda emrindekilere, kendi adına, istenmeyen yerel parti şeflerini ortadan kaldırma yetkisi vermişti. Parti ve NKVD şefleri, liderlik için birbirleriyle yarışıyor ve her geçen gün rakiplerini ortadan kaldırmak için daha derin bir çekişme içine giriyorlardı.

O günlerde hikâyenin tümüne vakıf olmam mümkün değildi, ancak bildiklerim hayatımdan endişe etmek için fazlasıyla yeterdi. Ocak sonuna doğru ya da en geç Şubat'ın ilk günlerinde tutuklanmayı bekliyordum. Günlerimi hiçbir iş yapmadan masamda oturup akıbetimi beklemekle geçiriyordum. Mart 1939'da bir gün Beria'nın ofisine çağrıldım. Beria beni son iki aydır hiçbir iş yapmamakla suçluyordu. Kısım şefinin emirlerine uyduğumu söyledim. Beria cevap vermeye tenezzül etmemişti. Önemli bir toplantı için kendisine eşlik etmemi istiyordu. Kişisel ajanlarından biriyle görüşmek üzere beni güvenli bir eve götüreceğini düşünmüştüm. Eylül ayında buna benzer görevlerde iki kez ona eşlik etmiştim. Araba Spassky kapısından geçerek Kremlin'e girdi ve İvanovski Meydanı'nda bir çıkmazda durdu. Stalin'le görüşmek üzere çağrıldığımı hemen anlamıştım.

IV
Troçki Suikastı

Stalin'le daha önce de görüştüğümden, Kremlin binasının girişine aşinaydım. İkinci kata çıktıktan sonra, müzelerde görebileceğiniz yüksek kapılı odaların sıralandığı halı döşeli uzun ve geniş bir koridordan geçtik. Son gelişimde Yejov'la beni içeri kabul eden koruma değişmemişti. Bu sefer, asker selamının ardından geleneksel bir karşılamayla "*Dravia zalayu*, Tovariç Beria" (Sıhhatler olsun Yoldaş Beria) demişti. Bunun dışında her şey aynıydı. Aynı boş koridorlarda aynı hisler içindeydim. Endişem heyecanıma karışıyordu.

Beria odanın kapısını açtığında kalp atışlarımı kulaklarımda hissetmeye başladım. Son derece geniş bir kabul odasına girdik. Burada üç tane yazı masası vardı, ancak oda o kadar büyüktü ki masalar içinde kaybolup gidiyordu. İçeride üç kişi vardı. Biri asker üniforması, diğer ikisi ise Stalin'inkine benzer tunikler giymişti. Yeşil tunikli tıknaz adam alçak ve ruhsuz bir ses tonuyla Beria'yı selamlamıştı. Daha sonra bu adamın Stalin'in baş sekreteri A. N. Poskrebişev olduğunu öğrenecektim. Odanın içinde sanki duygulara yasak koyan yazılı olmayan bir kural dolaşıyordu. Poskrebişev, Stalin'in ofisine kadar bize eşlik etti ve kapıyı arkamızdan sessizce kapadı.

Bu Stalin'le üçüncü görüşmemdi. Masasından kalkarak bizi selamladı. Ofisin ortasında el sıkıştık. Stalin yeşil çuha kaplı uzun bir masayı işaret ederek oturmamızı istedi. Bu masadan birkaç adım uzakta Stalin'in şahsi çalışma masası duruyordu. Masa duvara bitişik değildi. Üzerindeki dosyaların muntazam bir şekilde düzenlenmiş olduğu göze çarpıyordu. Masanın arkasında Lenin'in bir portresi asılıydı. Bitişiğindeki duvarda da Marx ve Engels'in portreleri yer alıyordu. Son gelişimden beri değişen bir şey olmamış gibi duruyordu. Ancak, Stalin için aynı şeyi söylemek zordu. Temkinli ve sakin görünüyordu. Düşüncelere dalmıştı. Rol yapmadığını anlamak kolaydı. Etrafa etkileyici bir özgüven ve dinginlik yayıyordu. Dikkatini tümüyle konuklarına ver-

mişti. Her kelimeyi dikkatle dinleyip, her fikri önemsediğini hissetmeye başlamıştık.

Böyle mi olmuştu gerçekten? Dürüst olmak gerekirse, pek de emin olamıyorum, ancak Stalin'in Beria'nın şu sözlerini büyük bir dikkatle dinlediğini hatırlıyorum: "Yoldaş Stalin, partinin emirleri uyarınca NKVD Dış İlişkiler Dairesi'nin eski liderliğinin hükümeti aldatmaya yönelik haince girişimlerini açığa çıkaran Yoldaş Sudoplatov'un, hükümetin çalışmalarına uyum sağlamak konusunda teşkilata yeni alınan parti aktivistlerine yardımcı olması amacıyla NKVD Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcılığına getirilmesini öneriyoruz."

Stalin kaşlarını çattı. Piposu elindeydi. Ağzına kadar tütünle dolu olduğu halde yakmamıştı. Newsreel* filmlerini görmüş olanların aşina olduğu bir hareketle kibriti çakıp önüne bir küllük çekti. Tayin meselesine değinmeden Beria'dan yurt dışındaki istihbarat faaliyetlerinin önceliklerini ana hatlarıyla ortaya koymasını istedi. Beria konuşurken, Stalin masadan kalkarak Gürcü yapımı zarif çizmeleriyle odanın içinde ağır bir volta attı.

Odanın içinde dolaşmasına rağmen, dikkatinin dağıldığına gösteren en ufak bir işaret yoktu. Aksine, Beria'nın anlattıklarına dikkat kesildiğini görebiliyorduk. Stalin'in tepkilerindeki bu sadelikten etkilenmemek mümkün değildi. Böyle bir adamın sizi aldatabileceğini düşünmek çok güçtü. Tepkileri son derece doğal, yapmacık tavırlardan uzaktı. Duruşunda gizlemekten imtina etmediği mutlak bir sertlik seziliyordu. Konuşma yapması için çağrılan birine karşı sıklıkla aksi bir tavır takınırdı. Çiçek bozuğu yüzünden süzülen sert bakışları gibi bu da kişiliğinin ayrılmaz bir parçasıydı.

Beria, Avrupa ve Uzakdoğu'da savaş kapıdayken, dış istihbaratın geleneksel önceliklerini değiştirmesi gerektiğini söylüyordu. Beria'ya göre, belirli çevreleri etkileme gücü bulunan ajanlarımızın daha büyük sorumluluklar alması gerekiyordu. Bu ajanlar, hükümet ve iş çevrelerindeki pozisyonları sayesinde, olayların seyrini etkileyecek liderlerle ilişki kurabilirdi. Beria, politik hedeflerimize ulaşabilmek için bu ajanlardan faydalanmamız gerektiğini düşünüyordu. Ancak bunların büyük kısmı sol kanat sempatizanıydı ve sol hareket Troçkist faaliyetler nedeniyle ciddi bir kargaşa içindeydi. Troçki ve takipçileri Sovyetler Birliği için büyük bir sorun oluşturuyordu. Dünya Komünist devrimine öncülük etmek konusunda bizimle rekabete girişmişlerdi.

---

* Yüzyılın ilk yarısında özellikle tarihsel ve kültürel olayların görüntülü kayıtlarını sunan ve büyük salonlarda halka açık gösterimleri yapılan bu kısa belgesel filmler televizyonun yaygınlaşmasına kadar halkın en önemli haber ve eğlence kaynaklarından biri olmuştur. (ç.n.)

Beria, NKVD'nin Troçkizm karşıtı tüm faaliyetlerinin başına geçmemi öneriyordu. Böylece hareketin idare merkezlerine nihai darbeyi vurmak mümkün olacaktı. Beni Dekanozov yönetimindeki Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcılığına aday göstermesinin nedeni buydu. Troçki'yi, bu en büyük halk düşmanını ortadan kaldırmak için NKVD'nin bütün kaynaklarını seferber edecektim.

Stalin karşımızda duran koltuğa dönerek, "Troçkist hareket içinde Troçki'den başka önemli hiçbir politik figür yoktur. Troçki'nin işi bitirilirse, tehdit ortadan kalkar." dedi. Sonra da istihbarat operasyonlarından duyduğu memnuniyetsizlikten dem vurmaya başladı. Servisin yeterince etkili çalışmadığını söylüyordu. Troçki'nin ortadan kaldırılması işinin ilk olarak 1937'de Şpigelglas'a verildiğini, ancak onun bu önemli devlet görevini yerine getiremediğini vurguladı.

Stalin konuşmasına sert ve otoriter bir üslupla devam etti: "Troçki'nin savaş çıkmadan bir yıl içinde ortadan kaldırılması gerekiyor. İspanya deneyiminin de gösterdiği gibi, Troçki ortadan kalkmadığı müddetçe, Sovyetler Birliği'ne yönelik emperyalist bir saldırı durumunda uluslararası Komünist hareket içindeki müttefiklerimize güvenemeyiz. Şayet aralarına sızan Troçkistlerle uğraşmak zorunda kalırlarsa, uluslararası sorumluluk gereği, düşman hatlarının arkasında sabotaj eylemleri ve gerilla mücadelesi yürütürken büyük güçlüklerle karşılaşacaklardır."

Stalin, daha sonra devrimci savunma teorisinden ve Rus devrimin savunulmasından söz açarak, "Proletarya diktatörlüğünü sağlamlaştırırken bir yandan da ülkenin endüstriyel ve askerî gücünü inşa etmek konusunda tarihsel bir deneyimimiz bulunmuyor." diyecekti. Troçki'nin işçi sınıfının tüm dünyada eş zamanlı devrimini savunan enternasyonalizmine karşı Stalin tek ülkede devrim fikriyle ortaya çıkıyordu. Bu ayrım, Stalin ve Troçki arasındaki ideolojik mücadelenin merkezinde yer alıyordu. Stalin dünyadaki duruma dair kısa bir değerlendirme yaptıktan sonra, Meksika'da sürgünde olan Troçki'ye karşı yürütülecek operasyonda *buyeveke* denilen baskın birliklerinin başına geçmemi emretti. Konuşurken "hareket" gibi daha dolaylı kelimeler kullanmayı tercih etmişti. Operasyonun başarılı olması durumunda, partinin bu işte rol alanları sonsuza kadar unutmayacağını ve yalnızca onları değil ailelerini dahi kollayacağını ifade ediyordu. Tek kelime İspanyolca bilmediğimden Meksika'daki bu görev için pek de uygun bir aday olmadığımı söyledim. Stalin bu cevap karşısında soğukkanlılığından hiç ödün vermemişti.

Bu görevde İspanyol İç Savaşı sırasında gerilla operasyonlarında yer almış deneyimli isimlerle çalışmak istediğimi söyledim. Stalin'in cevabı gayet netti: "Görevi tamamlamak için güvenilir isimlerden doğru bir ekip oluşturman gerek. Bu konuda gereken tüm desteği alacaksın. Doğrudan Yoldaş Beria'ya rapor vereceksin, başka kimseye değil. Ancak bu görevin tüm sorumluluğu senin üzerindedir. Avrupa'dan Meksika'ya gönderilecek özel kuvvet için tüm hazırlıkları sen yürüteceksin ve bu çalışmaları yalnızca kendi el yazınla rapor edeceksin."

El sıkıştıktan sonra Beria'yla birlikte Stalin'in ofisinden ayrıldık. Stalin'le yapılan toplantıdan sonra derhal Dış İlişkiler Dairesi'nin direktör yardımcılığına ve Troçki operasyonunun başına getirildim. Yedinci katta yeni bir ofise taşındım. Lubyanka'daki 735 numaralı bu odayı benden önce Slutski kullanmıştı.

Terfi almam Emma'nın endişelerini dindirmedi. Alt kademede görevli bir istihbaratçı olarak kalmanın benim için daha iyi olacağını söylüyordu. Emma, karşılaştığım suçlamalarla geçici süreliğine de olsa böyle bir mevkiye atanmış olmam arasındaki ilişkiyi çok iyi seziyordu. Halk düşmanı değildim, ancak haset dolu meslektaşlarım bana düşman olmuştu. Tasfiyeler sırasında ortaya atılan suçlamalar böylesi bir rekabetin ürünüydü.

Olayların seyrine kapılmış sürükleniyordum. Neredeyse hayatıma mal olacak ağır suçlamalarla karşılaşmıştım, ancak yeni görevim bana bunları düşünecek zaman bırakmıyordu. Hakkımda hazırlanan önerge parti genel kurulunda hiçbir zaman oylamaya sunulmadı. İki gün sonra, Parti Bürosu'nun ihraç kararını yeniden değerlendirmeye aldığını öğrendim. Partiden ihraç edilmemiş, buna karşın istihbarat dairesindeki muhalif unsurları ortaya çıkaramadığım gerekçesiyle bir kınama almıştım.

Ertesi gün yeni ofisime geldim. İspanya'dan yeni dönen Eytingon evinden telefon açarak şunları söyledi: "Pavluşa, on gündür Moskova'dayım. Hiçbir iş yaptığım yok. Operasyon Dairesi'nin sıkı gözetimi altındayım. Telefonumun dinlendiğine de eminim. Benim asıl faaliyetlerimi sen biliyorsun, o yüzden senden üstlerine şunu bildirmeni rica ediyorum. Hakkımda tutuklama kararı varsa, böyle çocukça şeylerle uğraşmadan gelip hemen tutuklasınlar beni."

Eytingon'a bunun yeni görevimdeki ilk günüm olduğunu ve hakkında tutuklanma emri varsa da bilgim olmadığını söyledim. Derhal Lubyanka'ya gelerek beni görmesini istedim ve ardından Merkulov'u arayıp bu görüşmeyi rapor ettim. Merkulov gülerek, "Bu ahmaklar profesyonellerle uğraştıklarını anlamadan Eytingon ve ekibini izleme-

ye başlamışlar." dedi. On dakika sonra, Beria direkt hattan arayarak Eytingon'un bundan böyle benim ekibimde görev alacağını söyledi. Günün sonunda ofisine gelmemizi istiyordu.

Eytingon bir müddet sonra ofisime geldi. Çaylarımızı içerken Troçki'ye karşı yürütülecek operasyondan bahsettim. Görevi hiç tereddüt etmeden kabul etti. Meksika'daki özel kuvvetin başına ondan daha uygun biri getirilemezdi. Troçki'ye İspanya'daki şebeke üzerinden yaklaşacaktık ve bu şebekeyi en iyi Eytingon biliyordu. Birlikte çalıştığımız dönemde Eytingon'la yakın arkadaş olduk. Troçki'nin ölüm emri ikimizi de şaşırtmamıştı, çünkü OGPU ve NKVD on yıldan uzun bir süredir Troçki ve örgütüyle mücadele ediyordu. Devlet düşmanları bize göre kişisel düşmanlardan farksızdı.

Troçki, 1939'a kadar Meksika'da sürgün hayatı yaşamıştı. 1929'da Sovyetler Birliği'ni terk etmeye zorlanınca Türkiye, Norveç ve Fransa'da kalmış ve savaşın yaklaşmasına doğru Meksika'ya taşınmıştı. Lenin'in halefini belirleyecek iktidar mücadelesini daha sürgüne gönderilmeden önce kaybetmiş, sürgündeyken bölünme yaratarak dünya Komünist hareketine hâkim olmak üzere faaliyetlere girişmişti. Onun bu çabaları hem Stalin'e hem de Sovyetler Birliği'ne zarar veriyordu. Stalin'e meydan okuması Komünist hareket içindeki kargaşa ortamını besliyor ve 1930'larda Batı Avrupa ile Almanya karşısındaki konumumuzu zayıflatıyordu.

Eytingon, Troçki operasyonu için bir kod adı önermişti: Utka Operasyonu.[1] Utka Rusça'da "ördek" demektir, ancak birincil anlamı dışında dezenformasyon terimi olarak da kullanılır. "Ördekler uçuyor" dediğinizde dezenformasyonun basında yayımlandığını kastedersiniz.

Leonid, Birleşik Devletler ve Batı Avrupa'daki ajan şebekelerini iyi bildiğinden, kime güvenebileceğimiz konusunda gerçekçi bir değerlendirmede bulunabilirdi. Bu iş için kuşkusuz en uygun isim Maria de la Sierra'ydı. Maria Norveç'teyken Troçki'nin sekreterliğine kadar gelmeyi başarmış bir Sovyet ajanıydı. Troçki'yle birlikte Meksika'ya kadar

---

1. P. A. Sudoplatov, Sovyet istihbarat servisinde iki çeşit faaliyet dosyası hazırlandığını söylüyor. *Delo formular* ya da hizmet kaydı ajanın bireysel dosyasını içeriyor. Bu dosyalara birer kod numarası veriliyor ve ajanın özgeçmişiyle birlikte düzenlediği raporlar dosyaya konuyor. Dosyada ayrıca bu raporlardaki bilgilerin doğruluğuna yönelik birer teyit yazısı ve sorumlu istihbarat subayı tarafından ajan ya da istihbarat kaynakları hakkında bir değerlendirme yer alıyor.
Liternoye delo ya da operasyon kaydı ajan raporları ve sorumlu istihbarat subaylarının geniş bir özetiyle birlikte ayrıntılı operasyon planlarını, telgrafları, gerekli emirleri ve başvuru notlarını kapsıyor. Bu dosyalardaki bazı telgrafların komiserin gerçek ismiyle imzalanmadığı görülüyor. (Beria'nın kullandığı Pavel [Paul] ismi gibi.) Ördek kod adı burada operasyon dosyasının tümünü ifade ediyor.

gitmişti, ancak Orlov'la olan ilişkisi nedeniyle apar topar geri çağrılmak zorunda kalmıştı. Kimliğinin açığa çıkması, göze alınamayacak denli büyük bir riskti. Endişelerimizde haklı olduğumuzu çok geçmeden öğrenecektik. Orlov Amerika'ya gittikten iki ay sonra, Troçki'ye bir mektup yazarak suikast planlarından bahsetmiş ve İspanya'dan ziyaretine gelecek olan kimseye güvenmemesi gerektiğini söylemişti. O vakitler Orlov'un mektubundan haberimiz yoktu, ancak eninde sonunda böyle bir şeyle karşılaşacağımızı tahmin edebiliyorduk.

Eytingon, Batı Avrupa ve Latin Amerika'da Troçki ve takipçilerine yönelik hiçbir operasyonda yer almamış ajanların kullanılmasını öneriyordu. Stalin'in şahsen tanıdığı Meksikalı ressam David Alfaro Siqueiros'un yönetimindeki özel bir kuvvete güvenmek durumundaydık. Siqueiros İspanya İç Savaşı'na katıldıktan sonra Meksika'ya gitmiş, Meksika Komünist Partisi'nin kuruluşunda görev almıştı. Her ihtimale karşı ayrı bir yasa dışı şebeke daha kurmaya karar verdik. Bu yapılanmanın başına ise İspanyol aristokrat Caridad Mercader getirilecekti. Caridad'ın dedesi çarlık döneminde İspanyol büyükelçisi olarak görev yapmıştı. Büyük dedeleri arasında Küba'da valilik yapmış isimler vardı. Kocası, İspanya'nın demiryolu krallarından biriydi. 1930'ların başında kocasını terk ederek dört çocuğuyla birlikte Paris'e yerleşmiş ve örgü işiyle hayatını kazanmaya başlamıştı. İspanyol İç Savaşı'nın başladığı 1936 yılında Barselona'ya dönerek anarşistlere katılmış ve bir hava bombardımanında yaralanmıştı. En büyük oğlunu çatışmada kaybetmiş, ortanca oğlu Ramon ise gerilla birliğine katılmıştı. Kızı ve en küçük oğlu Luis 1939'da diğer İspanyol Cumhuriyetçilerinin çocuklarıyla birlikte Franco'dan kaçıp Moskova'ya sığınacaktı. O sırada halen İspanya'da bulunan Eytingon, Ramon'un Troçkistlerce tanınmadığını göz önüne alarak, 1938 yazında onu Barselona'dan Paris'e göndermeye karar vermişti. Ramon burada hovarda bir yaşam tarzı benimseyen ve iktidarlara yönelik düşmanca tutumu nedeniyle zaman zaman radikalleri desteklemekten çekinmeyen maceraperest genç bir işadamı rolüne bürünecekti.

Paris'te yaşamaya başlayan Ramon, 1938'de annesi Caridad'la birlikte Sovyet ajanı oldu. Eytingon tarafından resmî olarak servise alınmışlardı.[2] Eylül ayında Ramon, ilk olarak, Paris'teki Troçkistler-

2. Christopher Andrew ve Oleg Gordiyevski *KGB: The Inside Story* (New York: HarperCollins, 1990) adlı çalışmalarında Eytingon ve Caridad'ın sevgili olduğunu iddia ediyorlar (s. 168). Sudoplatov bunun profesyonel casusluk kurallarını ihlal etmek anlamına geleceğini ve Eytingon'un aşk ilişkileriyle edindiği haklı şöhrete rağmen Caridad'la aralarında arkadaşlık ilişkisi dışında bir şey bulunmadığını ifade ediyor.

den Silvia Ageloff ve Rosmers'le[3] bir araya geldi. Ageloff daha sonra Troçki'nin sekreterliğini yapacaktı. Ramon Etingon'ın talimatını dinleyerek her türlü siyasi faaliyetten kaçınıyordu. Siyasi bir rol üstlenmeden Troçkistlere ara sıra mali destek sağlayan bir dost rolüne bürünmüştü. Bu nedenle örgütün işlerine ilgi göstermiyor, bu yöndeki teklifleri de geri çeviriyordu. Ramon Mercader bu görevde Anne kod adını kullanıyordu.

Paris görevinde Mercader'den başka Harry kod adıyla bilinen önemli bir ajan daha çalışıyordu. Asıl adı Morrison olan bu İngiliz'i ne Orlov ne de Şpigelglas tanıyordu. Aralık 1939'da, Avrupa'daki Troçkist örgütlenmeye ait faaliyet raporlarının çalınmasında Harry'nin de parmağı vardı. Aynı zamanda Paris'teki Yedinci Bölge jandarma karargâhıyla sıkı bağlantıları vardı ve ajanlarımızın Fransa'da kalabilmeleri için sahte pasaport ve izin belgelerine gerçek polis damgası vurulmasını sağlayacaktı.

Eytingon, özel kuvvetin Birleşik Devletler ve Meksika'daki yerel NKVD rezidenturalarından tamamen bağımsız çalışması gerektiğini ifade ediyordu. Bu konuda ona hak versem de, bütün ekibin Batı Avrupa'dan her zamanki destek birimini kullanarak nakledilmesinin mümkün olmadığını söylüyordum. Ekibi kurmak, teçhizatlandırmak ve Latin Amerika ile ABD'de gizli faaliyet yürütmelerini sağlamak için 300 bin dolar gibi bir paraya ihtiyacımız olduğunu tahmin ediyorduk.

Seçenekleri Beria'nın önüne koyarken Troçki'nin yakın çevresine mensup kimsenin bu suikastı gerçekleştiremeyeceğini söyledik. Troçki'nin konutuna baskın yapmak zorunda kalabileceğimizi ifade ettik. Beria, beklenmedik biçimde, Orlov'un bağlantılarını kullanmayı ve şahsen kendi adına ona yaklaşmayı önermişti. Beria Orlov'u, 1921'de Gürcistan'daki sınır tugayında komutanlık yaptığı günlerden tanıyordu. Eytingon kişisel nedenlerle bu öneriye karşı çıktı. Orlov'la İspanya'da pek de iyi ilişkiler kurduğu söylenemezdi. Eytingon'u destekleyerek Beria'ya bunun bir devlet görevi olduğunu ve Orlov'la iş yapılmaması yönünde bizzat kendisinin emir verdiğini hatırlattım. Eytingon, usta bir istihbaratçı olan Orlov'un Amerika'daki akrabaları üzerinden kendisine ulaşmaya çalıştığımızı çok geçmeden anlayacağını ve kendisine suikast düzenleneceğinden endişelenebileceğini söylüyordu. Bu durumda, Troçki'ye yönelik operasyon büyük riske girerdi. Beria bu çıkışımız üzerine, biraz gönülsüz de olsa, bize hak vermişti.

3. Troçki yanlısı Fransız sosyalistleri Alfred ve Marguerite Rosmer Fransa'da Troçkist hareketi örgütledikten sonra Troçki'yle birlikte Meksika'ya gittiler.

Beria eski bağlantılarını nasıl kullanacağı üzerine kafa yoruyor gibiydi. Batıya göç etmiş birçok Gürcü prensiyle ilişki içindeydi. Gürcü dostları ona Kafkasya'nın uzak köşelerinde saklı akla hayale sığmaz hazineler hakkında hikâyeler anlatıyorlardı. Karısı Nina'nın iki amcası vardı; biri sağlam bir Bolşevik'ti, diğeriyse Gürcistan'ın Menşevik[4] hükümetinde görev almıştı ve Paris'te sürgün hayatı yaşıyordu. Beria bu bağlantıları nedeniyle, sonraki yıllarda emperyalist istihbarat çevreleriyle ilişki kurmakla suçlanacaktı. Beria, görüşmeler sırasında, bize ihanet etmeyecek yeni bir şebekeye ihtiyacımız olduğunu anlamıştı. İşin mali yönünü düşünmeden çalışmaya devam etmemizi söylüyordu. Özel kuvvet kurulduktan sonra tanıdığı bazı ajanları ekibe dâhil etmek istediğini belirtmişti.

Beria, Meksika'ya göndereceğimiz ekip hakkında değerlendirmede bulunmak üzere Eytingon'la birlikte Paris'e gitmemi istiyordu. Bu yolculuk için gerekli sahte belgeler Haziran 1939'da hazırlandı. Belgeleri NKVD'nin sahte pasaport ofisinin direktörü George Miller'den aldık. Eytingon Moskova'dan ayrılırken sürekli yakınan kız kardeşinin bizi uğurlamaya gelmemesinden memnundu. Bu ailede onun duasıyla çıkılacak her görevin başarısızlığa mahkûm olacağı yönünde batıl bir inanç vardı. Moskova'dan sonraki durağımız Odessa'ydı. Buradan Atina'ya giden bir gemiye bindik. Atina'da kimliklerimizi değiştirdikten sonra, başka bir gemiyle Marsilya'ya doğru yola koyulduk.

Paris'e trenle gittik. Ramon ve Caridad Mercader'i ilk kez Paris'te gördüm. Siqueiros grubunun üyeleriyle tanışmak üzere ayrı bir toplantı yaptık. Bu iki çalışma grubunun karşılaşmayı bırakın birbirlerinin varlıklarından dahi haberleri yoktu. Bu işte görev alan herkes bize son derece güven veriyordu. Dahası, yüksek risk içeren askerî operasyonlara katılmışlardı ve bu deneyim Troçki operasyonunda işlerine epey yarayacakmış gibi duruyordu. Eytingon'dan Ramon ve Caridad'a bir ay kadar casusluk eğitimi vermesini istedim. Çünkü operasyon yöntemleri, izlendiğinin farkına varabilme ya da kılık değiştirebilme gibi temel casusluk becerilerinde yetkin değillerdi. Bu eğitim, Meksika'ya indiklerinde küçük bir Troçkist karşı istihbarat birliğini atlatabilmelerini sağlayacaktı, ancak eğitimin yol açtığı zaman kaybı neredeyse Eytingon'un sonu oluyordu.

---

4. Menşevikler, geniş bir anayasal proleter hükümeti kurulmasını savunan sosyal demokrat bir siyasi partiydi. Başlarda Bolşeviklerle güç birliği yaptılar, ancak bir müddet sonra onların otoriter yönetimiyle bağlarını kopardılar. Parti içindeki bölünmeler nedeniyle Bolşeviklerin karşısında duramadılar ve 1922'de iktidarı ele geçiren Bolşevikler tarafından bastırıldılar.

Ağustos 1939'da, Caridad ve Ramon, Le Havre'dan bindikleri bir gemiyle New York'a doğru yola çıktılar. Bir süre sonra Eytingon da onlara katılacaktı, ancak bu süre içinde Paris'e gelirken kullandığı Polonya pasaportunun geçerlilik süresi doluyordu. Almanlar Polonya'yı işgal edince, Eytingon önemli bir seçimle karşı karşıya kaldı. Ya Polonyalı bir mülteci olarak Fransız ordusuna katılacak ya da şüpheli unsur olarak görülüp gözaltına alınacaktı. Dahası, Polonyalıların yurt dışı seyahatlerine sıkı kısıtlamalar getirilmişti. Eytingon'un bu durumda saklanmaktan başka çaresi kalmıyordu.

Moskova'ya döndüğümde, eğitimle kaybettiğimiz zaman nedeniyle kendi kendime hayıflanıp durdum. Ancak başka bir çıkar yol da bulunmuyordu. Tarasov adıyla başkonsolosluk yapan Paris rezidentimiz Lev Vasilevski'den Tom'un (Eytingon'un kod adı) geçerli seyahat belgeleriyle birlikte Amerika'ya gidebilmesi için gerekli bütün tedbirleri almasını istedim. Vasilevski'nin işlemleri tamamlaması neredeyse bir ay sürdü. Bu süre zarfında Eytingon'u Rus göçmenlerden birinin işlettiği bir akıl hastanesine yatırmış ve Morrison'un bağlantılarından faydalanarak –bu ismi Vasilevski'ye ben önermiştim– ona akıl hastası Suriyeli bir Yahudi adına sahte bir Fransız iç pasaportu düzenlemişti. Böylece Eytingon'un orduya alınma riski ortadan kalkıyor, Fransa'da kalmasını sağlayan bu belgeyle de yurt dışı pasaportu almasının yolu açılıyordu. Vasilevski bu pasaportun geçerliliğinden son derece emindi, çünkü Fransız yetkililere rüşvet verilmişti. Ancak Amerikan vizesinin pasaporta nasıl basılacağı hâlâ çözülmüş değildi.

Amerikan konsolosluğuyla ilişkiye geçebilmemiz bir İsviçreliye bağlıydı. Maksim Steinberg adındaki bu saygın işadamı Sovyetlerin yasa dışı ajanlarından biriydi. Ancak ortada başka bir sorun daha vardı. Steinberg 1938'de Moskova'ya çağrılmış, ancak gitmeyi reddetmişti. Sadakatinden bir şey kaybetmediğini, ancak haksız yere tasfiye edilmekten korktuğunu ifade eden bir mektup yollamıştı. Vasilevski Steinberg'le görüşmesi için Lozan'a bir istihbaratçı gönderdi. Görüşme son derece gergin geçmişti. Steinberg suikasta uğramaktan korktuğu için tetikteydi ve görüşmeye de tedarikli gelmişti. Görüşmenin ardından, bizim Suriyeli Yahudi için vize ayarlamayı kabul etti. Steinberg pasaport fotoğrafındaki adamı tanıyamamıştı, çünkü Eytingon bu süre zarfında bıyık bırakmış ve saç kesimini değiştirmişti. Vize sorunu bir haftaya kalmadan çözüldü. İstihbaratçı yanında vizeyle birlikte Paris'e dönüyordu.

Eytingon, Ekim 1939'da New York'a gitti. Brooklyn'de irtibat bürosu olarak kullanacağımız bir ithalat ve ihracat şirketi kurdu. Ramon,

Frank Jacson ismine düzenlenmiş sahte bir Kanada pasaportuyla Meksika'ya yerleşmişti. Sık sık New York'a gelip Eytingon'la görüşmesi ve ondan para alması gerekiyordu. Bu sırada kimliğinin gizli kalması gerekiyordu ve bu anlamda şirket oldukça iyi koruma sağlıyordu.

Bu arada, Meksika'daki Siqueiros grubunun nasıl gizleneceği yavaş yavaş şekilleniyordu. Yasa dışı faaliyet gösteren iki telsiz operatörümüz vardı. Ne var ki, teçhizatın zayıflığı yüzünden telsiz irtibatı düzgün çalışmıyordu. Eytingon Troçki'nin Meksiko dışında, Coyoacan'da bulunan villasına girebilmek için bir dizi plan yapmıştı. Ona göre, en doğrusu birbirinden bağımsız ve paralel bir çalışma yürütmekti. Villanın sahibi Meksikalı ressam Diego Rivera* burayı Troçki'ye tahsis etmişti. Siqueiros grubu binaya baskın yapmayı planlıyordu. Bu ekibin varlığından haberi olmayan Ramon Mercader'inse başka planları vardı. Silvia Ageloff'la aşk yaşamaya başlamıştı ve Troçki'nin yakın çevresine yaklaşabilmek için bu ilişkiyi kullanmak istiyordu.

Ramon yakışıklı bir adamdı. Fransız aktör Alain Delon'dan pek aşağı kalır yanı yoktu. Silvia daha Paris'teyken Ramon'un cazibesine kapılmış ve onunla birlikte New York'a gitmişti. Ramon, Silvia ve Eytingon'un bir araya gelmemesine özen gösteriyordu. Eytingon bir keresinde onları bir restoranda görecek, ancak hiçbir zaman Silvia'yla tanışmayacaktı.

Ramon Troçkist çevrelerden bağımsız hareket ediyordu. İyi niyet gösterileriyle onların güvenini kazanmakla da uğraşmıyordu. Troçki'nin sadık bir takipçisi olmaya yanaşmıyordu. Kendince nedenlerden ötürü, Troçki'yi destekleyen bir işadamı gibi davranıyordu.

Siqueiros grubu Troçki'nin kaldığı villanın kat planına güvenmek zorundaydı. Bu plan, Moskova'ya çağrılmadan önce Maria de la Sierra tarafından yurt dışına kaçırılmıştı. Maria, aynı zamanda, Troçki'nin yakın korumaları dâhil sekreterliğinde görevli isimler hakkında ayrıntılı bir kişilik analizi sunmuştu. Bu değerli istihbarat doğrudan Eytingon'a gönderildi.

Beria, 1939'un sonuna doğru, Meksika'daki yasa dışı şebekenin güçlendirilmesi talimatını verdi. Beni güvenli bir eve götürerek Josef Griguleviç'le tanıştırdı. Peder kod adını kullanan bu adam, Moskova'ya gelmeden önce Batı Avrupa'da yasa dışı faaliyetler yürütmüştü. Troçkist çevrelerde siyasi açıdan tarafsız biri olarak biliniyordu. Bu nedenle, Troçkistler örgütlerine sızmaya çalışan bu adamdan şüphelenmemişlerdi. Latin Amerika'yla ilişkisi doğal karşılanıyordu, çünkü baba-

* Özellikle duvar resimleriyle ünlü olan Rivera meşhur ressam Frida Kahlo'nun da kocasıydı. (ç.n.)

sının Arjantin'de büyük bir eczanesi vardı. Griguleviç Ocak 1940'da Meksika'ya gitti ve Eytingon'un talimatıyla Meksika ve Kaliforniya'da faaliyet gösterecek üçüncü bir yasa dışı şebeke kurdu. Aynı zamanda, Siqueiros grubuyla işbirliği içine girdi. Griguleviç, Troçki'nin korumalarından Sheldon Harte'la tanışmayı başarmıştı. 23 Mayıs sabahı, Harte her zamanki gibi görevinin başındaydı. Daha gün bile ağarmamıştı ki, kapının çalındığını duydu. Kapıdaki adam, Griguleviç'ti. Yaşanacaklardan habersiz olan Harte kapıyı aralık bırakmak gibi ölümcül bir hata yaptı. Siqueiros muharebe grubu eve girmişti. Doğruca Troçki'nin odasına yöneldiler, ancak kapıyı kırıp içeri girmek yerine kapalı kapıyı taramakla yetindiler. Yatağın altına saklanan Troçki saldırıyı atlatmayı başarmıştı.

Harte'ı öldürdüler, çünkü Griguleviç'le ilişkisi nedeniyle tüm şebekeyi çökertebilirdi. Siqueiros grubu bu olaydan sonra tutuklandı. Bu tutuklamalar Griguleviç ve Mercader'e çalışmalarını gizlilikle yürütme fırsatı veriyordu. Bununla birlikte, ikisi de birbirlerinin varlığından hâlâ habersizdi.

Saldırı başarısız olmuştu, çünkü bu ekibin doğrudan bir şahsa yönelik suikast tecrübesi bulunmuyordu. Eytingon'un baskında yer almaması ayrı bir talihsizlikti. O sırada orada olmuş olsa, saldırıyı denetleyerek Troçki'nin öldüğünden emin olmadan görevi sonlandırmazdı. Siqueiros grubu içinde baskın sırasında evde araştırma yapacak tecrübeye sahip kimse bulunmuyordu. Bu ekip, temel gerilla eğitiminden fazlasını görmemiş köylü ve madencilerden oluşuyordu.

Eytingon baskının başarısız olduğunu şifreli bir telsiz mesajıyla rapor etti. Raporun ulaşması vakit aldı, çünkü bize New York'taki bir Sovyet gemisi üzerinden ulaşıyordu. Rapor telsiz operatörü tarafından şifreli şekilde Paris'te bulunan Vasilevski'ye gönderiliyor, o da bunu Moskova'ya aktarıyordu. Vasilevski mesajın öneminin farkında değildi. Şifreyi çözecek durumda olmadığından farkında olması da mümkün değildi. Raporun ulaşmasında yaşanan bu gecikme nedeniyle, Beria ve Stalin, baskının başarısız olduğunu haber ajansı TASS* üzerinden öğrenecekti. Tam tarihini hatırlamıyorum, ancak Mayıs 1940'da bir Pazar günü Beria'nın daçasına davet edilmiştim. Beria beni aldırmak için şoförüyle arabasını yollamıştı. Daçaya vardığımda başka misafirlerin de olduğunu gördüm. Bunlar, o zamanlar Ukrayna devlet güvenlik komiserliğini yürüten Aleksandroviç Serov'la Beria'nın

* Sovyetler Birliği Telgraf Ajansı (Telegrafnoe Agentsvo Sovetskovo Soyuza) 1925-1991 yılları arasında SSCB'nin resmi haber ajansıydı. (ç.n.)

değişmeyen yardımcısı Sergey Nikforoviç Kruglov'du. Öğle yemeğinin tam ortasına yetişmiştim.

Beria meseleyi bu ortamda konuşmak istemiyordu. Bahçede beklememi işaret etti. Bahçesi nadir bulunan yarı tropik bitkilerle doluydu. Bunların Moskova'nın sert iklimine dayanmasını umuyordu. Eşi Nina agronomdu, bahçeden ise oğlu Sergey sorumluydu. Beria masadan kalktı ve birlikte bahçenin bir ucuna kadar yürüdük. Öfkeli bir sesle, Paris'te bir araya topladığım bu ekibin kimlerden oluştuğunu ve suikast planı hakkında neler bildiğimi sordu. Siqueiros grubunun uzman suikastçılar olmadığını, ancak her birinin hayatlarını feda etmekten çekinmeyecek sadık yoldaşlar olduğunu söyledim. Bir iki gün içinde Meksika'dan ayrıntılı bir telsiz raporu bekliyordum. Yemek salonuna döndüğümüzde, Beria derhal ofise dönmemi ve kendisini gelişmelerden haberdar etmemi istemişti.

Eytingon'un raporu iki gün sonra Paris üzerinden elimize ulaştı. Vakit kaybetmeden Beria'yı bilgi verdim. Eytingon mesajında Merkez'in de onayını alarak alternatif bir plan üzerine çalışacağını söylüyordu. Bu plan, Meksika'daki Troçkist çevrelere ajan yerleştirme girişimlerine son verileceği anlamına geliyordu. Ajanlarımızdan biri Troçki'yi öldüremeden tutuklanacak olursa, tüm şebeke çökebilirdi. Beria'yı bu konu hakkında bilgilendirmiştim. Eytingon'un ajanları geri çekerek suikastı dışarıdan birine havale etme teklifine önce karşılık vermemişti. Bu şebekeyi devre dışı bırakmak, Birleşik Devletler ve Meksika'daki Troçkist çevrelerle kurulan irtibatı bir anda koparmak demekti. Bunun ne bana ne de Eytingon'a bırakılamayacak kadar büyük bir karar olduğunu anlayabiliyordum. Böyle bir kararı ancak Beria ve Stalin verebilirdi. Yurt dışındaki Troçkist gruplara sızmak, 1940'da hâlâ Sovyet istihbaratının en büyük önceliklerinden biriydi. Ajanlarımızı geri çekersek, Troçki'nin ölümünden sonra hareket içinde neler yaşandığını nasıl haber alacaktık? Troçkistler liderleri olmadan da güçlerini koruyup Stalin'e tehdit oluşturabilirler miydi? Ajanlarımızdan biri New York'ta Troçkist yayım yapan bir gazeteye sızmayı başarmıştı ve Stalin'e düzenli olarak rapor gönderiyordu. Bu sayede hareketin planlarından ve faaliyetlerinden haberdar oluyor ve buna yönelik bir çalışma içine giriyorduk. Stalin, birçok belge ve makaleyi genellikle daha gazete basılmadan okumuş oluyordu. Yedinci kattaki ofisime dönüp gelecek emri beklemeye başladım.

Bekleyişim uzun sürmedi. Daha iki saat olmamıştı ki Beria'nın üçüncü kattaki ofisine çağrıldım. Beria "Benimle gel," demişti sadece. Otuz dakikalık bir yolculuktan sonra, Stalin'in Moskova'nın batı

yakasında bulunan daçasına (*blizny*)* geldik. Görüşme çok kısa sürdü. Suikast girişiminin başarısız olduğunu bildirdikten sonra önümüzdeki diğer seçenekten bahsettim. Troçki'nin ölümüyle birlikte Birleşik Devletler ve Latin Amerika'daki anti-Troçkist şebekemizi kaybedeceğimizi söyledim. Stalin tek bir soru sormuştu: "Birleşik Devletler ve Meksika'da Ovakimyan'ın yönettiği ajan şebekesinin Troçki operasyonuyla ilgisi nedir?"[5] Ovakimyan'ın Eytingon'dan tamamen ayrı çalıştığını ve AMTORG ticaret şirketi üzerinden yürütülen bu casusluk faaliyetinin hiçbir şekilde risk altında olmadığını söyledim.

Stalin ısrarından vazgeçmiyordu; kararlı bir ses tonuyla şunları söyledi: "Troçki'nin ortadan kaldırılması tüm Troçkist hareketin çöküşü olacak. Böylece, Troçkistlere ve onların bize ya da Komintern'e yönelik yıkıcı faaliyetlerine artık daha fazla para harcamak zorunda kalmayacağız."

Stalin alternatif planın kabul edilmesi talimatını vermiş ve Siqueiros grubunun başarısızlığına rağmen, Eytingon'a bu işte kendisine sonsuz güven duyulduğunu ifade eden bir telgraf yollanmasını istemişti. Telgrafı hazırlamış ve sonuna bir not eklemiştim: "Pavel'den sevgilerle." Pavel, Beria'nın kod adıydı.

1953'te tutuklandığım zaman, müfettişler Ördek Operasyonu'na ait kasamda tuttuğum dosyayı da incelemişler ve Pavel'in kim olduğunu sormuşlardı. Bunun kendi adım olduğunu ve telgrafın doğruluğu temin etmek için eklendiğini söylemiştim. Beria'nın Eytingon'a büyük saygı beslediğini söylemeye gerek duymadım, çünkü Beria o zaman çoktan tutuklanıp infaz edilmişti.

Stalin akşam yemeğine kalmamızı istediğinde saat gece 11:00'e geliyordu. Gayet sade bir yemek yediğimizi hatırlıyorum. Keyfi yerine gelen Stalin masadaki Gürcü şarabından tatmam için ısrar ediyordu. Bardağın yarısını şarapla, kalan yarısını da Logidzy dedikleri Gürcü limonatasıyla doldurdular. Stalin'in bu limonatayı içmediği gün yoktu. O geceye birinci elden tanıklık etmeyen General Volkogonov'un yazdıklarının aksine, Stalin suikastın başarısız olması nedeniyle feveran etmemişti. Öfkelenmiş olsa dahi, Troçki operasyonundaki kararlılı-

---

* Blizny Rusçada yakın anlamına geliyor. Bu sözcük Stalin'in daçasını daha uzaktaki daçalardan ayırmak amacıyla kullanılırdı. (ç.n.)

5. Gaik Badaloviç Ovakimyan, New York'taki Sovyet Ticari Misyonu AMTORG bünyesinde faaliyet gösteriyordu. Sovyet casusluk faaliyetlerini yönetmek üzere 1933'te Birleşik Devletler'e gitti. Ermeni asıllı, kısa boylu ve neşeli biriydi. Mühendislik eğitimi almıştı ve endüstriyel casusluk alanında uzmandı. Tutuklanmasına rağmen, Temmuz 1941'de Birleşik Devletler'i terk etmesine müsaade edildi. Bkz. Robert J. Lamphere ve Tom Shachtman, *The FBI-KGB War* (New York: Random House, 1986), s. 25-27.

ğından ödün vermemek için bunu gizlemeyi tercih ederdi. Saldırının başarısız oluşu kuşkusuz canını fena halde sıkıyordu, ancak sabrını yitirmiyor, Troçki'den kurtulmak için tüm ajan şebekesini riske atmak da dâhil her şeye hazır görünüyordu.

Eytingon, Ramon Mercader'in İspanya'da gördüğü gerilla eğitimine dayanarak bu görev için hazırlandığını söylüyordu. Ramon savaş sırasında sadece tüfek kullanmamış, kimi zaman bıçakla yakın muharebeye girmişti. Göreve hazırlanırken tabanca, bıçak ya da darp olmak üzere üç seçenek üzerinde duruluyordu. Troçki suikastı için özel olarak kurulmuş bir laboratuvar olmadığından seçenekler bunlarla sınırlıydı. Eytingon ve Caridad, Troçki'nin kaldığı evin nasıl korunduğunu incelemek üzere Ramon'la bir görüşme yaptılar ve en uygun seçeneğin bıçak ya da sopa kullanmak olduğuna karar verdiler. Korumaları ve ev halkını atlatabilmek için bu işin mümkün olduğunca sessiz bitirilmesi gerekiyordu. Ramon bu işin altından kalkabilecek kadar güçlü kuvvetli bir adamdı. Bir keresinde havaya uçurulmak üzere olan bir köprüdeki nöbetçi askeri bıçakla alt etmeyi başarmıştı.

Operasyon kapsamında, Troçki'nin imajına zarar verecek ve hareketini itibarsızlaştıracak bir gerekçe ortaya koymak önemliydi. Cinayet Silvia Ageloff'u Mercader'le evlenmekten vazgeçiren Troçki'ye karşı kişisel bir saikle işlenmiş gibi gösterilecekti. Mercader yakalanması durumunda, harekete sağladığı maddi desteğin Troçkist faaliyetler yerine şahsi amaçlarla kullanılmak istendiğini söyleyecek, Troçki'nin Stalin ve diğer Sovyet liderlerine yönelik suikast planları yapan uluslararası bir terör örgütüne katılması için kendisini ikna etmeye çalıştığını öne sürecekti.

1969 yılında, karlı bir kış günü, Ramon Mercader'le Yazarlar Sendikası'nın Moskova'daki lokalinde öğle yemeği için buluştuk. Neredeyse otuz yıl aradan sonra ilk defa bir araya geliyorduk. 20 Ağustos 1940'da yaşananları Ramon'un ağzından tüm ayrıntılarıyla bu yemekte dinledim. Ramon Meksika'da Troçkizmle mücadele eden bir ekibin parçası olduğunun doğal olarak farkındaydı, ancak suikastçı olacağını hiç ummamıştı. Meksiko'da güvenli bir evde annesi ve Eytingon'la buluşmuştu. Önüne bir plan koydular. Ramon içerideyken Eytingon ve Caridad'ın beş kişilik gerilla timi eve baskın yapacak, korumaları oyalayarak Ramon'un Troçki'yi vurmasını sağlayacaktı. Ramon bu görüşmeden bahsederken şöyle demişti: "Plan aklıma yatmamıştı; onlara Troçki'nin ölüm hükmünü kendi ellerimle gerçekleştireceğimi söyledim."

Ramon bu cinayeti trençkotunun altına sakladığı sivri uçlu küçük bir buz baltasıyla gerçekleştirdi. Yazılanların aksine baltayı Troçki'nin başına indirmeden önce gözünü bile kırpmamıştı. Troçki o esnada çalışma masasının başında yalnızdı. Ramon'la tanışıyorlardı. Ramon, Troçki'ye yönelik eleştirilere cevaben kaleme aldığı bir makale uzattı. Troçki yazıya bakmayı kabul etmişti. Ramon tam baltasını çıkarmış Troçki'ye indiriyordu ki makaleye dalan Troçki başını kaldırdı. Bu hareketi darbenin etkisini hafifletecekti. Troçki ilk darbede ölmemiş, bağırarak yardım istemeyi başarmıştı. Ramon o kadar telaşlanmıştı ki, bıçağını çıkarmaya mecali kalmamıştı. O anları anlatırken, "Düşün artık, İspanya İç Savaşı'nda bıçak darbeleriyle bir muhafızı yere seren eğitimli bir gerilla olmama rağmen, Troçki'nin çığlığıyla sanki felce uğramıştım." diyecekti. Troçki'nin karısı korumalarla birlikte içeri girdiğinde, Ramon tabancasını bile kullanamayacak halde odanın ortasında kalakalmıştı. Zaten buna gerek de kalmayacaktı. Troçki, ertesi gün, kafasına aldığı darbe yüzünden hastanede öldü.

Ramon sonrasında olanları şöyle anlatıyor: "Korumalardan birinin silahının kabzasıyla yere yıkıldım. Avukatım daha sonra bu olayı profesyonel bir suikastçı olmadığımı kanıtlamak için kullandı. Belirlediğimiz hikâyeye bağlı kalmıştım. Cinayeti Silvia'ya olan aşkım nedeniyle işlediğimi, Troçkistlerin harekete bağışladığım paraları zimmetine geçirdiklerini ve beni terör eylemlerine bulaştırmaya çalıştıklarını söyledim. Suikast eylemini Troçkist hareketin iç meselesiymiş gibi gösterecektik. Önceden tasarladığımız bu hikâyeye bağlı kaldım."

Aslında plan Troçki'nin sessiz sedasız ölümünü öngörüyordu. Ramon Troçki'yi sık ziyaret ettiğinden korumalarca tanınıyordu. Bu durumda Troçki'nin cansız bedeni bulunmadan önce binayı terk etmesi zor olmayacaktı. Eytingon ve Caridad arabalarını yakınlarda bir yere park etmiş Ramon'u bekliyorlardı. Ancak villadaki telaşı anlar anlamaz kaçmak zorunda kaldılar. İlk olarak, Küba'ya gittiler. Caridad gizlenmek için aile bağlantılarından faydalandı. Griguleviç ise, Meksiko'dan ayrılarak pek tanınmadığı Kaliforniya'ya kaçtı.

İlk rapor Moskova'ya TASS üzerinden ulaşmıştı. Bundan bir hafta sonra, Küba'da bulunan Eytingon, Paris üzerinden şifreli bir mesaj gönderdi. Suikastın başarıya ulaşması Moskova'da memnuniyetle karşılanmıştı. O günlerde Letonya'da kontrolü ele geçirmeye çalışıyorduk. Bu meseleyle o kadar meşguldüm ki artık Troçki'yi düşünecek vaktim kalmamıştı. Beria suikasttan sonra Caridad, Eytingon ve Griguleviç'in kaçmayı başarıp başaramadıklarını, kaçtılarsa ne şartlarda gizlendik-

lerini merak ediyordu. Kimliklerinin çok iyi korunduğunu, Ramon Mercader'in dahi bu konuda bilgisi olmadığını söyledim. Ramon olay yerinde tutuklanarak Meksiko'daki bir hapishaneye kapatılmıştı. Tutuklandığında, Frank Jacson isminde Kanadalı bir işadamı olarak biliniyordu. Gerçek kimliğini ancak altı yıl sonra öğrenebildiler.

Ramon, şu sözleriyle, bana Paris'teyken Siqueiros grubuna verdiğim tavsiyeyi hatırlatmıştı. "Yakalanırsanız açlık grevine başlayın, ancak gardiyanların bundan kuşkulanmamasını sağlayın. Açlık grevine hazırlanmak için, ilk önce, yediklerinizi kademeli olarak azaltın. Er ya da geç sizi suni yollardan beslemeye başlayacaklar ve böylece tüm sorgulamayı geciktirmiş olacaksınız." Mercader, iki ya da üç ay boyunca bu yöntemi uyguladıktan sonra, ifadesine sadık kalarak Troçki'nin hayal kırıklığına uğramış destekçilerinden biri olduğunda ısrar etti. Kimliği ortaya çıkana kadar, altı yıl boyunca Meksika polisi tarafından günde iki posta dövülmüş ve penceresiz bir hücrede tutulmuştu.

Beria, Mercader'in savunması için kaynak ayrılmamasını istemişti. Böylece, suikastın Troçkist hareket içindeki iç çatışmalar ve kargaşadan kaynaklandığı masalı zarar görmeyecekti. Eytingon ve Caridad'a bir müddet daha saklanmaları emrediliyordu. Altı ay Küba'da gizli bir hayat sürdükten sonra, New York'a giden bir gemiye bindiler. Eytingon, yeni belgeler ve kimlik edinmek için, New York'daki Yahudi cemaatiyle kurmuş olduğu bağlantıları kullanmıştı. Amerika'yı bir uçtan öbür uca geçerek Los Angeles ve San Francisco'ya gittiler ve Şubat 1941'de gemiyle Çin'e hareket ettiler. Eytingon, bu seyahat sırasında, 1930'ların başında Kaliforniya'ya gönderdiği iki ajanla ilişkileri tazeleme fırsatı bulmuştu. Bunlar, 1942'den 1945'e kadar, Amerika'nın nükleer sırlarını sızdıran şebeke için muhbirlik yapacaktı. Eytingon ve Caridad nihayet Mayıs 1941'de, Büyük Yurtseverlik Savaşı başlamadan kısa süre önce, Trans Sibirya Demiryolu üzerinden Moskova'ya döndü.

Ramon'un akrabalarından biri –bu şahıs Fidel Castro'nun da uzaktan akrabası oluyordu– Sovyetler Birliği'ni terk ederek Batı'ya sığınmış ve bu sayede Batılı istihbarat servisleri Mercader'in gerçek kimliğini öğrenme fırsatı bulmuştu. İşin bu noktaya gelmesi aslında Caridad'ın kabahatiydi. Moskova'ya döndükten sonra gidip Taşkent'e yerleşmiş ve savaşın sürdüğü 1941'den 1943'e kadar burada kalmıştı. Bu sırada İspanyol Komünist Partisi'nde görev almış ve İspanya İç Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ne sığınan bir akrabasına suikastla ilgili sırları açarak, Troçki'yi oğlu Ramon'un öldürdüğünü söylemişti. Caridad sırrının güvende olduğunu düşünüyordu.

Caridad, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Ramon'u kurtarmak için bir dizi girişimde bulundu. Oğlu için bir evlilik bile ayarlamış, ancak Ramon'un kimliği hâlâ saklı tutulduğundan Stalin'in muhalefetiyle karşılaşmıştı. Caridad yılmadı, önce Meksika'ya, sonra da Paris'e giderek onu hapisten kurtarabilmenin yollarını aradı.

Aradığı yardım beklenmedik bir yerden gelecekti. Caridad'ın Taşkent'teki sırdaşı 1946'da Batı'ya iltica edince, Ramon'un kimliğini açıklayacaktı. Ne gariptir ki Ramon bu sayede günlük dayaktan ve tecritten kurtulmuştu. İsminin Ramon Mercader olduğu ve varlıklı bir aileden geldiği kanıtlanmış, İspanyol polisindeki kaydı Meksika'ya getirilmişti. Bu durumda, Ramon'a gerçek kimliğini kabul etmekten başka yol kalmıyordu. Ancak Troçki suikastını Sovyet istihbaratının emriyle gerçekleştirdiğini hiçbir zaman kabul etmeyecek ve verdiği tüm ifadelerde Troçki'yi kişisel nedenlerle öldürdüğünde ısrar edecekti.

Caridad'ın bu boşboğazlığı sayesinde Ramon'un hapishane koşulları iyileşmişti. Kimliği ortaya çıktıktan sonra, bir muhafız eşliğinde, Meksiko'da öğle yemeğine bile çıkabiliyordu. Üstelik hapishanede Ramon'la ilgilenen kadın ona âşık olmuştu ve artık her hafta ziyaretine geliyordu. Ramon daha sonra bu kadınla evlenecek ve 20 Ağustos 1960'da yirmi yıllık bir mahkûmiyetin ardından onunla birlikte Moskova'ya dönecekti.

Mercader Rusya'ya dönüşünde KGB başkanı Aleksandr Nikolayeviç Şelepin tarafından karşılandı ve Sovyet Kahramanlık Madalyası'yla ödüllendirildi. Buna karşın, Mercader'in daha sonraları dönemin KGB başkanı Vladimir Yefimoviç Semiçastni'yle şahsen görüşme isteği reddedilecekti.[6] Mercader, Merkez Komitesi'nin aldığı özel bir kararla, Komünist Parti üyeliğine getirildi ve La Pasionaria ismiyle de bilinen Dolores Ibárruri'nin ricası üzerine, Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde üst düzey bir araştırma görevlisi oldu. Mercader ve eşine Moskova yakınlarındaki Kratovo'da partiye ait bir daça tahsis edildi. O zamanlar, Merkez Komitesi ve KGB'den emekli bir tümgeneralin maaşına denk düzeyde bir para alıyordu. Ancak Şelepin ve daha sonra da Semiçastni'den Eytingon ve benim serbest bırakılmamı talep edince, 1960'larda KGB'yle ilişkileri gerilmeye başladı. Bu konuda önce

6. Aleksandr N. Şelepin (1918-1994) Aralık 1958'den Kasım 1961'e kadar KGB başkanlığını yürüttü. Kruşçev'in görevden uzaklaştırıldığı Ekim 1964'e kadar üst düzey parti ve hükümet görevlerinde bulunarak Politbüro üyeliği yaptı. Kruşçev'den sonra birinci sekreterliğe getirilen Leonid Brejnev, kendisine rakip olmasından korktuğu Şelepin'i adım adım tüm görevlerinden uzaklaştırdı. KGB başkanlığına Şelepin'in yerine Semiçastni getirildi. Semiçastni Nisan 1967'ye kadar bu görevde kalacak ve Nikita Kruşçev'in iktidardan uzaklaştırılmasında etkin rol oynayacaktı.

Dolores Ibárruri'ye, daha sonra da üst düzey bir Politbüro üyesi olan Mihail Suslov'a baskı yapacaktı. Bu konuda kılını dahi kıpırdatmayan Suslov, Mercader'in kendisine ulaşmaya çalışması nedeniyle çileden çıkıyordu. Bir keresinde ona, "Biz bu adamlar için kesin bir hükme vardık." diyecekti.

Mercader, Moskova'daki ilk günlerinde, Leningrad tren istasyonu yakınlarındaki Leningradskaya Otelinde kaldı. Daha sonra, Sokol metro istasyonuna yakın bir yerde eşyasız, dört odalı bir apartman dairesine yerleşti. Mercader'in ilişkide olduğu kişiler arasında partiden ihraç edilmesine rağmen henüz tutuklanıp hapse girmemiş tek isim Vasilevski'ydi. Mercader için ricada bulunarak dairesine gerekli eşyaların tahsis edilmesini sağladı. Mercader'in karısı Raquelya, Moskova Radyosu'nun İspanyolca yayını için sunuculuk yapıyordu. 1963 yılında Arthur adında on bir yaşında bir erkek ve Laura adında altı aylık bir kız çocuğu evlat edindiler. Çocukların gerçek anne babası Mercader'in eski dostlarındandı. Babaları, İspanya İç Savaşı'ndan kaçarak Moskova'ya sığınan bir mülteciydi. Yasa dışı bir ajan olarak İspanya'ya dönmüş, ancak yakalanarak Franco hükümeti tarafından kurşuna dizilmişti. Anneleri ise Moskova'da küçük kızı doğururken hayatını kaybetmişti.

Mercader, mücadeledeki rolünden gurur duyan profesyonel bir devrimciydi. Bir keresinde bana, "1940'lı yılları yeniden yaşıyor olsak gene aynı şeyi yapardım, ancak bugün [1969] için aynı şeyi söylemem mümkün değil." demişti. Troçki'yi öldürdüğü için pişmanlık duymuyordu. Rusça bir sözden alıntı yaparak, "İnsan ne kadar yaşayacağı ve ne zaman öleceğini seçemez." demiş, ardından şunları söylemişti: "Benim bu söze ekleyeceklerim var. İnsan ne kadar yaşayacağını, ne zaman öleceğini ya da öldüreceğini seçemez."

Mercader, 1970'li yıllarda Küba'ya giderek Fidel Castro'nun danışmanlığını yaptı. 1978'deki ölümünün ardından cenazesi gizlice Moskova'ya getirildi. Mercader'in dul eşi bana ulaşmaya çalışmıştı, ancak o sırada Moskova'da bulunmuyordum. Buna karşın, Eytingon, Kuntsevo Mezarlığı'ndaki cenazeye katılmayı başarmıştı. Cenazesi, Sovyet Kahramanı Ramon İvanoviç Lopez adıyla defnedildi.

Devrimin, iç savaşın ve bunları izleyen iktidar mücadelelerinin bugünün değer yargılarıyla bağdaşmadığı artık çok açık. Stalin ve Troçki hedeflerine ulaşmak için suç yöntemlerine başvurmaktan çekinmeyen iki büyük düşmandı. Aralarındaki temel fark, Troçki'nin sürgün yıllarında yalnızca Stalin'e değil Sovyetler Birliği'ne de muhalefet etmiş olmasıydı. Zafer ya da ölümle son bulacak bir savaşın içine girmiş-

lerdi. Stalin'in sürgündeki Troçki'yi sadece felsefi kitaplar yazan biri olarak görmesi mümkün değildi; Troçki yok edilmesi gereken etkili bir düşmandı.

Troçki'nin sekreteri Maria de la Sierra Aleksandr, Orlov'un iltica etmesiyle görevi tehlikeye girince, Moskova'ya çağrılmıştı. Afrika kod adıyla da bilinen bu kadın efsanevi bir isimdi. II. Dünya Savaşı'nda, gerilla mücadelesi yürütmek üzere paraşütle Alman hatlarının arkasına sızmış ve savaştan sonra telsiz operatörü olarak hizmet verdiği Latin Amerika'da KGB'ye bağlı yasa dışı bir şebekede görev almıştı. Yirmi yıldan uzun bir süre yasa dışı faaliyetlerde bulunduktan sonra, 1970'de Sovyetler Birliği'ne döndü ve 1988 yılında öldü.

Troçki'nin oğlu Lev Sedov (annesinin soyadını almıştır) ajanlarımız tarafından yakından izleniyordu. 1933'te, Türkiye'den ayrılıp Paris'e yerleştikten sonra, Troçkist hareketin en önemli örgütleyicisi haline gelmişti. Takip için iki farklı şebeke kullanıyorduk. Birine Etienne ve Lale kod adlarıyla da bilinen Mark Zborowski, diğerineyse Serebriyanski başkanlık ediyordu. Zborowski'nin sağladığı bilgiler ışığında, Serebriyanski Troçki'nin Paris'te saklanan arşivine ulaşmış ve Paris'teki ajanı Harry'nin yardımıyla bu belgeleri Moskova'ya kaçırmıştı. Serebriyanski yolda bir sorun yaşanmaması için Fransız emniyetinde görevli ajanını devreye sokacaktı. Zborowski sağladığı ipuçlarının ne amaçla kullanıldığını bilmiyordu. Volkogonov kaleme aldığı Troçki biyografisinde çok daha farklı bir hikâye anlatıyor. Arşivin kaçırılmasını Zborowski'nin ayarladığını ve Şubat 1938'de, Fransa'da bir hastanede apandisiti alındıktan sonra esrarengiz bir biçimde hayatını kaybeden Sedov'un ölümünde onun parmağı olduğunu iddia ediyor.[7]

Sedov'un Paris'te öldüğüne şüphe yok, ancak onun ya da Troçkist Enternasyonal'in dosyalarında suikasta kurban gittiğine dair hiçbir kanıt bulamadım. Bu iddianın doğru olması durumunda birilerinin suikastı üstlenmesi ya da bu iş karşılığında ödüllendirilmesi gerekirdi. O dönemlerde, istihbarat şeflerinin Troçkistlerin ortadan kaldırılmasını haksız yere kendilerine mal ettikleri yönünde söylentiler dolaşıyordu, ancak bu konuyla ilgili ayrıntılı bir bilgi ya da örnek bulmak mümkün değildi. Kamuoyunda Sedov'un ölümünde NKVD'nin parmağı olduğu yönünde yaygın bir görüş var. Ancak belgeler öyle söy-

7. Zborowski, 1948'de, Beyaz Rus göçmeni olarak yaşadığı New York'ta FBI tarafından sorguya alındı. Lamphere'ye göre, "Zborowski KGB'nin ABD'deki Rus göçmenleriyle ilgilendiğine dair FBI'a çok değerli bilgiler sağladı. Bunun üzerine diğer KGB ajanlarının faaliyetlerine son verildi. Zborowski yasa dışı faaliyetleri nedeniyle beş yıla mahkûm edilerek hapse gönderildi." *The FBI-KGB War*, s. 88.

lemiyor. Şpigelglas Yejov'a verdiği raporda Sedov'un doğal sebeplerle öldüğünü bildiriyor. Yejov bunun üzerine, "İyi bir operasyondu. Gerçekten iyi iş çıkardık değil mi?" şeklinde bir tepki veriyor. Şpigelglas, Sedov'un ölümünü Stalin'e rapor ederken, bunu kendine mal etmeye çalışan Yejov'la tartışacak durumda değildi. Bu durum, Sedov'un ölümünde NKVD'nin parmağı olduğu kanısını güçlendirmişti.[8]

Eytingon ve Beria'yla Troçki'ye suikast planını görüştüğümüz sıralarda Sedov'un ölümünden hiç söz edilmemişti. Sedov'un suikasta uğradığını düşünmek kolay, ancak ben böyle olduğuna ve olayın bu kadar basit nedenlerle açıklanabileceğine inanmıyorum. Ölümünden önceki aylarda Sedov'un her yaptığı yakından izleniyordu. Troçki'nin ona duyduğu güveni lehimize çevirmeyi düşünmüştük. Sedov'un Paris'te olması sayesinde, Troçkistlerin Sovyetler Birliği'ne Avrupa üzerinden gizlice ajan ve propaganda malzemesi sokma planlarını haber alabiliyorduk. Onun ölümü, Troçkistlerin Avrupa'daki faaliyetleri hakkında eskisi gibi istihbarat alamayacağımız anlamına geliyordu.

Birleşik Devletler ve Meksika'daki yasa dışı şebekenin bazı üyeleri, Troçki suikastından sonra, bu ülkelere yerleşmiş olan ajanlara katıldılar. Bu genişletilmiş şebeke, sonraki yıllarda, ilk Amerikan atom bombasıyla ilgili sırları ele geçirmede oldukça önemli bir rol oynayacaktı. Sahte belgelerle hareket eden ve hiçbir resmî unvanı bulunmayan bu ajanlar, faaliyetlerine 1920'lerin sonu ile 1930'ların ilk yıllarında başladılar. Subaylarımızı yurt dışında yaşayacak, istihbarat toplayacak ya da bilgiye ulaşabilecekleri bir konuma yükselecek kişilerden seçer ve bu yönde bir eğitimden geçirirdik. Bazı durumlarda yurt dışına çıkmaları, bölge halkıyla iyi ilişkiler kurmaları ve harekete geçecekleri günü beklemeleri söylenirdi.

Eytingon, 1930'ların başında, Japonya'ya karşı askerî ve sabotaj amaçlı operasyonlara katılacak Japon ve Çinli göçmenler bulmak amacıyla ABD'ye gönderilmişti. Japonların Çin'e doğru ilerleyişi ve Mançurya'yı ele geçirmesi üzerine, Japonya'yla savaşa girmekten endişe etmeye başladık. Eytingon bu yasa dışı görev için ayrıca iki köstebek görevlendirmişti. Fransa'dan gelen bu ajanların ikisi de Polonya Yahudisiydi.

Eytingon'un temel görevlerinden biri de, Komünist eylemlere katılan Amerikalıların istihbarat potansiyellerini değerlendirmekti. Bu konuda akıllıca bir çıkarımda bulunarak, ajan seçiminde Komünist

8. Costello ve Tsarev Şpigelglas'ın Mayıs 1939'da yaptığı itirafların *Deadly Illusions*'da (s. 467-470) yayımlanan deşifresinden alıntı yapıyorlar.

fikirlere yakınlık duyan, ancak partilerle pek işi olmayan kişiler üzerinde durmak gerektiğini söylüyordu.

Eytingon'a katılanlardan biri de İsak Akhmerov'du. Akhmerov, Eytingon'un şiddetli itirazlarına rağmen, Amerikan Komünist Partisi'nin kurucusu Earl Browder'ın yeğeni ile evlenmişti. ABD'de yasa dışı bir şebeke kurarak faaliyet yürütmek, Merkez tarafından yüksek bir öncelik olarak görülmüyordu, çünkü o dönemde ABD'den gelen istihbarat, Kremlin'in alacağı önemli kararlara etki etmiyordu. Eytingon, buna rağmen, güvendiği bazı isimlerden ABD'nin Çin siyasetini mercek altına almalarını istedi. Bu süreçte ilişkiye geçilen bazı gazeteciler, sonraki yıllarda Amerasia Lobisi'ni oluşturacak ve bu yapı Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Asya politikasına yön vermeye başlayacaktı.[9]

Eytingon'un ajanlarından biri de tanınmış Japon ressam Miyagi'ydi.[10] Miyagi, daha sonra Sorge'un Tokyo'daki ekibine katılacaktı. Eytingon ve 1940'larda Georgi M. Dimitrov döneminde Bulgar istihbaratının başına geçecek olan yakın dostum İvan Vinarov, 1920'lerin sonlarında Sorge'la Şanghay'da irtibata geçti. Sorge'un 1930'lu yıllarda sağladığı istihbarat oldukça önemliydi, ancak Alman ve Japon makamları tarafından çift taraflı çalışan bir casus olarak kabul edildiği yönünde uyarılar yapılıyordu.

Eytingon 1932'de Kaliforniya'dan ayrılarak Şanghay üzerinden Sovyetler Birliği'ne döndü. Serebriyanski'nin yardımcılığına getirildi, ancak aralarında bir anlaşmazlık baş gösterince, Dış İlişkiler Dairesi bünyesinde yasa dışı ajanlardan ve sahte pasaportlar hazırlamaktan sorumlu şubenin başına getirildi.

Merkez, ABD'yle 1934'te kurulan diplomatik ilişkilerin ardından, Japonya'yla savaşa girmemizin kaçınılmaz olduğunu düşünmeye başlamıştı. ABD'nin batı eyaletlerinde istihbarat çalışmaları yürütmemiz

---

9. 1936-1937'de çıkmaya başlayan *Amerasia* dergisi, Çinli komünistler ve milliyetçiler arasında Sovyet yanlısı bir cephe ve güç birliğini savunuyordu. Derginin sahipleri Philip Jaffe ve Frederich Vanderbilt Field aynı zamanda yayın yönetmenliğini de yürütüyorlardı. *Amerasia* Sovyet çizgisini destekleyen yayımlarıyla biliniyordu. Jaffe derginin bürosunda bin yedi yüz gizli belgeye ulaşılınca, Haziran 1945'te FBI tarafından tutuklandı. Hükümet dosyalarından gizli belgeler çıkardığını kabul etti, ancak Sovyet istihbaratı için çalıştığını reddedecekti. Bkz. David J. Dallin, *Soviet Espionage* (New Haven: Yale University Press, 1964), ss. 445-450.

10. Yotoku Miyagi, köylü bir ailenin ikinci oğlu olarak 1903'te Okinawa'da doğdu. Vereme yakalanması üzerine Haziran 1919'da Kaliforniya'ya göç etmiş olan babasının yanına gitti. San Diego Devlet Sanat Okulu'ndan mezun oldu ve Los Angeles'ta Owl restoranını kurdu. Marksist çalışma gruplarından birine katıldı ve 1931'de Komünist Parti üyesiyken servise girdi. Miyagi, Eylül 1933'te Japonya'ya döndü ve Sorge'un casus ekibine katıldı. Faaliyetleri nedeniyle tutuklandı ve 1943'te hapishanede öldü.

gerekiyordu. Bu noktada, haliyle Grigori Kheifetz'in ismi öne çıkıyordu. Kheifetz, bir dönem Komintern'de çalıştıktan sonra, Amerikan Komünist Partisi'nin kuruluşunda görev almıştı. Önde gelen Amerikan Komünistlerinin birçoğunu şahsen tanıyordu. Komintern'deki deneyiminden sonra GPU'nun Dış İlişkiler Dairesi'ne nakledilmişti. 1930'ların ortalarında Hintli bir öğrenci kılığında Almanya ve İtalya'da yasa dışı şebekeler kurmuştu. Kheifetz, Yahudi asıllıydı. Mavi gözlerine rağmen koyu tenli olması nedeniyle Asyalı bir göçmen izlenimi uyandırıyordu. Amerika'da Bay Brown ismiyle tanınıyordu.

Kheifetz, İtalya'da çok değerli bir dizi bağlantı kurdu. O zamanlar Roma'da okuyan genç bir öğrenci olan Bruno Pontecorvo'yla tanıştı. Pontecorvo'ya, Fransız Komünist Partisi liderliğine yakınlığıyla bilinen tanınmış Fransız fizikçi Frederic Joliot-Curie'yle ilişkiye geçmesini önerdi. Pontecorvo, sonraki yıllarda Enrico Fermi'nin sağladığı nükleer sırların Sovyet istihbaratına ulaştırılmasına aracı olacaktı.

Kheifetz 1930'larda tasfiyeye uğramadığı için şanslıydı. Moskova'ya çağrılmış ve Kasım 1938'de Yejov'un emriyle hakkında tutuklama emri çıkarılmıştı. Ancak önceki bölümde de bahsettiğim gibi, Merkulov, Yejov'un kasasında bulduğum bu emri yırtıp atmıştı. Kheifetz daha sonra, bilimsel ve teknolojik gelişmeleri takip etmek ve Amerikan Komünist Partisi'nin istihbarat potansiyelini değerlendirmek üzere ABD'ye gönderildi. Akıllıca bir yol izleyerek FBI ile ilgilenmediği, sadece Amerikalı Troçkistlerin faaliyetleri hakkında olağan istihbarat çalışmaları yaptığı yönünde bir izlenim oluşturdu. Sovyetler Birliği ve Japonya arasında savaş yaşanması ihtimaline karşı Eytingon tarafından yerleştirilen köstebekler hakkında bilgilendirilmişti. Planın aslı, Amerikan limanlarında İskandinavya'da yaptığımıza benzer şekilde yasa dışı şebekeler kurulmasını öngörüyordu. Bu sayede Japonya'ya stratejik hammadde ve yakıt taşıyan gemileri imha etmek mümkün olacaktı. Japonların o dönemde Güneydoğu Asya ya da Pearl Harbor'a yönelik saldırı planları yaptığından habersizdik ve ilk olarak bizimle savaşa tutuşacaklarını düşünüyorduk.

Kheifetz'in San Francisco konsolosluğundaki yardımcısı Viktor Liagin, Batı Yakası'nda teknolojik istihbarat çalışmaları yürütmek üzere özel bir göreve atanmıştı. Liagin, Leningrad Gemi Mühendisliği Enstitüsü'nden mezundu. Görevi, Amerikan savaş gemilerinin sefer tarifelerini izlemekti. Bir raporunda, uçak gemilerinin düzenledikleri seferlere büyük önem verildiğini bildiriyordu.

Liagin'in San Francisco'ya yerleştirdiği ajan sayesinde, gemileri mayınlara karşı korumak üzere geliştirilen antimanyetik cihazlar

hakkında bilgi ediniyorduk. Liagin, bu görev sırasında, Amerika'daki Komünizm taraftarı çevrelerle kurulan tüm bağlantılara uzak duruyordu.

Liagin San Francisco'da çok kalmadı. Moskova'ya çağrıldıktan sonra dış istihbarat direktör yardımcılığına getirildi. Bu göreve atandığında, henüz otuz iki yaşındaydı. Nikolayev'deki Karadeniz donanma üssü Almanlar tarafından işgal edilince, onu yasa dışı rezident olarak oraya gönderdim. Liagin, üsten sorumlu Alman komutanıyla yalandan bir dostluk kurarken, bir yandan da sabotaj eylemleri düzenliyordu. Almanlar durumu anlayınca, Liagin ve emrindeki telsiz operatörü Gestapo tarafından tutuklandılar ve vurularak infaz edildiler. Liagin'e hizmetleri nedeniyle 1945'te Sovyetler Birliği Kahramanı unvanı verildi.

San Francisco'da bulunan Kheifetz'e, Eytingon'un yerleştirdiği köstebeklere destek sağlamak üzere mali kaynak sağlanıyordu. Her iki köstebek de olağan bir hayat sürüyordu. Biri dişçilik yapıyor, diğeriyse orta boy bir perakende dükkânı işletiyordu. Her ikisi de Yahudi asıllı Polonya göçmeniydi. Serebriyanski dişçilik yapanı tanıyordu. Hekimlik diplomasını Fransa'daki bir sağlık okulundan almıştı. Eğitimi için gereken parayı biz sağlamıştık. İki köstebek de bir sonraki görevleri için bizden haber bekliyordu. Bu görev bir sene içinde de gelebilirdi, on sene içinde de. Moskova, çok geçmeden, Amerika'nın güneybatısına odaklanacaktı. Meksika'daki yasa dışı ajanlarımız Kaliforniya ve New Mexico'ya dağıldılar. Onların girişimleri sayesinde, Robert Oppenheimer ve Amerikan atom bombasının diğer mimarlarıyla ilk kez temas kuracaktık.

V
Stalin ve Hitler: Savaş Başlarken

Mayıs 1937'de, sekiz üst düzey Sovyet generali vatana ihanet, casusluk ve askerî darbeyle hükümeti devirme suçlamasıyla tutuklandılar ve iki hafta sonra yapılan kapalı bir askerî duruşmanın ardından infaz edildiler. Stalin'in ordu içinde başlattığı bu tasfiyeler otuz beş bin kişiye kadar ulaşmıştı. Hitler'in saldırılarını bu subayların liderlik deneyimlerinden yoksun karşılamak zorundaydık.

Mareşal Mihail Nikolayeviç Tukaçevski, bu sekiz general içinde en rütbeli isimdi. 1925'den 1928'e kadar Kızıl Ordu'nun Başkomutanlığını yapmıştı. Öldüğünde ordu ve donanma komiser yardımcısıydı ve Devrimci Askerî Şura'nın başkanlığını yürütüyordu.

Artık gizliliği kalmamış dosyalardan anlaşıldığı kadarıyla, Tukaçevski ve diğer üst düzey komutanlara yönelik suçlamalar bilinçli olarak kurgulanmıştı. Stalin ve Mareşal Voroşilov'un bu isimlerin ortadan kaldırılması için Başsavcı Andrey Vişinski ve Yejov'a verdiği emirlerin asıl nedenleri ne o zaman ne de daha sonra etraflı bir şekilde ele alınmamıştır.

Bu tasfiyelerin nedenleriyle ilgili olarak üç farklı senaryonun altını çizmek gerek. Birinci senaryoya göre, bu generaller, Alman komutanlarla gizli ilişkiler kurdukları yönündeki Almanya ve Çekoslovakya kaynaklı dezenformasyona kurban gittiler. Şüpheye düşen Stalin ve savunma bakanı Kliment Y. Voroşilov bu iddialara inandılar. Kruşçev, 1956'daki Yirminci Parti Kongresi'nde, Stalin'i suçlayan bir konuşma yapacak ve bu senaryoyu tekrarlayacaktı.

Almanların bu meseleyle ilgisini anlamak için, Alman ve Sovyet stratejistleri arasındaki yakın ilişkinin tarihine bakmak gerekir. Alman askerî liderliği ve Sovyetler Birliği arasındaki uzun soluklu ilişki, Almanların Fransa'ya Sovyet-Alman gizli askerî ilişkileri hakkında bilgi sızdırdığı bahane edilerek 1933'te Stalin tarafından sonlandırılmıştı.[1]

---

1. Dışişleri komiser yardımcısı Nikolay Krestinski, Haziran 1933'te Moskova'daki Alman Büyükelçiliği'ne gönderdiği gizli mesajda, Alman başbakan yardımcısı Franz von Papen'i

Ancak bir grup Sovyet generali, Almanya'nın teknolojik üstünlüğünden faydalanmak umuduyla, Mareşal Tukaçevski'nin öncülüğünde bu ilişkileri sürdürmek istedi. Farklı sebeplerde de olsa, Alman tarafında, özellikle de Wehrmacht'ın kurucusu General Hans von Seeckt'in takipçisi Doğu Prusyalı üst düzey subaylar arasında, benzer bir eğilim söz konusuydu. I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Von Seeckt, Alman askerî gücünün yeniden inşası ve stratejik tercihlerin araştırılması için yıllarını harcamıştı. Şimdi, iki ülke arasında yaşanabilecek savaşın önüne geçebilmek adına, Alman liderliğinin SSCB'yle ilişkilerini geliştirmesini istiyordu.

İkinci senaryoya göre, tasfiyeye uğrayanlar fikren Voroşilov'a üstün kimselerdi ve askerî anlamda daha güçlü ve kararlı bir bakışa sahiplerdi. Bu generaller, Stalin ve Voroşilov'la strateji ve askerî reform konularında görüş ayrılığına düşmüş ve kendisine rakip olabileceklerinden korkan Stalin tarafından ortadan kaldırılmışlardı.

Üçüncü senaryo ise tasfiyelerin İç Savaş yıllarında düşülen hatalar ve 1920'de Polonya'ya karşı girişilen savaşla ilgili olarak sorumluluğu kabul etmeye yanaşmayan Tukaçevski ve Stalin arasında uzun yıllardır devam eden düşmanlık nedeniyle gerçekleştiğini öngörüyor. Bu senaryo, Kızıl Ordu'nun Varşova önlerinde uğradığı yenilgiyi, Stalin ve Voroşilov'un Vistula Nehri muharebesinde Tukaçevski'ye yardıma giden süvari birliklerinin geçişini engellemesine bağlıyor.

Ben bu konu hakkında bu üç görüşten de farklı düşünüyorum. Ağustos 1939'da, Almanya'dan gelen raporları incelerken büyük bir şaşkınlığa düştüğümü hatırlıyorum. Bu raporlar, Alman üst komutasının Kızıl Ordu'nun savaş gücünü oldukça abarttığını ortaya koyuyor. Alman üst komutasına ait bir belgede, Mareşal Tukaçevski'nin görevden alınması hırslı kişiliğine ve Stalin'e koşulsuz itaat eden Mareşal Voroşilov'la düştüğü görüş ayrılıklarına bağlanıyordu. Beria belgedeki bir cümlenin altını çizmişti: "Tukaçevski'nin düşüşü Stalin'in Kızıl Ordu üzerinde sıkı bir denetim kurduğunu gösteriyor."

Beria bu ifadeyi Stalin'e yolladığı istihbarat raporuna ekleyerek muhtemelen Tukaçevski hakkında verilen kararı uygun bulduğunu belirtiyor ve bu dalkavukluğuyla Stalin'i hoşnut etmek istiyordu.

---

haksız yere Sovyetler Birliği ve Almanya arasındaki çok gizli askerî ilişkileri Fransız yetkililere bildirmek ve iki ülke arasındaki işbirliğini sonlandırmakla suçluyordu. Sovyetler bu notayı vererek beklenmedik bir çıkış yapmıştı çünkü Voroşilov ve Tukaçevski, daha Mayıs ayında üst düzey bir Alman askerî heyetini kabul etmişti. Stalin'in kararının ardında Sovyetler Birliği'ndeki tank ve uçak fabrikalarının kurulmasına yardım eden Almanların amaçlarını yerine getirmiş olduklarını düşünmesi yatıyordu. N. Roshchin, *Voenno Istoriçeskiy Zhurnal* (*Askerî Tarih Dergisi*), Ağustos 1933, s. 41.

Bu konuda hatırladıklarım sadece Beria'nın düşüncelerinden ibaret değil. Bu noktada, savaş yıllarında silahlı kuvvetlerin askerî ve siyasi düzeyde güvenilirliğini denetleyen askerî karşı istihbarattan sorumlu Viktor Abakumov'dan da söz etmek gerek. Beria ve Abakumov, Tukaçevski ve emrindekilerin Voroşilov'u görevden alması için Stalin'e baskı yapmayı düşünerek büyük bir küstahlık örneği sergilediklerine dikkat çekiyordu. Beria'ya göre, bu durum, üst rütbeli generallerin yetkilerini tümüyle aşan önerilerde bulunarak parti kurallarına karşı geldiklerini gösteriyordu. Ona göre, savunma halk komiserini değiştirme yetkisine sahip tek kurum Politbüro'ydu. Bununla birlikte, Abakumov birçok kez Tukaçevski ve güruhunun üst düzey subaylara yakışmayacak tarzda hareket ederek hadlerini aştıklarını ifade etmişti. Askerî orkestrayı özel geceler ve Tukaçevski'nin daçasında düzenlenen partiler için kullanmışlardı.

Bir askere yakışacak tarzda hareket etmenin ne anlama geldiğini, Ekim 1941'de Tukaçevski'nin yerine göreve getirilen Mareşal Boris Mihailoviç Şaposnikov'la yaptığım görüşmede öğrendim. Savaş döneminin olağanüstü koşulları altında, genelkurmayın daha çabuk tepki verebilmesi adına, kıdemli ajanların sağladığı istihbaratı doğrudan kendisine yönlendirmeyi önermiştim. Çekinceli bir tavırla şunları söylemişti: "Golubçik [Küçük Güvercin, Rusların sık kullandığı bir sevgi sözcüğü], önemli askerî istihbaratın her zaman ilk önce siyasi liderliğe gönderilmesi gerekiyor. En acil mesajlar bir nüshası da bana ulaşmak kaydıyla eş zamanlı olarak Stalin'e ve üstün Beria'ya gönderilmeli. Unutma, bunlar değiştirmek yönünde hiçbir yetkimizin olmadığı katı kurallardır." Mareşal oldukça deneyimli bir bürokrattı.[2]

Tukaçevski'in tasfiyeye uğramasının diğer bir nedeni de, General Şaposnikov'la arasının bozuk olmasıydı. Tukaçevski, 1920'lerin sonunda, Şaposnikov'un rütbesini düşürmek üzere komplo kurmuş ve makamını ele geçirerek genelkurmay başkanı olmuştu. Şaposnikov'un, Tukaçevski'nin cezasını hükme bağlayan özel askerî mahkemenin üyesi olması bu açıdan anlamlıdır. Mahkeme üyeleri içinde bu tasfiyelerden sağ kurtulanlar Şaposnikov ve mahkeme başkanı V. V. Ulrikh olmuştur.

Stalin büyük olasılıkla sık sık bir araya geldiği Tukaçevski ve grubunu Voroşilov'u eleştirmeleri için teşvik ediyordu. Stalin yapıcı eleştiriye ve farklı seçenekler üzerinde tartışma yürütülmesine her zaman açıktı. Askerî, endüstriyel ve dış politika alanında farklı yaklaşımları

2. Şaposnikov 1942'de sağlık sorunları nedeniyle emekliliğe zorlandı ve 1945'te öldü.

göz önünde bulundurmak istiyordu. Bu serbestlik kapalı kapılar ardında geçerliydi, ancak Tukaçevski bunu daha da ileri götürerek Savunma Bakanlığı'nda yakında bir dizi değişikliğe gidileceği söylentisini çıkardı. Stalinizmin suçlarını sergilemeye istekli tarihçiler dahi, Tukaçevski'nin askerî liderlikte görev değişikliğine gitmek üzere planlar yaptığını, onun dosyasının bu tür söylenti ve hikâyelere dair kanıtlar içerdiğini kabul ederler.

Kızıl Ordu'nun yayımlanmış arşivlerinde Voroşilov'a yazılmış bir mektup bulunuyor. Savunma Bakanlığı baş sekreteri İ. V. Smorodinov tarafından imzalanan 5 Haziran 1937 tarihli bu mektup, Tukaçevski'nin askerî meselelerle ilgili olarak Stalin ve Voroşilov'a yazdığı mektupların birer nüshasının NKVD'ye gönderilmesi için Voroşilov'un onayını istiyor. Bununla ilgili olarak ortada bir önerge bulunmuyor, ancak bana kalırsa, Tukaçevski'nin soruşturma sırasında Voroşilov ve Stalin'le askerî konularda ciddi bir anlaşmazlığa düşmediğini kanıtlayan belgelere başvurarak suçlamalara itiraz ettiği açık.

Tukaçevski, Alman askerî temsilcileriyle sadece hükümetin talimatı çerçevesinde ilişki kurduğunu öne sürüyordu. Askerî politikaya her açıdan sadık kaldığını kanıtlamak için çok çaba gösterecekti.

Kruşçev'in desteklediği senaryoya göre, Stalin, Tukaçevski'yi ortadan kaldırmak üzere tasarlanan Alman dezenformasyonuna inanmıştı. Buna göre, Stalin Almanların da karıştığı bir komploya karşı uyarılmıştı. Batı Avrupa'da NKVD ve GRU için çalışan ve daha sonra Sovyetler Birliği'nden iltica eden Krivitski, 1939'da *In Stalin's Secret Service* [Stalin'in Gizli Servisindeyken] adıyla bir kitap yayımladı. Kitapta, NKVD'nin Çek başkan Edvard Beneš ve İç Savaş'ın Beyaz generallerinden Çiftçi kod adıyla bilinen NKVD ajanı Nikolay Skoblin'den bu komployla ilgili gizli bilgiler aldığını iddia ediyordu. Krivitski'ye göre, Tukaçevski'nin gizli bağlantılarını konu alan Alman kaynaklı dezenformasyonu Sovyetlere Skoblin getirmişti. Hitler'in dış istihbarat servisinin şefi General Walter Schellenberg, daha sonra anılarında[3], Almanların Tukaçevski'yi kendi ajanları gibi göstermek için belgeler düzenlediğini iddia edecekti. Schellenberg'e göre, Almanlar savaştan önce bu belgeleri Çeklerle paylaştılar ve Beneš bu bilgiyi Stalin'e rapor etti.

Bana kalırsa, tüm bunlar, kendinden başka bir şeye hizmet etmeyen koca bir masaldan ibaret. KGB'nin ya da Stalin'in arşivlerinde bu tür belgelere hiçbir zaman rastlanmadı. Tukaçevski'ye yönelik bu

3. *The Labyrinth* (New York: Harper & Brothers, 1956).

soruşturma tamamen kendi ifadesine dayanıyor. Bu süreçte, Alman istihbaratından alınma hiçbir suç deliline başvurulmamıştır. Aksi takdirde, Almanya masasından sorumlu bir yardımcı istihbarat şefi olarak bu belgeleri görmüş olmam, en azından varlıkları hakkında bir ize rastlamam gerekirdi. Skoblin'in dosyasında, Alman istihbaratıyla ilişkilere sadece Paris'te General Miller'a kurulan tuzakla ilgili olarak değiniliyor. Dosyaya göre, Skoblin'in Beyaz Rus lideri kaçırmak için faydalandığı "Alman" bağlantıları, NKVD'nin Paris rezidenti Kislov (kod adı Finn) ve Şpigelglas'tan (kod adı Douglas) başkası değildi.

(Christopher Andrew, Oleg Gordyevski, John J. Dziak ve Krivitski'nin öne sürdüğü senaryoların aksine, Miller'ın selefi General Aleksandr Kutepov'un öldürülmesinde Skoblin'in parmağı yoktu. Bu işi 1930'da, karısı ve Fransız emniyetindeki ajanının yardımıyla Yakov Serebriyanski yaptı. Polis kılığına girerek Kutepov'u sorgulama bahanesiyle durdurup bir arabaya bindirdiler. Kutepov karşı koymaya çalıştıysa da, Serebriyanski'nin bana anlattığına göre, boğuşma sırasında kalp krizi geçirerek öldü. Kutepov'u, bir ajanımızın Paris dışındaki evinin yakınlarına bir yere gömdüler.)[4]

Aslında arşivler Tukaçevski'nin Almanlarla gizli ilişkiler içinde olduğuna dair hiçbir şey söylemiyor. Dosyalarda tek görebildiğimiz, yabancı kaynaklarda ismine atıfta bulunulan bölümlerin düzenli kaydından ibaret. Bunlar içinde Beneš'in suçlayıcı olmayan görüşleri de var.

Temmuz 1937'de, Çekoslovakya'nın Sovyet büyükelçisi Aleksandrovski, Başkan Beneš'in generallerin infazına yönelik tepkisini bildirdi. O günden bu yana, Beneš'in bu konudaki düşüncelerine dair çelişkili yorumlar yapılmıştır. Sovyet tarihçileri Beneš'i "Sovyetlere ulaştırdığı belgelerdeki Alman tahrifinden bihaber, tüm dürüstlüğü ve iyi niyetiyle Tukaçevski'yi Stalin'e ihbar eden" adam olarak resmederler. Ancak belgeler oldukça farklı bir hikâye anlatıyor.[5]

Aleksandrovski'ye göre, Beneš, Tukaçevski'nin casus ya da sabotajcı olduğunu düşünmüyordu; aynı şekilde, mareşalin Stalin'i devirmek için komplo kurmadığını ısrarla dile getiriyordu. Tukaçevski'nin Stalin'i devirmesinin tek yolunun Yagoda'yla ittifak yapmasına bağlı olduğunu vurguluyordu. Beneš, Berlin'deki Çek büyükelçisinden aldığı bilgiye dayanarak, Tukaçevski'nin Hitler'in iktidara gelişiyle son bulan

4. Bkz. Andrew ve Gordiyevski, *KGB: The Inside Story*, ss. 152-153 ve 163-164; Dziak, *Chekistry: A History of the KGB*, ss. 111-113; ve Krivitski, *In Stalin's Secret Service* (Frederick, Md.: University Publications of America, 1985), ss. 237-240.
5. Kızıl Ordu Merkez Arşivi, dosya no: 33987, fezleke no: 3, dava no: 1028[1], ss. 107-114.

Sovyet-Alman askerî işbirliğini desteklediğini söylemektedir. Beneš'in Tukaçevski'nin suçlululuğuna ciddi olarak inanmadığı açıktır, ancak mareşalin bir nedenle Stalin rejiminin gözünden düştüğünün farkındadır. Beneš Tukaçevski'ye yönelik yeni eleştiriler getiriyordu, çünkü Stalin'in desteğine ihtiyacı vardı. Tıpkı Beria gibi, Stalin'in kararlarını onaylamaktan yanaydı. Aleksandrovski günlüğünde Beneš'ten bir alıntı yapıyor. Beneš burada Tukaçevski'nin güvenilmez bir maceraperest olduğunu söylüyor. Özetle, Beneš'in Tukaçevski'nin tasfiyesini desteklediğini, ancak tutuklanması ve infazında hiçbir rol oynamadığını söyleyebiliriz.

Uzak Çiftlik adındaki bir NKVD dosyasına göre, Beneš 24 Nisan 1937'de, yani Tukaçevski'nin tasfiyesinden hemen önce, Büyükelçi Aleksandrovski ve NKVD rezidenti Pyotr Zubov'a, mevcut anlaşmazlıklara rağmen Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir antlaşma yapılabileceğini göz ardı etmediğini ima ediyor. Beneš buna gerekçe olarak, Kızıl Ordu ve Wehrmacht arasında Tukaçevski'nin 1920'li ve 30'lu yıllardaki girişimleriyle kurulan iyi ilişkileri gösteriyor. Beneš, Tukaçevski'nin infazının ardından, 4 Temmuz 1937'de, Berlin'deki Çek büyükelçisinin Alman askerî yetkilileriyle kurduğu ilişkileri Aleksandrovski'ye anlatıyor. Bu görüşmelerin Haziran 1937'de gerçekleştiği iddia ediliyor.

Beneš Berlin'deki büyükelçisinden Alman generallerinin Kızıl Ordu liderliğiyle güvenilir ilişkiler kurdukları yönünde belli belirsiz imalarda bulunduklarını öğrenmişti. Bu Alman dezenformasyonunun amacı, Südet meselesinde Çeklere gözdağı vermekti. Böylece, Çekler Almanya'yla karşı karşıya gelmeleri durumunda, Kızıl Ordu'nun desteğine o kadar da güvenemeyeceklerdi. Tüm bunlar, Temmuz 1937'de, yani Hitler'in Südet bölgesinin Alman nüfusuyla birlikte Almanya'ya bırakılması için Beneš'e ültimatom göndermesinden bir yıl önce gerçekleşiyordu.[6] Beneš, Wehrmacht ve Kızıl Ordu karargâhları arasındaki gizli ilişkiye dair bir şeyler biliyordu, ancak bunları Sovyet liderliğiyle paylaşmamıştı. Günlüğüne bunun için Aleksandrovski'den özür dilediğini yazmış. Bu bilgi açığa çıkmış olsaydı, Tukaçevski'nin tasfiyesi için liderliğin elinde bir koz daha olacaktı.

Uzak Çiftlik adlı dosyadan Büyükelçi Aleksandrovski, Zubov ve Beneš arasındaki Haziran toplantısının gerçek amacını da öğreniyoruz. Beneš, Çek liderliğine düşman olan Belgrad hükümetini devirmek

6. Çekoslovakya'nın batısında Alman sınırı boyunca uzanan Südet bölgesi (Sudetenland) Münih Antlaşması'yla Eylül 1938'de Hitler tarafından ilhak edildi.

için Stalin'den yardım istiyor, ancak bu girişim Beneš'in Belgrad'daki ilişkilerine güvenmeyen Zubov tarafından engelleniyor. Beneš, Çeklerin Avrupa ve Balkan politikasına Stalin'in tüm gücüyle destek vermesini istiyordu. Bu yüzden, İngiliz ve Fransızların aksine, Tukaçevski'nin ve diğer komutanların tasfiyeye uğramasına ses çıkarmamıştı.

Stalin'in sekreterlik arşivinde, Tukaçevski adına yurt dışından gelen belgelerle hazırlanmış ve daha açılmamış dosyalar bulunduğunu duydum. Bu dosyaların, yabancı ve ulusal basından alınan kupürlerle NKVD ve GRU rezidenturaları, TASS muhabirleri, diplomatlar ve ticari misyon şeflerinin raporlarından ibaret olduğunu söyleyebilirim. Tukaçevski isminin yurt dışında nasıl algılandığı bu belgelere bakılarak anlaşılabilir. Özel Yabancı Posta Dosyası denilen bu dosyalarda yabancı kamuoyunun Sovyet büyükelçilerine ve hükümet heyetlerine başkanlık eden isimlere yönelik tepkileri derleniyordu. Bunların arasında, üst düzey Sovyet yetkilileriyle yapılan toplantılara ait istihbarat kanalları üzerinden rapor edilen Alman, Fransız ya da İngiliz tutanakları da bulunuyordu. Bu belgeler son derece değerliydi, çünkü müzakere yürütülen kişilerin düşüncelerini ortaya koyuyordu.

Bu işin vahameti, Stalin ve ardından Kruşçev, Brejnev ve Gorbaçov'un bu dosyalarda yer alan belgeleri iktidar mücadeleleri sırasında rakiplerine karşı kullanmalarından geliyor. Toplanan kupürler genellikle pek dikkate alınmıyordu, ancak Stalin'le birlikte, kişiler hakkında yabancı basında yer alan değerlendirmeler suç delili olarak kullanılmaya başlandı. Merkez Komitesi'nin çıkardığı özel bir kararnameyle resmileşen bu hüküm, 1989'da Rus lider Boris Yeltsin aleyhine de kullanılacaktı. Yeltsin, ABD'ye yaptığı ilk ziyarette, alkol problemi nedeniyle basının hedef tahtasına konmuştu. Kupür servisi, 1991'de, Gorbaçov'un eski dışişleri bakanı Eduard Şevardnadze'yle yaşadığı çatışma sırasında da faaliyetteydi. Gorbaçov kupürlerin bu amaçla kullanılmasını ancak iktidarının son günlerinde, Kasım 1991'de terk edecekti. TASS başkanı ve Gorbaçov'un yakın dostu Vitaliy Ignatenko, bu yerleşmiş uygulamaya son veren isim oldu.

1930'larda, hükümete ya da Stalin ve Voroşilov gibi parti liderlerine sadakat göstermeyen herkesin kesin olarak devlet düşmanı olarak görüldüğünü düşünüyordum. Beria ve Abakumov'un, Tukaçevski hakkındaki küçümseyici ve kötümser görüşlerini çok sonraları fark edebildim. Üst liderlik bu iddiaların uydurma olduğunun farkındaydı. Askerî komplo yalanına başvurdular, çünkü tasfiye etmek istedikleri isimlerin liderliğe rakip olduğunu kabul etmek hem kendilerine hem de partiye zarar verecekti.

Tukaçevski'nin Voroşilov hakkında ciddi laflar etmesi 1937'de ağır suç kabul edilmişti, ancak 1957'de itibarı iade edilince tüm bunlar bir anda suç kapsamından çıkarıldı. Yasalar değişmemişti ya da bir özür söz konusu değildi. Resmî parti belgelerinde, üstü kapalı bir biçimde "hatalar" yapıldığından söz edilliyordu.

Finlandiya'daki NKVD rezidenti Boris Ribkin, 8 Nisan 1938'de, Kremlin'e çağrıldı. Stalin ve Politbüro'nun diğer üyeleri, onu resmî yoldan Sovyet hükümetinin gayriresmî Finlandiya elçisi yaptılar. Ribkin, Stalin'in talimatı uyarınca, Küçük Çiftçi Partisi'nin kurulması için bağışta bulundu. Bu parti, Finlandiya'nın tarafsızlığı yönünde siyasi propaganda yürütecekti. Ribkin'in Fin hükümetine, İskandinavya üzerindeki çıkarların paylaşımını ve Sovyetler Birliği'yle ekonomik işbirliğini düzenleyen gizli bir antlaşma önermesi istenmişti. İmzalanacak antlaşmaya göre, taraflar başka ülkeler tarafından saldırıya uğramaları durumunda birbirlerine ekonomik ve askerî yönden destek sağlayacaktı. Bu antlaşma, Avrupalı güçlerin saldırısı karşısında Finlandiya'nın güvenliğini garanti altına alıyor ve iki ülke karşılıklı olarak kalıcı ekonomik taahhütlerde bulunuyordu. Tasarıda, aynı zamanda, Finlandiya ve Sovyetler Birliği arasında uzanan Baltık bölgesi üzerinde askerî ve ekonomik düzeyde bir nüfuz alanı oluşturulması öngörülüyordu.

Ribkin, Finlerin doğu komşusuna yönelik tarihi düşmanlığı bir tarafa bırakıp antlaşmayı destekleyeceklerinden emin olmadığını dile getirdi, ancak Stalin bu önerinin Sovyet büyükelçisini devreye sokmadan sözlü olarak yapılması gerektiğini ifade ediyordu. Ribkin kendisine söyleneni yaptı ve Finler tasarıyı reddettiler. Ancak bu olay Finlandiya liderliğinde bir çatlama yaratmıştı. Daha sonra bunu lehimize kullanacak ve 1944'te İsveçli Wallenberg ailesinin arabuluculuğunda, Finlandiya'yla ayrı bir barış antlaşması imzalamayı başaracaktık.

Benzer teklifler gayriresmî yollardan Almanlara da götürüldü mü, bilmiyorum. Ancak Finlandiya savunma konseyi başkanı Mareşal Carl Gustaf Mannerheim'ın bu teklifle ilgili olarak Hitler'i bilgilendirdiğini düşünüyorum. Hitler, dışişleri bakanı Joaquim von Ribbentrop'u Ağustos 1939'da saldırmazlık antlaşması görüşmeleri kapsamında Moskova'ya gönderdiği zaman, işi yalnızca Molotov ve Stalin'in anlık tepkilerine bırakmamıştı. Bu tür tekliflere açık olduğumuzu biliyordu, çünkü Finlandiya'yla benzer bir süreç yaşamış, ancak başarısız olmuştuk.

Finler, Nisan 1938'de antlaşmayı geri çevirdiler, çünkü onlar için İngiltere, İsveç ve Almanya'yla müttefik kalmak çok daha önemliydi.

Doğu ile Batı arasında tampon bölge olmanın hiçbir kazanç getirmeyeceğini düşündüler. Ancak, önce Sovyetlerle yapılan sınır savaşında sonra da Alman-Sovyet savaşında alınan yenilgiler nedeniyle bu konuma itilmeye zorlandılar. Almanlarla beraber Sovyetlere saldırarak rüzgâr eken Finlandiya savaşın yarattığı fırtına bulutlarından kaçamayacaktı. Sonuç olarak, Finlandiya, 1938'de Ribkin'in ortaya koyduğu plana kıyasla çok daha elverişsiz koşulları kabullenmek zorunda kalacaktı.[7]

Ağustos 1939'da, yoğun bir istihbarat trafiği yaşanıyordu. Donald Maclean'ın Londra'dan Paris'e nakledilmesinin ardından[8] elimize geçen güvenilir raporlar, Fransız ve İngiliz hükümetlerinin Almanya'yla savaşa girmesi durumunda Sovyetler Birliği'ni desteklemeye istekli olmadıklarını gösteriyordu. Bu raporlar, üç ya da dört yıl önce Philby, Maclean ve Burgess'ten oluşan Cambridge grubunun sağladığı bilgilerle uyuşuyordu. İngiliz kabinesi, isim vermek gerekirse Neville Chamberlain ve Sir John Simon, Sovyet ve Alman ordularının karşı karşıya gelmesi durumunda Hitler'i destekleyecek gizli bir antlaşma ihtimali üzerinde duruyordu. Bu konuda Almanya'dan gelen istihbaratın özel bir yeri vardı. Güvenilir üç kaynaktan edinilen istihbarat sayesinde, Wehrmacht generallerinin Sovyetler Birliği'yle girilecek bir savaşa şiddetle karşı olduğunu öğrenmiştik.

Saldırmazlık antlaşması imzalama ihtimalimizin bulunduğu ülkeleri bir an önce gözden geçirme talimatı aldık. İngiltere ve Fransa ile hâlihazırda görüşüyorduk, ancak bu noktada Almanya'yı da gündemimize alacaktık. Alman tarafında, Sovyetler Birliği'yle barış antlaşması yapılmasını, yalnızca Doğu Prusyalı aristokratlar ve ordu içinde nüfuz

---

7. Karelya boğazı üzerinde yer alan Sovyet-Fin sınırını Leningrad'dan daha da öteye taşıyarak şehri denizden gelebilecek saldırılara karşı korumak isteyen Sovyetler Birliği, Finlandiya Körfezi'ndeki bütün adaların yönetimini almak üzere Finlerle resmî müzakerelere başladı, ancak Finler Stalin'in taleplerini reddedince görüşmelerden sonuç alınamadı. Leningrad askerî bölgesine bağlı Sovyet birliklerinin saldırısıyla 30 Kasım 1939'da Kış Savaşı başladı. Sovyetler kolay bir zafer elde edeceğini umuyordu, ancak çok geçmeden küçük düşürücü bir direnişle karşılaştılar ve ağır kayıplar vermeye başladılar. Beyaz kamuflajlarıyla kayaklar üzerinde hareket eden Finler kış koşullarında savaşmaya daha hazırlıklıydılar. Sovyetler ağır topçu bombardımanına başladılar ve ardından 1000 tank ve 140.000 askerden oluşan bir kuvvet gönderdiler. Mannerheim Hattı'nı bu saldırılarla birlikte ancak 17 Şubat'ta yarabildiler; bu arada Finlerin rezervleri tükenmişti. Stalin, savaşın sona doğru yaklaştığı 11 Mart 1940'da, Finlere daha ağır koşullar dayatacak ve onları 57.000 kilometrekarelik bölgeden çekilmeye zorlayacaktı. Bkz. Alan Bullock, *Hitler and Stalin: Parallel Lives* (New York: Alfred A. Knopf, 1992), ss. 659-662.

8. Donald Maclean, iki yıldan uzun süre Londra görevinde kaldıktan sonra, İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen rutin bir atamayla 1938 sonbaharında Paris büyükelçiliğinin üçüncü sekreterliğine getirildi.

sahibi birtakım isimler destekliyordu. Bunlar, Tukaçevski'nin gayretleri sayesinde, Wehrmacht ve Kızıl Ordu arasında işbirliği kurulabileceğine inanmışlardı.

Masadaki ihtimaller arasında İngiltere ve Fransa'yla antlaşma imzalamak ya da Almanya'yla bir uzlaşma sağlamak da yer alıyordu. Bu seçenekleri değerlendirmek üzere çalışmaya başladığımız sırada, Berlin ve Moskova arasında gizli bir antlaşmanın çoktan hazırlanmakta olduğu aklımın ucundan bile geçmiyordu. Alman dışişleri bakanının 23 Ağustos 1939'da Moskova'ya gelişini büyük bir şaşkınlıkla karşıladım. Üstelik bu ziyaretten bakanın varışından yalnızca birkaç saat evvel haberim oluyordu. Ribbentrop'un gelişinden on üç saat sonra, 24 Ağustos gecesi saat 2:00 sıralarında, Kremlin'de bir saldırmazlık paktı imzalanmıştı ve bunun ani bir karar olmadığı ortadaydı. Sovyet liderliği, Uzakdoğu ve Avrupa'da iki cephede birden savaşmak istemiyordu ve ne pahasına olursa olsun bunun önüne geçmeyi hedefliyordu. İdeolojik kaygılarla yürütülmeyen bu tür diplomatik ilişkiler 1920'li yıllardan beri yürürlükteydi. Benito Mussolini'nin faşist rejimi 1922'de iktidara geldikten sonra, Sovyetler Birliği ve İtalya'yla ekonomik işbirliğini sürdürmüş ve ilişkiler normal seyrinde devam etmişti. Kremlin, Sovyetler Birliği'nin istikrarını garanti altına almak adına tüm rejimlerle anlaşmaya hazırdı. Stalin ve yardımcılarının birinci önceliği, jeopolitik emellerinin peşinden giderek Sovyetler Birliği'ni dünyanın en büyük süper gücüne dönüştürmekti.

Ülke ancak 1934'te, kolektifleştirme hamlesine son verilmesiyle iyi kötü bir istikrar yakalamıştı. O zamana dek iç savaşla, kargaşa ve çalkantılarla beslenen tam bir kaos hâkimdi. Sanayileşme hamlesi de aynı şekilde ancak otuzlu yılların ortalarına doğru meyve verecekti. Ülkenin büyüyen gücü, Japonlara karşı Moğolistan ve Mançurya'da elde edilen başarılarla sergilenecekti. Tüm büyük güçlerle diplomatik ilişkiler kurduğumuzdan, görünürde uluslararası topluluğun bir üyesi sayılabilirdik, ancak bu ülkeler kendi aralarında çıkar hesapları yapmaya başlayınca tecrit olmaktan kurtulamıyorduk. Batılı güçlerle Japonya arasında Avrupa ve Asya'nın geleceğine dair önemli antlaşmalar yapılırken, Sovyetler Birliği'nin çıkarları pek hesaba katılmıyordu. İngiltere ve Almanya arasında, 1935'te, Alman donanmasının yeniden silahlanmasını kabul eden bir antlaşma imzalanmıştı. Büyük güçler arasındaki silahlanma yarışı sonraki yıllarda da bazı antlaşmalara konu olacak, ancak Sovyetler Birliği bunların hiçbirine dâhil edilmeyecekti.

Hitler'e karşı ittifak ihtimalini araştırmak amacıyla Ağustos 1939'da Moskova'ya gelen Fransız ve İngiliz heyetine temsilci düzeyin-

de isimler başkanlık ediyordu. Stalin'in Hitler'e karşı yürüttüğü taviz politikası, Batı dünyası ve Japonya'nın Sovyet komünizmine duyduğu düşmanlık üzerine kuruluyordu. SSCB, bu nedenle, sonsuza dek uluslararası topluluktan dışlanma tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

II. Dünya Savaşı'nı Hitler başlattı, ancak bunun sorumluluğunu Hitler'e meydan veren Sovyet, İngiliz ve Fransız hükümetleri de paylaşıyor. İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği arasındaki güvensizlik ortamı ortak bir mutabakatın oluşmasına imkân vermediği için Hitler'in Polonya'ya saldırması önlenemedi. II. Dünya Savaşı tarihçilerinin gözünden kaçan bir gerçek var. İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği Hitler'in ilerleyişini durdurmak amacıyla Mayıs 1939'da masaya oturmuşsa, bu, Başkan Franklin D. Roosevelt'in girişimleri sayesinde olmuştur. Donald Maclean'ın raporuna göre, Roosevelt, Başbakan Chamberlain'e bir elçi göndererek Batı Avrupa'daki Alman hâkimiyetinin İngiliz ve Amerikan çıkarlarına zarar vereceği konusunda onu uyarıyor. Britanya'nın Avrupalı müttefikleriyle müzakerelere başlaması yönünde Chamberlain'e baskı yapan Roosevelt, Hitler'i kontrol altında tutabilmek için bu sürece Sovyetler Birliği'nin de dâhil edilmesini istiyor. İstihbarat raporlarına göre, İngiliz hükümeti, ABD'nin bu girişimine tereddütle yaklaşıyor ve bunun üzerine Roosevelt, Hitler'i durdurmak için alınacak askerî önlemler konusunda Sovyetlerle müzakere başlatılması için İngiltere'ye baskı yapmak zorunda kalıyor.

O zamanlar Hitler'le imzalanan saldırmazlık antlaşmasının bir oldubittiye getirildiğini düşünüyordum. Antlaşmadan iki gün önce, Almanya'yla barışçıl bir çözüm seçeneğini değerlendirmek üzere talimat almıştım. İmzalar atıldığında, bu stratejik mesele hakkında hâlâ Stalin ve Molotov'a tavsiyeler sunmakla meşguldük. Stalin müzakereleri kendi başına tam bir gizlilik içinde yürütmüştü.

Molotov-Ribbentrop Paktı'nın gizli protokollerinden haberim yoktu.[9] Hassas diplomatik ilişkiler söz konusu olduğu zaman bu tür protokollere rastlamak mümkündür. Örneğin, İngiliz hükümeti savaşın arifesinde Polonya'yla gizli protokoller imzalamıştı. Bu antlaşmaya göre, Polonya ve Almanya arasında savaş çıkması durumunda, İngiltere Polonya'ya askerî yardım taahhüdünde bulunuyordu. Benzer bir şekilde, Alman haftalık *Wecht* dergisi, 1993 yılında Almanya'nın birleşmesinden hemen önce, Gorbaçov ve Şansölye Helmut Kohl ara-

9. Bu gizli protokollerde, Almanya ve SSCB'nin Polonya ve Baltık devletlerini aralarında nasıl paylaşacağı ayrıntılı biçimde belirtilmişti.

sında imzalanan gizli protokolleri ve düzenlenen gizli toplantıların tutanaklarını yayımlayacaktı. Şimdi, Molotov-Ribbentrop Paktı'nın gizli protokollerine bakınca gizli hiçbir şey göremiyorum. Bu antlaşmalara dayanarak verilen emirler kesin ve açık olmakla birlikte, yalnızca istihbarat başkanlığının değil askerî, diplomatik, ekonomik liderlikler ve sınır güvenliği birimlerinin de bilgisi dâhilindeydi.[10] Polonya'nın paylaşılmasını öngören ve Ekim 1939'da imzalanan protokollere eklenen meşhur harita, bir hafta sonra Stalin ve Ribbentrop'un imzasına yer verilmeden *Pravda*'da yayımlandı. Bu haritayı tüm dünyanın görmesini istemişlerdi. Tabii o zamana kadar Polonya çoktan Alman istilasına uğramış, Britanya ve Fransa savaşa girmişti.

Ekim 1939'da, istihbarat direktörü Pavel M. Fitin ve Beria'nın yardımcısı Vsevolod Merkulov'la beraber Molotov'un Kremlin'deki ofisinde bir toplantı yaptık. Toplantıda genelkurmay bünyesindeki operasyon dairesinin şefi Tümgeneral Aleksandr M. Vasilevski (1950'lerde savunma bakanlığı yaptı), dışişleri komiser yardımcısı V. P. Potemkin, Devlet Planlama Komitesi'nin başkan yardımcısı Borisov, donanma komutan yardımcısı Amiral İvan S. İsakov, sınır birlikleri komutanı General İvan İ. Maslennikov ve GRU komutanı Tümgeneral İ. V. Panfilov bulunuyordu.

Toplantının gündeminde Baltık ülkeleri vardı. Bu coğrafyadaki stratejik çıkarlarımızın korunması için neler yapılabileceği tartışıldı ve çeşitli öneriler ortaya atıldı. Litvanya, Letonya ve Estonya hükümetleriyle imzalanan antlaşmalar uyarınca birliklerimiz bu bölgede çoktan konuşlanmıştı. Molotov toplantıyı şu sözlerle açtı: "Baltık bölgesinin Sovyetler Birliği'nin jeopolitik çıkarları açısından birincil önem arz ettiği konusunda Almanya'yla mutabıkız. Ancak Alman makamları bunu prensipte kabul etmekle birlikte, Baltık devletlerini Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyetlere dönüştürecek 'esaslı toplumsal dönüşümlere' rıza göstermeyecektir. Sovyet liderliği, Sovyetler Birliği'nin Baltık bölgesindeki jeopolitik çıkarlarını kalıcı olarak güvence altına almanın bilakis bölgedeki enternasyonalist proleter hareketine destek sağlamaktan geçtiğine inanmaktadır. Böylece bu coğrafya, Sovyet devleti için güvenilir bir sınır bölgesine dönüşecektir."

Bu konuşma, Hitler'le yapılan antlaşmanın koşullarını nasıl yorumladığımızı ortaya koyuyordu. Bununla birlikte, 1939 sonbaharında, Baltık cumhuriyetlerindeki siyasi, ekonomik, askerî ve istihbari faaliyetlerimiz hız kazanıyordu. İsveç ve Berlin'deki rezidenturala-

10. Başkanlık Arşivleri'nde yer alan tam metin 1992'de yayımlandı.

rımızdan Almanların Riga ve Tallinn'e üst düzey ekonomik heyetler göndermeyi düşündüğünü öğrenmiştik. Teyit edilmiş bu bilgiye göre, Letonya ve Estonya'yı kendi ekonomik ve siyasi şemsiyeleri altına almak isteyen Almanlar, bu ülkelerle uzun vadeli antlaşmalar yapmak niyetindeydiler. Berlin ve İsveç'ten gelen bu telgraflar her zamankilerden biraz farklıydı. Gönderilen bilginin yüksek önceliğini gösterir bir şekilde, her birinin üzerinde büyükelçi ve rezidentin ayrı ayrı imzaları yer alıyordu. Telgraflar geldikten sonra, önce Molotov ardından da Beria'nın onayından geçmiş ve her zamanki gibi NKVD'de işleme konması için Beria'nın emriyle Fitin'e ve bana gönderilmişti. Büyükelçi ve rezidentlerin imzasıyla gönderilen bu tür yüksek öneme sahip telgraflar, aynı zamanda Politibüro'nun bazı üst düzey üyelerine ve dışişleri bakanına da iletiliyordu.

Fitin, telgrafları, sınıra yakın bölgelere yerleşerek milliyetçi ve göçmen örgütlerle mücadele eden birimin şefi Gukasov'a göndermişti. Bir yıl önce, Parti Bürosu'ndan soruşturulmamı isteyen Gukasov, Beria'nın talimatlarını bana iletmemişti. Sadakatimden hâlâ şüphe ediyor, belki de sırf garezinden ötürü yapıyordu bunu. Letonya, Litvanya ve Estonya'da Alman istihbaratına karşı koyabilmek adına, kendi başına bir dizi yetersiz öneriyle geliyor ve bunları beni atlayarak Fitin'e gönderiyordu. Bu üç ülke de, sadece Ruslardan ve Yahudi göçmenlerinden oluşan ajan şebekelerinden faydalanmak istiyordu. Sonuç, skandal olacaktı.

Beria, Fitin'le beni ofisine çağırmıştı. Fitin, Gukasov'un tavsiyelerinden bahsedince, benim de fikrimi soracaktı. Dürüstçe bir fikrimin bulunmadığını, hiçbir talimat almadığım gibi Almanların Riga'daki planlarından da habersiz olduğumu söyledim. Bir süredir başka meselelerle meşguldüm. Beria çılgına dönmüş halde telgrafların getirilmesini istemiş ve imzamın eksik olduğunu görmüştü. Bu konuda kurallar çok netti. İstihbarat dairesinde elinizden gizli bir belge geçiyorsa bunu imzalamanız gerekirdi. Gukasov bu olayın ardından sert bir fırça yedi. Beria, emirlerine uymaması durumunda başına gelecekler konusunda Gukasov'a ağır tehditler savurmuştu. Telgrafları bana neden göndermediği sorulduğunda, sesini alçaltarak, kendinden emin bir şekilde, Soruşturma Dairesi'nin şefi Sergiyenko'dan istihbarat bürosunun eski liderleriyle şüpheli ilişkiler içinde olduğuma dair bazı deliller elde ettiğini söyleyecekti. Beria, Gukasov'dan saçma sapan hesaplar içinde olmamasını istiyor, emirlerini derhal ve tereddüt etmeden yerine getirmesi gerektiğini söylüyordu.

Beria'ya göre, Avrupa'daki savaş, istihbarat konusundaki önceliklerimizi büyük ölçüde değiştirmişti. Stalin, istihbarat görevlilerinin dış güçlerin iktidar çevrelerinde yaşanan çatışmalardan faydalanarak siyasi manipülasyonlara girişmesini istiyordu. Stalin'in sözlerini tekrarlayan Beria, Baltık ülkelerini kastederek şunları söylemişti: "1918'de, Alman süngülerinin himayesi altında sözde bağımsızlıklarını ilan eden yarı kukla hükümetleri düşürmenin yolu budur. Bu devletler Alman makamları tarafından o yıllarda olduğu gibi şimdi de Alman imparatorluğunun kenar mahalleleri ve kolonileri olarak görülüyor." Beria, bu sözlerinin ardından bana dönerek şöyle dedi: "Ancak biz Britanya ve İsveç'in bu bölgedeki çıkar çatışmalarının üzerine oynamalıyız. Bu mesele üzerinde düşün, Çiçayev'i derhal Moskova'ya çağır ve üç gün içinde bu iş için gerekli lojistik destekle birlikte önerilerini sıraladığın bir rapor hazırla."

Bu kibrin arkasında Stalin, Molotov ve Beria'nın Hitler'le yapılan antlaşmadan nasıl faydalanmak istedikleri görülebiliyordu. Bu durum, üçünün de özgüveninde büyük değişim yaratmıştı. Daha da önemlisi, jeopolitik çıkarlarımızı ilgilendiren bölgelerin iç meselelerine "önemli düzeyde" nüfuz etmek üzere etkin önlemler almaya başlamıştık.

NKVD'nin Riga rezidenti İvan Çiçayev Moskova'ya geldiğinde, Başkan Karlis Ulmanis ile savunma bakanı Janis Balodis arasındaki anlaşmazlığın Letonya hükümetinde sert bir bölünme yarattığını söyleyecekti. Bu çatışma, çoktandır Alman ve Sovyet baskısıyla başa çıkmaya çalışan Letonya rejimini ciddi bir istikrarsızlığa sürüklüyordu. Almanlar, doğal olarak, Letonya ekonomisi ve iş çevrelerindeki güçlü destekçilerine güveniyorlardı. Bizim etki alanımızda ise daha ziyade Komünist Parti'yle ilişkili sol kanat gruplar ve sendikalar yer alıyordu. Bununla birlikte, Letonya ve diğer Baltık devletleri, aslında Almanya'yla bizim aramızda bir tampon bölgeydi. Molotov'un Kremlin'deki ofisinde, Alman ve Sovyet çıkarlarının eşit şekilde temsil edileceği kapsamlı bir koalisyon hükümeti kurma fikri ele alındı. Ulmanis bu fikre itiraz etmiş, dışişleri bakanı Wilhelm Munter ise beklenmedik biçimde destek vermişti. Bu arada, bizim desteğimiz ve teşvikimizle başlayan işçi grevleri tüm bölgeye yayılmaktaydı. Baltık devletlerinin Britanya ve Batı Avrupa'yla kurduğu ticari ilişkiler kopmuş, savaşın yol açtığı ekonomik kriz daha da derinleşmişti.

Çiçayev'le birlikte ofisime gelen Riga'daki Sovyet Büyükelçiliği'nin danışmanı Mihail Vetrov, Ribbentrop'la sık sık görüşmeler yaparak Berlin'de isminden söz ettiren Munters'in ihtiraslarını istismar etmeyi öneriyordu. Ulmanis hükümeti, ekonomik başarısızlıklar ve Riga'daki Alman işadamlarının şovenist tutumuna müsamaha göstermesi

nedeniyle halk desteğini yitirmişti. Almanlar temel ürünleri stoklayarak Batı'yla ticaretin kesilmesinden çıkar sağlamaya başlamışlardı. Letonya'nın yaptığı bütün ihracatın yüzde yetmişi çok ucuz fiyatlarla Almanya'ya gönderilir olmuştu. Beria ve Molotov'a verdiğim raporda, hükümetin düzenli ordu ve askerî teçhizattan yoksun olduğunu, çiftçi ve esnaf çocuklarından oluşan yedek polis gücüne, bir anlamda yerel bir milis desteğine bel bağladığını belirtmiştim.

Dışişleri bakanı Munters kendini hem Almanlar hem de Sovyetlerin kabul edeceği yeni hükümete liderlik edecek ideal isim olarak sunuyordu. Letonya'nın en büyük gazetesine ellinci doğum günü şerefine Molotov'un bir fotoğrafının basılması için talimat vermişti. Bu jesti, Molotov'la şahsi münasebet kurmak yönünde ne kadar hevesli olduğunu gösteriyordu. Tepki vermekte gecikmedik. Matveyev ismine düzenlenmiş diplomatik bir pasaport aldım. Munters'e, Riga'da Molotov'un özel danışmanlarından Matveyev adında biriyle görüşeceği söylenmişti. Gayriresmî mesajlarını Sovyet liderliğine bu şekilde ulaştıracaktı. Bu sefer tren yolunu kullanmamıştım. Bir SB bombardıman uçağıyla, Haziran 1940'da, Riga'ya gönderildim. Vetrov'la birlikte Munters'le gizli bir görüşme yaptık. Hükümetimizin Letonya'daki yönetimin bir an önce değişmesini temenni ettiğini ve kendisinin koalisyon hükümetine başkanlık etmesini anlayışla karşılayacağını söyledik.

Letonya hükümetinin kontrolünü ele geçirmek için çok yönlü bir operasyon yürütüyorduk. Operasyondan Beria'nın başyardımcısı Merkulov sorumluydu ve bu işi planlamak üzere benden önce Riga'ya gönderilmişti. Riga'da Molotov'un danışmanı rolünü oynuyordum, ancak asıl görevim Merkulov'a rapor vermekti. Merkulov, Molotov ve Beria'yla özel bir telefon hattı üzerinden iletişim kuruyordu. Başkan Ulmanis'e istifa etmesi yönünde bir ültimatom verildi. Birliklerimizin ülkeyi işgalinin ardından, Ulmanis tutuklandı. Başlangıçta Munters'i koalisyon hükümetinin başına geçirmeyi düşünmüştük, ancak oyunun kuralları zamanla değişecekti. Almanlar, Batı'ya askerî harekât düzenlemekle meşgulken, Letonya'yla ilgilenemezdi. Molotov ve Stalin, Baltık bölgesindeki kilit mevzilere Munters gibi iki taraf için de kabul edilebilir isimler yerine, Komünist Parti'ye yakın güvenilir kişileri getirmeye karar vermişti. Koalisyon kurmak amacıyla ortaya konan ilk tasarının bazı şartları korunmuştu. Letonya ve Estonya generallerine Kızıl Ordu'da eşdeğer rütbeler verildi. Munters ise bir süre daha tutuklanmayacaktı.[11]

---

11. Sovyetler Birliği'nin uygun gördüğü benzer koalisyon hükümetleri Litvanya ve Estonya'ya da dayatıldı.

Vetrov ve ailesi kişisel eşyalarıyla birlikte sessiz sedasız Moskova'ya nakledilivordu. Taşınma işini ayarlamak üzere birlikte kaldığı eve gittik; oradan da, üniversitede görev yapacağı Voronej'e doğru yola çıktık. Almanlara, Munters'in siyasi kişiliğini hâlâ önemsediğimize dair resmî bir tebliğ gönderdik. Moskova'da, tamamen bizim gözetimimiz altında, Alman diplomatlarıyla buluşacağı bir öğle yemeği ayarlanmıştı. Ancak Munters'e biçilen kukla başkan rolü sona ermişti. 1941'de, Almanya'yla savaş patlak verince, Sovyet hükümetine yönelik düşmanca faaliyetlere girişmekten tutuklanıp uzun bir hapis cezasına çarptırıldı. Tuhaf bir rastlantı eseri, 1958 yılının sonu ya da 1959'un ilk aylarında Vladimir hapishanesinde Munters'le karşılaşacaktım. Munters serbest kaldıktan sonra Vladimir'den ayrılmadı. Emeklilik günlerini *Izvestiya* gazetesine Letonya'nın Sovyetler Birliği'yle ittifak yapmaktan başka çaresi olmadığını öne süren yazılar yazarak geçirdi.

Baltık devletlerinin Kremlin ve Berlin'de tayin edilen kaderi, Doğu Avrupa'nın Yalta'da yazılan kaderinden pek farklı değildi. Ortada gerçekten çarpıcı benzerlikler bulunuyor. Ön antlaşmalar iki tarafa da yakın koalisyon hükümetleri kurulmasını öngörüyordu. Diğer güçlerin nüfuz alanlarıyla ülkemiz arasında tampon bir bölgeye ihtiyaç duyuyorduk ve savaştan sonra Kızıl Ordu'nun varlık göstermeye devam ettiği bölgelerde sert çatışmalar yaşamaya hazırdık. Kremlin için komünizm misyonu, bir kez daha, Sovyet devletinin gücünü pekiştiren bir ilkeye dönüşüyordu. Süper güç olmaya devam edebilmek için askerî gücümüze ve komşu devletler üzerinde kurduğumuz hegemonyaya bel bağlamıştık. Komünist devrimin dünyaya yayılması fikri, dünyaya hâkim olma arzusunun üzerine çekilen ideolojik bir örtüden ibaretti. Bu kavram özünde ideolojik olsa da, kazandığı boyut itibarıyla Realpolitik içinde ele alınmalıydı. Sovyetler Birliği için bu kapı ancak Molotov-Ribbentrop Paktı'ndan sonra açılacaktı. Gizli protokollerde, Sovyetler Birliği'nin jeopolitik çıkarları ve sınırlarını genişletme arzusu, ilk olarak dünyanın önde gelen güçlerinden biri tarafından, resmen kabul ediliyordu.

Gukasov hadisesinin üzerinden çok geçmemiş ve Letonya'daki durum hâlâ belirsizliğini korurken, Beria beklemediğim bir zamanda beni odasına çağırtmıştı. Yanına gittiğimde, açıklama dahi yapmadan Dinamo Stadyumu'na futbol maçı izlemeye gideceğimizi söyledi. Sendika takımı Spartaküs ile NKVD'nin takımı Dinamo arasında oynanan maç o yıllarda başlı başına bir hadiseydi. Beria'nın Dinamo Stadyumu'nun restoranında bazı ajanlarla görüşmek istediğini düşünmüştüm. Ajanlarla görüşmek için daha iyi bir yer düşünülemezdi,

çünkü buradaki localara dinleme cihazları yerleştirilmişti. Stadyumun önünde arabadan indikten sonra Kobulov, Lavrenti F. Tsanava, Maslennikov ve diğer yardımcıları bir anda Beria'nın etrafını sardı. Saygıdan ödün vermemek adına biraz geriden yürüyordum. Beria arkasını dönerek beni yanına çağırdı. Çok geçmeden kendimi stadyumun hükümet locasında buldum. Beni önce Malenkov'la, ardından da diğer parti ve hükümet yetkilileriyle tanıştırdı. Maçı bu lüks locada izlesem de, pek rahat ettiğim söylenemezdi, çünkü maç muhabbetine girmeye bir türlü cesaret edemiyordum. Tek kelime etmemiştim, ancak böylesine mühim bir ortamda bulunuyor olmam Kruglov, Serov ve Tsanava gibi isimlere Soruşturma Dairesi'nin arşivlerinde aleyhimde deliller bulunduğu yönündeki söylentilere son vermeleri için yeterli bir uyarı olmuştu. Artık ülke liderliğinin güven duyduğu bir adamdım.

Şansım var ki Beria'yla evinde ya da daçasında yaptığım tüm şahsi görüşmeler görev icabı gerçekleşmişti. Bu durum, Beria'nın bir dönem himayesine aldığı Vardo Mataradze'nin düğünü için de geçerliydi. Vardo, Emma'dan casusluk eğitimi almıştı. Çekici bir kadındı ve henüz Tiflis'de bir tıp öğrencisiyken Beria'nın metresi olduğu yönünde dedikodulara konu olmuştu. Beria onu Moskova'ya naklederek sekreterliğinde işe almıştı. Bir müddet sonra gene Beria'nın girişimiyle alt kademeden Gürcü bir NKVD memuruyla evlenecekti. Düğüne çağrılma nedenim gelin ve damadın davranış ve eğilimlerini değerlendirmekti. Örneğin içkiyle araları nasıldı; çok içiyorlar mıydı? Onları Gürcü göçmen topluluğu içinde faaliyet yürütecekleri Paris'e göndermeden önce, haklarında her şeyi öğrenmemiz gerekiyordu.

Vardo, Paris'te geçen bir ya da iki yılın ardından Moskova'daki istihbarat başkanlığına döndü ve tutuklanacağı 1952 yılına kadar burada hizmet verdi. Paris'teki Gürcülerle birlikte Sovyet devletine karşı komplo kurmakla suçlanıyordu. Bu iddiaya göre, Sovyet karşıtı Gürcü Megreller örgütünün, yani Beria'nın emrinde çalışıyordu.[12] Stalin'in doğrudan emriyle hapse atıldı ve Stalin'in 1953'teki ölümüne kadar içeride kaldı. Beria'nın girişimiyle hapisten çıktı, ancak Beria'nın dü-

12. Beria Karadeniz'e dökülen Rioni Nehri'nin kuzeyinde, batı Gürcistan kökenli bir millet olan Megrellere mensuptu. Önde gelen Komünist Parti yetkilileri, 1952 yılında, milliyetçi bir Megrel örgütüne üye oldukları gerekçesiyle, tasfiye edildiler. (Sudoplatov bu olayı On Birinci Bölüm'de ayrıntılarıyla ele alıyor.) Yirminci Parti Kongresi'nde yaptığı konuşmada, Megreller Olayı'nın Beria tarafından planlandığını ifade eden Kruşçev, anılarındaysa şöyle söyleyecekti: "Stalin'in Beria'dan korktuğu yönündeki görüşlerim, Stalin Megreller Olayı'nı tertip ettiği zaman doğrulanacaktı." *Khrushchev Remembers*, çeviren ve yayıma hazırlayan Strobe Talbott (Boston: Little, Brown, 1970), s. 312. (Türkçe baskısı için bkz. *Kruşçev'in Anıları*, 1971. M. Ali Kayabal ve Mehmet Harmancı, Çev. İstanbul: Milliyet)

şüşünün ardından tekrar tutuklandı. İki sene daha hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı ve tıp kariyerine geri döndü. Ancak Vardo'nun sıkıntıları bunlarla bitmeyecekti. 1939 ya da 1940'ta, Moskova kent hükümeti, Mossovyet Vardo ve kocasına bir daire tahsis etmişti. Bu ev, bir zamanlar Stalin'in emriyle infaz edilen tanınmış tiyatro yönetmeni Vsevolod Meyerhold'a aitti ve aynı zamanda NKVD'nin güvenli evlerinden biriydi. Gorbaçov'un başlattığı yeni bir Stalinsizleştirme kampanyasının ardından Vardo evden çıkmaya zorlandı. Mossovyet'in onu evden çıkarması zordu, çünkü Vardo'nun elinde siyasi baskı mağduru olduğunu gösteren belgeler vardı. İsmi açıklanmasa da, bu dava hakkında televizyon haberleri yapılmıştı ve KGB olası bir kargaşanın önüne geçebilmek adına Vardo'ya en az eskisi kadar iyi bir ev tahsis etti.

Molotov-Ribbentrop Paktı'nın diğer bir sonucu da, Batı Ukrayna'nın ele geçirilmesi oldu. Polonya'nın Alman istilası karşısında yenik düşmesinin ardından birliklerimiz Galiçya ve Doğu Polonya'ya girdiler. Galiçya her zaman Ukrayna milliyetçi hareketinin kalesi olmuştu. Bu hareket, Almanya'da Hitler ve Canaris, Çekoslovakya'da Beneš (1938'de ajanımız olmadan önce) ve Avusturya'da Şansölye Engelbert Dollfuss (1943'teki ölümünden önce) gibi liderler tarafından desteklenmekteydi.

Galiçya'nın başkenti Lviv, Alman işgalinden kaçmaya çalışan Polonyalılar için sığınma merkezi durumuna geliyordu. Polonya ve Almanya'nın 1930'larda karşı karşıya geldiği dönemde, Polonya'da bazı isimler iki taraf için de çalıştığından şüphelenilerek tutuklamıştı. Polonya istihbaratı ve karşı istihbaratı bu çok önemli tutsakları şimdi Lviv'e gönderiyordu. Galiçya'da olan biteni ancak Ekim 1939'da Kızıl Ordu Lviv'i işgal ettiğinde öğrendim. O dönemde Ukrayna başbakanı olan Kruşçev'le onun içişleri komiseri İvan Serov, Batı Ukrayna'yı Sovyetleştirmek için Lviv'e yerleşmişlerdi. Emma, istihbarat başkanlığı bünyesinde Almanya şubesinin direktörlüğünü yürüten Pavel Zhurovlev'le birlikte Lviv'e gönderilmişti. Bu yolculuk nedeniyle hayli kaygılıydım, çünkü Emma'nın görev yaptığı şube Alman ajanları ve yeraltına çekilen Ukrayna milliyetçi örgütlerinden sorumluydu. Ancak buradaki ortam Sovyet Ukrayna'sından oldukça farklıydı.

Lviv'de hâlâ Batının kapitalist hayat tarzı hüküm sürse de, işadamlarının elindeki toptan ve perakende ticaret kısa bir süre sonra Sovyetleştirme politikasıyla ortadan kalkacaktı. Ukrayna Katolik Kilisesi'nin bölgedeki etkisi muazzam boyutlardaydı. Bandera'nın takipçilerince yönetilen Ukrayna milliyetçi örgütleri etkili bir faaliyet yürütüyor ve bölge halkından güçlü bir destek görüyordu. Bunun yanında, komplo

ve suikastlarda oldukça deneyimliydiler. Buna karşın, Kiev'den gönderilen Emma ve Pavel'in de içinde olduğu ekibin böyle bir deneyimi yoktu. Ukrayna milliyetçilerinin güvenlik servisi çok geçmeden Ukrayna NKVD'sinin Lviv'deki bazı güvenli evlerini ortaya çıkaracaktı. Yöntemleri basitti. NKVD karargâhlarına yakın yerlerde gözetleme noktaları oluşturuyor ve askerî çizme giymiş sivil elbiseli birini gördüklerinde hemen takibe başlıyorlardı. Ukraynalı çekistler palto giyerek üniformalarını gizlemeye çalışmış, ancak çizmelerini değiştirmeyi unutmuşlardı. Rusya ve Sovyet Ukrayna'sında herkes bu tarz çizmeler giyiyordu; hatta Sovyet Ukrayna'sında arasanız da kısa çizme bulamıyordunuz. Ne var ki, Batı Ukrayna'da asker ya da polis değilseniz kısa çizme giyerdiniz.

Merkez'e gönderilen bir raporda, güvenli evlerin gizliliğinin kalmadığından bahsediliyordu. Emma, bu gelişme üzerine, Merkez Otel'e yerleşmişti. Önce Varşovalı bir mülteci olmuş, sonra da *Izvestiya* gazetesinin muhabirliğine soyunmuştu. 1920'lerde, Belarus'ta uzunca bir dönem Polonyalı mültecilerle birlikte kaldığı için Leh dilini çok iyi konuşabiliyordu. Bu dönemde, Varşova'dan gelmiş Polonya Yahudi'si bir aileyle yakın ilişki kurmuş ve onları Moskova'ya göndermişti. Moskova'da aileye maddi destek sağlamış ve ABD'deki akrabalarının yanına taşınabilmeleri için aracı olmuştuk. Bu sayede "dostça ilişkiler"imiz sürecek ve aile Sovyet istihbaratı için değerli bir yatırıma dönüşecekti. Emma'nın istihbarat görevlisi olduğunu bilmiyorlardı, ancak ilişkiyi koparmamak üzere sözleşmişlerdi. 1960 yılında aile çevresinden biri Moskova'ya gelerek *Izvestiya*'nın yayınevinde Emma'yı soruşturacaktı. Emma onlara burada çevirmenlik yaptığını söylemişti. Emma Amerika'dan gelen bu adamı dostça karşılayacak, ancak ondan herhangi bir istihbarat hizmeti beklenmeyecekti.

Zhurovlev, Ukrayna'nın yerel liderleriyle Prag, Viyana ve Berlin gibi şehirlerde iyi tanınan kültürel figürlerine karşı hoşgörülü olunması gerektiğine dikkat çektiyse de, Serov ve Kruşçev onun bu uyarılarını dikkate almadı. Serov, bir dönem milliyetçi, bağımsız Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin başkanlığını yürütmüş olan Kost-Levitski'yi tutuklatmıştı. Bu gelişmeyi anında Stalin'e rapor eden Kruşçev, sürgündeki Ukrayna hükümetinin gizli liderine yönelik bu operasyonla takdir toplayacaktı. Kost-Levitski Lviv'den alınarak Moskova'da bir hapishaneye yerleştirildi. Yaşı sekseni aşan bu adamın tutuklanması, Ukrayna entelektüelleri arasındaki imajımızı oldukça kötü etkileyecekti.

Molotov-Ribbentrop Paktı, Ukrayna milliyetçilerinin bağımsız bir Ukrayna Karpat Cumhuriyeti kurma planlarına son vermişti. Bu plan-

lar, 1938'de hem İngilizler hem de Fransızlarca desteklenmekteydi. Ancak Beneš'in Sovyetlerle işbirliği içine girmesiyle bu girişim suya düşecekti. Başkan Beneš Çekoslovakya'nın bazı bölgelerini de içine alan Ukrayna Karpatlarının bu antlaşmayla birlikte Sovyetler Birliği'ne verilmesi yönünde Stalin'le hemfikirdi. 1938'de ölen Konovalets, Hitler ve Göring'le doğrudan ilişki içinde olan tek Ukraynalı liderdi. Avusturya ordusundaki albaylık geçmişi sayesinde Nazilerin iktidar çevrelerinde bir dereceye kadar saygı görüyordu. Ukrayna milliyetçileri içinde Nazi bağlantıları olan başka liderler bulunsa da, ilişkileri düşük düzeyde kalmıştı ve ilişkiye geçilen isimlerin çoğu Abwehr ya da Gestapo'da istihbarat ajanı olarak çalışıyordu. Üstelik savaşın başlamasıyla bu isimlerin İngiliz ya da Fransız makamlarının nazarında hiçbir siyasi hükmü kalmamıştı. Kruşçev Stalin'e yolladığı mesajda, Batılıların geçici bir Ukrayna sürgün hükümeti kurmak istediklerinden söz ederek bu girişimin suya düşmesinde Kost-Levitski'nin tutuklanmasının büyük payı olduğunu öne sürüyordu. Olayların seyri göz önüne alınınca, Kruşçev'in göz boyamaktan ve boş yere koltuk kabartmaktan başka bir iş yapmadığı görülüyor.

Beria'ya gönderilmek üzere Kost-Levitski'nin Moskova'da tutuklu kalmasının ne gibi sonuçlar doğuracağını ele alan bir rapor hazırlamıştım. Daha sonra Molotov'a gönderilen bu raporda, bu tutuklamanın hiçbir şekilde haklı gösterilemeyeceğini vurgulamış, bilakis Galiçya'da ciddi anlamda ses getiren Sovyet karşıtı propagandanın önüne geçebilmek için bölgeyle özel olarak ilgilenmek gerektiğini yazmıştım. Kost-Levitski'nin vakit kaybetmeden serbest bırakılmasını, resmî bir özrün ardından eski sakin hayatına devam edeceği Lviv'e geri gönderilmesini önerdim. Bu önerileri sunarken, Kost-Levitski'nin Galiçya meselesinde oynayacağı rolü hesaplıyordum. Batı Ukrayna'dan Kiev ve Moskova'ya etkili ve saygın bir heyetin gönderilmesi fikrini destekleyebilir, böylece Galiçya'nın Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki özel konumu yerel halkın geleneklerine gereken saygının gösterildiği bir müzakere sürecinde ele alınabilirdi. Molotov ikna olmuştu. Bunun üzerine, Kost-Levitski tahliye edilip özel bir vagonla Lviv'e gönderildi.

Kost-Levitski hadisesinin bu şekilde sonuçlanması memnuniyet vericiydi, ancak bu mesele Kruşçev ve Serov'la karşı karşıya gelmeme neden olacaktı. Molotov ve Ribbentrop arasındaki gizli protokole göre, SSCB Almanya'ya ya da Almanya'nın çıkar bölgelerine taşınmak istemeleri durumunda, kendi çıkar bölgelerimizde ikamet eden Alman vatandaşlarına ya da Alman kökenlilere zorluk çıkarmayacaktı. Bu koşulları lehimize çevirmeye karar vermiştik.

Yüzbaşı Adamoviç ve Rudolf Abel ismiyle de bilinen Teğmen William Fisher'ın[13] ekibini Bukovina, Galiçya ve Alman işgali altındaki Polonya topraklarının kesiştiği sınır bölgesi Çernivtsi'ye göndermiştik. Ekibin görevi Alman, Polonyalı ve Ukraynalı etnik azınlıklar içinden seçilen ajanlarla kurulan bağlantılara son şeklini vermekti. Bu ajanlar, Komünizmden kaçan mülteciler olduklarını söyleyerek Alman kontrolündeki bölgelere yerleşeceklerdi. Adamoviç, Polonya ve Almanya'daki ajanlarımızın fotoğraflarını yanına alarak Çernivtsi'ye gitmek üzere Moskova'dan ayrılmıştı. Varşova, Danzig, Berlin ve Kraków'daki önceden ayarlanmış buluşma noktalarına gelen her bir ajanın bu fotoğraflardakileri tanıması bekleniyordu. Fotoğraflar, diplomatik ve ticari misyonlara mensup ya da gazeteci kılığında görev yapan ajanlara aitti. Fisher bu dört adama basit telsiz eğitimi verecekti.

Adamoviç muhtemelen Çernivtsi'de, Serov'un yardımcısıyla görüşmüştü. Ajanların telsiz eğitimi için gerekli lojistik desteği sağlamak için birlikte çalışma yürütüyorlardı. Ancak Adamoviç bu görüşmeden hemen sonra ortadan kayboldu. Serov onu bulamayınca Fisher'a patlamış ve durumu Kruşçev'e rapor etmişti. Fisher komutan yardımcısı olmasına rağmen, bürokratik ayak oyunlarında tecrübesizdi. Adamoviç'in iki gündür ortada olmadığını yerel NKVD şefine rapor edince doğrudan bana da bir rapor göndererek Moskova'yı bilgilendirmesi gerektiğini düşünmemişti. Beria'nın beni odasına çağırıp Adamoviç'in bu işte ne kadar yol aldığını rapor etmemi istediğinde hissettiklerimi bir düşünün. Beria'nın korktuğu başına gelmişti. Elle tutulur hiçbir şey sunamadım; elimdeki bilgiler bir önceki haftaya aitti.

Ben daha odadan çıkmadan Beria'nın telefonu çaldı. Arayan Kruşçev'di. Ukrayna NKVD'sinin işlerine burnunu sokan bu hain ve beceriksiz güruhunu göreve gönderdiği için Beria'yı paylıyordu. Adamları bu işi kendi başlarına yapabilecek nitelikteydi. Kruşçev, Beria'ya sürekli aynı şeyi soruyordu. "Kim bu alçak Adamoviç?" Yüksek frekanslı telefon hattı nedeniyle kükreyen sesini masanın öbür ucundan duyabiliyordum. Beria ben içerde olduğum için aynı şekilde kaba bir dil kullanmaktan kaçınıyordu. Şunları söylemekle yetinmişti:

---

13. Albay Rudolf İvanoviç Abel ismiyle de bilinen William Fisher (1903-1971) on sene boyunca emekli bir fotofiniş operatörü ve amatör bir ressam olduğunu söyleyerek gerçek kimliği tespit edilmeden çalışma yürüttükten sonra, 1957'de New.York'ta tutuklandı. FBI onu ABD'de ele geçirilen en üst düzey casus olarak görüyordu. Abel, Şubat 1962'de, Sovyetler Birliği tarafından 1960'da vurulan Amerikan U-2 casus uçağının pilotu Gary Powers'la takas edildi. Kariyerine telsiz operatörü olarak başlayan Fisher, II. Dünya Savaşı sırasında Sudoplatov için çalışarak Almanlara karşı telsiz aldatmalarını yönetti. Abel ismini ABD'de tutuklandıktan sonra kullanmaya başladı. (Savaş sonrası yürüttüğü casusluk görevinden Sekizinci Bölüm'de bahsediliyor.)

"Nikita Sergeyeviç, istihbarat servisinin direktör yardımcısı Sudoplatov burada. Adamoviç operasyonundan o sorumludur. Size meseleyi o açıklayacaktır." Ahizeyi alıp konuşmaya başladım. Adamoviç'in Polonya meselesi üzerine uzman bir isim olduğunu söylemeye çalıştım, ancak Kruşçev dinlemeye tenezzül dahi etmedi. Sözümü keserek Adamoviç'in Almanların safına geçtiğinden şüphelendiğini ve bu alçağın Alman bölgesinden kaçırılıp tutuklanması gerektiğini ifade etti. Kost-Levitski ve Adamoviç gibi haydutlara anlayış göstermeye devam edersem kariyerimi bitireceğini söyleyerek telefonu yüzüme kapadı.

Beria sakin ve resmî bir tavırla şunları söyleyecekti: "Adamoviç iki gün içinde ölü ya da diri bulunmalı, sağ ele geçerse derhal Moskova'ya gönderilmeli. Bir Politbüro üyesinin emirlerine uymazsan bunun tüm sorumluluğunu kabul eder, ağır sonuçlarına da katlanırsın. Bu noktada, halk düşmanı ilan edilen eski istihbarat liderleriyle olan mazin de göz önünde tutulacaktır."

Odadan oldukça üzgün ayrıldım. On dakika sonra, birbiri ardına telefonlar yağmaya başladı. Karşı istihbarat, sınır birlikleri sevk ve idaresi, Ukrayna ve Belarus'taki yerel NKVD dairelerinin şefleri Adamoviç'in fotoğrafını istiyorlardı. Beria'nın imzaladığı özel bir talimatla geniş kapsamlı bir araştırma başlatıldı. İki gün geçmiş, ancak Adamoviç'in nerede olduğu hakkında en ufak bir ize rastlanmamıştı. Ciddi bir sorunla karşı karşıya olduğumu anlamaya başladım. Adamoviç'in Moskova'daki karısını aramaya karar verdim, çünkü izleme raporlarında şüpheli herhangi bir davranışına rastlanmıyordu. İlgisiz bir tavır takınmaya çalışarak kocasıyla en son ne zaman konuştuğunu sordum. Kadın aradığım için teşekkür edip kocasının iki gündür evde olduğunu ve ciddi bir sarsıntı geçirdiğini söyledi. Şaşkınlıktan donup kalmıştım. NKVD polikliniğinden doktorlar en az on gün yataktan çıkmamasını söylemişlerdi. Derhal NKVD'nin sağlık hizmetleri şefi General İvan İ. Novikov'u aradım. Novikov, Adamoviç'in rahatsızlığını doğruluyordu.

Üzerimden büyük bir yük kalkmıştı. Beria'ya verdiğim gün sonu raporunda Adamoviç'in Moskova'da olduğunu söyledim. Beria, "Tutuklandı mı?" diye soruyordu. "Hayır," dedim ve durumu açıklamaya başladım. Beria'nın ofisindeydim ve odada ikimizden başka kimse yoktu. Beria sözümü keserek beni paylamaya başladı. Bir Politbüro üyesinden böylesine ağır sözler duyacağımı ummazdım. Koca odanın içinde bir bana bir Adamoviç'e lanet okuyarak dolanıyor, bizi parti liderliğinin önünde kendisiyle birlikte tüm NKVD'nin itibarıyla oynayan ahmak, sorumsuz çaylaklar olarak gördüğünü söylüyordu. On

dakika kadar söylendikten sonra durup, "Neden sesin soluğun çıkmıyor?" diyecekti. Korkunç bir baş ağrısına tutulduğumu söyledim. Beria'nın bu sözleri tüm dengemi sarsmıştı. Beria'nın tepkisi gayet net oldu: "O zaman derhal terk et odamı. Madem hastasın eve git hemen."

NKVD binasından ayrılmadan önce, Adamoviç'in tutuklanma emrini hazırlayarak imzalatmak üzere Merkulov'a götürdüm. Durumu izah etmeye çalıştığım sırada gülmeye başladı ve emir belgesini gözlerimin önünde paramparça etti. O esnada baş ağrım dayanılmaz hale gelmişti. Bir tabip subay bana eve kadar eşlik etti. Ertesi sabah, Beria'nın sekreteri evimi arayarak hattı Beria'ya bağladı. Kibar bir dille sözü çok uzatmadan iyileşmem için üç gün daha evde kalmamı ve eve Gürcistan'dan gelen limonlardan göndereceğini söylüyordu.

Adamoviç'in nasıl ortadan kaybolduğu soruşturmanın ardından ortaya çıktı. Çernivtsi'de kafayı çektikten sonra tuvalette kavgaya tutuşmuş, aldığı darbeler nedeniyle de sarsıntı geçirmişti. Bu haline rağmen Moskova trenine binmeyi başarmış, ancak ayrıldığını Abel'e bildirmeyi unutmuştu. Kavga sırasında ajanlara göstermesi gereken fotoğrafları kaybetmişti. Fotoğraflar daha sonra Ukrayna NKVD'sine bağlı bir ekip tarafından tuvalette bulunacaktı. Ekip bu olayın altında Abwehr'in parmağı olduğundan şüpheleniyordu. Adamoviç'i kaçırmak için böyle bir yol seçmiş olabilirlerdi. Olayın sonunda Adamoviç, NKVD'deki görevini kaybederek Özbekistan dışişlerine atandı. Önce bakan yardımcılığına daha sonra dışişleri bakanlığına getirildi. Adamoviç'i 1950'lerin başında bir kez Moskova'da gördüm. Tiyatroda karşılaşmış, ancak selamlaşmamıştık.

Serov ve Kruşçev'le düştüğüm anlaşmazlıklar maalesef burada son bulmayacaktı. Serov, Polonyalı tanınmış bir opera şarkıcısı olan Wanda Bandrovska'yla aşk yaşamaya başlamış, kadını servise aldığına dair Moskova'ya bir rapor göndermişti. Bu habere herkes çok seviniyordu, çünkü Bandrovska savaştan önce Moskova ve diğer Avrupa başkentlerine sık uğrayan ünlü bir sanatçıydı. Ancak bu coşku uzun sürmedi. Bandrovska Serov'un onayıyla Romanya'ya gidecek, ancak konsolosluk danışmanı olarak görev yapan Bükreş rezidentimizle görüşmeyi reddedecekti. Ukrayna NKVD'sinden bazı isimlerin Kruşçev ve Beria'ya, Serov'un görev kisvesi altında aşk ilişkileri yaşadığına dair bir mektup yazdığını hatırlıyorum.

Serov bu olay üzerine Moskova'ya çağrıldı. Beria, NKVD'den gelen mektuptaki suçlamalara yanıt istiyor ve bu davranışlarından ötürü açıklama bekliyordu. O esnada tesadüf eseri Beria'nın odasındaydım. Serov Bandrovska'yla flörtü için Kruşçev'in rızasını aldığını, tüm bun-

ların operasyonun bir parçası olduğunu söylüyordu. Kruşçev'i aramak için Beria'dan müsaade istedi. Beria'nın odasından aradığını söyler söylemez Kruşçev'ın ağır küfürleriyle karşılaştı. "Seni hovarda it oğlu it, kendini masum çıkartmak için aşk maceralarına beni de alet edeceksin ha. Çabuk telefonu Beria'ya ver." Kruşçev'in Beria'ya şunları söylediğini duymuştum: "Lavrenti Pavloviç, ciddi meselelerle hiçbir işi olmayan bu dünkü mezunla ne istiyorsan onu yap. Göreve geri yollamak da ceza vermek de tamamen sana kalmış. Yalnız beni bu olaya ve Ukrayna göçmenleriyle çevirdiğin dolaplara karıştırma."

Beria telefonu kapadıktan sonra Serov'a sayıp sövmeye başladı. Onu azletmekle, itibarsızlaştırmakla tehdit ediyordu. Aşağılık bir kadın düşkünü olduğunu söylüyor, bütün yönleriyle onu yerin dibine sokuyordu. Çıkar bir yol bulabilmek adına benle görüşmesini istiyordu. Görev icabı dahi olsa, artık hiçbir sebeple Bandrovska'yla irtibat kurmaması gerektiğine karar verdik. Bandrovska'nın bu yolculuğa çıkması önemliydi, çünkü 1939 yılı sona ererken Lviv ya da Moskova'da sahneye çıkması, Polonya ve Batı Avrupa ülkelerinde Galiçya'daki durumun normal olduğu yönünde bir izlenim yaratabilirdi. Batı Ukrayna'nın Sovyetleştirilmesinde tatmin edici sonuçlar alındığına dair Moskova'ya sürekli rapor gönderen ve Polonya'yla Ukrayna'nın kültürel simalarının bu sürece katkıda bulunduğunu iddia eden Bandrovska'nın Romanya'ya kaçması, Kruşçev adına ciddi bir aksilikti.

Kruşçev'in imajını sarsan iki hadise daha olmuştu. Gerilla komutanlarımızdan Yüzbaşı Nikolay Prokupuk 1939'da İspanya'dan yeni gelmişti. O sıralarda Polonya ya da Almanya'yla savaşa girilmesi durumunda gerilla operasyonları düzenlemek üzere Ukrayna NKVD'sine bağlı bir birim oluşturuluyordu. Deneyimi göz önüne alındığında bu birimin başına getirilecek en uygun isimlerden biriydi Prokubuk. Kruşçev konuyu haber alır almaz Beria'yı aramıştı. Beria vakit kaybetmeden personel şefi Kruglov'u ve daha önce Prokubuk'un atama emrini imzalamam sebebiyle beni yanına çağırdı. Kruşçev bu atamaya kesin olarak karşıydı. Prokubuk'un kardeşi, Eğitim Halk Komiserliği yürütme kurulu üyesiyken Polonya casusu olduğu gerekçesiyle 1938'de idam edilmişti. Kruşçev, işinde uzman olmasına rağmen yerel parti makamlarınca kabul görmeyen bir adamı Kiev'e gönderdiğimiz için, Beria'nın hem Kruglov'u hem de beni topa tuttuğunu duyacaktı.

İzin verirseniz, Kruşçev'in bu tür görevlere ne çeşit insanları uygun gördüğünü anlatayım. Kruşçev'in NKVD bölge şefi olarak atamak üzere Ukrayna'ya getirdiği A. İ. Uspenski adında birinden bahsedeceğim.

Uspenski, Moskova bölgesine bakan NKVD bürosunun direktörüydü ve Moskova parti teşkilatında birinci sekreter olduğu dönemde doğrudan Kruşçev için çalışıyordu. Uspenski 1938 tasfiyelerinin Ukrayna ayağını yönetmiş ve üç kişi dışında Ukrayna Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin tüm üyeleri infaz edilmişti.

Uspenski Kiev'e gelir gelmez, bütün NKVD subaylarını çağırarak sinagog toplantıları türü adetleri yasakladığını bildirdi. Kendisiyle çalışmak istemeyenler servisten ayrılabilirdi. Emma'nın bazı arkadaşları bu teklifi fırsat bilerek görevlerini bırakacaktı. Uspenski görevlerinden çekilenleri başka cumhuriyetlerde daha alt kademelere nakledecek başvuru belgelerini büyük bir kitle önünde imzalamıştı. Uspenski, büyük kitleleri hedef alan baskılardan ve çok sayıda insanın işkenceye maruz kalmasından sorumluydu. Kruşçev, bu süreçte, mahkûmların sorgularına bizzat katılan birkaç üst düzey Politibüro üyesinden biriydi.

1938 tasfiyeleri sırasında NKVD şefi Yejov, Stalin'in güvenini kaybetmiş ve "hain" çekistlere yönelik bir cadı avı başlatılmıştı. Uspenski bu dönemde yurt dışına kaçmaya çalışacaktı. Kendi ofisinden birkaç boş pasaport aldıktan sonra olaya intihar süsü vererek ortadan kaybolmuştu. Boğulduğu iddia ediliyordu, ancak cesedine bir türlü ulaşılamıyordu. Kruşçev telaş içinde Stalin ve Beria'ya başvurarak Uspenski'nin bir an önce bulunmasını istemişti. Kapsamlı bir araştırmanın ardından Uspenski'nin karısının tüm gerçeği bildiği anlaşıldı. Uspenski ölmemişti, bir yerlerde saklanıyordu. İzine Güneybatı Sibirya'nın Omsk şehrinde rastladılar. İzlendiğini anlayınca teslim oldu. Yakalanmasına karısının ihaneti yol açtı denemez, ancak kadın her haliyle Uspenski'nin sağ olduğunu ele veriyordu. Bu olaydan sonra ne zaman Ukraynalı bir subaya sorumluluk verilecek olsa, NKVD liderliği Uspenski'nin ismini hatırlayacak ve Kruşçev'in sözlerini tekrarlayarak onun emri altında çalışan hiçbir çekiste güvenilmemesi gerektiği söyleyecekti. Uspenski buna karşın sorgu sırasında Kruşçev'le yakın arkadaş olduğundan, aileleri arasındaki sıkı ilişkilerden söz edip durmuştu. Partiye sadık bir nefer olduğunu göstermek istiyordu, ancak bu çabası karısının hayatına mal olacaktı. Uspenski teslim olduktan üç gün sonra kadını tutukladılar ve kocasının kaçmasında parmağı olduğu gerekçesiyle kurşuna dizdiler. Kruglov'un anlattığı kadarıyla, Kruşçev bu sürece müdahil olmuştu. Ancak tek yaptığı kadının Yüksek Sovyet Prezidyumu'na yönelik özel af başvurusunun reddini önermek olacaktı.

Bu olayla birlikte tüm inancım sarsılmıştı. Üst düzey parti liderleri hükümlü yakınlarının kaderine bizzat müdahale edebiliyorlar ve bunu

masum birini kurtarmak için değil, istenmedik bir ilişkiden kurtulmak için yapıyorlardı. Tüm bunları ilk defa Kruglov'dan dinliyordum. Daha önce Merkez Komitesi'nde yer aldığından neler dönüp bittiğini çok iyi biliyordu. Parti liderliği hüküm giyen askerlerin, NKVD subaylarının, hükümet ve parti yetkililerinin eşlerine yönelik infaz emri çıkardığı zaman, bu kişilerin isimleri arşivlere işlenirdi. Bu listelerde Uspenski'nin karısının ismine de rastlamak mümkün.

Mart 1939'da, istihbarat servisinin direktör yardımcılığına getirildikten sonra, Beria'ya Yugoslavya'daki başarısız darbe girişiminin ardından tutuklanan ve hâlâ hapiste olan Pyotr Zubov'u hatırlatmış, Zubov'un sadakati ve deneyiminden söz açmıştım. Beria'nın Zubov'la on yedi yıllık bir mazisi vardı. Üstelik Beria kendi yükselişini büyük ölçüde Zubov'a borçluydu. Buna karşın, beni duymazlıktan geldi. Zubov'a, 1922 yılında isyancı Gürcü Menşevikler ve onların Türkiye'deki ajanları arasındaki gizli ilişkilerin izini sürme görevi verilmişti. Beria Zubov'un sağladığı bilgilere dayanarak Dzerjinski ve Lenin'e karşı düzenlenmesi planlanan isyandan ve bu girişimi nasıl önlediğinden söz etmiş, gönderdiği rapor Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin genel kurulunda görüşülmüştü. Zubov'un çalışmalarının bir ürünü olan bu rapor, Beria'nın terfi alarak Kafkasya GPU'sunun başına geçmesini sağlamıştı. Zubov uzun yıllar Beria ve yardımcısı Bogdan Kobulov'la samimi ilişkiler kuracaktı; hatta Kobulov, Gürcistan'dan her gelişinde Zubov'un Moskova'daki evinde kalacaktı.

Almanların Polonya'yı işgalinin ardından, 1939 sonbaharında, bir dönem Berlin'de Polonya istihbaratını yöneten Albay Stanislas Sosnowski'yi ve Polonya'nın siyasi nüfuz sahibi varlıklı aristokratlarından Prens Janusz Radzivil'i tutuklayarak ajanlık eğitimi vermek üzere Lubyanka'ya gönderdik.

Zubov'u kurtarmak için bir planım vardı. Beria'ya Albay Sosnowski ve Zubov'un aynı hücreye konulmasını önerdim. Zubov çok iyi düzeyde Fransızca, Almanca ve Gürcüce biliyordu. Beria önerimi kabul etti ve Zubov Lefortovo hapishanesinden çıkarıldı. Bu hapishanede kaldığı sırada bir zamanlar evini açtığı Kobulov'un emriyle acımasız işkencelere maruz kalmıştı. İşkencecisi meşhur B. V. Rodos'du. Zubov'u diz kapakları parçalanana kadar çekiçle dövmüş, ancak Zubov sakat kalma pahasına da olsa suçlamaları kabul etmemişti.

Soruşturma Dairesi'nin yöneticisi olan Sergiyenko'ya, Zubov'la alakamın operasyonel ve Beria'nın emirleri dahilinde olduğunu izah etmiş olmama rağmen, Zubov'un Lefortovo'dan nakledilmesine karşı çıkıyordu. Sergienko açıklamalarımı kabul etmeyip şunları söyledi:

"Söz konusu hadiseyi Beria'ya şahsen rapor edeceğim. Her ne kadar ülkenin liderliğinin kesin emrini yerine getirmeme gibi ölümcül bir suç işlemiş olsa da, Zubov haini suçunu itiraf etmeye yanaşmamaktadır."

Beria'ya Sergiyenko'nun emirlere karşı geldiğini söyledim. Beria benim yanımda iletişim panelini açarak doğrudan Sergiyenko'yu aramış ve sayıp sövmeye başlamıştı. On beş dakika mühlet verdiğini söylüyor, adına gönderilmiş herhangi bir emri dinlemediği takdirde onu ipe çekmekle tehdit ediyordu. Sergiyenko kendini savunmaya çalışsa da, Beria sözlerini bitirmesine izin vermeden telefonu yüzüne kapadı.

Beria üst düzey bir yetkiliyle konuşurken genelde son derece kaba davranıyordu. Ancak alt kademeden tanımadığı birine hitap ederken daima kibar ve dikkatliydi. Sonradan, bu durumun Sovyet sisteminin ilkelerinden biri olduğunu öğrendim. Kabalık yalnızca en üst düzeyde personele dönük bir tutumdu. Politbüro üyeleri sıradan insanlar önünde saygılı yoldaşlara dönüşüveriyordu.

Zubov, Alman ve Polonya istihbaratında bir geleceği olmadığını söyleyerek Sosnowski'yi Rus istihbaratı için çalışmaya ikna etmişti. Sosnowski, Berlin'de Polonya rezidenti olarak çalıştığı 1930'lu yıllarda, etkili bir ajan şebekesinin başına geçmişti. Berlin'de bir ahır dolusu atı olan bu Polonyalı aristokrat, özellikle çekici kadınlardan seçtiği ajanlarını Nazi partisinin karargâhlarına ve Dışişleri Bakanlığı müsteşarlığına yerleştirmişti. Bu ajanların çoğu 1935'te Gestapo tarafından yakalandı ve Sosnowski casusluk suçlamasıyla tutuklandı. Sosnowski aynı suçtan yargılanan Polonya'daki etnik Alman azınlığın lideriyle takas edildi. Lubyanka'daki sorgusu sırasında ajanlarının Plötzensee cezaevinde gözlerinin önünde öldürüldüğünü söyleyecekti.

Varşova'daki askerî mahkeme, 1937 yılında, Sosnowski'yi devlet fonlarını zimmetine geçirmekten suçlu buldu ve doğu Polonya'da bir cezaevine gönderdi. Birliklerimiz 1939'da hapishaneye girince, Kızıl Ordu tarafından ele geçirilerek NKVD'ye teslim edildi.

Sosnowski iki ajanının hâlâ faal olduğunu söylüyordu. Prens Radziwill'in Polonya yönetimi ve Hitler'in başyardımcısı Herman Göring arasında arabuluculuk yapabileceğini ilk ortaya atan kişi Sosnowski'ydi. Berlin şebekesiyle ilgili belgeler önüne konunca geçmişi hakkında her şeyi bildiğimize ikna olmuş ve bizimle işbirliğine başlamıştı. Sosnowski çok şey biliyordu, bu nedenle işbirliğinden kaçmasına izin verilemezdi. Almanya'da iki ayrı istihbarat kaynağı vardı. Buralardan edinilen bilgiler, 1940'da ve savaşın ilk iki yılında çok işimize yarayacaktı.

Zubov, Sosnowski'nin istihbarat alanında önemli işler yapabileceğini anlayarak dönmesine yardım etmişti. Bunun üzerine, Zubov'un Prens Radziwill'le aynı hücreye konulmasını önerdim. Beria'nın önerimi kabul etmesiyle Zubov ve Radziwill bir ay kadar birlikte kaldılar. O zamana kadar Zubov'un öğle ve akşam yemeklerini odamda yemesine izin veriliyordu. Hâlâ gözetim altında olduğundan tedavi için korumalar eşliğinde NKVD hastanesine götürülüyordu. Çürüğe çıkarılmasının ardından serbest kaldı ve bizim direktörlüğe bağlı bir şubenin başına getirildi. Savaş boyunca bu şubede görev yapan Zubov, 1946'da Abakumov devlet güvenlik bakanlığına aday gösterilince, emekliliğini istedi. Zubov'a karşı yürütülen soruşturmadan ve işkence emirlerinin verilmesinden Abakumov sorumluydu.

Beria, Prens Radziwill'le bizzat meşgul oluyordu. Bir dizi toplantının ardından Radziwill'i hassas meseleler hakkında araştırma yapması için Sovyet hükümeti ve Göring arasında arabuluculuk yapmaya ikna etti. Radziwill'i 1930'ların ortalarından beri izliyor, o zamanlar Polonya'nın parçası olan Vilnius yakınlarındaki av konağında Göring'i ağırladığını biliyorduk. Radziwill anılarını kaleme alırken Beria'yla yaptığı görüşmelerden de söz edecekti. Yazdıklarından öğrendiğimiz kadarıyla, Beria bir keresinde Radziwill'e "Sizin gibi insanlara her zaman ihtiyacımız olacak." demişti.[14]

Beria, Radziwill'i etki alanı geniş bir ajan olarak teşkilata aldı. İngiliz, İtalyan ve İsveç kraliyet aileleri Radziwill'in serbest bırakılmasını talep ediyorlardı. Bunun üzerine 1940'da Berlin'e dönmesini sağladım. Berlin'deki rezidenturamızdan Radziwill hakkında raporlar alıyorduk. Berlin'de diplomatik görevler üstleniyor ve eski av arkadaşı Göring'le bir araya geliyordu. Radziwill'le irtibatı sağlayacak gerekli işlemleri tamamlamak üzere emir almıştım. Tanınmış biri olduğundan bu işi gizli kapaklı yürütmenin bir anlamı yoktu. Gayet normal bir gerekçeyle, sözgelimi işgal edilen bölgelerdeki mülkleriyle ilgili bir konuyu bahane ederek, Sovyet Büyükelçiliğini ziyaret edebilirdi.

Berlin'deki Sovyet rezidenti Amayak Kobulov, 1940'ta Radziwill'i iki kez kabul ederek bu görüşmeleri Merkez'e rapor etti. Ne var ki, Kobulov'a Almanlarla ilişkiye geçerken Radziwill'i kullanması yönünde bir talimat verilmemişti. Radziwill'in dürüstlüğünden şüphe ederek bu noktada onu devreye sokmamaya karar verdik, çünkü siyasi bağlantılarının bizim için anlık bir kıymeti bulunmuyordu. Almanların Haziran

14. Bkz. Janusz Radziwill (1880-1967) başlığı, *Polski Slownik Biograficzny*, Cilt 30, (Varşova: Polonya Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, 1987) ss. 215-225.

1941'deki işgalinden önce, Almanya ve müttefikleriyle ilişkilerimizde hiçbir sorun yoktu. Hassas konular hakkında araştırma yapması için Radziwill'den faydalanabilirdik, ancak Molotov'un Ribbentrop'la kurduğu güvenilir ilişkiler nedeniyle buna gerek kalmıyordu.

Radziwill'in stratejik öneme sahip askerî istihbarata erişimi olmadığını biliyorduk. Sabredip beklemeye karar verdik. İsviçre ya da İsveç'te ortaya çıkması durumunda irtibata geçmeyi düşünüyorduk. Bildiğim kadarıyla, Radziwill iki ülkeye de gitmemişti. Alman işgalinin ardından geri planda kalsa da, Almanya ve Polonya'da rahat bir hayat sürdüğünü biliyorduk. 1942'de bir süreliğine izini kaybettik. Geriye dönüp baktığımda, Radziwill'in kişisel bağlantılarını ve Göring üzerindeki etkisini fazla abarttığımı görebiliyorum.

Anton Çehov'un yeğeni Olga Çehova, Radziwill ve Göring'le ilişkiye geçerek düzenli olarak NKVD'ye rapor yollayan tanınmış bir oyuncuydu. Göring'le samimiyeti göz önüne alınarak Radziwill'e ilk başta onun üzerinden ulaşılmak istenmişti. O sıralarda Hitler'e karşı suikast planları yapıyorduk. Bunun için Radziwill ve Olga Çehova'nın Alman aristokrasisine mensup dostlarının da yardımıyla Hitler'e yaklaşmaları gerekiyordu. Böylece, Aralık 1941'de, Almanya'ya ulaşan Boris Miklasevski yönetimindeki ekip için gerekli çalışma zemini oluşturulmuş olacaktı.

Miklasevski'ye sonradan üç ajan daha katılacaktı. Almanya'ya paraşütle indirilen bu ajanlar Berlin'de gizlenmeye başladılar. Eski bir boks şampiyonu olan Miklasevski, Almanya'da Sovyet sığınmacısı gibi yaşamaya başladı ve 1942 ya da 1943'te Alman boks şampiyonu Max Schmeling'le yaptığı maçı kazanınca, Berlin'de isminden söz ettirmeye başladı. Miklasevski sığınmacı kimliğiyle 1944 yılına kadar Berlin'de kalacaktı.

Miklasevski'nin amcası, savaş patlak verdiğinde Sovyetler Birliği'nden kaçarak Bolşevik karşıtı Alman komitesinde faaliyet yürütmeye başladı. Bu komite Sovyetler Birliği'nin kurtuluşu için çalıştığını iddia ediyordu. Kendisi gibi sığınmacı olduğunu düşündüğü yeğenini çok sıcak karşılamıştı. Onunla gurur duyuyor, hiçbir yardımdan kaçınmıyordu. Miklasevski, 1942'de bir etkinlikte Olga Çehova'yla bir araya geldi. Moskova'ya, Göring'e suikast düzenlemenin zor olmayacağına dair bir rapor gönderdi, ancak Kremlin bu konuyla hiç ilgilenmiyordu. Stalin, 1943'te, Hitler'i ortadan kaldırma planlarını terk edecekti. Hitler'in ölümüyle Alman ordusunun Nazi yandaşlarını tasfiye edeceğinden ve Müttefiklerle ayrı bir antlaşma imzalayarak Sovyetleri yalnızlaştıracağından korkuyordu.

Stalin'in bu çekincesi temelsiz değildi. Papa XII. Pius'un girişimiyle Vatikan'ın Ankara temsilcisi ve Alman büyükelçisi Franz von Papen arasında 1942 yazında bir görüşme gerçekleşmiş, Ankara temsilcisi Von Papen'e baskı yaparak İngiltere, Birleşik Devletler ve Almanya arasında ayrı bir barış antlaşması imzalanması yönünde nüfuzunu kullanmasını istemişti. Konuyla ilgili Ankara rezidentimizin gönderdiği rapora ek olarak Roma'daki rezidenturamız, Papa'nın Başkan Roosevelt'in Vatikan elçisi Myron Taylor'la bir araya geldiğini ve Kardinal Roncalli (daha sonra Papa seçilecek olan XXIII. John) ile Von Papen arasında gerçekleşen görüşmeyi ele aldığını bildirecekti. Böylesi bir ittifak, Komünizmin Avrupa'daki nüfuz alanını daraltarak Sovyetler Birliği'ni ilerde kurulacak Avrupa ekonomik birliğinin dışında bırakacaktı. Kremlin'de hiç kimse bu durumun aleyhimize sonuçlanmasını istemiyordu. Stalin o kadar öfkelenmişti ki Von Papen'e suikast düzenlenmesini emretti. Von Papen bu meselede kilit bir rol oynuyordu. Ayrı bir barış antlaşması imzalamaları durumunda Amerikalılar ve İngilizler onun etrafında Hitler'e karşı alternatif bir hükümet inşa edebilirlerdi. Von Papen suikastı, daha önce de değindiğim gibi, Bulgar suikastçı işi yüzüne gözüne bulaştırınca başarısız oldu. Von Papen hafif yaralı kurtulurken suikastçı kendini öldürdüğüyle kaldı. Amerikalıların İstanbul'da Von Papen'le irtibat halinde olduğu yönünde istihbarat alıyorduk, ancak bunlar ayrıntılı raporlar değildi.[15]

Miklasevski, amcasını ortadan kaldırdıktan sonra, 1944'te Fransa'ya kaçtı. Savaştan sonra, Batı'ya kaçan General A. A. Vlasov'un önderliğindeki Rus ordusundan geriye kalanları temizlemek üzere iki yıl Fransa'da kaldı. 1947'de Sovyetler Birliği'ne dönerek Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirildi ve emekli olana kadar boksörlük kariyerine devam etti.

Büyük Yurtseverlik Savaşı'nın arifesinde toplanan istihbarat hakkında çok şey yazıldı. Tüm bunlar Alman saldırısının kaçınılmazlığını gösteriyor. Stalin, karşı saldırıya geçmeden önce, istilayı bekleyerek budalalık etmişti. Kızıl Ordu'nun 1941'de bozguna uğrayarak büyük

---

15. Ekim 1943'te, İstanbul'da Von Papen'le görüşen *Reader's Digest*'in Ortadoğu temsilcisi Theodore A. Morde, Hitler'e karşı bir ihtilal örgütlemesi, Führer ve üst liderliğini Müttefiklere teslim etmesi ve Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'yla ayrı bir barış imzalaması için onu ikna etmeye çalışacaktı. Morde'un Von Papen'le yaptığı görüşme ve barış antlaşmasının şartlarını içeren belge Başkan Roosevelt'e rapor edilecekti. Anthony Cave Brown *The Last Hero: Wild Bill Donovan* (New York: Times Books, 1982) adlı kitabında şunları söylüyor: "[William J.] Donovan ve OSS'nin [ABD Stratejik Hizmetler Bürosu] bu işte parmağı olduğu yönünde bariz kanıtlar var ... ancak Donovan ve OSS'ye operasyonu üstlenmeleri için kimin emir verdiğini belirlemek mümkün değil." s. 367. Morde 1953'te, bu sırla birlikte ölecekti.

kayıplar vermesinde Stalin'in bu hatasının payı olduğu sıklıkla dile getirilmiştir. Ülke liderliğinin istihbarat raporlarını doğru değerlendiremediğini genel olarak kabul ediyorum, ancak bu istihbaratın içeriğine de bakmamız gerekiyor.

1940 yılının Kasım ayıyla birlikte teyakkuz haline geçmiştik. Pavel Zhurovlev ve Zoya Ribkina, o zamana kadar Zateya (Riziko) adıyla bir çalışma dosyası (*liternoye delo*) oluşturmuşlar ve Almanların Sovyet çıkarlarına karşı yürüttüğü askerî manevralarla ilgili son derece önemli bilgiler toplamışlardı. Bu dosya sayesinde olan biteni takip etmek ve Alman siyasetinin genel eğilimleri konusunda liderliği bilgilendirmek çok daha kolay hale gelecekti. Dosyada toplanan istihbarat düzenli aralıklarla Stalin ve Molotov'a rapor ediliyor, onlar da bu bilgiden Hitler'e verilecek tavizler ve kurulacak işbirliği yönünde siyasi çıkarımlar yapmaya çalışıyorlardı. Sovyet liderliği, Riziko dosyasında yer alan rahatsız edici raporlar sayesinde dünyanın Almanya, Sovyetler Birliği, İtalya ve Japonya arasında bölüşülmesini öngören Hitler planının samimiyetinden ciddi anlamda şüphe etmeye başladı. Hitler bu yöndeki tekliflerini Molotov'a 1940 Kasım'ında Berlin'deyken sunmuştu.

İstihbarat servisimiz Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldırmaya hazırlandığını ortaya koysa da, raporlarda bir dereceye kadar çelişkilere rastlamak mümkündü. Alman tank ve hava kuvvetlerinin potansiyeli hakkında bir değerlendirme yapılmamıştı. Bu kuvvetlerin sınırlarımıza konuşlanmış Kızıl Ordu birliklerinin savunma hatlarını yarabilecek güçte olup olmadıkları bilinmiyordu. İstihbarat servisinden hiç kimse Sovyet-Alman sınırındaki gerçek güç dengesi üzerinde durmamıştı. Bu nedenle, Hitler'in saldırı gücü karşısında Kızıl Ordu'nun genelkurmay başkanı Mareşal Georgi Jukov da dâhil tüm komutanlarımız gafil avlanacaktı. Jukov, anılarında, düşmanın büyük tank kümeleri oluşturarak bunlarla farklı yönlerden eş zamanlı saldırılar düzenleyebileceğini öngöremediklerini kabul etmiştir.

Almanların yıldırım harekâtı düzenlemek konusunda nitelikli bir taktik gücü bulunuyordu ve bu durum istihbaratın gözünden kaçmıştı. Savaşın çıkması durumunda, Almanların ilk olarak hem gıda hem de ham madde kaynakları yönünden zengin Ukrayna topraklarını ele geçirmeye çalışacağını düşünüyorduk. Almanların askerî stratejilerinden uzun soluklu bir savaşın ilave ekonomik kaynaklar gerektireceğini biliyorduk. Ancak bu noktada büyük bir yanlış yapılmıştı. GRU ve NKVD istihbaratı, Alman ordusunun hem Polonya hem de Fransa'da toprak kazanmakla pek ilgilenmediği, daha ziyade düşman ordusu-

nun askerî gücünü yok etmeyi hedeflediği yönünde genelkurmayı uyarmamıştı.

Stalin, Alman askerî oyunlarının* Alman genelkurmayına uzun soluklu bir savaşta nasıl lojistik sorunlarla karşılaşılacağını gösterdiğini öğrenince bir talimat verdi. Bu talimat uyarınca, Sibirya'daki askerî gücümüzün sergilenmesi adına, 1941'in Nisan ayında Hitler'in Moskova'daki askerî ataşesine uçak, motor ve en gelişmiş tankları üreten yeni fabrikalar gezdirildi. Ayrıca Berlin'deki rezidenturamız üzerinden Havacılık ve Ekonomi bakanlıklarında Sovyetler Birliği'ne savaş açmanın Hitler'in liderliği için acı bir son olacağı yönünde söylentiler yaymaya çalışıyorduk. Bu söylentiler, bunun her iki cephede de uzun bir savaş olacağına ve gerek Almanya gerek onun jeopolitik çıkarları için ölümcül sonuçlar doğuracağına işaret ediyordu.

1941'in ilk aylarında, savaş ve barış konusunda birbiriyle çelişen imzalar atılıyordu. 10 Ocak'ta, Molotov ve Moskova'daki Alman büyükelçisi Friedrich Werner von der Schulenburg, Litvanya'daki yerel meseleler üzerine gizli bir protokol imzaladılar. Almanya 7,5 milyon Amerikan doları değerinde altın karşılığında Litvanya'nın belirli bölgelerindeki çıkarlarından vazgeçiyordu. O zamanlar bu protokolden haberim yoktu. Tek bildiğim, Almanlarla Baltık bölgesindeki meseleler ve 1941 yılı boyunca yürütülecek ekonomik işbirliği konusunda anlaşmaya vardığımızdı. Britanya'dan gelen güvenilir mesajlara göre, Almanların Sovyetler Birliği'ne saldırması, iki cephede de savaşmayı göze alamayacakları için İngiliz hükümetiyle yapacakları uzlaşmaya bağlıydı.

Washington büyükelçimiz K. A. Umanski ve New York rezidentimiz Ovakimyan'ın gönderdiği raporlara göre, William Stephenson'un Empire State binasında faaliyet gösteren İngiliz Güvenlik Koordinasyonu için çalışan MI-6 (İngiliz Gizli İstihbarat Servisi) subayı Montgomery Hyde, Washington'daki Alman Büyükelçiliği'nde dezenformasyon çalışması yürütmüştü. Almanlara İngiltere'yi işgal etmesi durumunda, Rusların Hitler'e savaş açacağı söylenmişti.

NKVD ve GRU'nun güvenilir kaynaklardan edindiği bilgiler incelendiğinde, Mayıs hatta Haziran 1941'den önce ele geçirilen verilerin yarısında savaşın kaçınılmaz olduğunun doğrulandığı görülüyor; ancak bu veriler, bizim savaşa girişimizin Almanların İngiltere'yi işgal edip etmemesine bağlı olduğunu gösteriyor. Philby'nin rapor ettiği İngiliz kabinesine ait planlara göre, İngilizler Almanların ilgisini başka yöne çekerek savaşı kaybetmelerini sağlamak amacıyla, Almanya'yla

* Kriegsspiel (Alm.) Prusya ve Alman ordularında subayların eğitimi için kullanılan savaş oyunu sistemi. (ç.n.)

Sovyetler Birliği arasındaki gerilimi ve askerî çatışmayı tırmandırıyordu. NKVD arşivlerinde yer alan Kara Bertha[16] isimli çalışma dosyasında Philby ya da Cairncross üzerinden gelen istihbarata atıfta bulunuluyor. Buna göre, İngiliz ajanları ABD'deki bağlantıları üzerinden Almanya ve Sovyetler Birliği'nin savaşa girmesinin an meselesi olduğu ve bu savaşın Sovyetler Birliği'nin Polonya'nın güneyine düzenleyeceği önleyici saldırıyla başlayacağı yönünde söylentiler yayıyordu. İngilizlerin faaliyetleri nedeniyle Alman liderliğinde Sovyetlerin savaşa gireceği kaygısı yükseliyordu. Bu konuda elimize yeni raporlar geçiyor ve dosya günbegün kabarıyordu. Buna ek olarak, İngilizlerle Almanların gayriresmî temsilciler aracılığıyla ciddi ilişkiler kurduğu ve giderek yoğunlaşan bu ilişkiler üzerinden Avrupa'daki savaşa barışçıl bir çözüm aradıkları yönünde raporlar bulunuyordu.

Beria'nın bana anlattığına göre, tüm bunlar olurken Stalin ve Molotov en azından askerî çatışmayı ertelemeye ve 1938'de terk ettikleri plana geri dönerek durumumuzu iyileştirmeye karar vermişlerdi. Bu plan, Yugoslav hükümetinin devrilmesini öngörüyordu. Mart 1941'de, GRU ve NKVD birimleri, Belgrad'daki Alman yanlısı hükümete karşı yapılan darbeyi etkin bir biçimde destekleyecekti. Molotov ve Stalin Sovyetler Birliği'nin Balkanlardaki stratejik konumunu güçlendirmeyi umuyorlardı. Belgrad'da Alman karşıtı yeni bir hükümet kurulmasının İtalyanlar ve Almanların Yunanistan'a karşı yürüttükleri operasyonlara sekte vurarak hedeflerine ulaşmalarını geciktirebileceğini düşünüyorlardı.

GRU'nun direktör yardımcısı Tümgeneral Solomon R. Milştayn, Alman yanlısı hükümeti devirmek üzere yürütülen askerî harekâta destek olmak amacıyla Belgrad'a gönderilmişti. Milştayn'la birlikte iki de deneyimli yasa dışı ajan gönderilecekti. Bunlar, Vassili Zarubin ile Ermeni A. M. Alakhverdov'du. Bu süre zarfında, Moskova'da Dışişleri Bakanlığı'nın yardımıyla Yugoslavya büyükelçisi Gavriloviç'i resmen ajan olarak görevlendirdik. Gavriloviç emirleri Karşı İstihbarat Dairesi şefi Peter Fedotov ve benden alacaktı. Buna karşın, Moskova'da her hafta İngiliz temsilcilerle görüşen Gavriloviç'in İngilizler lehine ikili oynadığından şüphelenmeye başlamıştık.

Darbeden bir hafta sonra, Belgrad'daki yeni hükümetle karşılıklı bir yardımlaşma antlaşması imzaladık. Hitler imzaların atılmasından

16. P. A. Sudoplatov bu dosyaya Rudolph Hess'in 1920'lerde Münih'te eşcinsel Nazi çevrelerinde kullandığı lakabı olan Kara Bertha isminin verildiğini belirtiyor. Nazi partisinin başkan yardımcısı ve Hitler'in yakın sırdaşı olan Hess, 10 Mayıs 1941'de, kendi inisiyatifiyle barış görüşmeleri yürütmek üzere gizlice İskoçya'ya kaçmıştı.

bir gün sonra, 6 Nisan'da saldırıya geçti ve iki hafta içinde Yugoslav ordusundan geriye bir şey bırakmadı. Hitler'in darbeye tepkisi çabuk ve etkili olmuştu ve kabul etmek durumundayım ki, Yugoslavya'nın bu denli ani ve topyekûn bir yenilgiye uğrayacağını beklemiyorduk. Tam anlamıyla neye uğradığımızı şaşırmıştık.

Molotov-Ribbentrop Paktı'nın gizli protokollerinde askerî bir harekâttan önce ön müzakere yapılması öngörülüyordu, ancak Hitler bu olayla resmî ve gizli antlaşmaların kendisini pek bağlamadığını açıkça ortaya koymuştu. İki taraf nüfuz alanlarının bölüşümü üzerine Kasım 1940'tan Mart 1941'e kadar aktif müzakere yürütse de, tarafların birbirine güvenmesi artık mümkün değildi. Hitler Belgrad'daki gelişmeleri hayretle karşılamıştı. Onun Yugoslavya'yı işgal etmesi de bizi hayretler içinde bırakacaktı.

Bu olayların ardından, 18 Nisan 1941'de, Avrupa'daki bütün rezidenturalarımıza bir talimat göndererek ajan şebekelerinin ve haberleşme hatlarının savaş durumuna hazırlanmalarını istedim. Aynı şekilde GRU da Avrupa'daki şebekelerine benzer uyarılar yolluyordu. Bunlara ek olarak, İsviçre'ye deneyimli operatörlerden oluşan bir ekip göndermeyi düşündük. Bu ekibin içinde, tarafsız İsviçre'deki güvenilir kaynaklarla irtibat kuracak olan Bulgar Boris Afanasyev de yer alıyordu. İsviçre'ye doğrudan kara yolculuğu yapmak mümkün olmadığından ajanlarımız Almanya'ya giden bir trene binerek Berlin'de aktarma yapmak zorunda kalmışlardı. Berlin dâhil olmak üzere, Almanya ve Polonya'nın diğer bölgelerindeki rezidenturalarımızı güçlendirme kararı aldık. Fransa ve İtalya'daki bazı ajanlarımız bu amaçla Berlin'e çağrıldılar. Belçika hâlihazırda işgal altındaydı. Her şey o kadar hızlı gelişiyordu ki, olaylarla başa çıkmak mümkün olmuyordu. Alman ajanlarımıza telsiz teçhizatını, aküleri ve yedek parçaları yeterince çabuk ulaştıramıyorduk. Daha da kötüsü, bu ajanlar ne casusluk ne de gizli telsiz tertibatı kullanmak konusunda yeterli eğitim almamışlardı.

Alman işgalindeki ülkelerden kaçarak Moskova'ya gelen siyasi sığınmacılardan faydalanabilirdik. Bu fikri giderek önemsemeye başlamıştık. Beneš, İngiltere'ye kaçmadan önce genç Yarbay Ludvik Svoboda'ya Moskova'ya gidip gizli askerî temsilcisi olarak faaliyet yürütmesi talimatını vermişti. Svoboda'ya gizli elçi statüsü verildi. Güvenli bir eve yerleşerek rahat bir hayat sürmeye başladı. Bazı zamanlar Moskova dışındaki daçamda kalıyordu. Savaşın arifesinde, Mayıs ve Haziran aylarında, Svobodo'yla bir araya gelerek Sovyetler Birliği'nde Çek birlikleri oluşturmayı ve Çekoslovakya'da gerilla operasyonları yürütmeleri için bunları paraşütle Alman hatlarının arkasına indirme-

yi tartıştık. Her zaman kibar ve ağırbaşlı kalmayı başaran bu adamı canlı biçimde hatırlarım.[17]

Stalin ve Molotov bu sıralarda azımsanmayacak sayıda ordu birliğini Sibirya'dan batıya doğru nakletmekle meşguldü. Batı sınırlarımızı korumaya yönelik bu kaydırma harekâtı Nisan ayından Haziran'ın ilk günlerine kadar sürecekti. Mayıs ayında, Eytingon'un Caridad Mercader'le birlikte Çin'den Moskova'ya dönmesinden kısa süre önce, Rus ve diğer milli göçmen gruplarını savaş sırasında Avrupa'da yürütecekleri istihbarat çalışmalarına hazırlamak amacıyla bir talimat imzaladım.

Hitler, Ribbentrop ve Molotov'un Almanya, Japonya ve Sovyetler Birliği arasında stratejik işbirliği arayışıyla gerçekleştirdikleri gizli müzakerelerin Stalin ve Molotov'u Hitler'le anlaşmaya vardıkları yönünde bir yanılgıya sürüklediğini bugün biliyoruz. Son ana kadar, Alman uzmanlara sergilenen askerî gücün Hitler Britanya'yla arasındaki ihtilafı çözmek için bir yol ararken savaşı en az bir yıl erteleyeceğini düşünmüşlerdi. Stalin ve Molotov, askerî çatışmayı önlemeye dönük stratejik planlarıyla çelişen tüm fikirlerden rahatsızlık duyuyordu. Merkulov, 16 Haziran'da bir rapor göndererek savaşın kapıda olduğu uyarısında bulunmuştu. Stalin'in rapor üzerine aldığı kaba saba notlar durumu anlatıyor. Hitler'le kurduğu kişisel ilişkilere güvenen Stalin, Sovyetlerle savaşa girmemek konusunda onu ikna ettiğini düşünüyordu. Bunu Mayıs 1941'de resmî hükümet başkanı olarak kendisini başbakanlığa atamasından anlıyoruz. TASS'ın 14 Haziran tarihli meşhur bildirisi, Stalin'in müzakerelere hazır olduğunu ve bu sefer bunları doğrudan kendisinin yöneteceğini gösteriyordu. Almanya'da uzun süredir büyük ölçekli bir savaş hazırlığı yapılmasına karşın, Stalin ve Molotov Hitler'in henüz saldırı kararı vermediğini ve Alman askerî liderleri arasında ciddi görüş ayrılıkları olduğunu biliyordu. Arşivler, TASS bildirisinin Hitler'in istila tarihini belirlediği gün yayımlandığını gösteriyor.

Bu arada, pek bilinmeyen iki konuya daha değinmek gerek. Mayıs 1941'de, bir Alman Junkers 52 uçağı, hava savunma tarafından tespit

---

17. Svoboda, II. Dünya Savaşı sırasında, Almanlara karşı bir Çek taburuna önderlik etti. Savaştan sonra Beneš'in Komünizm yanlısı savunma bakanıydı ve Çekoslovakya'da parlamenter demokrasinin devrilmesinde etkin rol oynayacaktı. 1948'de Komünist Parti'ye girdi, ancak Svoboda'nın rütbesini indiren Stalin'in onun hakkında derin şüpheleri vardı. Stalin'in ölümünden sonra, Svoboda'yı savaş yıllarından tanıyan Kruşçev itibarının iadesi için yardımcı oldu. Svoboda, Antonín Novotný'nin 1968'deki düşüşünün ardından Çekoslovakya başkanı oldu. Ülke yönetimi SSCB tarafından baskı altına alınınca, Sovyet tehditlerine yönelik yürekli bir direniş sergiledi. Devlet başkanlığından 1975'te ayrılan Ludvik Svoboda 1979 yılında öldü.

edilmeden Sovyet hava sahasına girdi ve Dinamo Stadyumu yakınlarındaki Moskova merkez havaalanına güvenli şekilde iniş yaptı. Bu olay Kremlin'de büyük kargaşa yarattı ve ordu komutanının tasfiyesiyle sonuçlandı. Görevden almalarla başlayan süreç hava kuvvetleri ve Kızıl Ordu komutasındaki üst kademeden isimlerin tutuklanması ve infaz edilmesiyle devam etti. Bu dikkat çekici başarı, Hitler'e Kızıl Ordu'nun savaşa pek de hazırlıklı olmadığını gösterecekti.

Stalin'in yakın çevresine mensup askerî liderler, Kızıl Ordu'nun batı sınırımıza konuşlanmış Alman birlikleriyle eşit güce sahip olduğu yanılgısına düşmüşlerdi. Bu hesaplama hatasının sebebi neydi? Kızıl Ordu sayısal anlamda üç katı üstünlüğe sahip olsa da, bu durum yalnızca son dönemler için geçerliydi, çünkü mecburi askerlik 1939 yılına kadar yürürlüğe konmamıştı. Otuz beş binden fazla subayın 1930'larda tasfiyeye uğradığı düşünüldüğünde, temel düzeyde dahi ciddi bir deneyimli personel açığı vardı. 1939 yılında kurulan harp okullarıyla yeni bir seferberlik başlatılmıştı, ancak tüm bu çalışmalar bir türlü yeterli düzeye ulaşamadı. Tasfiyeye uğramış bazı subaylar hapishanelerden ve Gulag kamplarından getirilmişti. Ancak bu kadar çok sayıda askerle başa çıkmak yine de mümkün olmuyordu. Jukov ve Stalin muharebe birliklerimizin gücünü abartıyordu; yetersiz eğitim almış olan kara ve hava personeli harbe hazırlık konusunda sistemli çalışmıyordu. Kara ve hava kuvvetlerinin, tank birliklerinin ve haberleşme bölüklerinin koordinasyonu bakımından modern savaşın ne anlama geldiğini henüz kavrayamamışlardı. Sayı üstünlüklerinin her saldırıyı önleyeceğini ve Almanların Sovyet toprağında ilerlemesine fırsat vermeyeceğini düşünüyorlardı. Donanma komutanı Amiral N. G. Kuznetsov, liderliğin aksine kendisine bağlı kuvvetlerin zayıflığı konusunda doğru bir değerlendirme yapmıştı. İspanya'da deniz ataşesi olarak edindiği deneyime dayanarak, 1941 baharında, savaşa hazırlık konusunda modern bir sistem ortaya koydu. Donanmanın, Baltık ve Karadeniz'de ani saldırılar karşısında bile düşmanı geri püskürtmesi, bu sayede mümkün olmuştur.

Alman silahlı kuvvetlerinin saldırı gücünün hafife alınmasında NKVD ve GRU'nun sorumluluğu bulunuyor. Wehrmacht'ın taktikleri üzerine düşüneceklerine, kendilerini siyasi hedeflere ve kararlara kaptırmışlardı.

Savaştan önceki son günleri gayet net hatırlıyorum. Eytingon Çin'den yeni dönmüştü. Troçki suikastı nedeniyle Başkan Kalinin'in elinden madalyalarımızı almak üzere Eytingon, Caridad ve Mercader'le birlikte Kremlin'e çıktım. Aynı gün, Eytingon'un üvey

kızı Zoya Zarubina'nın düğün töreni yapıldı. Ne var ki, bu coşku ve güven ortamı çok uzun sürmeyecekti. 16 Haziran günü, devlet güvenlik halk komiseri[18] Merkulov'la birlikte Kremlin'den dönen Fitin'in endişesi yüzünden okunuyordu. Beni ve Uzakdoğu temsilcisi Nikolay D. Melnikov'u yanına çağırarak raporunun Hozyain (Usta anlamına gelen bu sözcük Stalin için kullanılırdı) tarafından tutarsız bulunduğunu ve Almanya'yla yaşanacak askerî çatışmanın zamanı hakkında daha tatmin edici ve nihai bir özet hazırlamak için ondan emir aldığını söyledi.

General Petr İ. Ivashutin[19] gibi isimlerin anılarında yazdıklarının aksine, ben Beria'nın Eagle isminde bir ajanın raporlarına, "İngiliz dezenformasyonu bu. Bu provokasyonu kim yaptıysa bulup cezasını verin." şeklinde bir not düştüğünü ya da bu isimde bir ajan bulunduğunu hatırlamıyorum. İstihbarat ve güvenlik servisinde bu denli uzun notlar yazmak adet olmadığından bu hikâyenin uydurma olduğunu düşünüyorum. Beria'nın ona güya "dezenformasyon" içerikli mesajlar gönderen Dış İlişkiler Dairesi eski başkanı ve Berlin büyükelçisi Dekanozov'u geri çağırmak ve cezalandırmak üzere teklif hazırladığı iddiası da pek olası görünmüyor. Beria'nın 21 Haziran'da Stalin'e bir mektup yazarak Dekanozov'un geri çağrılmasını önerdiğini iddia edenler var, ancak Dekanozov doğrudan Molotov'a rapor verdiği için bu Beria'nın yetkisini aşıyordu.

İstilanın zamanı hakkında istihbarat kanalları üzerinden tutarsız tahminler geliyordu. Sorge, Tokyo'dan gönderdiği raporda, istila tarihini 1 Haziran olarak bildiriyordu. Berlin rezidenturamız 15 Haziran tarihini veriyordu. GRU 11 Mart'ta yayımladığı raporda, istilanın bahar aylarında gerçekleşeceğini ifade etmişti. Ortada net bir resim yoktu ve devam eden müzakereler nedeniyle kafalar daha da karışmıştı.

Savaştan birkaç gün önce, Moskova'daki Alman Büyükelçiliği'nde bir kokteyle katılan Zoya Ribkina, elçilik binasındaki bazı süslemeler ve resimlerin kaldırıldığını fark etmişti. Dinleme cihazları yerleştirmek üzere yeni yerler ararken elçilik personelinin tahliyeye hazırlandığını anlayacaktı. Bu durum bizi epey tedirgin etmişti.

---

18. Dış istihbarat ve güvenlik servisleri Şubat 1941'de NKVD'den ayrılarak Merkukov başkanlığında bağımsız bir birim olarak hareket eden Devlet Güvenlik Halk Komiserliği'ni (NKGB) oluşturdular. (NKVD yönetimi, Beria'nın emrinde faaliyetlerine devam ederek temel olarak iç güvenlik meseleleri ve zorunlu çalıştırma sisteminin uygulandığı büyük ölçekli inşa projeleriyle ilgilendi.) NKGB'ye bağlı Dış İlişkiler Dairesi direktörlük düzeyine yükseltildi. İstihbarat ve güvenlik servisleri, Temmuz 1941'de tekrar NKVD bünyesine dâhil edildiği zaman, bu statüsünü korudu. Bu direktörlüğün başında Fitin yer alıyordu.
19. Ivashutin bir dönem KGB başkan yardımcısı ve 1962'den 1986'ya kadar GRU direktörü olarak görev yaptı.

Karşı istihbarat operasyonları düzenleyen Abram Yakovlev ve Raikhman, diplomatik kargoyu koruyan Alman kuryelerini Metropol Oteli'nde kıstırmıştı. Kuryelerden biri asansöre kapatıldı, diğeriyse kaldıkları otel odasının banyosuna kilitlendi. Asansördeki kurye kapıyı açamayınca ikaz düğmesine bastı ve karşı istihbarat ajanları tarafından içerden çıkarıldı. Ajanlar beş dakika içinde diplomatik ataşenin otel odasındaki çantasını açıp içindeki belgeleri fotoğraflamayı başarmıştı. Bu belgeler arasında Büyükelçi Schulenburg'un Ribbentrop'a yazdığı bir mektup bulunuyordu. Büyükelçi Sovyet liderliğinin barışçıl niyetlerine güvendiğini ve Almanya ile Sovyetler Birliği arasında büyüyen anlaşmazlığın müzakere yoluyla çözümü için güçlü bir destek sunmaya hazır olduğunu ifade ediyordu. Schulenburg, elçilik personelini en aza indirmek yönündeki talimatların yerine getirildiğini ve diplomatların planlanan zamanda Almanya'ya doğru yola çıktığını bildiriyordu. Bana kalırsa, bu rapor, istilanın ne zaman başlayacağıyla ilgili tartışmalara bir yenisini daha ekliyordu, çünkü savaşın kapıda olduğu açık olmasına karşın, Schulenburg'un bu tutumu ve itibarı yüksek biri oluşu Hitler'le barışçıl çözüm kapısının henüz kapanmadığını gösteriyordu.

Fitin'in Kremlin'den döndüğü gün, Beria beni yanına çağırarak, savaşa girmemiz durumunda istihbarat ve sabotaj operasyonları düzenleyecek olan Özel Görevler İdaresi'ni doğrudan kendi emri altında yeniden yapılandırmamı emretti. İlk görevimiz, savaş nedeni olabilecek bir sınır ihlali yaşanması durumunda, buna karşı koyacak deneyimli bir vurucu kuvvet oluşturmaktı. Almanların 1939'da Gleiwitz radyo istasyonunu (o zaman Almanya sınırları içindeydi) ele geçirerek Polonya'ya karşı giriştikleri provokasyonu hatırlatan Beria, buna benzer bir olayın yaşanmasına izin vermememizi istiyordu. Radyo istasyonunu ele geçiren ajanlar Alman karşıtı yayınlar yapmış, Polonya ordusunu istasyona saldırı düzenlemiş gibi göstermek için hapishanelerden topladıkları adi suçluları askerî üniformalar giydirdikten sonra öldürmüş ve cesetlerini istasyonun çevresine bırakmışlardı.

Beria'nın talimatlarını dinledikten sonra, hiç vakit kaybetmeden, Eytingon'un bu görev kapsamında yardımcılığıma getirilmesini önerdim. Beria isteğimi kabul etti ve savaşın eşiğinde olduğumuz o günlerde özel amaçlı birliğin omurgasını oluşturacak isimleri aramaya başladık. Bu birliğin üyelerinin Avrupa ve Uzakdoğu sınırlarımızdaki sorunlu noktalara hava yoluyla nakledilmesi planlanıyordu. Eytingon'un askerî deneyimi benden üstündü, bu nedenle askerî konuların değerlendirilmesi ve askerî karargâhlarla kurulacak iletişimde ona güve-

nebilirdim. Eytingon'la birlikte çoktandır sınırımızda kümelenmeye başlayan Alman motorize ve tank birliklerinin ikmal tesislerini imha planları yapıyorduk.

Eytingon, 20 Haziran'da yanıma gelerek, Belarus askerî bölgesinin komutanı General Dmitri Pavlov'la yaptığı görüşmeden hoşnut kalmadığını söyleyecekti. Pavlov'u İspanya yıllarından tanıyan Eytingon, bu bölgedeki sorunlu noktalar hakkında samimi bir üslupla ona fikir danışmış, ancak işe yarar bir yanıt alamamıştı. Eytingon, Pavlov'un ya sarhoş olduğunu ya da farklı birimlerin birbiriyle uyum içinde hareket etmesini öngören modern savaş yöntemlerinden hiçbir şey anlamadığını söylüyordu. Pavlov ortada hiçbir sorun görmüyor ve düşman ilk adımı atsa bile emrinde ciddi bir ilerlemeye karşı koyacak yeterince güç olduğuna inanıyordu. Taarruz gücü arasında karışıklığa ve parçalanmaya neden olacak eylemlere hiç gerek görmüyordu.

Emma'yla birlikte gece daçamıza geçmek üzere sözleşmemize rağmen 21 Haziran'da tüm gece boyunca ofisteydim. Emma 1940'ta Merkez'deki operasyon görevini bırakmaya karar vermiş ve NKVD kolejinde ajanlık faaliyetleri üzerine ders vermeye başlamıştı. Cumartesi günü saat öğleden sonra üç gibi kolejden ayrılmıştı. Fitin daçasında Yugoslav büyükelçi Gavriloviç'i ağırlayacağından o gece görevde kalan tek kişi bendim. Kurallara göre halk komiseri ya da bakanın sekreteri şefinizin bu yöndeki iznini bildirmeden ofisten ayrılamazdınız. Daire başkanları genellikle saat sekiz gibi çıkarak evlerine ya da ajanlarla görüşecekleri güvenli bir eve gider, saat on-on bir gibi tekrar ofise dönüp ajan raporlarını kaydederek kasalarına kilitlerlerdi. Kural gereği cumartesi günleri kimse sekizden sonra ofise dönmezdi.

Ne Beria ne de Merkulov'un sekreterinden izin gelmemişti. Emma'yı arayarak gecikeceğimi söyledim. Mecbur beni beklemeye başlamış, sonra da uyuyakalmıştı. Beklerken belgeleri incelemeye başladım, ancak saat altıdan sonra ne bir posta ne de haber geldi. Sadece sınır birliklerinin başkomutanı Maslennikov aradı. Özel amaçlı birliğin on günden önce harekete hazır olamayacağını söylediğimde, hayal kırıklığına uğramıştı. Beria ve Merkulov'un binada olmadığını biliyordum, ancak sekreterliklerinde her an gelebilecekleri yönünde bir hava hâkimdi. Hozyain (Stalin) tarafından çağrılmışlardı. Huzursuzluk ve sabırsızlık içinde ofisten ayrılmayı beklerken felaket beklentisi içinde değildim. Askerî provokasyon ya da çatışma tehlikesini hissedebiliyordum, ancak bu denli geniş çaplı bir istilayla karşı karşıya kalacağımızı düşünmüyordum. Her şeye rağmen, olayların kontrolünü sağlayabileceğimize yürekten inanıyordum.

Gece saat 3:00'de telefonum çaldı. Merkulov derhal ofisine gelmemi istiyordu. Odaya girdiğimde bütün ana daire şeflerinin içerde olduğunu gördüm. Merkukov, Alman kuvvetlerinin bütün cephelerde saldırıya geçtiğini ve savaşın başladığını resmen duyuruyordu. Uyarı sinyaliyle birlikte tüm personelin genel merkeze toplanmasını emretti. Her bir daire başkanının saat dokuza kadar acilen alınacak savaş önlemlerini masaya koyması gerektiğini söyledi. Emma'yı arayarak durumu anlattım ve Lubyanka'ya gelmesi için bir araba gönderdim. Fitin saat dokuz gibi geldi. İstihbarat dairesinin toplantı salonunda savaşın başladığını duyurmak üzere resmî bir personel toplantısı yaptık. Yüzlerde korku ya da telaş okunmuyordu, ancak subayların emir ve görüşleri o pazar günü bir anda kendiliğinden sertleşmeye başladı. Eytingon gibi şakacılar bile, savaşın ilk gününün ağırlığı altında her zamanki alaycı tavırlarından uzaktılar.

VI
Büyük Yurtseverlik Savaşı: Aldatma Oyunları ve Gerilla Savaşı

Savaş, NKVD merkez teşkilatındaki konumumu tamamen değiştirmişti. Beria'nın emriyle, 5 Temmuz 1941'de, resmen Özel Görevler Dairesi'nin direktörlüğüne atanmış, Eytingon'u da yardımcım yapmıştım. Daha sonra Serebriyanski ve Mihail Maklarski bu dairede kısım şefi oldular. NKVD'ye bağlı istisnasız bütün şubeler görevim için gerekli personel ve donanımı sağlamakla yükümlüydü. Özel Görevler, Almanya ve onun uydu devletlerine karşı istihbarat faaliyetleri yürüten, gerilla savaşını örgütleyen, Alman işgalindeki bölgelerde yasa dışı şebekeler kuran, düşmanı aldatmak için Sovyetler Birliği'nde gizli operasyonlar ve dezenformasyon faaliyetleri yürüten temel bir birim haline gelmişti.

Zaman kaybetmeden, Özel Görevler'in faaliyet kolu olarak hizmet verecek olan Özel Amaçlı Motorize Piyade Tugayı'nı kurduk. Merkez Komitesi ve Komintern'in emriyle, Sovyetler Birliği'ndeki bütün siyasi göçmenler bu tugayda etkin görev almak üzere seferber edildiler. Emrimizde yirmi bin kadın ve erkekten oluşan bir birlik bulunuyordu. Onda biri yabancılardan oluşan bu birlikte Alman, Avusturyalı, İspanyol, Amerikalı, Çinli, Vietnamlı, Polonyalı, Çek, Bulgar ve Romen askerlere rastlamak mümkündü. Bunun seçkin bir birlik olması tesadüf değildi. Emrimiz altında Sovyetler Birliği'nin boks ve atletizm şampiyonları da dâhil en iyi sporcuları bulunuyordu. Bunlar, cepheye ve düşman saflarının arkasına gönderilen gerilla birliklerinin belkemiğini oluşturuyorlardı.

Ekim 1941'de, Özel Görevler Dairesi NKVD'ye bağlı Bağımsız İkinci Şube bünyesinde yeniden örgütlenerek genişletilmişti, ancak raporlar hâlâ doğrudan Beria'ya gönderiliyordu. Dış İstihbarat Servisi'ndeki şef yardımcılığı görevim devam ediyordu. Şubat 1942'de, İkinci Şube NKVD Özel Görevler ve Gerilla Savaşından Sorumlu Bağımsız Dör-

düncü Dairesi adını aldı.[1] O dönemde, kıdemli binbaşılıktan (ordudaki albay rütbesine denkti) üçüncü derece devlet güvenlik komiserliğine (ordudaki korgeneral rütbesine denkti) terfi ettim. Dördüncü Daire, on altı bölümden oluşuyordu. Bunlardan ikisi Uzakdoğu ve Çin'deki gelişmeleri takip ediyor, diğerleriyse Almanya, İskandinavya, Macaristan, Çekoslovakya, Türkiye ve Ortadoğu'yla ilgileniyordu.

Savaş patlak verdiğinde, nitelikli personele yönelik ciddi bir ihtiyaç doğmuştu. Eski istihbarat ve güvenlik subaylarından oluşan 140 kişilik bir grubun tahliye edilmesini önerdim. Bu talebim, Beria'nın kişiliğini ve insanların kaderiyle ne kadar kolay oynayabileceğini gözler önüne seriyordu. Beria bu insanların suçlu ya da masum olduklarını sorgulamamıştı bile; yalnızca, "Bu isimlere ihtiyacımız olduğundan emin misin?" demekle yetinmişti.

"Evet, kesinlikle eminim." dedim. Bunun üzerine, Beria şu cevabı verdi:

"O zaman tahliyelerin ayarlanması için Kobulov'la irtibata geç ve bu isimlerden vakit kaybetmeden yararlanmaya bak."

Tahliye edilecek isimlerin dosyalarını incelemeye başladım. Dosyaların gösterdiği kadarıyla, tüm bu insanlar, en üst kademedeki liderlerin, yani Stalin ve Molotov'un girişimi ve emriyle tutuklanmışlardı. Ne yazık ki Şpigelglas, Karin ve Macar rahip Maly çoktan infaz edilmişti.[2]

Bazı istihbarat subayları, aileleri şehirden gönderildiği için tahliye olduktan sonra, Moskova'da kalacak yer bulamadılar. Eski dostlarımı yalnız bırakmadım; Gorki Caddesi'nde, Dinamo'nun spor mağazasının üst katında bulunan evime taşındılar. Yan dairede Beria'nın başyardımcısı Merkulov kalıyor ve acil meseleler hakkında konuşmak üzere ara sıra ziyaretime geliyordu. Her iki dairemiz de aynı zamanda yabancı diplomatlarla görüşmelerin yürütüldüğü güvenli evler olarak kullanılıyordu. Bir seferinde, arkadaşlarım evdeyken, Merkulov telefonla arayarak önemli bir mevzu hakkında görüşmek üzere geleceğini söylemişti. Bir devlet bakanının yeni tahliye edilmiş bu dört hükümlüyle karşılaşması pek uygun olmayacağından, arkadaşlarımı yatak odasına saklamıştım.

---

1. Düşman hatlarının arkasına düzenlenecek operasyonlar için gerilla birlikleri ve aldatma grupları oluşturulmasıyla ilgili olarak Beria'nın Stalin'e yazdığı mektup, 8 Ağustos 1941. *Izvestiya SBKP MK* (*Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Haber Bülteni*), No. 9, 1990, ss. 197, 198, 215.
2. Aleksandr Karin, 1930'ların başında, Dış İlişkiler Dairesi'nin ve 1937'de tutuklanıp infaz edilene kadar GRU'daki yasa dışı ajanlardan sorumlu şubenin şefi olan Artur Artuzov'un yardımcılarından biriydi. Theodor Maly, Londra'da Maclean ve Philby'nin çalışmalarından sorumluydu. Temmuz 1937'de, Moskova'ya çağrılan Maly, o senenin sonuna doğru vurularak infaz edildi.

Bu dört isim içinde ajanlık deneyimi olan tek isim, İvan Kaminski'ydi. Kaminski, yasa dışı rezident olarak Alman saflarının gerisinde bulunan Jitomir şehrine gönderilene kadar benim dairemde kaldı. Onu yolcu ederken Emma gözyaşlarına hâkim olamamıştı. Üç parçalı takım elbisesinin içinde Fransız bir işadamını andırıyor ve tüm iyimserliğiyle artık gerçek bir vatansever olarak görüldüğü için mutlu olduğunu söylüyordu. Ölüm kaçınılmaz olsa bile, şansın onunla olduğunu söylüyor ve Fransız şakaları yaparak Emma'yı sakinleştirmeye çalışıyordu. Kaminski görev yerine vardıktan sadece bir gün sonra, NKVD'nin bölge teşkilatı için çalışan, ancak bir süredir Gestapo'yla işbirliği içinde olan bir rahibin ihanetine uğradı. Güvenli eve girdikten sonra pusuya düştüğünü anlamış ve kendini vurmuştu. Ölüm haberini üç ya da dört ay sonra alabildik. Yanındaki adamlar etrafları sarıldıktan sonra silahlı çatışmaya girmiş, ancak bu pusudan sağ çıkamamışlardı.

Serbest bırakılan diğer tutuklular düşük mevkili görevler alırken, bunların çoğu Alman hatlarının arkasındaki özel kuvvetlerin başına getirildiler. Bir kısmı bu görevlerde hayatlarını kaybetti. Dmitri Medvedev[3] ve Nikolay Prokubuk gibi isimler ise Almanlara karşı yürüttükleri başarılı gerilla operasyonları karşılığında Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildiler.

1938-1939 tasfiyelerinden ders çıkarmış biri olarak 1941'de tahliye edilen arkadaşlarımın iade-i itibar belgelerini imzalamadım. Tutuklandıkları dönemde bu isimlerle işbirliği içinde olduğum öne sürülmüş ve itibarım zedelenmişti. Bu meselede tarafsız gözükmek adına, Fitin'den tahliye olanların vatandaşlık haklarını teslim eden belgeleri imzalamasını istedim. Bu tedbiri alırken ne kadar ileri görüşlü davrandığım çok sonra ortaya çıkacaktı. Halk düşmanlarının serbest bırakılmasında parmağım olduğu gerekçesiyle 1946 ve 1953 yıllarında suçlandığım zaman, Fitin'in imzasına dikkat çektim. Serebriyanski'nin 1941'de partideki eski görevine dönmesi için bizzat girişimde bulunmuştum, ancak 1953 yılında hainçe girişimlerim sayesinde ağır ceza almaktan kurtulduğu iddia edilmiş ve tutuklandıktan üç yıl sonra, 1956'da, hapishanede hayatını kaybetmişti.

---

3. P. A. Sudoplatov'un hatırladığı kadarıyla, "Odessa'dayken, Emma'nın şefi olan kıdemli NKVD subayı Dmitri Medvedev ağabeyi, Troçkist muhalefetin liderlerinden biri olduğu için tasfiye edilmişti. Savaş çıkınca serbest bırakılmasını sağladım ve onu derhal Alman hatlarının gerisine gönderdim. Bryansk'ta, Abwehr'i oyuna getirerek, çarın devrilmesinden sonra kurulan geçici Rus hükümetinin ilk başbakanının oğlu Prens Lvov'u Almanların elinden kaçırmayı başardı. Almanlar Moskova'yı ele geçirdiklerinde onu Moskova bölgesine vali yapacaklardı."

Üstlendiğim görevlere 26 Haziran 1941'de bir yenisi daha eklendi. Sabotajlar ve Alman paraşütçüleriyle mücadele eden NKVD biriminin şef yardımcılığına atandım. 1942'de, emrime seçkin bir paraşütçü birliğiyle nakliye ve uzun menzilli bombardıman uçaklarından oluşan bir filo verildi. Savaş süresince Hava Kuvvetleri generali (daha sonra Mareşal oldu) Aleksandr Evgeniyeviç Golovanov'la yakın işbirliği içinde olduk. Golovanov'un Eytingon'la harp okulu yıllarına dayanan bir dostluğu vardı.

İstiladan sonraki durumumuz korkunçtu. Alman tank birliğinin saldırı gücü tahminlerimizin ötesindeydi. Kızıl Ordu'nun Baltıklar, Belarus ve Ukrayna'da uğradığı yenilginin boyutları karşısında şok olmuştuk. Ağırlıklı olarak Alman kuşatması altındaki Kızıl Ordu birliklerini kurtarabilmek adına, Ağustos'tan önce sabotaj eylemlerine başladık. Ancak tüm bu çabalarımızdan sonuç alamayacaktık. Birlikler imha edildi ve gerilla operasyonlarına daha uzun süre destek sağlayamadı.

Bu gelişmeler üzerine, yerel parti teşkilatları ve bölge birimleriyle işbirliği içine girerek, düşman hatlarının arkasına deneyimli istihbarat subayları ve telsiz operatörleriyle birlikte gerilla birlikleri göndermeye başladık. Savaş süresince, düşman saflarının gerisine toplam 7.316 kişiden oluşan 212 gerilla birliği konuşlandırdık. Kızıl Ordu için sabotaj eylemleri düzenlemek üzere bin kadar subay ve teknisyen eğittik. Gönderilenler arasında 3.500 kişilik sivil bir sabotajcı ve ajan kitlesi de yer alıyordu. Bunlara ek olarak, paraşütçü birlikleri düşman hatlarının gerisine 3.000 kadar gerilla indirmişti. Subaylarımızdan yirmi ikisi Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edilerek en yüksek dereceli onur madalyasıyla ödüllendirildi ve 8.000'den fazla kişiye daha alt düzeyde madalyalar ve nişanlar verildi. Georgi Jukov ve K. K. Rokossovski düşmanın haberleşme hatlarını yok ederek, Kızıl Ordu'nun Belarus ve Kafkasya'da taarruza geçmesine yardımcı olmak adına NKVD Dördüncü Dairesi'ne bağlı birliklerin kullanılması için Beria'ya özel bir çağrıda bulunmuştu.[4] Bu birlikler Özel Amaçlı Tugay'la birlikte 137.000 Alman subay ve askerini saf dışı bırakmış, bireysel terör eylemleriyle 87 yüksek rütbeli Alman subayını öldürmüş ve Almanlara çalıştığı anlaşılan 2.045 ajan ve polis görevlisini ortadan kaldırmıştı. Kuznetsov, Medvedev, Prokubuk, Vaopşasov, Karasyov ve Mirkovski gibi isimler Batılı okuyucular için bir şey ifade etmeyebilir, ancak bunlar Alman işgalindeki bölgelerde direnişin sembolü olmuşlardır.

---

4. Rokossovski'nin yolladığı Almanların haberleşme ağını imha etmek için gerilla desteği talep eden telgraf KGB Müzesi'nde sergilenmektedir.

Tüm bu operasyonlar benim sorumluluğumda yürütülüyordu. Kitabın bu bölümü NKVD tarihi içinde başarıları kendi içinde değerlendirildiği ve örtbas edilecek Stalinist suçlar içermediği için resmi olarak yeniden yazılmayan tek bölümdür.[5] Moskova ya da Stalingrad Muharebeleri ya da Belarus'un kurtuluş yıldönümlerinde yapılan her resmî toplantıda, benim ve Eytingon'un emrinde savaşan bir düzine kadar gerillanın ismi anılır. 1945'ten 1992'ye kadar savaş üzerine, yaklaşık olarak 5.000 Sovyet kitabı ve makalesi yayımlandı. Bu süre, görevde olduğum yıllara ek olarak tutuklandığım, hapse atıldığım ve sonrasında serbest bırakılarak itibarımın iadesini beklediğim yılları kapsıyor. Bunların hiçbirinde benim, Eytingon'un ya da Serebriyanski'nin adına rastlayamazsınız. Belgelerde ismimin geçtiği yerlerde bir sıra noktayla karşılaşırsınız. İsmim, ilk başlarda, güvenlik nedeniyle gizleniyordu. Ancak daha sonra suçlanıp istenmedik bir tanık olarak görülmem nedeniyle belgelerden çıkarıldı.

Medvedev ve Nikolay Kuznetsov, yürüttüğümüz operasyonlardan birinde, SS özel harekât biriminin şefi Otto Skorzeny'nin, 1943 yılında ilk Amerikan-İngiliz-Sovyet zirvesinin toplanacağı Tahran'daki Amerikan Elçiliği'ne saldırı düzenlemeleri için birliklerini eğittiğini saptadı. Skorzeny'nin paraşütçüleri, daha sonra Mussolini'nin Gran Sasso'daki dağ hapishanesinden kaçırılmasını sağlayacaktı. Skorzeny'nin Alman suikast timi, Ukrayna'da, Vinnitsa yakınlarında eğitim görüyordu. Burası Medvedev'in gerilla birliklerinin etkin olduğu bir bölgeydi. Hitler savaşın idaresi için Almanların elindeki bu bölgede ek karargâhlar kurdurtmuştu. Alman ordusunda yüzbaşı olarak görevli genç bir istihbarat subayı olan Kuznetsov, Rus gerillalara karşı savaşacak deneyimli adamlar arayan Alman istihbarat subayı Oster'la yakın ilişkiler kurmayı başarmıştı. Oster'ın Sovyet üst komutasına karşı düzenlenecek bir operasyonda böylesi adamlara ihtiyacı olacaktı. Oster, Tahran'daki bir "iş seyahatinden" dönüşte, Vinnitsa'ya getireceği İran halılarıyla Kusnetsov'un borçlarını ödemeyi önermişti. Derhal Moskova'ya rapor edilen bu istihbarat elimize geçen başka bilgilerle örtüşüyordu. Tahran'daki suikast timinin ortadan kaldırılmasında tüm bunların faydasını görecektik.

Pofuduk (Rusça Pookh) kod adını kullanan Kuznetsov, Galiçya'daki Alman idaresine bağlı birçok yöneticiyi bizzat ortadan kaldıran bir kahraman olarak biliniyordu. Bu terör eylemlerini Rivne ve Lviv so-

5. Belge No 278, *Vnutrennie Voiska v Gody Otechestnennoi Voiny* (Büyük Yurtseverlik Savaşı'nda NKVD Birlikleri, Belgeler) (Moskova: Yuridichiska Literatura, 1975), ss. 517-524.

kaklarında gündüz gözüne, cesurca gerçekleştiriyordu. Alman askerî üniformasıyla kurbanlarına doğrudan yaklaşıyor ve onları vurmadan önce ölüm hükümlerini yüzlerine okuyordu. Her biri dikkatle planlanan bu eylemler, bir muharebe grubu tarafından destekleniyordu. Kuznetsov'un hedefleri arasında, Hitler'in Polonya ve Galiçya'nın idaresinden sorumlu yardımcısı Gauleiter* Erich Koch da yer alıyordu. Ancak Koch on gün içinde Kursk yakınlarında büyük bir taarruzun başlayacağını, bu nedenle derhal birliğine dönmesi gerektiğini söyleyerek onu uyarmış, Kuznetsov da vakit kaybetmeden Medvedev'in yanına dönebilmek ve haberleri telsizle Moskova'ya bildirmek için Koch'u vurmaktan vazgeçmişti.

Bu arada, Kuznetsov hakkındaki söylentiler de alıp yürümüştü. Bu kadar uzun bir süre deşifre olmamayı başarması ve Almanya'ya savaştan önce gönderildiği iddiası, şüphelerin artmasına yol açıyordu. Gulaglardan sağ kurtulanlar, Stalin'in işlediği suçları ortaya çıkarmak ve tekrar yaşanmamasını sağlamak için Memorial adında bir örgüt kurmuş, amaçlarını bildiren bir de bildiri yayımlamışlardı. Bu örgütün aktivistleri, Kuznetsov'u Sibirya ve Volga boylarında yaşayan ve Kazakistan'a gönderilen Almanların katledilmesiyle ilişkilendirmeye çalıştılar. Kuznetsov Sibirya doğumlu bir Rus'tu ve burada Almanların içinde büyüdüğünden çok iyi Almanca biliyordu. Yerel NKVD teşkilatı tarafından göreve alınıp eğitim amacıyla 1939'da Moskova'ya gönderilmişti. Kuznetsov subay olarak değil, Moskova'daki Alman Elçiliği'ne karşı kullanılmak üzere özel ajan olarak eğitilmişti. Sarışın ve yakışıklı bu adam, Alman asıllı bir Sovyet vatandaşı olarak yarı Alman sayılabilirdi. Moskova'daki bale dansçıları arasında bir muhbirlik şebekesini yönetmiş, yabancı diplomatlara balerinlerin arkadaşı olarak takdim edilmişti. Alman diplomatlar Almanlara benzemesi, iyi Almanca konuşması ve Moskova'nın sanat dünyasında sağlam bir yer edinmesi nedeniyle, onunla özel olarak ilgilenmeye başlamışlardı. Karşı İstihbarat Dairesi'nin yardımcı şefi General Leonid Raikhman ve NKVD'nin sanatçı ve yazarlar şubesini denetleyen kültürel ilişkilerden sorumlu devlet güvenlik komiseri Viktor İlyin, onun kontrol subaylarıydılar. Bolşoy'un yıldız isimlerinden Raikhman'ın eşi ünlü balerin Lepişinskaya, Kuznetsov'un oynadığı rolün farkındaydı ve onu üst düzey Alman diplomatlara Bolşoy bünyesindeki uzmanlardan biri olarak tanıtmıştı. Kuznetsov bu dönemde birçok görev yürütecek ve dostluklar kuracaktı. Ajan dosyasına, Moskova'daki bale yıldızlarının

* Nazi Partisinin bölge başkanlarına verilen unvan. Gau Almancada bölge, leiter ise yönetici anlamına gelmektedir. (ç.n.)

çoğuyla aşk yaşadığı ve davamız uğruna bu kadınlardan bazılarını Alman diplomatlarla paylaştığı kaydedilmiştir.

Kuryeler, Alman Elçiliği yerine zaman zaman Metropol ve National otellerinde kaldıklarından, Alman diplomatik postasını ele geçirmemiz mümkün oluyordu. Kuznetsov, diplomatik bağlantıları sayesinde, bizi kuryelerin gelişinden haberdar ediyordu. Koşullar uygun olduğu zaman, otele yerleştirdiğimiz bir ekip belgeleri fotoğraflayarak çabucak kopyalıyordu.

Kuznetsov, 1942'de, paraşütle Batı Ukrayna'nın Rivne şehrine indirildi. Üzerinde Alman ikmal birliği subaylarının üniforması vardı. Cephede yaralandığını ve bir süredir izinde olduğunu ileri sürecekti. Kendisine yeni bir görev verdiler. Leningrad yakınlarında konuşlanan bir birlik için kışlık giysi ve gıda sevkiyatını ayarlayacaktı. Kuznetsov için şöyle bir hayat hikâyesi uygun görmüştüm. Bir Alman olarak yıllarca Baltık ülkelerinde yaşadıktan sonra silahaltına alındığını ve 1940 yılında Almanya'ya iade edildiğini söyleyecekti. Savaşın tüm hızıyla devam ettiği, insan trafiğinin bu denli yoğunlaştığı bir ortamda, Kuznetsov'un geçmişini araştırmak, Abwehr ya da Gestapo için uzun bir uğraş olacaktı.[6]

Kuznetsov'u terör görevlerine hazırlamak için uzun saatler harcadım. Onu çatışma esnasında sakin kalmayı başarabilen, eylemlerinde gerçekçi ve mantıklı davranabilen ender bir kişilik olarak hatırlıyorum. Sibirya ve Volga Almanlarının savaşla birlikte uğradıkları tehcirde onun hiçbir rolü olmamıştır.

Kuznetsov, zaman geçtikçe, şansına fazla güvenmeye başlamış ve Kızıl Ordu birliklerine katılmak için cephe hattını geçmeye çalışmak gibi ölümcül bir hata yapmıştı. Ekibiyle birlikte Lviv yakınlarındaki bir köyde Bandera'nın adamlarının eline düşmüştü. Bunlar Almanlarla işbirliği içinde olan Ukrayna milliyetçileriydi. Araştırmalarımız sonucunda, Kuznetsov'un 1944'te el bombasıyla kendini havaya uçurduğunu öğrendik. Daha sonra Gestapo arşivlerinde, Bandera'nın adamlarının olayı Gestapo'ya rapor ettiğini gösteren bir telgrafa rastladık. Raporda, Kızıl Ordu subaylarından oluşan bir ekibin ele geçirildiği ve içlerinden birinin Alman üniforması giydiği kaydedilmişti. Bandera'nın adamları, çatışma sırasında ölen Kuznetsov'un, Almanla-

6. P. A. Sudoplatov burada bir ekleme yapıyor: "Kuznetsov sahte belgeleri, NKVD bünyesinde yasa dışı ajanlara pasaport sağlayan büronun şefi George Miller'dan almıştı. Miller'ın belgeleri Kuznetsov'un Vinnitsa ve Rivne'de sürekli olarak yaşamadığını gösteriyor. Hayatıyla ilgili olarak anlatılan bazı hikâyelerde de bunu görmek mümkün. Kuznetsov buraları yalnızca cepheden izin aldığı zamanlarda ziyaret ediyordu."

rın Polonya ve Galiçya'da aradıkları adam olduğunu düşünüyorlardı. Almanlara, Yarbay Paul Zibert adına hazırladığımız bazı sahte belgelerle Kuznetsov'un Moskova genel merkezi için hazırladığı ve Ukrayna'daki üst düzey Alman yetkililerinin öldürülmesiyle ilgili çarpıcı bilgiler içeren bir rapor teslim ettiler. Kuznetsov, ölümünden sonra Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildi. Evli olmadığı için madalyasını almaya erkek kardeşi gidecekti. KGB'nin Dzerjinski Caddesi'ndeki kulübünde, 1991 yılında, Kuznetsov'un sekseninci doğum günü anısına bir toplantı düzenlendi. İtibarım henüz iade edilmemesine karşın, konuşma yapmak üzere toplantıya beni de davet ettiler.

Gerilla mücadelesi Almanların ulaşım hatlarının kesilmesinde önemli bir rol oynuyordu. 1944'te, Belarus'ta Sovyet karşı saldırısı başladığında, bu eylemler stratejik bir önem kazandı. Dördüncü Daire'nin yürüttüğü bu operasyon, Demiryolu Savaşı ya da Konçerto Operasyonu olarak biliniyordu. Hücuma geçmemize az zaman kalmışken, Almanların ana demiryolu ulaşımını eşzamanlı olarak kullanılmaz hale getirerek ikmal girişimlerini önlemiştik.

Moskova yakınlarındaki çatışmalar sırasında Kızıl Ordu'ya hayati bir destek sunuyorduk. 1941 sonbaharında, Almanlar şehre doğru yaklaşırken, Özel Amaçlı Birlik Moskova'nın merkezini ve Kremlin'i savunmakla görevlendirilmişti. Birliklerimiz, Kremlin'in karşısındaki Dom Soyuz binasında mevzilendiler. Moskova çevresine konuşlanan Özel Amaçlı Birlik, bu zor günlerde ciddi miktarda mayına ve bunları döşeyecek teknisyene sahip tek birim olarak öne çıkıyordu. Jukov'un kesin emriyle, şehrin etrafındaki ana yolları etkin bir şekilde kapatmıştık. Motorize birliğimiz, Moskova Nehri üzerindeki köprüye yaklaşan Alman motorcularla asker taşıyan zırhlı araçları Şeremetyevo havaalanı yakınlarında yola döşediği mayınlarla imha etmişti. Almanlar Moskova'ya en fazla bu kadar yaklaşabildiler. Bugün bu noktada, bir tank tuzağını sembolize eden büyük bir heykel yükseliyor.

Almanların şehri işgal etmesi durumunda, Moskova ve çevresindeki önemli noktalara mayın döşemekle görevlendirilmiştik. Bazı önemli isimlerin daçalarına dahi mayınlar yerleştirdik, ancak Stalin'in daçasına dokunmamıştık. Kısım şefimiz İgor Şorse, 1940 yılında NKVD'ye katılmış genç bir mühendisti. Maklarski ve benim talimatımızla, Stalin'in daçasına yakın Moskova banliyösünde su ve kanalizasyon hatlarından sorumlu başmühendis olarak görevlendirildi. Bu görev için kendisine sahte belgeler bile sağlanmıştı. Şorse, üç saat içinde, Stalin'in koruma birliklerince yapılan onarımları gözden geçirdi. Ajan olarak kullandığı isimle Kızıl Yıldız Nişanı'na layık gö-

rüldü, ancak KGB için çalışmaya devam ettiği ve gerçek ismini kullanmasına izin verilmediği için nişanı alması mümkün olmadı. Şorse, atom bombası projesi için gereken uranyumun çıkarılması ve Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi amacıyla yürütülen çalışmaları denetlemek üzere, 1945'te Bulgaristan'a gönderilecekti.

1953 yılında tutuklandığım zaman, hakkımda hazırlanan iddianamede Sovyet hükümet liderlerini ortadan kaldırmak amacıyla daçalarına yerleştirilen bu mayınları kullanmayı planladığım öne sürüldü. Müfettişler yalan yere, bu mayınların çalışır durumda olduğunu ve Stalin'in haleflerini ortadan kaldırmak için Beria'nın emriyle uzaktan patlatılabileceğini iddia ediyorlardı.

Tarihler 1941'in Ekim ayını gösterirken, Moskova üzerindeki tehlike bulutları artmaya başlamıştı. Beria, şehrin düşme ihtimaline karşı bir istihbarat şebekesi kurulmasını emretti. Tıpkı NKVD aygıtı gibi ailelerimiz de kitlesel olarak şehirden tahliye edilmişti. Şehir merkezinde yer alan Lubyanka'yı boşaltarak Moskova'nın kuzey banliyölerine yönelmiş, Komintern genel merkezine yakın bir itfaiye okuluna taşınmıştık. Burada, Beria'nın yardımcıları Serov, İvan İ. Çernişev ve Kobulov'la aynı odayı paylaşıyordum. Ancak okulda yalnızca bir gün kalacak, bu bir günde Moskova bölgesinde faal durumda olan NKVD birimlerini idare kabiliyetimizi ve haberleşme olanaklarını kontrol edecektik.

Moskova'da kalacak iki bağımsız şebeke kurduk. Birinin başında eski dostum Viktor Aleksandroviç Drozdov yer alıyordu. Drozdov'la Ukrayna'da çalıştığımız dönemden tanışıyorduk. O zamanlar binbaşı olan Drozdov generalliğe kadar yükselmişti. Drozdov'un gerçek kimliğini gizlemek adına onu Moskova'daki bir ilaç fabrikasına müdür yardımcısı atadılar. Alman komutanların güvenini kazanmak için onlara ilaç tedarik etmeye başlamıştı. Savaştan yalnızca birkaç ay evvel, Moskova'daki milis kuvvetlerinin yardımcı direktörlüğüne atanmıştı; dolayısıyla Moskova'da tanınmıyordu. Beria'nın diğer şebeke için seçtiği gizli ajan ise, 1953'te kendisiyle birlikte kurşuna dizilecek olan Pavel Meshik'ti. Bu şebekelerin dışında, şehrin düşmesiyle birlikte Moskova'da görülmeleri durumunda, Hitler ve yakın çevresindekilere yönelik suikast eylemlerine girişecek bağımsız bir grup oluşturduk. Bu görevin sorumluluğu, besteci Lev Knipper ve karısı Margareta'ya verildi. Bu çiftin Berlin'de yaşayan ve Göring başta olmak üzere, Alman liderler tarafından çok sevilen ünlü oyuncu Olga Çehova'yla akrabalığı bulunuyordu.

Kruşçev anılarında, savaşın ilk günlerinden itibaren Stalin'in telaşından ve şaşkınlığından söz eder. Ben, o dönemde, Stalin'de bun-

ları görmedim. Stalin'in 30 Haziran 1941'e kadar kendini daçasına kapattığı da doğru değildir. Kremlin günlükleri, düzenli olarak ziyaretçi kabul ederek kötüleşen durumu takip ettiğini gösteriyor.[7] Stalin, savaşın başladığı günden itibaren, Beria ve Merkulov'la Kremlin'deki makamında günde iki ya da üç kez görüşüyordu. Beria ve Merkulov genellikle gece geç saatlerde NKVD genel merkezine dönüyor, bazen de emirlerini doğrudan Kremlin'den alıyorlardı. Komuta ve kontrol mekanizması kesintiye uğramadan çalışıyor gibi görünüyordu. Soğukkanlı, sistemli ve açık emirler karşısında Eytingon ve ben eninde sonunda zafere ulaşacağımıza yürekten inanıyorduk.

Söylemek zorundayım; bu emirleri yerine getirmek bazen oldukça güç oluyordu. Beria, Ekim 1941'de, bir gün beni ofisine çağırdı. İçeri girdiğimde karşımda Merkulov'u buldum. Benden Dinamo Stadyumu ve ana tren istasyonu gibi Moskova'nın en önemli tesislerine mayın döşememi istiyorlardı. Bu iş için gerekli patlayıcıları yirmi dört saat içinde bulmam gerekiyordu. Gece gündüz demeden müthiş bir telaş içinde bu görevi tamamladık. Malenkov ve Beria, Lubyanka'daki NKVD ofisinde durmak dinlenmek bilmeden çalışıyorlardı. Beria'nın her zamanki telaşlı halinin aksine, soğukkanlı ve kendilerinden emindiler.

Mayakovski metro istasyonunda düzenlenecek olan Ekim Devrimi'nin yıldönümü kutlamaları için 6 Kasım'da bir davetiye aldım. Bu kutlamalar geleneksel olarak Bolşoy Tiyatrosu'nda yapılıyordu, ancak bu sefer güvenlik gerekçesiyle metro istasyonuna alınmıştı. Asansöre binerek Moskova'daki en uzun metro peronlarından birine indik. Raylardan birinin üzerinde kapıları açık bir tren duruyor ve vagonlarda sandviçler ve alkolsüz içkiler servis ediliyordu. Peronun sonunda, Politbüro üyelerine ayrılmış bir protokol sırası vardı. Benim yerim ikinci sırada bulunuyordu.

Hükümet erkânı bir metro treniyle gelmişti. Stalin'e Beria ve Merkulov eşlik ediyordu. Toplantıyı Moskova Sovyeti başkanı Mihail Pronin açtı. Ardından Stalin yarım saatlik bir konuşma yaptı. Bu konuşma beni derinden etkilemişti, çünkü Stalin'in sesindeki özgüven Almanlara karşı direnme azmimizin simgesi olmuştu. Ertesi gün, yoğun kar yağışına rağmen, Kızıl Meydan'da coşkulu bir geçit töreni yapıldı. Törene giriş kartımın üzerinde "Prokhod Vsidy" damgası yer alıyordu; bu ibare, Lenin'in mozolesinin üzerindeki tribünden diğer liderlerle birlikte geçit törenini izleyebileceğim anlamına geliyordu.

---

7. Bkz. Ek Bir.

Beria ve Merkulov, önemli bir gelişme olması durumunda, kürsüde kendilerine derhal rapor vermem konusunda beni uyarmıştı. Durum gerçekten ciddiydi. Alman birlikleriyle Moskova arasında elli kilometre bile kalmamıştı. Kızıl Meydan'a giderken yanıma genç yüzbaşı William Fisher'ı da almıştım. Fisher, bizim daireye bağlı telsiz haberleşme biriminin şefiydi ve teçhizatıyla birlikte sahada operatörlük yapıyordu. NKVD genel merkezi ve Moskova savunmasını üstlenen askerî birlikle irtibat halindeydik. Yoğun kar yağışı nedeniyle, Almanlar Kızıl Meydan'ı bombalamak için uçak kaldıramıyordu. Bununla birlikte, geçit törenine katılan birliklere kesin emir verilmişti. Ne olursa olsun soğukkanlı kalıp, disiplini korumaları isteniyordu. Bu geçit töreni, Moskova savunmasına ve zaferin eninde sonunda kazanılacağına yönelik inancımızı pekiştirmişti.

Tehlike dolu bu saatlerde Almanların zayıf noktasını belirlemeye başlamıştık. Bu durum, savaşın seyrini bizim lehimize çevirebilirdi. Eski bir çarlık subayı olan Kont Neledov'dan gelen bilgiye göre, Almanlar Moskova'ya yaklaşıyor olsalar da savaşı kaybediyorlardı. Neledov Berlin'de yaşıyordu ve Amiral Canaris'in ajanlarından biriydi. Tamamen şans eseri bizim ajanımız olmuştu. Almanya'nın Polonya'yı işgalinden hemen önce, Almanlar tarafından keşif görevi için Varşova'ya gönderilmiş, ancak Polonya karşı istihbaratı tarafından yakalanmıştı. Neledov'u, 1939'da Batı Ukrayna'yı ele geçirdiğimizde, Lviv hapishanesinde bulduk ve Moskova'ya getirdik. Genelkurmaya bağlı operasyon dairesinin yardımcı direktörü Vasilevski[8] ve askerî istihbarat direktörü General Filipp Golikov, onu sorgulamak üzere sivil kıyafetlerle NKVD genel merkezine gelmişti. Neledov'un bildikleri, bağlantıları ve Alman üst komutasının zihniyetini betimleyiş tarzı, onları oldukça etkilemişti.

Zarubin, Zoya Ribkina ve istihbarat dairesi bünyesindeki Almanya şubesinin şefi Pavel Zhurovlev, Neledov'la birlikte çalışıyorlardı. Canaris Kont, Neledov'dan Alman genelkurmayının 1936 ve 1937'de düzenlediği stratejik harp oyunlarına katılmasını istemişti. Almanlar bu oyunlarda, General von Seeckt'in yıldırım harekâtı (*blitzkrieg*) modelinin Ruslarda işe yarayıp yaramayacağını test edecekti. Başka bir kaynaktan aldığımız bilgiler, Rusya'ya karşı geliştirilen savaş planlarında bu oyunların ciddi bir rolü olduğunu çok daha önceden doğru-

8. Mareşal Aleksandr M. Vasilevski (1895-1975) 1942'de genelkurmay başkanlığına atandı ve savaşın sonuna kadar bu görevi sürdürdü. 1949'dan Stalin'in 1953'teki ölümüne kadar silahlı kuvvetler bakanı olarak görev yaptı ve ardından 1957'deki emekliliğine kadar savunma bakanı birinci yardımcısı olarak çalıştı.

lamıştı. Neledov'un ortaya koyduğu kadarıyla, bu oyunlar, Almanların bizi ancak savaşın ilk iki ya da üç ayında mağlup edebileceğini gösteriyordu. Leningrad, Moskova, Donbas, Kiev ve Bakü petrol sahasını da kapsayan Kuzey Kafkasya'yı bu süre zarfında ele geçiremezlerse, istila başarısız olmaya mahkûmdu.

Bunun nedeni gayet açıktı. Yıldırım harekâtı için büyük bir tank gücüne ve motorize birliklere ihtiyaç vardı. Ancak bunlar sadece sınırlı bir bölgede etkili olabilirlerdi. Almanların yağ ve benzin stokları, savaşın uzaması durumunda yetersiz kalacaktı. Alman donanmasını, özellikle de denizaltı filosunu ayakta tutmak için ciddi miktarda yakıta ihtiyaç vardı. 1941'in Ekim ve Kasım aylarında, Berlin'deki güvenilir bir kaynaktan aldığımız bilgilere göre, Alman ordusu mühimmat, yağ ve benzin sıkıntısı içindeydi. Bu istihbaratın kaynağı, Korsikalı kod adını kullanan Arvid Harnack'tı. Almanya Ekonomi Bakanlığı'nda danışmanlık yapan Harnack, gizli bir Nazi karşıtıydı.[9]

Mart 1939'da, NKVD'nin Dış İlişkiler Dairesi yardımcı direktörlüğüne getirildiğimde, ilk görevlerimden biri, Batı Avrupa'ya yasa dışı ajanlar yerleştirilmesini denetlemek ve özellikle Almanya'da diplomatik kılıfla faaliyet yürüten bir ajan şebekesi kurmaktı. 1937 ve 1938 tasfiyelerinin ardından Alman masasının başına yeni isimler getirilmiş ve askıya alınmış ilişkilerin tekrar canlandırılması yönünde bir karar alınmıştı. Aleksandr Orlov'un 1938'de iltica etmesi ve Şpigelglas, Maly, Aleksandr Belkin, Serebriyanski ve Batı Avrupa'daki ajan şebekelerini yöneten diğer önemli isimlerin tasfiyeye uğraması, istihbarat konusundaki yetkinliğimizi zayıflatmıştı. Yönetimi ele aldığım zaman, yeni ve çoğunlukla deneyimsiz adamları göreve göndermek zorunda kaldım.

Sonuç olarak, Kasım 1938'den Mart 1939'a kadar, Batı Avrupa'dan düzenli istihbarat alamadık. Stalin ve Beria, 1939 başlarında, subay yetiştirecek özel bir istihbarat okulu kurulmasına karar verdiler. Ancak bu durumda, okul sene sonuna kadar mezun veremeyecekti. İhtiyaçlar bekleyecek gibi değildi. Hitler Polonya'yı ele geçirmeye hazırlanırken müthiş bir personel sıkıntısı içindeydik. Stalin, Hitler'in

9. Birçok yazar ve felsefeci çıkarmış meşhur bir aileden gelen Arvid Harnack, Almanya Rusya'yla savaşa başladığında kırk yaşındaydı. Hitler'e karşı yürüttüğü muhalefet, Harnack'ın 1932'de Sovyetler Birliği'ne yaptığı ziyaret sırasında Komintern liderleri Otto Kuusinen ve Osip Piyatniski tarafından ajan olarak servise alınmasıyla sonuçlandı. On sene Sovyet istihbaratı için çalıştıktan sonra ifşa olan Harnack, yargılamanın ardından Aralık 1942'de asıldı. Wisconsin Üniversitesi'nde eğitim görürken tanışıp evlendiği Amerikalı eşi Mildred Fish Harnack onunla birlikte tutuklandı ve yargılandıktan sonra Nazi karşıtı faaliyetleri nedeniyle, 1943'te giyotinle boynu vurularak idam edildi.

muharebe düzeni ve siyasi tasarıları hakkında Beria'dan ayrıntılı bir rapor talep ediyordu.

Batı Avrupa'daki şebekelerden sorumlu isimler ya iltica etmiş (Orlov İspanya'da, Krivitski Hollanda'da, Reiss ve Steinberg ise İsviçre'deydi) ya da Moskova'da tasfiyeye uğramıştı. Şebekeleri yeniden faal hale getirmek riskli bir işti. Beria ve Merkulov'u bu riski almaya ikna etmek çok güçtü. Neyse ki, şebekelerimiz için çalışan dedektifler ve bu şebekelere yeni ajanlar örgütleyenler tümüyle tasfiye edilmemişti. Stefan Lange ve M. Gershfeld gibi isimler akıbetleri çoktan belirlenmiş olsa da, geçici görevlere getirildiler. Berlin ve Paris'te hâlâ çalışma yürütebilecek insanlar vardı. Orlov'un ihbar etmiş olabileceğinden endişelendiğimiz Cambridge Beşlisi, İngiltere'de yeniden faaliyete başlamıştı. Bu tür riskleri alarak şebekelerin çalışmalarına devam etmesi için şefim Pavel Fitin'i ikna ettim ve birlikte meseleyi Beria'ya açtık. Beria bu konuda bizimle aynı fikirdeydi. Altı ay gibi bir sürenin ardından, ajanlarla yeniden ilişkiye geçilmesini istemek kolay alınabilecek bir karar değildi. Bu süre zarfında yakalanmış ya da taraf değiştirmiş olabilirlerdi. Yaklaşan savaşın ayak sesleri, nihayet Nisan 1939'da, bizi bu riski almaya itecekti.

Lev Vasilevski, yeni rezidenturamızın başına geçmek ve ilişkileri yeniden canlandırmak amacıyla Fransa'ya gönderildi. Almanya, Finlandiya, Polonya ve Çekoslovakya'ya bir grup yeni subay atanmıştı. Bilgimiz ve denetimimiz dışında kalan ajanların durumlarını öğrenmek ve iyi niyetlerinden emin olmak, bu subayların neredeyse altı ayını almıştı.

İlişkiler, 1939 ve 1940 yıllarında eski haline döndü ve ajanlar tekrar faaliyete başladılar. Batı'da Kızıl Orkestra adıyla bilinen bu teşkilat, II. Dünya Savaşı süresince ayakta kalan gizli bir Sovyet istihbarat şebekesiydi. Adını, Alman gizli servisinde casus şebekekelerine liderlik edenler için kullanılan *Kapellmeister* (orkestra şefi) kelimesinden alıyordu. Ajanlar hazırladıkları şifreli mesajları telsiz aracılığıyla Merkez'e bildiriyorlardı.

Bu şebekenin işleyişi hakkında biraz bilgi vermek istiyorum. GRU'nun (askerî istihbarat) Almanya, Fransa, Belçika ve İsviçre'de kendi şebekeleri bulunuyordu. Leopold Trepper ve Anatoli Gureviç adında iki istihbarat subayını, 1938-1939'da daha savaş başlamadan, savaş durumunda kendi ajan şebekelerini yönetmek üzere telsiz operatörleriyle birlikte Fransa ve Belçika'ya gönderdiler.[10] Bu gerçekten

10. Anatoli Markoviç Gureviç, Batı'da Viktor Sukolov ismiyle bilinen bir GRU subayıydı. Gestapo, Vincent Sierra adına çıkarılan bir Uruguay pasaportuyla seyahat eden Gureviç'i

de akıllıca alınmış bir karardı. GRU'nun bu sıralarda, Macar Komintern yetkilisi Aleksandr Rado ve Sonya kod adını kullanan Ursula Kuçinski'nin yönetiminde İsviçre'de kendine ait yasa dışı bir rezidenturası bulunuyordu. Kuçinski, 1941'de, İngiltere'de Alman fizikçi Klaus Fuchs'la ilişki kurarak muhbirlik yapacaktı.

GRU'nun bu yapılanması NKVD'den bağımsız hareket ediyor, büyük gizlilik içinde Berlin'deki elçiliğimizden yönetiliyordu. Savaşın arifesinde, Almanya'da Aleksandr Korotkov ve Pavel Jurovlov yönetiminde güçlü bir şebeke kurmuştuk. Almanya'da ayrıca GRU'nun da iki ajanı bulunuyordu. Bunlar, Dışişleri Bakanlığı'nın basın servisinde görevli Ilsa Sturbe ile üst düzey bir Alman diplomat olan Rudolf Şelya'ydı. Almanlar Haziran 1941'de saldırıya geçtiğinde, bu şebekeleri idare eden merkezi bir yapı bulunmuyordu. Bunlar raporlarını birbirlerinden bağımsız olarak hazırlıyorlardı; başka bir deyişle, Kızıl Orkestra'nın tek bir şefi yoktu. Gerekli teçhizata sahip olan GRU, kuryeler ve diplomatik çantalardan bilgi sızdırılmasından tutun da gizli telsiz haberleşmesi gerçekleştirmeye varıncaya dek bu işe daha hazırlıklıydı. Nisan 1941'de, telsiz operatörlerinin eğitimine hız verilmesi için Berlin'de bulunan Amayak Kobulov ve Korotkov'a bir talimat gönderdim. Buna ek olarak, gerekli telsiz teçhizatının Berlin rezidenturasına hızlı bir şekilde gönderilmesini sağladım. Ancak tüm bu çabalarımıza karşın, zamanımız tükenmişti.

1938 ve 1939'da, ajanlarla ilişkilerin koptuğu dönemde, Berlin'deki ajanlarımız Harold Schulze-Boysen (kod adı Starshinya, Kıdemli Assubay ya da Kıdemli Subay), Arvid Harnack (Korsikalı) ve Adam Kukhov (Starik, İhtiyar) birbirlerinden haberdar olmuşlardı. Ajanların birbirini tanıması, tüm şebekeyi tehlikeye atacak en temel güvenlik ihlallerinden biriydi. Biri tespit edildiğinde diğerleri de çözülüyordu. Karşılaştığımız temel eksikliklerden biri de, ajanların üçünün birden aynı telsiz operatörüyle çalışmasıydı. Ancak tercihten ziyade bir zorunluluktu bu, çünkü Rudolf Koppie'den başka telsiz operatörü bulunmuyordu.

Berlin grubuyla telsiz irtibatını yeniden kurabilmek için Belçika'daki GRU teşkilatından yardım aldık. GRU genel merkezi, 1941'in sonlarına doğru, Brüksel'deki yasa dışı rezidenti Anatoli Gureviç'e (kod adı Kent) telsiz teçhizatıyla birlikte Berlin'e gitmesini emretti ve Gureviç bu cihazları bizzat Harnack ve Schulze-Boysen'e teslim etti. Gureviç

---

tanımlarken Sukolov ismini kullanıyordu. Bkz. Ronald Seth, *Encyclopedia of Espionage* (Londra: New English Library, 1975), s. 640.

Brüksel'e dönüşünde, görevi başarıyla tamamladığını bildirecek ve bu ikisinden aldığı bilgileri Moskova'ya iletecekti. Ancak Gureviç'in telsiz operatörüyle şifre memuru, 13 Aralık 1941'de, Brüksel'de üzerlerinde taşıdıkları kodlarla birlikte Abwehr ve Gestapo'nun eline düşecekti.

Grup gözaltındayken, 5 Ağustos 1942'de, Arthur Hoessler ve Albert Barth adında iki ajanı paraşütle Almanya'ya, indirdik, ancak her ikisi de yakalandılar. Barth, Gestapo tarafından taraf değiştirmeye zorlandı ve bizi aldatmaya yönelik bir telsiz oyununa başladı. Barth sorgu sırasında ajanımız Willy Lehmann'dan (kod adları Breitman ve Dike) bahsetmişti. Lehmann, NKVD rezidenti Belkin ve NKVD subayı Elizabeth Zarubina'nın 1930'da ilişki kurduğu bir Gestapo subayıydı. Alman karşı istihbaratının Berlin'deki Polonyalı ajanları ve muhalifleri izlerken kullandığı yöntemler hakkında bize çok değerli bilgiler sağlayacaktı. Gizlice tutuklanan Lehmann, hiçbir duyuru yapılmadan infaz edildi. Gestapo karısına Lehmann'ın ortadan kaybolduğunu bildirmiş ve her yerde onu aradıklarını söylemişti. Savaştan sonra, Berlin'deki Plötzensee hapishanesinin arşivlerinde sicil belgesine ulaşmayı başardık. Ancak bunun dışında, onunla ilgili hiçbir ize rastlayamadık. Lehmann, Sovyet istihbaratıyla işbirliği içinde olan tek Gestapo subayıydı.

Barth, Kızıl Orkestra ajanlarının isimlerinin yazıldığı listede yerini almıştı, ancak bu listeye Lehmann'ın adını eklemediler. Gestapo bünyesinde bir Sovyet casusu bulunduğunun ortaya çıkmasını muhtemelen utanç verici buluyorlardı. Barth İngilizler tarafından esir alındıktan sonra, 1946'da Sovyetler Birliği'ne iade edildi. Moskova'ya gönderilerek yargılandı ve ihanet suçundan infaz edildi.

GRU ve NKVD'ye bağlı Kızıl Orkestra teşkilatı, Ağustos 1942'de Berlin'de, böylece yok edilecekti. Ancak Fransa ve İsviçre'deki şebekeler çalışmaya devam ediyordu. Hamburg'da, Berlin'deki bu üç ajanla ilişkisi bulunmayan ayrı bir grup vardı. Bunlar, Gestapo'nun başlattığı casus avını sağ salim atlattılar, ancak şartlar el vermediği için bizimle irtibata geçemediler.

Vasilevski, 1941'in ilk aylarında, Fransa'daki yasa dışı şebekenin hedef tahtasına Abwehr'in haberleşme şubesinin yardımcı şefi Yarbay Schmidt'i oturtmuştu. Vasilevski Schmidt'in, 1930'ların başında, Fransız istihbaratının hizmetine girdiğini öğrenmişti. Vasilevski'nin adamlarına yardım eden Fransız Komünistleri, İngilizlerin de Schmidt'ten faydalandığını öğrendiler. Schmidt'in Fransa'da ilişkiye geçtiği İngilizin kimliği, 1939 gibi erken bir tarihte Maclean tarafından tespit edildi. Schmidt'in Vasilevski'ye verdiği belgelerden Alman mesajlarının İngilizlerce ele geçirilerek deşifre edildiğini biliyorduk. Ancak

İngilizlerin, Alman kod makinesi Enigma'nın bir kopyasına sahip olduklarından haberimiz yoktu.[11] Almanlar faaliyetlerini tespit edince, Schmidt hiçbir iz bırakmadan ortadan kayboldu. Schmidt İngilizler için de çalışmıştı; dolayısıyla İngilizlerin Kızıl Orkestra üzerinden bize Alman belgelerini sağladıklarını biliyorduk.

Stalin, İngilizlere güvenmiyordu. Almanya'yla ilgili olarak İsviçre ve Londra'daki ajanlarımızdan aldığımız istihbaratı karşılaştırdığımızda, Stalin'in şüphelenmesi için daha da çok sebebi olacaktı. İsviçre'deki Kızıl Orkestra teşkilatı, 1941'den Ekim 1943'e kadar, Moskova'ya binlerce telsiz mesajı gönderecekti. Bu mesajlar, Alman üst komutasının verdiği emirler ve askerî manevralardan Almanların savaşı nasıl yürüttüğüyle ilgili operasyon detaylarına kadar birçok şey ortaya koyuyordu. İstihbaratı gönderen Rudolf Rossler (Lucy kod adıyla), bunun kaynağını GRU'nun Cenevre'deki yasa dışı rezidenti Aleksandr Rado'ya açıklamayı reddediyordu.[12]

İsviçre'deki GRU şebekesi, Rossler'ın Rado'ya verdiği bilgileri Moskova'ya rapor ediyordu. Bu raporlar, Cambridge Beşlisi'nin Londra'dan gönderdiği istihbaratla karşılaştırılmış ve aralarında hiçbir fark olmadığı görülmüştü. Bu dikkat çekici bir örtüşmeydi. Ne var ki, Londra'dan gelen raporlar daha fazla ayrıntı içeriyordu ve Alman üst komutasına ait deşifre edilmiş mesajları temel aldığı ortadaydı. Almanya'da Hitler'e karşı gelişen muhalefet aracılığıyla istihbarat yol-

---

11. Enigma, Almanların geliştirdiği bir kod makinesiydi. Bu makinenin bir kopyasına sahip olan İngilizler, II. Dünya Savaşı boyunca Alman telsiz mesajlarını deşifre ederek, Alman birlikleri ve savaş gemilerinin mevzilenişi, Almanların savaş kabiliyeti ve askerî hedefleri hakkında önceden bilgi sahibi oldular. Enigma makinelerini üreten Alman fabrikalarından birinde çalışmış olan Polonyalı bir teknisyen, 1938'de Paris'te, İngiliz istihbaratı için yeni baştan bir makine yapmıştı. Aşırı Gizli olarak adlandırılan bu şifrelerin kırılması Müttefiklerin zaferine önemli, çoğu zaman da hayati bir katkı sağladı. Bkz. Peter Calvocoressi, *Top Secret Ultra* (New York: Ballantine, 1981), ve F. W. Winterbotham, *The Ultra Secret* (New York: Harper & Row, 1974). Nigel West *The SIGINT Secrets* (New York: Quill/William Morrow, 1990) adlı kitabında bu konuyla ilgili daha güncel bir değerlendirme sunuyor.

12. Anthony Read ve David Fisher *The Deadly Embrace* (New York: W. W. Norton, 1988) adlı çalışmalarında, Churchill'in Enigma kaynaklarını tehlikeye atmadan Hitler'in Sovyetler Birliği'ne saldıracağı yönünde Stalin'i uyarma girişiminde bulunduğunu ortaya koyuyor (ss. 608-609). Gizli İstihbarat Servisi'nin başkan yardımcısı Yarbay Claude Dansey, özenle gözden geçirilen bilgileri Dansey tarafından servise alınan Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görevli uçak teknisyeni Aleksander Allan Foote'a iletiyordu. Foote, İspanya İç Savaşı'nda birçok çatışmaya girmişti. GRU'ya katılarak telsiz operatörlüğü yapmış, faşizm karşıtı yayınlarıyla bilinen Alman göçmeni Rudolf Rossler'in memleketi Luzern'in adını verdiği Lucy casus şebekesinin ikinci adamı olmuştu. Foote, İsviçre makamları Ekim 1943'te şebekenin faaliyetlerine son verene kadar, gözden geçirilmiş Enigma mesajlarını aktarmaya devam etti. Read ve Fisher *Colonel Z* (New York: Viking, 1985) adlı kitaplarında Rossler'in rolünden bahsediyor. Anlattıklarına bakılırsa, İngilizler Rusların Londra'daki casuslar üzerinden Enigma mesajlarının asıllarına eriştiklerinden habersizdi ve Lucy şebekesinin hazırladığı raporların Moskova Merkez'de orijinalmiş gibi değerlendirildiğini düşünüyordu (ss. 243-255).

ladığı söylenen, ancak aslında İngiliz istihbaratının hazırladığı bilgileri aktaran Lucy grubunun aksine Cambridge Beşlisi, aynı bilgileri kısaltmadan, olduğu şekliyle gönderiyordu. O zamanlar, İngilizlerin Enigma makinesini ele geçirerek Alman kodlarını kırdıklarından ve bu sırrı saklamakla meşgul olduklarından habersizdik. Alman karargâhlarından istihbarat sızdıran ajanlarını korumaya çalıştıklarını düşünüyorduk.

Bir süre İngilizlerin kod ve şifre merkezi Bletchley Park'ta görev yapmış olan John Cairncross, Londra rezidenturamıza düzenli olarak deşifre edilmiş mesajlar yolluyordu. Savaş yıllarında Londra'da yürüttüğü faaliyetler, meslektaşım Konstantin Kukin'in idaresi altındaydı. Kukin'le sonraki yıllarda Cairncross'un sunduğu katkılar üzerine konuşma fırsatı buldum. Kukin'le yakın arkadaştık. 1943'ten 1947'ye kadar, Cambridge Beşlisi'nin çalışmalarından sorumlu olmuştu. Cairncross'a grup içinde Beşinci Adam diyorlardı. Gönderdiği bilgiler Almanların operasyon planlarını ortaya koyması bakımından büyük öneme sahipti. Onun gönderdiği kısaltılmamış deşifre mesajlar sayesinde, İngilizlerin İsviçre'deki Kızıl Orkestra teşkilatına bağlı Rado grubuna nasıl sızdıklarını ortaya çıkarmayı başardık.

1943 baharında, Kursk Muharebesine haftalar kala, Londra'daki rezidenturamız bir telsiz mesajı yollayarak Almanların taarruz planlarından bahsetti ve Hisar Harekâtı adını verdikleri bu saldırının özel hedeflerini tanımladı. Bu ayrıntılı mesajda Alman tümenlerinin sayısı veriliyor ve taarruzun tahminlerimizin aksine Moskova'nın 480 km batısındaki Velikiye Luki'yi değil, 480 km güneydoğusundaki Kursk'u hedef alacağı vurgulanıyordu.[13] NKVD bu bilgiyi, 7 Mayıs 1943'te, Sovyet üst komutasına rapor etti.[14] Londra'dan gelen mesaj, Almanların saldırı planlarını Cenevre'deki Lucy şebekesi üzerinden gönderilen GRU raporuna göre çok daha açık bir biçimde tanımlıyordu. GRU ve NKVD'nin istihbarat şeflerine göre, İngilizler istihbaratı adeta karneyle dağıtıyordu. İstihbarat kaynaklarını korumak istediklerini biliyorduk, ancak Alman ilerleyişini durdurmamızla da yakından ilgileniyorlardı. Ellerindeki tüm bilgiyi bizimle paylaşmadıklarından nihai zaferimizi pek de önemsemediklerini düşünüyorduk.

---

13. Kursk Muharebesi, Moskova'nın güneybatı steplerinde altı bin civarında tank ve kundağı motorlu topun katılımıyla Temmuz 1943'te gerçekleşen tarihin en büyük tank çarpışmasıydı. Mareşal Jukov ve Vasilevski tarafından ortaya konan Sovyet stratejisi, Mareşal Rokossovski ve General N. F. Vatutin tarafından sahneye konarak Alman ilerleyişini durdurmakla kalmayıp, Hitler'in güçlerinin Sovyetler Birliği'ndeki saldırı potansiyelini yok etti.
14. Merkukov tarafından imzalanan 136/M No'lu Belge.

1943 yılı başlarında GRU şefi General Leonid İlyiçov, NKVD'ye ve askerî karşı istihbaratın başkan yardımcısı General Nikolay Selivanovski'ye bir mektup yazarak Alman karşı istihbaratının Kızıl Orkestra'ya sızdığını bildirdi. Brüksel'deki ajanları Gureviç (Kent), Almanların kontrolü altında olduğuna dair şifreli bir mesaj yollamıştı. Bunun üzerine, Barth'ın da aynı duruma düşmüş olabileceğini düşünmeye başladık. GRU Almanlarla telsiz oyunu oynamaya devam etmeye kararlıydı. 1943 sonbaharında, İsviçreliler, Cenevre ve Lozan'da GRU'ya bağlı Kızıl Orkestra teşkilatının telsiz operatörlerini tutukladılar. Buna karşın, Kukin aracılığıyla Londra'dan istihbarat almaya devam ediyorduk. Kukin'in ardından bu görevi Anatoli Gorski (namıdiğer Gromov) üstlendi.

İngilizler Enigma mesajlarını gözden geçirerek İsviçre'deki şebekemiz üzerinden yaydıklarını kabul etmeseler de, ben bunun gerçekliğine yürekten inanıyorum. Bu meselede Merkez'in kanaati de aynı yöndeydi. Bu nedenle, Kızıl Orkestra'nın çalışmaları Moskova'da şüpheyle karşılanacaktı. Ne NKVD ne de GRU istihbaratı, Kızıl Orkestra'nın Almanya, Fransa ve İsviçre'deki kahramanca çabaları nedeniyle üstlerinden takdir alamadı. Hiç kimse bu operasyonlara yüksek öncelik atfetmedi, çünkü bu konuda hiçbir yazılı belge hazırlanmamış, yalnızca sözlü bilgilere ulaşılmıştı.

Kızıl Orkestra, Sovyetler Birliği'nin savaş yıllarında Batı'dan alacağı istihbarat için birincil kaynak olarak görülse de, bu örgütün sağladığı bilgiler o dönem bizim için hep ikinci planda oldu. Bununla birlikte, örgütün ajanları yüksek uzmanlık becerisi ve cesaret sergiledi; birçoğu da kahramanca hayatını kaybetti. Ancak Kızıl Orkestra'nın liderleri Trepper (Büyük Şef), Gureviç (Küçük Şef ya da Kent) ve Rado (Dora) GRU tarafından hain ilan edildiler ve 1945'te, fedakârlık ve cesaretlerinden ötürü övgü bekleyerek geldikleri Merkez'den Lubyanka'nın hücrelerine gönderildiler.

Trepper ve Rado, 1950'lerin sonunda serbest kalıp itibarlarına kavuşana kadar onar yıl hapiste kaldı. Anılarında, her ikisi de Gureviç'ten hain olarak bahsediyor. Ne var ki, Gestapo'nun Kızıl Orkestra'yı izleyen baş dedektifini 1945'te Moskova'ya getiren Gureviç olmuştur.

Gureviç, Kasım 1942'de Gestapo tarafından yakalanmış ve Almanların elinde olduğunu bildiren bir mesaj göndermişti. Bunun üzerine, telsiz oyunu oynamaya devam etmesi yönünde şifreli bir talimat alacak ve emri yerine getirecekti. Savaştan sonra Gureviç, Kızıl Orkestra'yı çökertmekten sorumlu SS subayı Friedrich Panzinger'ı bizimle irtibata geçmeye ikna etti. Panzinger, anlatacaklarıyla, dostu düşmandan

ayırt etmemizi sağlayabilirdi. Gureviç ona Sovyet istihbaratı için oldukça değerli bir kaynak olacağını söylemişti. Panzinger'a bildiklerini anlatması karşılığında, affedilme ve Sovyet istihbaratıyla çalışma garantisi veriliyordu. Almanların yenilgisiyle dehşete düşen Panzinger, Gureviç'in önerisini kabul ederek Fransa'da gizlice bir Rus temsilciyle görüştü. Gözaltına alınarak Gureviç'le birlikte derhal Moskova'ya gönderildi.

GRU ve NKVD için Panzinger'ın verdiği bilgilerin tarihsel olarak pek bir önemi yoktu. Bu eski Nazi subayı, kötü şöhreti nedeniyle, ilerisi için de bir kıymet taşımıyordu. NKVD, GRU ve İngiliz istihbaratı tarafından takip edilen Gestapo muhbirlerini teşhis edebilmesi için infaz edilmemiş, hapishanede tutulmasına karar verilmişti. Aynı durum Trepper, Rado ve Gureviç için de geçerliydi. Tanıklıklarına başvurulabilir düşüncesiyle infaz edilmediler.

Rado ve Trepper, 1946'da, Kızıl Orkestra'nın Gureviç'in ihaneti yüzünden çöktüğünü iddia etti. Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından, Komintern'in eski kurtları, Rado ve Trepper'ın itibarlarının iadesi için lobi faaliyetine başladılar. Casusluk kurallarını ihlal ederek ve fonları izinsiz kullanarak görevi suiistimal ettikleri GRU tarafından kayda alınmış olmasına karşın, 1955'te davaları yeniden görüşüldü ve ihanet suçlamasından aklandılar. Panzinger, hapiste geçirdiği on yılın ardından, Almanya'ya iade edildi. Gureviç ise Almanlarla işbirliği yapmış olanlar için çıkartılan bir af sayesinde 1955'te özgürlüğüne kavuştu.

Gureviç davasını gözden geçirmesi için Kruşçev'e başvurmuştu, ancak GRU, Kızıl Orkestra'nın çöküşü nedeniyle onu günah keçisi olarak görmekte kararlıydı. Gureviç, tahliye olmasını sağlayan affın davaya sehven uygulandığı gerekçesiyle, 1958'de yeniden tutuklandı. Tutuklama emri, dönemin KGB başkanı İvan Serov ve savcı Roman Rudenko tarafından imzalandı. Gureviç yirmi beş sene hapse mahkûm edildi, ancak yeni Sovyet ceza kanunu uyarınca bu süre on beş yıla indirildi. Daha önce on sene tutuklu kaldığı göz önüne alınarak beş senelik bir mahkûmiyetin ardından serbest bırakıldı.

Cezasını doldurduktan sonra Leningrad'a yerleşen Gureviç, burada tercüman olarak çalışmaya başladı. Her sene davasının yeniden görüşülmesi için başvuruda bulunduysa da, dava dosyasını tekrar açmamaya ve itibarını iade etmemeye kararlı olan GRU, bunu reddedecekti. Gureviç, Sovyet askerî istihbaratının resmî tarihinde, faaliyetleri nedeniyle Fransa ve Almanya'daki Kızıl Orkestra teşkilatının çözülmesine neden olan bir hain olarak gösterilir. Batıda bu görüşü

The Red Orchestra [Kızıl Orkestra][15] adlı kitabında Gilles Perrault da savunmaktadır.

Askerî Savcılık Bürosu, itibarının iadesinden vazgeçmeyen Gureviç'in davasıyla ilgili olarak 1990'da bana başvurdu. Savcılık, Gureviç'in Almanlarla oynadığı telsiz oyununu doğrulayan GRU'nun NKVD'ye ilettiği o kilit mesajı, ancak 1990'da bulabildi. Gureviç'in dosyası tekrar açılınca, yalnızca tek bir kusur işlediği ortaya çıktı. Merkezin izni olmadan, Fransa'da, Margarete Barcza isminde bir kadınla evlenmiş ve Batı'da bir aile kurmuştu. Ancak GRU liderliği, isim vermek gerekirse Amiral N. Bardayev, tüm yasal girişimlere karşı çıktı. Gureviç'in iade-i itibarı 1991'de ilan edildikten sonra bile, GRU tazminat ödemeyi reddetti ve onu emekli aylığı ya da savaş gaziliği statüsü gibi haklardan mahrum bıraktı.

Gureviç hâlâ hayatta. Karısı Avrupa'da öldü, ancak oğlu 1992'de Gureviç'i görmek üzere ailesiyle birlikte St. Petersburg'a geldi. Gureviç'in hikâyesi Rus basınına yansısa da, birçok soru cevapsız bırakıldı. Ona yöneltilen suçlamaların arkasında GRU personelinden kimlerin olduğu hiç sorgulanmadı.

Stalin, sonuna kadar teslim olmamamızı ve düşmanın her hareketinin önünü kesmemizi istiyordu. Almanların ikmal sorunları hakkında edindiğimiz bilgiler düşünüldüğünde, bu talimatı akla uygun görünüyordu. Geriye dönüp baktığımda, Kızıl Ordu birliklerinin Belarus'ta aldığı korkunç yenilginin, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesinin ve birçok askerin Almanlara esir düşmesinin Wehrmacht için yalnızca taktik başarılar olduğunu düşünüyorum. Almanlar savaşın uzaması riskiyle karşı karşıyaydılar ve savaşı sürdürerek nihai zafere ulaşacak kaynaklardan yoksundular.

1941'in Temmuz ayı ortalarına doğru, biri telsiz aracılığıyla Berlin'den, diğeriyse savaşın başında Almanlar tarafından Berlin ve İtalya'da gözaltına alınan istihbarat subaylarımız ve diplomatlarımızdan olmak üzere, iki ayrı kaynaktan istihbarat aldık. Moskova'da gözaltına alınan Alman diplomatlarla takas edildikten sonra, Sovyetler Birliği'nin yolunu tutan Sovyet Elçiliği birinci sekreteri Valentin Berezhkov ve NKVD rezidenti Amayak Kobulov'a (Beria'nın yardımcısı Bogdan Kobulov'un küçük kardeşi) göre, Alman Dışişleri Bakanlığı'ndan Baron Botman, Sovyet-Alman cephesindeki çatışmaların uzaması durumunda iki ülkenin uzlaşmaya varabileceği yönünde imada bulunmuştu.

---

15. New York: Simon and Schuster, 1969, s. 499 [*Kızıl Orkestra* çev.: İlksen Tunçay, E Yayınları, 2012].

Bu arada, Korsikalı'nın (Arvid Harnack) Berlin'den gönderdiği rapor, Alman ordusunun Temmuz ayındaki ilerleyiş hızının Alman üst komutasında giderek büyüyen bir hayal kırıklığı yarattığını ortaya koyuyordu. General Heinz Guderian'ın tank birliği, Smolensk yakınlarındaki yoğun çatışmaların ardından durdurulmuştu. Beria, 25 Temmuz 1941'de, Moskova'nın Bulgar büyükelçisi İvan Stamenov'la irtibata geçmemi ve aynı zamanda ajanımız olan Stamenov'u Almanlara yakın diplomatlar arasında bir söylenti yayması için ikna etmemi istedi. Buna göre, Stamenov, Moskova'nın Almanya'yla barışçıl bir çözüme hazır olduğu iddiasında bulunacaktı. Bu söylenti, yıldırım harekâtıyla Moskova, Leningrad ve Kiev'i bir ay içinde almayı uman düşmanın başarısız olduğuna ve savaşın kaçınılmaz bir biçimde uzayacağına işaret ederek Almanların kararlılığını zayıflatmayı amaçlıyordu. Beria bu görevin son derece gizli olduğunu söylüyor ve dezenformasyonun inandırıcılığı için Stamenov'un bu söylentileri Sofya'ya kendisinin bildirmesi gerektiğine dikkat çekiyordu. Bu dezenformasyon faaliyetiyle, Almanların güç kaybettiği bir sırada zamana oynayarak, kendi kuvvetlerimizi toparlamayı amaçlıyorduk.

Stamenov istihbarat servisi için çalışmaya, 1934'te, Roma'daki Bulgaristan Büyükelçiliği'nin üçüncü sekreterliğini yaptığı sırada başlamıştı. Sovyetler Birliği'ne sempati duyuyordu ve tamamen yurtseverce niyetlerle bizimle işbirliği içine girmişti. Komünist değildi, ancak Bulgaristan'la Sovyetler Birliği arasında sıkı bir ittifak kurulması gerektiğine inanıyordu. Bulgaristan'ın Balkanlarda ve Avrupa siyasetinde söz sahibi olabilmesinin tek yolunun iki ülke arasında kurulacak yakın ilişkiden geçeceğini düşünüyordu.

Beria, Stamenov'la görüşmem için talimat verdiği sırada, Molotov'la konuşuyordu. Telefondaki sesten anladığım kadarıyla, Molotov sadece görüşmeyi değil aynı zamanda Stamenov'un karısına Bilimler Akademisi'nin Biyokimya Enstitüsü'nde iş verilmesini de onaylıyordu. Beria'nın Stamenov'la şahsen görüşmesi Molotov tarafından yasaklanmıştı. Görüşmeye olağanüstü bir önem atfetmemek adına, bu işin Stamenov'un istihbaratçısına havale edilmesi yönünde Stalin'in talimatı olduğunu söylüyordu. Söz konusu istihbaratçı bendim ve Stamenov'la bir kez Eytingon'un evinde bir kez de Aragvi restoranında görüştüm. Restoranda bize ayrılan özel odaya dinleme cihazları yerleştirilmiş ve tüm görüşme kayıt altına alınmıştı. Stamenov söylentilere şaşırmamıştı. Ona bölgesel imtiyazlara dayalı barışçıl bir çözüm ihtimalinden ve Belarus Smolensk'teki askerî operasyonların sürekli uzamasından söz ettim. Alman tank gücünün bel kemiği sayılacak

birlikler, Smolensk'te ağır kayıplar vermişlerdi. Stamenov söylentileri akla yatkın buluyordu. Alman istilasının Hitler'in planlarına göre ilerlemediğinin ve doğal olarak savaşın uzayacağının herkesçe bilindiğini söyledi. Almanlar karşısında eninde sonunda nihai bir zafer elde edeceğimize ikna olmuştu. "Savaş savaştır. Müzakereler konusunda nabız yoklamaya değebilir." dedim.

"Bundan bir şey çıkacağından pek emin değilim" diye cevapladı.

Aldığım talimat uyarınca, bu konuyu kimlere açabileceğini tavsiye edemezdim. Almanlarla nasıl irtibata geçeceğini kendisine bırakmak durumundaydım. Stamenov'un görevi nabız yoklamaktı. Almanlar da, görevlendirdikleri bir memur üzerinden Berlin'deki adamımız Berezhkov'la ilişkiye geçerken aynı şeyi yapmıştı.

Bulgaristan Büyükelçiliği'nin posta ve telsiz trafiğini etkili bir şekilde izlemeye aldık. "Bulgar dizeleri" adını taktığımız tüm şifrelere erişimimiz vardı. Elçiliğin haberleşme trafiğini izlerken, Stamenov'un konuştuklarımızdan bahsetmediğini gördük. Moskova'nın diplomatik çevreleri arasında dolaşan barış söylentilerinden söz açmamıştı. Dairedeki asistanım Shura Koçergina (Eytingon'un üçüncü karısı) Moskova'daki Bulgar diplomatları ve göçmen grupları arasındaki bağlantıları sayesinde durumu kontrol edecek ve Stamenov'un söylentileri doğrulamak adına hiçbir adım atmadığını görecekti.

Bu hikâye, 1941'in Temmuz ayı son bulurken, bu şekilde noktalanacaktı. Ancak 1953'te Beria, "Hitler'in ajanlarıyla görüşerek bölgesel imtiyazlara dayalı ayrı bir barış önermek hainliğinde bulunup Stalin'i ve Sovyet hükümetini devirmeyi" planlamakla suçlanacaktı. Beria, 26 Ağustos 1953'te sorgu altında verdiği ifadede, Stalin'in emirlerini uyguladığını, her şeyi dışişleri bakanı Molotov'un bilgisi dâhilinde yaptığını ve araştırmanın amacının Almanlara yönelik dezenformasyon faaliyeti yürüterek yedek birliklerini seferber etmek için Sovyet hükümetine zaman kazandırmak olduğunu söyleyecekti.

Beria'nın sorgusundan iki hafta önce, Stamenov'un dosyasıyla birlikte Kremlin'e çağrıldım ve Kruşçev, Bulganin,[16] Molotov ve

16. Nikolay A. Bulganin (1895-1975) Stalin'in yakın çevresine mensup bir asker ve siyaset adamıydı. Erken yaşta çekistlere katılan Bulganin 1931'den 1937'e kadar Moskova Kent Konseyi başkanlığı ve Rusya Federasyonu başbakanlığı gibi görevlerde bulundu. II. Dünya Savaşı sırasında Batı cephesinde hizmet verdi ve 1947'den 1949'a kadar savunma bakanı olarak görev yaptı. 1948'de Politbüro üyesi oldu ve 1953'ten 1955'e kadar başbakan yardımcısı ve savunma bakanı olarak çalışmaya devam etti. 1955 yılında başbakan oldu, ancak 1958'de "parti karşıtı grup" içinde yer alarak Kruşçev'e muhalefet ettiği gerekçesiyle görevine son verildi. Başbakanlığı sırasında Kruşçev'le birlikte ülke gezilerine çıkan Bulganin Batı'ya yapılan bu ziyaretler sırasında Kruşçev'in yanında ciddi adamı oynayan kişi olarak bilinir.

Malenkov'a olayın tüm ayrıntılarını rapor ettim. Anlattıklarımı tek kelime etmeden dikkatle dinlediler, ancak daha sonra beni Hitler'le barış yapmak üzere Stamenov üzerinden Beria ve Hitler arasında irtibat kurmakla suçladılar. Beria'yı Alman ajanı olarak gösterip topun ağzına koymak isteyen Malenkov, Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun sekreteri Nikolay Pegov'a savcılık bürosundan sorgucularla beraber Sofya'ya gitmesini emretmişti. Bu ziyaretin amacı, Stamenov'u bulmak ve ondan Beria'nın Hitler'le işbirliği yapmayı planladığı yönünde ifade almaktı. Ancak Stamenov yazılı ifade vermeyi reddetti.

Stamenov sözlü ifadesinde Hitlere, faşizme ve müttefiklerine karşı Sovyet istihbaratıyla işbirliği yapan bir NKVD ajanı olduğunu kabul ediyordu. Stamenov'a yönelik şantaj girişimleri ve savaşta gösterdiği hizmetler dolayısıyla Sovyet hükümetince bağlanan aylığın kesileceği tehdidi hiçbir sonuç vermedi. Malenkov'un asistanı Dmitri Sukhanov'un ifadesine ve Malenkov'un sekreterliğinde çalışan Nina Sudoplatova'nın (küçük kardeşimin eski eşi) anlattıklarına göre, Pegov Sofya'dan dönerken elinde ne bir kanıt ne de itiraf vardı. Beria ve benim iddianamelerimizde yer almasına karşın, bu olay tümüyle sır olarak kalacaktı.

Kruşçev meseleyi ayrıntılarıyla bilmesine rağmen, anılarında Beria ve Hitler'in müzakere yürüttüğü iddiasını yineledi. Ona göre, bu pazarlıkların ardında Stalin'in telaşa kapılarak taviz vermek istemesi yatıyordu. Bana sorarsanız, Stalin ve diğer liderler, böylesi çetin ve eşi görülmemiş bir savaşta herhangi bir taviz girişiminin ülkeyi idari bir krize sokacağının bilincindeydiler. Vatanseverliklerine samimiyetle inandığım bu insanlar için taviz vermek hiçbir şeklide kabul edilir bir durum değildi. Bir süper gücü idare eden deneyimli politikacılar olarak istihbarat soruşturmalarını çoğu zaman kendi amaçları ya da rakiplerine hatta müttefiklerine şantaj yapmak için kullanırlardı. Buna örnek olarak, NKVD'nin 1943-1944 yıllarında Finlandiya'da Wallenberg ailesi ve Romanya'da Kral Michael aracılığıyla yürüttüğü istihbarat soruşturmaları gösterilebilir. Bu sayede, imzalanan ayrı barış antlaşmalarıyla bu ülkelerin Hitler'le kurdukları ittifaklar son bulacaktı.

Savaş yıllarında NKVD'ye bırakılan önemli askerî kararlara ben de ortak oldum. Bu işi süratle öğrenmem gerekmişti. Donanma komutanı Amiral İvan S. İsakov ve genelkurmaya bağlı operasyon dairelerinde görevli subaylarla temasa geçmek bilhassa önemliydi. Ağustos 1942'de, Beria ve Merkulov (o sırada yanlarında Malenkov da vardı), yirmi dört saat içinde 150 dağcıyı askerî operasyonlar düzenleyecek şekilde teçhizatlandırmamı emredecekti.

Dağcılar hazır olunca, Beria bu görevde Merkulov ve kendisine eşlik etmemi istedi. 150 dağcıyla birlikte uçaklara binerek Kafkasya'ya doğru yola çıktık. Amerikan yapımı kiralık C-47'lerle uzun bir rota çizerek Orta Asya üzerinden Tiflis'e gidiyorduk. Görevin amacı, Stalingrad yakınlarındaki kritik çarpışmanın arifesinde Almanların Kafkasya'ya ilerleyişini durdurmaktı. İniş yaptığımız ilk nokta Krasnovodsk (Türkmenbaşı) oldu. Oradan Bakü'ye gidecektik. Krasnovodsk'ta, genelkurmaya bağlı operasyon dairesinin Kafkasya şubesini yöneten Albay M. S. Şitemenko'dan bilgi ve talimatlar aldık. Özel birliklerimiz, alınan karar uyarınca dağ geçitlerini kapatarak, Alman dağ piyade tümenlerinin ilerleyişini durdurmak için sabotaj eylemlerine girişecekti.

Hemen ardımızdan yardımcım Albay Mihail F. Orlov'un liderlik ettiği deneyimli bir gerilla birliği Tiflis'e ulaştı. Nalçik yakınlarındaki özerk bölge Kabardino-Balkarya'ya doğru ilerleyen Almanları durdurmayı başardılar. Şu an bu bölgelerde etnik karışıklıklar ve istikrarsızlık hâkim olsa da, o zamanlar bölge halkı Sovyetler Birliği'ne sadakatle bağlıydı. Gerillalarımız Almanları saldırıya hazırlandıkları sırada ağır kayıplara uğratmış, Gürcü dağcılarımızsa Alman motorize birlikleri ve yakıt depolarını havaya uçurmuştu. Almanlar, Stalingrad'daki çarpışmanın arifesinde, saldırı için gerekli yakıttan yoksun kalmıştı.

Bu görevde ağır kayıplar verecektik, çünkü adamlarımız usta dağcılar olmalarına karşın, yeterli muharebe deneyiminden yoksundular. Üstünlükleri mesleki uzmanlıklarında, araziyi iyi tanımalarında ve yerel dağcılardan etkin destek görmelerinde yatıyordu. Yerel nüfusun Kızıl Ordu'yla işbirliğine yanaşmadığı tek yer Çeçen bölgesiydi.

Stalin'in üst komutadaki baş temsilcisi sıfatıyla Beria tarafından yönetilen Tiflis toplantılarında, askerî mevzularla ilgili sorular karşısında ne cevap vereceğimi bilemiyordum. "Askerî strateji üzerine konuşacak yeterlilikte değilim." diyerek soruları Şitemenko'ya yönlendirdim. Beria, bunun üzerine sözümü keserek, "Askerî konular hakkında ciddi ciddi çalışmanız gerek Yoldaş Sudoplatov. Yetersiz olduğunuzu söylememeliydiniz. Savaştan sonra askerî bir akademiye gönderileceksiniz." diyecekti. Savaştan sonra Beria'nın dediği gibi oldu. 1946'da akşam derslerine ve uzaktan eğitimlere başladım ve daha sonra da Askerî Hukuk Akademisi'ne gönderildim.

Ağustos ve Eylül 1942'de, Kuzey Kafkasya'da bulunduğum sırada, son derece önemli bir çatışma yaşandı. Dağcılarım Merkulov'la birlikte Mozdok'taki petrol sahalarını ve platformlarını havaya uçurma görevi almıştı. Almanların buradaki petrolü kullanmasını önlemek için Alman motorcuları yaklaştığı sırada kuyuları havaya uçurduk. Mer-

kulov ve ben, operasyon güçlerine katılarak, son anda dağlık bölgeye çekilmeyi başarmıştık. Daha sonra, Alman üst komutasının göndermiş olduğu telgraf mesajını ele geçirerek görevi başarıyla tamamladığımızı öğrendik. Almanlar, Kuzey Kafkasya'da ele geçirdikleri petrol kaynaklarını kullanamadılar.

Başarımız karşılığında aldığımız eleştiriler üzerimde kalıcı bir etki bırakacaktı. Tiflis'e döndüğümüzde, Beria mayınlama operasyonunu bizzat denetlemek ve kimliğini açık ederek Alman öncü birliğinin eline düşmek gibi gereksiz bir risk aldığı için Merkulov'un Stalin tarafından resmen kınandığını söyleyecekti. Merkulov'u operasyonu tümüyle emrindekilere bırakmaya ikna etmediğim gerekçesiyle Stalin bana da bir kınama göndermişti. Almanların hava saldırıları sırasında Kafkasya'daki üst komutaya bağlı birçok üst düzey subay hayatını kaybetti. Stalin'e yakın bir Politbüro üyesi olan Lazar Kaganoviç ve Amiral İsakov, bir saldırı sırasında ağır yaralandılar. Gürcü NKVD'si için çalışan en deneyimli ajanlardan biri olan Sadjiah da aynı hava saldırısında hayatını kaybetti.

Tiflis ve tüm Kafkasya'nın düşman istilasına uğrama tehlikesi vardı. Denetlemekle görevli olduğum işlerden biri de, Tiflis'in düşmesi durumunda, Gürcü NKVD ajanlarının bir yeraltı şebekesinde konuşlandırılmasıydı. Bu şebekeye liderlik etmesi muhtemel kişiler arasında Profesör Konstantin Gamsakhurdia'nın (1990'ların başında Gürcistan başkanlığını yürüten Eduard Şevardnadze'nin en büyük rakibi Zviad Gamsakhurdia'nın babası) da adı geçiyordu. Eski bir NKVD muhbiri olan Gamsakhurdia, Sovyet karşıtı beyanları olduğu ve ayrılıkçı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle birçok tutuklama atlattıktan sonra, Beria'yla işbirliği yapmaya zorlanıyordu. Gamsakhurdia, savaştan önce, Gürcistan'ın saadetinin Almanlarla yapılacak işbirliğine bağlı olduğu yönündeki beyanlarıyla tanınıyordu. Hakkındaki bu söylentilerden faydalanmayı düşünüyordum; bu konuda Beria da benimle aynı fikirdeydi. Sadjiah'la birlikte Tiflis'teki Intourist Oteli'nde Profesör Gamsakhurdia'yla bir görüşme yaptık. O an bana pek güvenilir biri gibi gelmemişti. Bununla birlikte, ajanlık deneyimi insanları etki altına almak değil onları ihbar etmek üzerine şekillenmişti. Vaktinin büyük kısmını şiir ve roman yazmaya adamıştı. Bunların Gürcü dilinde yazılmış en önemli romanlar olduğuna inanıyordu. Orta çağlardan kalma bir Gürcü destanını romanlaştırmış, ayrıca Stalin'in Gürcüce biyografilerini yazmıştı. Gamsakhurdia entrika çevirmeye meyilli bir adamdı ve Batı Gürcistan'ın Megrel topluluğuna mensup biri olarak Beria'nın kendisine gösterdiği iyi niyetten istifade etmeye çalışıyordu.

Sadjiah'la birlikte Gamsakhurdia'ya bu işte küçük bir rol vermeye karar verdik. Asıl yük, Tiflis'te sağlam bir itibarı bulunan oyun yazarı Georgi Maçivariani'nin omuzlarındaydı. Maçivariani güvenilir, dürüst bir adamdı. İhtiyaç halinde yeraltı teşkilatına mali destek sağlaması için ona ciddi miktarda nakit para, altın ve gümüş emanet etmiştik. Bu hazineyi güvenli bir yerde saklamış ve eksiksiz iade etmişti.

Akademisyen Pyotr A. Şarya, aynı hücrede kaldığımız dönemde, bana Beria'nın Gamsakhurdia'ya ilgisini nasıl yitirdiğini anlatacaktı. Beria, Gürcistan'da parti propagandasından sorumluyken, Şarya onun asistanlığını yapmıştı. Gamsakhurdia, her şeye rağmen, kültürel bir simge olarak Gürcistan'daki nüfuzunu koruyacak ve tutuklanması bizzat Stalin tarafından engellenecekti. Beria'nın infazından sonra, 1954'te, Gürcü makamları Gamsakhurdia'dan kurtulmak istedi. Gürcistan KGB'si, Beria gibi bir halk düşmanıyla girdiği kişisel ilişkilerden menfaat sağladığını öne sürüyor ve bu nedenle Moskova'dan Beria'nın suç ortağı sıfatıyla tutuklanmasını talep ediyordu. Suçlamalar bununla da sınırlı değildi. Alman istihbaratıyla gizli ilişkiler kurmak üzere Beria'nın emriyle Gürcü aydınlarına şantaj yaptığı öne sürülüyor, Beria ve Mikoyan tarafından ciddi miktarda para ve Jeep marka bir Amerikan arabasıyla ödüllendirildiği iddia ediliyordu.

Şarya'nın anlattıklarına bakılırsa, Gamsakhurdia'yı sonunda rahat bırakmışlardı. 1970'lerde, Tiflis'te eceliyle öldüğünü öğrendim. Oğlu bağımsız Gürcistan devletinin ilk başkanı olacak, ancak 1992'de devrilecekti. Zviad Gamsakhurdia'nın 1993 yılının sonunda intihar ettiği bildirildi.

Beria'nın 1953'te karşılaştığı suçlamalardan biri de, Kafkasya savaşında savunmamızı baltaladığı yönündeydi. Beria'yla yakın ilişki içinde olduğu gerekçesiyle Şitemenko ordudan atılacaktı. Ancak bu olayda, Beria'nın sözde ihanetinin peşine düşmek parti propagandacılarına fayda sağlamıyordu. Savunma bakan yardımcısı Mareşal Andrey A. Greçko, Kafkasya'da Beria'nın komutasında savaşmıştı. Bu tür suçlamalar mevcut üst komutaya leke sürebilirdi. Bu nedenle, Beria'nın basına yansıyan iddianamesinde, Kafkasya'daki savaşta ihanet suçu işlendiğine yönelik en ufak bir ifade yer almadı.

Sadjiah bir hava saldırısında hayatını kaybetmişti. Şitemenko, Sadjiah'la aramdaki iyi ilişkilerden bahsetmedi, dolayısıyla Beria davasında bu konuyla ilgili olarak sorgulanmadım. Sorgulamamı yürütenler, Beria'yla işbirliği yaparak hükümete ihanet ettiğim için Kafkasya savunmasında aldığım madalyayı hak etmediğimi iddia etseler de, bir müddet sonra bu konuya olan ilgilerini tümüyle yitirdiler.

Moskova'da hayat, Almanların Stalingrad'da aldığı yenilginin ardından, 1943 yılının ilk aylarında canlanmaya başladı. Tiyatrolar kapılarını bir bir yeniden açıyordu. Önemli oyuncular ve balerinlerin gösterileri durumun iyiye gittiği yönünde bir hava yaratıyordu. Emma küçük oğullarımız Andre ve Anatoli'yle birlikte NKVD akademisinde eğitmen olarak görev yaptığı Başkurdistan'ın Ufa şehrinden dönmüştü. Evimizin kalorifer tesisatı çalışmadığından, Moskova Oteli'ne yerleştik. Bir süre sonra da, NKVD liderliğine ev sahipliği yapan Lubyanka'ya yakın bir ara sokakta dokuz daireli küçük bir binaya taşındık.

O sıralarda Moskova, meşhur şair Konstantin Simonov ve aktris Serova aşkını yakından izliyordu. Simonov cepheye gönderilince, insanlar bu âşıklar adına üzülmeye başlamıştı. Aslında, mutlu bir evlilikleri yoktu. Simonov savaştan sonra Serova'dan ayrılacaktı. Emma ve ben bu çiftle Moskova Oteli'nin önemli isimlere hizmet veren kantininde birçok kez bir araya gelmiştik. Kültürel işlerden sorumlu devlet güvenlik komiseri İlyin, onca acil işi arasında bir de Simonov gibi ayrıcalıklı ve serbest bir hayat süren yirmi beşinde bir hovardanın güvenliğini sağladığından yakınıyordu. Simonov, o dönemler Stalin'in oğlu Vassili'yle arkadaşlık ediyordu. Vassili ağır bir alkolikti ve tehlikeli şakalarıyla bilinirdi. İlyin Simonov'un, 1942'de, toplumsal hayatı sarsan meşhur dizelerine karşı Stalin'in nasıl tepki verdiğini bana anlatmıştı. Serova'ya ithaf ettiği *Seninle ve Sensiz* adlı kitabı o kadar meşhur oldu ki, bir tane satın alabilmek için epey uğraşmak gerekiyordu. Kitabın bulunamamasına yönelik şikâyetler Stalin'e rapor edilmişti. Stalin, Merkulov'a "Kaç kopya basıldı?" diye sormuş, "İki yüz bin kopya." cevabını almıştı. Bunun üzerine Stalin şakayla karışık, "Kitabı okudum. Bence iki kopya basmak yeterli olurmuş; bir tane kendisi bir tane de kadın için." demişti.

Stalin'in aklı, o günlerde, kızı Svetlana'nın Yahudi senaryo yazarı Aleksey Yakovleviç Kapler'e duyduğu aşkla meşguldü. O zamanlar Svetlana on altı, Kapler ise otuzlu yaşlarındaydı. Kapler, *Ekimde Lenin* ve *1918'de Lenin* gibi 1991 yılına kadar Komünist kuşakların eğitiminde kullanılacak olan meşhur filmlerin yönetmeniydi. Kapler'in sokak ortasında dövülmesi olayıyla ilgili olarak Beria'yı suçladılar. İddia doğruysa, insanın aklına emri Stalin'in vermiş olabileceği geliyor. Benim bu dayak olayından tutuklandığım güne dek haberim olmadı. Kapler bu olayın sonunda tutuklanacak, ahlaksızlıkla, reşit olmamış birini baştan çıkarmakla ve Sovyet aleyhtarı hikâyeler anlatmakla suçlanarak Gulag'a gönderilecekti.

Savaşta oynadığımız en başarılı aldatma oyunlarından biri de, Özel Görevler Dairesi ve NKVD'ye bağlı Gizli Siyasi Şube'nin, Temmuz 1941'de, GRU ile ortaklaşa çalışarak hazırladığı Manastır Operasyonu'ydu. Bunun, Alman istihbarat örgütü Abwehr'in Sovyetler Birliği içinde faaliyet yürüten ajan şebekesine sızmayı amaçlayan bir karşı istihbarat operasyonu olması hedeflenmişti. Bu amaçla, Alman üst komutasıyla ilişki kurmaya çalışan sözde Alman yanlısı ve Sovyet karşıtı bir örgüt kurmaya karar verdik. 1920 ve 30'lu yıllardaki geniş kapsamlı temizlik harekâtına rağmen, Rus soylu sınıfının bazı üyelerine ve bunların yakınlarına dokunulmamıştı. Buna karşın, bu kesim sürekli gözetim altındaydı ve bazı eski soylularla bunların çocukları muhbir ve ajan olarak bizim için çalışmaya başlamışlardı.

NKVD karşı istihbaratının sağladığı belgeleri ve ajan şebekelerini değerlendirdikten sonra, Nijniy Novgorod'daki Soylular Meclisi'nin eski başkanı Glebov'u yem olarak kullanmaya karar verdik. Glebov, o zamanlar yetmişini aşmıştı. Romanov hanedanının üç yüzüncü yıldönümü şerefine 1913'te Kostroma'da Romanov ailesini karşılamıştı. Karısı ise son Rus imparatoriçesi Çariçe Aleksandra'nın saray eşrafına katılmıştı. Bu nedenle, Rus soyluları arasında iyi bilinen bir isimdi. Sovyetler Birliği'nde böyle bir şerefe nail olup da hayatta kalan hiç kimse yoktu. Temmuz 1941'de, Novodeviçi Manastırı'ndaki Rus Ortodoks Kilisesi'nin himayesi altında yoksul hayatı sürüyordu.

Kuşkusuz hiçbir istihbarat deneyimi bulunmuyordu. Glebov, onun gibi eski bir aristokrat olan güvenilir bir ajanımızla birlikte Almanların güvenini kazanmaya çalışacaktı. Ajanımız Aleksandr Demyanov, süvari olarak cepheye gitmeden önce, özel bir Ortodoks haçı almak bahanesiyle kendisi gibi tecrübeli bir NKVD ajanı olan karısıyla birlikte Novodeviçi Manastırı'nın yolunu tuttu. Manastıra bağlı din görevlilerin çoğu NKVD muhbiriydi. Haçı aldığı sırada Novodeviçi başpiskoposu tarafından kutsanan Demyanov, Glebov'la da ilk kez bu sırada ilişki kurdu. Bu yaşlı adamla genç Demyanov arasında eski günlerin anılarıyla dolu rahat bir ilişki gelişmeye başladı. Glebov onun arkadaşlığından hoşlanıyordu ve Aleksandr bu ilişkiye NKVD'nin güvendiği sempatizanları ya da başka ajanları da dâhil ediyordu. Demyanov'un istihbaratçısı Mihail Maklarski her bir toplantıyı dikkatle organize ediyordu.

Heine kod adını kullanan Aleksandr Demyanov'nun etkileyici bir aile geçmişi vardı. Dedesi Kuban, Kazaklarının lideriydi ve babası çarlık ordusunda subayken 1915'te Almanya'yla yapılan savaşta ölmüştü. Amcası, Kuzey Kafkasya'da Beyaz Ordu'nun karşı istihbarat faaliyetlerini

yönetiyordu. Çekistler tarafından yakalanmış ve tutuklanıp Moskova'ya götürülürken yolda tifüsten ölmüştü. Demyanov'un annesi güzelliğiyle meşhur bir kadındı. Smolny'deki Bestuzhevski Enstitüsü'nden mezundu ve St. Petersburg sosyetesinde iyi tanınıyordu. Fransa'ya yerleşmesi yönünde birçok davet almış, ancak bunların hiçbirini kabul etmemişti. Almanlarla 1941'den 1945'e kadar işbirliği yapan siyasi Beyaz Rus göçmenlerinin lideri General Sergey Ulagai'yle şahsen tanışıyorlardı. Aleksandr, amcasının Ulagai'nin emrinde savaştığı İç Savaş yıllarında, Beyaz ve Kızıl terörün yol açtığı vahşete tanık olmuştu.

Annesi başka bir ülkeye yerleşmeyi reddedince, St. Petersburg'a dönmüşlerdi. Aleksandr genç bir elektrik teknisyeni olarak burada işe başladı. Soylu bir aileden gelişi yüksek eğitim almasına engel olmuş, politeknik enstitüsünden atılmasına yol açmıştı. Leningrad'daki (St. Petersburg'un yeni adı) OGPU teşkilatı, Demyanov'un bir arkadaşının yazdığı ihbar mektubu üzerine, 1929'da onu yasa dışı silah bulundurmak ve Sovyet karşıtı propaganda yapmaktan tutukladı. Evinde bulunan silahın arkadaşına ait olduğu tespit edilmiş ve Aleksandr'ın ifadesinin doğruluğu açığa çıkmıştı. Onu idari sürgün cezasına çarptırmaktan vazgeçerek teşkilata almaya karar verdiler. Ailesinin göçmen çevreler içindeki itibarı sayesinde faydalı olabilirdi. Aleksandr işbirliği yapmayı kabul etti, çünkü bu görev sayesinde Sovyetler Birliği'ne dönen Beyaz göçmenlerin yürüttüğü terör eylemlerinin önüne geçilebilecekti. Leningrad'daki Parti Kulübü'nün 1927 yılında Beyaz teröristlerce havaya uçurulmasına bizzat şahit olmuştu. Ailevi bağlantılarını kullanarak artık bizim için çalışacaktı.

Demyanov, çok geçmeden, Moskova'ya nakledildi ve Moskova'nın Hollywood'u sayılan Ana Sinema Stüdyosu'nda elektrik mühendisi olarak işe başladı. Film çekmek o zamanlar başkentteki kültürel hayatın merkezinde yer alıyordu. Aleksandr'ın etkileyici duruşu tanınmış oyuncular, yazarlar ve şairlerle kolaylıkla arkadaşlık kurmasını sağlıyordu. Moskova Akademik Sanat Tiyatrosu'ndan (MXAT) bir oyuncuyla Moskova'nın merkezindeki bir komünal apartmanda kalıyordu. Ona, Manej'deki ana ahırlardan birinde at yetiştirmek gibi herkese tanınmayacak bir ayrıcalık sunmuştuk. Bu sayede, diplomatlarla kurduğu ilişkileri genişletmişti. Arkadaşlık kurduğu isimler arasında film yönetmeni Michael Rohm ile İngiliz ve Amerikan tiyatrosundan çeviriler yapan İrina Golovna da yer alıyordu. NKVD kültür öncüleri ve eski soylulardan oluşan bu grubun gelişmesine müsaade ediyordu. Bunların bir kısmı belirli görevlere getirildiler. Kalanlar ise yeri geldiğinde kullanılmak üzere titiz bir gözetim altında tutuldular.

İlyin ve Maklarski'nin denetimi altındaki Demyanov, basit bir muhbirden fazlasını yapıyordu. Onu Moskova Merkez Hipodromu ve tiyatro müdavimlerinden yabancı diplomat ve gazetecilerle dostluk kurması için teşvik ediyorlardı. Aktörlerin, yönetmenlerin ve yazarların arasında o kadar doğal bir duruşu vardı ki kolayca yeni ilişkiler kurabiliyordu. Paris, Berlin ve Belgrad'daki Rus göçmenleri vasıtasıyla aile geçmişi hakkında kolaylıkla bilgi edinilebilirdi. Bu nedenle, hiçbir zaman nerden geldiğini saklamıyordu. Kısa sürede Alman büyükelçilik yetkilileriyle Abwehr ve Gestapo'nun ilgisini çekmeye başladı.

Savaşa az bir süre kalmışken, Moskova'daki Alman ticari misyonunun bir üyesi, bir sohbet esnasında, Devrimden önce Aleksandr'ın ailesiyle yakın ilişki içinde olan Rus göçmenlerinden bahsetmişti. Aleksandr bu durumu hemen üstlerine rapor edecekti. İlyin'i dinleyerek konuya hiç alaka göstermedi. Almanların onu kullanmak istediklerine dair bir işaret belirmişti; bu nedenle, sakin görünmek zorundaydı. Aleksandr, bu aşamada, Abwehr'in Berlin dosyalarına Max kod adıyla geçecekti.

Aleksandr'ın Moskova'da Alman istihbaratıyla kurduğu ilişki hayatını değiştirecekti. Maklarski, NKVD'deki dosyasına, Almanya'yla savaşa girilmesi durumunda Demyanov'un en önemli istihbarat tuzaklarından birine dönüşeceğini gösteren özel bir damga vurmuştu. Savaş başladığında, Aleksandr'ın önemli karşı istihbarat operasyonlarında görev almış bir ajan olarak neredeyse on yıllık deneyimi bulunuyordu. Bu süre zarfında çoğunlukla Sovyet karşıtı eğilimlerini gizlemeyen kişilerle ilişki kurmuştu. Savaşın patlak vermesiyle süvari olarak askere alınmıştı, ancak Temmuz 1941 itibarıyla, Almanlara karşı faaliyet yürüten Özel Görevler Dairesi'nde emrimdeki en önemli ajanlardan biri durumundaydı. Temmuz ayında, NKVD'nin ideoloji kolu sayılan Gizli Siyasi Şube'nin şefi Sergey Gorlinski ile birlikte, Glebov'un Manastır Operasyonu'nda Aleksandr'la birlikte çalışması için Beria'nın onayını talep ettim.

Taht (Prestoll) adını vereceğimiz Alman yanlısı farazi bir yeraltı teşkilatı kurmayı düşünüyorduk. Taht örgütü, Alman hâkimiyetine geçen Sovyet bölgelerinde örgütün lider kadrosuna uygun görevler tahsis edilmesi durumunda, Alman üst komutasına destek vermeyi teklif edecekti. Alman ajanlarını deşifre etmeyi ve Sovyetler Birliği'ndeki istihbarat şebekelerine sızmayı umuyorduk. Almanların işgal ettikleri önemli bölgelerde geçici hükümetler kuracaklarını varsayıyorduk. Taht örgütü aracılığıyla bu tür kukla hükümetlere kendi ajanlarımızı yerleştirebilirdik. Örgütün gizli dosyası, kısa süre içinde, büyük bir hacme ulaşmıştı. Şimdi Rus Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın Merkez

Arşivi'nde tutuluyor. Bu dosya Beria, Merkulov, Kobulov ve infaz edilen diğer devlet güvenlik yetkililerinin girişimi ve onayıyla oluşturulsa da, güvenlik eğitimi veren harp okullarında karşı istihbarat üzerine hazırlanmış gizli bir ders kitabı olarak kullanılmaya devam etti. Kitapta bu operasyonda görev alan ajanların isimlerine atıfta bulunulmuyor.

İlk başta, Hitler'le işbirliği yapan Rusları tespit etmek için tasarlanan bu aldatma oyunu, zamanla NKVD ve Abwehr arasında şiddetli bir meydan okumaya dönüşecekti. Aleksandr, ya da bizdeki kod adıyla Heine, Alman yanlısı bir örgütün gizli ajanı olarak, Aralık 1941'de, cephe hattını geçti. Kendine Kızıl Ordu'dan firar etmiş bir asker kaçağı süsü vermişti. Bir çift kayakla birlikte Moskova'ya 200 kilometre kadar uzaklıktaki Gjatsk yakınlarına gitmiş, hattı aşabilmek için tehlikeden bihaber yeni mayınlanmış arazinin üzerinden geçmişti. Cephedeki Abwehr birimi ona güvenmiyordu. Askerden kaçtığı için onu küçük görüyorlardı. Daha ziyade mayınlı araziyi nasıl geçtiğiyle ilgilendiler. Mayınların nereye döşendiğini bilmeden bunu yapabildiğine inanamıyorlardı. Taht örgütü adında güçlü bir teşkilatı temsil ettiğini söyledi, ancak Abwehr subayları hiç ilgi göstermediler. Cephe hattına konuşlanmış birlikler hakkında hiçbir şey bilmediği için hayal kırıklığına uğrayan Almanlar, onu OGPU'yla işbirliği içinde olduğunu kabul etmeye zorlamak için yalancı bir infaz tertiplediler. Bu işte başarılı olamayınca da, Smolensk'teki Abwehr karargâhına gönderdiler. Orada Aleksandr'ın hiç de beklemediği bir şey oldu. Öne sürdüğü siyasi gerekçelere zerre ilgi göstermeyen Almanlar onu Alman askerî istihbarat teşkilatı Abwehr'in daimi ajanı yaptılar. Görevi, Moskova'daki bağlantılarına dayanarak bir casusluk yapılanması kurmaktı. Rus göçmenleri arasında geçen yıllarını ve Max kod adıyla çoktan Abwehr'in Berlin dosyalarına geçtiğini öğrendiklerinde, iyi niyetinden şüphe duymamaya başladılar. Abwehr, istihbarat anlamında faydalanmak üzere ajanlarının savaştan önce Aleksandr'la ilişkiye geçtiğini öğrenmişti. Aleksandr'ın savaş başlamadan önce Moskova'daki Alman topluluğuna girmesi meyvelerini veriyordu. Operasyon tamamen rayına oturmuştu.

Abwehr'e danışmanlık yapan Beyaz Muhafızlar, savaştan önce Max'ın Moskova'da keşfedilmesi ve 1937'de Tukaçevski'nin yerine genelkurmay başkanlığına gelen Mareşal Şaposnikov'un sekreterliğindeki eski subaylarla gizli ilişkiler geliştirmesinden kendilerine pay çıkarıyordu. Bu subayların Max'ın monarşi yanlısı düşüncelerini paylaştığı varsayılıyordu.

Batılı yayınlar bugüne kadar, NKVD'nin Batı Avrupa'daki göçmen topluluğu içinde yer alan çifte ajanlar sayesinde Aleksandr, Heine ya da Max ismine bir iyi niyet örtüsü hazırladığından bahsettiler. İddialara göre, mülteci liderleri böylesi etkili bir istihbarat kaynağının keşfini kendilerine mal ettiler. Aslında bu liderler hiçbir zaman çifte ajan olmamıştı. Tek yaptıkları Abwehr'e karşı kendilerini ispatlamaya çalışarak Almanlardan alınan mali desteğin boş bir yatırım olmadığını haklı çıkarmaktı.

Savaştan sonra Abwehr arşivlerini inceleyen Amerikalılar, Max'ın Alman istihbaratına Rus göçmenler tarafından yerleştirildiği sonucuna vardı. Aslına bakılırsa, Max'ı Almanlar kendileri seçmişti. Güvenilirliğinden emin olmak için de kendi göçmen şebekelerinden faydalandılar. Savaştan önce, Rus göçmenlerinin dâhil olduğu istihbarat operasyonlarıyla bir ilgisi olmadığına ikna olana kadar Max'tan yoğun bir biçimde faydalanmadılar. Almanlar, savaştan önce, Sovyetler Birliği'nde bir yeraltı teşkilatı kurmaya çalışan Rus göçmenlerine güvenmemekte haklıydı, çünkü NKVD göçmenler arasına etkin bir şekilde sızmayı başarmıştı. Beyazların suikast ve hükümeti devirme girişimleri hiçbir sonuç vermemişti. Almanlar Max'ı devreye sokarak temiz bir sayfa açtıklarını düşünüyorlardı. Abwehr, Max'ı Rus göçmenlerin çevirdiği siyasi oyunlara karıştırmamaya karar vermişti. Max, Almanların kendisine ya da Glebov'a siyasi bir rol önermeyeceğini çok geçmeden anlayacaktı. İleride Sovyet karşıtı bir hükümete dönüşecek merkezi bir siyasi örgüt oluşturmayı da düşünmüyorlardı. Asıl amaçları, Max ve arkadaşlarının istihbarat potansiyelinden faydalanmaktı.

Demyanov cephe hattını geçtiğinde, Alman istihbaratıyla oynadığı aldatma oyununun başarılı olacağına emindi. Ailesinden pek yardım görmemiş olsa da, bu işte onlardan tam destek alıyordu. Yürüttüğü operasyonun her ayrıntısı karısı ve kayınpederiyle paylaşılıyordu. Bu durum kurallara aykırı olsa da, basit ve mantıklı bir nedeni vardı. Karısı Tatyana'nın Mosfilm'de yürüttüğü teknik çalışmalar nedeniyle, Moskova'daki sinema ve tiyatro çevrelerinde tartışmasız bir saygınlığı vardı. Tatyana'nın babası Berezantsov tanınmış bir doktordu ve Moskova'nın akademi ve diplomasi çevrelerinde tıp tanrısı olarak kabul ediliyordu. O sırada ellili yaşlarında olan Profesör Kremlin kliniklerinin baş danışmanıydı ve özel muayenehane açmasına müsaade edilen üst düzey birkaç doktordan biriydi. Almanya'da eğitim görmüştü ve ileri seviyede Almanca, İngilizce ve Fransızca biliyordu. Berezantsov'un evi, Taht örgütünün yeraltı faaliyetleri için güvenli ev olarak kullanılıyordu. Bu ev daha sonra Almanlarla ilişkiye geçilirken

de kullanılacaktı. NKVD, Almanların apartmanda kimlerin kaldığını kolayca denetleyebileceğini anlamıştı. Dışarıdan bakıldığında, çarlık döneminden kalma ilişkilerini yoğun şekilde sürdüren bu ailenin Sovyet karşıtı bir komploya karışma ihtimali doğal görünüyordu. Aleksandr'ın yaşadığı tek sıkıntı, Abwehr eğitimi sırasında şifreli telsiz mesajlarını daktilo edebilme becerisini gizlemeye çalışmak olmuştu. Bildiklerini gizlemek zorundaydı. Almanlar telsiz asistanından bağımsız çalışabilen bu denli yetenekli bir operatör buldukları için memnun görünüyorlardı. Bu durum bizim de yararımızaydı, çünkü Abwehr'e sızması için bir de asistan ayarlamak zorunda kalmamıştık.

Aleksandr eğitimin ardından, Şubat 1942'de, iki asistanla birlikte Moskova'ya döndü. Moskova'ya paraşütle ineceklerdi, ancak Almanlar atlayış zamanlamasını doğru ayarlayamayınca, üç paraşütçü Yaroslav yakınlarındaki kar fırtınasında birbirlerini kaybettiler ve Moskova'ya kendi başlarına ulaşmak zorunda kaldılar. Aleksandr vakit kaybetmeden bizimle irtibata geçti ve Moskova'daki Alman istihbarat teşkilatının yeraltı sorumlusu oldu. Asistanlar ise çok geçmeden tutuklandılar. Almanlar, Aleksandr'ın çevresindeki isimlerle irtibat kurabilmek için muhbirler yollamaya başlamıştı. Bu muhbirlerin çoğu uğraşlarımız sonucu çifte ajan oldular, ancak bir kısmı da gözaltında tutuldu. Bu şekilde toplamda elliden fazla Abwehr ajanı karşılayacaktık.

Güya Almanlara istihbarat sağlayacak eski çarlık subaylarını kullanmamızla birlikte, operasyon önemli bir dezenformasyon faaliyetine dönüştü. Aleksandr, kendi grubunun Gorki şehri yakınlarındaki Rus demiryollarına sabotaj düzenlediği yönünde bir izlenim yaratmayı başarmıştı. Basında demiryolu kazaları hakkında yalan haberler çıkıyor, halktan bu konuda daha dikkatli olunması isteniyordu. Aleksandr bu yalan haberlerin de yardımıyla Almanların gözünde daha sağlam bir yere oturuyordu.

Moskova'ya ulaşan ilk Abwehr grubunun ilişkilerini yoklaması ve Aleksandr'dan başka biriyle görüşüp görüşmeyeceğinin anlaşılması için en azından on gün boyunca rahat bırakılmasını önerdim. Beria ve Kobulov beni bizzat uyararak bu grubun Moskova'da bir terör ya da sabotaj eylemi düzenlemesi durumunda bağırsaklarımı sökeceklerini söylediler. Alensandr'ın karısı evlerinde ağırladıkları Abwehr ajanlarının çaylarına ve votkalarına uyuşturucu haplar atarak üzerlerindeki el bombalarının, patlayıcıların, zehirlerin ve diğer mühimmatın onlar uyurken uzman bir ekip tarafından etkisiz hale getirilmesini sağlamıştı. Bazı teçhizatlarda uzaktan kumanda mekanizması vardı, ancak artık tam anlamıyla silahsızlanmış sayılırlardı. Silahların etkisiz hale

getirilmesi oldukça riskli bir işlemdi. Aleksandr'ın evine gelen ajanlar oldukça güçlü kuvvetli adamlardı ve uyuşturucuların etkisine rağmen, bu işlemler sırasında birçok kez ayıldıkları olmuştu. Bazı Alman muhbirlerinin, özellikle de Baltık kökenlilerin, Abwehr karargâhına dönmesine izin verilmişti. Karargâha dönenler şebekenin gayet düzgün işlediğini rapor ettiler.

Aleksandr, bu gizli görev gereği Moskova'daki Kızıl Ordu üst komutası için çalışan ikinci derece bir haberleşme subayı olarak görevlendirildi. Bilgi trafiği hızlanmıştı. Aldatma oyununun telsiz haberleşmesi, 1942'nin ortalarında, William Fisher'ın sorumluluğuna verildi.

Manastır Operasyonu adını verdiğimiz bu aldatma oyunu Amerikan arşivlerine Ajan Max olayı olarak geçmiştir. Alman askerî istihbaratının şefi Reinhard Gehlen *The Services*[17] adıyla yayımlanan anılarında, savaşın can alıcı yıllarında Alman üst komutasına stratejik bilgiler ileten, birinci derece bir askerî istihbarat kaynağı olarak Ajan Max'ın oynadığı role büyük önem atfediyor. Sovyetlerin askerî hedefleri hakkında Moskova'dan Berlin'e telsiz hattıyla uyarılar gönderen Max'ı dikkate almadığı için Hitler'i suçluyor. Amerikalılar kendi adlarına Gehlen'e inanmadılar. Bazı yayınlarda, Alman istihbarat servisinin NKVD tarafından aldatıldığını doğru bir şekilde ortaya koymuşlardır. Ancak Gehlen, Max'ın savaş yıllarında Alman istihbaratının en önemli kazanımlarından biri olduğunda ısrar etmektedir. Almanlar Max'ı Demir Haç Nişanı'yla ödüllendirmişlerdir. Biz de buna karşılık, ona Kızıl Yıldız Nişanı verdik. Aynı şekilde karısı askerî hizmetleri dolayısıyla kayınpederi de aldığı riskler göz önüne alınarak birer madalyayla ödüllendirildiler.

Manastır Operasyonu, Abwehr adına önemli kayıplarla sonuçlandı. Arşivlerden öğrendiğimiz kadarıyla, Alman üst komutası Abwehr'in Sovyet üst komutasına sızma girişimlerine fazla güvenerek ölümcül hatalar yaptı. Max'ın sağladığı bilgiler her zaman gerçek unsurlar içerdiğinden Alman üst komutası kritik durumlarda bunu kullanmaktan çekinmedi. Ancak her durumda, Max'ın telsiz mesajlarında öngördüğünden daha fazla birliğimiz vardı. Sözünü ettiği taarruzlar büyük çatışmalar değil, şaşırtma amacı taşıyan küçük operasyonlardı. Max'ın istihbarat becerileri etkileyiciydi, ancak böyle bile olsa Almanların ona duydukları güven haddinden fazlaydı.

Max, Stalingrad Muharebesi'nden hemen önce, Kızıl Ordu'nun Kuzey Kafkasya ve Stalingrad'ın kuzeyine doğru uzanan bölgelerde bü-

17. New York: World, 1972.

yük bir taarruz başlatacağını öngörmüştü. Ne var ki, hakikat bundan çok faklıydı. Max'ın Rjev yakınlarındaki ana cepheden başlayacağını öngördüğü taarruz, Alman kuvvetlerini Stalingrad'dan uzak tutmak için Stalin ve Jukov tarafından planlanmıştı. Aleksandr sayesinde üretilen dezenformasyon Rjev cephesinin komutanı Mareşal Jukov'dan bile gizleniyordu ve GRU'nun başkanı General Fedor Fedotoviç Kuznetsov tarafından mühürlü bir zarf içinde, elden bana teslim edilmişti. Jukov'un taarruz planları yaptığını iddia eden Aleksandr haklı çıkınca, Almanlar ona bir kat daha güvenmeye başladılar. Aslında asıl hareketlenme Stalingrad yakınlarında yaşanıyordu ve Aleksandr'ın sağladığı istihbarat Almanların dikkatini başka yöne çekiyordu. Bu dezenformasyon oyunundan habersiz olan Jukov emrindeki binlerce adamı kaybederek ağır bir bedel ödeyecekti. Anılarında harekâtın istenilen sonuçları vermediğini kabul eden Jukov, Stalin'in Almanları üzerine yönlendirdiği hiçbir zaman öğrenemedi. Bu saldırının tali bir operasyon olduğunu biliyordu, ancak Almanların önceden kendisini hedef aldığından haberi yoktu. Saldırı hamlemizle teyakkuza geçen Almanlar birliklerimizi geri püskürtmeyi başarsalar da, biz amacımıza ulaşmıştık. Stalingrad Almanlar için bir felakete dönüşecek, Feldmareşal Friedrich von Paulus ve General von Manstein, Ocak ve Şubat 1943'te, topyekûn bir yenilgiye uğrayacaklardı.

Faaliyetlerine ara vermeden devam eden Max, Nisan ve Mayıs 1943'te Berlin'e gönderdiği sahte raporda, Kursk bölgesinin doğu ve güney istikametinde güçlü yedek birliklerimizin olduğunu, ancak bunların manevra kabiliyetinin bulunmadığını bildirdi. Rus komutasının Kursk'un kuzeyine ve Ukrayna'daki güney cephesine askerî harekât düzenlemeyi düşündüğünü söylüyordu. Max'ın dezenformasyonunun Kursk Muharebesi'nde alınan inanılmaz zaferde payı vardı. Bu çarpışmalar savaşın seyrini lehimize çevirecekti.

Eski SS generali Walter Schellenberg, anılarında Max'ın Almanları aldattığını doğruluyor. Mareşal Rokossovski'nin yakın çevresine girmiş bir casustan söz eden Schellenberg'e göre, Rokossovski 1930'lardaki tasfiyelerde iki sene kadar hapse mahkûm olduğu için Stalin'e düşmanlık besliyordu. Rokossovski Belarus cephesinin komutanlığını yaptığı sırada Max onun karargâhında muhabere subayı olarak görev yapıyordu.

İngilizler, Alman muhabere subayı Yarbay Schmidt ve Enigma makinesinin yardımıyla Max'ın Berlin'e gönderdiği bazı telsiz mesajlarının içeriği hakkında bilgi edinmeyi başarmıştı, çünkü Alman üst komutası Max'tan aldığı bilgileri Balkanlardaki Alman kuvvetlerinin

komutanlarını yönlendirmek için kullanıyordu. İngilizler Berlin'den yayılarak Balkanlara ulaşan mesajları ele geçiriyorlardı. Bu mesajlar daha sonra Blunt, Cairncross ve Philby aracılığıyla bize ulaşıyordu. Bu rota, dezenformasyon operasyonunun işe yaradığını gösteriyordu. (Daha önce de bahsettiğim gibi, İngiliz istihbaratı Rossler'la irtibat kuran İsviçre'deki ajanına Enigma'dan aldığı değiştirilmiş mesajları veriyor, Rossler da bu bilgileri Kızıl Orkestra üzerinden bize ulaştırıyordu. Böylece, Max'ın yarattığı dezenformasyonun sonuçlarına dair elimize iki farklı hikâye ulaşıyordu.)

Aleksandr'ın Berlin'e gönderdiği raporun değiştirilmiş bir örneği, Şubat 1943'te Londra'da üzerinden elimize ulaşmıştı. Rapor, Alman istihbaratının Moskova'daki askerî çevrelerde bir istihbarat kaynağı olduğuna işaret ediyordu. İngilizler, daha sonra, Londra rezidentimiz Çiçayev üzerinden bize resmî bir uyarı gönderecek ve Moskova'daki bir Alman ajanının Almanlara askerî bilgi sızdırdığından şüphelendiklerini söyleyeceklerdi. Biz, tabii ki, bu ajanın Aleksandr olduğunu biliyorduk.

Bizim şube, Manastır Operasyonu boyunca Abwehr ve Gestapo ile telsiz üzerinden kırk küçük aldatma oyunu oynamıştı. 1942'de Almanlar, General Kuznetsov'un denetimi altında GRU tarafından hazırlanan dezenformasyona maruz kalmaya başladılar. SMERSH (askerî karşı istihbarat), NKVD ve GRU'nun üst komutası içinde bürokratik entrikalar dönmeye başlamıştı. SMERSH'in başındaki Viktor Abakumov, bir gün çat kapı odama gelerek, üst komutadan gelen talimatlar uyarınca, Almanlara karşı kullandığımız tüm aldatma oyunlarının telsiz komutasını kendisine bırakmam gerektiğini söyledi. Israrla bu işin o zamanlar NKVD'ye değil Savunma Komiserliği'ne bağlı olan askerî karşı istihbaratın yetki alanında olduğunu söylüyordu. Üstlerimden bu yönde bir emir gelmesi durumunda bunu kabul edeceğimi söyledim. Emir bir gün içinde gelmişti, ancak Manastır ve bir başka aldatma oyunu olan Muhbirler Operasyonu bunun dışında bırakılıyordu. Bu iki operasyondan elde edilen sonuçların doğrudan Stalin'e rapor edildiğini bilen Abakumov, bu durumdan hiç memnun değildi.

Muhbirler Operasyonu, Moskova'da bulunan Rus Ortodoks Kilisesi'nin desteğiyle, Sovyet karşıtı gizli bir rahip şebekesi tarafından yönetiliyormuş gibi gösterildi. Başpiskopos Ratmirov bu şebekenin başında yer alıyordu. Volga bölgesinde bulunan Samara'daki (Kuybişev) görev yerinden Leningrad'ın güneybatısındaki Pskov Manastırı'na kendilerine rahip adayı süsü veren iki muhbir göndermişti. Bu muhbirler, Alman işgalcilerle işbirliği yapan manastır liderine bilgi taşıyor-

lardı. Rahip adaylarının isimleri İvan Mikheev ve Vassili İvanov'du. Bu gençler profesyonel birer NKVD subayıydı ve biri eğitimini Emma'dan almıştı. Başpiskopos Ratmirov, Almanlar tarafından işgal edildiği zaman Kalinin'de Zoya Ribkina'nın emri altında çalışmıştı. Şehir işgalden kurtulunca Samara'ya nakledildi. Burada, görünürde Sovyet karşıtı bir rahip örgütünü yönetiyordu. Bu örgüt, Alman işgali altındaki bütün bölgelerde şubeler açıyor ve birleşik bir Ortodoks kilisesinin kurulduğunu ilan ediyordu. Rahip adayları, daha önce Kalinin'de Ratmirov'la birlikte çalıştığı için, Almanlar bu yüzlere aşinaydılar.

Almanlar Samara'ya Rus savaş suçlularından oluşan telsiz operatörleri göndermişti. Bunlar çok geçmeden bizim saflarımıza geçtiler. Rahip adayı subaylarımız dini cemaatlere yayılmış geniş bir NKVD ajan şebekesi arasında serbestçe çalışıyordu. Almanlar, bu nedenle, Samara'da başka bir istihbarat kaleleri olduğunu düşündüler ve Pskov yakınlarındaki istihbarat bürolarıyla telsiz irtibatını sürdürdüler. Bu sayede, Sibirya'dan cepheye mühimmat ve hammadde taşındığına yönelik dezenformasyona maruz kaldılar. Bu arada, Pskov kilisesi ve Almanların bize karşı birleşik bir Ortodoks örgütü kurma girişimlerini etkili bir şekilde önlemiştik.

Mikheev, 1943'te Moskova'ya dönerek Ortodoks kilisesinin Almanlara karşı vatansever bir duruş sergilediğine yönelik güvenilir bir rapor sundu. Stalin, bu rapordan sonra, kiliseye daha ılımlı yaklaşılması yönündeki Batılı talepleri karşılamaya ikna oldu ve beklenmedik bir biçimde Rus Ortodoks kilisesi patrikliğinin yeniden kurulması için adım attı. Stalin kilisenin savaş boyunca kendisiyle siyasi ittifak yaptığını anlamıştı. Hükümet 1943'te, yeni bir patrik seçilmesi için resmen onay verdi. Bu büyük törene Emma da ben de katılmıştık.

Batılı bakış açısına göre, kilise şeytanla anlaşmıştı, ancak aslında Rus geleneklerini izlemekten başka bir şey yapmıyordu. Büyük Petro, dini liderleri reformlara karşı çıktığı zaman, patriklik makamını lağvederek kendini rahipler meclisinin başkanı ilan etmişti. Bu uygulama 1917'ye kadar neredeyse iki yüz yıl yürürlükte kalacaktı. Monarşinin devrilmesinden sonra geçici hükümet Patrik Tikhon'un seçilmesine izin vermiş, ancak Tikhon ev hapsinde ölünce başka bir patrik seçilmesine müsaade edilmemişti. Stalin'e kadar hiç kimse birleşik bir kilisenin savaş zamanında faydalı olabileceğini anlayamayacaktı. Ne var ki, patriklik seçimlerinin yeniden başlaması ancak NKVD'nin kilise içine tam anlamıyla sızmasından sonra mümkün olacaktı.

Stalin, savaştan sonra, Başpiskopos Ratmirov'un altın bir saat ve bir madalyayla ödüllendirilmesini emretti. Rahip adayı Mikheev,

1960'larda Moskova'da diyanet işlerinden sorumlu devlet komisyonunun başkan vekili oldu. Savaş yıllarında Alman işgali altında yürüttüğü rahiplik görevi daha sonra diğer rahipler arasında tartışmasız bir yer edinmesine yardım edecek, Rus patrikliğinin baş danışmanlarından biri olacaktı.

Manastır ve Muhbirler operasyonlarıyla yürütülen aldatma oyunlarının meyvesini yiyemeyen Abakumov beni uyararak, "Bunu unutmayacağım. Bundan sonra seninle işbirliği yapmamaya karar verdim." demişti. O zamanlarda Abakumov için benimle uğraşmaktan daha önemli bir şey varsa, o da Beria'yla yaşadığı çatışmaydı. Abakumov 1943'te, Beria'nın onayı olmadan, 1942'den beri NKVD'nin Gizli Siyasi Şubesi'nden (hem ideoloji hem de kültürel işlerden) sorumlu devlet güvenlik komiseri Viktor İlyin'i tutuklamıştı. Gorbaçov'a kadar yürürlükte kalan kurallara göre, üstlerinizin onayı olmadan üst düzey bir yetkiliyi tutuklayamazdınız. Böyle bir hareket olağanüstü bir durum olarak işlem görürdü. Savcı tutuklama emrini imzalasa da, sol alt köşeye, tutuklunun üstünün imzasının yanına *Soglasovenno* (Onaylandı) yazan bir damga vurulmalıydı. Beria bu belgeyi hiçbir zaman imzalamayacaktı.

İşinde son derece uzman olan ve ılımlı kişiliğiyle bilinen İlyin, tartışılmaz dürüstlüğü nedeniyle, NKVD içinde büyük saygı görürdü. İlyin, Aleksandr'ı Manastır Operasyonu başlamadan önce beş yıl boyunca ajan olarak kullanmış ve bu büyük operasyonun ilk safhalarında bizzat rol almıştı. İlyin Menşeviklerin izlenmesinden sorumlu olduğu için tasfiyelerden kurtulmuştu. Ancak o yıllarda ne Stalin ne de Yejov artık Menşeviklerle ilgilenmiyordu.

İlyin, 1938 yılının sonuna doğru, Troçkistlerin demiryollarına yönelik sabotaj eylemlerinde bulunacağı iddiasını araştırmak üzere, Beria tarafından Orel ve Rostov'a gönderildi. Komplocuların yerel hükümet ve parti hiyerarşisinde yer aldıkları varsayılıyordu. İlyin, bu haksız suçlamaların ilkel doğası nedeniyle dehşete düşmüş halde Moskova'ya döndü. Orel ve Rostov'daki NKVD yetkilileri övgü ve terfi alabilmek adına bu hikâyeyi uydurmuşlardı. Mesele yeniden gözden geçirildi ve İlyin Gizli Siyasi Şube'de şef yardımcılığına getirildi. Bu görevde, yanlış bilgilerle NKVD'yi aldatan iki önemli muhbirin tutuklanmasını sağlayacaktı.

İlyin muhbirleri Moskova'ya çağırarak iki hedef hakkında görüş bildirmelerini istemişti. Hazırladıkları raporları eline aldığı zaman şunu biliyordu: Tasfiyeler sırasında izlenen isimlere nasıl iftira atılacağını öğrenmişlerdi. Muhbirler tutuklanarak çalışma kampında on yıla

mahkûm oldular. İlyin, Fahri Çekist rozetiyle ödüllendirildi ve bu olay NKVD'nin kendi üyelerine karşı dürüst ve adil davrandığını göstermek adına kullanıldı. İlyin, Aleksey Tolstoy gibi yazarlarla ve önde gelen müzisyen ve bestecilerle kurduğu şahsi ilişkiler nedeniyle sık sık Beria tarafından ağırlanırdı. Ayrıca Merkulov'un da dostluğunu kazanmıştı.

İlyin'in kariyeri, 1943'te Abakumov'la karşı karşıya gelince mahvoldu. İlyin İç Savaş'ta, süvari taburunda hizmet verdikleri dönemde, Boris Teplinski'yle dostluk kurmuştu. İlyin daha sonra OGPU'ya katılacak, Teplinski ise hava kuvvetlerinde yükselecekti. Teplinski, 1943'te tümgeneral oldu ve Savunma Bakanlığı bünyesindeki Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri merkez dairesinin başına getirildi. Savaşın hüküm sürdüğü o dönemde Stalin iki yıl boyunca savunma bakanı olarak görev yaptı. Askerî karşı istihbarat (SMERSH) NKVD'den ayrılarak Stalin'in emri altındaki Savunma Bakanlığı'na bağlandı. Stalin, Beria'nın tavsiyesiyle, Abakumov'u bu teşkilatın başına getirdi. Abakumov böylece Stalin'in yardımcısı oluyor ve daha üst bir mevkie yükselerek Stalin'e doğrudan erişim olanağı buluyordu. Artık Beria'dan bağımsız hareket edebilirdi. Beria'nın astı konumundayken artık onun rakibi olmuştu.

Terfisi ertelenen Teplinski, güvenlik servislerinin bu terfiye mani olduklarını duymuştu. İlyin'e dönerek neyin yanlış olduğunu araştırmasını istedi. İlyin, Teplinski'ye karşı kullanılabilecek tek kanıtın, 1936 yılında, Tukaçevski'nin tutuklanmasından önce askerî akademide düzenlenen kokteylle bağlantılı olabileceğini çok geçmeden keşfedecekti. İddialara göre, Teplinski bu kokteyle katılmış ve burada daha sonra tasfiyeye uğrayacak olan subay ve generallere methiyeler düzmüştü. İlyin demeçlerinde dikkatli olması konusunda Teplinski'yi ikaz etti, ancak bunu telefonda söylemek gibi büyük bir hata yapmıştı.

Bu ikazdan çok geçmeden haberdar olan Abakumov, öfke içinde, Beria'dan İlyin'i açığa almasını talep etti. Beria bunun yerine, Merkulov'u arayarak İlyin'e dostça bir serzenişte bulunmasını isteyecekti. Beria ve Abakumov arasındaki ilişki o zamana kadar çoktan bozulmuştu. Abakumov bu olayı Beria ve Merkulov'u itibarsızlaştırmak için kullanmaya karar verdi ve Stalin'e Komiser İlyin'in SMERSH'in hava kuvvetleri üst komutasındaki terfiler için yaptığı güvenlik kontrollerine engel olduğunu rapor etti. Bu son derece ciddi bir iddiaydı, çünkü Stalin'in SMERSH'i kendine bağlamasının bir nedeni de, Beria'nın NKVD'sinin askerî terfilere müdahale etmesini engellemekti. Stalin, Abakumov'a ilk olarak Teplinski'yi ve bir hafta sonra da İlyin'i tutuklaması için emir verdi. Stalin, savaş yıllarında dahi, başına geç-

tiği her kurumu hâkimiyeti altına almayı saplantı haline getirmişti. Otoritesini dayatacağı kurum bu sefer Savunma Bakanlığı olmuştu.

Teplinski'yi yoğun bir sorgu sürecine aldılar. İlk gece, Abakumov'dan yediği dayak yüzünden ön iki dişi kırıldı. Teplinski sorgu altında halk düşmanlarına sempati duyan biri gibi gözükmemek için İlyin'in ona yol gösterdiğini itiraf etti. Bununla birlikte, 1938'de tasfiye edilen üst düzey subaylara karşı iyi niyet beslediğini iki yıl önce İlyin'e anlattığı kabul etti. Bu itirafları Stalin'e rapor eden Abakumov, İlyin'in tutuklanması için bir emir belgesi hazırladı. Belgenin İlyin'in üstleri Beria ve Merkulov tarafından onaylanması gerekiyordu, ancak Stalin emri onların imzaları olmadan imzalayacaktı.

Abakumov, Merkulov'un Lubyanka'daki ofisine gelerek İlyin'i çağırmasını emretti. Tümgeneral rütbesi taşıyan ve devlet güvenlik komiseri olan İlyin, silahları alındıktan sonra Lubyanka bünyesindeki hapishaneye konuldu. Burası aslında NKVD'nin hapishanesiydi, ancak İlyin SMERSH'in gözetiminde olduğu için NKVD'ye onu sorgulama izni verilmedi. Abakumov, ertesi gün, Teplinski ve İlyin'i yüzleştirdi. Teplinski ifadesini değiştirmedi. Bunun üzerine öfkeyle kabaran İlyin, erkekçe davranmadığını söyleyerek Teplinski'nin suratına bir tokat indirmişti.

Abakumov, Teplinski'nin anlattıklarını doğrulayacak başka tanıklar bulamıyordu ve kurallar hüküm verilebilmesi için bu yönde iki bağımsız ifadeye ihtiyaç olduğunu söylüyordu. Askerî hiyerarşide Teplinski'ye yakın isimlerin İlyin'i tanımayı bırakın varlığından dahi haberi olması mümkün değildi. Bu nedenle, kovuşturma sırasında İlyin'in aleyhine konuşacak ikinci bir tanık bulmak ve dosyasını Askerî Kurul'daki duruşmalara hazırlamak bir sorun haline geldi. Ağır şiddete maruz kalan ve Abakumov tarafından uyumasına dahi müsaade edilmeyen İlyin, itirafta bulunmak şöyle dursun ifade tutanağını bile imzalamadı. Bir devlet güvenlik komiseri hakkında kovuşturma açmak için araştırma raporlarının Stalin'e geri dönmesi gerekiyordu. Abakumov elinde ikna edici bir dosya olmadan Stalin'in önüne çıkmaktan korkuyordu. Ne var ki, istediği delillere ulaşamayan Abakumov'un bu başarısızlığı, İlyin'in tutukluluğuna son vermeyecekti.

İlyin'in sorguları, 1943'ten 1947'ye kadar, dört yıl boyunca devam etti. İtirafta bulunması için sürekli şiddete maruz kalıyor ve hücresinde tecrit ediliyordu. Sonunda pes ettiler, ancak İlyin beş yıl daha hapiste kalacaktı. Bu süre zarfında sivil havacılık bakanı Aleksey Şakurin, Hava Mareşali A. A. Novikov ve Romanya dışişleri bakanı gibi isimlerle hücre arkadaşlığı edecekti. İlyin çekist bir güvenlik subayı

olduğunu hiçbir zaman kabul etmedi. Belgesel sinema endüstrisinde çalışan bir teknisyen olduğunu söylüyordu. Bir iktidar mücadelesine kurban gittiğini anlamış, itirafta bulunmamak ve şerefine leke sürülmeden ölmek için kendine söz vermişti. Böyle bir ortamda bile mizah anlayışını korumayı başarmıştı. Bir keresinde, sorgusunu yürütenlerden birine göğsündeki rozetin ne anlama geldiğini sormuş. Subay, Lenin Nişanı diye cevap verince, İlyin davasına bu denli ehemmiyet verilmesinden memnuniyet duyduğunu söylemiş.

İlyin, Temmuz 1951'de, Matroskaya Tişina (Denizcinin Sessizliği) cezaevine nakledildi ve parti üyeleriyle güvenlik subaylarının davalarını inceleyen Parti Teftiş Komisyonu'nun yönetimindeki özel bir bloğa yerleştirildi. Hapishane müdürü parti huzurunda suçunu itiraf etmemesi halinde olabilecekler konusunda onu uyarmıştı. Sorgusunu yürütmek üzere tümgeneral üniformasıyla yeni bir isim geldi. Gelen, Sovyetler Birliği askerî savcı vekili Yuri Kitayev'di. Kitayev, Abakumov'un ihanetiyle ilgili tanıklık etmesini istediğinde, İlyin şaşkınlıktan dona kalacaktı. Bu soruların provokasyon amacıyla sorulmadığından emin olmak istiyordu. Bunun üzerine, gardiyan onu koridor boyunca yürüterek Abakumov'un kaldığı hücrenin önüne getirdi. Gözetleme deliğinden bakan İlyin baş düşmanının hapsedildiğini anlamıştı.

İlyin, buna rağmen, Abakumov aleyhinde tanıklık etmeyi kabul etmedi. Abakumov'un olanlar hakkında Stalin'e rapor vermiş olabileceğini düşünecek kadar kurnazdı. Böyle bir durumda, İlyin'in Abakumov'un uydurduğu hikâyelerden haberi olduğu öne sürülebilir ve suç ortaklığıyla itham edilebilirdi. İlyin, işiyle ilgili olarak, 1933'ten sonra Abakumov'la bir ilişkisi olmadığını söylüyordu. Onunla ara sıra Lubyanka genel merkezinde ve 1938'de Rostov'da çıktıkları teftiş gezisinde bir araya geldiğini ifade etti. Kitayev bu ifadeden hiç memnun kalmadı ve İlyin'i Lubyanka'ya geri gönderdi. Sorgusu tekrar başlamış, ancak bu sefer tonu değişmişti. Artık görevini layıkıyla yerine getirmemek ve şüpheli unsurlarla dostça ilişkiler kurmakla suçlanıyordu. Altı ay süren bu sorgunun ardından, Devlet Güvenlik Bakanlığı'na (MGB) bağlı Kommandatura Servisi'nin[18] başında yer alan Tümgeneral Nikolay N. Blokhin, İlyin'in şüpheli unsurlarla dostça ilişkiler geliştirdiği sonucuna vardı. Bu durum bir çekistin görev ve sorumluluklarıyla uyuşmuyordu. Dokuz yıl hapse mahkûm edilen İlyin'in bu cezası zaman aşımına uğradı. Yan odaya geçip tahliyesi için gerekli bazı belgeleri doldurmak zorundaydı. İlyin'in bana anlattığı kadarıyla, Blok-

18. Kommandatura Servisi Lubyanka hapishanesinin idaresinden ve infazlardan sorumluydu.

hin sadece Kommandatura Servisi'nin başkanı değildi; aynı zamanda önemli davaların yürütülmesini denetliyor, ölüm cezalarını bizzat uyguluyordu. İlyin'in tüm hayatı bir anlığına film şeridi gibi gözlerinin önünden geçmişti. Biraz sonra yan odaya, Kommandatura'ya alınacağından ve infaz edileceğinden emindi. Bu oda aslında sıradan bir devlet bürosundan farksızdı. İçeride tahliye belgesini doldurdu ve hapishane koşullarından hiçbir şekilde bahsetmeyeceğine dair yemin etti. Geçici belgelerle birlikte tümgeneral rütbeleri sökülmüş eski püskü üniformasını iade ettiler.

Beş parasız gece sokağa bırakılan İlyin, MGB'nin bekleme salonuna sığındı. Lubyanka'nın karşısındaki Kuznetskiy Most Caddesi'nde yer alan bu salon, vatandaşların MGB'ye yönelik şikâyetlerini ilettikleri yerdi. İlyin savaşın bittiğini biliyordu, ancak insanların hayatlarında neleri değiştirdiğinden haberi yoktu. Piyasaya yeni bir para sürüldüğünden ya da artık bir ailesi olup olmadığından habersizdi. O sabah, Bolşoy Tiyatrosu'nda balerin olan karısının kendisini boşadığını öğrendi. İlyin'in bunca zaman nerede olduğu bir sırdı. Karısı artık öldüğünü varsaymış, yeniden evlenerek kızlarını yanına almıştı.

İlyin, Devlet Denetleme Komisyonu'nun başına geçmiş olan Merkulov'a ulaşmayı denedi. Sekreteri Merkulov'un İlyin isminde birini tanımadığını söyleyecekti. Gidecek bir yeri olmadığından, Kuznetskiy Most'a geri döndü. Kendisinden sonra Gizli Siyasi Şube'nin şefi olan Mihail Şubnikov'la bağlantı kurmayı denedi. Ne telefon numarasını biliyordu ne de cebinde telefon edecek parası vardı. MGB'nin bekleme salonunda bulunan dâhili telefondan eski numarayı aramıştı. Yanlış numara çevirmişti, ancak telefondaki görevli subay onu tanımış ve gayet sıcak karşılamıştı. İlyin'in eski NKVD subayları arasında hâlâ hatırı sayılır bir itibarı vardı. Telefondaki subay İlyin'e Lubyanka'dan olabildiğince uzaklaşmasını söyledi. Abakumov'un tutuklanmasını izleyen tasfiye dalgasında Şubnikov da alınmıştı. İlyin'e beş yüz ruble borç vererek –o zamanlar çok iyi bir paraydı– derhal Moskova'yı terk etmesini söyledi.

İlyin kuzeninin yaşadığı Ryazan'a giden bir trene bindi. Orada tren istasyonunda yükleme işinde çalışmaya başladı. Gelişini demiryolunun güvenlik bürosuna bildirmişti. İki ay içinde yükleme şefi olmasını sağladılar. Bununla birlikte, çalışma arkadaşlarına Sovyet karşıtı faaliyetlerden değil, yetkisini kötüye kullanmak ve yolsuzluktan hüküm giydiğini söylemesini istediler. İlyin bu talebi reddetti. Bu durum daha sonra aleyhine dönebilir ve geçmişini örtbas etmekle suçlanabilirdi. Sonunda siciliyle ilgili yalan söylememesi üzerine anlaşmaya vardılar.

İlyin, kırk sekiz yaşında yeni bir hayata başladı ve burada yerel tıp enstitüsünden genç bir araştırma görevlisiyle evlendi.

Stalin'in ölümünden sonra iade-i itibar başvurusunda bulundu. İlk seferinde geri çevrildiyse de, karısıyla birlikte Moskova'ya dönmesine izin verildi. Moskova kent hükümetinin ulaşım dairesinde iş buldu ve 1954 yılında Beria'nın düşüşü ve tutuklanmamın ardından itibarına kavuştu. Serov, halk düşmanlığı suçundan hâlâ içerde olan Teplinski'yle ilişkilerini öne sürerek, İlyin'in KGB'den emekli aylığı almasına bir yıl boyunca müsaade etmedi.

İlyin, 1968'teki tahliyemden üç gün sonra, beni evimde ziyarete geldi. Emma ile 1960'dan beri temas halindeydiler. Talihin yüzüne güldüğünü ve dikkate değer bir geri dönüş yaptığını öğrendim. Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndaki eski şefi, 1956'ta, Merkez Komitesi'ne bağlı Kültür Dairesi'nde müdür yardımcısı olmuştu. Yazarlar Birliği'nin Moskova şubesinde örgütlenme sekreterliği için deneyimli ve dürüst birini arıyordu. Kültür işleri komiseri olarak deneyimi bulunan İlyin aranan adam oluvermişti. Bu süreçte, Konstantin Fedin ve Konstantin Simonov gibi yazarlardan destek görecekti. Parti yetkilileri, muhbirler dâhil her ismi tanıyan birini arıyordu. İlyin bu iş için biçilmiş kaftandı. 1977'de emekli olana kadar bu görevi sürdürdü ve 1990'da öldü.

Manastır Operasyonu, 1944 yılında yeni ve tehlikeli bir dönemece giriyordu. Kızıl Ordu'nun Belarus'taki taarruzundan hemen önce Merkulov, Abakumov ve GRU direktörü General Kuznetsov'la birlikte oldukça yolunda giden operasyon hakkında konuşmak üzere Kremlin'e çağrıldım. Eytingon ve ben bir ay önce Alman hatlarının gerisindeki stratejik öneme sahip askerî operasyonlarda edindiğimiz başarılar nedeniyle Suvorov Nişanı'yla ödüllendirilmiştik. Bu bir istihbarat subayı için yüksek ve olağandışı bir ödüldü. Genellikle kesin bir zafer elde etmeleri kaydıyla cephe hattındaki birliklerin komutanlarına verilirdi. Bu nedenle toplantıya girerken kendime güvenim tamdı. Operasyondaki rolü nedeniyle Merkulov'un da keyfi yerindeydi.

Buna karşın, Stalin bizi soğuk karşılamıştı. Gayet ciddi bir tavırla, cephedeki birliklerimize destek olmak için Manastır Operasyonu'ndan nasıl faydalanabileceğimizi sordu. Stalin geleneksel aldatma tekniklerinin işe yaramayacağını söylüyordu. Kuznetsov, Aleksandr üzerinden Ukrayna'da bir saldırı düzenleyeceğimize yönelik dezenformasyon yaymayı önerdi. Tartışma bu noktaya gelince hazırlıksız yakalanmıştım. Kuznetsov, Stalin'in komuta merkezine yakındı. Benimse üst komutanın planlarından hiçbir şekilde haberim yoktu. Mareşal Şaposnikov'un yetkimi aşan işlere karışmamam yönündeki tavsiye-

sini hatırladım. Bu sözü aklımın bir köşesinde tutarak sesimi çıkarmadım. Abakumov, bu arada, Manastır Operasyonu'nun SMERSH'e bağlanması için girişimlerine kaldığı yerden devam ediyordu. Kendi örgütünün NKGB'ye kıyasla genelkurmayla daha yakın ilişki içinde olduğunu iddia ediyordu.

Stalin bizi savaş gerçeğini anlamamakla suçluyordu. Kuvvetlerin konuşlandırılması için Manastır Operasyonu'na biçilen stratejik rolün genişletilmesini emretmişti. Genelkurmay ikinci başkanı General M. S. Şitemenko, Stalin'in ofisine çağrıldı ve toplantıdan önce hazırlandığı belli olan bir emir okudu. Kızıl Ordu'nun Belarus'ta Alman birliklerini kuşattığı yönünde bir kanı uyandırmamız isteniyordu. Aslında Almanlar hâlâ Sovyet haberleşmesi ve ikmal hatlarını engelleyebilirdi. Stalin'in amacı, kuşatma altındaki kuvvetlerine ulaşmak ve bunlara destek sağlamak üzere Almanları kaynaklarını tüketmeye zorlamaktı. Yeni görevimizin kapsamı ve riskleri karşısında etkilenmiştik. Bu görev sıradan bir dezenformasyon faaliyetinin sınırlarını epey aştığı için heyecanlı ve endişeliydim.

Eytingon, Maklarski ve Fisher derhal Belarus'a sevk edildiler. Aleksandr (Max) Temmuz 1944'te, Belarus'taki Kızıl Ordu karargâhının haberleşme servisinde yeni bir görev aldığını telsizle Almanlara bildirdi. Gehlen, 19 Ağustos 1944'te, Alman üst komutasına Max'ın yolladığı bir mesaj iletti. Bu mesaja göre, Yarbay Heinrich Scherhorn'un komutasındaki 2500 askerden, ağır silahlardan ve küçük bir tank taburundan oluşan Alman birliği, Berezina Nehri yakınlarında Kızıl Ordu tarafından durdurulmuş ve kuşatılmıştı.

Aslında Scherhorn'un birliğinde 1500 asker kalmış, onlar da Kızıl Ordu tarafından esir alınmıştı. Eytingon, Maklarski ve Serebriyanski telsiz operatörleriyle birlikte Scherhorn'u da kendi safımıza çekmişti. Bu gruba çoktan taraf değiştirmiş Alman savaş suçluları da eklendi ve Kızıl Ordu'nun gerisinde gerçek bir Alman kuvveti olduğu yönünde bir izlenim yaratıldı. 19 Ağustos 1944'ten 5 Mayıs 1945'e kadar savaşın en başarılı telsiz aldatmalarından birini yürüttük.

Scherhorn, Berlin'deki Alman üst komutasına gönderdiği raporlarda, Kızıl Ordu birliklerine yönelik sabotaj eylemleri düzenlendiğini iddia ediyordu. Bu raporlar Eytingon ve Serebriyanski tarafından hazırlanmaktaydı. Max, Scherhorn'un raporları ve Kızıl Ordu'nun gerisindeki operasyonların güvenilirliğini denetlemek üzere, Berlin'den emir alacak ve hepsini teyit edecekti. Scherhorn, 28 Mart 1945'te, Alman Genelkurmay Başkanı General Guderian'dan bir tebrik mesajı aldı. Mesajda albay rütbesine terfi ettiği ve Demir Haç'la ödüllendi-

rildiği söyleniyordu. Birliğiyle birlikte Kızıl Ordu hatlarını yararak Polonya'ya, oradan da Doğu Prusya'ya doğru ilerlemesi emredilmişti. Scherhorn, Polonyalı işbirlikçilerin bu yarma harekâtında adamlarına rehberlik etmek üzere Kızıl Ordu saflarının arkasına indirilmesini talep etti. Berlin bunu kabul edince, Polonyalı kurtarma ekibi avucumuza düşmüş oldu. Hitler, SS generali Skorzeny ile emrindeki başarılı saldırı timini bölgeye göndermeyi düşündü, ancak bu plan Alman ordusunun Nisan ayında kötüleşen durumu nedeniyle terk edildi.

Alman üst komutası, Eylül 1944'te, Scherhorn'a ikmal sağlamak üzere altmış yedi nakliye uçağı gönderilmesini emretti. Bu oyunun sürmesi adına uçaklardan bazılarının iniş yapmasına ve sağ salim Almanya'ya dönmesine müsaade edildi. Bazıları da taşıdıkları malzeme, telsiz teçhizatı ve mühimmatı havadan bıraktılar. On üç taşınabilir telsiz cihazına ve 10 milyon ruble nakit paraya el koyduktan sonra, kullanması için Scherhorn'a gönderdik. Scherhon'a yardım etmek üzere hatlardan içeri sızan ya da paraşütle atlayan yirmi beş Alman istihbarat ajanını ele geçirdik.

Scherhorn ve Max, 5 Mayıs 1945'te, Abwehr'den son mesajlarını aldılar. Bu mesajlarda savaşın kaybedildiği söyleniyor ve ordu birliklerinden başlarının çaresine bakması isteniyordu. Max'a, Moskova'ya dönmesi ve bağlantılarını koruması adına ortalıkta gözükmemesi emredildi. Scherhorn ve adamları ise, 1940'ların sonu ile 1950'lerin başında, tüm savaş esirleri serbest bırakılana dek, Moskova yakınlarında ev hapsinde kaldılar.

Hitler'in 1943'te görevine son verdiği Alman donanmasının komutanı Büyük Amiral Erich Raeder savaş esiri olarak Moskova'da bulunuyordu. Raeder'i saflarımıza çekmek için başlarda Scherhorn'u kullanma fikri üzerinde duruyordum. Daha sonra Raeder'in ricası üzerine karısı da Moskova'ya getirildi. Nuremberg'de savaş suçlusu olarak yargılanmamak kaydıyla işbirliğine hazır görünüyordu. Buna karşın İngilizler, İngiliz filosu ve silahsız ticaret gemilerine düzenlediği denizaltı saldırıları nedeniyle onu yargılamakta sabırsızlanıyordu.

Raeder karısıyla birlikte benim daçamda kalıyordu. Çok geçmeden Raeder ve Scherhorn'un uyumlu bir ikili olmadığını anladım. Tutsak bir Alman işadamı olduğunu söyleyerek daçama yerleştirdiğim Serebriyanski, Raeder'le daha iyi başa çıkacaktı. Almanya'daki tanıdıklarına ve bağlantılarına ulaşmak konusunda daha makul önerilerde bulunmuştu. Raeder Almanya'da bindiğine benzer, ele geçirilmiş Horch marka bir limuzinle Moskova Nehri boyunca gezintiler yapmanın keyfini çıkarıyordu.

İngilizlerin savaş suçlusu olarak yargılanması için baskı yapmaları üzerine, 1945'in sonlarına doğru Raeder'i Almanya'ya geri gönderdik. Bunun, Amerikalı ve İngilizlerin de üzerinde anlaştıkları bir değiş tokuş olduğu kanısındayım.[19] Raeder diğer donanma subayları ve bir grup Alman generaliyle birlikte Almanya'ya teslim edilmişti. Buna karşılık, eski çarlık generallerinden ve İç Savaş sırasında Beyaz Kazakların liderliğini yapmış olan Pyotr N. Krasnov'u teslim almıştık. Krasnov, Wehrmact personeline ve Vlasov ordusuyla savaşan Rus subaylarına hizmet etmişti.[20] Almanya'ya dönenlerden biri de, Scherhorn'du. Bu isimlerle ilişkilerim böylece son bulmuş oldu.

Heine ve Max kod isimleriyle faaliyet yürüten Aleksandr Demyanov, Moskova'ya dönerek bir araştırma enstitüsünde elektrik mühendisi olarak çalışmaya başladı. Savaştan sonra Paris'te ajanlık faaliyetlerine dönmesi yönünde girişimlerde bulunduk, ancak oradaki göçmenler Aleksandr'a ilgi göstermeyince, istihbarat anlamında kayda değer bir girişimde bulunamadan, karısıyla birlikte Moskova'ya geri döndü. Demyanov, 1975 yılında, altmış dört yaşındayken, Moskova Nehri üzerinde çıktığı bir tekne gezisi sırasında kalp krizi geçirerek hayatını kaybetti.

Özel Görevler Dairesi, savaşta hem askerî hem de idari düzeyde ağır kayıplar verdi. Bunlar içinde bazı isimler var ki ölümlerini kabul etmek benim için bilhassa zor olmuştur. Hapishaneden çıkardığım, ancak Almanlar tarafından pusuya düşürülünce kendini vuran İvan Kaminski, Avrupa'da yasa dışı faaliyet yürüten ve çatışma sırasında kaybettiğimiz Josef Friedgood ve Almanlar tarafından ele geçirilen Odessa, Kiev ve Nikolayev'deki üç rezidentimizin ölümü beni derinden etkilemişti. Karadeniz'e açılan bir tersaneye ev sahipliği yapan ve 1941'de Almanlar tarafından işgal edilen Nikolayev'de düşman hatlarının gerisinde faaliyet gösteren Viktor Liagin Almanların eline düşmüş, telsiz operatörü-

---

19. Raeder ve karısı Temmuz 1945'te Almanya'dan Moskova'ya getirildi ve 17 Ekim 1945 tarihine kadar Moskova'da kaldı. Raeder, Ekim'de Berlin'e gönderilerek Müttefik devletlerin girişimiyle kurulan Uluslararası Askerî Ceza Mahkemesi'nde savaş suçlusu olarak yargılandı. Karısı 1950 yılına kadar Berlin yakınlarındaki bir Rus esir kampına gönderildi. Bkz. Erich Raeder, *My Life* (Annapolis: United States Naval Istitute, 1960), ss. 384-387 ve 399-400. Raeder, 1946'da, Nuremberg'de suçlu bulunarak ömür boyu hapse çarptırıldı. İlerleyen yaşı ve sağlık sorunları nedeniyle 1953'te serbest bırakıldı ve 1960'da öldü.

20. General Andrey A. Vlasov, Kruşçev ve Stalin'in son derece saygı duyduğu bir isimdi. Kiev ve Moskova savunmasında önemli başarılar elde ettikten sonra, 1942 baharında Almanlar tarafından esir alındı. Vlasov taraf değiştirerek Hitler'in yanında savaşacak Rus esirlerinden oluşan bir ordu kurdu. Vlasov'un birlikleri, Balkanlar'da partizanlara ve Polonya'da 1943 Varşova getto ayaklanmalarına karşı kullanıldı. Mayıs 1945'te Amerikalılara teslim olan ve ardından Sovyetler Birliği'ne iade edilen Vlasov yargılamanın ardından asılarak idam edildi.

nün kendisiyle birlikte sağ kurtulma şansı olmadığı için kaçmayı reddederek sessiz sedasız ölüme yürümüştü. Alman işgali altındaki Kiev'de bulunan İvan M. Kudrya (Emma'dan eğitim almıştı) buradaki Abwehr şebekesine sızmış ve gerçek kimliği açığa çıkana kadar Moskova'ya önemli bilgiler sağlamıştı. Aynı şekilde, işgal altında bulunan Odessa'da rezidentimiz olan Vladimir A. Molodtsov, Romanyalılar tarafında ele geçirilmişti. Kendisi ve grubu hakkında yürütülen dava süreci Romanya basınında geniş yer bulunca adını duyuracaktı. Ekibiyle birlikte kurşuna dizilmeye mahkûm edilince, mahkeme başkanı Romanya kralına af başvurusunda bulunmalarını önermişti. Molodstov, topraklarımız üzerindeki yabancı bir gücün temsilcisine asla af başvurusunda bulunmayacağını ve düşmanlarımızdan merhamet dilenmeyeceğini söyleyecekti. Savaştan sonra şahsi bir başvuruda bulundum ve Liagin, Kudrya, Molodtsov ve Nikolay Kuznetsov ölümlerinin ardından Sovyetler Birliği Kahramanı ilan edildiler. Ailelerine düzenli yardım sağlanması konusuyla tutuklandığım güne dek bizzat ilgilendim.

Savaşın son bulması belleğimde canlılığını koruyan olağanüstü bir olaydır. Stalin'in sağduyulu liderliği hakkındaki tüm şüphelerim savaşla birlikte son bulmuştu. Kahramanlıklar, acı olaylar, kayıplar hatta tasfiyeler, bütün her şey Hitler karşısında alınan zaferin karşısında meşru görünüyordu. Kremlin'deki büyük resepsiyonda, Georgiyevski Salonu'ndaki dokuz numaralı masada, donanma ikinci komutanı Amiral İsakov, genelkurmay ikinci başkanı General Şitemenko, istihbarat daire başkanı Fitin, GRU direktörü General İlyiçov ve askerî istihbarat başkanı General Kuznetsov'la oturma ayrıcalığına erişmiştim. Stalin'in masamıza gelerek, 1942'te Kafkasya'da bir Alman hava saldırısında bacağını kaybeden İsakov'u selamladığını ve şerefine kadeh kaldırdığını hatırlıyorum. İsakov koltuk değnekleriyle kalabalık önüne çıkamadığından Stalin'in bu jesti hepimizi etkilemişti.

Stalin, o günkü konuşmasında, yapılan hataları ve savaşın korkunç yüzü karşısında çaresiz kaldığımızı itiraf ettiğinde, üst komutadaki subayların yüzündeki heyecanı görmeliydiniz. Stalin yerimizde olacak başka bir milletin, başka bir halkın Almanlarla barış yapılmasını talep edeceğini, ancak Rus halkının hükümetlerine güvendiğini ve sabır gösterdiğini söylemişti. Bu sözlerinin ardından bu güven için Rus halkına bizzat teşekkür etmişti.

Stalin o akşam Kremlin'de gördüğüm adamdan çok başkaydı. Derin duygular içindeydi ve bana öyle geliyordu ki biz genç general ve amirallere kendi yetiştirdiği bir nesle, çocuklarına, varislerine bakar gibi bakıyordu.

Geriye dönüp baktığımda, Stalin'in Jukov, Voroşilov ve diğer eski tüfeklere göre çok daha genç yaştaki orta düzey askerî liderlere bu denli güçlü bir duygu ve özel bir ilgiyle yaklaşmasını dikkate değer buluyorum. Stalin savaşta rüştünü ispat etmiş olan bu kuşağa, benim kuşağıma sesleniyordu. Bize gururla ve onaylayan gözlerle bakıyor, o an onun karşısında sevincimiz heyecanımıza karışıyordu.

VII
Atom Casusları

İlk Sovyet atom bombasının geliştirilmesi için gereken en değerli bilgiler Los Alamos, New Mexico'da Amerikan atom bombasını tasarlayan Robert Oppenheimer, Enrico Fermi ve Leo Szilard'dan geldi.

Oppenheimer, Fermi, Szilard ve Szilard'ın sekreteri, 1942'den 1945'e kadar, NKVD dosyalarında, ilk Amerikan atom bombasının geliştirilmesi konusunda bilgi sağlayan isimler olarak yer aldılar. Kayıtlarda, Sovyet bilim insanlarıyla birçok kez nükleer silahlar konusunda bilgi paylaşmayı kabul ettikleri yazmaktadır. İlk başlarda Hitler'den duydukları korkuyla hareket eden bu insanlar, ilk atom bombasını Almanların yapabileceğine inanıyorlardı. Nükleer sırları dünya akademik çevreleriyle paylaşma fikri, Danimarkalı fizikçi Niels Bohr'un girişimleriyle daha da güçlendi. Bu bilgiyi Sovyetler Birliği'yle paylaşmak, nükleer yarışta Almanların önüne geçme şansını artıracaktı.

Sovyet bilim insanlarından oluşan bir komisyon, Batıda süper bir silahın inşa edildiği söylentisi üzerine, 1940 gibi erken bir tarihte uranyumdan atom bombası yapabilme ihtimalini araştırmış, ancak böyle bir silahın pratik olarak mümkün olamayacağı sonucuna varmıştı. Aynı komisyon, hükümete istihbarat servislerinin Batıdaki bilimsel yayınları takip etmesini önermiş, ancak hükümet bu araştırma için kaynak ayırmamıştı. Buna karşın, NKVD bilimsel istihbarat masasının şefi Leonid Kvasnikov Birleşik Devletler, Büyük Britanya ve İskandinavya'daki tüm birimlere birer emir göndererek, uranyum temelli süper bir silahın geliştirildiği iddiasına karşı tetikte olmalarını istemişti.

Zubilin ismiyle de bilinen Vassili Zarubin'in Sovyet Büyükelçiliği sekreteri olarak Washington'a atanması, istihbarat konusundaki önceliklerimizde büyük değişimler olduğunu ortaya koyuyordu. Zarubin sekreter olarak bilinse de, aslında NKVD rezidentiydi. Zarubin Washington'a gitmeden önce, Almanların Moskova kapılarına dayandığı 12 Ekim 1941'de, Stalin'le görüştü. O zamana kadar Amerika'da-

ki siyasi istihbarat faaliyetlerimiz oldukça düşük seviyedeydi, çünkü ABD'yle jeopolitik çıkar alanları konusunda hiçbir çatışma yaşamamıştık. Ancak Amerika'nın Hitler'e karşı savaşta belirleyici bir rol oynamış olması nedeniyle, artık Amerikan hedefleri konusunda haber almamız gerektiğini anlıyorduk. Stalin Zarubin'den, sadece olup biteni izlemekle kalmayan, Sovyetler Birliği'ne dost isimler üzerinden olayların seyrini de etkileyebilen etkili bir sistem inşa etmesini istiyordu. Ne var ki, takip eden bir buçuk yıl boyunca nükleer silahların geliştirilmesi konusunda İngiltere, Amerika, İskandinavya ve Almanya'dan gelen raporlar, önceliklerimizde bir kez daha sert bir değişime gitmemize yol açacaktı.

Zarubin'in Washington'a hareket etmesine bir ay bile kalmamışken, Cambridge Beşlisi üyelerinden Yaprak kod adıyla bilinen Donald Maclean Londra'dan gönderdiği raporda, İngiliz hükümetinin atom enerjisine dayanan akıl almaz derecede yıkıcı güce sahip bir bomba geliştirmekle ciddi olarak ilgilendiğini ifade ediyordu.[1] Haziran 1940'da, Fransa Almanların eline geçince, Paris'teki İngiliz Büyükelçiliği'nin üçüncü sekreteri olan Maclean Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na döndü. 16 Eylül 1941'de yolladığı raporda, İngiliz hükümetinin desteğini alan İmparatorluk Kimya Endüstrisi'nin (ICI) çabalarıyla uranyum bombasının iki yıl içinde üretilebileceğini söylüyordu. Bomba projesi Tüp Alaşımları olarak adlandırıldı ve kısaca Tüp kod adıyla anılmaya başlandı. Maclean, Uranyum Bombası Projesi hakkında İngiliz Kabine Komitesi tutanaklarını içeren altmış sayfalık bir rapor göndermişti.[2]

ICI içinden de istihbarat alabiliyorduk, ancak buradaki ajanımız şirket yönetiminin atom bombasını teorik düzeyde ele aldığını ve gerçekçi bir proje olarak düşünmediğini bildiriyordu. Ne var ki, edindiğimiz bilgilere göre, İngiliz Genelkurmay Komitesi, 20 Eylül 1941'de, uranyum bombası yapmak üzere acilen bir fabrika inşa edilmesine karar vermişti.[3] Bu gelişmeyle birlikte, olaylar içinden çıkılmaz bir

1. NKVD/KGB arşivlerindeki 13676 numaralı dosyanın birinci cildinde, Donald Maclean tarafından gönderilmiş İngilizlerin atom bombası inşa etmeye yönelik erken çalışmalarını rapor eden mesajlar yer alıyor. Sudoplatov'a göre, "Maclean Londra rezidentimiz Anatoli Veniaminoviç Gorski'nin denetimi altındaydı. Gorski, Vladimir Borisoviç Barkovski'yi Maclean için istihbaratçı olarak kullanıyordu, çünkü mühendis olan Barkovski teknik mevzularla baş edebilecek yeterliliğe sahipti."

2. Maclean'ın gönderdiği bu raporla birlikte, Sovyet atom araştırmalarını yöneten fizikçi İgor Kurçatov'un rapor hakkında yaptığı değerlendirmeler, Muazzam kod adlı operasyon dosyasının (*liternoye delo*) 20-38 numaralı sayfalarında yer alıyor. Bkz. Ek İki, Belge No. 2.

3. Bkz. Ek İki, Belge No. 1.

hal alıyordu. Maclean, bomba planının 24 Eylül'de onaya sunulduğunu bildiren bir rapor göndererek, savaş kabinesinden çıkan çok gizli bir raporu gün ışığına çıkarmıştı. Bu rapora göre, "uranyum kaynaklı nükleer enerjiden patlayıcılar üretmek üzere faydalanılması yönünde bir yöntemin geliştirilmesi" hedefleniyordu.

Maclean'ın raporunun uranyum bombası konusunda genel hedefler ve düşüncelerden fazlasını ortaya koymadığı açıktır. Bizim bilimcilerimiz atom bombasının sadece teoride mümkün olabileceğini düşündüklerinden, nükleer araştırmalara dair çelişkili raporlar almak bizi pek şaşırtmamıştı.

ABD'deki istihbarat faaliyetlerimiz, Almanya ve Japonya'nın girişimlerine odaklanmaya devam ediyordu. San Francisco'daki NKVD rezidenti Grigori Kheifetz, Almanya'da bizim için istihbarat çalışması yapacak ajanlar bulmaya çalışmış, ancak ilişkilerini çoğunlukla Yahudilerle kurmuş olduğundan başarılı olamamıştı. Kheifetz'in diğer bir önceliği de, ABD'deki Beyaz Rusların Sovyet karşıtı demeçlerini etkisizleştirmekti. Bunlar arasında, 1917'deki Ekim Devrimi'nden önce, kısa bir süreliğine Rusya başbakanlığı yapan Aleksandr F. Kerenski ile bir dönem Sosyalist Devrimci Parti'nin genel başkanlığını yürüten ve 1922'de Lenin tarafından sürgüne gönderilen Viktor Mihailoviç Çernov (1873-1952) da yer alıyordu. İlk adım Lend-Lease* ile atıldı ve hakkımızdaki kanının değişmesinde son derece etkili oldu. Amerikan yönetimi, Sovyetler Birliği'yle girdiği ilişkiler hakkında yapılan eleştirilere oldukça duyarlı yaklaşıyordu. Bu eleştirilerin ne ölçüde Beyaz Rus göçmenlerin faaliyetlerinden kaynaklandığını öğrenmek istiyorduk.

Kheifetz'in Amerikalıların atom bombasını büyük ölçüde geliştirdiklerini rapor etmesinin yanında bu kaygıların bir önemi kalmıyordu. Kheifetz'in Washington'daki elçilikten gönderdiği şifreli telgraf, Moskova'nın atom projesine yönelik şüpheci tutumunu değiştirmesine yol açacaktı. Kheifetz, Kaliforniya Üniversitesi'nden parlak Amerikan fizikçi Robert Oppenheimer'la Aralık 1941'de bir araya gelmişti. Bu görüşmeden sonra, Müttefik dünyanın önde gelen fizikçilerinin gizli bir projede yer aldığını bildirecekti. Bunlar arasında, Nobel ödüllü isimlerle Albert Einstein gibi bilim devleri de yer alıyordu. Bu denli seçkin bilim insanları rastlantı eseri bir araya gelemezdi.

Dış istihbaratta başkan yardımcılığı koltuğunda oturan biri olarak ABD'den gelen bu telgraflara erişebiliyordum. Kheifetz, Oppenheimer

---

* ABD tarafından 1941-1945 yılları arasında Birleşik Krallık, Sovyetler Birliği, Çin, Fransa ve müttefik ülkelere gıda, yakıt ve savaş malzemesi verilmesini öngören destek programı. (ç.n.)

ve çalışma arkadaşlarının nükleer silahlar üzerine araştırma yapmak üzere Kaliforniya Berkeley'den başka bir yere taşınma planları yaptığını bildiriyordu. Dahası, Amerikan hükümetinin atom projesine sağladığı tüm bütçenin yüzde yirmisini askerî araştırma geliştirmeye ayıracağını haber veriyordu. Savaşın oldukça tehlikeli bir evreye girdiği bu dönemde, nükleer çalışmalara bu denli para harcanması, bu projenin önemi ve uygulanabilirliği konusunda bizi ikna etmişti. Analistlerimiz Beria'nın dikkatini projenin önemine çekmek için telgraftaki bu cümlenin altını çizmişlerdi.

Kheifetz Oppenheimer'la, ilk kez 6 Aralık 1941'de, İspanyol İç Savaşı mültecilerine yardım toplamak üzere düzenlenen bir gecede karşılaştı. Oppenheimer Kheifetz'i, Sovyet konsolos yardımcısı Bay Brown olarak biliyordu. Brown'un dışa dönük bir kişiliği vardı ve İngilizce, Almanca ve Fransızca'yı çok iyi konuşuyordu. Amerika'ya gelmeden önce İtalya'da görev yapmıştı. Yardımcı rezident olarak Roma'da bulunduğu 1930'larda, fizikçi Enrico Fermi ve genç meslektaşı Bruno Pontecorvo'yla ilişki kurmaya çalışmıştı. Faşizm karşıtı olan bu isimler, iyi birer istihbarat kaynağı olabilirdi. Kheifetz'i uzun zamandır tanıyordum. Moskova'ya geldiği zamanlar kişisel büyüsünden ve uzmanlığından ne kadar etkilendiğimi hatırlarım. Bir süre Lenin'in dul eşi Nadejda Krupskaya'nın sekreterliğini de yapan Kheifetz, Komünist hareketin eski kurtlarındandı ve Komintern'deki çalışmaları sayesinde Amerikan Komünist Partisi'nin kurulmasına önayak olmuştu. Almanya'da, yasa dışı olarak Komintern faaliyeti yürüttüğü sırada, Jena Politeknik Enstitüsü'nden diploma almıştı.

San Francisco'nun sosyal hayatına karışmakta güçlük yaşamayan Kheifetz, onun Komintern geçmişini bilen Komünist ve sol çevrelerde derin bir saygı görüyordu. Bana Oppenheimer ve karısıyla kokteyllerde iki kez bir araya geldiğini söylemişti. Aralık 1941'de, Oppenheimer'la öğle yemeği yemek üzere baş başa kalmayı başaracaktı. Kheifetz, atom bombası geliştirmek üzere gizli bir proje yürütüldüğü yönünde bazı söylentiler duymuştu, ancak işin önemi ve aciliyeti konusunda Moskova'nın hâlâ şüpheleri vardı. Oppenheimer Kheifetz'e, Nazilerin Müttefiklerden önce atom bombası yapabileceğinden kaygılandığını söylüyordu. Kheifetz raporunda, Oppenheimer'ın Albert Einstein'ın 1939'da Başkan Roosevelt'e yazdığı gizli bir mektuptan bahsettiğini bildirecekti. Bu mektup, ABD'yi nükleer enerjinin askerî amaçlarla kullanılabilirliğini araştırmaya teşvik ediyordu. Einstein'ın mektubuna hızlı ve uygun bir cevap verilmeyişi, Oppenheimer'ı çileden çıkarmıştı. Mektup, 1938'de ABD'ye göç eden, Macaristan doğumlu fizikçi

Leo Szilard'ın girişimiyle yazılmıştı. Mektubun taslağını Szilard kendi hazırlamıştı.

Kheifetz işinde uzman biriydi. Bu denli değerli bir istihbarat kaynağına para ya da tehdit gibi alışılmış istihbarat yöntemleriyle yaklaşılamayacağını biliyordu. Seyahatleri ve kozmopolit dünya görüşünden edindiği deneyimlerden yararlanarak, ilgi ve fikir birliği temelinde bir tartışma zemini yaratmıştı. Oppenheimer, Fermi ve Szilard'dan geleneksel ajanlar gibi yararlanılamazdı.

Kheifetz'in raporu hakkında araştırma yapmak üzere, ABD'de Semyon Semyonov adında başka bir ajan daha görevlendirmiştik. Semyonov'un görevi, bu projede başı çeken bilim insanlarının kimler olduğunu ve çalışmalara ne gibi katkılarda bulunduklarını tespit etmekti. Sam ismiyle bilinen Semyonov, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) mezunuydu ve projede görevli bilimcilerin çoğuyla şahsen tanışıyordu. Eski okul arkadaşları, dost canlısı bu meslektaşlarının Merkez'e rapor etmek üzere istihbarat topladığından habersizdi.

Twain kod adını kullanan Semyonov bu ismi meşhur Amerikalı yazar Mark Twain'dan almıştı. Bugün Amerika'da, Klaus Fuchs'un yakın çalışma arkadaşı olan atom casusu Harry Gold'un faaliyetlerini yöneten adam olarak biliniyor. Leningrad Makine Mühendisliği Enstitüsü'nden mezun olan Semyonov'u, 1938'de istihbarat dairesine almıştım. O zamanlar partinin Moskova bölge bürolarından birinde alt kademe bir kâtip olarak görev yapıyordu. Eğitim alması ve Amerikan hayatına karışması için 1939'da MIT'ye gönderilmişti. New York'taki Sovyet Ticari Misyonu AMTORG'da faaliyet yürüten Gaik Ovakimyan'ın denetimi altında etkili bir istihbarat çalışması yürütüyordu. Semyonov, 1939'dan 1944'e kadar, ABD'de NKVD için çalışacaktı.

Semyonov, MIT bağlantıları sayesinde, Amerikan atom bombası projesi olarak gün yüzüne çıkan Manhattan Projesi'nde görevli seçkin bilim insanlarının çoğunu tespit etmiş ve Sovyet istihbaratı içinde kendi zincirleme reaksiyonunu tetiklemişti. Kheifetz'in yolladığı bilgilerle uyuşan, ancak 1942 baharında ondan bağımsız olarak gönderdiği raporda, uranyum bombasının sadece bilim insanları tarafından değil Amerikan hükümetince de ciddiye alındığını bildiriyordu. Semyonov, raporlarından birinde, kuvvetli patlayıcılar konusunda tanınmış bir uzman olan Ukrayna asıllı George B. Kistiyakowski'nin de bu projeye dâhil olduğunu belirtmişti. Bunun üzerine, vakit kaybetmeden, Semyonov'a Rus göçmenleri arasındaki ajanlarımızı kullanarak Kistiyakowski'yle irtibata geçmesi yönünde bir talimat gönderdik, ancak ajanlarımız hiçbir şekilde Kistiyakowski'yi kendilerine çekmeyi

başaramadılar.[4] Semyonov, Julius ve Ethel Rosenberg Ovakimyan'ın girişimleriyle Sovyetler için çalışmaya başlayınca, bu çiftin istihbaratçısı olmuştu. Hiçbir zaman basit ajanlar olmaktan öteye gidemeyen, asıl şebekeyle hiçbir işleri olmayan Rosenbergler, tutuklanmalarıyla dünya çapında büyük yankı uyandıracaktı.

Mart 1942'de, Maclean'dan asıl raporunu destekleyen bir mesaj aldık. Bu mesaj, İngilizlerin kendi atom projelerinde ilerleme kaydettiğini doğruluyordu. Nükleer araştırmalar konusunda uzun bir geçmişi sahip olan George Florev, Mayıs 1942'de Stalin'e bir mektup yollayarak, atom bombasının savaş bitmeden üretilebileceğini ve bombayı ilk geliştirenlerin de muhtemelen Almanlar olacağını söylüyordu.

Özel Görevler'in başındaki isim olarak asıl görevim, Alman ve Japonlara karşı gerilla savaşını ve istihbarat operasyonlarını örgütlemekti. Nükleer gelişmelerle ilgili olarak aldığım raporlarda, Almanların bu tür çalışmalar içinde olup olmadığını araştırmam emrediliyordu. İş adamı kimliğiyle İsveç'te faaliyet yürüten ajanımızın gönderdiği bilgiler oldukça kafa karıştırıcıydı. Almanya'da gizli bir silah inşa edildiğine dair söylentiler vardı, ancak bu konuda hiçbir ayrıntıya ulaşılamamıştı. Bugün, Almanların birinci önceliğinin iki aşamalı V-2 roketleri olduğunu biliyoruz. Bu roketlerden bir tanesi 1944'te Londra'ya fırlatılmıştı. Menzilinin zamanla daha da uzayacağı umuluyordu, böylece V-2'leri ABD'ye karşı kullanmak mümkün olacaktı. Norveç kaynaklı güvenilir bir bilgiye göre, nükleer silah yapmak için gerekli olan ağır suyun üretildiği tek fabrika ciddi olarak korunmuyor ve Almanlar tarafından stratejik bir tesis olarak görülmüyordu.

Kheifetz, Maclean ve Semyonov'un birbiriyle uyuşan raporları karşısında artık atom meselesini ciddiye almaya başlamıştık. Bu raporlar, Almanya'dan kaçarak İsveç'e yerleşen ve Niels Bohr'un yardımıyla Bilimler Akademisi'nin Fizik Enstitüsü'nde çalışmaya başlayan Lise Meitner'ın sağladığı bilgilerle bir kez daha doğrulanmıştı. İsveç'te Zoya Ribkina'nın yönetimindeki ajanlarımız Lise Meitner'a ulaşmış, Meitner uranyum bombasının yapılabilirliğini teyit etmişti.[5]

---

4. P. A. Sudoplatov, göçmenler arasında önemli iki ajanın bulunduğunu hatırlıyor. Bunlardan biri Merkulov'un baldızıyla evli eski bir çarlık subayı olan General Yakhontov'du. Merkulov o zamanlar devlet güvenlik halk komiseriydi. Yakontov eşi ve baldızıyla birlikte Amerika'ya kaçmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyetler Birliği'ne döndü ve anılarını yayımladı. ABD'de casusluk faaliyetlerine karıştığını hiçbir zaman kabul etmedi.
Diğer ajan, İç Savaş'tan sonra Amerika'ya göç etmiş olan eski GPU ajanı Sergey Kurnakov'du. Kişilere ulaşmak ve iyi niyetlerini sorgulamak anlamında yardımı oluyor, gerektiğinde irtibatı sağlayacak gerektiğindeyse ilişkileri sonlandıracak bir gözcü olarak hareket ediyordu. Kurnakov 1943'te Sovyetler Birliği'ne döndü.
5. Lise Meitner, 1938'de, Kaiser Wilhelm Enstitüsü'nde nükleer fizik ve kimya alanında

Beria, 10 Mart 1942'de, tüm bu bilgileri bir mektupla Stalin'e rapor etti. Mektupta şu ifadelere yer vermişti: "Birtakım kapitalist ülkelerde, yeni bir enerji kaynağı yaratmak amacıyla atom çekirdeğinin parçalanması üzerine yapılan çalışmalarla bağlantılı olarak, uranyum kaynaklı nükleer enerjinin askerî amaçlarla kullanılması yönünde araştırmalar başlamıştır." Mektubun ek kısmında "istihbarat faaliyetleri aracılığıyla NKVD'nin ele geçirdiği ... çok gizli belgeler" yer alıyordu.[6] Yaklaşık bir yıl sonra, Şubat 1943'te, İngilizler Norveç'in güneyindeki Vemork'ta yer alan ağır su tesisine sabotaj düzenlediğinde, Stalin atom bombası projesinin gerçek bir tehdit olduğuna ikna oldu. İngilizlerin Alman işgalcilere yönelik düzenlediği bu başarılı operasyonun ayrıntıları, Norveç'teki istihbarat kaynaklarımız ve Londra'daki Philby grubu tarafından rapor edildi. Hasarın boyutu önemsiz göründüğünden, bu raporlara sıra dışı bir ilgi göstermedim. Beria bu olaya daha yakından bakmam gerektiğini söylemiş ve İskandinavya'daki ajan şebekemizi bilen İngilizlerle Batı Avrupa'da sabotaj eylemleri düzenlemek üzere ortak bir plan üzerinde çalışırken, Vemork'a saldırmak için neden hiçbir yardım talep etmediklerini bilhassa düşünmemi istemişti. Beria'nın bu uyarısı karşısında şaşırmıştım. Meselenin öneminin her geçen gün biraz daha farkına varıyorduk.

Harkov'daki Ukrayna Fizik ve Teknoloji Çalışmaları Enstitüsü'nden genç bir nükleer fizikçi ve Sovyetler Birliği'ne göç eden Alman bilimci F. F. Lange, 1940 yılında, Devlet Savunma Komitesi'ne "süper patlayıcı

---

yürüttüğü çalışmaları bırakmaya zorlandı. Zayıf, utangaç fakat dişli bir kadın olan Meitner, Otto Hahn ve Fritz Strassman'la birlikte nötron bombardımanı altında doğal elementlerin yapısını değiştirmek üzerine bir dizi deney yürüttü. Bkz. Richard Rhodes, *The Making of the Atomic Bomb* (New York: Simon ve Schuster, 1986), ss. 233-236.

P. A. Sudoplatov'a göre, Niels Bohr ve Meitner'la ilişkiler *Niaset Niskavuoren* (*Niskavuori'nin Kadınları*) adlı romanıyla tanınan ünlü Fin yazar Hella Wuolijoki aracılığıyla kuruldu. Sudoplatov, Wuolijoki'nin Zoya Ribkina'nın denetiminde olduğunu ve Wuolijoki'nin kızının İsveç dışişleri bakan yardımcısıyla evli olduğunu hatırlıyor.

6. Bkz. Ek İki, Belge No. 3, Beria'nın mektubu. KGB yayını *Kurier Sovietski Razvedke* (*Sovyet İstihbarat Kuryesi*) 1991 yılında çıkan özel sayısında bu mektubun bir nüshasının ilk sayfalarına yer verdi. Sayfalar üzerine el yazısıyla düşülmüş notlarda, bu mektubun ek bilgiler içeren başka bir nüshasından bahsediliyor ve Stalin'e bu nüshanın gönderildiği belirtiliyor. Dosya numarası üstü karalanarak farklı bir numara verilmiş. *Voprossi Istorii Estestvoznanina i Tekhniki* (*Doğa Bilimleri ve Teknoloji Tarihi Meseleleri*) dergisinin 1992 tarihli üçüncü sayısında, (Bkz. Ek İki, Belge No. 3) genişletilmiş mektubun ortadan kaybolduğu doğrulanıyor ve nükleer istihbarat operasyonları kapsamında New York'ta kontrol subayı olarak görev yapan Anatoli A. Yatskov'un günümüze ulaşan tek nüshanın Beria'nın arşivinde bulunduğu yönündeki ifadesine yer veriliyor.

Sovyet nükleer casusluk hikâyesinin parçalarını bir araya toplamak isteyenlerin karşılaşacağı güçlüklerden biri de, çok önemli belgelerin yanlış yerde bulunması ya da kayıp olmasıdır. Bu mektubun başına gelenler Sudoplatov'un Muazzam (nükleer casusluk) kod isimli dosyada yer alan belgelerin yerlerinin değiştirildiği ve bunlardan bir kısmının Beria'nın ya da Atom Enerjisi Özel Komitesi'nin arşivlerine konulduğu yönündeki kanısını destekliyor.

bir cihaz" üzerinde çalışmak için başvuruda bulunmuşlar, ancak onay alamamışlardı. Bu öneri, Savunma Halk Komiserliği bünyesindeki icatlar şubesine yönlendirilmiş, ancak zamansız olduğu gerekçesiyle reddedilmişti.

Beria, 10 Mart'ta Stalin'e gönderdiği mektupta, Sovyetler Birliği'nde atom enerjisi alanında araştırmalar yapan bilimsel kurumların çalışmalarını bir çatı altında toplamak için, Devlet Savunma Komitesi'nin tanınmış bilim insanları ve güvenilir devlet görevlilerinden oluşan bilimsel bir danışma komitesi kurması gerektiğini öne sürüyordu. Ayrıca nükleer gelişmeler konusunda, ajan şebekemizin sağladığı bilgileri seçkin bilim insanlarına göstererek görüşlerini almak adına Stalin'in onayına başvuruyordu. Stalin bu önerileri kabul etti, ancak bağımsız araştırma yürüten ikinci bir komitenin kurulmasını önerdi.

Özel Atom Enerjisi Komitesi 1942'de kuruldu. Kuruluşunda ve yönetiminde, Beria'yla birlikte Halk Komiserleri Konseyi'nin başkan vekili Mihail Georgiyeviç Pervukhin gibi Komünist Parti'nin önde gelen isimleriyle Georgi Maksimiliyanoviç Malenkov ve Nikolay Alekseyoviç Voznesenski gibi Politbüro üyeleri görev aldı.[7] Komitenin idari sorumluluğunu Beria üstlenmişti, ancak resmî sorumlular başbakan yardımcıları Molotov ve Pervukhin'di. Beni komitenin istihbarat direktörü yaptılar. Komite toplantılarına katıldıktan sonra, kişisel ilişkilerin karar verme sürecinde sıklıkla kritik bir rol oynadığını anladım. Hoşlanılan ve hoşlanılmayan şeyler, kişisel notlar ve yapılan şakalar karar verme politikasını gereğinden fazla etkiliyordu. Bu devlet komitesinde, katılımcıların temsil ettiği bakanlıklar, iktidar sağlamanın, kendi bürokratik alanlarını savunmanın ve nüfuzlarını artırmanın mücadelesini veriyorlardı. Atışmalar ve kavgalar yaşansa da, Sovyetler Birliği genelinde Stalin'in tanıdığı yetkilere ve NKVD gibi bir örgüte sahip olan Beria, sonunda işleri yoluna koymayı başarıyordu.

O zamanlar Bilimler Akademisi bünyesinde nükleer enerji üzerine incelemeler yürüten özel bir komisyon bulunuyordu. Bu komisyon, Abram Ioffe ve V. İ. Vernadski gibi akademisyenler tarafından Kasım 1940'da kurulmuştu. Komisyonun başkanlığını radyokimya alanında uzman bir akademisyen olan Vladimir Khlopin yürütüyordu. Yeni çalışmalar hakkında Rus biliminin babası sayılan Vernadski'ye danıştılar. Vernadski, Leningrad'daki önde gelen fizikçilerden Abram Ioffe'un

7. Bu devlet komitesi Politbüro üyelerinden, başka bir değişle Komünist Partisi liderlerinden oluşmasına karşın, hükümetin yönetimi altındaydı. Hükümet ve parti olmak üzere iki paralel hiyerarşi tarafından yönetilmekteydi, ancak partinin kararları hükümetinkilerden daha önde geliyordu.

de davet edilmesini öneriyordu. Ioffe, Batı'da tanınan bir bilim insanıydı. 1920 ve 30'larda, Batıdaki önemli laboratuvarlara davet edilmiş ve ABD'ye yerleşmesi yönündeki teklifleri geri çevirmişti. Leningradlı fizikçilerin bu projeye davet edilmesi, Moskova Üniversite'sindeki meslektaşlarının oldukça zoruna gidiyordu. İçlerinden biri bana, "Leningrad Fiziko-Teknik Enstitüsü ve Bilimler Akademisi'ndeki bu gangsterlerle neden görüşüyorsunuz? Bir grup holigandan başka bir şey değil bunlar." diyecekti.

Aynı dava uğruna çalışması gereken bilim insanları arasındaki eski rekabet gün yüzüne çıkmıştı. Vernadski ve Ioffe, Stalin'in tavsiyesi üzerine, soruna bağımsız bir açıdan yaklaşan bir ekip topladılar. İstihbarat desteğinden yoksun olan bu ekibin başında Bilimler Akademisi'nde akademisyen olan Pyotr Kapitsa'yla[8] Moskova Üniversitesi'nden Dmitri V. Skobeltsin ve Harkov Fiziko-Teknik Enstitüsü'nden Profesör A. A. Slutski yer alıyordu.

Ioffe ve Vernadski'nin yürüttüğü değerlendirme süreci altı ay sürdü. Pervukhin, Eylül 1942'de, Ioffe ve Kapitsa'yı Moskova'ya çağırdı. Skobeltsin ve Slutski hâlâ atom bombası yapmanın yakın bir gelecekte mümkün gözükmediğini düşünüyordu. Kapitsa ise bunun çağdaş fiziğin önünde duran büyük bir zorluk olduğunu ve bu alandaki en önemli araştırmaların Büyük Britanya ve ABD'de yürütüldüğünü söylemekle yetiniyordu.

Stalin sadece Vernadski ve Ioffe ile görüşmeyi tercih ediyordu. İkisini Ekim ayında Kuntsevo'daki daçasında kabul etti. Ioffe, NKVD'nin Amerika'daki nükleer gelişmeler hakkında sağladığı bilgilerin ne denli doğru olduğunu anlayan ilk kişi olmuştu. Silah endüstrisinden sorumlu Boris L. Vannikov'un sonradan bana anlattıklarına göre, toplantıdan sonra nükleer silahların üretilebileceğine inanmaya başlamıştık. Artık harekete geçmeye hazırdık. ICI'ın Tüp projesi üzerinde çalıştığına dair İngiliz raporlarını göz önüne alan Stalin, Sovyet bombasının lojistiğiyle ilgili olarak Pervukhin'i çoktan görevlendirmişti.

Vernadski, Stalin'e Niels Bohr'a ulaşmayı ve bildiklerini bizimle paylaşmaları için Amerikan ve İngiliz hükümetleriyle görüşmeler yap-

---

8. Pyotr Leonidoviç Kapitsa (1894-1984) İngiltere'ye gittiği 1921 yılına kadar Ioffe'un emrinde çalıştı. İngiltere'de Ernest Ruthenford'un altında çalışmaya başladı ve 1924'ten itibaren Cambridge Üniversitesi Cavendish Manyetik Araştırma Laboratuvarı'nda başkan yardımcısı oldu. 1934'te Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmeyi kabul edince, İngiltere'ye dönmesine izin verilmedi. Kapitsa gergin bir sürecin ardından Moskova'da kalmayı kabul etti ve laboratuvar malzemeleri Sovyetler Birliği'ne getirilerek yeni kurulan Fizik Enstitüsü'nün başına geçti. Kapitsa 1936'dan 1946'ya kadar sürdürdüğü bu göreve Stalin'in 1953'teki ölümünün ardından geri döndü ve 1978 yılında fizik alanında Nobel Ödülü kazandı.

mayı önerdi. Stalin bunun üzerine Vernadski'ye dönerek, "Dünyanın geleceğine hükmedecek silahlar hakkında bilgi paylaşacaklarını düşünüyorsan, siyaseten safsın demektir." diyecekti. Ancak Stalin, Batıdaki seçkin bilim insanlarıyla kendi bilimcilerimiz üzerinden kişisel ilişki kurmanın yararlı sonuçlar verebileceğine ikna olmuştu.

Bir yıl sonra, 1943'te, Bohr Danimarka'dan Londra'ya taşındığı zaman, Stalin ve Beria'yı sıkıştırmaya başlayan Kapitsa kendi atom projemizin başına geçmesi için Bohr'a bir davet gönderilmesini önerdi. Gönderilecek davet mektubunda, nükleer çalışmalar yapmak amacıyla Sovyetler Birliği'ne gelmesi durumunda, en iyi koşullarda yaşayacağına dair bir teminat verilmesini tavsiye etti.

Bunun üzerine, Bohr, Londra'daki Sovyet Büyükelçiliği'ne davet edilerek kayıtlarda konsolosluk avukatı olarak geçen NKVD rezidenti Anatoli Gorski'yle görüştü. Bohr nükleer gelişmeler hakkında doğrudan bir müzakere yapmaktan kaçınıyordu, ancak daha sonra nükleer sırları Sovyetler Birliği'yle paylaşması için Başkan Roosevelt'e birçok kez tavsiyede bulunacaktı.[9]

Ioffe, Moskova Üniversitesi (Skobeltsin'in grubu) ile Bilimler Akademisi (Kapitsa) arasındaki rekabetin aşılmasına yardım etti ve nükleer programların geliştirilmesi için 1943'te kurulan üç büyük atom araştırma merkezini kimin yöneteceği sorununun karara bağlanmasında etkin rol oynadı. Stalin'le 1942 sonbaharında yaptığı görüşmenin ardından, bu iş için çok yaşlı olduğunu söyleyerek Sovyet nükleer projesinin başına geçmesi için genç İgor Kurçatov'u önerdi. Kurçatov, Karadeniz'de Sivastopol ve Barents Denizi'nde Murmansk açıklarına döşenen Alman manyetik mayınlarıyla mücadele etmek üzere bir araştırmaya katılmıştı. Ioffe, büyük çaplı bir Sovyet nükleer projesi hazırlamak için Kurçatov'u Moskova'ya getirdi. Kurçatov, A. İ. Alikhanov ve İ. K. Kikoin gibi akademisyenlerin de yer aldığı yetenekli ve çalışkan bir ekip toplayarak araştırma geliştirme planı ve bir bütçe hazırladı.

Amerikan atom projesinin başındaysa otuz sekiz yaşındaki genç bilim insanı Robert Oppenheimer yer alıyordu. Bu durum, görevin sorumluluğunun kırk yaşındaki Kurçatov'a verilmesinde etkili oldu. Tartışmalı bir karar alınmıştı, çünkü daha yaşlı bilimcilerimiz Niels Bohr ve Enrico Fermi gibi dünyaca ünlü isimlerin Los Alamos'ta Oppenheimer'ın altında çalışabileceğine inanmakta güçlük çekiyorlardı.

Ocak 1943'ün sonuna doğru, Semyonov aracılığıyla ilk nükleer zincirleme reaksiyon hakkında ayrıntılı bir rapor aldık. Bruno Pontecor-

9. Bkz. Rhodes, *The Making of Atomic Bomb*, ss. 526-527, 529.

vo tarafından gönderilen bu rapor, Enrico Fermi'nin 2 Aralık 1942'de Chicago'da gerçekleştirdiği bir deneyden bahsediyordu. Semyonov bu deneyden birkaç saat sonra, "İtalyan denizci yeni dünyaya vardı." şeklinde önceden hazırlanmış bir telefon mesajı aldı. Bunu takip eden yazılı rapor, atom bombası yapımında aşama kaydedildiğini doğrulayan belge niteliğindeki ilk bilgiyi sunuyordu. İdarecilerin değil bir bilim insanının ağzından yazılmıştı. Sözlü münakaşalarla ya da kabine tutanaklarıyla bir işi yoktu. Tarasov ismiyle şık giyimli bir Sovyet diplomatı olarak seyahat eden Pontecorvo, 1943'ün başlarında, Kanada ve New York'ta Lev Vasilevski'yle görüşerek ona Fermi'nin bilgi sağlamaya hazır olduğunu bildirecekti.

Eytingon, 1939'da ABD'ye gittiğinde, katı kurallara karşın Merkez'e danışmadan ajan toplamasına izin verilmişti. Pontecorvo, 1943'ün başlarında, Eytingon'un 1940 ve 1941 yıllarında Birleşik Devletler ve Meksika'ya yerleştirdiği köstebeklerle görüşecekti. Bu köstebekler Vasilevski'nin denetimi altındaydı ve bu ajanların varlığı hakkında 1942'de Merkez'i bilgilendiren tek kişi o olmuştu.

Stalin, 11 Şubat 1943'te, askerî silahlar üretmek amacıyla atom enerjisi geliştiren özel bir komitenin kurulmasını emretti. Bu işten Molotov sorumlu olacaktı. Operasyonun istihbarat ayağıyla ilgilenen Beria Kurçatov, Ioffe ve Kikoin'i Lubyanka'daki ofisime çağırmama ve onlara ajanlarımızın sağladığı bilimsel belgeleri göstermeme müsaade etmişti, ancak bu belgelerin kaynağından bahsetmemi istemiyordu. Belgeleri Rusça çevirileriyle birlikte onlarla paylaştım. Kikoin, ilk nükleer zincirleme reaksiyon hakkındaki raporu görünce, heyecana kapılmıştı. Bu deneyi kimin gerçekleştirdiğini söylemediğim halde hiç düşünmeden, "Fermi'nin işi bu. Böyle bir mucize ancak onun eseri olabilir." demişti. Belgelerden bir kısmını da orijinal dilinde İngilizce olarak sunmuştum.

O zamanlar otuzlu yaşlardaydım ve buna benzer devlet sırlarının paylaşılması konusunda çekincelerim vardı. İmzaları avuç içimle kapatarak kaynakların dökümünü onlardan gizlemiştim. Kurçatov, Ioffe ve Kikoin bu hareketim karşısında hayrete düşmüşlerdi. "Bakın Pavel Anatoliyeviç, gerçekten çok safsınız. Dilerseniz belgeleri bize okuyun size kimin yazdığını söyleyelim." demişlerdi. Başka bir belge gösterdiğimde, Ioffe, bunun kaynağının Otto Frisch olduğunu anlamıştı. Bu olayı Beria'ya rapor ettim ve o günden sonra bu bilgilerin kaynaklarının da paylaşılması yönünde bir izin çıktı.

12 Nisan'da, SSCB Bilimler Akademisi bünyesinde İki Numaralı Özel Laboratuvar kuruldu. Kurçatov, Chicago Üniversitesi'ndeki zin-

cirleme reaksiyon deneyiyle ilgili raporu gördükten sonra, 22 Mart 1943'te Başbakan Yardımcısı Pervukhin'e başvurmuş ve ABD'deki çalışmalarda kaydedilen aşamanın açıklığa kavuşması için ondan istihbarat organlarını devreye sokmasını istemişti.

Kurçatov ve ekibi, istihbarat sağlamaktan sorumlu Beria'yı Lubyanka'nın üçüncü katındaki ofisinde sık sık ziyaret ediyordu. Ardından hem öğle yemeği yemek hem de yurt dışından bilgi edinmemizi sağlayacak görevleri belirlemek üzere yedinci kattaki ofisime geliyorlardı. ABD'deki nükleer çalışmalarla özel olarak ilgilendikleri belliydi. Kurçatov Pervukhin'e yazdığı kısa notta, Batı kaynaklı istihbaratın Sovyet araştırmalarına muazzam bir etkisi olduğunu ifade ediyordu:

> Sovyetler Birliği Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı Yoldaş M. G. Pervukhin'e,
> Belgeler üzerinde yaptığım incelemeler, bunların ele geçirilmesinin Devletimiz ve bilim adına muazzam hatta değeri ölçülemez bir öneme sahip olduğunu gösteriyor.
> Bu belgeler bir taraftan Britanya'daki uranyum çalışmalarının önemi ve yoğunluğu hakkında kanıtlar sunarken, diğer taraftan kendi araştırmamız için en önemli ilkelerin sağlanmasına fırsat tanıyor. Bu sayede sorunların gelişimi ve bunlarla mücadele etmenin yeni bilimsel ve teknolojik yollarını öğrenmek için büyük emek isteyen aşamalardan geçmek zorunda kalmayacağız.[10]

Özellikle de izotop ayrışımıyla ilgili bilgiler Kurçatov ve meslektaşlarını hayrete düşürmüş ve Sovyet araştırmalarının seyrini önemli ölçüde değiştirmişti.

ABD'deki ajanlarımız, Temmuz 1943'e kadar, nükleer araştırmalar hakkında 286 adet gizli bilimsel yayın ele geçirip bize gönderdiler. Kurçatov, 1943'ün Mart ve Nisan aylarında, bu alanda çalışan yedi araştırma merkeziyle yirmi altı bilim insanı tespit etti ve istihbarat çalışmaları bünyesinde ele almamız gereken özel teknik verilere ulaştı. Kurçatov Pervukhin'e bir mektup yazarak "Amerika'da neler olup bittiğini öğrenmek için istihbarat birimlerini görevlendirme"sini talep etmişti. Bu görev, ABD'deki nükleer reaktörlerde hangi maddelerin ve ne tipte parçaların kullanıldığını öğrenmeyi ve fisyon sürecinin fiziği hakkındaki birtakım sorulara cevaplar aramayı kapsıyordu. Kurçatov bu çalışmaların nerelerde yürütüldüğünü de belirtmiş ve atom bom-

10. Bkz. Ek İki, Belge No. 4.

basının geliştirilmesinde asıl rolü oynayan Amerikan bilimcilerini tespit etmişti. Onların bu çalışmalarının gözden geçirilmesi gerektiğini, çünkü teknik detayların "daha kesin bir tanımı"nı yapmanın "çok sayıda uzmanın özenli çabasını gerektirdiği"ni söylüyor ve ardından bu bilimcilerin isimlerini sıralıyordu.[11] Bu durum, bilim insanlarından istihbarat kaynağı olarak faydalanılacağı anlamına geliyordu. Kurçatov, Aralık 1943'te, Stalin'in doğrudan emriyle Bilimler Akademisi'nin tam üyesi oldu.

İki ay sonra, Şubat 1944'te, Beria tarafından yeni ve bağımsız S Dairesi'nin başkanlığına getirildim. Bu atama, nükleer casusluğun istihbarat çalışmalarında önemli bir yer edinebilmesi adına yürütülen büyük yeniden yapılanmanın bir sonucuydu. Nükleer casusluk geçmiş yıllarda iki alt şubenin sorumluluğundaydı. Bunlar, GRU'ya bağlı bilimsel istihbarat şubesiyle NKVD bünyesinde yer alan ve 1942'ye kadar başkan yardımcılığını yaptığım Dış İstihbarat Dairesi'ydi. Temmuz 1943'te, NKVD'nin dış istihbarat ve güvenlik servisleri ayrı bir komiserlik halini alarak NKGB'yi oluşturdular. Aynı yıl, atom projelerini izleyen istihbarat servisleriyle eşgüdümlü bir çalışma yürütülmesine karar verildi. İlk başta Sudoplatov Grubu olarak adlandırılan, ancak Beria'nın önerisiyle kısaca S Dairesi demeye başladığımız bu özel yapı, hem GRU hem de NKGB'nin nükleer istihbarat faaliyetlerini denetlemek üzere örgütlenmişti.

S Dairesi, Sovyet atom projesini yönetenlerle doğrudan irtibat kurarak yurt dışı kaynaklı istihbaratı paylaşmaktan sorumluydu. 1944 yılında, hükümetin yazılı emriyle kurulmuştu. GRU ve NKGB'nin alt şubelerini S Dairesi'nde birleştirmek nükleer istihbaratın toplanması, işlenmesi ve dağıtılması sürecini geliştirmeyi hedefliyordu. Bu durum, ilk olarak GRU'nun emri altında çalışmaya başlayan Klaus Fuchs'un neden NKGB şebekesine nakledildiğini açıklıyor.

Aynı sıralarda, uranyum kullanarak atom bombası yapmak amacıyla kısa süre önce kurulan Bir Numaralı Sorun Devlet Komitesi'ne bağlı Özel İkinci Büro'nun başına getirildim. Nükleer çalışmalarda, araştırma safhasından üretim safhasına geçmiştik. Sovyet özel servisleri atom bombası hakkında bilgi edinmek için çeşitli çalışmalar yürütüyorlardı. Yeni makamımda bu servislerin tüm faaliyetlerini denetlemek üzere tam yetkiye sahiptim. Hem S Dairesi hem de Özel İkinci Büro'daki işlevim aynıydı, ancak aynı anda iki farklı görevde

11. Bkz. Ek İki, Belge No. 6. Ek İki ve Ek Üç'te Kurçatov'un birkaç mektubuna yer veriliyor.

bulunmam ayrı birer yapı olan ve sıklıkla rekabet halinde bulunan NKGB ve GRU arasında daha kolay koordinasyon kurulmasını sağlıyordu. Bir Numaralı Sorun Komitesi'ndeki çalışmalarım göz önüne alındığında, bombanın inşa sorunlarını aşmak için istihbarat faaliyetlerini bir araya toplamak gibi önemli bir görev yürüttüğüm ortadaydı.

Beria beni nükleer istihbaratın başına getirdiğinde pek mutlu olmadım, çünkü o sıralarda asıl görevim gereği Alman ordusunun gerisindeki gerilla savaşını yönetmeye devam ediyordum. Ayrıca fizik alanında hiç eğitimim yoktu. İşin tek olumlu yanı, bu operasyonda yer alan birçok isme sonsuz güven duymamdı. Bu anlamda Semyonov, Zarubin, karısı Elizabeth, Eytingon'un köstebekleri ve 1944'te Moskova'ya dönerek Oppenheimer başta olmak üzere nükleer araştırmalar yapan önemli isimler hakkında izlenimlerini paylaşan Kheifetz gibi isimleri anmam gerek. Oppenheimer ve meslektaşları, Almanların Amerika'dan önce atom bombası üretme ihtimali karşısında derin bir huzursuzluk içindeydiler.

Beria bana, "Bilimcilerimizle daha sistemli bir çalışma yürütmenin zamanı geldi." demişti. NKGB subaylarının yanında şüpheci ve gergin görünen bilim insanlarıyla ortamı yumuşatmak ve bunun yanında onların güçlü ve zayıf yönlerini değerlendirmek için projede görevli bazı isimleri akşam yemeğine davet etmeyi önerdi. Onlarla dostluk kurmak konusunda talimat almıştım. Günlük işlerinde ve kişisel meselelerinde güvenebilecekleri biri olmalıydım. Gene böyle bir akşam, ofisimin arkasında bulunan oturma odasında yemek yiyorduk. Garsonum çay ve konyak servisi yapıyordu. Alkol bende ağır baş ağrılarına sebep olduğundan hiç içmiyordum ve bu bilim insanlarının da akademisyenler gibi usulüyle içtiklerini düşünüyordum. Masaya bir şişe en iyi cins Ermeni konyağı koydum. Kikoin ve Kurçatov, bir çay kaşığı kadar konyağı çayıma boşalttığımı gördüklerinde, bunun kendime has bir şaka olduğunu düşündüler. Bir an tereddüt edip güldükten sonra bardaklarını doldurdular.

Kikoin, NKGB'yle iyi ilişkiler geliştirdiği için ne kadar şanslı olduğunu çok geçmeden anlamıştı. Beria, projede görevli personelle yakınları hakkında hazırlanan tüm teftiş raporlarının bana teslim edilmesini emretmişti. İki hafta geçmemişti ki Kikoin'in küçük kardeşinin masasında 1928'de Sovyetler Birliği'ne sokulan Troçkist bir broşür bulunduğu yönünde bir rapor aldım. Daha da kötüsü, broşürü meslektaşlarından birine göstermek gibi bir aptallık etmiş ve durum anında bir NKGB istihbaratçısına rapor edilmişti. Şimdi böyle bir tarihi

belgeyi saklamanın nesi yanlış diye düşünebilirsiniz, ancak o günlerde durum çok farklıydı. Karşı istihbarat, Kikoin'in yakınlarını tutuklamak istiyordu. Bu olay onun akademik hayatının sonu olurdu.

Beria'yı konu hakkında bilgilendirmiştim. Benden Kikoin'i aramamı ve "bu aptalca işlerden vazgeçmesi" için kardeşini yola getirmesini rica etmemi istedi. Telefon açmak yerine laboratuvara onu görmeyi gittim ve kardeşinin bu düşüncesizce davranışından bahsettim. Kikoin kardeşinin tarihi el yazmaları ve broşürler topladığını söyledi ve bu olay nedeniyle onu pataklayacağı sözünü verdi. Bir süre sonra telefonla arayarak suratına bir tokat indirdiğini ve Troçkist broşürleri yok etmiş olduğuna ikna olduğunu söyleyecekti.

Beria ertesi gün, Kikoin'in endişelerini gidermek için laboratuvarına gitti. Kurçatov, Alikhanov ve Kikoin üçlüsünü bir araya toplayarak benim önümde şunları söyledi: "General Sudoplatov, gerekli tüm desteği sağlamak üzere size katılmıştır. Yoldaş Stalin ve ben size karşı şahsen sonsuz güven duyuyoruz. Sizinle paylaşılan her bilgi, Sovyet hükümetinin bu görevi yerine getirmesinde size yardımcı olma amacını taşıyor. Sovyet devletinin hayatta kalması bu göreve bağlı. Bir kez daha tekrarlıyorum; güvendiğiniz insanların ya da yakınlarınızın geleceğinden endişe etmek için elinizde kesinlikle hiçbir sebep yok. Kesin olarak emniyette olacağınıza ve kaliteli bir hayat süreceğinize dair size de, onlara da her konuda güvence veriyoruz. Böylece, devletimiz için stratejik öneme sahip meselelere yoğunlaşabilirsiniz."

Beria'nın girişimiyle, atom projesinde çalışan tüm personelin özel yiyeceklere, üst düzey sağlık yardımına ve kuponla eşya alabilecekleri özel dükkânlara erişimi sağlandı. Kendilerine apartman daireleri ve daçalar tahsis edildi. 1945'te, projede görevli tüm bilim insanları ve yetkililerin personel dosyaları Amerika masasından alınarak S Dairesi'ne taşındı ve daha sonra da Beria'nın sekreterliğinde toplandı. Onun izni olmadan kimse bu dosyalara erişemiyordu. Bu durum güvenlik önlemlerinin geliştirildiğini gösteriyor. Beria o zamana kadar Molotov'u çoktan atom projesinin başından almıştı, çünkü Molotov bu boyutta bir iş için gerekli idari kabiliyetten yoksundu.[12]

---

12. Molotov'dan duyulan memnuniyetsizliğin aksine, Beria'nın oynadığı rol Akademisyen Yuli Khariton tarafından şöyle ifade ediliyordu: "Beria, araştırmanın kapsamı ve dinamiklerini anlıyordu. Modern Rus tarihi içinde şeytanın vücut bulmuş hali olan bu adam, aynı zamanda müthiş bir gayret ve çalışma dirayetine sahipti. Onunla görüşen bilim insanları zekâsını, azmini ve kararlılığını mutlaka fark ederdi. Onu iş bitirici üst düzey bir yönetici olarak görüyorlardı. Çelişkili olabilir, ancak çok defa barbarlık derecesinde eylemlere girişen Beria, şartlar gerektirdiğinde nazik, düşünceli ve alçakgönüllü olabiliyordu." Bkz. Yuli Khariton ve Yuri Smirnov, "Khariton Versiyonu," *Bulletin of the Atomic Scientists*, Mayıs 1993, s. 26.

Atom projesinin ciddi biçimde korunan çok gizli bir Amerikan girişimi olduğu anlaşılınca, Eytingon ve ben istihbarat sağlamak üzere yasa dışı şebekelerimizi kullanmayı önerdik. Washington rezidentimiz Vasili Zarubin, istihbarat operasyonları ve FBI'ın yakın takibe alacağını bildiğimiz Amerikan Komünist Partisi arasındaki ilişkilerin kesilmesi için Kheifetz'e talimat verdi. Aynı şekilde, Oppenheimer'ın da Komünistler ve solcularla tüm ilişkisini koparması isteniyordu.[13]

Eytingon ve ben, Kheifetz ve Semyonov'dan, Oppenheimer'ın Kaliforniya'daki yakın çevresiyle kurdukları gizli ilişkileri eski köstebeklerimize havale etmelerini istedik. Beria'nın kesin emriyle Kheifetz ve Semyonav'a dış istihbaratın Amerika masasına bağlı isimlere bu bağlantı transferinden söz açmayı yasakladık. Yıllar sonra, 1950'deki

13. Steve Mesaroch ismiyle de bilinen Steve Nelson, 1925'ten beri Komünist Parti'ye üye olan bir Yugoslavya göçmeniydi. Ocak 1942'de, geleneksel yönteme başvurarak parti hücreleri üzerinden Berkeley'deki nükleer casusluk faaliyetlerinin yönetimini ele almaya girişti. Çabaları, Zarubin'in istihbarat operasyonlarının Amerikan Komünist Partisi bağlantılarından ayrı yürütülmesi yönündeki talimatıyla çelişiyordu. Nelson Moskova'daki Lenin Enstitüsü'nde eğitim görmüş ve 1933'te Çin'de Komintern için çalışmıştı. Daha sonra İspanya'da Uluslararası Tugaylara katıldı. Nelson, 1940'tan itibaren, Amerikan Komünist Partisi'ne bağlı ulusal komitenin üyesi olarak San Francisco'daki Komünist örgütlenme için çalışmaya başladı.
David J. Dallin, *Soviet Espionage* adlı kitabında şunları yazıyor: "Komünist profesör Haakon Chevalier, Nelson'dan aldığı talimat uyarınca, Aralık 1942'de, Oppenheimer'a ulaştı; Amerika'nın elindeki nükleer sırlar üzerinde Rusya'nın manevi hakkı olduğu yönündeki klasik tartışmayı yürütüyordu. 'Rusya ve ABD müttefik ülkeler olduklarından, Sovyet Rusya kendisine faydası olacak her teknik veriye ulaşabilmelidir.' Oppenheimer teklifi reddetmekle kalmadı, aynı zamanda bu girişimi düpedüz ihanet olarak nitelendirdi. Daha sonra, Manhattan Mühendislik Bölgesi'nden [Manhattan Projesi] sorumlu General [Leslie] Groves'u bu olay hakkında bilgilendirecekti. ABD'nin güvenlik organları, Steve Nelson'un ve onun Berkeley'deki Komünist hücrelerinin faaliyetleri hakkında yakın zamana kadar bilgi sahibi olamamıştır." Sudoplatov'un anlattıklarından, Oppenheimer'ın bunu Komünistlerle ilişkilerine son vermesi yönünde Zarubin ve Kheifetz'in verdiği talimat üzerine mi yaptığı anlaşılmıyor.
Nelson faaliyetlerine devam ederek, Amerikan Komünist Partisi ve casusluk operasyonları arasındaki ilişkinin kesilmesi yönünde Moskova'dan gelen emre karşı çıkıyordu. Nelson, 1943'ün Ocak ve Mart ayları arasında, Oppenheimer'ın Berkeley laboratuvarında fizik araştırmaları yürüten Joseph W. Weinberg'le yakın ilişki kurdu. Nelson, Weinberg'in sağladığı son derece gizli bilgileri San Francisco'daki Sovyet konsolosluğunda çalışan Peter İvanov'a iletti. Nelson'un Weinberg'le yaptığı görüşmeler ve konsolosluk ziyaretleri Dallin'e göre, FBI tarafından izleniyordu.
Vassili Zarubin, çalışmaları hakkında Nelson'dan rapor almak için Nisan 1943'te Washington'dan San Francisco'ya geldi. Dallin'e göre, Nelson görüşme esnasında, "Sovyetlerin casusluk faaliyetlerinin gerekli olduğu önemli şehir ya da eyaletlerde güvenilir bağlantılar seçmesi ve bunlar üzerinden özel görevler alacak Komünist üyelerle doğrudan ilişki yürütülmesine izin vermesi" konusunda uzlaşma teklifinde bulundu. Zarubin bu uzlaşma teklifini kabul etti. Ancak Dallin'e göre, Nelson'un planı hiçbir zaman gerçekleşmedi.
Steven Nelson, 1952'de Pittsburgh'da tutuklandı ve hükümetin zor kullanılarak devrilmesi fikrini savunmayı yasaklayan Smith Yasası'nı ihlal ettiği için yirmi yıl hapse mahkûm edildi. Mahkûmiyet kararı, Yüksek Mahkeme'nin suç kastına yönelik yeterli delil bulunmadığı ve Komünist Parti "ilkelerinin", parti faaliyetlerinin ya da parti üyeliğinin yasa dışı olmadığı yönündeki kararıyla 1957'de bozuldu.

tasfiyeler sırasında, Keheifetz ve Semyonov haksız yere bu bağlantıları kaybetmekle suçlandılar.

Tüm bunlar olup biterken çok katmanlı istihbarat girişimlerinde bulunuluyor, ancak bunların hepsi işe yaramıyordu. Sızmayı istediğimiz birincil hedefler, Los Alamos ve ona hizmet veren araştırma laboratuvarı ile Tennessee Oak Ridge'deki fabrikaydı. Aynı zamanda, hükümet için üretim gerçekleştiren şirketlere de sızma girişimlerinde bulunuyorduk.

1943'te, Moskova'daki Devlet Yidiş Tiyatrosu'nun dünyaca ünlü oyuncularından Solomon Mikhoels tanınmış Yidiş şair Itzik Feffer'le birlikte Anti-Faşist Yahudi Komitesi yararına ABD turnesine çıktı. Beria, yolculuktan önce Mikhoels ve Feffer'le görüşerek, Yahudilerin Sovyetler Birliği'nde bilim ve kültür alanında büyük katkılar sunduğunu vurgulamalarını istemişti. Bu görev, bağış toplamanın yanında, Amerikan kamuoyunu Sovyet antisemitizminin Stalin'in politikaları sayesinde ezildiğine ikna etme amacı taşıyordu. Kheifetz bu mesajın Oppenheimer'a iletilmesini sağlamıştı. Kheifetz, Alman Yahudi'si bir göçmenin oğlu olan Oppenheimer'ın Sovyetler Birliği'nde Yahudilere sağlam bir yer temin edilmesinden derinden etkilendiğini söylemişti. Kheifetz ve Oppenheimer faşizme karşı savaşın başarıya ulaşmasının ardından, Kırım'da özerk bir Yahudi cumhuriyeti kurulmasını öngören Stalin planını tartışmışlardı.[14]

Onların haberi olmasa da, Oppenheimer ve Fermi'ye kod adlar verilmişti. İstihbarat kaynağı olarak Oppenheimer Yıldız, Fermi de Editör ismiyle anılıyordu. Yıldız ismi sadece Oppenheimer için kullanılmıyordu, aynı zamanda Oppenheimer'ın ilişkide olduğu, ancak resmî olarak ajan sayılmayan Manhattan Projesi'nde görevli başka fizikçi ve bilim insanlarını da kapsıyordu. Kod adları, güvenlik gerekçesiyle zaman zaman değiştirilirdi. Oppenheimer ve Fermi'nin birlikte Yıldız kod adıyla anıldığı da oluyordu.[15]

Oppenheimer'ın bilgi sağlamayı kabul etmesinde asıl rolü, Vassili Zarubin'in karısı Elizabeth oynadı. Elizabeth, ABD'de yabancı biri

---

14. Bkz. Onuncu Bölüm.

15. Anatoli Yatskov, Mart 1993'teki ölümünden önce, Ekim 1992'de verdiği bir mülakatta, FBI'ın kendi şebekesinin "muhtemelen yarısından azını" ortaya çıkardığını söyleyecekti. Sudoplatov bu konu hakkında şunları söylüyor: "Kod adını ya da kaynağını anımsayamasam da, New York'tan ilk nükleer denemenin tarihini rapor eden bir telgraf geldiğini hatırlıyorum. Telgraf Charles (Klaus Fuchs), Mlad (Pontecorvo) ve Yıldız (Oppenheimer ve Fermi kastediliyor) kod isimli kaynaklar ve şimdi isimlerini hatırlamadığım üç köstebek aracılığıyla aktarılan bilgilere atıfta bulunuyordu. Bu köstebekler onların laboratuvarında çalışıyorlardı. Vasilevski, 1943'te Pontecorvo'yla doğrudan irtibat kuran ilk istihbarat subayı olarak ayrıntıları biliyordu. Perseus isminin Yatskov ya da meslektaşlarınca kaynakların asıl kimliklerini gizlemek için kullanıldığına da değinmeden geçmeyelim."

gibi görülmezdi. O kadar doğal ve o kadar sosyal biriydi ki dakikasında arkadaş edinebilirdi. Siyah gözlü bu narin kadın erkeklerin karşı koyamayacağı tipik bir Sami güzeliydi ve Polonyalı Yahudi mülteciler arasından kendi yasa dışı şebekesini kurmuş en başarılı ajan toplayıcılardan biriydi. Szilard'ın sekreterlerinden biri onun ajanıydı ve bize teknik veriler sağlıyordu. Elizabeth İngilizce, Almanca, Fransızca, Rumence ve İbraniceyi mükemmel düzeyde konuşuyordu. Genellikle kültürlü, üst sınıf bir Avrupalı gibi görünürdü, ancak bir bukalemun gibi görünüşünü değiştirebilme kabiliyetine sahipti. Romanya Komünist Partisi'nin kurucusu Anna Pauker'le akrabalığı bulunan devrimci bir aileden geliyordu. Elizabeth'in ağabeyi, Romanya Komünist Partisi'nin terör eylemlerinden sorumlu askerî şubesine liderlik etmişti. Yargılandığı sırada iki kez askerî mahkemenin elinden kaçmayı başarmış, ancak 1922'de girdiği bir çatışmada öldürülmüştü.

Elizabeth 1919'da, kıdemsiz bir istihbaratçı olarak Dzerjinski'nin sekreterliğine çalışmaya başladığında, istihbarat şebekesinin bir parçası oldu. Dzerjinski'yle çalıştığı dönemde Yakov Blumkin'le tanıştı ve ona âşık oldu. Blumkin 1918'de, Alman büyükelçi Kont Mirbah'a Moskova'da suikast düzenlemişti. Temmuz 1918'de, Sosyalist Devrimcilerin Lenin'e karşı kurduğu komploda kilit rol oynamıştı. Komplo başarısız oldu. Affedilen Blumkin Dzerjinski ve Troçki için çalışmaya devam etti.

Elizabeth ve Blumkin, 1930'da yasa dışı görevle Türkiye'ye gönderildiler. Buradaki görevleri, Moskova Merkez Kütüphanesi'nden getirdikleri değerli Hasidik yazmaları satmaktı. Elde edilen parayla Türkiye ve Ortadoğu'daki yasa dışı operasyonların desteklenmesi amaçlanıyordu, ancak Blumkin paranın bir kısmını o zamanlar Türkiye'de sürgünde olan Troçki'ye vermişti. Bu duruma çok öfkelenen Elizabeth, kocasını ihbar etti. Türkiye'de görevde olan Eytingon ve Pyotr Zubov'la irtibata geçti ve onlar da Blumkin'in bir Sovyet gemisiyle Moskova'ya gönderilmesini sağladılar. Blumkin derhal tutuklanarak kurşuna dizildi.

Zarubin, Blumkin'in infazından hemen sonra Elizabeth'le evlendi. Çekoslovakyalı olduklarını ve ticaretle uğraştıklarını söyleyerek yaklaşık yedi sene çeşitli seyahatler yaptılar ve casusluk faaliyetlerinde bulundular. En önemli başarılarından biri, bir Gestapo biriminde şef yardımcılığı yapan Willy Lehmann'ı (Breitman, Dike) Sovyet ajanı yapmaları olmuştu. Lehmann, 1930'lu yıllarda, Almanya'daki en değerli istihbarat kaynaklarımızdan biri olacaktı.

Elizabeth Zarubina, 1941 yılında NKVD'de yüzbaşıydı. Kocasının Washington'a tayininden sonra sık sık Kaliforniya'ya giderek Kheifetz'in ayarladığı sosyal ilişkiler üzerinden Oppenheimer ailesiyle dostluk kurmaya çalıştı. Kheifetz Robert Oppenheimer'ın sol sempati-

zanı olduğu bilinen aile üyeleri hakkında Elizabeth Zarubina'ya bilgi sağlamıştı. Bu sayede Elizabeth'in onlara yaklaşması mümkün olacaktı. Daha sonra Elizabeth'i Oppenheimer'ın karısı Katherine'le tanıştırdı. Katherine, Sovyetler Birliği'ne ve Komünist ülkülere sempati duyan biriydi. Kheifetz ve Elizabeth, daha sonraki buluşmalar için bir plan hazırladılar. Raporlarda ismi geçmese de, o zamanlar çalışmalarımızı Oppenheimer'a yakın bir kadın üzerinden yürüttüğümüzü anlamıştım. Bu kadın, Katherine Oppenheimer'dan başkası değildi.

Elizabeth Zarubina ve Kheifetz, Katherine aracılığıyla Oppenheimer'ı Komünist ya da solcu gruplara yakınlık duyduğunu bildiren demeçler vermekten kaçınmaya razı ettiler. Bu sayede Oppenheimer FBI'ın gözüne pek batmayacaktı. Zarubina ve Kheifetz "Alman kökenli anti-faşistler" hakkında bilgi sağlaması için Oppenheimer'ı ikna etmişti. Bu sayede, Klaus Fuchs'un Los Alamos'a getirilmesi için bir temel oluşturulmuş oluyordu. Oppenheimer projeye katılmadan önce, Nazi karşıtı olduklarının teyit edilmesi durumunda, bu insanlara görev vermeyi ve destek olmayı kabul etmişti. Oppenheimer, Fermi ve Szilard'la birlikte, Los Alamos'a ve Chicago'daki söz konusu üç laboratuvara köstebekler (asistan olarak) yerleştirmemize yardımcı oldu. Laboratuvarlardan alınan belgeleri New York ve Washington rezidenturalarımıza ve Santa Fe'de eczane olarak faaliyet gösteren yasa dışı üssümüze ileten toplamda dört istihbarat kaynağı bulunuyordu.

New York'taki kontrol subayı Anatoli Yatskov'a ulaşan belgeleri, Fuchs ve Los Alomos'taki köstebeklerden biri yolluyordu. Bu belgeler kuryelerle taşınıyordu ve bu kuryelerden biri de, Lona Cohen'di. Kocası Morris Cohen İspanya İç Savaşı sırasında Israel Altman adıyla Amerikan Abraham Lincoln Tugayı'nda gönüllü olarak savaşmış ve bu sırada Sovyet ajanı olmuştu. Bacağına aldığı yara nedeniyle 1938'de Barselona'da tedavi görürken Madrid'de bir villada faaliyet yürüten casus okuluna nakledilmiş ve gizli faaliyetlerde özel bir kabiliyeti olduğu fark edilmişti. Cohen, New York'a dönüşünün ardından eski lise aşkı Lona'yla evlendi ve onu da Sovyet "gizli faaliyetleri"nin bir parçası yaptı. Cohen'in KGB'deki dosyasında şu sözlerine yer verilmiş: "Moskova görevi Lona'yla birlikte yürütmemiz için karar aldı. Güzel ve güvenilir bir çift gibisi yoktur." Lona'nın buna ilk tepkisi, bunun ihanet sayılabileceğini söylemek olmuş, ancak Morris "evrensel hakikat ve adaleti savunmak ve bu uğurda mücadele etmek" doğası gereği "hiçbir şekilde ihanet sayılamaz" diyerek karşılık vermişti.[16]

16. Ronald Radosh ve Eric Breindel, "Bombshell", *New Republic*, 10 Haziran 1991, ss. 10-12.

Morris, Temmuz 1942'de Amerikan ordusuna girdiğinde, New York'ta bulunan Anatoli Yatskov (Yakovlev ismiyle de bilinir) istihbarat toplaması için Lona'yı Los Alamos'a gönderdi. Lona'nın New Mexico seyahatleri, tüberküloz tedavisi için sanatoryum ziyaretleri yaptığı şeklinde açıklandı. Johnny kod adını kullanan Yatskov, 1992'de Lona Cohen'le yaptığı çalışmaları anlatırken ondan "genç ve hoş bir kadın" olarak bahsediyor. Ağustos 1945'te, Hiroşima'ya atom bombası atıldıktan kısa süre sonra, Albuquerque'ye giden Lona'yı endişeli bir bekleyiş almıştı. Bağlantıda olduğu kişilerden biri Lona'ya sık yazılmış "kalın bir tomar" kâğıt vermişti. Bu belgeler, Moskova Merkez için "paha biçilmez" bir önem arz ediyordu.

Lona, yoğun güvenlik altındaki şehri terk ederken, casusluk yeteneklerini ortaya koymuştu. Bir bavul, bir cüzdan ve Kleenex marka bir kutu mendille tam trenin kalkış saatinde istasyona geldi. Bavulu elinden bırakarak biletini bulmak için telaş içinde cüzdanını karıştırmaya başladı. Kleenex kutusunu, bileti aradığı sırada tutması için kondüktöre verdi. Bileti bulduğuna sevinen Lona, mendil kutusunu kondüktörde bırakarak trene bindi. O anı anlatırken "Kondüktörün Kleenex kutusunu geri vereceğinden emindim ve sonra gerçekten de öyle oldu." diyecekti. Yatskov onu New York'ta karşıladığında Lona ona, "Biliyorsun Johnny, bir şey dışında her şey doğru gitti. Belgeler öylece polisin elinde duruyordu." demişti. Kleenex kutusunun içinde, dünyanın ilk atom bombasının ayrıntılı bir tasviri ve çizimleri yer alıyordu.[17]

Cohenler Julius ve Ethel Rosenberg, 1950'de nükleer casusluk suçlamasıyla tutuklanınca, Moskova'ya kaçtılar. Yasa dışı faaliyet yürütmek üzere eğitim gören çifte, Peter ve Helen Kroger ismiyle Yeni Zelanda pasaportları sağlandı. Londra'ya yerleşerek antika kitap işine girdiler. Banliyö bölgesi Ruislip'teki evlerinden, Gordon Lonsdale olarak da bilinen yasa dışı KGB ajanı Konon Molodi için teknik destek sağladılar. Şebekeleri ortaya çıkınca, Lonsdale ile birlikte 1961'de tutuklandılar ve yirmi sene hapse mahkûm edildiler. Serbest bırakıldıktan sonra Moskova'ya yerleştiler. Morris Cohen* hâlâ hayattadır. Lona ise 1992 yılında öldü.

Rusya doğumlu fizikçi George Gamow, Brüksel'deki bir fizik toplantısı için Sovyetler Birliği'nden ayrılmış, ancak ülkesine geri dönmeyerek 1933'te ABD'ye sığınmıştı. İstihbarat hedeflerimiz arasında

17. Anatoli Yatskov, *Voprossi Istorii Estestvoznanina i Tekhniki*, sayı 3, 1992, s. 103.
* Morris Cohen bu kitap basıldıktan bir yıl sonra 1995'te öldü. (ç.n.)

yer alan bu saygın bilim insanı, gerek gözdağı yoluyla gerek antifaşist kişiliğine seslenilerek bizim için çalışmaya ikna edilmiş ve atom bombasıyla ilgili sırların ele geçirilmesinde önemli bir rol oynamıştı. Gamow'un yeri, Niels Bohr ve Amerikan fizikçileriyle ilişki içinde olması sebebiyle Ioffe tarafından tespit edilmişti. Gamow'dan işbirliği talep etmek için Sam Semyonov ve Elizabeth Zarubina'yı görevlendirdik. Elizabeth, Ioffe'dan aldığı bir mektupla birlikte, kendisi gibi fizikçi olan karısı Rho üzerinden Gamow'a ulaştı. Rho ve Gamow, Sovyetler Birliği'ndeki yakınları için endişe ettiklerinden, savunmasızdılar. Washington'daki George Washington Üniversitesi'nde fizik hocalığı yapan Gamow, her yıl düzenlenen Washington Teorik Fizik Konferansı'nın hayata geçmesine önayak olmuştu. Fizik alanında son gelişmelerin tartışıldığı küçük toplantılar şeklinde örgütlenen bu konferans, dünyanın en iyi fizikçilerini bir araya getiriyordu.

Gamow'ın fizikçi meslektaşlarıyla kurmuş olduğu bu ilişki ağından faydalanabilirdik. Elizabeth Zarubina, Gamow'un Rusya'daki yakınlarına yönelik örtülü tehditlerde bulunarak bizimle işbirliği yapması için onu zorluyordu. Yakınlarına güvenlik ve maddi destek sağlanması karşılığında Gamow, gizli bilgileri paylaşması muhtemel solcu bilim insanlarının isimlerini bildirmişti.

Bazı durumlarda, Gamow'un güvenlik kurallarını hiçe sayarak önemli verileri günlerce evinde tuttuğu oluyordu. Bomba projesinde çalışan bilim insanları veriler hakkında fikirlerine başvuruyor, Gabow da bunları sözlü olarak Zarubina'nın ayarladığı yasa dışı ajanlarımıza aktarıyordu. Gamow hiçbir şey almıyordu ve güvenliği sadece meslektaşları arasındaki karşılıklı uzlaşma nedeniyle ihlal ediyordu. Aynı zamanda, Amerikan bilim insanlarının kendi aralarında ve devlet bürokrasisiyle yaşadıkları çatışmalardan da bahsediyordu.

Kullanılan istihbarat yollarından biri de, Fermi ve Pontecorvo ile çalışan köstebekler üzerinden şekilleniyordu. Tennessee'deki köstebek, Santa Fe'deki eczanede konuşlanmış olan yasa dışı üsle irtibata geçiyor, belgeler buradan bir kurye aracılığıyla Meksika'ya gönderiliyordu. Los Alamos köstebeğiyle birlikte kimliği belirsiz bu genç köstebekler, alt kademe bilimcilerden ve idarecilerden oluşuyordu. Bilerek bu planın bir parçası olan Oppenheimer, Fermi ve Szilard kopyalamaları için köstebeklere hayati önemdeki bu belgelere erişim izni sağlıyordu.

Santa Fe'deki eczane, Troçki operasyonundan kalan yasa dışı bir üstü. Josef Griguleviç'i, 1940 yılında, Beria'nın emriyle Troçki suikastında Eytingon'a yardım etmesi için Meksika'ya göndermiştim. Griguleviç, 1934 ya da 1935'te NKVD'ye katılmış ve Troçkist bir şebeke

oluşturmaya çalışan Litvanyalı polis muhbirlerini ortadan kaldırarak isim yapmıştı. 1937'de İspanya İç Savaşı'na katılan Griguleviç, daha sonra başarılı bir eczacı olan babasının yaşadığı Arjantin'e gitmişti.

Troçki ile ilgili bölümde anlattığım gibi, Griguleviç'in Meksika'daki görevi, Eytingon'un Troçki'ye yaklaşmak için kullandığı İspanyol göçmenlerinden faydalanarak bağımsız paralel bir yasa dışı şebeke örgütlemekti. Bu işte, yasa dışı ajanlarının güvenli bir üs olarak kullanabilmesi için New Mexico'da bir eczane açmıştı. 1941'de, Meksika ve ABD'den ayrılmadan önce, eczanenin mülkiyetini ajanlarından birine devretti. Geçmiş bir görev, tamamen şans eseri, bize Santa Fe'de güvenli bir ev bırakmıştı.

Elizabeth Zarubina, Oppenheimer'a iletmesi için onun çevresinden bir isme bir parola vermişti. Bu parolayı kullanarak kimlerin dost olduğunu tespit edebileceklerdi. Parola şu şekildeydi: "Almanya'dan kaçışım, Lise Meitner'ın kaçışına benziyor." Oppenheimer, Avrupa'dan üst düzey bilim insanlarını davet etmesi için Roosevelt yönetimine bir öneri götürmüştü. Kheifetz ve Elizabeth Zarubina'nın etkisiyle, 1943'te, Klaus Fuchs'un Los Alamos'taki İngiliz ekibine katılmasını önerecekti.[18] Alman bir Komünist olan Fuchs, 1933'te İngiltere'ye sığınmış ve fizik eğitimini Bristol Üniversitesi'nde tamamlamıştı. İlişkiye geçtiğimiz 1941 senesinde Sovyetler Birliği için çalışmak istediğini söylemişti.[19] Fuchs, Oppenheimer'a bu parolayı söylemesi ve Lise Meitner'ın fikirlerine yakınlık duyduğunu vurgulaması için bir talimat aldı. İngiliz ekibinde görev alanlar arasında, Alman esir kampından kaçan tek isim olduğunu belirterek Oppenheimer'ın saygısını ve sonsuz güvenini kazandı.[20] Oppenheimer'ın girişimiyle, göz atma yetkisi bulunmayan belgelere erişim imkânı buldu. Oppenheimer ve General

---

18. İngiltere'de, 1947'den 1950'ye kadar Fuchs'un istihbaratçısı olarak görev yapan Aleksandr Feklisov şöyle yazıyor: "Amerikan atom bombası projesine liderlik eden Oppenheimer, 1943 yılının sonuna doğru, teorik çalışmalarını son derece takdir ettiği Fuchs'un İngiliz bilim misyonunun parçası olarak projeye destek vermek üzere ABD'ye gelmesini istedi." "Geroicheski Podvig Klaus Fuks" ("Klaus Fuchs'un Kahramanlık Başarısı"), *Voenno Istoriçeskiy Zhurnal*, Aralık 1990, s. 25.

19. Fuchs, İngiltere'ye kaçan ve savaş sırasında OSS için çalışan Alman Komünist Juergen Kuçinski aracılığıyla servise alınmıştı. Sudoplatov'a göre, Kuçinski Sovyet büyükelçisi İvan Maiski'yi Fuchs'un çalışmaları hakkında bilgilendirmişti. Maiski, Fuchs'un Aleksandr ismiyle tanıdığı Sovyet askerî ataşesi Simon Davidoviç Kremer'e onu servise alması için talimat verdi. 1942 yazında, Fuchs'un denetimi, Kremer'den Kuçinski'nin kız kardeşi Ursula'ya (Sonya ve Ruth Werner isimleriyle de bilinir) devredildi. Fuchs onu, Almanya'dan gelerek Oxford yakınlarına yerleşmiş Yahudi göçmeni Bayan Brewer olarak tanıyordu.

20. Fuchs tutuklanmaktan kurtuldu, ancak babası Gestapo tarafından hapsedilecekti. Bkz. Robert Chadwell Williams, *Klaus Fuchs, Atom Syp* (Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 1987), ss. 15-19.

Groves arasında şiddetli bir çatışma yaşandığı yönünde raporlar alıyorduk. Groves, yapılan deneyleri özetleyen raporların bu deneylerle bağlantısı olmayan bilim insanlarına sunulmasına karşı çıkıyordu.

Ajan raporlarından birine göre, Oppenheimer bilgilerin Los Alamos'ta çalışanlar tarafından takip edilemeyecek şekilde sızdırılması gerektiğini vurgulamıştı. Bu iş, Manhattan Projesi'nin daimi kadrosundan biri tarafından değil, hastalık ya da başka kişisel nedenlerle bomba üretilmeden önce projeyi hatta muhtemelen ülkeyi terk eden bir çalışan tarafından gerçekleştirilmeliydi.

Elizabeth Zarubina'nın görevleri arasında, Eytingon'ın 1930'ların başında Batı Sahili'ne yerleştirdiği Polonyalı Yahudi ajanların akıbetini araştırmak da bulunuyordu. Bunlar, on yıldan uzun süredir, gizli kapaklı bir hayat sürmüşlerdi. Bu ajanlardan biri, OGPU'nun mali desteğiyle Fransız diploması alan bir dişçiydi. Kod adı Satranç Oyuncusu'ydu. Dişçinin karısı Oppenheimer ailesiyle yakın dostluk kurmuştu. Bu çift sayesinde, Oppenheimer ve dostlarıyla FBI'ın tespit edemediği gizli bir ilişki kurmuştuk. Bildiğim kadarıyla, FBI bu ilişki bir tarafa, Elizabeth'in oynadığı rolü bile 1946'ya kadar tespit edemedi. Sovyet istihbaratı için çalıştığı anlaşıldığında Elizabeth çoktan Moskova'ya dönmüştü.

Oppenheimer ve dostlarından Manhattan Projesi'nin ilerleyişiyle ilgili sözlü raporlar alıyorduk. Bu raporlar, onların görüşlerini ve belgelerden gizli yollarla aktarılan bilgileri kapsıyordu. Paylaştıkları bu bilgilerin bize iletildiğini biliyorlardı. Oppenheimer sayesinde elimize atom bombasının inşa sürecini tarif eden toplam beş adet gizli rapor geçti.

Bir diğer bilgi kaynağımız da Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'deki Işınım Laboratuvarı'ydı. Bu merkez atom bombası inşasına dair gizli teknik veriler ya da ilk atom reaktörünün işleyişiyle ilgisi olmayan birtakım genel bilgiler sağlıyordu.

Yüksek güçlü patlayıcılar alanında çalışan askerî uzman ve idarecilerin, Amerikan projesinin teknik yönlerini denetlediğini öğrenmiştik. Bu bizi, Amerikan örneğini izlemeye ve donanımı kullanacağımız zaman projeye başkanlık etmesi için mühimmat uzmanı Vannikov'u görevlendirmeye itti. O zamanlar Amerikalılar için General Leslie Groves neyse bizim için Vannikov da oydu.

Atom programıyla ilgili sadece teknik bilgilere değil, aynı zamanda, Los Alamos ekibi içinde yaşanan rekabet ve çatışmalarla ilgili ayrıntılı istihbarata da ulaşıyorduk. Projeyi yürüten General Groves'la yaşanan gerginlikler değişmez bir konu olmuştu. Groves ve Szilard

arasındaki gerilimden haberdardık.[21] Szilard'ın yerleşmiş geleneklere karşı çıkması ve askerî disiplinin gereklerine uymayı reddetmesi Groves'u çileden çıkarıyordu. Szilard "yüksek rütbeli subaylarla uğraşmayı" kendine iş edinmişti. Fermi'yle birlikte ilk zincirleme reaksiyonun hayata geçmesinde son derece önemli bir katkı sunmasına rağmen, Groves güvenlik riski oluşturduğunu düşünerek, Szilard'ın Mannhattan Projesi'nde yer almasını engellemeye çalışıyordu.

Kheifetz'in raporlarında, Oppenheimer'dan sorunları küresel ölçekte ele alan bir adam olarak bahsediliyordu. Oppenheimer atom çağının ne vadettiğini ve nasıl bir tehdit oluşturduğunu görmüş, askerî ve barışçıl uygulamaların nasıl sonuçlar vereceğini anlamıştı. Onunla irtibata geçerken her zaman güvenlik unsuruna özen gösterilmesi ve bu ilişkilerin rutin istihbarat toplama faaliyetleri için kullanılmaması gerektiğini vurguluyorduk. Oppenheimer'ın Amerika'daki itibarının savaştan sonra da süreceğini biliyorduk. Bu nedenle, onunla kurduğumuz ilişkinin sıkı kontrol altında tuttuğumuz ajanlarınkinden farklı olması gerekiyordu. En iyisi, Oppenheimer ve diğer bilimcilere ajan muamelesi yapmadan dost gibi yaklaşmaktı. Oppenheimer, Bohr ve Fermi radikal birer şiddet karşıtı olduklarından, atom enerjisine dair sırları paylaşarak bir güç dengesi yaratmak ve bu sayede muhtemel bir nükleer savaşı önlemek istiyorlardı. Savaştan sonra oluşacak yeni dünya düzeninde bu etmen hayati bir rol oynayacak, bize de bundan istifade etmek düşecekti.

Değerli bağlantılar ve dostluklarla güvene dayalı ilişkiler arasında ince bir çizgi bulunur. Rusların geleneksel casusluk terminolojinde *agenturnaya razvedka* şeklinde özel bir terim vardır. Bu terim, istihbaratın gizli faaliyet yürüten ajan ya da istihbarat şebekesiyle elde edilebileceğini ifade eder. Bazen en değerli bilgi gerçek anlamda ajan olmayan, bizim için çalışmayan ya da bizden para almayan birinden gelebilir. Ancak bu durumda bile arşivlerde o kişiden ajan olarak bahsedilir. Sorunumuz, nükleer casusluğunun yeni bir yaklaşım gerektirmesinden kaynaklanıyordu. Amerikan makamları tarafından yoğun şekilde korunan benzersiz bir faaliyet alanına sızabilmek için muhtemel her yöntemi kullanıyorduk.

Batılı bilim insanlarının dünya görüşünün Kapitsa, Vernadski ve Ioffe gibi öncü bilimcilerimizle benzerlik taşıması beni çok memnun ediyordu. Atom araştırmaları hakkında bilgi paylaşmaları için hükü-

21. Groves ve Szilard arasında devam eden mücadeleyi William Lanouette Leo Szilard'ın hayatını anlattığı *Genius in the Shadows* (New York: Scribner's, 1992) adlı kitabında, özelikle 305. ve 313. sayfalarda ustalıkla anlatıyor.

metimizin İngiliz ve Amerikalılara başvurmasını önermeleri gerçek bir samimiyet örneğiydi. Bir bomba yapmak üzere Sovyet, Amerikan ve İngiliz bilimcilerinin yer aldığı ortak bir ekip çalışmasını öneriyorlardı. Bu fikri, hem bilim insanlığı hem de politik dünya görüşüyle Oppenheimer'ı derinden etkileyen Bohr da paylaşıyordu. Bohr'u ikna aracı olarak kullanmamız hiçbir şekilde mümkün olmamıştı. Ne var ki, o hâlâ atom sırlarının uluslararası bilim çevreleriyle paylaşılması gerektiğini düşünen biriydi. Oppenheimer, Bohr'la görüştükten sonra, ona bir öneri sunmuştu. Bohr, araştırmaların daha çabuk sonuç verebilmesi umuduyla, Manhattan Projesi'nin Ruslarla paylaşılması için Başkan Roosevelt'i ikna etmeye çalışacaktı. İngiltere'deki kaynaklarımıza göre, Bohr bu öneriyi Roosevelt'e götürmekle kalmamış, iddialara göre, Roosevelt'in talimatıyla İngiltere'de de bu fikre destek aramıştı. Bize söylendiği kadarıyla, Churchill bunu duyunca dehşete kapılmış ve Bohr'la ilişkiye geçmemizi önlemek için vakit kaybetmeden tüm tedbirlerin alınmasını istemişti.[22] Atom silahlarının geliştirilmesi tümüyle bilim insanlarına bırakılsaydı, belki de bu isimler tarihin akışını değiştirebilirdi.

KGB dosyalarında yer alan bir rapora göre, İsveç hükümeti 1945 ya da 1946 yılında, kendi istihbarat servisi üzerinden atom bombasının teknik özellikleri hakkında ayrıntılı bilgiler edinmişti. İsveçliler kendi nükleer silahlarını inşa etme fikrini çok büyük bir kaynak gerektirdiği için reddetmişti, ancak bu kararı almalarına yol açacak kadar çok şey bilmeleri, Niels Bohr'un Los Alamos'tan eli boş ayrılmadığı sonucunu doğuruyor.

Zarubinler başarılarına rağmen, Washington'da çok kalmadılar. Bu onların hatası olmadığı gibi FBI'ın başarısı da değildi. Vassili Zarubin'in emrinde Sovyet Büyükelçiliği'ndeki NKVD rezidenturasında çalışan Yarbay Mironov, Stalin'e gönderdiği mektupta, Zarubin'in çifte ajan olduğunu söylüyordu. Mironov, takipleri sonunda Zarubin'in Amerikan ajanlarıyla gizli toplantılar yaptığını keşfetmiş ve Stalin'e yazdığı mektupta Zarubin'in FBI'la ilişkide olduğunu iddia ederek bu toplantıların tarih ve saatlerini bildirmişti. Bu mektup nedeniyle

22. Bohr, 16 Mayıs 1944'te, oğlu Aage'yle birlikte Downing Caddesi 10 numarada Churchill'le yarım saatlik bir görüşme yaptı. Aage görüşmenin "berbat" geçtiğini söylerken, Bohr daha sonra "Aynı dili konuşmuyorduk," diyecekti. Bohr, Londra'da Churchill'le görüşmeyi beklediği sırada, Rus Büyükelçiliği'ne davet edilmiş ve Pyotr Kapitsa'dan Sovyetler Birliği'ne davet mektubu almıştı. Mektupta, Sovyetler Birliği'nde ailesiyle birlikte barınabilmesi için her şeyin yapılacağı söyleniyor ve bilimsel çalışmalarını yürütebilmesi için gerekli tüm koşulların hazır olduğu ifade ediliyordu. Bkz. Rhodes, *The Making of the Atomic Bomb*, ss. 528-531.

Zarubin, 1943 ya da 1944'te, Moskova'ya çağrılacaktı. Elizabeth ve Zarubin'e karşı yürütülen soruşturma altı ay sürmüş ve Zarubin'in tüm ilişkilerinin meşru ve değerli olduğu ortaya çıkmıştı. Zarubin'in FBI'la çalıştığı falan yoktu. Mironov bunun üzerine, Washington'dan çağırılarak iftira suçundan tutuklandı, ancak mahkeme süreci başlayınca şizofren olduğu ortaya çıktı. Bunun üzerine servisteki görevinden alınarak hastaneye yatırıldı.

Merkez, 1943 yılına kadar Oppenheimer'la kurulacak bütün ilişkilerin, yasa dışı ajanlar üzerinden yürütülmesi gerektiğini düşünüyordu. Meksiko'daki rezidentimiz Lev Vasilevski, Zarubin'in ayrılmasının ardından yasa dışı şebekenin başına getirildi. Ancak Vasilevski şebekeyi Meksiko'dan denetlemek için emir almıştı. Washington'a taşınamazdı, çünkü burada faaliyetlerimiz FBI tarafından kolaylıkla izlenebilirdi. Washington'daki üsler bu nedenle mümkün olduğunca az kullanılmalıydı.

Vasilevski bana, Fermi'den alınan belgeleri Merkez'e iletmek için 1944 yılında Washington'a bir ziyaret gerçekleştirdiğini söylemişti. Washington'da korktuğu başına gelecekti. Elçiliğin mesajını şifreleyecek olan telsiz operatörü ortalarda yoktu. Ertesi gün, Amerikan polisi memuru elçiliğe getirdi. Onu yakınlarda bir barda körkütük sarhoş halde bulmuşlardı. Vasilevski, o anda bir karar verdi. Bu hassas mesajı iletmek için Washington elçiliğini kullanmayacak, Meksiko'dakilere bel bağlayacaktı.

Vasilevski, Fermi'den alınan pusulayla ilgili olarak ABD'de gösterdiği çabalarından ötürü, 1945'te S Dairesi'nin direktör yardımcılığına getirildi. 1947'de kısa bir süreliğine, İstihbarat Komitesi bünyesinde yer alan bilimsel ve teknolojik istihbarat şubesinin başkanlığını yaptı. Bu komite, 1947'den 1951'e kadar, istihbarat toplama faaliyetlerinin ana organıydı. Vasilevski, 1948'deki antisemitik tasfiye sürecinde görevden uzaklaştırıldı, ancak emekli olup aylık almasına izin verildi. 1979 yılında öldü.

İlk atom bombasının teknik çizimleri elimize Ocak 1945'te ulaştı. Rapordaki belirsizliklere rağmen, Amerika'daki rezidenturamız, Şubat ayında, büyük bir bomba yapmanın bir ila beş yıl alabileceğini belirtiyordu. Bir ya da iki bombanın deney süreci ise iki ya da üç ay gibi kısa bir sürede tamamlanabilirdi.

Bu arada projeye sızmak için yürütülen istihbarat çalışmaları da hız kazanmıştı, çünkü Belçika Kongosu, Çekoslovakya, Avustralya ve Madagaskar'da uranyum cevheri bulunmuştu. GRU, Kanada'nın Port Hope kasabasında bulunan Kanada Radyografi ve Uranyum Şirketi'ne sızdı. Londra'da sürgünde bulunan Çek hükümetinin istihbarat şefi

Albay F. Muravitz, İngilizlerin savaştan sonra uranyum cevherini işlemek ve Çekoslovakya'daki Südet Dağlarından uranyum sevkiyatı gerçekleştirmekle ilgilendiklerini rapor edecekti. Muravitz, uranyum arama konusunda İngiliz ve Çekler arasında yürütülen müzakerelerin tutanaklarına erişmişti.

1945 yılının başında, savaş sona yaklaşırken, Sovyetler Birliği'nde uranyum yatakları bulmak umuduyla geniş çaplı bir araştırma başlattık. Bilinen rezervlerimiz sınırlı bir üretim ortaya koyabilirdi ve bu yataklardaki uranyum kalitesi istenilen düzeyde değildi. Şubat 1945'te ele geçirilen Alman belgelerinden edindiğimiz bilgiye göre, Sofya'dan altmış beş kilometre kadar uzaklıkta Rodop Dağlarında yer alan kırsal Bukovo bölgesinde, yüksek kalitede uranyum cevheri bulunuyordu. Bunun üzerine, Bulgar hükümetinin başında yer alan Komintern'in eski lideri Georgi Dimitrov'a ulaştık. Dimitrov cevherin çıkarılması için bölgeye tesis inşa edilmesi konusunda işbirliğini kabul etti.

Kurulan Sovyet-Bulgar Maden Ortaklığı'nın başına, NKGB'de görevli Yarbay İgor Şorse geçti. Şorse'un kömür madenciliği alanında tecrübesi bulunuyordu. Bukovo'daki uranyum yatakları, 1945'te yapılan ilk Sovyet reaktörünün ana tedarikçisi oldu. Savaştan sonra yararlanmayı umduğumuz Çekoslovakya'nın Südet Dağlarındaki cevherin uranyum açısından zengin olmadığı anlaşılmıştı. En yüksek önceliğimiz, Bulgar cevherinin işlenmek üzere hızlı bir şekilde Sovyetler Birliği'ne sevkini sağlamaktı.

Dimitrov, her şeyin plana göre yürüdüğünden emin olmak için, ayda bir kez maden alanını ziyaret ediyordu. Bu çalışmayı yürütebilmek için Kızıl Ordu'dan kömür madenlerinde deneyimli üç yüz kadar mühendis görevlendirmiştik. Cevherin çıkarılabilmesi için kendi birliklerimiz yerel halktan Bulgar işçilerle birlikte çalışıyordu. Bu denli büyük bir operasyonu gizli tutabilmek gerçekten zor işti. Bölge halkı cevherin atom bombası yapmak üzere Sovyetler Birliği'ne gönderildiğinin farkındaydı. Muhbirler aracılığıyla çok geçmeden bunu öğrenmiştik. İki Amerikan diplomatı, tesisin fotoğraflarını çekmeye çalışınca, eşleriyle birlikte madende alıkonulmuştu. Bölgedeki Bulgar milliyetçiler Şorse'u kaçırma girişiminde bulunmuş, ancak başarılı olamamışlardı.

Madenden haftada bir buçuk ton cevher çıkarılıyordu. Çıkarılan uranyum cevheri, tahta sandıklarla çevrili metal kutulara konularak işlenmek üzere uçakla Sovyetler Birliği'ne gönderiliyordu. Şorse, cevherdeki uranyum miktarını saptamaya yönelik Amerikan kaynaklı verilere ulaşmıştı. 1945 yılı boyunca madeni düzenli olarak ziyaret eden

Dimitrov'un bu teftişleri, 1946 yılının Temmuz ayına kadar devam etti. Ancak uranyumun kalitesi hakkında Dimitrov'a bilgi verilmesi yasaktı. Kaza süsü vererek madene çeşitli sabotaj girişimleri düzenlendiyse de, bu eylemler bir sonuca ulaşamadı.

Amerikalılar, çıkarılan uranyumun miktarı ve kalitesiyle ilgili bilgilerden bomba yapmaya yetecek miktarda uranyumu ne kadar sürede işleyebileceğimizi tahmin edebilirlerdi. 1946'da, Urallarda yüksek kaliteli, geniş uranyum yatakları bulunduğunda, Bulgaristan'daki maden faaliyetlerine dayanan bir dezenformasyon operasyonuna karar verildi. Buna göre, 1952 ya da 1953'e kadar, bir bomba yapmaya yetecek miktarda uranyuma sahip olamayacağımız yönünde bir izlenim yaratılacaktı.

Eytingon, Bukovo'daki madenin birincil uranyum kaynağımız olduğu yönünde bir söylenti yaymak üzere, bir ekiple birlikte Bulgaristan'a gönderildi. Beria'nın yardımcısı A. P. Zavinyagin'in başında bulunduğu resmi bir Sovyet heyeti, Bulgar makamlarıyla Bukovo madeninin kapasitesinin artırılması yönünde resmi bir antlaşma imzalamak üzere Sofya'ya gelmişti. Bu sayede, madenin Sovyetler için hayati önem arz ettiği yönünde bir izlenim yaratılmış oluyordu.

Karşı istihbarat servislerimiz, Bukovo madeninin Bulgaristan'da faaliyet yürüten Amerikan ve İngiliz istihbaratçılar için önemli bir çalışma alanı olmaya devam edeceğini saptamıştı. İngilizler ve Amerikalılar, ajanlarını, Bulgaristan'daki Türk azınlık arasından seçiyorlardı. Bu Türk ajanlarından bazılarına, madenin üretimiyle ilgili abartılı veriler sunuluyordu. Bu sayede, 1950'lerin ortalarına kadar atom bombası üretemeyeceğimiz kanısı desteklenmiş oluyordu. Aslında, Urallardaki yeni uranyum yatakları istikrarlı bir arz sağlıyordu ve bu arz ilk bombamızın 1949 yılında üretilmesi için yeterli düzeydeydi.

28 Şubat 1945'te, Beria'ya Amerikalıların atom bombası araştırmalarında kaydettiği aşamalar üzerine bir özet sunduk. Raporda, Tennesse'de Knoxville'e otuz iki kilometre mesafede bulunan Oak Ridge fabrikası gibi önde gelen Amerikan merkezleri ayrıntılı biçimde betimleniyordu. Aynı zamanda Kellex (New York'taki Kellog tasarım şirketinin yan kuruluşu), Jones Construction, Du Pont ve Union Carbide gibi Amerikan şirketlerinin faaliyetlerinden de bahsediliyordu. Fabrikaların inşası için iki milyar dolarlık Amerikan yatırımı ve 130.000 kişilik bir işgücü kullanılıyordu. Raporda yer alan bir diğer ayrıntı da, Los Alamos'taki tesisler hakkında verilen bilgilerdi.[23]

---

23. Bkz. Ek İki, Belge No. 7.

Kurçatov, 6 Nisan 1945'te, bizim şubeden "nükleer patlayıcıların atomik özellikleri hakkında ... çok değerli" belgeler almıştı. Aynı zamanda, bir atom bombasının nasıl etkin hale getirildiği ve uranyum izotoplarının elektromanyetik yollarla nasıl bozunuma uğradığı konusunda bilgiler edinmişti. Bu bilgiler o kadar önemliydi ki Kurçatov bunları hemen ertesi gün değerlendirmeye aldı.[24]

Atom enerjisi ve atom bombası üretme ihtiyacına dair beklentilerimizi ortaya koyan raporumuz, 25 Nisan 1945'te, Kurçatov tarafından Stalin'e sunuldu.

Los Alamos'ta, ilk atom bombasının birleştirilmesinden on iki gün önce, hem Washington hem de New York üzerinden bombayla ilgili teknik bilgiler edindik. Los Alamos'taki denemeden kısa süre önce, elime Amerika'dan aldığımız istihbarata ilişkin iki belge geçmişti. Merkeze gelen telgraflardan biri 13 Haziran, diğeriyse 4 Temmuz 1945 tarihliydi.[25] Beria, bir hafta sonra, birbiriyle ilişkisi bulunmayan iki istihbarat kaynağının neredeyse eş zamanlı olarak yakında nükleer bir denemenin gerçekleşeceğini bildirdiğini rapor alacaktı.

O zamanlar nükleer reaktör geliştirmek üzere, Leningrad ve Moskova'da paralel girişimler yürütülüyordu. Haziran 1945'te, Amerikalıların ilk atom bombası denemesine hazır oldukları kesinleşene kadar, üzerimizde bir zaman baskısı yoktu. Kurçatov, Beria'yı atom projesinin başına getirmesi için Stalin'e başvurmuştu. Pervukhin ağır sanayilerin örgütlenmesinde uzman bir isimdi. Stalin'in emirlerinin çelikle ve fabrika bacalarıyla nasıl hayata geçirileceğini iyi biliyordu, ancak iş ciddi bir kaynak koordinasyonu gerektiren atom bombası yapmaya geldiğinde, operasyonun başına geçecek idari yeterliliği bulunmuyordu. Başbakan yardımcısı olmasına ve aynı zamanda Halk Komiserleri Konseyi'nin başkan yardımcılığını yürütmesine karşın, Pervukhin'in kişisel iktidarı ülkenin tüm kaynaklarını seferber etmek için yeterli değildi. Daha da önemlisi, atom programını yürütmek için gerekli devlet denetleme mekanizması, Pervukhin'in yetki sınırları dışında kalıyordu.

New York ve Washington'dan gelen bu telgrafların Amerikalı kod kırıcılar tarafından deşifre edilmiş olduğunu pek düşünmüyorum. Ne var ki, telgraflarda Charles ve Mlad (Delikanlı) olarak belirtilen kaynakların Klaus Fuchs ve Bruno Pontecorvo olduğunu doğrulayabilirim.

---

24. Bkz. Ek İki, Belge No. 10.
25. Bkz. Ek Dört. İlk atom bombası denemesi, 16 Haziran 1945'te gerçekleşti.

Fuchs'un (Charles) 19 Eylül'de kuryesi Harry Gold ile buluşmasının ardından, Washington'dan diplomatik bir çanta içinde ayrıntılı bir rapor geldi. Eylül ayının sonlarına doğru, bir köstebek aracılığıyla Lona Cohen'e teslim edilen ve Pontecorvo (Mlad) aracılığıyla elimize ulaşan başka bir rapor aldığımızı hatırlıyorum. Hangi raporun nereden geldiğini anımsayamıyorum, ancak bu raporların ikisinde de bombanın otuz üç sayfalık bir çizimi yer alıyordu. Ben bu belgenin, daha doğrusu bombanın inşa planını anlatan bölümün, Amerikan Kongresi'nin 12 Ağustos 1945 tarihli resmî yayını Smyth Raporu'ndan güvenlik gerekçesiyle çıkarıldığını düşünüyorum.[26] Raporu düzenleyen Oppenheimer ve Groves, resmî yayında nelerin çıkarılması gerektiğine dair kabaca notlar almışlardı. Fuchs'un bildirdiğine göre, Oppenheimer Smyth Raporu'nu imzalamayı reddetmişti, çünkü rapor başka ülkelerdeki bilimsel araştırmalara engel oluşturacak bir miktar dezenformasyon içeriyordu. Eylül ayında elimize geçenler rapordan çıkarılan bölümler olmuştu. Bunlar Oak Ridge Tennessee'deki tesislerin fotoğraflarını içeriyordu. Fotoğraflar oldukça faydalı olmuştu, çünkü o zamanlar ilk nükleer reaktörümüzü inşa etmeye başlamıştık. Raporun on iki sayfalık bir özetini hatırlıyorum. Bombanın ayrıntılarını içeren bu özet, Semyonov tarafından derlenip Vasilevski tarafından imzalanmıştı ve benim üzerimden Beria ve Stalin'e aktarılacaktı. Bu belge, gelecek üç ya da dört yıl boyunca kendi atom programımıza temel oluşturacaktı.

Amerika ve Britanya'daki kaynaklarımızdan edindiğimiz bilgiler, kendi atom programımızı geliştirmek adına son derece önemliydi. Ayrıntılı raporlarda, nükleer reaktörlerin işleyişiyle uranyum ve plütonyum üretimine dair teknik bilgiler yer alıyordu. Fuchs'un katkıları azımsanmayacak kadar önemliydi. Onun sayesinde, 1944 yılında Manhattan Projesi'nin gelişimi, kapsamı ve ilerleyiş hızı hakkında bilgi sahibi olmuştuk. Atom bombasının ateşlenme ilkelerini ve hangi yöntemin hangi sebeplerle seçilmesi gerektiğini Fuchs'tan öğrenmiştik. Bu bilgiler arasında şunlar yer alıyordu:

- Lens kalıbı sistemi adlı prensiple çalışan yüksek güçlü patlayıcıların boyutları;
- Los Alamos'ta geliştirilen iç patlama ilkesi üzerine bir tartışma;

---

26. *Atom Enerjisinin Askerî Amaçla Kullanımı* ismiyle yayımlanan rapor, Princetonlu fizikçi Henry DeWolf Smyth tarafından bir yıllık bir çalışma sonucunda hazırlandı. Richard Rhodes bu raporu, "Niels Bohr'un açıklık çağrısının bir başka zayıf yankısı" olarak tanımlıyor. "İngilizleri dehşete düşüren bu rapor Sovyetleri izotop ayrışımı konusunda hangi yaklaşımları izlememeleri konusunda aydınlatmıştır." *The Making of the Atomic Bomb*, s. 750.

• Plütonyum 240'ın ayrıntıları, çok noktalı patlama, atom bombası inşasının süresi ve aşamaları, bombayı ateşlemek için gereken tetik mekanizması.[27]

Fuchs, ayrıca, hava ve su soğutmalı uranyum reaktörlerinin işleyişiyle ilgili karşılaştırmalı bir inceleme sunuyordu. Uranyum izotoplarını saflaştıran ve ayrıştıran bir fabrikanın planlarını sağlaması, işlenecek uranyum miktarını ciddi ölçüde düşürüyordu.

Amerikalıların ilk atom bombası denemesini gerçekleştirmesinin an meselesi olduğu Stalin'e rapor edilmişti. Bundan on gün sonra, 20 Temmuz 1945'te, Stalin Bir Numaralı Sorun Özel Devlet Komitesi'ni bir Politbüro komitesi haline getirerek yetkilerini artırmaya karar verdi.[28] 20 Ağustos 1945'te, Amerikalılar Hiroşima'ya ilk atom bombasını attıktan iki hafta sonra, kendi atom projemizi yeniden yapılandırmaya başladık. Beria bu yeni Özel Devlet Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Rus fiziği hâlâ iki okula bölünmüş durumdaydı; biri Ioffe diğeri de Kapitsa etrafında çalışmalarını sürdürüyordu. Stalin her ikisinin de Bir Numaralı Sorun Komitesi'nin asil üyesi olmasını önerdi. Ancak Ioffe asil üyelik için Kurçatov'u önermişti. Kendisi komiteye bağlı bilimsel ve teknik konseyin üyeliğine getirilecekti.

Hem Ioffe hem de Kapitsa'yla dostça ilişkiler kurmuştum. Beria'nın isteğiyle, Kapitsa'ya Belçika işi işlemeli bir av tüfeği hediye ettim. Kapitsa kayınpederinin yazmış olduğu eski bir kitabın içler acısı halinden bahsedince, özel hükümet matbaasına giderek en iyi kalitede kâğıda iki kopya basılmasını sağladım. Kapitsa Stalin'le yüz yüze görüşmek istiyordu. Bu kopyalardan birini hediye olarak ona yollamıştı.

Kapitsa ve Kurçatov arasında aleni bir rekabet vardı. Kapitsa, Özel Devlet Komitesi'nin toplantılarında müthiş bir taktikçi oluyordu. Şakalar ve anekdotlarla her rapor üzerine bir şeyler söylüyordu. Bir keresinde, 1945 yılında İngiltere'yle oynadığımız bir futbol maçının radyo yayınını dinlemek üzere, toplantıya ara verilmesini önerdi. Bu öneri karşısında herkes şaşkına döndü, ancak maçı bizim takım kazanınca keyifler yerine geldi. Aradan hemen sonra, Kapitsa Kurçatov'un deneylerinin çelişkili doğasından dem vurdu ve bu nedenle komitenin genel kurul toplantısında sonuçları rapor etmeden önce, Kurçatov'un kendisine danışması gerektiğini öne sürdü. Kapitsa'nın arkasında yer alan Pervukhin bunun bize zaman kazandıracağını ve bilimsel önerilerin bundan böyle komiteye ortaklaşa sunulması gerektiğini söylü-

27. Lamphere ve Schactman, *The FBI-KGB War*, ss. 155-157.
28. Stalin bu komiteye Komünist Parti himayesinde Politbüro komitesi statüsü vererek görevin aciliyetini vurguluyor ve bombayı tamamlaması için komitenin yetkilerini artırıyordu.

yordu. Ne var ki, Beria ve Voznesenski onlarla aynı fikirde değildi. Beria, Kapitsa ve Kurçatov'un çelişkili önerileri tartışmaya sunmasını istiyor ve Kapitsa'nın Kurçatov'un bazı araştırmalarını tekrarlamak üzere kendi Fizik Enstitüsü'nü kullanması gerektiğini öne sürüyordu.

Bu çıkışa içerleyen Kapitsa, kendi enstitüsünün yeniden yapılanmasının Sovyetler Birliği'nde teorik fizik alanında sağlanan gelişmeleri mahvedeceğini iddia ediyordu. Kapitsa, bir ay kadar sonra, Ocak 1945'te, Beria ve Voznesenski'ye Özel Devlet Komitesi'nin aldığı yeni kararda neden kendisine danışılmadığını soruyordu. Hükümetin de onay verdiği bu karara göre, Bilimler Akademisi'nden ayrı olarak nükleer fizik alanında üç eğitim ve araştırma merkezinin daha açılması öngörülüyordu. Bunlar Moskova Üniversitesi'ndeki Nükleer Fizik Enstitüsü (Kapitsa ve Kurçatov'un araştırma merkezleriyle rekabet halindeydi) ile gene Moskova'da eğitim faaliyeti yürüten Fizik Mühendisliği Enstitüsü ve Teknik Fizik Enstitüsüydü. Kurçatov ve ona yakın üç önemli bilim insanı Kikoin, Alikhanov ve Ioffe bu kurumların oluşmasına kılavuzluk etmişlerdi. Pervukhin komitenin genel başkan yardımcılığı görevini sürdürüyordu. Malenkov, Voznesenski, Pervukhin, Kurçatov, V. A. Makhnev, Kapitsa, Vannikov ve A. P. Zavinyagin komitenin asil üyeleriydiler. Komitenin görevi, Sovyet bombasının inşa sürecine hız kazandırmaktı. Bu yapının idari sorumluluğu ise SSCB Bakanlar Kurulu'nun Birinci Özel İdaresi'ndeydi.

Komite, elektrik enerjisi de dâhil, ekonomideki her sektörden kaynak talep etme yetkisine sahipti. Uygulamada bu durum, enerji santrallerinin bomba teçhizatı üretmek üzere kullanılması demekti. O zamanlar GOSPLAN'ın[29] genel başkanı olan Voznesenski ile kimya sanayi bakanlığına getirilen Pervukhin arasında hangi fabrikalara elektrik verileceği konusunda şiddetli tartışmalar yaşandığını, hatta birbirlerine ağza alınmayacak laflar ettiklerini hatırlıyorum. Genel elektrik dağıtımında bile sıkıntılar yaşanırken, uranyum saflaştırmanın getirdiği fazladan enerji talebi kapasitemizi oldukça zorluyordu.

Stalin bombanın potansiyelinden oldukça etkilenmişti. 1942 yılının Ekim ayı sonunda, Almanların Stalingrad'da kuşatılmasını öngören saldırı planına Uranyum adının verilmesini önermişti. Stalin'in tüm öneri ve açıklamalarının altında gizli bir saik bulunurdu. Mareşal Jukov ve Stalin'in saldırı planını hazırlamak üzere görevlendirdiği Mareşal Vasilevski'nin, atom bombası üretmek yönünde planlarımız olduğundan haberleri dahi yoktu.

---

29. İktisadi kaynakların dağıtımından sorumlu Devlet Planlama Komitesi.

Savaştan sonraki yıl boyunca, nükleer casusluk ana faaliyet alanlarımızdan biri oldu. Aralık 1945'te, Beria İçişleri Halk Komiserliği'ndeki (NKVD) makamından Kremlin'deki yeni ofisine taşındı. Bir Numaralı Sorun Özel Devlet Komitesi'nin toplantıları da NKVD genel merkezinden Kremlin'e nakledilmişti. Komiteye bağlı Özel İkinci Büro'nun direktörü olarak Kremlin'e sürekli giriş izni elde etmiştim. Bu izinle istediğim zaman Kremlin'e girebilirdim.

Toplantılar genellikle Beria'nın çalışma odasında yapılıyordu. Bu esnada zaman zaman hararetli tartışmalar da yaşanıyordu. Bir keresinde, başbakan yardımcısı Pervukhin'in Politbüro üyesi olan ve üstü konumunda bulunan Voznesenski'ye proje kapsamındaki kimyasal işleme fabrikalarının ihtiyaçları için demir dışı metal arzının tahsisini ele almaya yanaşmaması nedeniyle öfkeyle patladığını hatırlıyorum. Bürokratik yapılara mensup kişilerin her zaman mevkilerine göre birbirlerine tabi olduklarını varsayıyordum. Bir Politbüro üyesi, her zaman eleştirinin dışında kalırdı; en azından, daha alt rütbede biri tarafından eleştirilemezdi. Ancak bu özel komitede işler biraz farklıydı. Politbüro üyeleri ve kilit roldeki bakanlar neredeyse eşit mertebedeydi. Şaşırmaktan kendimi alamadığım başka bir durum da, Pervukhin bu komitede Beria'nın yardımcılığını yürütürken, Politbüro üyesi olan ve rütbece Pervukhin'in hayli üstünde bulunan Voznesenski ve Malenkov'un sıradan birer üye olarak kalmasıydı. Bu oturumların en etkili ismi, savaş yıllarında mühimmat temininden sorumlu bakan yardımcılığı görevini yürütmüş olan komite sekreteri Tümgeneral Makhnev'di.

Manhattan Projesi'nin ilerleyişiyle ilgili bilgi sağlamak üzere, General Makhnev'in çalışma odasını sık sık ziyaret ederdim. Bu bilgiler, talimatlarını TASS üzerinden yolladığım açık kaynaklardan geliyordu. Makhnev, dış basından derlediğim haberler ve atom bombası yapımında rol oynayan Amerikan sanayi tesisleri hakkında yurt dışındaki ekonomik misyonlarımız aracılığıyla elde ettiğimiz bilgilerden dolayı, bana minnettardı.

Beria'nın ekonomi ve sanayi konularıyla özel olarak ilgilendiğini ancak o dönem anladım. Savaş yıllarında, yasama ve yürütme işlevlerini birleştirerek mutlak bir otoriteye kavuşan Devlet Savunma Komitesi'nin başkan yardımcısı olan Beria'nın silah ve mühimmat üretimi ile yakıt ikmalinden sorumlu olduğunu öğrenmiştim. Beria, bunların yanında, petrol rafinelerine de özel bir ilgisi duyuyordu. Odasında üç tane petrol rafinerisi maketi bulunuyordu. Henüz otuzlu yaşlarında olan Dmitri F. Ustinov, Vannikov ve Nikolay Baibakov

Beria'nın girişimiyle sırasıyla silah, mühimmat ve petrol işlemeden sorumlu halk komiserliğine terfi etmişlerdi.

Kremlin'de, Beria'nın başkanlığında ayda iki kez yapılan toplantılar, bana yeni bir dünyanın kapılarını aralıyordu. İstihbarat konularının dış politika ve ulusal güvenlik için büyük önem taşıdığını anlıyordum, ancak savaş sonrası asıl önceliğimiz ulusal ekonominin yeniden yapılandırılması olmuştu. Sanayi tesisleri için yer ve idareci seçimi etkileyici bir deneyimdi. Barış zamanında ajan şebekesi yönetmekten çok daha ilginç bir işti. İnsanların kaynak ve donanım eksiklikleriyle mücadele ederken yeteneklerini sergiledikleri çarpıcı bir alandı bu. Yeni tür bir savaş olarak ekonominin yeniden inşası için kolları sıvamıştık.[30]

Beria altındaki isimlere karşı sert ve kaba davransa da, işin asıl yükünü omuzlayanlara karşı her konuda kibar ve yardıma hazır olurdu. Bu insanları NKVD'nin ve partinin yerel şeflerinin ayak oyunlarından korurdu. Beria görev sorumlulukları konusunda idarecileri daima uyarırdı. Karşısındaki kişide hem korku hem de coşku uyandırmayı başarıyordu. Doğal olarak, bu idareciler, onu güvenlik polisinin kudretiyle ilişkilendiriyorlardı. Onunla ilk karşılaşmanızda korku her hareketinizi bastırırdı, ancak Beria'yla uzun yıllar çalışanlar için bu duygu yerini zamanla güvene bırakıyordu. Bu insanlar görevlerinde başarılı olmak için bağımsız bir tavır alabilirlerdi. Beria bu davranışlarına hak verdiği müddetçe, onlara ihanet etmezdi. Bu karakterini Stalin'den almıştı.

Kasım 1945, Sovyet nükleer programı için çok önemli bir tarihti. İlk Sovyet nükleer reaktörü inşa edilmişti, ancak reaktörü çalıştırmak için sarf edilen tüm çabalar sonuçsuz kalmış ve bir plütonyum kazası yaşanmıştı. Sorun nasıl çözülecekti? Oppenheimer, Fermi ve Szilard'la gizlice buluşmak üzere bilimsel bir heyetin ABD'ye gönderilmesi düşünülüyordu. Ancak bu fikrin gerçekçi olmadığı çok geçmeden anlaşılmıştı. Reaktör sorununu çözebilmek için, Bohr'la görüşmek üzere Kapitsa'nın Danimarka'ya gönderilmesi önerildi. Beria, Voznesenski ve Kurçatov'la anlaşmazlığa düşen Kapitsa artık Bir Numaralı Sorun

---

30. Beria'nın Rusya ve Batı'da oynadığı tarihi rolün yeniden gözden geçirilmesi yönünde giderek büyüyen bir eğilim var. Başbakan yardımcısı Viktor Novikov *Beria: Konets Karierie* (*Beria: Kariyerinin Sonu*) (Moscow: Polizdat, 1991) adlı kitapta çıkan kısa makalesinde, Beria'nın savaş yıllarındaki başarılı ekonomi uygulamalarını anlatıyor ve Sovyet askerî sanayi tesislerinin inşasında oynadığı rolden övgüyle söz ediyor. Amy Knight *Beria, Stalin's First Lieutenant* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1993) isimli kitabında, Stalin'in ölümünden sonra parti aygıtının yetkilerini azaltmak ve Rus olmayan azınlıklara karar alma mekanizmalarında geniş ortaklık tanımak konusunda Beria'nın yürüttüğü çalışmaları ele alıyor.

Komitesi'nin üyesi değildi. Bohr, Kapitsa'nın 1943'te Sovyetler Birliği adına götürdüğü daveti geri çevirmişti. Bilim çevreleri arasındaki iç çatışmaları da hesaba katınca, projede çalışan ve aynı zamanda istihbarat subayı olarak görev yapan bilim insanlarına güvenmeye karar verdik.

Fazla seçeneğimiz yoktu. Bilim insanları, Kurçatov'un ekibinde yer alan mesleki düzeyde üstün becerilere sahip Profesör Yakov Borisoviç Zeldoviç'i önerdiler. Zeldoviç'in elde ettiğimiz bilgilere sınırlı erişimi bulunuyordu. Bu nedenle, Batı'daki tüm gelişmelerden haberdar değildi. Elimizde hem fizikçi olup hem de iyi İngilizce konuşabilen sadece iki subay vardı. Arkady N. Rilov fizikçiden ziyade istihbarat subayı sayılırdı. Yakov Petroviç Terletski ise gerçek bir araştırmacı olarak isim yapmıştı. Ancak Terletski isminin öne çıkmasının daha önemli bir nedeni vardı. İstihbarat şebekeleri tarafından toplanan bilimsel verilerin işlenmesi ve düzenlenmesi onun sorumluluğundaydı. Bu bilgileri proje için çalışan bilim-teknik komitesinin kapalı oturumlarında bizzat rapor ediyordu. Kurçatov'u saymazsak, Bohr'la başa çıkabilecek en bilgili isim oydu.

Terletski, elimize geçen istihbarat belgelerinin bilimsel bir analizini yapıyordu. Bu durum kimi zaman sorunlara yol açıyordu, çünkü nükleer çalışmalar konusunda günde iki kez istihbarat alıyorduk ve Terletski bazen bunları değerlendirmekte gecikebiliyordu. Normalde disiplini sağlayamadığım için kınama almam gerekiyordu, ancak sıradan istihbarat raporlarıyla değil karmaşık bilimsel formüllerle uğraştığımızın farkındaydım. Geleneksel disiplin uygulamaları sonuç üzerinde zararlı etkiler doğurabilirdi.

Terletski'nin, Ioffe ve Kapitsa'nın gözetimindeki bir projede çalışan genç bir Sovyet bilimcisi kılığında Bohr'la görüşmeye gönderilmesine karar verdik. Nükleer reaktörün etkinleştirilmesiyle ilgili sorunlardan bahsedip Bohr'un tavsiyesini almasını bekliyorduk. Terlensky bu denli hassas bir göreve tek başına gönderilemeyeceğinden, ona eşlik etmesi için Meksika'dan beri Fermi'nin yöntemini takip eden ve o esnada S Dairesi'nde yardımcılığımı yürüten Lev Vasilevski'yi görevlendirdik. Terletski teknik ayrıntılarla uğraşırken, Vasilevski de görüşmeyi yönetecekti. Bu görüşme, Zoya Ribkina'nın arkadaşı Danimarkalı yazar Martin Andersen Nexo'nun yardımıyla ayarlanmıştı.

Terletski'yle 1993'te, ölümünden kısa bir süre önce bir araya geldik. Hatırladığı kadarıyla, görüşmenin başlarında hayli tedirgin olan hatta elleri titreyen Bohr, çok geçmeden kendine hâkim olmayı başarmıştı. Bohr belki de ilk defa o gün Fermi, Oppenheimer, Szilard ve kendisinin verdiği bir kararın, güvendikleri öğrencilerine nükleer sırları pay-

laşmaları yönünde izin vermelerinin sonucu olarak Sovyet ajanlarıyla karşılaştığını anlamıştı. Bohr bir heyetle görüşeceği yönünde Sovyet Büyükelçiliği'ne resmî bir doğrulama göndermişti ve şimdi bu heyetin bir bilim insanı ve bir istihbarat subayından oluştuğunu görüyordu.

Bohr, Vasilevski'yle ilk temastan sonra, sadece bilim insanı Terletski'yle konuşmayı tercih etmişti. Terletski'yi görüşmeye bir tercümanla birlikte yalnız göndermekten başka seçeneğimiz yoktu. Terletski Ioffe, Kapitsa ve Rusya'da tanıdığı diğer bilim insanları adına Batılı meslektaşlarıyla yürüttükleri müzakereler ve aldıkları yardımlar için Bohr'a teşekkür etti. Bohr, Fermi'nin Chicago Üniversitesi'nde ilk nükleer reaktörü çalıştırırken yaşadığı sorunları tereddüt etmeden Terletski'ye anlattı ve bu güçlüklerin üstesinden gelebilmemiz için çok değerli önerilerde bulundu. Bohr, Terletski'nin gösterdiği çizimde bir yeri işaret ederek, "Sorun yaratan nokta burası." demişti. Bu görüşme, ilk Sovyet reaktörünün çalıştırılmasında hayati bir rol oynayarak, 1946 yılının Aralık ayında sonuca ulaşmamızı sağladı.

Kurçatov, Alikhanov ve Kikoin'le ilişkilerim, Bohr'la görüşen Terletski'nin Danimarka'dan dönüşüyle daha da dostça bir hal aldı. Emma ve ben, bu bilim üçlüsü ve eşleriyle birlikte bazı hafta sonlarını özel bir misafirhanede geçiriyorduk. Lubyanka yakınlarındaki dairemde onlar ve emrinde çalışanlar için Batı usulü öğle yemekleri ve kokteyl partileri veriyordum. Bu toplantılar aslında Vasilevski'nin fikriydi. Terletski ve diğer nükleer uzmanları kullanarak Batılı bilimcileri Sovyetler Birliği'ne çekmeyi düşünüyordu.

Vasilevski, Batı Avrupa'da ünlü sinema oyuncusu Lubov Orlova ve film yapımcısı kocası Grigori Aleksander'in cazibesinden faydalanarak Bruno Pontecorvo, Frederic Joliot-Curie ve diğer tanınmış Batılı bilim insanlarıyla bir toplantı düzenledi. Vasilevski profesyonellerden de yararlanıyordu. Üç önemli ismi yanına almıştı. Bunlar, 1944'ten 1947'ye kadar, Britanya'da Fuchs'un çalışmalarını yöneten Vladimir Barkovski, aynı şekilde Britanya ve ABD'de Fuchs'la çalışmış Anatoli Yatskov ve 1947-1950 yılları arasında Britanya görevinde Fuch'un yerine geçen Aleksandr Semyonoviç Feklisov'du.

Vasilevski'nin Danimarka, İsviçre ve İtalya'ya gerçekleştirdiği başarılı seyahatler Soğuk Savaş'ın başlarına denk geliyordu. Beria onu lüks bir daireyle ödüllendirmiş ve yurt dışı masrafları için 1.000 dolar gibi o dönem için yüksek sayılabilecek bir meblağ tahsis etmişti. Reaktörümüz 1946 yılında faaliyete geçtikten sonra, Beria Manhattan Projesi'ndeki tüm Amerikan istihbarat bağlantılarının sonlandırılmasını emredecekti. FBI bazı ajanlarımızı deşifre etmeye giderek yaklaşıyor-

du. Beria Oppenheimer, Fermi, Szilard ve etraflarındaki diğer isimleri nükleer silahlanmaya karşı bir barış kampanyasında nasıl kullanacağımızı düşünmemiz gerektiğini söylüyordu. Silahsızlanma ve nükleer gücü bir tehdit unsuru olarak kullanamamak, ABD'nin üstünlüğünü ortadan kaldıracaktı. Nükleer üstünlüğe karşı küresel bir siyasi kampanya başlatmıştık. Bu tavrı, kendi atom bombamızı patlattığımız 1949 yılına kadar sürdürdük. Amacımız, Sovyetler Birliği kendi bombasını yapana dek, Amerika'nın nükleer gücü önünde siyasi bir engel yaratmaktı. Beria, Batılı bilimcilerle uzlaşmak yerine, onların siyasi nüfuzundan faydalanmamız konusunda bizleri uyarıyordu.

Fuchs aracılığıyla Fermi, Oppenheimer ve Szilard'ın hidrojen bombasına karşı olduğu düşüncesini yaymıştık. Konumlarına gerçekten güvenen bu üçlü kullanıldıklarını bilmiyorlardı. Bu işe anti-faşist olarak başlamışlardı ve şimdi siyasi olarak Sovyetler Birliği'nin yanında yer alıyorlardı.

Fuchs'un 1946 yılında, önde gelen Amerikan fizikçileri arasında hidrojen bombasının geliştirilmesi konusunda ciddi anlaşmazlıklar bulunduğunu söylemesi, Beria'nın bu talimatı vermesinde etkili olmuştu. Nisan 1946'da, Fermi, süper bombanın geliştirilmesine karşı çıkmış, Oppenheimer ise kararsız kalmıştı. Fizikçi Edward Teller bu ikisinin şüphelerine karşıydı. 1946'da İngiltere'ye dönen ve Princeton'daki İleri Çalışmalar Enstitüsü'nde Oppenheimer'ın kendisiyle çalışma teklifini reddeden Fuchs, bize kıymetli bilgiler sağlamaya devam ediyordu. Fuchs, 1947 sonbaharından Mayıs 1949'a kadar, istihbaratçısı Albay Feklisov'a hidrojen bombasının temel teorik taslağını ve ilk çizimlerini sağlamıştı. İngilizler ve Amerikalılar, 1948 yılında bomba üzerindeki çalışmalarını hâlâ sürdürüyorlardı.

Fuchs'un sağladığı bilgiler arasında, Enewetak mercan adalarındaki uranyum ve plütonyum bombası denemelerinin sonuçları da yer alıyordu. Elimize geçen en değerli istihbarat, bu sonuçlar olmuştu. Fuchs, Feklisov'la Londra'da genellikle her üç ya da dört ayda bir olmak üzere toplam altı kere görüşmüştü. Feklisov, bu gizli görüşmeler ayarlanırken, izlenip izlenmediğini kontrol eden deneyimli üç MGB subayından yardım almıştı. Her buluşma özenle planlanmış ve genellikle kırk dakikadan uzun sürmemişti. Fuchs'un Feklisov'la yaptığı bu görüşmeler, İngiliz karşı istihbaratı tarafından tespit edilemedi. Fuchs, babası Doğu Almanya'daki Leipzig Üniversitesi'nde teoloji profesörlüğüne atandığında, şüpheleri üzerine çekmişti. Artık güvenlik riski oluşturabileceğini kendisi ifade ediyordu. Bu gelişmeden sonra, gizli bilgileri Sovyetler Birliği'ne sızdırmakla suçlandı. 1950'de tutuk-

landığında, iddianamede sadece 1947'de yapılan tek bir görüşmeden bahsediliyordu ve bu da kendi itirafına dayanmaktaydı.[31]

Fuchs'un 1948'de bize sağladığı bilgiler, Maclean'ın, Amerika'nın topyekûn ve uzun vadeli bir savaş yürütmeye yeterli olmayacak sınırlı bir nükleer potansiyeli bulunduğunu söyleyen Washington kaynaklı raporuyla uyuşuyordu. Maclean, 1944'te, İngiliz Büyükelçiliği'nde birinci sekreter ve yüksek mahkeme başkanı olmuştu.

Geriye dönüp bakınca, hem Sovyetler Birliği hem de ABD'deki her bilim ekibinde siyasi amaçlarla hareket eden Kurçatov ve Edward Teller gibi isimler olduğunu söyleyebilirsiniz. Kurçatov, her zaman, devletin çıkarlarını ön planda tuttu. Kapitsa ya da Ioffe kadar inatçı ve serbest olmadı. Beria, Pervukhin ve Stalin onun eski nesil bilim insanlarından farklı olduğunu hemen anlamıştı. Gençti, hırslıydı ve akademiyi devletin çıkarları için kullanmaya tümüyle hazırdı. Hükümet, 1949'da ilk atom bombası denemesine hız vermek istediğinde, Kurçatov Amerikan planlarını taklit etmeyi düşünüyordu. Ancak aynı doğrultuda Sovyet tasarımı bir bombanın geliştirilmesine devam ediliyordu. Bu bomba, 1951 yılında patlatılacaktı. ABD'de ise hidrojen bombası projesinin başına getirildiğinde, Edward Teller benzer bir rol üstlenecekti.

Oppenheimer bana çoğunlukla kendi kimliklerini, kendi dünyalarını ve kendi özgürlüklerini korumaya çalışan eski bilim insanlarımızı hatırlatıyordu. Bu garip özgürlük yanılsamadan başka bir şey değildi, çünkü hem Kurçatov hem de Oppenheimer sadece bilim insanı değil, aynı zamanda hükümet destekli bu büyük projelerin yöneticileriydiler. Bu çatışma kaçınılmazdı; onları yargılayamayız, çünkü bomba bilimcilerin tarihte ilk defa devlet adamı olarak hareket etmesini talep eden yeni bir bilim çağının başladığını işaret ediyordu. Başlarda, ne Oppenheimer ne de Kurçatov, 1950'li yıllarda ortaya çıkacak bilim bürokrasisiyle kuşatılmamıştı. İki hükümet de, 1940'larda, bilimsel ilerlemeyi denetim altına alıp etkileyecek durumda değildi, çünkü ilerleme kaydetmek için bir grup dâhiye bel bağlamaktan ve onların ihtiyaçlarına, taleplerine ve ölçüsüz davranışlarına uyum sağlamaktan başka yol yoktu. Bugünlerde, hiçbir bilimsel gelişme, 1940'larda atom enerjisi alanında yaşanan atılımla kıyaslanamaz.

---

31. FBI, 1949'da, İngiliz karşı istihbaratına (MI-5) Fuchs'un baş şüpheli olduğunu bildirdi. Alan Moorehead *The Traitors* (New York: Scribner's, 1952) adlı kitabında MI-5'tan William Skardon'un sorgu esnasında Fuchs'dan aldığı itiraflara değiniyor. Ayrıca bkz. Robert Chadwell Williams, *Klaus Fuchs, Atom Spy*. Fuchs'un casusluk yaptığının nasıl anlaşıldığına dair en kapsamlı hikâye, Lamphere ve Schactman'ın The *FBI-KGB War* isimli çalışmasında yer alıyor.

Nükleer casusluğunun bize askerî alanda olduğu kadar politik ve diplomatik alanlarda da katkıları oldu. Fuchs, bombanın henüz ortaya çıkmamış çizimlerini rapor ederken, uranyum 235 üretimine dair de kilit veriler sağlıyordu. Amerikalıların ayda yüz kilogram U-235 ve yirmi kilogram plütonyum ürettiğini ortaya çıkarmıştı. Bu bilgi son derece önemliydi, çünkü bu sayede Amerikalıların elinde kaç adet atom bombası olduğunu hesaplayabilirdik. Sonuç olarak, ABD'nin 1940'ların sonu hatta 1950'lerin başına kadar bizimle nükleer bir savaşa hazır olamayacaklarını belirledik. Bu bilgi, Albay Oleg Penkovski'nin[32] 1960'ların başında Sovyet kıtalararası balistik füze cephaneliğinin hacmiyle ilgili olarak Amerikalılara sağladığı bilgiyle karşılaştırılabilir. Nasıl Fuchs ABD'nin Sovyetler Birliği'ne karşı nükleer bir savaşa hazır olmadığını görmemizi sağlamışsa, Penkovski de aynı şekilde, Amerikalılara Kruşçev'in ABD'ye karşı nükleer bir savaşa hazır olmadığını söylemişti.

Stalin, Soğuk Savaş'ın başlamasıyla, ABD'ye karşı sert bir meydan okuma politikası yürütmeye başlamıştı. En azından 1940'ların sonuna dek, Amerikalıların nükleer tehdidinden çekinmek zorunda olmadığını biliyordu. Ancak 1955'e doğru, Amerikan ve İngiliz nükleer silah stoklarının Sovyetler Birliği'ni yıkıma uğratacak düzeye geldiğini tahmin etmiştik.

Bu bilgi, 1947-1948 senelerinde, Çin iç savaşının Komünist bir zaferle sonuçlanmasını güvence altına aldı. Başkan Harry Truman'ın Çin'deki Komünist zaferin önüne geçebilmek için nükleer silah kullanmayı düşündüğünün farkındaydık. Bunun üzerine, Stalin şehrin Batı kontrolündeki bölgelerini abluka altına alarak, Berlin krizini başlattı. Batı basınında çıkan raporlar, Truman ve Britanya başbakanı Clement Attlee'nin Berlin'in komünizmin kontrolüne geçmesini önlemek için nükleer silah kullanmaya hazır olduklarını belirtiyordu, ancak biz Amerikalıların hem Berlin hem de Çin'e karşı yeterli sayıda nükleer silaha sahip olmadığını biliyorduk. Amerikan hükümeti, bizim Berlin için büyük bir tehdit oluşturduğumuzu düşünerek, Çin milliyetçilerini desteklemek üzere nükleer tehdidi kullanma fırsatını kaçırmıştı.

Stalin, Berlin krizini kasten kızıştırarak, dikkatleri Çin'deki iktidar mücadelesinden başka yöne çekmeye çalışıyordu. 1951'de, Amerikan üslerine askerî operasyon planlarını tartıştığımız sırada, Molotov Berlin'deki konumumuzun Çinli Komünistlere yardım ettiğini söylüyor-

32. Penkovski Soğuk Savaş sırasında Batı'yla işbirliği yürüten en üst rütbeli Sovyet subayıydı. Bkz. Jerrold L. Schecter ve Peter S. Deriabin, *The Spy Who Saved The World* (New York: Scribner's, 1992).

du. Stalin'e göre, Çinli Komünistlerin zaferi, onun Amerika'ya meydan okuma politikasını destekliyordu. Batı dünyasına karşı bir Sino-Sovyet ekseni oluşturma fikri üzerinde yoğunlaşan Stalin, Mao Zedong'u şüphesiz küçük ortağı olarak görüyordu. Mao 1950'de Moskova'ya geldiğinde, Stalin onu saygıyla karşılamıştı, ancak bu Mao hakkındaki düşüncelerini değiştirmiyordu.

Sovyetler Birliği, ilk atom bombası denemesini, Ağustos 1949'da gerçekleştirdi. On yıllık çalışmanın ürünü olan bu olay, Sovyet basınında yer almadı. Dolayısıyla, 23 Eylül'de Amerikan basını denemeyi duyurduğunda, Stalin ve Sovyet güvenlik teşkilatı şoka uğradı. İlk anda Amerikan ajanlarının deneme programına sızdığını düşünmüştük, ancak bilimcilerimiz bir hafta içinde bir rapor yayımlayarak, nükleer patlamaların Sovyet sınırında hava örneği toplayan uçaklar tarafından kolaylıkla tespit edilebileceğini ortaya koydular. Bu bilimsel açıklama sayesinde, içimizde köstebek olmadığını kanıtlamak zorunda kalmamıştık.

Kurçatov ve Beria, hükümet tarafından ülkenin gücüne güç katan katkı ve hizmetlerinden dolayı madalyalar, para ödülleri ve yaşam boyu şeref belgeleriyle onurlandırıldılar. Projede kilit roller üstlenmiş bilim personeli ise, seyahat serbestliği, daçalar ve çocuklarının yüksek öğretim kurumlarına sınavsız giriş hakkı gibi yaşam boyu sürecek ayrıcalıklardan faydalanacaktı.[33]

S Dairesi'nde işleme tabi tutulan tüm belgeleri göz önüne alırken, Akademisyen Yuli Khariton ve Bilimler Akademisi'nin başkanı Anatoli P. Aleksandrov'un Kurçatov hakkındaki görüşlerini hesaba katmalıyız. Kurçatov (1903-1960) onların gözünde ilk atom bombamızın tasarımında büyük bir hataya meydan vermemiş, dahi bir bilimciydi. Kurçatov'un seksen beşinci doğum günü anısına 1988'de düzenlenen toplantıda konuşan Khariton ve Aleksandrov, elinde yapay olarak üretilmiş sadece birkaç mikrogram plütonyum bulunmasına rağmen, Kurçatov'un plütonyum saflaştırmak için ana tesislerin derhal inşa edilmesini önerecek kadar cesur bir insan olduğunu söylemişlerdi. Sovyet bombası üç yıl içinde inşa edilmişti. İstihbarat faaliyetleri olmasa, bu kadar kısa sürede atom bombası üretmemiz mümkün olmazdı. Kurçatov benim gözümde hâlâ bir dâhidir, Rusların Oppenheimer'ıdır; ancak Bohr ya da Fermi gibi bir bilim devi değildir. Kuşkusuz, sağladığımız istihbarattan faydalanmıştır ve Beria ulusal kay-

33. Yurt dışında yasa dışı faaliyet yürüten subayların çocukları da, aynı şekilde, üniversitelere sınavsız kabul edildiler. Kruşçev, 1960'da, bilim insanlarına tanınan seyahat serbestliği hakkını kaldırdı.

nakları bu denli yetenekli biçimde seferber etmemiş olsa, çabalarının sonuçsuz kalacağı da ortadadır.

Niels Bohr, 1957 ya da 1958'de, Fizik Günü dolayısıyla düzenlenen öğrenci şenliğine katılmak üzere Moskova Üniversite'sini ziyaret ettiğinde, KGB o zamanlar üniversitede tam zamanlı profesör olan ve Bilimler Akademisi'nde üyeliği bulunan Terletski'nin Bohr'la görüşmemesini önerdi. Terletski Bohr'u görmüş, ancak anlaşılan Bohr onu tanıyamamıştı. Ben o zaman tutukluydum. Vasilevski ise, "Paris ve Meksika'daki parti karşıtı ihanet faaliyetleri" nedeniyle partiden ihraç edilmişti. Bohr'a Sovyet istihbaratıyla kurduğu eski bağlantıları hatırlatmak gibi bir hevesleri yoktu.

Vasilevski, Bruno Pontecorvo'nun Sovyet istihbaratıyla kurduğu bağlantıların eninde sonunda ortaya çıkacağını öngörecek kadar tecrübeli bir isimdi. Pontecorvo'yla 1946'da İtalya ve İsviçre'de birçok kez buluşmuş ve Sovyetler Birliği'ne kaçış güzergâhını ayarlamıştı. 1950'de, Fuchs'un tutuklanıp yargılanmasının ardından, bu güzergâh kullanıldı. Pontecorvo'nun kaçışı Sovyet istihbaratı için büyük bir başarıydı, çünkü nükleer istihbarat alanındaki diğer kaynaklarımız FBI ve MI-5'tan gizlenmişti. Pontecorvo'nun Batı'ya gitmek zorunda kalmasının altında aslında bu yatıyordu.[34]

Pontecorvo Sovyetler Birliği'ndeyken, Dubna'daki Sosyalist Ülkeler Uluslararası Nükleer Fizik Enstitüsü'nde nükleer araştırmalar yürüttü. Sonraları, Fermi'yle birlikte yürüttüğü çalışmaları anlatan müthiş bir otobiyografi kaleme aldığını duymuştum. İtalya'da basılan bu kitapta, Pontecorvo, Sovyet istihbaratıyla kurduğu bağlantılardan hiç bahsetmiyordu.

Vasilevski, 1953 ve 1960 yılları arasında yedi sene boyunca gözden düşse de, 1960 ve 1970'lerde Pontecorvo'yla ilişkilerini sürdürdü. Onunla Hertzen Caddesi'ndeki Yazarlar Sendikası'nın restoranında düzenli olarak öğle yemeği yiyordu. 1968'de hapishaneden çıktıktan sonra, bir keresinde Vasilevski beni de yemeğe davet etmiş, ancak restoran KGB tarafından düzenli olarak izlendiğinden ve servis

34. David J. Dallin *Soviet Espionage* adlı kitabında şunları söylüyor: "Parti'yle ilişkilerini koparmış Komünist bir arkadaşı, 1949'da eksiksiz bir biçimde faaliyetleri ve bağlantılarından bahsederek Pontecorvo'yu Birleşik Devletler makamlarına ihbar etti. Ancak hiçbir işlem yapılmadı. Bu bilgi İngiliz makamlarına bildirildi (Pontecorvo o zamanlar Harwell'de çalışıyordu), ancak gene bir şey olmadı." (ss.465-466) Pontecorvo ve ailesi 1950 yazında Avrupa tatiline çıktılar ve Eylül 1950'de sözde tatil yapmak için Finlandiya'ya giderek ortadan kayboldular. Pontecorvo, 1 Mart 1965'te, *Pravda*'da bir makale yayımladı ve birkaç gün sonra bir basın toplantısı düzenledi. Askerî amaçlı olmayan nükleer projelerde çalıştığını ve "barış politikası" için Sovyetler Birliği'ni takdir ettiğini söyledi. Pontecorvo, 1993 yılında, Moskova dışındaki nükleer araştırma merkezi Dubna'da öldü.

Vasilevski'nin Pontecorvo'yla ilişkisine karşı olduğundan bu teklifi reddetmiştim.

Tahliye olduktan sonra Profesyonel Yazarlar Derneği'nin üyesi oldum. Bir gün, Vasilevski'yle birlikte Troçki'nin suikastçısı Ramon Mercader'le yemek yemek üzere yazarlar sendikasının restoranına gittik. Toplantının dikkat çekmemesi için Ramon'a Sovyetler Birliği Kahramanı madalyasını takmamasını önermiştim. Ancak Ramon ve Vasilevski yetkili makamlarla uğraşmaktan keyif alıyorlardı. Vasilevski, son günlerine dek, Merkez Komitesi'ne, o zamanlar KGB Birinci Genel Direktörlüğü'nün başında bulunan General Aleksandr, Sakrarovski'nin eksiklik ve kusurlarını anlatan mektuplar yollamıştı.

Julius ve Ethel Rosenberg çiftinin Sovyetler için çalışmaya başlaması, 1938'de New York rezidentimiz Gaik Ovakimyan sayesinde oldu. Rosenbergler, Amerikan karşı istihbarat servisi tarafından nükleer sırları Sovyetler Birliği'ne sızdıran kilit isimler olarak sunulur, ancak bu süreçte oynadıkları rol aslında çok küçüktür. Nükleer sırları ele geçiren ana şebekelerimle kesinlikle bir ilgileri yoktur. New York rezidenturası, 1943'ten 1945'e kadar, Leonid Kvasnikov tarafından idare edildi. Kvasnikov, Yatsov ve Semyanov'la birlikte çalışıyordu. 1945 yazında, ilk nükleer denemeden kısa süre önce, Kalibre kod adını kullanan David Greenglass tarafından bir rapor hazırlanmıştı. Greenglass, Ethel Rosenberg'in kardeşiydi. Los Alamos'ta test için parçalar üreten makine atölyesinde çalışan bir başçavuştu. Greenglass'ın raporunu alması planlanan kurye bu yolculuğu gerçekleştiremedi. Raporu Moskova'ya ulaştırmak için can atan Yatskov, Merkez'den aldığı yetkiyle bu iş için Klaus Fuchs'un kuryesi Harry Gold'u görevlendirdi. Gold, Santa Fe'de Fuchs'la buluştuktan sonra, Greenglass'dan raporu almak üzere Albuquerque'ye gitti. Merkez, bir hücredeki ajan ya da kuryenin diğer gruptakilerle ilişkiye girmesini ya da onları tanımasını yasaklayan birinci kuralı ihlal etmişti. Fuchs'la ilişki içinde olan Gold 1950'de tutuklandığında, Greenglass'ı teşhis etmiş, o da suçu Rosenberglere atmıştı.

Julius ve Ethel, Rosenberg'in 1950'de tutuklandığını ilk kez TASS raporundan öğrenmiş, ancak konuyla ilgilenmemiştim. Bu bazılarına garip gelebilir, ancak savaş sırasında Alman hatlarının arkasındaki binlerce savaşçıdan sorumlu olmamızın yanında, ABD'de de yasa dışı ajanlar, istihbarat kaynakları ya da muhbirler hariç yüzlerce ajanımızın bulunduğunu ifade etmek gerekiyor. S Dairesi'nin başında olmam nedeniyle kendi personelimize aşinaydım. Ancak herkesi tanımaz, sadece önemli istihbarat kaynaklarını bilirdim. Rosenbergler kayda de-

ğer bir istihbarat kaynağı teşkil etmiyorlardı. İstihbarat operasyonlarımızla ilişkide olduklarını düşünmüştüm, ancak nükleer şebekelerimizin asıl oyuncuları arasında yer almıyorlardı. Bu nedenle, tüm olayı, rutin işlerden biri olarak gördüm.

Ertesi yaz, Dış İstihbarat Dairesi'nin başkan yardımcısı General Sergey Savçenko'yu endişeli bir yüz ifadesiyle karşımda görünce şaşıracaktım. Savçenko'nun dediğine göre, Abakumov'un Temmuz 1951'de tutuklanmasıyla devlet güvenlik bakanı olan Semyon İgnatyev, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'daki operasyonel başarısızlıklarımızla ilişkili tüm belgelerin Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından atanan özel bir komisyona devredilmesini emretmişti. Savçenko bana Gold, Greenglass, Morlon Sobell[35] ve Rosenberglerin tutuklanmasının ardından, görevi ihmalle suçlanmaktan korktuğunu söylüyordu.

Savçenko'yu 1920'li yıllardan beri tanıyordum.[36] Dış istihbaratta başkan yardımcısı olmadan önce, İstihbarat Komitesi'nde genel başkan yardımcılığı görevini yürütmüştü. ABD ve Büyük Britanya'daki bütün istihbarat operasyonlarını bizzat onaylamıştı. Bana Amerika'daki olaylarla ilgili olarak ulaştığı sonuçlara güvenmediğini söylemişti, çünkü II. Dünya Savaşı sırasında ya da daha önce yürütülen istihbarat operasyonlarına geri dönmüşlerdi. Amerikan şebekesini yöneten Anatoli Gorski (ABD'de Gromov adıyla bilinirdi), Vasilevski, Vassili Zarubin ve Elizabeth Zarubina yeni bir tasfiye dalgasının ardından istihbarat servisinden atılmıştı. Siyonist komplo içinde yer almakla suçlanarak 1948'de tutuklanan Grigori Kheifetz ise hâlâ hapisteydi. Komisyona gidecek dosyalara bir açıklama getirecek kimse kalmamıştı.

Generallik rütbesindeyken, 1946'da kırk altı yaşında görevine son verilen Zarubin, aşağılık herifin teki dediği Savçenko'yla görüşmeyi reddediyor, sadece Merkez Komitesi üyelerinden birine konuşacağını söylüyordu. Dış istihbaratın Amerika masasında görevli Yatskov ve Viktor Sokolov, tutuklanmaların yol açtığı gerçek hasarı değerlendirebilecek tek istihbaratçılar olarak ön plana çıkıyorlar, ancak onlar da ilgili tarafları oluşturuyorlardı.

Savçenko ve ben, Harry Gold'la David Greenglass'ın Albuquerque'de görüşmesine izin veren o vahim telgraftan kimin sorumlu olduğunu tespit etmek üzere, Merkez Komitesi'ne çağrılacaktık.

---

35. Morton Sobell, Julius Rosenberg'in üniversiteden arkadaşıydı ve sonradan onun grubuna katıldı. Casusluk suçlamasıyla otuz yıl hapse mahkûm oldu.
36. Savçenko, o dönem Moldova-Romanya sınırındaki sınır birliklerinin operasyon dairesi şefiydi ve birçok kez Sudoplatov'la birlikte çalışmıştı.

Bu soruşturmanın sonuçları, Savçenko ve Amerikan masasındaki diğer isimlerce hazırlanan bir raporla özel komisyona sunuldu. Rapora göre, hataların kaynağı, Harry Gold'u ajan olarak tutan Semyon Semyonov'du. Rosenbergler, Sobell ve Gold Semyonov tarafından gizli toplantılar yapmak ve haberleşmeyi sağlamak gibi konularda düzgün bilgilendirilmemişti. Semyonov, 1944'te, Moskova'ya dönmek üzere New York'tan ayrılmıştı. Merkez Komitesi'ne sunulan özet, Greenglass ve Harry Gold arasındaki ilişkiye Merkez'den gelen özel bir mesajla onay verildiğini ortaya koymuştu. Rapor, bu vahim izin gönderildiği sırada Amerikan masasının başında bulunan Semyonov ve Ovakimyan'ın servisten atılmasını öneriyordu. Buna şiddetle karşı çıktım, çünkü Semyonov profesyonel bir operatör olarak ABD'de fiilen teknolojik bir istihbarat şebekesi kurabilecek tek isimdi. İtirazım reddedildi ve Semyonov görevden alındı. Ovakimyan'ın da rütbesini indirdiler. Casusluk kurallarını ihlal eden Merkez'in kendisiydi, ancak Yahudi asıllı olması nedeniyle Semyonov günah keçisi ilan edildi. Karara itiraz eden herkes, Semyonov Teknolojik İstihbarat Enstitüsü'nde çevirmen olarak iş bulana dek ona para yardımında bulundu.

Ertesi yıl, başka bir skandal patlak verdi. Malenkov'un asistanı Kiselov'un karşısına çıkmak üzere Merkez Komitesi'ne çağrıldım. Kiselov'un odasında Savçenko'yla karşılaşınca şaşkına döndüm. Kiselov, kaba bir ses tonuyla, 1938 ve 1939 tasfiyelerindekine benzer suçlamaları tekrar edip duruyordu. "Merkez Komitesi MGB [Devlet Güvenlik Bakanlığı] operatörlerinin aldatma girişimlerini ortaya çıkardı. Nükleer sırların ele geçirilmesinde Rosenbergler ne derece rol oynadılar?" şeklinde bir soru yöneltti. Kiselov Merkez Komitesi'nin bir MGB yetkilisinden isimsiz bir mektup aldığını söylüyordu. Mektup, özel komisyonunun özet raporunda, Rosenberg ailesinin istihbarat operasyonlarında oynadığı rolü küçümsemeye yönelik bir ihanet teşebbüsünden bahsediyormuş. Mektuba bakılırsa, Rosenbergler, 1950 yılına kadar değerli bilgiler sağlamaya devam etmişler.

Savçenko bu iddialara kati surette itiraz etmişti. ABD'deki nükleer casusluk operasyonlarının 1946'nın sonuna doğru kesin bir şekilde durdurulduğunu ve bu nedenle Büyük Britanya'daki istihbarat kaynaklarımıza güvenmek zorunda kaldığımızı söylüyordu. Kiselov beni, Rosenberglerin Harry Gold'la girdiği ilişkinin önemini özel komisyona rapor etmemekle suçluyordu. O zamanlar, önceliğimizin, tüm ajanlarımızla Los Alamos projesine sızmak olduğunu söyledim. Bu ajan kaynaklarının geçerliliği ve yararlılığı büyük farklılık gösteriyordu. Rosenberglerin nükleer casusluk faaliyetine dâhil olması muhtemel

tüm istihbarat kaynaklarını kullanmaya dönük girişimlerimizin sonucudur, ancak hiçbir zaman önemli bir istihbarat kaynağı olmamışlardır. Bizimle işbirliği yapmaya aşırı hevesli bu naif çift, kıymetli hiçbir sır sağlamamıştır. Söylediğim gibi, Semyonov'a çok önemli teknolojik bilgileri ulaştırdıklarından hiç haberim olmadı. Ovakimyan üzerinden servisle ilişkilenerek bizim için çalışan bu casuslar, ideolojik güdülerle hareket ediyorlardı. Nükleer casusluk alanındaki katkıları da düşük düzeyde kalacaktı.

Kiselov, verdiğim yanıtlarla Savçenko'nun Rosenbergler hakkında verdiği bilgileri, Malenkov'a rapor edeceğini söylemişti. Malenkov, bu başarısız istihbarat operasyonunda kimlerin ihmali olduğuna karar vermek üzere, Parti Denetleme Komisyonu'nu görevlendirecekti. Günah keçisi aramaya lüzum kalmamıştı, çünkü Rosenbergler kahramanca bir tavır sergileyerek suçlarını inkâr etmişlerdi. En başından itibaren, bu davanın asıl casusluk faaliyetinden çok uzakta politik bir kimlik kazanacağı açıktı. Rosenberglerin komünizm ve Sovyetler Birliği taraftarı birer sembole dönüşmeleri, onların casusluklarından daha önemliydi. Sonuna kadar cesaretlerini yitirmeyişleri davamıza hizmet etmişti, çünkü dünya çapında bir Komünist propaganda kampanyasının merkezine oturmuşlardı.

Rosenberglerin Greenglass'ın itiraflarının hemen ardından tutuklanmış olması, FBI'ın Rosenberg casus şebekesinin boyutlarını keşfetmeyi pek de umursamadığını gösteriyor. FBI davayı profesyonelce ele almak yerine, tıpkı NKVD gibi hareket ederek, siyasi emirleri uygulamış gibi görünüyor. Aksi takdirde, kimin kontrolünde olduklarını ve Amerika'da yürütülen Sovyet istihbarat operasyonlarında nasıl bir rol oynadıklarını tespit etmek için Rosenbergleri sürekli gözetim altında tutarlardı. FBI'ın bu telaşı, 1948'de ABD'ye giren ve 1957'e kadar yakalanmamayı başaran yasa dışı ajanımız William Fisher'ın (Albay Rudolf Abel) tespit edilmesini önlemişti. Tutuklandığında, Fisher'ın cüzdanında Morton Sobell'in eşi ve Rosenberg grubunun bir üyesi olan Helen Sobell'in kod adının yazılı olduğu görüldü.[37] Hem NKVD hem de FBI'ın, Rosenberg davası gibi siyasi davalarda, suçlanan kişilerin itiraflarına güvenmeleri oldukça dikkatimi çekmişti. Rosenberglerin savunma avukatının, Gold ve Greenglas'ın mahkemeye getirilmeden önce FBI tarafından yönlendirildiği yönünde şikâyette bulunduğunu okuyunca, ağzım açık kalmıştı. Ne var ki, böyle bir şey yapmaları bana

37. Lamphere ve Schactman Abel'in 1957'de yargılanması ve hüküm giymesinden sonra, FBI'ın cüzdanında Hellen Sobell'le ilişkisini gösteren eski bir mikrofilm mesajı bulduğunu anlatıyor (*The FBI-KGB War*, ss. 275-276).

gayet doğal görünüyordu. FBI'ın asıl görevi, Rosenberglerin Sovyetler Birliği'ne teknik istihbarat sağlamadaki gerçek rolünü ortaya çıkarmaktı, ancak bunu yerine getirmiyordu. Greenglass'ın sözde şemaları, altı yıllık bu süreçte belirsiz bir hadise olarak kalacaktı. Grenglass'ın katkıları asgari düzeyde olmuştu ve Harry Gold'la ilişkiye geçtikten sonra kesinlikle daha ileri gitmemişti.

Rosenbergler, Soğuk Savaş'ın kurbanı oldular. İki taraf da bu davayı siyasi olarak istismar etmek için elinden geleni yapmıştır. 1952 ve 1953'te, sözde Siyonist komplonun zirvede olduğu dönemde, Rosenberg davasının ABD'de tutarlı bir antisemitizm politikasının varlığına kanıt oluşturduğunu öne sürdük. Sovyet propagandası, aynı dönemde, Siyonist komployu ortaya çıkarmanın hiçbir antisemitik tarafı olmadığında ısrar ediyordu. Ancak gerçek bir antisemitik kampanyanın ivme kazandığı yer aslında Sovyetler Birliği olmuştu.

Rosenbergler davası, ABD'de antisemitizmi körüklüyordu. Oyunlarında ve hikâyelerinde bu durumu teşhir eden Howard Fast'ın eserleri, anında çevrilerek Sovyetler Birliği'nde yayımlanıyordu. Rosenbergler davası, barış hareketinin önemli meselelerinden biri olmuştu.

Savaş döneminde, ABD'de dört ayrı ajan şebekesi vardı. Bunlardan üçü San Francisco konsolosluk ofisi, Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği ve New York'taki AMTORG ticaret şirketinden yönetiliyordu. Dördüncü şebeke, en önemli yasa dışı ajanımız İsak Akhmerov'un idaresi altındaydı. Amerikalı Komünist lider Earl Browder'in yeğeniyle evli olan Akhmerov, Amerikan Komünist Partisi aracılığıyla örgütlenen casusluk faaliyetlerin en önemli ismi Yakov Golos'un[38] kontrol subayıydı. Bunlara ek olarak, Vasilevski'nin Meksiko'dan yönettiği bir şebeke daha vardı.[39]

Sovyet şifre memuru İgor Guzenko'nun, Eylül 1945'te Kanada'ya sığınmasının geniş bir yankı uyandırdığını hatırlıyorum. Guzenko, Amerikan ve Kanadalı karşı istihbarat servislerine savaş yıllarında Birleşik Devletler ve Kanada'da faaliyet yürüten ajan şebekelerimiz hakkında bilgi sağlamıştı. Daha da önemlisi, ulaşmayı hedeflediğimiz önemli bilim insanlarının bir listesini vermişti. Bu isimler ajanımız değildi, ancak atom projesinde muhtemel istihbarat kaynağı olarak görüldüklerinden, onlara kod isimler vermiştik. Guzenko ve daha sonra Amerikalı NKVD ajanı Elizabeth Bentley'in[40] ifşa ettiği bilgilerden

38. Golos, 1943'te, Amerika'da doğal nedenlerle hayatını kaybetti.
39. Bu şebeke Lamphere ve Schactman'ın ortaya koyduğu Amerika'daki Sovyet casusluk yapılanmasından farklı bir yerde duruyor. P. A. Sudoplatov görüşmeler esnasında Lamphere ve Schactman'ın çalışmasının (*The FBI-KGB War*) eksikliklerine dikkat çekmişti.
40. Vassar mezunlarından Elizabeth Terrill Bentley 1930'larda Amerikan Komünist

faydalanmak isteyen FBI için, ajan şebekelerimize sızarak bunları yok etmek kolay iş değildi. Guzenko'nun kanıtlarına dair tüm ipuçları, ne kadar muğlâk olurlarsa olsun kontrol edilmek zorundaydı ve bu yıllar sürecek azimli bir çalışmaya mal olacaktı. FBI bu açıklamaların meyvesini alana kadar, biz bombayı üretmek için gereken bilgilere çoktan ulaşmıştık. FBI, Guzenko'nun sağladığı bilgiler ve ele geçirilen şifreli telgraflar sayesinde, en sonunda Harry Gold, Alan Nunn May[41] ve Klaus Fuchs'un izine ulaştığını öne sürüyor.

Amerikalı şifre kırıcıların casusluk faaliyetlerimizi ortaya çıkarmakta belirleyici bir rol oynadığını düşünmüyorum. Aralık 1941'de, Berlin'deki ajanımız (kıdemli subay rütbesindeydi), Almanların Norveç Petsamo'daki kod defterimizi ele geçirdiğini ve telgraflarımızı deşifre etmeye çalıştığını rapor etmişti. Biz de, doğal olarak, kod defterlerini değiştirmiştik.[42] Petsamo, kod defteri Amerikalıların eline geçene kadar, bu kodların kullanımına tümüyle son verilmişti.

FBI'ın Amerika'daki ajan şebekemize sızmayı başardığını düşünen Ovakimyan, 1944'te bunu bizimle paylaşmıştı. Zarubin, 1944'te Moskova'ya geri çağrıldığında, asistanı tarafından yalan yere FBI için çalışan bir çifte ajan olmakla suçlandı ve tüm şifreler tekrar değiştirilerek yeni bir sisteme geçildi. FBI, kendi kaynaklarını ve yöntemlerini hiçbir zaman tartışmaya açmadı. Ancak eski FBI ajanı Robert Lamphere *The FBI-KGB War* [FBI-KGB Savaşı] adlı kitabının altıncı bölümünde, FBI'nın bizim kod defterlerimizi eskisini temel alarak nasıl yeniden yarattığına dair anlaşılması güç bir hikâye anlatıyor. Bu hikâye doğru olabilir. Kod kırma işleminin Birleşik Devletler ve Kanada'daki ajanlarımızın ortaya çıkmasında rol oynamış olabileceğini tümüyle göz ardı edemem. Ancak kendi istihbarat ajanlarını saklı tutmak isteyen FBI'nın, bu kod kırma hikâyesini uydurduğunu düşünmek için elimizde nedenler var.

Kodlarımızın, Tito'nun özel eğitim veren okullarımıza gönderdiği Yugoslavlarla paylaşılıp paylaşılmaması konusunda, 1944'te bir sorun

---

Partisi'ne katıldı ve II. Dünya Savaşı sırasında New York ve Washington'da NKVD için çalışmaya başladı. 1945 sonbaharında FBI'a teslim olarak OSS (Stratejik Hizmetler Bürosu), hava kuvvetleri, Savaş Dairesi, Savaş Üretim Kurulu, Dış Ekonomi Dairesi, Hazine, Tarım ve Ticaret bakanlıklarında faaliyet yürüten seksenden fazla Sovyet ajanı ya da istihbarat kaynağını ihbar etti.

41. Alan Nunn May İngiliz-Kanada nükleer araştırma projesinde çalışan İngiliz bilimcilerden biriydi. Kanada'daki GRU casus şebekesine üyeydi.

42. OSS 1944'te Finlerin Sovyetlerden ele geçirdiği 1500 sayfalık NKVD kod defterlerine ulaştı. Dışişleri Bakanı Edward Stettinius kod defterlerinin iadesi için Başkan Roosevelt'e baskı yapacaktı. OSS şefi General William Donovan kopyaladıktan sonra defterleri teslim etti. Bkz. Andrew ve Gordiyevski, *KGB: The Inside Story*, ss. 284-285.

yaşadık. İstihbarat dairesinin Amerika masasının başında bulunan Ovakimyan, benim önümde bu fikre karşı çıkmıştı. "1942'de, Almanya'daki yeraltı şebekelerimizin yaşadığı aksiliklerden sonra, kodlarımızı kökünden değiştirdik. İngiliz istihbaratıyla bizim aramızda ikili oynadıklarından şüphelenmek için her sebebe sahibiz; o zaman ne diye deneyimlerimizi Tito'nun gönderdiği bu öğrencilerle paylaşmak zorunda kalıyoruz?" demiş ve bu itirazı kabul edilmişti.

Eylül 1992'de, sağlık kontrolü için gittiğim KGB kliniğinde, 1945 ve 1946'da Harry Gold'un şefliğini yapmış emekli Albay Anatoli Yatskov'la karşılaştım. New York'taki Sovyet rezidentinin Moskova'ya yolladığı telgrafın Amerikalılar tarafından ele geçirilmesi üzerine gelişen tartışmayı hatırladık. İddialara göre, Amerikalı kod kırıcılar şifre güvenliğimizi çökertmek için bir temel ele geçirmişlerdi.[43] Amerikalılar, Harry Gold ve Klaus Fuchs arasındaki ilişkiyi bu telgraf sayesinde öğrendiklerini öne sürüyorlar.

Yatskov ve Feklisov, hâlâ, FBI'ın düzmece bir telgraf hazırladığını düşünüyor. Tahrif edilmiş bu versiyonda, Ocak 1945'te Fuchs'un kız kardeşi Kristel'in evinde gerçekleşen Gold-Fuchs buluşması rapor ediliyor. Feklisov'un *Voenno Istoriçeskiy Zhurnal*'de (*Askerî Tarih Dergisi*) yazdığına göre, Fuchs aleyhine kullanılan delil, Los Alamos yakınlarındaki Santa Fe'nin bir haritasıydı. Bu haritada Gold ve Fuchs'un buluşacağı yer işaretlenmişti. Harita, FBI soruşturması sırasında, Gold'un dairesinde bulunduğunda üzerinde Fuchs'un parmak izleri vardı.

İstihbari bir bakış açısından, FBI'ın casus şebekelerimizi tespit edemeyişi anlaşılır bir şeydir. Manhattan Projesi'inde çalışan personel alelacele bir araya getirilmişti ve içlerinde yabancı bilimciler de yer alıyordu. FBI'nın Manhattan Projesi'ni örgütlediği bir buçuk senede, projede görevli bilim personeli arasında muhbir ajanlardan oluşan güçlü bir karşı istihbarat şebekesi oluşturacak zaman yoktu. Hâlbuki böylesi bir çalışma, projeye sızan köstebekleri tespit etmek için son derece gerekliydi. Bizim açımızdan, personel seçimi daha kolay bir işti, çünkü onların tüm kayıtları elimizdeydi.

Aynı zamanda tarihsel koşulları da hesaba katmamız gerekiyor. Savaşın başlarında, Amerikalıların birinci meselesi, Almanlara istihbarat sızdırılmasının önüne geçmek olmuştu. Benim tezime göre, FBI, Los Alamos'taki bilim insanlarının Almanlarla bağlantısı olup olmadığını denetliyordu. Sovyet sempatizanlığı kayıt altına alınıyordu, ancak

43. Andrew ve Gordiyevski Venova kod ismi verilen deşifre edilmiş mesaj trafiğinden söz ediyorlar (*KGB: The Inside Story*, ss. 373-374).

projeyi yönetenlerin gözünde ancak son aşamada, 1945'te önem kazanmaya başlamıştı. Komünist sempatizanlarını yoğun biçimde araştırmak üzere, 1944 yılının sonunda bir talimat yayımlandı. Bu olay, Berkeley Radyasyon Laboratuvarı'ndaki solcuların ilk defa denetlenmeye başladığı tarihten sonraya rastlar. Fuchs üzerinden Oppenheimer, Fermi ve Szilard'a yakın bilimcileri projeye yerleştirerek sızma işini tamamlasak da, Los Alamos'la ilişkisinden dolayı Berkeley'deki birinci kanalı kullanmayı hiçbir zaman bırakmadık. FBI muhtemelen bu girişimleri tespit etmiş, ancak dikkatini daha küçük bir rol oynayan Radyasyon Laboratuvarı'ndaki isimlere çevirmişti. En başarılı sızma operasyonu ve en değerli bilgi akışı 1945'te bombanın üretilmesinden önceki son evrede gerçekleşecekti. Amerikan karşı istihbarat faaliyetleri güç kazanana kadar ajanlarımızla ilişkilerimize çoktan son vermiştik. Bu nedenle, ajanlarımızın hiçbiri suçüstü yakalanmadı.

VIII
Soğuk Savaş

Soğuk Savaş'ın Winston Churchill'in 6 Mart 1946'da Fulton, Missouri'de yaptığı bir konuşma sırasında kullandığı "demir perde" tabiriyle başladığı yönünde genel bir kanı hâkimdir, ancak bizim için Batılı müttefiklerle karşı karşıya gelişimiz Kızıl Ordu'nun Doğu Avrupa'yı özgürleştirmesiyle başlar. Ortada bir çıkar çatışması olduğu bellidir. Yalta'da, Roosevelt'le üzerinde anlaşmaya varılan çok partili seçim ilkesini, Doğu Avrupa'nın akıbeti henüz karara bağlanmamışken sadece Almanya'nın yenilgisinin ardından gelecek geçiş süreci için kabul edebilirdik. Dışişleri bakanı Molotov ve Beria'nın Doğu Avrupa'daki koalisyon hükümetlerinin fazla dayanmayacağı yönünde görüş bildirdiğini hatırlıyorum. Molotov'un bu beyanı, 1947'de başkanlık ettiği İstihbarat Komitesi toplantılarında yeni bir anlam kazanacaktı. İstihbarat Komitesi, 1947'den 1951'e kadar, tüm dış istihbaratı elinde toplayan ve bu doğrultuda hareket eden merkezî bir karar alma organı haline gelmişti.

Yalta yolu Molotov-Ribbentrop Paktı'yla açılmıştı. SSCB, bu antlaşmayla, 1939'da ilk kez süper bir güç olarak kabul görüyordu. Yalta'nın ardından, Rusya dünyanın geleceğini belirleyen siyasi güç merkezlerinden biri haline geldi. Bugünlerde birçok araştırmacı, Stalin ve Hitler'in dünyayı paylaşmak konusunda benzer yaklaşımlar sergilediğine dikkat çekiyor. Stalin Hitler'le antlaşma imzaladığı için insanî ilkelere ihanet emekle suçlanıyor. Roosevelt ve Churchill'le Yalta'da, daha sonra da Truman'la Postdam'da Avrupa'yı paylaşmak için gizli bir antlaşma yaptığı göz ardı ediliyor.

Süper güçler arasında yapılan gizli antlaşmalarda, ideoloji faktörü her zaman belirleyici olmaz. Oyunun bir kuralı da budur. Aralık 1941'de, Beria'nın ofisinde Japonların Pearl Harbor saldırısından sonra, Washington'dan dönen Büyükelçi Konstantin Umanski'yle görüştüm. Umanski bana, zıtlaşmayı ortadan kaldırmak ve Roosevelt'in Sovyetlere Land-lease yardımı sunmasını sağlamak için, Harry Hopkins'in

Komintern'in feshedilmesi ve Ortodoks Kilisesi'yle uzlaşılması konularında ısrarcı olduğunu söylüyordu. Roosevelt, bu gayriresmî tavsiyeleri, yakın dostu ve önemli birçok görevde kişisel elçisi olan Hopkins aracılığıyla yollamış ve Stalin bunları kabul etmişti. Yalta Konferansı yaklaşırken, tüm bu talepler yerine getirilmişti.

1944'ün sonuna doğru, Şubat 1945'te toplanacak Yalta Konferansı'nın hazırlıkları sürerken, istihbarat servisleri Molotov'un başkanlığında bir toplantı düzenledi. Bu toplantının amacı, Almanların savaşı sürdürmek için ne kadar gücü kaldığını değerlendirmekti. Ayrıca Amerika ve Britanya'yla üzerinde barışçıl uzlaşıya varılması muhtemel bölgeler tahlil edilecekti. Yalta toplantısının tarihi hakkında bize bilgi verilmemişti, ancak Molotov zirvenin iki ay içinde Kırım'da gerçekleşeceğini söylüyordu.

Bu toplantıdan sonra, Beria beni Molotov ve Stalin'e bilgi sağlamakla görevli özel ekibin başına getirdi. Beria Yalta'ya gitmiş, ancak konferansa katılmamıştı. Yalta'da, Müttefik liderler ve yardımcılarından gelecek tepkilere hazırlıklı olmak adına, Beria'ya Amerikan heyetinin psikolojik bir portresini sunduk. Ne Amerikan ne de İngiliz heyetinin savaştan sonra Doğu Avrupa ülkelerinde politika yürütecek tutarlı bir programı bulunmuyordu. Kendi aralarında bir uzlaşıya varmadıkları gibi, örgütlü bir programları da yoktu. Tek amaçları, Londra'da sürgünde bulunan Polonyalı ve Çekoslovakyalı liderlerin yeniden iktidara gelmesiydi.

Askerî istihbaratın ve bizim dairenin sunduğu raporlar, Amerikalıların uzlaşmaya hazır olduğuna ve esnek bir konumda kalmamızın savaş sonrası Avrupa'da ve muhtemelen tüm dünyada adil bir paylaşımı temin edeceğine işaret ediyordu. Müttefiklere göre, bu "esneklik", sürgündeki Polonya hükümetinin liderlerine savaştan sonra kurulacak hükümette önemli görevler verileceği anlamına geliyordu. Churchill ve Roosevelt'in Yalta'daki talepleri çok naifti, çünkü bize göre, Polonya hükümetinin kimlerden oluşacağına Kızıl Ordu'dan destek alan iktidar çatısı karar verecekti.

Kızıl Ordu Yalta'dan önce, tümüyle Almanlara karşı askerî operasyonlar düzenlemekle meşguldü ve Polonya'nın geniş bölgelerini kurtarmayı başarmıştı. Tüm Doğu Avrupa ülkelerinde olaylar bizim lehimize dönmeye başlamıştı. Özellikle, Komünist partilerin ulusal kurtuluş komitelerinde etkin olduğu bölgelerde, böylesi bir politik dönüm noktasını öngörmek kolaydı. Bu komiteler aslında kontrolümüz altında bulunan geçici fiili hükümetlerdi.

Sürgündeki hükümetler nüfuzumuza meydan okuyamayacağı için, esnek davranıp demokratik seçimlere izin verebilirdik. Örne-

ğin, NKVD'nin parasıyla Çekoslovakya'dan Britanya'ya kaçan Beneš'i yoğun bir nüfuz altına almıştık. Sonradan Çekoslovakya başkanlığı yapacak olan Ludvik Svoboda, Sovyet hükümetini ve Kızıl Ordu'yu desteklemekteydi. Çek istihbaratının başındaki isim Albay Muravitz daimi bir NKVD ajanıydı ve Londra'daki rezidentimiz Çiçayev tarafından servise alınmıştı. Romanya'da genç Kral Michael General Ion, Antonescu'yu tutuklamak ve anti-faşist koalisyona katılıp Hitler karşıtı bir darbe gerçekleştirmek için, Komünist muharebe birliklerine güveniyordu. Komintern'in eski başkanı efsanevi lider Georgi M. Dimitrov'un güçlü duruşu ve nüfuzu sayesinde, Bulgaristan'da rüzgâr bizden yanaydı. Yalta Konferansı toplandığı zaman, kendi atom projemiz için Bulgaristan'daki Rodop Dağlarından gizlice uranyum cevheri çıkarıyorduk.

ABD'nin Sovyetler Birliği büyükelçisi Averell Harriman'la, 1945'te, Dışişleri Bakanlığı'nda Pavel Matveyev ismini kullanarak bir görüşme yaptım. Beni büyükelçiye takdim ederken Molotov'un Kremlin'deki sekreterliğinde çalıştığımı ve Yalta Konferansı'nın hazırlıklarından sorumlu olduğumu söylemişlerdi. İlk resmî toplantıdan sonra, Harriman'ı, Gürcü yemekleriyle meşhur Aragvi restoranına öğle yemeğine davet ettim. Harriman bu davetten hoşnut kalmışa benziyordu. Tercüman olarak yanıma Prens Janusz Radziwill'i almıştım. Radziwill, Moskova'da sürgünde yaşayan vatansever bir Polonyalı olarak takdim edildi, ancak aslında denetimimizdeki ajanlardan biriydi.[1]

Aragvi'deki bu buluşması iki eski dostu bir araya getirmişti. Harriman'ın Polonya'da bir kimya ve bir porselen fabrikası ile iki kömür ve iki çinko madeni bulunuyordu. Radziwill ve Harriman, ortak olarak Spulnata Intersuv adında kırk bin işçi çalıştıran bir kömür madenciliği ve metalürji şirketi işletiyordu. Janusz Radziwill, Polonya'da önemli bir siyasi figürdü. Senatörlüğün yanı sıra Polonya parlamentosu (Sejm) dışişleri komisyonunun genel başkanlığını yürütüyordu. 1930'da, Fransız ve Belçikalı girişimcilerle sert bir rekabete tutuşan Harriman'ın, Polonya'daki işletmelerin hisselerini ele geçirmesine yardım etmişti.

Daha önce de değindiğim gibi 1930'ların ortalarından itibaren gözümüz hep Radziwill'in üzerinde olmuştu. Radziwill'i Polonya'nın iş-

1. Matveyev'le yapılan görüşme Harriman'ın günlüğünde yer almıyor, ancak Harriman'ın Dışişleri Bakanlığı'na bağlı İkinci Avrupa Şubesi'nin şefi Novikov'la 13 Ocak 1945'te yaptığı görüşmenin gizli zabıtlarında, bir NKVD yarbayının varlığından söz ediliyor. Sudoplatov, Harriman'la ilk kez Yalta Konferansı'nın arifesinde bakanlıkta karşılaştığını ve Novikov'un da o esnada orada olduğunu hatırlıyor.

galinin ardından 1939'da tutukladık. Beria onun etki alanından faydalanmaya karar vermişti. Bunun üzerine Radziwill'in Berlin'e dönmesini sağladım. Berlin'deki rezidenturamız onun hakkında raporlar hazırlamıştı. Radziwill Berlin'de, Vilnius yakınlarındaki mülkünde ağırladığı eski av arkadaşı Göring'in yanında diplomatik görevlere atanacaktı.

1944'ün sonu ya da 1945'in başlarında, bir gün Beria beni odasına çağırarak, Radziwill'in Polonya ya da Litvanya'da askerî karşı istihbarat servisi SMERSH tarafından tutuklandığını ve iki gün içinde Lubyanka'ya nakledileceğini söyledi. O zamanlar Polonya makamlarıyla ilişkilerimiz oldukça gergindi. Komünizm yanlısı Lublin Geçici Komitesi, Londra'da sürgünde bulunan Polonya hükümetine karşı kendisini Polonya'nın asıl hükümeti ilan etmişti. İngiliz yanlısı Polonyalıları yatıştırmak üzere Radziwil'den etkin bir şekilde yararlanmaya hazırlanıyorduk. İngiliz ve Amerikan makamları bu sırada Radziwill'in nerede olduğunu araştırıyordu.

Savaştan önceki ilişkilerini araştırırken, Radziwill'in Harriman'ın iş ortağı olduğunu öğrendik. Beria bunu duyunca, bir aydır Lubyanka'da tutulan Radziwill'i Moskova'nın dışında ev hapsine aldı. Harriman'la yapılacak görüşmelerde aracı olarak kullanılacaktı.

Harriman ve Radziwill öğle yemeğindeyken Katolik, Protestan ve Ortodoks rahiplerine hatta savaş sırasında işgal altındaki bölgelerde Almanlarla işbirliği yapanlara karşı bile hoşgörüyle yaklaştığımızı söylemeye hazırdım. (Sonradan Ukrayna Katolik Kilisesi'nin kardinali olacak olan Başpiskopos Slipi'yi, Almanlarla işbirliği yapmasına rağmen, şahsen kabul etmiştim. Slipi'nin Lviv'e geri dönmesine müsaade ettik. Ancak Yalta'dan bir yıl sonra Kruşçev'in emriyle tutuklanıp bir çalışma kampına gönderildi.) Rus Ortodoks rahiplerinin akıbetini konuşmak ve Sovyet hükümetinin Ortodoks kilisesinin hiçbir liderine zulmetmediğine Harriman'ı ikna etmek için yemeğe hazırlıklı gelmiştim.

Yemekte bu konuyu açtığım zaman, Harriman kiliseye patrik seçmek üzere kısa süre önce yapılan toplantının Amerikan kamuoyunda olumlu bir izlenim yarattığını söylemişti. Bu konuyla ilgili olarak en fazla bu kadarını konuşabildik. Harriman Radziwill'in gayriresmî tercümanımız olduğunu anlamış ve savaştan sonra Sovyetler Birliği'nde iş girişiminde bulunmaktan söz açmıştı. Bu teklif karşısında hazırlıksız yakalanmıştım. Harriman Alman yenilgisinin mantıksal olarak iş fırsatları yaratacağını söylüyor, özellikle de maden ve demiryolu sektörüyle ilgileniyordu.

Ona, İsviçre'de Alman yeraltı teşkilatıyla özellikle de Halder grubu ve General Ludwig Beck'in grubuyla ilişkileri bulunan Amerikan ajanlarının sağladığı bilgilerden oldukça etkilendiğimizi söyledim. General Ludwig Beck, Hitler'i devirme girişiminde bulunmuş, ancak başarısız olmuştu. Barış antlaşması imzalamak ve Wallenberg ailesinin aracılık etmesini sağlamak üzere Finns'le yaptığımız gizli görüşmelerden Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nı haberdar ettiğimizi söyledim.

Sonunda Harriman'a, Amerikalıların Yalta'dan ne beklediklerini sormayı başarmıştım. Amerika'nın Polonya'nın geleceği, Avrupa'nın yeni sınırları, Yugoslavya, Yunanistan ve Avusturya'nın akıbeti gibi hassas konularda aldığı tutum karşısında bir şeyler söylemek istiyordum. Harriman bu meselelerden birine dahi açıklık kazandırmaya hazır değildi. Açıkçası, sürecin nasıl ilerleyeceğine dair bir açıklama bekliyordu. Radziwill'in Moskova'da ne kadar kalmayı planladığını öğrenmek istiyordu. Radziwill'in Londra'ya gitmekte özgür olduğunu, ancak Alman işgalinden kurtulur kurtulmaz doğruca Polonya'ya gitmek istediğini söyledim.[2]

Harriman Yahudi sermayesiyle yakından ilgileniyordu. Amerikan yönetiminin Belarus'taki Gomel bölgesinin yeniden inşasında, Yahudi sermayesinin kullanılmasına tam destek vereceğine dair resmî olmayan bir güvence sunmuştu. Bu bölge Almanlar tarafından yerle bir edilmişti ve savaştan önce Rusya'daki başlıca Yahudi yerleşimlerinden biriydi.

Şahsi bir konu açarak Harriman'ın dikkatini yatırımlardan başka yöne çekmeye çalıştım. Dikkatli bir üslupla, kızının Moskova'daki maceralarıyla daha yakından ilgilenmesini önerdim, çünkü birtakım genç Rus erkekleriyle girdiği ilişkiler başını belaya sokabilirdi. Moskova savaşın son yılında çeteler ve serserilerle dolup taşıyordu, ancak Harriman uyarılarıma kulak asmamıştı. Yalta toplantısı için votka ve havyar servisinin sağlanmasıyla ilgileniyordu. Kızı hakkında yaptığım bu uyarı gayet dostaneydi. Hükümetimizin, Harriman ya da ailesine karşı "hiçbir kurumun şüpheli bir eylemde bulunmasına müsaade etmeyeceği" yönünde güvence verdiğini vurguladım ve liderimizin kendisine büyük saygı duyduğunu ifade ettim. Böylece bu uyarının kesinlikle bir şantaj olmadığı belirtmiş oluyordum. Onu tahrik etmek gibi bir niyetimiz yoktu ve bunu göstermek istiyorduk. Bunun için gerek kişisel gerek diplomatik her türlü hassas meseleyi tartışmaya hazırdık.

---

2. Radziwill, 1947'de Sovyetler Birliği'nden ayrılmasına müsaade edilene kadar, karısıyla birlikte ev hapsinde tutuldu.

Harriman Radziwill'e, Yalta'nın savaştan sonra Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde ilginç ticari girişimlere yeşil ışık yakacağını ifade ediyordu. Radziwill'in Moskova'da gizlenme amacının, Goring'in bir arkadaşının barış teklifinde bulunmak üzere Hitler'den malumat alarak İsveç ya da Britanya'ya gideceği yönündeki söylentileri boşa çıkarmak olduğunu söyledim. Radziwill düşüncelerimi çevirmekle kalmayıp aynı zamanda destekliyor ve savaş bitmeden Avrupa'ya gitmek istemediğini söylüyordu. Bakanlar Kurulu'nun üst düzey bir üyesi olarak Harriman'a hükümetimiz adına çay ikramında bulunmuştum.

Harriman'la Aragvi restoranında ve bir zamanlar Batılı heyetlerin kaldığı Sovyetskaya Oteli'nde yaptığımız görüşmeler kayıt altına alınıyordu. Amerikalı temsilcilerin psikolojik profillerini çıkarabilmek için daha sonra bu görüşmeleri dinliyorduk. Stalin buradan elde edilecek bilgilere istihbarat bilgilerinden daha fazla önem veriyordu. Konferansta Roosevelt ve Churchill'le kurulacak ilişkinin ve yapılacak kişisel anlaşmaların belirleyici bir rol oynayacağını biliyordu. Bu tür ilişkiler daha sonra imzalanacak resmî antlaşmaları önceden tayin edecekti.

Stalin, Kasım 1945'te Kırım'da izindeyken, Harriman ekonomik ve politik işbirliği konusunda onunla şahsen görüşmek istedi, ancak bir sonuç alamadı. Bana söylendiği kadarıyla, Molotov'u görmeye gelirken birçok Sovyet yetkilisiyle ve şahsen Stalin'le birkaç yıldır çok hassas konular üzerine görüşmüş bir dost olduğunu söylemiş, ancak Molotov toplantıda resmiyetten ödün vermemişti. Bu durum, Harriman'ın artık üst kademelerdeki isimlerle görüşemeyeceğine işaret ediyordu. Dolayısıyla, büyükelçi olarak etkinliği de sona eriyordu.[3]

Harry Hopkins, 1941 yazında Washington'daki büyükelçimiz Umanski'ye gizli ilişkiler kurmaları önerisinde bulunmuştu. Umanski'nin bana söylediğine göre, Başkan Roosevelt onunla görüşmesi için Hopkins'e talimat vermişti. Aralık 1941'de, Stalin Umanski'nin yerine Maksim Litvinov'u atadı ve Hopkins bu isimle hemen yakın ilişkiler kurdu. Hopkins'i evinde ziyaret etmeye başlayan Litvinov, bana bir keresinde, Hopkins hastayken meselelerden konşmak üzere yatağına oturduğunu anlatmıştı.[4] Moskova'da sık sık gö-

3. Harriman 1946'da, Ocak ayının üçüncü haftasında Moskova'dan ayrıldı.

4. Stalin Eylül 1941'de Kremlin'de yapılan bir toplantıda Amerikan özel elçisi Averell Harriman'a Umanski hakkındaki izlenimlerini sordu. Harriman bu soru üzerine Umanski'nin son derece ateşli ve konuşkan biri olduğunu ve Washington'daki temasları sırasında iyi niyetle karşılanmak bir yana rahatsızlık yarattığını söyledi. Stalin birkaç hafta içinde Litvinov'u Washington'a, Umanski'yi ise Meksika'ya gönderdi. W. Awarell Harriman ve Elie Abel, *Special Envoy to Churchill and Stalin, 1941-1946* (New York: Random House, 1975), ss. 93-94.

rüştüğüm Umanski ve Litvinov, Amerikan Dışişleri Bakanlığı ve Beyaz Saray'daki diğer yetkililerle de bu türden samimi ilişkiler geliştirmişti. Zarubin ve daha sonra yerine geçen Anatoli Gorski, savaş döneminde girilen ittifak sırasında bu ilişkileri daha da genişlettiler. Sovyet Büyükelçiliğinin resmî olarak birinci sekreteri olan Gorski, 1944'ten 1945'e kadar, rezident olarak hizmet verdi.

Her resmî ziyaretten önce katılımcıların bir listesi NKVD'ye (ya da NKGB'ye), dolayısıyla bana iletilirdi. Bu listede yer alan her bir kişi, muhtemel ilişkileri ve konumlarıyla birlikte betimlenirdi. Yalta'ya gidecek Amerikan heyetinde yer alan her bir üyenin psikolojik profillerini hazırlamak üzere aldığım belgeler, bu isimlerin kişilikleri hakkında ayrıntılı bilgiler içeriyor ve ajan olarak denetim altına alınıp alınmadıklarını gösteriyordu.

Gizli ilişkiler kurduğumuz diğer bir yetkili de, Amerikan heyetinde yer alan Alger Hiss'ti. Hiss'in Hopkins'den aldığı talimatlarla hareket ettiği yönünde bir hisse kapılmıştım. Hiss konuşma arasında Umanski'ye ve sonra da Litvinov'a ABD'nin resmî tutum ve planlarını açıklamıştı. Aynı zamanda, Sovyet istihbaratıyla işbirliği içindeki kaynaklarla ve ABD'deki aktif istihbaratçılarla da yakın ilişki içindeydi. Gizli bilgilerin paylaşımı çerçevesinde, Hiss hakkında bize, Amerikalıların Avrupalılarla antlaşma yapmaya hazırlandığını bildiren isim olarak bahsediliyordu.

Psikolojik profil listemizde Hiss Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına karşı büyük sempati besleyen, Amerikan ve Sovyet kurumları arasında savaştan sonra işbirliği kurulmasını yürekten destekleyen biri olarak tanımlanıyordu. Ancak maaşlı ya da denetim altında bir ajan olduğu yönünde hiçbir işaret bulunmuyordu. Aksi takdirde bundan haberim olur ya da en azından bu durum bir yerlere not edilirdi.

Sovyet genelkurmayına bağlı istihbarat servisi, GRU'nun rezidenti olarak New York ve Londra'da hizmet vermiş eski bir meslektaşımla Haziran 1993'te bir görüşme yaptım. Bu eski dostumun anlattıklarına göre, Hiss otuzlu yılların ilk yarısında, Washington'daki Silvermaster casus hücresi[5] için çalışan bir istihbarat ajanıydı. Şebeke hem

5. Nathan Grigori Silvermaster Amerikan Çiftlik Güvenliği İdaresi (FSA) için çalışan Rusya doğumlu bir ekonomistti. II. Dünya Savaşı sırasında SSCB'ye faydası dokunacak gizli belgelerin sağlanması için hükümet içinde bir şebeke kurdu. Bu grubun içinde Beyaz Saray danışmanı Lauchlin Currie ve Hazine bakan yardımcısı Harry Dexter White da yer alıyordu. Silvermaster 1948'de Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi önünde verdiği ifadede Elizabeth Bentley'in suçlamalarını reddetti (Bentley onun Sovyetler Birliği'ne belge sağladığını söylemişti) ancak Komünist olup olmadığı sorulduğunda ABD Anayasası'nın Beşinci Maddesi uyarınca kendi aleyhine tanıklık etmeme hakkını hatırlattı. 13 Ağustos 1948'de komite önünde Silvermaster'ı tanıdığını kabul eden White

ajanları hem de gizli bağlantıları kapsıyordu, ancak hiçbir üyesi resmî yükümlülüklere imza atarak ilişkilerini kayıt altına almadığından, ortada belge falan bulunmuyordu. GRU'nun kurucusu General Yan Karloviç Berzin hakkındaki efsanelerin aksine, belgelerin kayıt altına alınması ve ajan dosyalarına bakan bürokratik sistem yapısallıktan uzaktı. Ajanlardan alınan belgeler ancak 1940'larda sistemli bir değerlendirmeye tabi tutulmuştu. Ondan önce bir belge, hiçbir yoruma yer vermeden Rusça'ya çevrilerek, Merkez Komitesi ya da Stalin'e rapor edilirdi. Belgelere eklenen tek şey, kaynağın güvenilirliğine dair bir ibare olur, ancak bu belgenin doğruluğunu onaylamazdı. Hiss'in istihbarat kaynağı olarak aldığı kod isim Mars'tı, ancak o bunu muhtemelen bilmiyordu. Büyük olasılıkla GRU'dan isimlerle yakın ilişki içindeydi, çünkü Whittaker Chambers Hiss aleyhine tanıklık ettiğinde, bunu GRU'nun ABD'deki istihbarat faaliyetlerinde bir aksama olarak değerlendirdik.[6]

GRU kayıtları, Silvermaster grubu içinde anlaşmazlıklar yaşandığını gösteriyor. Gizli operasyonlarla ilgili kuralların aksine, grup üyeleri birbirini tanıyor ve aralarındaki ilişkiler zarar görüyordu.

İstihbarat subaylarının 1937 ve 1938'de uğradığı tasfiyeler nedeniyle, Silvermaster grubuyla ilişkiler geçici olarak kopmuştu. GRU savaşın başlamasıyla 1940'larda Hiss'le ilişkileri canlandırmayı denerken, Silvermaster grubuyla ilişkili olarak kimseyle görüşmemeyi tercih edecekti. Boris Bikov'dan sonra Silvermaster grubunun yönetimini ele alan Washington üssünde görevli GRU subayları, grup içindeki ayrılıklardan, bölünmelerden ve çatışmalardan haberdar değildiler.

Komünist olduğu ya da Bentley'i tanıdığı yönündeki iddiaları şiddetle reddetti. White üç gün sonra kalp krizinden öldü.

6. Sovyet askerî istihbaratı (GRU) için çalışan eski casuslardan Whittaker Chambers, Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi önünde ifade verirken, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın eski üst düzey yetkililerinden Hiss'in 1930'larda kendisine gizli devlet belgelerini verdiğini söyledi. Hiss, bu suçlamayı reddetmek için komitenin karşısına çıktı, ancak Chambers iddiasını desteklemek için onun Maryland'daki çiftliğinde oyulmuş bir balkabağı içine sakladığı gizli belgelerin mikrofilmlerini komiteye sundu. Hiss, casusluk suçlamasıyla açılan dava zaman aşımına uğradığı için yalancı şahitlikten yargılanmaya başladı. Jüri bir karara varamadı, ancak ikinci duruşmada hükümet gizli belgeleri kopyalamada Hiss'in kişisel daktilosunun kullanıldığını kanıtlamak adına yeni deliller ortaya koydu ve Hiss 21 Ocak 1950'de iki olayda yalancı şahitlikten suçlu bulunarak beş yıl hapse mahkûm oldu. Üç yıl sekiz ay hapis yattıktan sonra şartlı olarak tahliye edildi. Aleyhine kullanılan delillerin sahte olduğunu öne sürerek masum olduğunu söylemeye devam etti. Hiss'in Sovyet askerî istihbaratıyla kurduğu bağlantılarla ilgili olarak Macar gizli polisinin 1930'larda Hiss'le birlikte Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmış ve iddialara göre onunla aynı Sovyet kontrol subayı tarafından yönetilmiş olan Noel Havilland Field hakkında hazırladığı dosya yeni kanıtlar ortaya koyuyor. Bkz. "Hiss: Suçu Sabittir," *Commentary*, Nisan 1993, ss. 32-37 ve Maria Schmidt, "Hiss Dosyası," *New Republic*, 8 Kasım 1993, ss. 17-20.

Hiss'e ulaştıklarında eski işbirliğine atıfta bulunmuşlardı, ancak Hiss artık onlarla ilgilenmiyordu.

Hiss, 1940'ların sonlarına doğru suçlamalarla karşılaşınca, muhtemelen 1930'larda öğrendiklerinin izinden giderek hiçbir şeyi kabul etmemişti. Ya da delillerin sahte olduğunu kanıtlayabileceğini düşünerek her şeyi reddetmeye yönelmişti. Şimdi seksen bir yaşında olan eski dostum, Hiss'in Sovyet diplomatları ve istihbarat subaylarıyla gizli ilişkiler geliştirmiş bir Sovyet yanlısı olduğunun bilinmesi dolayısıyla Hopkins ve Roosevelt tarafından seçildiğini düşünüyor.

Bu emekli GRU subayı, Roosevelt'in ofisinde denetimli bir istihbarat ajanı bulunduğunu hatırlıyor. İstihbarat konularında Roosevelt'in asistanlığını yapan bu kişi, sırasıyla OSS (Stratejik Hizmetler Bürosu) ve FBI'ın başındaki William Donovan ve J. Edgar Hoover'la ters düşmüştü. Dostum, Roosevelt ve Hopkins'in de Donovan'ın bürosu ve FBI'ya karşı iyi niyet beslemediğini düşünüyor. GRU dosyalarında, Roosevelt'in savaş yıllarında kendi gayriresmî istihbarat şebekesini oluşturduğunu ve hassas meselelerde bu şebekeden faydalandığını görmek mümkün. Eski dostumun söylediklerine bakılırsa Hiss, Hopkins ve Harriman kesinlikle bu güvenilir grup içinde yer alıyordu.

Truman'ın Hiss'ten çabuk vazgeçemeyişinin arkasında, belki de bu yatıyordu. Aldığı hafif ceza, hakkındaki tutarsız suçlamalar ve yönetimin davada tarafsız kalmayı tercih etmesi, Hiss'in hem Roosevelt hem de Truman'ın itibarına zarar verecek kadar çok şey bildiğinin göstergesi olabilir. Görüşme yaptığım bu dostum, FBI'ın elinde Hiss hakkında çok daha fazla belge bulunduğunu ve belki de Truman ile Hoover arasında suçlamaların yalancı tanıklıkla sınırlandırılması konusunda bir anlaşmaya varıldığını düşünüyor.

Siyasi istihbaratın aşağı yukarı yüzde sekseni ajanlardan değil, gizli ilişkilerden sağlanır. Bu ilişkiler, genellikle karşı istihbarat servisleri tarafından tespit edilir, ancak bunun casusluk olduğunu kanıtlamak her zaman güç olmuştur. Aslında 1942'ye gelindiğinde, Sovyet istihbarat politikası gereği Komünist Parti üyeleri ve istihbarat faaliyetleri arasındaki tüm ilişkilerin son bulması gerekiyordu. İstihbarat kaynağı olarak önem teşkil eden kişilerden partiden ayrıldığını açıkça ilan etmesi isteniyordu. Bu şekilde, komünizm rüyasından vazgeçtiğini herkese göstermiş oluyordu.

Amerikan ve Sovyet temsilcileri arasındaki diplomatik ilişkilerin tarihine bakıldığında, değişimler yaşandığını görmek ilginçtir. Hopkins ve Harriman, Sovyet liderleriyle savaş süresince kişisel, gayriresmî ve diplomatik ilişkiler geliştirdiler. Bana kalırsa, Roosevelt'in talimat-

larını yerine getiriyorlardı. Stalin, gayriresmî diplomasi seçeneğine sadece savaşın ilk döneminde Umanski ve Litvinov'u kullanarak başvurmuştu. Roosevelt'le Tahran'da şahsi bir ilişki kurduktan sonra çok iyi derece İngilizce, Fransızca ve Almanca bilen yetenekli delege Litvinov'a Amerika'da ihtiyacı kalmamıştı. Andrey Gromiko'nun 1943'te büyükelçi olarak atanması, Stalin ve Roosevelt arasında kişisel bir ilişki kurulduğunun açık bir göstergesiydi. Stalin'in artık Litvinov ya da Umanski gibi güçlü bir aracıya ihtiyacı yoktu.

Stalin daha sonra, Roosevelt'in elçileriyle gayriresmî ilişki içinde bulunan herkesten kurtulmaya bakacaktı. Bu durum, Litvinov'dan neden vazgeçtiğini açıklıyor. Amerikalılarla Yalta'dan önce dostane ilişkiler kurmak adına, son bir girişimde daha bulunarak, onlara Roosevelt'in tercümanının Beyaz Rus terör örgütü Oberleague'in liderlerinden birinin oğlu olduğunu söylemiştik. Bu olay, Yalta Konferansı'ndan iki gün önce gerçekleşmişti. Haberi alan Beria, konferansın korumalarına liderlik eden Sergey Kruglov'a talimat vererek Amerikalı koruma şefinin durumdan haberdar edilmesini sağlayacaktı. Tercüman, Kırım açıklarına demirlemiş bir Amerikan gemisiyle apar topar Yalta'dan gönderilecekti.[7]

Sovyetler Birliği, ilk başta, Marshall Plan'ında yer almayı hedefliyordu. Haziran 1947'de, Molotov'la birlikte Avrupa'nın yeniden inşasına dair müzakerelere katılmak üzere Paris'e gitmeden önce, Molotov'un asistanı Mihail Vetrov'la görüştüğümü hatırlıyorum. Vetrov, 1940'da Riga'da birlikte çalıştığım eski bir dostumdu. Ukrayna, Belarus ve Leningrad'da yıkıma uğramış sanayi tesislerinin yenilenmesine özel bir özen göstererek, Marshall Planı'nın uygulanması için Batılı müttefiklerle işbirliği yapma talimatı aldıklarını söylüyordu.

Daha sonra, ani bir politika değişikliğine gidildi. Dışişleri bakan yardımcısı Andrey Vişinski ve İstihbarat Komitesi'nde Vişinski'nin temsilciliğini yürüten Peter Fedotov'la görüşmek üzere bir çağrı aldım. Vişinski Yetim kod isimli bir ajandan telgraf aldıklarını söylüyordu; bu ajan, Donald Maclean'den başkası değildi. Washington'daki İngiliz Büyükelçiliği'nin birinci sekreteri ve yüksek mahkemenin başkanı olan Maclean'ın çok gizli elçilik trafiğine tümüyle erişim olanağı vardı. Maclean, Marshall Planı'nın amacının Avrupa üzerinde ekonomik

7. Sudoplatov Yalta hakkında şu kişisel notu düşüyor: "Gorbaçov ve KGB başkanı Viktor M. Çebrikov, 1986'da Reykjavik'de Başkan Reagan'la yapacakları zirve toplantısından önce, NKGB'nin Yalta hazırlıklarıyla ilgili dosyaları istediler. Bir mektup yazarak bu konuyla ilgili hatırladıklarımı anlattım ve ödül olarak KGB hastanesinde tıbbi tedavi görmeye hak kazandım. Ne var ki, bu olay itibarımın iadesinde pek bir rol oynamadı."

hegemonya kurmak olduğunu ifade ediyordu. Avrupa'nın ekonomik üretkenliğinin yeniden sağlanması için kurulan uluslararası ekonomi teşkilatı Amerikan mali sermayesinin denetiminde olacaktı. Maclean raporundaki bilgileri, İngiliz dışişleri bakanı Ernest Bevin'den edinmişti. Bu çok önemli belge, Doğu ve Batı Avrupa arasında ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak ekonomik farklılıkları belirliyordu.

Vişinski bu mesajı derhal Stalin'e ulaştırması gerektiğini biliyordu. Ancak bunu yapmadan önce, Maclean ve ajanları Philby, Burgess, Cairncross ve Blunt'un güvenilirliğini bir kez daha kontrol etmek istiyordu. Vişinski, Batı'ya sığınan Aleksandr Orlov'un bu ajanlarla ilişkiye girerek onlar için bir tehdit oluşturmasından korkuyordu. Fedotov'la bana Philby, Maclean ve Burgess'in ne derece ikili oynayabileceğini sormuştu.

Orlov'un ilticasından sonra Philby ve Maclean'la ilişkiler devam etti. Bu yönde emir verenlerden biri de bendim. Maclean'ın dosyasına yer alan resmî emirde imzam olduğundan, Vişinski'nin bana Maclean'ın güvenilirliğinden emin olup olmadığımı sorması oldukça tuhaf bir durumdu. İmzaladığım emirlerin sorumluluğunu kabul ettiğimi, ancak Maclean'ın faaliyetlerinden sadece 1939'a kadar haberdar olduğumu ve 1942'den beri bu konuda bir rapor almadığımı söyledim. Buna ek olarak, "Önemli her istihbarat kaynağı düzenli kontrollerden ve değerlendirmeden geçmelidir. Philby, Burgess ya da Maclean bundan muaf değiller." dedim. Sıkıntılı olduğu her halinden belli olan Vişinski, "Yoldaş Stalin NKVD'ye Orlov'un peşine düşülmemesi ve aile üyelerinin rahat bırakılması için bizzat emir verdi." dememle rahatlamıştı. Vişinski, Maclean hakkında yeni bir soruşturma yürüterek istihbaratın Stalin'e ulaşmasını geciktirmenin bir gereği olmadığına ikna olmuştu. Maclean'ın sağladığı bilgiler kirliyse bile, Stalin'in Orlov hakkında verdiği emirle sorumluluktan kurtulabilirdi. Vişinski'ye tüm bunları anlattığım sırada, Fedotov da yanımızdaydı. Dolayısıyla, Maclean'ın bilgilerinin yanlışlığı kanıtlanırsa, bana karşı kullanabileceği bir şahidi vardı.

Bu mesaj can alıcı bir noktayı gözler önüne seriyordu. Marshall Planı'nın Almanya'nın ödeyeceği tazminatın yerini alması hedefleniyordu. Sovyet liderliği bunu ciddi biçimde önemsiyordu, çünkü savaş tazminatları ekonomimizi yeniden inşa etmek için kullanabileceğimiz tek yabancı sermaye kaynağıydı.

Yalta ve Postdam'da, Almanların vereceği tazminatın çeşitli teçhizat, üretim makineleri, arabalar, kamyonlar ve inşaat malzemeleri halinde beş yıl süreyle düzenli olarak Rusya'ya ödenmesine karar veril-

mişti. Bunlar, kimya ve imalat makinesi sanayilerinin modernizasyonu için son derece gerekliydi. Tazminat uluslararası denetimden muaf olacağından, bu kaynakları gerekli gördüğümüz herhangi bir alanda kullanabilirdik.

Marshall Planı, tüm iktisadi projelerin uluslararası denetim ya da Amerikan denetimine tabi olması sebebiyle, oldukça farklıydı. Almanya ve Finlandiya'dan alınacak tazminatların düzenli bir şekilde ödenmesini öngören bir madde eklenmiş olsa, cazip bir tasarıya dönüşebilirdi. Ancak Maclean'ın raporu, İngiliz ve Amerikan hükümetlerinin Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerine ödenecek tazminatların yerine karşılıklı antlaşmaları değil, uluslararası denetime dayalı yardımların geçirilmesini istediğini ortaya koyuyordu.

Doğu Avrupa üzerinde istikrarlı bir denetim kurmamıza mani olacak bu planı kabul etmemiz, hiçbir şekilde mümkün değildi. Bu durum Romanya, Bulgaristan, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan'daki Komünist partilerin iktisadi anlamda etkisiz kalacağı anlamına geliyordu. Marshall Planı, Sovyetler Birliği tarafından reddedildikten altı ay sonra, Doğu Avrupa'daki çok partili düzen sona erdi.

Vişinski Stalin'den aldığı talimat uyarınca, Paris'te bulunan Molotov'a Maclean'ın raporunu özetleyen şifreli bir mesaj gönderdi. Stalin, Maclean'ın sağladığı bilgilere dayanarak, Marshall Planı'nın Doğu Avrupa'da uygulanmasını engellemek üzere Molotov'u görevlendirecekti.

Görev tamamlanırken çeşitli yollara başvuruldu. Vişinski Romanya Kralı Michael'le tahttan çekilmesi konusunda müzakereler yürütüyor, Meksika'da geçireceği emekliliği için ona kısmi bir güvence sunuyordu.

Bulgaristan'da, eşi benzeri olmayan bir durum söz konusuydu. 1943'te lağvedilene kadar Komintern'in başkanlığını yapmış olan Georgi Dimitrov'la, savaş yıllarında sık sık görüşüyordum. Dimitrov, bir yıl süreyle, SBKP Merkez Komitesi'nin uluslararası dairesinde birinci şef olarak hizmet vermişti. Bulgaristan'a döndüğü 1944 yılında, çariçe ve veliaht oğlunun kişisel serveti ve eşyasıyla birlikte ülkeyi terk etmesine izin verdi. Dimitrov, monarşist göçmenlerin oluşturabileceği tehdidi hissederek bütün siyasi muhalefeti ortadan kaldırmaya karar vermiş, Bulgaristan'daki çarlık hükümetinin ve eski parlamentonun önemli isimlerini tasfiye etmişti. Dimitrov, bugün bir terör olayı olarak ele alınabilecek bu politika neticesinde, Doğu Avrupa ülkeleri arasında Batı'ya yerleşmiş bir göçmen örgütüyle uğraşmak zorunda kalmayan tek Komünist lider olmuştu. Dimitrov'un takipçileri, otuz yıldan uzun bir süre siyasi bir muhalefetin bulunmayışından istifade

edeceklerdi. Savaş yıllarında, Dördüncü Daire'de emrim altında görev yapan Bulgaristan'ın eski savunma bakanı General İvan Generov'la 1970'te Moskova'da bir araya geldim. Genarov Bulgaristan hakkında konuşurken, "Avrupa'da muhalifleri bulunmayan tek sosyalist ülkeyiz, çünkü sizden çıkardığımız dersler uyarınca Avrupa'ya kaçamadan hepsini temizledik." diyecekti.

Çekoslovakya'daki durumsa daha başkaydı. 1948'de, iktidarın Edvard Beneš'ten Klement Gottwald'a geçtiği kritik sürecin arifesinde, Molotov'un talimatıyla yanıma sivil giyimli dört yüz kadar Özel Amaçlı asker alarak –ki gereksiz olduğunu düşünmüşümdür– Prag'ın yolunu tuttum. Askerler, Prag dışında askerî komutamız altında bulunan bir hava alanına inmişlerdi.

1947 yılının sonuna doğru, Prag'daki rezidentimiz Boris Ribkin, taklit mücevherler üreten bir ithalat-ihracat şirketi görünümünde yasa dışı bir şebeke kurmuştu. Görevi, bu yeni Çek firmasını Batı Avrupa ve Ortadoğu'daki sabotaj operasyonları için bir üs olarak kullanmaktı. Çeklerin taklit mücevherleri dünyaca ünlüydü. Bu durum, Ribkin'in Batı Avrupa ve Ortadoğu'daki önemli başkentlerde bayilikler açmasını kolaylaştırmıştı. Acil hedeflerden biri de, Kürt direnişini İran Şahı ve Irak'ın başındaki Kral II. Faysal ve Başbakan Nuri Said'e karşı kullanmaktı. Ribkin, 1947'nin sonuna doğru, Prag'da geçirdiği trafik kazasında hayatını kaybetti, ancak o zamana kadar teşkilat yerini almıştı.

Molotov Kremlin'deki ofisinde benden Prag'a gitmemi ve Beneš'le gizli bir görüşme yapmamı istemişti. Beneš'ten onurlu bir şekilde emekliye ayrılarak iktidarı Komünist Parti lideri Gottwald'a devretmesini isteyecektim. Kremlin'le arasındaki yakın ve gayriresmî ilişkiyi hatırlatmak adına sağ salim Büyük Britanya'ya geçişi karşılığında ödenen 10.000 doların 1938'de sekreteri tarafından imzalanan makbuzunu gösterecektim. Taleplerimizi yerine getirmediği takdirde, kaçışı için mali destek sağladığımızı ve Yugoslavya'da 1938-1940 yılları arasında gerçekleşen siyasi darbeler ve suikastlarda parmağı olduğunu açıklayacaktık.

Molotov, Çek politikası üzerine müzakere yürütme yetkimin bulunmadığını vurgulamıştı. Tek yapmam gereken, mesajı açık bir şekilde yerine ulaştırıp işin geri kalanını Beneš'e bırakmaktı. Molotov, oldukça sert bir ses tonuyla talimatlarını bildirirken, gözlükleri arkasından keskin bakışlar fırlatmaktan geri kalmıyordu. Böylesi hassas bir görüşmeyi Beneš'i şahsen tanıyan ve onunla doğrudan ilişki kurmuş birinin yürütmesinin daha iyi olacağını söyledim. Bu isim, savaştan önce Prag rezidentimiz olan, ancak Beneš'in önerdiği Yugoslavya dar-

besini gerçekleştirmediği için Stalin'in emriyle hapsedilen Zubov'dan başkası olamazdı. Molotov bu meseleyi nasıl uygun görüyorsam öyle çözmem gerektiğini söylüyordu. Bu operasyonla ilgili olarak sorumluluk almak istemediği açıktı. Onun tek ilgilendiği sonuçlardı. Talimata göre, mesajı Beneš'e ulaştırdıktan sonra, cevabını beklemeden on iki saat içinde Prag'dan ayrılmam gerekiyordu.

Pyotr Zubov'u yanıma alarak Ocak 1948'de trenle Prag'a gittim. Prag'a indiğimizde, önce elçiliğe uğradık. Kendimizi bir Sovyet ticari misyonunun üyeleri olarak tanıtarak mütevazı bir otele yerleştik. Zubov Eylül 1946'dan beri emekliydi. Hapishanede Rodos'un uyguladığı işkenceler nedeniyle sakat kalmıştı. Belirgin şekilde topallıyor ve ancak bastonla yürüyebiliyordu. Zubov Prag'da rezidentken, savaşın arifesinde Beneš'in kontrol subayı ve kurtarıcısı olmuştu.

Beneš, Prag'daki resmi temsilcilerimiz aracılığıyla ciddi bir baskı altına alınmıştı ve daha fazlası da kapıdaydı. Zubov, Prag'da geçirdiğimiz bir haftada, yeteneklerini ve eski ilişkilerini kullanarak Beneš'le Prag'ın merkezinde yer alan Graçanski Sarayı'ndaki konutunda on beş dakikalık bir görüşme yapmayı başarmıştı. Zubov görüşme esnasında "esaslı değişimler" yaşanacağını söylemiş, mevcut liderliğin ya da başka bir yönetimin bunun önüne geçemeyeceğini ifade etmişti. Zubov'un şahsi kanaati, pürüzsüz ve kansız bir geçişin ancak Beneš'le mümkün olabileceği yönündeydi. Bu iki hasta adam, ömürleri boyunca bir daha hiç bir araya gelmediler.

Görevi tamamladıktan sonra, Moskova'ya giden ilk trene bindik. Zubov talimatlar uyarınca Beneš'e bir cevap beklemediğini söylemiş, bunun gayriresmî bir mesaj olduğunu belirtmişti. Zubov bana izlenimlerini aktarırken, Beneš'in Çekoslovakya'da yaşanacak bir kargaşa ve şiddet ortamına mani olmak için ne yapabileceğini düşünen bitkin ve hasta bir adam olduğunu söylemişti. Sınırı geçtiğimizde, görev planı uyarınca partinin yerel bölge komitesinin binasına gidip Molotov'a şifreli bir mesaj gönderdim. Mesajın bir kopyası da o zamanlar devlet güvenlik bakanı olan Abakumov'a iletilmişti. Bu mesaj, Zubov'un Leo kod ismiyle görüşmeyi gerçekleştirdiğini ve mesajı yerine ulaştırdığını bildiriyordu. Beneš'in iktidarı Gottwald'a devretmesiyle, Prag'daki siyasi kriz bir ay içinde son buldu.

Savaşın sona ermesiyle güvenlik bürokrasisindeki konumum daha da güçlenmişti. Başkanlık ettiğim Dördüncü Daire'nin zaferdeki payı büyüktü. Savaşta en önemli nişanları alan yirmi sekiz çekist içinden yirmisi Dördüncü Daire subayıydı. Aralık 1945'te, ÇEKA'nın kuruluş yıldönümlerinde yapılan yıllık NKGB/NKVD toplantısında konuşma

yapma ayrıcalığına eriştim. Resmî raporu sunduktan sonra, yeni kurulan Devlet Güvenlik Bakanlığı'na (MGB) bağlı parti komitesine üye seçildim. NKGB 1946 baharında yerini MGB'ye bıraktı ve uzun yıllar komiserlik olarak hizmet veren kurum bakanlık statüsüne kavuştu. Stalin'in NKGB'ye biçtiği yeni rol, istihbarat bürokrasisinin rüştünü ispat ettiği ve çalışmaların bir düzene oturduğu anlamına geliyordu.[8]

Temmuz 1945'te savaş sona ermiş ve Potsdam Konferansı'na günler kalmışken, Stalin NKGB/NKVD rütbelerinin Kızıl Ordu'daki rütbelere benzer bir şekilde dönüşüme uğraması yönünde bir emir imzaladı. Fitin'e ve bana, Bakanlar Kurulu kararıyla korgenerallik (iki yıldız) rütbesi verildi. Eytingon aynı emir kapsamında tümgenerallik (tek yıldız) rütbesine getirildi. Soyadım Sovyet basınında ilk ve son kez o zaman yer alacaktı.

Soğuk Savaş 1946 yılının sonuna doğru tehlikeli bir dönemece girerken, bu durum Sovyet istihbaratında önemli bir yeniden yapılandırmaya yol açıyordu. Ordu ve donanma istihbaratı verileri yeterli düzeyde değerlendirmeye almıyordu. Yalta'dan önce istihbarat servislerinin düzenlediği bir dizi konferansa başkanlık eden Molotov, tüm bu servislerin merkezi bir istihbarat dairesinde bir araya toplanmasını önerdi. Stalin öneriyi kabul etmişti. Fitin'in başkanlık ettiği MGB Birinci Direktörlük (dış istihbarat) ve Savunma Bakanlığı'nın paralel istihbarat dairesi GRU'dan oluşan bir İstihbarat Komitesi kuruldu. Güvenlik Bakanlığı'nda Ortadoğu, Avrupa, Balkanlar ve Asya'da bir savaş ya da bölgesel çatışma yaşanması halinde, aldatma operasyonlarından (sabotajlar) ve istihbarattan sorumlu özel bir servisin bulunmasına karar verildi. Savunma Bakanlığı'nda da benzer bir yedek birim oluşturuldu. Böylelikle, operasyonlar bakanlıklar ve İstihbarat Komitesi arasında paylaştırılmış oluyordu.

Geriye dönüp bakınca, istihbarat verilerini çözümleyecek bir birim oluşturmak gibi mantıklı bir fikrin yanlış şekilde uygulandığını açıkça görüyorum. Operasyonlar olduğu yerde bırakılmalı ve İstihbarat Komitesi faaliyetleri inceleme yapmakla sınırlanmış, tüm resmî dairelerden gelecek gizli bilgilerin değiş tokuş edildiği bir takas odası şeklinde işlemeliydi. İstihbarat Komitesi'yle 1946 ve 1947'de yapısal bir sadeleşme sağlanmış gibi gözükse de, bu süreç neticede mevcut istihbarat yapılarının zayıflamasına yol açacaktı.

MGB ve GRU operasyonları bu servislerin, emrinde oldukları daha büyük ordu ve güvenlik yapılarıyla bütünleşmesine bağlıydı. MGB is-

8. NKVD aynı zamanda İçişleri Bakanlığı'na (MVD) dönüşüyordu.

tihbarat servisi karşı istihbarat birimleriyle kurulan işbirliğine güveniyordu. GRU ise genelkurmay bünyesindeki diğer bölümlerle işbirliği içindeydi. Ne GRU ne de MGB istihbaratı sızmalara yönelik kendi başlarına öncelik ve hedefler ortaya koyabilecek yeterlilikte değildi. Her ikisi de, ordu ya da güvenlik liderliğinin bünyesinde görev yapan uzman memurlardan oluşuyordu. Yeni sistemde, askerî üst komutanın ya da Güvenlik Bakanlığı'nın atacağı adımlar ilk olarak Stalin ve sonra İstihbarat Komitesi'nin başkanı Molotov'a gidiyor, böylece karar verme sürecine yeni bürokrasi dişlileri ekleniyordu.

Yurt dışında ulusal güvenlikten sorumlu temel birim olarak faaliyet yürüten eski NKVD/NKGB istihbaratı, şimdi esas olarak diplomasiyle meşgul olan ve Molotov tarafından denetlenen Dışişleri Bakanlığı'nın alt bileşenlerinden birine dönüşüyordu. Göçmen örgütlerine, Amerikan ve İngiliz istihbarat servislerine sızmak, Baltık bölgesi ve Batı Ukrayna'daki milliyetçi hareketlerle mücadele eden ulusal güvenlik güçleriyle işbirliği yürütmek gibi son derece başarılı işler yürüten NKVD/NKGB etkinliğini yitirmeye başlamıştı. İstihbarat Komitesi'nin kuruluşu, ABD'de Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) kuruluşuyla aynı zamana rastlıyor. Bu komiteyi, CIA'e meydan okumak gibi yersiz bir tepkinin ürünü olarak görebiliriz.

Sovyetler Birliği dağılmış olsa da, istihbarat servisinin bugün Rusya'da etkin bir operasyon yürütebilmesinin güvenlik kurumlarıyla bütünleşebilmesine bağlı olduğunu düşünüyorum. Şu anda vergi tahsilâtı, uyuşturucu ve gümrük denetimi gibi alanlarda güvenlik operasyonları yürütebilecek bağımsız bir kurumdan söz edemeyiz. Batı'da, tüm bu sistemler, yerleşmiş bir otoritenin yanında ciddi denetim mekanizmalarına da sahipler. Rusya'da ise bunlar henüz oluşum aşamasında. Bir değerlendirme ve çözümleme birimi, istihbarat verilerini bağımsız bir şekilde ele almalıdır. Bu süreç, nüfuzlu politikacıların bürokratik çıkarları yüzünden aksaklığa uğramamalıdır. Bu görüşe Stalin'in istihbarat operasyonlarının GRU ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'na bağlı yeni kurulmuş Birinci Genel Direktörlük'ün (dış istihbarat) bünyesinde toplanması talimatını verdiği 1951 ve 1952 yıllarında adım adım ulaştık. İstihbarat Komitesi Dışişleri Bakanlığı bünyesinde bir alt birim olarak kalırken, Batı'dan kaçarak bize sığınan Burgess ve Maclean 1952'de burada çalışmaya başladılar.

1991'deki başarısız darbe girişiminden sonra, Gorbaçov ve Yeltsin, güvenlik servisleri üzerinde parlamenter bir mekanizmayı ve kamu denetimini geliştirmek yerine, aynı hataya düşerek çözümleme ve operasyon sürecini birbirine karıştırdılar ve yurt dışı faaliyetleri için hâlâ

eski KGB teşkilatına bel bağlayan bir Dış İstihbarat Servisi yarattılar. Ulusal güvenlik çıkarlarıyla rutin işleyiş arasındaki uyumsuzluk bu yapının en zayıf yönlerinden biri olmaya devam ediyor.

İstihbarat Komitesi'ne ilk olarak Molotov ve sonra Andrey Vişinski başkanlık etti. Vişinski'den sonra bu koltuğa oturacak olan Valerian Zorin, daha sonra Birleşmiş Milletler'de Sovyet temsilcisi oldu. Komitenin birçok toplantısına katıldım. Vişinski'nin başkanlığı yalnızca üç ay sürmüştü. Görevde kaldığı süre boyunca hassas belgelere imza atmamış, bu sorumluluğu yardımcılarına bırakmıştı. Her seferinde, "Bu ciddi görev için yeterliliğim bulunmuyor." diyordu.

Vişinski, istihbarat konularında yetersiz olduğunu Yoldaş Stalin'e iki kez bildirdiğini söylüyordu. Stalin'i her ziyaretinde yardımcısını yanından eksik etmiyordu. Bu tavrıyla alınacak kararların sorumluluğunu paylaşmak istediği açıktı. Başarısızlık durumunda, sorumluluk üstlenmemenin bir yolunu arıyordu. Vişinski bu işte, aslında ifade ettiğinden çok daha yetkindi. Rahat bir anında bana, "istihbarat işi başarılardan ziyade alınan kötü sonuçlarla ilişkilendirilir" demişti. Bu makam başarılarınız dolayısıyla kendinizi güvende hissedeceğiniz bir yer değildi, çünkü başarısız olma riskiniz çok daha yüksekti. Vişinski başka bir göreve nakli için Stalin'i ikna etti ve üç mutsuz ayın ardından İstihbarat Komitesi başkanlığından alınarak yerine Zorin getirildi.

Tüm bu olan bitenin ortasında, Haziran 1946'da, Merkulov devlet güvenlik bakanlığındaki görevinden azledildi. Güvenlik servisinin Moskova'daki geleneksel 1 Mayıs gösterilerinin hazırlıkları sırasında, organizasyon hataları yaparak trafik sıkışıklığına neden olduğu söyleniyordu. Ne var ki, bunun Merkulov'u yerinden etmek için üretilmiş bir bahane olduğunu anlamam uzun sürmeyecekti.

Savaşın sona ermesiyle yapılacak ilk iş, seferberlik haline son vermek oldu. Stalin bunun ardından, ulusal güvenlik politikasında yeni önceliklerin masaya yatırılması için Politbüro'yu görevlendirdi. Beria'nın sekreterliğindeki önemli isimlerden Stepan Mamulov ve Boris Ludvigov, sonraları bana Güvenlik Bakanlığı'nın yeniden örgütlenmesi için Merkulov'un Politbüro'ya bir plan sunmakla görevlendirildiğini söyleyeceklerdi. Beria, savaştan sonra karşı istihbarat faaliyetlerinin önceliklerine dair tutarlı bir açıklama ortaya koyamadığı için Merkulov'a lanet okurken, bu saldırıya Stalin de katılıyor ve Merkulov'u ihtiyatsızlıkla suçluyordu. Merkukov'un yardımcılarının da hazır bulunduğu toplantıda, Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın üstleneceği yeni rol üzerinde konuşulacaktı. Stalin'in savunma halk komiseri olarak üstlendiği rol son bulduğu için, savaş yıllarında Abakumov'un

başında bulunduğu askerî karşı istihbarat teşkilatı SMERSH ordudan ayrılarak Güvenlik Bakanlığı'na bağlanıyordu. Eski parti aparatçiklerinden* GOSBANK (devlet bankası) ve Mossovyet (Moskova kent hükümeti) başkanı Bulganin profesyonel subaylık deneyimi bulunmamasına karşın, mareşal rütbesine yükseltilerek savunma bakanlığına getiriliyordu.

Ortada ilginç bir tablo vardı. Stalin bir şeyi anlamadığını söylüyordu. Askerî karşı istihbarat şefinin güvenlik bakan yardımcısı olarak hareket etmesinin önünde ne gibi bir engel vardı? Merkulov, Yoldaş Stalin'e tamamen hak verdiğini söylüyordu. Abakumov savunma bakanının başyardımcısı olmalıydı. Stalin bu çıkış karşısında alaycı bir üslup takınarak Merkulov'u ikiyüzlülükle suçladı ve bakanlık görevinden azledilmesini uygun gördüğünü ifade etti. Görünen o ki Merkulov Stalin'e hak vermekte fazla hevesli davranarak hata etmişti. Ancak aslında Stalin onu kovmak için bahane arıyordu. Stalin dar görüşlü, ancak dürüst bir adam olan Yoldaş Sergey Ogoltsov'un devlet güvenlik bakanı olarak atanmasını önerdi. Ogoltsov daha önce Merkez'de hiç görev almamıştı ve sadece altı ay önce Krasnoyarsk'taki MGB direktörlüğünden alınarak Moskova'ya nakledilmişti. Ogoltsov, bu göreve atanmaması için Yoldaş Stalin'e yalvarıyordu. Dürüst bir parti üyesi olarak bu makam için uygun olmadığını biliyordu. Devlet güvenlik bakanlığı yapmak için gereken deneyimden yoksundu. Stalin bunun üzerine, bakanlık görevine Abakumov'u atadı. Beria ve Molotov sessiz kalmayı seçerken, Politbüro üyesi Andrey Jdanov bu kararı coşkuyla karşıladı.

Abakumov o hafta Eytingon ve beni yanına çağırtarak, "Sizinle çalışmamaya karar vereli neredeyse iki yıl oluyor. Sizi görevden almayı önerdim, ancak Yoldaş Stalin birbirimizle iyi geçinmemiz gerektiğini söylüyor. O yüzden bundan böyle birlikte çalışacağız." diyecekti. Eytingon ve ben başlarda onun açık sözlülüğünden etkilenip rahatlamıştık. Ancak sonrasında yaşadıklarımız bize o kadar rahat olmamayı öğretecekti. Birkaç gün sonra, SBKP Merkez Komitesi bünyesindeki özel bir komisyonca düzenlenen bir toplantıya davet edildik. Lubyanka'nın ana konferans salonunda yapılan toplantıya yeni parti sekreteri Aleksey Kuznetsov başkanlık ediyordu.

Komisyon, Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın eski liderlerince işlenen "suç teşkil eden hatalar" ve ihmalleri araştırıyordu. Savunma, güvenlik ve dışişleri gibi kilit önemdeki güç merkezlerinin liderlik-

* Komünist Parti mensubu. (ç.n.)

leri ne zaman değişse, Merkez Komitesi eski liderliğin kayıtlarını yeni yetkililere teslim edilmeden önce incelemeye alan bir komisyon atıyordu.

Soruşturma konusu olan iddialardan biri de, Merkulov'un 1940'larda, özellikle de savaş yıllarında Troçki'nin takipçilerine karşı yürütülen cezai kovuşturmaları durdurduğu yönündeydi. Eytingon ve benim istihbarat başkanlığı bünyesindeki malum halk düşmanlarıyla şüpheli ilişkiler içinde olduğumuz yönündeki eski mesele birden hortlayıvermişti. Abakumov, Eytingon ve beni açıkça "suç teşkil eden suiistimaller" içinde bulunmakla suçluyordu. 1941'de, "metresler"im ve dostlarımı serbest bırakarak cezadan kurtulmalarını sağlamıştım. Aile dostumuz Raysa Sobel'e bu şekilde hakaret edilmesi çok gücüme gitmişti. Benim metresim falan yoktu. Öfkeden köpürmüş halde saldırıya geçtim. Ağzımdan şu cümlelerin döküldüğünü hatırlıyorum: "Kimsenin savaş kahramanlarının, faşizme karşı mücadelede cesaret ve bağlılıklarını ortaya koyan insanların anısına hakaret etmesine müsaade etmeyeceğim. Merkez Komitesi temsilcisinin huzurunda, savaş patlak verdikten sonra benim girişimimle serbest bırakılan çekistleri hedef alan delillerin, Yejov'un suç geleneğiyle uydurulduğunu kanıtlayacağım."

Toplantıya başkanlık eden Kuznetsov beni tanıyordu; ortak bir arkadaşımızın daçasında daha önce görüşmüştük. Araya girerek bu meselenin kapandığını söyledi. Mesele kapanınca oradan ayrıldım.

Ofisime döner dönmez Serebriyanski, Zubov, Prokubuk, Medvedev ve 1930'larda tasfiyeye uğramış diğer subayları çağırarak derhal emekliye ayrılmalarını önerdim. Yok yere dikkatleri üzerlerine çekmemeleri gerekiyordu. Zubov ve Serebriyanski bilhassa tehdit altındaydılar, çünkü onların soruşturmasıyla Abakumov bizzat ilgileniyordu.

1938'den sonra, ilk defa resmî izin kullanarak Temmuz 1946'da, karım ve çocuklarımla birlikte Riga'daki Baltık tatil bölgesi Mayori'ye gittim. İlk birkaç gün ordu misafirhanesinde kaldıktan sonra tanınmış Letonyalı yazar Vilas Lotis evinde kalmamız için bizi davet etti. Lotis, Letonya'da güvenlik halk komiserliği ve başbakanlık gibi görevlerde bulunmuştu. Moskova'ya döndüğümde, Güvenlik Bakanlığı baş sekreteri Çernov, resmî bir açıklama yaparak başında bulunduğum Dördüncü Direktörlük'ün (gerilla savaşı) resmen feshedildiğini ve faaliyetlerine son verildiğini bildirdi. Direktörlükten geriye bir şey kalmadığı için, buradaki personelden nasıl yararlanılacağı yönünde bakana bir öneri götürmem isteniyordu. İstihbarat Komitesi'ne başkanlık eden Molotov ve güvenlik bakanı Abakumov'un arasında kalmıştım.

Buna karşın, hâlâ nükleer istihbarattan sorumlu S Dairesi'nin başındaydım. Ogoltsov'dan öğrendiğim kadarıyla, Abakumov Bir Numa-

ralı Sorun Özel Devlet Komitesi'ndeki görevimin devam etmesinden oldukça rahatsızdı. Abakumov'un makamı dolayısıyla Kremlin'e ve birçok bakana doğrudan erişim imkânı vardı, ancak atom programı yetki alanı dışında kaldığından, beni görevimden etmeyi başaramamıştı.

Yeni İstihbarat Komitesi'nin, GRU ve MGB istihbarat başkanlıklarını bir araya toplaması bekleniyordu. Bu şekilde, GRU ve MGB'nin ajan yerleştirme ve nükleer silahlar konusunda istihbarat toplama faaliyetlerini koordine etmekle yükümlü S Dairesi'yle aynı işe soyunuyordu. S Dairesi'nin yeni yeri ne olacaktı? Altında çalışacakları bir çatı olmadan S Dairesi ve İstihbarat Komitesi nasıl faaliyet yürütecekti? Bu durum, 1946'nın sonuna doğru, acil bir mesele olarak karşımıza dikilmişti. Beria'yla bir toplantı ayarlayamasam da, konuyla ilgili bir telefon görüşmesi yapmayı başarmıştım. O zaman başbakan yardımcısı ve Politbüro üyesi olan Beria'ya S Dairesi'nin –dolayısıyla Bir Numaralı Sorun Komitesi'nin Özel İkinci Dairesi'nin– hangi teşkilat altında görevlendirilmesi gerektiğini ve statüsünün ne olacağını sordum. Aldığım cevap karşısında şaşkına dönmüştüm.

Beria, "Böyle bir karar için kendi bakanına başvur," deyip telefonu kapatmıştı. Hâlâ bakanım diyebileceğim biri varsa bu, Abakumov'du ve onun beni desteklemeyeceğini biliyordum.

Vakit kaybetmeden S Dairesi'nin çalışmalarının İstihbarat Komitesi'ne aktarılmasını önerdim. Atom meselesinin önemi göz önüne alındığında, bu dairenin başına bilimsel ve teknolojik istihbarat direktörünün getirilmesi gerekiyordu. Bu görevde istihbarat faaliyetleri için bu dairenin desteğini almış olacaktı. Bilimsel ve teknolojik istihbaratın başına Lev Vasilevski atandı, ancak Molotov onu bu görevde sadece altı ay tuttu. Daha önce de bahsettiğim gibi, antisemitik kampanya sonucunda komiteden atıldı ve 1948'de emekliliğe ayrılmasına müsaade edildi.

İstihbarat bürokrasisi içindeki yerim, Eylül 1946'da Merkez Komitesi'nin beni Devlet Güvenlik Bakanlığı'na bağlı aldatma ve istihbarat operasyonlarından sorumlu Bir Numaralı Özel Büro'nun başına getirmesiyle, çözüme kavuştu. Görevim, savaş durumunda ya da Sovyetler Birliği içinde çatışma ortamı doğuracak gerilimler yaşanması halinde, hızlı biçimde daha büyük bir direktörlük içinde örgütlenecek bir idare kurmaktı. Eytingon yardımcım olarak atanmıştı.

Ordu bünyesinde özerk bir birimin başında bulunuyordum ve konumumu korumayı başarmıştım. Abakumov beni savaş yıllarında edindiğim ayrıcalıklardan yoksun bırakmayacak kadar kurnazdı. Da-

çamız elimizden alınmamıştı ve Abakumov hükümetten ek primler alan ve özel gıdalara erişimi bulunan görevlilerin yer aldığı listeden ismimi çıkarmamıştı. Ancak konumum bir yönüyle değişmişti. Daire başkanlarının katıldığı ve bakanın başkanlık ettiği toplantılara savaş yıllarında olduğu gibi düzenli olarak davet edilmiyordum.

Abakumov ve ben böylece birbirimizin yoluna çıkmamış oluyorduk, ancak bu durum Abakumov'dan beklenmedik bir telefon almamla değişecekti. Abakumov telefonda "Bu senin çocuklarının Stalin'i öldürme planları hakkında duyduklarım da nedir?" diye soruyordu.

"Ne demek istiyorsunuz?" diye sordum.

"Ne söyledimse onu" diye yanıt verdi.

"Çocuklarımın kaç yaşında olduğundan haberiniz var mı?" dediğimde,

"Ne fark eder?" yanıtını aldım.

"Bakanım, bunu size kim söyledi bilmiyorum, ancak suçlamanın doğru olmasına imkân yok, çünkü küçük oğlum üç, büyüğüyse beş yaşında." diye yanıt verdim.

Abakumov sert bir şekilde telefonu kapadı ve bir yıl boyunca ondan haber alamadım. Doğrudan ona bağlı olmama rağmen, benimle hiç görüşmedi. Sorunları telefonda hallediyor, kesinlikle yüz yüze görüşmüyorduk.

1946 sonu ve 1947 başlarında, istihbarat bürokrasisinin yeniden örgütlenmesi esaslı bir şekilde sürüyordu. Ajanların İstihbarat Komitesi ve benim dairem arasında yer değişimi ve paylaşımı için yarım yıl harcanmıştı. Savaş yıllarında, Dördüncü Direktörlük'te emrim altında telsiz haberleşmesini denetleyen William Fisher, İstihbarat Komitesi'ne nakledildi. Abakumov'un başyardımcısı Ogoltsov'un desteğiyle Molotov'un yardımcısı Fedotov'a itiraz ederek, dairemin kendi telsiz santrali olması gerektiğini söyledim. Nihai karar beni memnun etmeyecekti. Hem İstihbarat Komitesi hem de daire aynı telsiz santralini kullanacaktı. Yasa dışı ajanlardan sorumlu dairenin direktörlüğüne getirilen Aleksandr Korotkov, ilerde Batı Avrupa'daki yasa dışı şebekelerin başında Rudolf Abel ismiyle tanınacak olan Fisher'dan faydalanmak için bir plan geliştirmişti.

Onay için masama gelen bu plan dâhilinde, Norveç'in Bergen ile Fransa'nın Le Havre ve Cherbourg şehirlerinde yer alan askerî üs ve tesislere sızmak öngörülüyordu. Plana şiddetle karşı çıktım. Fisher yasa dışı telsiz haberleşmemizin geliştirilmesi için yurt dışında çok daha faydalı olabilirdi, ancak bunu faaliyetteki ajan şebekelerini riske atarak yapamazdı. Yasa dışı telsiz operatörleri ve yasa dışı ajanlar ya karı koca olmalı ya da bir haberci üzerinden iletişime geçerek birbir-

lerinden ayrı çalışmalıydılar. Bu sayede, topluca yakalanma ve tüm şebekenin tehlikeye girme riski en aza indirilmiş oluyordu. Kızıl Orkestra, savaş yıllarında bu temel kuralı çiğnediği için müthiş kayıplar vermişti. Korotkov, ajan şebekesini yönetme ve telsiz operatörlerini denetim altına alma faaliyetlerini bir araya toplaması için Fisher'e baskı yapıyordu.

Fisher'ın yurt dışı seyahati hakkında 1947'nin sonuna kadar bir karara varılamadı. Fedotov'a giderek Fransa, Norveç, Birleşik Devletler ve Kanada'daki şebekelerimizden geriye ne kaldığını belirlemek adına, Fisher'ı hem Batı Avrupa hem de Kuzey Amerika'ya göndermeyi önerdim. Görevi, askerî tesisler ve mühimmat depolarına erişim sağlamaktı. Soğuk Savaş geriliminin yükselmesi durumunda, Amerikan ikmalinin Avrupa'ya ne hızda ulaşacağını mutlaka öğrenmemiz gerekiyordu.

Eytingon, Fisher'ın Amerikan vatandaşlığına geçmesini ve Moskova'yla iletişim için kendi telsiz haberleşme sistemini kurmasını öneriyordu. Fisher'ın eski istihbarat kaynaklarına güvenmemesi gerektiğinin ısrarla altını çiziyordum. Önce yeni ve güvenilir ilişkiler kurmalı, 1930'lar ve 40'larda kullandığımız ilişkileri daha sonra soruşturmalıydı. Ancak onlarla irtibata geçmek hiçbir durumda tümüyle kendi vereceği bir karar olmalıydı. Onlara Fisher'ın Batı'ya gideceğine dair tarafımızca bir bilgi sağlanmayacaktı.

Fisher'ın temel hedefleri, ABD'nin Batı Yakası'nda, Long Beach askerî tesislerine yakın bir bölgede yer alıyordu. O zamanlar hâlâ Komünistlerle şiddetli bir iç savaş yürüten Çinli milliyetçilere gönderilen Amerikan askerî teçhizatı hakkında rapor hazırlaması emredilmişti.

Fisher, Kaliforniya'daki muhbir ajanlardan ve Brezilya, Meksika ve Arjantin'de Çekoslovakya göçmeni kılığında MGB bünyesinde yasa dışı faaliyet yürüten isimlerden oluşan yeni bir şebeke kurdu. Muhbirler, Pasifik kıyısındaki Amerikan limanlarından Uzakdoğu'ya askerî teçhizat ve cephane sevkiyatı yapıldığını bildiriyordu. İş bahanesiyle düzenli olarak ABD'ye gelen Latin Amerika'daki yasa dışı MGB ajanları, sabotaj operasyonlarında uzmandılar. Almanlara karşı gerilla savaşına katılmışlardı. Bu ajanlar arasında Vladimir Grinçinko, Mihail Filonenko ve Troçki'nin sekreterliğini yapmış Afrika kod adıyla da bilinen Maria de la Sierra da yer alıyordu. Güney Amerika'da konuşlanmış olan MGB subayları, Merkez'den aldıkları emirler uyarınca, Kaliforniya'daki muhbirlerin sabotaj operasyonlarında bulunmasını sağlayabilirdi. Albay Filonenko ve karısı Arjantin, Brezilya ve Paraguay'da bulundukları sırada kendilerini Şanghay'daki Çinli Komünistlerden kaçan Çek sanayiciler olarak tanıtmışlardı. Filonenko çifti Kaliforniya'daki Çinlilerle ilişkiye geçtiler. Uzakdoğu'ya askerî

teçhizat taşıyan Amerikan gemilerine patlayıcılar yerleştirmek için bu insanlardan faydalanabilirlerdi. Filonenko, riski en aza indirmek için ABD'ye yerleşmemiş, düzenli ziyaretler yapmakla yetinmişti. Ancak Amerikan gemilerine yönelik sabotaj emri hiçbir zaman gelmeyecekti.

Fisher'ın, Batı Yakası'ndaki Alman göçmenleri kullanan başka bir şebekesi daha vardı. Fisher akıllıca bir kararla, Ernest Wollweber'in bir dönem asistanlığını yapmış olan Kurt Wissel'i şebekeye almıştı. Wollweber, savaştan önce, Avrupa'da sabotaj eylemlerinde uzman bir isim olarak öne çıkmıştı. Wissel, Norfolk ve Philedelphia'ya yakın bir bölgede bulunan bir Amerikan gemi yapım şirketinde yüksek mühendislik gibi hassas bir mevkie yükselmeyi başardı ve Almanlarla ilişkiler kurdu. Ek gelir arayan tersane işçileri ve teknik personel aracılığıyla sabotaj eylemleri için bir altyapı oluşturdu. 1949 ve 1950'ye gelindiğinde, liman tesislerinin etrafında stratejik olarak konuşlanmış güvenli evlerimiz bulunuyordu.

1940'ların sonuna doğru, Wissel ve Filonenko'ya Sovyet yapımı patlayıcılar sağlamak konusunda ciddi bir istek vardı. Bu öneriye karşı çıkıyordum, çünkü insanlarımızı sebepsiz yere tehlikeye atmanın lüzumu yoktu. Kore Savaşı'nın yarattığı kriz 1950 sonbaharında doruğa ulaşmışken, yerli malzemeler kullanarak patlayıcılar üreten uzmanlarımız, Latin Amerika'dan ayrılarak iki ay süreyle ABD'ye yerleştiler. Ancak yeteneklerini sergilemeleri gerekmeyecekti. Beklenen emir gelmeyince güvenli bir şekilde Arjantin'e döndüler ve Viyana üzerinden Moskova'ya geldiler.

Fisher Moskova'ya izne geldiğinde, Abakumov ya da Molotov tekrar Orlov meselesini açmıştı. Şiddetle itiraz ederek Merkez Komitesi'nin Orlov'u izlemeyi yasaklayan emrini hatırlattım. Orlov takip edildiğini ya da yakınlarına ulaşmaya çalıştığımızı çok geçmeden fark edecekti. Orlov'u izlemek için Fisher'ı kullanma fikri, Uzun kod adını kullanan Aleksandr Korotkov'dan gelmişti. Korotkov Fransa'daki yasa dışı şebekenin faaliyetleri kapsamında Orlov'un asistanı yapılmak istenmişti ve 1930'larda Orlov Fransa'dayken, Fisher'ı onun telsiz operatörü yapmak yönünde terk edilmiş bir plan olduğundan haberdardı.

Korotkov daha sonra Fisher'ın mahvına yol açacaktı. Fisher'a yardım etmesi için 1953'te Fin asıllı MGB subayı Reino Hayhanen'i görevlendirdi. Hayhanen güvenlik kurallarını ihlal eden ve MGB'nin parasını zimmetine geçiren bir alkolikti. Moskova'ya çağrılmasının ardından, ABD'ye sığınarak Fisher'a ihanet etti.[9]

9. Aleksandr Korotkov, deneyimli bir istihbarat subayıydı. Kayınpederi ile Orlov yakın arkadaştı. P. A. Sudoplatov'a göre, "Korotkov uzun boylu, siyah saçlı ve mavi gözlü, yakı-

Kore Savaşı sırasında ABD'deki sabotaj planlarını hayata geçirmedik. Fisher yeni bir görev üstlenerek, MGB istihbaratı bünyesinde yasa dışı ajanlardan sorumlu dairenin yetki alanına girdi. Ancak hâlâ ondan faydalanmak konusunda planlarım vardı. 1951 ya da 1952'de yeni güvenlik bakanı İgnatyev GRU'ya ve benim daireme bir talimat göndererek savaş halinde ya da Sovyet sınırında askerî bir gerginlik yaşanması durumunda Amerikan mühimmat depoları ve askerî hava alanlarını hedef alacak ortak bir saldırı planı hazırlamamızı istedi. Sabotaj yapılacak yüz hedef belirleyerek bunları nükleer silahları taşıyan Amerikan uçaklarının konuşlandığı askerî üsler; Amerikan ordusuna Avrupa ve Uzakdoğu'da destek sağlayacak mühimmat ve teçhizatın tutulduğu askerî tesisler; Avrupa, Ortadoğu ve Uzakdoğu'da sınırlarımıza yakın bölgelerde konuşlanmış, Amerikan ve NATO güçlerinin kullandığı petrol hatları ve yakıt sevkiyat sistemi olmak üzere üç gruba ayırdık.

Fotoğraf metinlerinin sıralı çevirisi (Orijinal metinde 244. Sayfa):

- Pavel Sudoplatov (sağda) henüz on dört yaşında Batı Ukrayna'da genç bir ÇEKA üyesiyken. Yanında ÇEKA subayı olan ağabeyi Nikolay görülüyor. Fotoğraf 1921'de, Nikolay ölmeden iki hafta önce çekilmiş.

şıklı bir adamdı. Yasa dışı ajan olarak Fransa'da kaldığı iki yılda, Rudolf Klement ve Georgi Agabekov gibi Troçkist harekete mensup önemli isimleri ve taraf değiştiren ajanları ortadan kaldıran Türk bir suikastçıyı denetledi.

"Korotkov, 1930'lardaki tasfiyelerin yarattığı belirsizlik ortamı sürerken, Moskova'ya döndü ve Türkün gözden düşmüş eski NKVD liderliği hakkında dostça ifadelerde bulunduğunu söyleyerek kendini sağlama almaya çalıştı. İhbar mektubunu okuduğum zaman, Korotkov'a güvenilemeyeceğini anladım. Daha sonra, Yahudilere yönelik tasfiyeler başladığı zaman, güvenlik bürokrasisindeki lider konumunu koruyabilmek için iki çocuğunun annesi Yahudi karısından boşandı. Türkü ölümcül bir kalp rahatsızlığı olmasına rağmen, 1940'ların sonunda yasa dışı rezident olarak Ankara'ya gönderdi. Böylece konumunu kullanarak ondan kurtulmuş olacaktı.

"Korotkov, hayat hikâyesinin yer aldığı dosyaya parçası olduğu kirli işleri –bu iki tasfiye kastediliyor–de ekliyor. Dosyasında, Ekim Devrimi'nin Sovyet halkına mutluluk getirdiğini, ancak babası Novosibirsk Ticaret Bankası'nın üst düzey yetkililerinden biri olduğu için kendi ailesini mahvettiğini söyleyerek geçmişini dramlaştırıyor. Asansör operatörü olarak yeni bir hayata başlamak zorunda kalıyor. Sonra iyi bir evlilik yaptığını, Almanca öğrendiğini, yasa dışı casusluk eğitimi aldığını ve Dış İstihbarat Dairesi'nde kıdemsiz bir istihbaratçı olarak göreve başladığını öğreniyoruz. Korotkov, 1940 ve 1941'de, Almanya'da yardımcı rezident olarak bulunuyor ve Korsikalı, Kıdemli Subay ve oyun yazarı Adam Kukoff gibi Kızıl Orkestra'nın Almanya şebekesini yöneten üç önemli ajanla ilişki kuruyor.

"Korotkov tanık sıfatıyla Beria'nın yargı sürecine katıldı ve onu dış istihbaratla şüpheli ilişkiler kurmakla suçladı. Bundan kısa süre sonra, tümgeneralliğe yükseldi ve 1950'li yılların ortalarında KGB'nin birinci başkan yardımcısı oldu. Serov'la iyi ilişkiler geliştirmişti ve birlikte sık sık tenis oynuyorlardı. Şelepin, 1958'de Serov'un yerine KGB'nin başına geçince, Korotkov'u KGB temsilcisi olarak Doğu Almanya'ya gönderdi. Bana Korotkov'un Ağustos 1961'de Serov'la tenis maçı yaparken kalp krizinden öldüğünü söylediler."

- Sudoplatov 1942'de NKVD'ye bağlı özel görevlerin başındayken.
- Sudoplatov'un 1935'te çekilmiş bir fotoğrafı.
- Emma Kaganova 1935'te savaş öncesi NKVD üniformasıyla.
- NKGB (Devlet Güvenlik Halk Komiserliği) başkanı V. N. Merkulov, 1943-1946.
- Nikolay Yejov, NKVD şefi, 1936-1938.
- Sudoplatov'a Kremlin'in tüm bölümlerine erişim izni sağlayan 7 Kasım 1941 tarihli geçiş kartı.
- Sudoplatov 1945'te nükleer casusluk bürosunun başındayken.
- Lev Vasilevski (solda) 1938'de Barselona yakınlarında bir gerilla eğitim kampında. Ön sırada üniformasız halde Aleksandr'ın Orlov'un yardımcısı Grigori Siroyezmkin görülüyor.
- Zoya Ribkina (sağda) 1942'de İsveç'te Büyükelçi Aleksandra Kolontay ile birlikteyken.
- Heine ve Max kod isimleriyle bilinen Aleksandr Demyanov, Moskova, 1943.
- Moskova Yidiş Devlet Tiyatrosu direktörü ve SSCB Anti-Faşist Yahudi Komitesi başkanı Solomon Mikhoels 1943'te New York'ta Helen Hayes'in elini sıkarken.
- Ramon Mercader, namıdiğer Frank Jacson, Troçki'nin korumaları tarafından dövüldükten sonra başına aldığı yara için tedavi beklerken.
- Ramon Mercader, Moskova, 1962.
- Leonid Eytingon 1950'de Kalifoniya doğumlu kızı Svetlana ile birlikte.
- Manhattan Projesi'nde görevli güvenlik ajanlarınca çekilen bu fotoğrafta San Francisco rezidenti Grigori Kheifetz (sağda), yerine gelecek olan Grigori Kasparov (solda) ile birlikte görülüyor. İkisinin arasında Kaliforniya Üniversitesi Radyasyon Laboratuvarı'nda görevli kimyacı Dr. Martin Kamen yer alıyor.
- İgor Kurçatov.
- Enrico Fermi. (Argonne Ulusal Laboratuvarı)
- Robert Oppenheimer. (Los Alamos Ulusal Laboratuvarı)
- Leo Szilard. (Argonne Ulusal Laboratuvarı)
- Sudoplatov 1977'de Eytingon ile birlikte.
- Pavel Sudoplatov, 1993. (Josef Kogan)

1950'lere gelindiğinde Norveç, Fransa, Avusturya, Almanya, Birleşik Devletler ve Kanada'daki askerî tesislere erişim imkânı bulunan ajanlara sahiptik. NATO'nun stratejik önemdeki askerî tesisleri çevresinde gerçekleşecek her türlü sıra dışı hareketlenmeyi sürekli takip edecek bir sistem kurmayı planlıyorduk. ABD'deki en önemli yasa dışı rezidentimiz Fisher, rutin siyasi istihbarat toplama işini bırakarak muharebe gruplarımızla kalıcı ve güvenilir bir telsiz haberleşmesi kuracaktı. Latin Amerika'daki yedek muharip birlikler, mevsimlik işçi kılığında Meksika üzerinden kuzeye doğru hareket etmeye hazırdılar.

Ticari faaliyetlerini genişleten Filonenko ve Grinçinko, Latin Amerikalı mevsimlik hasat işçilerine uygun çalışma koşulları teklif ediyorlardı. İki yıl boyunca, ihtiyatı elden bırakmadan güvenli evlerden oluşan bir şebeke ve bunu destekleyen bir altyapı oluşturuldu.

II. Dünya Savaşı sırasında, Vlasov ordusunda hizmet veren emektar ajanımız Prens Gagarin, Sovyet karşıtı bir göçmen rolüne soyunarak Avrupa'ya yerleşmişti. Liman ve hava alanlarını hedef alacak sabotaj eylemleri için bir altyapı hazırlamakla görevlendirilen Gagarin Almanya'dan Fransa'ya geldi. Görevleri arasında, savaş halinde ya da gerilimin yükselmesi durumunda Paris'in banliyölerindeki NATO karargâhlarını işlevsiz kılacak bir muharebe grubu örgütlemek de vardı. Petrolü rafine ederek yakıta dönüştürme ve depolama işinde uzman bir grupla görüştüm. Bu uzmanlar, Batı Avrupa'daki önemli boru hatlarının yerleşimi ve petrol tesisleri hakkında bir inceleme sundular. Petrol rafinerileri ve boru hatlarında görevli personel arasından bizim için çalışacak yeni ajanlar bulmaları için subay ve ajanlarımıza talimat verdik.

1952'de, Fisher'ın Amerikan vatandaşlığına geçtiği ve gizli bir hayat sürmeye başladığı yönünde bir bilgi aldım. Farklı uğraşları olan bağımsız bir ressam ve sanatçı olduğunu öne sürüyordu. Biri New York ve Norfolk arasında, biri Büyük Göller'e yakın bir bölgede ve sonuncusu da Batı Yakası'nda olmak üzere üç telsiz nakil istasyonu kurmuştu. Tutuklanmadan önce, hakkında son duyduklarım bunlar oldu. Benimle birlikte Vladimir hapishanesinde yatmakta olan Gary Powers ile takas edilene kadar, Fisher'ın akıbeti hakkında hiçbir şey öğrenemedim.[10]

Abakumov'un ardından devlet güvenlik bakanlığına getirilen İgnatyev ve savunma bakanı Mareşal Vasilevski, 1952 yılında savaş çıkması ya da bölgesel çatışmaların şiddetlenmesi durumunda, Amerika ve NATO'nun stratejik önemdeki askerî tesislerine yönelik bir eylem planı kabul ettiler. Planın altında benim ve dönemin GRU başkanı General Matvey Zakharov'un da imzası bulunuyordu. Avrupa'da büyük bir askerî teyakkuz yaşanması durumunda, ilk hamlemiz, NATO karargâhlarının haberleşme sistemine zarar vermek olacaktı, ancak Paris'e ajanlardan oluşan bir ekip yerleştirme planım beklenmedik güçlüklerle karşılaşmıştı.

---

10. Powers ve Sudoplatov, 1960-1961 yıllarında aynı hücre bloğunda kaldılar, ancak birbirlerini hiç görmediler. İdman için ayrı ayrı dışarı çıkarılıyorlardı. Sudoplatov tutuklanmadan önce, altında çalışan Özel Büro'nun Amerikan masası şefi Yarbay Nikolay Zemskov'un, Powers'ı sorgulamak üzere birçok kez Vladimir hapishanesine geldiğini hatırlıyor: "Zemskov, II. Dünya Savaşı sırasında birlikte görev yaptığım yakın dostum General Drozdov'un damadıydı, bu nedenle ara sıra beni görmeye gelir, bazı bilgilerin doğruluğunu teyit ettirmeye çalışırdı. Norveç'teki Amerikan üslerine ait 1940'ların sonuna ait bir veriyle yeni alınmış bir bilgiyi karşılaştırmamı istemişti. Avrupa dairesinin dosyalarında, ajanlarımızın 1940'ların sonunda Norveç'te yoğun bir faaliyet yürüttüğüne dair hiçbir belge bulunmuyordu. Onu Özel Büro'nun, Birinci Genel Direktörlük'ün arşivlerinden ayrı bir yerde tutulan dosyalarına yönlendirdim. Buna karşılık bana iki kilo şeker bıraktı."

Islıkçı kod adıyla bilinen ve savaş yıllarında hizmet vermiş emektar ajanlardan Nikolay Khokhlov, son zamanlarında tutarsız davranışlarda bulunmuş ve Batı'ya iltica etmişti. Asıl mesleği oyunculuk olan Khokhlov, iyi düzeyde Almanca bilmesi ve düzgün görünüşü sayesinde, Maklarski ve İlyin'in gözünde kıymetli bir ajana dönüşmüştü. Savaşın arifesinde, Moskova'daki Rus aydınları hakkında raporlar hazırlıyordu. Khokhlov'u Almanların Moskova'yı işgal etmesi durumunda, şehirde kalacak bir ajan şebekesinde muhbir olarak kullanmayı düşünüyorduk, ancak sonradan Minsk'de izinde bulunan bir Alman subayı rolüne büründü. Gauleiter Kuba'nın evinde çalışan kadın hizmetçilerle ilişkiler kurmuştu. Kuba, 1943 yılında Minsk'te yatağındayken, bombalı suikasta uğradı. Khokhlov ve kadın arkadaşları kaçtılar. Bu olayın ardından Khokhlov'u Romanya'ya götürdüm. Orada bir süre kalarak Batılı yaşam tarzına alışmaya başladı. Moskova'ya döndükten sonra, derin sızma faaliyetleri kapsamında MGB'nin yedek kadrosuna alındı. Daireme bağlı gizli personele katılması astsubay maaşı alacağı, ancak öğrenci hayatı süren sıradan bir Sovyet vatandaşı gibi yaşayacağı anlamına geliyordu. Moskova Üniversitesi'ne sınavsız kabul edilmesini sağlamıştım. Bu sayede filoloji bölümüne kayıt yaptırdı. Lisans eğitimi savaşın patlak vermesiyle yarıda kaldığı için, bu muafiyeti sunmuştum. Evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra, onu bir apartman dairesine yerleştirdim. Khokhlov, 1950'de düzenli olarak Batı'ya seyahat etmeye başlamıştı. Batılı yaşam tarzına alışmasını istiyordum. Khokhlov'a, Herr Hofbauer ismine düzenlenmiş kusursuz sahte belgeler temin edilmişti. Bizim daire bünyesinde, yasa dışı ajanların eğitiminden sorumlu şube şefi Tamara İvanova istihbaratçısı olarak görevlendirilmişti. İvanova, Macaristan ve Avusturya'da başarılı işlere imza atmış, ancak Stalin'in 1948'de yeni ajanlar aranmaması ve Doğu Avrupa'daki yasa dışı ajanların geri dönmesi yönünde bir talimat vermesiyle geri çağrılmıştı.

Khokhlov Hofbauer ismiyle Almanya, Avusturya ve İsviçre'ye birçok seyahat gerçekleştirdi. Sarışın, mavi gözlü ve yakışıklı olmasının yanında sanatçı kişiliğinden de faydalanarak Paris Operası'ndaki Gürcü asıllı bir balerinle tanışmasını istedim. Kadının NATO karargâhında görevli Amerikan subaylar ve personelle kurduğu ilişkiler gözümüzden kaçmamıştı. Khokhlov'un rahat ve kendinden emin tavırları, istihbarat toplamak üzere bir ekip oluşturmak ve kendi adıma daha da önemlisi askerî operasyonlar düzenlemek üzere yedek bir altyapı inşa etmesine yardım edebilirdi.

Khokhlov planlar hakkında bilgi almamış ve neyi tehlikeye attığını anlamamıştı. Korktuğum başıma geliyordu. Yaptığının basit bir hata

olduğunu düşünüyordu ancak bu hata benim gözümde yasa dışı bir ajan olarak tüm kariyerini mahvediyordu.

Khokhlov İsviçre'den aldığı bir akordeonu Avusturya'ya kaçırmaya çalışırken gümrükte alıkonuldu. Belgeleri incelemeye alındı ve pasaportuna saatlerce el konuldu. Olayı Moskova'ya rapor edince, Hofbauer efsanesinin sona erdiğini anladım. Sınırdaki rutin bir kontrol sırasında dikkatleri üzerine çekmişti ve artık Batılı istihbarat servislerinin onu şüpheliler listesine aldığına kuşku yoktu. Bu nedenle, askerî operasyonlarda kullanılması uygun olmazdı. Görevden affı için bana başvurdu. Ben de isteğini yerine getirdim. Kişisel dosyasında daireden görevinden çekilmesine onay verdiğimi belirtmiştim.

Khokhlov, bu olanlardan sonra, yerel bir istihbarat biriminde tercümanlık yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. Ben hapse girdikten sonra, 1954'te, savaş yıllarında Almanlarla işbirliği yapan Rus milliyetçi örgütünün lideri Georgi S. Okoloviç'i hedef alan suikast timinin başına getirildi. Olaylar Khokhlov'un aleyhine işlemeye devam edecekti. Khokhlov, CIA tarafından yakalandı ve taraf değiştirdi. CIA onu Sovyet karşıtı bir propaganda kampanyasında kullanarak meşhur edecekti. Bu hikâyeye göre, Khokhlov Okoloviç'e teslim olarak Amerikan makamlarını suikast planından haberdar etmeyi aklına koyduğunu iddia ediyor ve kendini Batı dünyasının iyiliğine adayan bir vatansever olarak tanımlıyordu. Bu iddiaları CIA'in Frankfurt'ta tertiplediği bir basın toplantısında dile getirdikten sonra, skandal patlak verdi.

En çarpıcı olansa, karısı Tatyana'nın görevi yerine getirmemesi yönünde kendisini zorladığını söylemesiydi. Kadın, Moskova'da tutuklanarak oğluyla birlikte bir yıl hapis yattı ve beş yıl süreyle Sibirya'ya sürgüne gönderildi. Khokhlov karısının Sovyet karşıtı ve ateşli bir dindar olduğunu iddia ediyor ve ondan etkilenerek saf değiştirdiğini söylüyordu. Tabii ki bu iddiaların hiçbiri doğru değildi. Khokhlov çok sonra, 1957'de, KGB tarafından bir kokteylde zehirlendiğini ve CIA'in doktorları sayesinde radyoaktif talyum zehirlenmesinden kurtulduğunu iddia edecekti.

Khokhlov, Yeltsin tarafından affedildikten sonra Mayıs 1992'de kısa süreliğine Moskova'ya geldiyse de, çok kalmadan tekrar ABD'ye döndü. Avrupa Parlamentosu'ndan Lord Bethel Yeltsin'e ricada bulunup savcılığın da onayını aldıktan sonra, Khokhlov hakkında benimle bir görüşme yapacaktı. Hikâyesi önemli detaylar çıkarıldıktan sonra önde gelen Sovyet dergilerinden *Novoye Vremya*'da (*Yeni Zamanlar*) yayımlandı. Khokhlov'un son dönem danışmanlarından, bir dönem benim de asistanlığımı yapmış olan Albay Evgeni İ. Mirkovski,

Khokhlov'un son göreve gönderilmek istemediğini söylemişti. Khokhlov aslında Okoloviç'e suikast düzenlemek üzere değil, bu işi gerçekleştirecek Alman ajanları için ön çalışma yapmak üzere gönderilmişti. Dahası, karısı ve oğlunu Avusturya'ya götürme planına karşı çıkmıştı. Tüm bunlar, iltica etmek gibi bir niyetinin bulunmadığını gösteriyor. CIA'in talimatıyla düzenlenen basın toplantısında, karısı ve kendisinin iltica hayali kurduğunu söylüyordu. Batılı makamlara aracılık etmeleri ve oğlunu yanına getirmeleri için yalvarmış ve Batı basınında büyük yankı uyandırmıştı. Mirkovski, Khokhlov'un şüpheli bir pasaportla Batı'ya gönderilmesine izin vererek hata ettiğimizi söylüyordu. Yakalandığını ve işbirliğine zorlandığını varsayıyorduk, ancak böylesi çaresiz bir durumda bile karısına bir kart yollamayı başarmıştı. Bu kart CIA taramasından geçmesine karşın, Khokhlov'un düşman denetiminde hareket ettiği yönünde bir uyarı sinyali taşıyordu. Bu uyarının anlaşılamaması onun için talihsizlik oldu. Khokhlov kendisiyle çalışması için görevlendirdiğimiz diğer iki ajanı ihbar etmeye zorlandı ve bu ajanlar Amerikalıların eline düştü. Amerikalılar merkez şefi Yarbay Saul Okun'u yakalamak üzere Viyana'da tuzak kurmuşlardı. Khokhlov'u denetleyen subaylarımız bu tuzağı savuşturdular. Khokhlov yüzüstü bırakılarak kendisine biçilen rolü oynamaya zorlanacaktı.

Khokhlov sonraları, CIA'le süren çekişmeleri hakkında bir kitap yazdı. Kitapta kendisini Komünizm karşıtı bir Rus vatanseveri olarak tanımlayıp, savaş yıllarında operasyonlara katılmış uzman bir gerilla olduğunu söylüyor, ancak başarısız istihbarat kariyerinden hiç söz etmiyor. Khokhlov, CIA tarafından düzenlenen özel anlaşmalar kapsamında Tayvan ve Güney Vietnam'da anti-gerilla eğitimi vermeye çalıştıysa da başarılı olamadı, çünkü yasa dışı ajanlıktan, istihbarat servisine çekici kadınlar ve muhbirler kazandırmaktan başka bir deneyimi yoktu. Hiçbir zaman gerçek bir çatışmanın içine girmemişti. ABD'ye sığınarak karısının Komünizm karşıtı olduğunu söylemesi ailesine büyük acılar yaşattı. Karısı sessiz kalmayı seçecek ve oğluna Batı'daki babasından asla söz etmeyecekti. Bu çocuk, daha sonra, Moskova Üniversitesi'nde biyoloji profesörü oldu. Alanında uzman bir bilimci olarak ABD'ye gitti, fakat babasını ancak Mayıs 1992'de Moskova'daki evinde görebildi. Hüzün ve acı yüklü bir kavuşmaydı bu.

* * *

Soğuk Savaş'ın çıkış noktasıyla Batı'nın Baltık bölgesi ve Batı Ukrayna'daki milliyetçi ayaklanmalara destek vermesi arasında ayrılmaz

bir bağ bulunuyor. Bu bölgelerdeki MGB teşkilatları ve parti güvenlik birimleri anti-gerilla mücadelelerin çoğunda başarılı olsa bile, Moskova bu savaş alanlarını yakından izlemiş, silah ve danışmanlar göndererek işbirliğinde bulunmuştu. Ukrayna üzerine edindiğim bilgi birikimi beni bu savaşın tam ortasına atacaktı.

Abakumov'la birlikte, 1946 yazında, Merkez Komitesi'nin Staraya Ploshchad'daki (Eski Meydan) genel merkezine çağrılarak, Kuznetsov'un ofisinde dönemin Ukrayna Komünist Partisi birinci sekreteri Kruşçev'le görüştüm. Komünist Parti sekreteri Kuznetsov tanışıklığımıza karşın oldukça resmî davranmıştı. Yoldaş Kruşçev'in önerisiyle, Merkez Komitesi'nin Ukrayna milliyetçilerinin lideri A. Şumski'yi gizlice ortadan kaldırmaya karar verdiğini söylüyordu. Ukrayna gizli servisi, Şumski'nin Ukraynalı göçmenlerle ilişkiye geçtiğini rapor etmişti. Sürgündeki geçici Ukrayna hükümetine katılmayı planlıyordu. Bunun yanında, dostlarıyla yaptığı sohbetlerde Stalin'e karşı saygısızca ifadeler kullanmıştı. Şumski, otuzlu yılların başında, parti içi çekişmeler sırasında tasfiyeye uğrayan tanınmış bir milliyetçiydi. Ukrayna'daki tüm parti kongreleri resmî kararlarında onu açıkça suçluyordu. Hapse mahkûm edilmesine karşın, kısmi felç olması sebebiyle serbest bırakılmıştı.

Şumski Saratov'da sürgünde sağlık sorunlarıyla boğuşurken, Kiev ve yurt dışındaki Ukraynalı kültürel liderlerle ilişkiye geçmek gibi bir akılsızlık etmişti. Kuznetsov'a göre, Şumski Ukrayna göçmenleri arasındaki saygınlığını gözünde fazla büyütmüş ve Stalin'e Ukrayna'ya dönmesine müsaade edilmediği takdirde intihar edeceği yönünde kibirli bir tehdit mektubu yazmıştı. Kruşçev, bu bilgiye dayanarak, Şumski'nin silahlı bir milliyetçi harekete öncülük etmek ya da Sovyetler Birliği'ne cephe alan vatan hainlerinin sözcüsü olmak amacıyla Ukrayna'ya dönüş biletini çoktan almış olduğunu söylüyordu.

Abakumov, Ukrayna meselesinde uzman olmam sebebiyle Şumski'nin yer altında ve göçmenler arasındaki ilişkilerini izlemem gerektiğini söylüyordu. Şumski'yi ortadan kaldırmak üzere Saratov'a bir ekip gönderecekti. Benim görevimse, Şumski'nin destekçilerinin cinayeti haber almasını önlemekti. MGB'nin toksikoloji araştırmalarını yöneten Grigori M. Mayronovski, Şumski'nin Saratov'da yattığı hastaneye danışman olarak davet edildi ve laboratuvarında hazırladığı zehirle suikastı gerçekleştirdi. Zehir hazırlanırken bunun doğal bir ölüm gibi gözükmesi istenmişti. Dolayısıyla, belirtiler Şumski'nin kalp yetmezliğinden öldüğü yönündeydi. Şumski'nin sözü edilen dış bağlantılarına ise hiçbir zaman ulaşamadık.

Roosevelt'e, Yalta'dan önce Sovyet vatandaşlarının dinlerini artık özgürce yaşayacakları yönünde verdiğimiz güvenceler, Ukrayna Katolik Kilisesi ya da diğer Doğu Katolik Kiliseleri'yle (Uniat Kiliseleri) yaşadığımız sorunlara son vermedi. Roma'daki ajanımız Josef Griguleviç, Moskova'nın Ukrayna Katolik Kilisesi'ne yaklaşımından dolayı, Vatikan'ın bize karşı güçlü bir tavır alacağını rapor ediyordu. Griguleviç Kosta Rika vatandaşlığına geçerek savaştan hemen sonra Kosta Rika'da Vatikan ve Yugoslavya büyükelçiliği yapmıştı.

Vatikan'a bağlı olmasına karşın, ibadet ve törenlerini Ukrayna dilinde yapan Doğu Katolik Kilisesi benzersiz bir konuma sahipti. Kiliseye Polonyalı bir kont olan ve Avusturya ordusunda görev almış eski üst düzey subaylardan Metropolit Andrew Şepitski başkanlık ediyordu. I. Dünya Savaşı'ndan önce, Papa tarafından Ukrayna Katolik Kilisesi'nin başına getirilmiş ve askerlik kariyerine son vermişti. I. Dünya Savaşı'nda Avusturya istihbaratıyla işbirliğine girecekti. Ukrayna Katolikliğini savunarak Rus çıkarlarını büyük tehlikeye attığı gerekçesiyle çarlık istihbaratı tarafından tutuklanıp sürgüne gönderildi. 1917'de, geçici hükümet tarafından serbest bırakılınca, Lviv'e döndü. Ukrayna milliyetçileri burada Albay Yevhen Konovalets'in liderliğinde bir örgüt kurmuşlardı.

Şepitski, 1941 yılında savaşın başlaması ve Lviv'in Almanların eline geçmesiyle, Doğu Kilisesi adına Hitler'e bir kutlama mesajı gönderdi ve Ukrayna'nın Bolşevizm'den kurtuluşunu ilan etti. Aralık 1943'de çok daha ileri giderek, Alman Gestapo subaylarının komutasında bulunan SS Galizien (Galiçya) tümeninin kuruluşunu kutsayacaktı. Hitler'e bağlılık yemini eden bu özel Ukrayna birliği, halkı cezalandırmak ve Ukrayna, Slovakya ve Yugoslavya Yahudilerini toplamak için kullanıldı. Şepitski, Başpiskopos Slipi'yi bu tümene vaiz olarak atamıştı.

Tümene bağlı birlikler İtalya ve Avusturya'da İngilizlere esir düştüler. Lider konumda bulunanlar, Mayıs 1947'de, Ukrayna'daki bir direniş hareketine destek vermeleri için İngiltere'ye gönderildiler. İngiliz Gizli İstihbarat Servisi, onları, 1951'de Batı Ukrayna'ya indirilen paraşütçülere refakat etmeleri için kullanacaktı.

Şepitski 1944'e gelindiğinde artık iyice yaşlanmış ve ölümün eşiğine gelmişti. Ukrayna Katolik Kilisesi'nin akıbetiyle ilgili kaygıları nedeniyle, kurnazca bir hamle yapıp Moskova'ya bir heyet göndermişti. Bu heyette küçük kardeşi Başpiskopos Slipi ile Başpiskopos Gabriel Kostelnik de yer alıyordu. Heyet, Rus Ortodoks Kilisesi patriğinin kendilerini kabul etmesi için müracaatta bulundu. Rus Ortodoks Kilisesi, Katoliklerle hiçbir zaman iyi ilişkiler içinde olmamıştı. Yüksek Sov-

yet Prezidyumu, Almanlarla işbirliği meselesini açıklığa kavuşturmak adına onları ilk önce NKVD'ye gönderdi. Beria'nın baş sekreteri General Stepan Mamulov'la birlikte heyeti kabul etmek için talimat aldım. Kendilerine Batı Ukrayna lehçesiyle hitap ettiğimi görünce şaşkına döndüler. Doğu Kilisesi liderlerinin Almanlarla girdiği işbirliğinin kaydını önlerine koydum. Bununla birlikte, aldığım talimat uyarınca, kilise yetkililerinin pişmanlıklarını belirtmeleri ve askerî suçlar işlememiş olmaları durumunda kovuşturmaya maruz kalmayacaklarını temin etmek durumundaydım.[11]

Olaylar bundan sonra trajik bir hal alacaktı. Metropolit Şepitski'nin 1945'te ölmesinin ardından, kilise yetkilileri arasında yaşanan çatışmalar daha da şiddetlendi. Doğu Kilisesi içinde Ortodoks Kilisesi'yle birleşmeyi savunan güçlü bir hareket bulunuyordu. Bu birleşmeye karşı çıkan Şepitski, etrafında toplanan din adamları Almanlarla işbirliği yaptıkları için ciddi şekilde tehlike altındaydılar. Bu birleşme hareketine Gabriel Kostelnik öncülük ediyordu. Kostelnik birleşme düşüncesini neredeyse otuz yıldır savunuyordu. NKVD ajanı olduğu sıkça dile getirilse de, bu temelsiz bir iddiadır. İki oğlu da aktif olarak Bandera gerilla hareketinde yer almış ve NKVD birliklerine karşı yürütülen savaşta çarpışarak ölmüştü. Doğu Kilisesi'ne bağlı din adamları, 1946'da Kostelnik öncülüğünde bir araya geldiler ve Ortodoks Kilisesi'yle birleşmek yönünde karar aldılar. Slipi, bunun üzerine, tutuklanarak sürgüne yollandı. Birleşme Bandera'nın liderliği altındaki gerilla direnişine kesin bir darbe vurdu, çünkü gerilla komutanlarının büyük bir kısmı Ukrayna ruhban sınıfına mensup ailelerden geliyordu.

Bandera, milliyetçi hareketin bu durumdan etkilenmemesi için son bir hamle daha yapacak ve terör Batı Ukrayna'da hayatın bir parçası haline gelecekti. Yerel makamlar kırsal bölgelerin kontrolünü yitirmişti. Gerilla komutanları bölge halkının Kızıl Ordu'ya katılmasını yasakladı. Bandera'nın adamları, kırsal bölgelerde gerilla hâkimiyeti kurabilmek için askere alınanların tüm ailesini yok ediyor, evlerini ateşe veriyordu. Bu mücadele, Gabriel Kostelnik'in Lviv'deki katedralde gerçekleşen dini bir törenin ardından katedral merdivenlerinde suikasta uğramasıyla doruk noktasına ulaştı. Kalabalık tarafından önü

11. Sudoplatov'un 1940'ların sonunda Batı Ukrayna'daki faaliyetleri hakkında söyledikleri, Kremlin'in Doğu Katolik Kilisesi'nin Sovyetler Birliği'ne sadakat duymadığı yönündeki düşüncesini yansıtıyor. Stalin, Doğu Kilisesi'nin Ukrayna milliyetçiliğine beşiklik ettiğini ve Vatikan'ın Ukrayna üzerinde nüfuz kurmasını sağladığını düşünüyordu. Batı Ukrayna Katolik Kilisesi ile Rus Ortodoks Kilisesi arasındaki geleneksel düşmanlık, Doğu Katolik Kilisesi'nin komünizme karşı oluşturduğu siyasi tehdidi yansıtıyordu. Bu iki kilise arasındaki teolojik farklılıklar görünürde çok daha küçük kalıyordu.

kesilince kendini vuran suikastçı Roman Şukheyeviç'in yönettiği terör mangasına mensuptu. Şukheyeviç, Bandera'nın yardımcısıydı ve yedi sene boyunca Ukrayna gerilla örgütünün liderliğini yürüttü. Temmuz 1941'de, Polonyalı aydınları ve Lviv'deki Yahudi mahallesini yok eden Gestapo taburunda Haupsturmführer* rütbesiyle görev almıştı.

Griguleviç'in 1947'de sağladığı istihbarata göre, Vatikan, Ukrayna Katolik Kilisesi ve onu destekleyen gerilla hareketine yardım etmek için Amerikan ve İngiliz yetkilileri arasında lobi faaliyeti yürütüyordu. Bu istihbarat sadece Stalin ve Molotov'a değil, Ukrayna'da bulunan Kruşçev'e de iletilmişti. Kruşçev'in tepkisi, eskiden Macaristan'a bağlı olan Ujgorod'daki Doğu Kilisesi liderliğini gizlice ortadan kaldırmak için Stalin'den onay istemek oldu. Ukrayna güvenlik bakanı Savçenko'yla birlikte Stalin ve Abakumov'a bir not gönderen Kruşçev, Ukrayna Katolik Kilisesi'ne bağlı Başpiskopos Romzha'nın gerilla liderleriyle ve sosyalist Ukrayna liderliğine karşı silahlı haydutları teşvik eden gizli Vatikan temsilcileriyle yoğun ilişkiler geliştirdiğini belirtiyordu. Bu beyan, sonuç olarak, Romzha ve kilisesinin Sovyet karşıtı faaliyetlerin kalesi haline geldiğini ve bölgedeki siyasi istikrara karşı ciddi bir tehdit oluşturduğunu ortaya koyuyordu. Devlet güvenlik bakanı olarak atanan Abakumov, bu notu göstererek Yoldaş Stalin'in emri olmadan duruma müdahale etmemem konusunda beni uyarıyordu.

Romzha'ya yapılan saldırı oldukça kötü yönetilmişti. Savçenko ve ekibi onu bir araba kazasıyla öldürmeye çalışmış, yaralı kurtulan Romzha Ujgorod'da bir hastaneye yatırılmıştı. Paniğe kapılan Kruşçev yardım için Stalin'e başvuracaktı. Romzha'nın Almanya ve Vatikan'dan gelen üst düzey yeraltı ajanlarıyla görüşmek üzere olduğunu iddia ediyordu. Konovalets'in karargâhında yürüttüğüm çalışmalar dolayısıyla Ukrayna'nın bütün milliyetçi liderlerini şahsen tanıyordum. Bu nedenle, bu ilişkilerin izini sürmek üzere ekibimle birlikte Ujgorod'a gittim. Beklediğimiz ajanların bağlantılarını ve izledikleri güzergâhı ortaya çıkarmak için neredeyse iki haftamı harcadım. Çok geçmeden, Abakumov'dan bir telefon aldım. Toksikoloji laboratuvarının başında bulunan Mayronovski'nin Savçenko'yla birlikte bir hafta sonra trenle Ujgorod'a geleceğini ve Romzha'yı ortadan kaldırmak için talimatlar ileteceğini söylüyordu. Stalin Kruşçev'e katılarak, "Vatikan'ın Ujgorod'daki terör yuvası"nı temizleme vaktinin geldiğini

* Haupsturmführer 1933 ve 1945 yılları arasında Nazi Partisi'ne bağlı SS, NSKK ve NSFK yapılanmalarında kullanılan bir rütbeydi. Yüzbaşı (Hauptmann) rütbesine denkti. (ç.n.)

düşünüyordu. Ujgorod'a ulaşan Savçenko ve Mayronovski, Kruşçev'in Kiev tren istasyonda bekleyen özel vagonuna davet edilmişlerdi. Yoldaş Kruşçev'in kendilerine kesin emirler vererek bu görevde başarılar dilediğini söylediler. Savçenko, iki gün sonra benim önümde Kruşçev'i arayarak emrin yerine getirilmesi için tüm şartların uygun olduğunu söyledi. Kruşçev telefonda takdir ve minnettarlığını sunuyordu. Mayronovski, hastanede hemşire olarak çalışan yerel bir MGB ajanına kürar zehri dolu bir ilaç şişesi verdi. Hemşire ölümcül zehri şırıngayla Romzha'nın vücuduna zerk etti.

Haberi iletmek üzere Savçenko'nun önünde Abakumov'u aradım. Benden bir yere ayrılmayarak Romzha'nın bağlantılarının izini sürmemi istiyordu. Çok geçmeden, Khruşçev için asıl tehlikenin Romzha'nın kontrolündeki rahibelerden geldiğini öğrendik. Bu rahibeler, birinci bölge parti sekreterliği ve kent yönetiminin başında bulunan İvan Turinitza'nın karısıyla yakın ilişki içindeydiler. Kruşçev Romzha'nın hem hükümete hem de parti yönetimine sızdığını bilse de, bunu nasıl yaptığını öğrenememişti. Beceriksizliğinin ortaya çıkmasından korktuğu için Romzha'nın gizlice ortadan kaldırmasını sağlayacaktı. Terfi alan Savçenko bir yıl sonra Moskova'ya nakledildi ve İstihbarat Komitesi'nin genel başkan yardımcılığına atandı.

Almanlarla işbirliği yaptıkları için Vatikan ve Ukrayna Katolik Kilisesi'ne saldıran Ukraynalı hiciv yazarı Yaroslav Galan, Kasım 1949'da, Lviv'deki evinde baltayla öldürülmüş halde bulundu.

Abakumov'dan haber almayalı neredeyse bir yıl geçmişken, sabah 4:00 sıralarında beklemediğim bir telefon aldım. Telefondaki ses, "Acil bir görev için saat onda Vnukovo havaalanında hazır bulun." diyordu. Havaalanı, Moskova'ya yakın bir bölgede yer alıyordu.

Eytingon beni yolcu etmek için Vnukovo'ya kadar gelmişti. Havaalanında Abakumov'un yardımcısı, Korgeneral Nikolay Selivanovski'yle karşılaştım. Selivanovski kendisini uçağa kadar takip etmemi işaret etti. Uçak Kiev'e yaklaşana kadar nereye gittiğimizi söylemedi. Lviv'e gittiğimizi öğrenmiştim, ancak yoğun sis Lviv'e inmemize mani oluyordu. Kiev'e dönerek oradan trenle Lviv'e hareket ettik. Selivanovski trendeyken, Bandera taraftarlarının hiciv yazarı Galan'a karşı düzenlediği terör eyleminden söz etti. Yoldaş Stalin'in Batı Ukrayna'daki haydutlarla mücadele eden güvenlik örgütlerinin faaliyetlerinden hiç memnun olmadığını söylüyordu. Bandera'nın Lviv'deki yeraltı örgütünü kimlerin yönettiğini tespit etmek ve bunları ortadan kaldırmak üzere emir aldım. Bakanlıktaki geleceğimin bu göreve bağlı olduğunu anlamıştım.

Lviv'e vardığımızda, doğruca bölge yönetiminin düzenlediği bir toplantıya katıldık. Toplantıya başkanlık eden Kruşçev, Galan'ın ölümü üzerine açılan soruşturmayla bizzat ilgilenmek için Kiev'den gelmişti. Onunla karşılaşmamız sert münakaşalar yaşanmasına yol açacaktı. Kruşçev, silahlı Ukrayna milliyetçilerinin direnişine bir türlü son veremediği için, Stalin'in gazabına uğramaktan korkuyordu. Bu korku keyfini kaçırmaya fazlasıyla yetiyordu. Kruşçev, Batı Ukrayna'daki yerli halkın özel yurt içi pasaportlar taşıması gerektiğini düşünüyordu. Bu fikre karşı çıktığım için öfkelenmişti. Aynı zamanda Batı Ukrayna'daki genç erkeklerin işçi olarak Donets kömür havzasına ya da mesleki eğitim almak üzere evlerinden çok uzaktaki Doğu Ukrayna şehirlerine gönderilmesini istiyordu. Pasaport zorunluluğu gibi bir ayrımcılığın ya da milliyetçileri destekleyen anne babaları ve arkadaşlarıyla ilişkilerini kesmek adına gençleri yerinden yurdundan etmenin, sonunda kin ve öfkeyi kamçılamaktan başka bir işe yaramayacağını söyledim. Gençler bunu kabul etmektense, ormana sığınarak silahlı direnişe katılmayı tercih ederdi. Kruşçev bana şiddetle karşı çıkıyor, sosyal politikayla uğraşmak yerine silahlı direniş liderlerinin kafalarını uçurmaya odaklanmamı öneriyordu.

Muhalefetim işe yaramış, Kruşçev bölge halkı için özel pasaport uygulamasından vazgeçmişti. Mecburi hizmet yönündeki planlar büyük ölçüde terk edildi ve silahlı direnişe son vererek silahlarını milis kuvvetleri ya da güvenlik birimlerine teslim edecekler için genel af ilan edildi. Genel af bilhassa etkili olmuştu. 1950 yılının ilk haftasında, sekiz bin gerilla silahlarını yerel milislere teslim etti. Çoğu durumda haklarında dava açılmadı. Sonraki tespitlerimizde, sekiz bin gerillaдan beş bininin on beş ila yirmi yaş gurubuna ait olduğunu ve kömür havzasında zorunlu hizmete gönderilmekten korktukları için evlerini terk ettiklerini öğrendik.

Silahlı direnişin, savaş yıllarında Nachtigall taburunda SS ve Abwehr komutanlığı yapmış olan ve Bandera için yeraltı faaliyetlerine başlayan Roman Şukheyeviç tarafından örgütlendiğini tespit ettik. Şukheyeviç, Almanların çekilişinin ardından yedi sene boyunca faal kalmış gizli faaliyetlerde uzman gözüpek bir adamdı. Biz Lviv'de onu ararken o Odessa'da Karadeniz sahilindeki bir sağlık merkezinin kardiyoloji kliniğinde tedavi görüyordu. Lviv'de Ukrayna kültürünü temsil eden tanınmış isimleri ziyaret etmiş ve bu isimlerden birinin cenazesine çelenk göndermişti. Şukheyeviç bu çelengi göndererek akılsızlık etmişti. Cenazede bulunanlar onun bu jestinden konuştukları sırada, oyunculuğun yanında *Izvestiya*'da muhabirlik de yapan ajanımız,

Şukheyeviç'in orada olduğunu teyit edecekti. Kadın korumalarından dördünü tespit ettik. Bunlardan bazıları, yeri geldiğinde karısı rolüne bürünüyorlardı.

Silahlı direniş Lviv çevresindeki bölgelerde oldukça yaygındı. Asistanım Vassili Lebed'le birlikte uzak bir köye gittik. Ukrayna milliyetçi hareketi hakkında büyük tecrübeye sahip Lebed, 1930'lu yıllarda Konovalets'e karşı yürüttüğüm görevde bana yardım etmişti. Köye gidiş amacımız, Lebed'in akrabalarını bulmaktı. Anti-Komünist gerilla müfrezelerini yöneten iki yeğeni vardı. Lebed onları silahlı mücadeleyi bırakmaya ikna etmek istiyordu. Lebed'in kuzeni yerel kolhoza başkan olmayı kabul ettiği için Bandera'nın adamları tarafından vurulmuştu. Kızı ve iki oğlunun anti-Komünist yeraltı teşkilatına katılması öldürülmesine mani olamamıştı. Kızlarından birinin gösterdiği metanet beni derinden etkiledi. Üzüntüsü çok büyüktü, ancak direnişçilerin uyarılarını dinlemeyen babasının kaçınılmaz olarak kendi sonunu hazırladığını söylüyordu.

Altı ay kadar Lviv'de kaldım. Mantıksız olmasa da, beklenmedik bir dönüm noktasıyla karşılaştık. Şukheyeviç savaş yıllarından kalma bağlantılarına fazla güvenmişti. Bandera hareketine mensup etkili bir isim olan avukat Gorbavoy'un ailesi, Sovyet rejimiyle bir anlaşmaya varmak niyetindeydi. Kendilerini şiddetten uzak tutmak istiyorlardı. Gorbavoy'un ailesi ve dostlarına ulaşarak meseleyi açtım. Savaşın sona ermesi gerektiğini, silahlı mücadeleyi bırakan insanların hayatlarına kaldıkları yerden devam etmesi için gerekenin yapılacağını söyledim. Verdiğim sözün arkasındaydım. Gorbavoy'un önde gelen Ukrayna milliyetçilerinden birinin yakını olduğu gerekçesiyle, Rusya'da bir esir kampında tutulan yeğeninin bırakılması için Abakumov'a bizzat telefon ettim. Genç kadın iki gün sonra uçakla Lviv'e getirildi ve derhal serbest bırakıldı.

Gorbavoy, bu olayın ardından, bize Şukheyeviç'in saklandığı yerleri bildirdi. Şukheyeviç'in Dinamo'nun bölge futbol takımında oynayan bir muhbiri vardı. Çabalarımız sonucu bu adamını kendi safımıza çekmeyi başardık. Pişmanlıklarını ifade etmeleri nedeniyle Gorbayov ve akademisyen dostu Kripekeviç –oğlu Bandera aktivistiydi– hakkında dava açmadık.

Şukheyeviç sinirleri fazla gerildiği için ölümcül bir hata daha yaptı. Yerel bir milis, olağan kontrollerinden birinde, Şukheyeviç'in kadın koruması ve korumanın annesiyle birlikte kaldığı evin kapısını çaldı. Milisi vuran Şukheyeviç korumasını ve yaşlı kadını da yanına alarak kaçmaya başladı. Takibimiz esnasında uzak köylerden birinde yaşlı

kadına rastladık. Şukheyeviç gitmişti, ancak kısa süre önce orada olduğuna dair elimizde bir kanıt vardı artık. Kadın koruma Daria Gusyak olayın ardından tutuklanıp sorguya alındığında, evden kaçarken annesini vurmaması için Şukheyeviç'e yalvardığını söyleyecekti. Kadının tahta bir bacağı vardı. Şukheyeviç geçiş esnasında kendilerine sıkıntı çıkarmasından korkuyordu. Bu nedenle, yaşlı kadını o uzak köyde bırakmışlardı.

Ekibimiz yaşlı kadının evinde pusuya yattı. Daria'nın Lviv'de sağlık enstitüsünde okuyan bir yeğeni vardı. Akrabalarını görmek için gelmişti. Vakit kaybetmeden bu genç ve alımlı kadınla konuşmaya başladım. Komsomol üyesi olmanın getirdiği bir yükümlülükle, Ukrayna milliyetçiliğinin tehlikeleri hakkında dersler veriyordu. Bölge iktisadi planlama dairesinde görevli bir asistan olduğumu söyleyerek samimi bir sohbete başladım. Çok geçmeden yakın zamanda Daria'yı görüp görmediğini sordum. Daria'nın sağlık enstitüsünün yurdunda kaldığını, giriş sınavlarına hazırlanmak için ara sıra ormancılık enstitüsüne gittiğini söyledi.

Keşif ekibimiz, Daria'nın düzenli olarak Lviv yakınlarındaki bir köye gidip geldiğini kısa zamanda tespit etti. Köyde kaldığı zamanlarda vaktinin önemli kısmını kooperatife ait bir dükkânda geçiriyordu. Şukheyeviç'in o mağazada saklandığını düşünüyorduk. Daria'yı takip için görevlendirilen genç istihbaratçılar, deneyimsizliklerinin kurbanı olup ona kur yapmaya kalkınca, üzücü bir olayla karşılaştık. Teğmen Revenko elini uzatarak Ukrayna dilinde bu güzel kadınla tanışmak istediğini söyleyince, Daria izlendiğini anlamış ve onu oracıkta vurmuştu. Daria'yı yakalayanlar korumalarım değil, bu olaya karşı harekete geçen bölge sakinleri olmuştu.

Korumalarım, Daria'yı bir dakika içinde onu yakalayanların elinden teslim alarak en yakın yerel idareciye, köy azasına getirmişlerdi. Yarım saat içinde oraya vardım ve iki talimat verdim. İlk olarak, kadının kendini vurduğu ve ölümlerin muhtemelen bir aşk ilişkisinden kaynaklandığı yönünde söylentiler yayılacaktı. İkincisiyse, iki adamımız kadının yanında kalırken yardımcım General Drozdov ve ben yanımıza yirmi adam alarak dükkâna koşacak ve kaçış yollarını kapatacaktık. Binanın etrafını sarmıştık. Drozdov, Şukheyeviç'ten silahını bırakmasını isteyerek teslim olması halinde Ukrayna sosyalist hükümeti adına hayatının güvence altında olacağını söyledi. Şukheyeviç buna otomatik silahla karşılık verdi. Ardından, iki el bombası fırlatarak silahlı iki kadınla birlikte kaçmaya çalıştı. Çıkan çatışmada Şukheyeviç'le birlikte iki subayımız hayatını kaybetti.

Şukheyeviç'in ölümünden sonra, Batı Ukrayna'daki örgütlü gerilla direnişi çöktü. Çok geçmeden tehlikeli bir yeraltı şebekesi kurduğunu öğrendik. Daria altı ay önce, Haziran 1949'da, sahte belgeler ve patlayıcılarla birlikte iki hafta Moskova'daki Metropol Oteli'nde kalmış ve yeni hedefler arayarak Kızıl Meydan'da dolaşmıştı. Bandera hareketinin belge ve kayıtları, milliyetçiler tarafından Lviv'den Leningrad'a kaçırılmış ve arşiv dairesinde saklanmıştı.

Ukrayna macerası bundan bir yıl sonra son bulacaktı. Bandera hareketinden geriye kalan bir grup Ukrayna'dan Çekoslovakya'ya, oradan da Almanya'ya geçmişti. Emrimdeki MGB operatörlerinden Ilarion Kamazuk ve ben bu grubun içine bir ajan yerleştirmiştik. İngiliz istihbaratının karşıladığı bu grup, eğitim için İngiltere'ye gönderildi. Adamımızı Bandera'ya tanıtırken Şukheyeviç'e yakın bir aktivist olduğunu söylediler. Bandera'yla birlikte Münih'te bulunan ajanımız bizimle buradan irtibata geçti, ancak İngiltere'ye gittiklerinde ona yaklaşmayı göze alamadık. Şukheyeviç'le telsiz irtibatı kurulması Bandera'nın zihnini meşgul ediyordu. Hareketi toparlamak ve Şukheyeviç'in akıbetini öğrenmek üzere, gerilla hareketi bünyesindeki güvenlik servisinin şefi Eugene Matviyeko'yu Ukrayna'ya gönderdi. Ajanımızın İngiltere'deki tek görevi, Matviyeko'nun Ukrayna'ya dönerken kullanacağı muhtemel güzergâhı bize bildirmek için Almanya'daki bir adrese şifreli bir kartpostal göndermekti. Podolya bölgesinde yer alan Rivne şehrine yakın bir yere inmeyi planladıklarını bildirmişti. Hava savunma komutanlığına, Matviyeko ve ekibini paraşütle Ukrayna'ya bırakmak üzere Malta'dan havalanan İngiliz uçağını vurmamaları yönünde özel bir talimat verildi.[12] Bu talimatı sadece adamımızı korumak için değil, aynı zamanda onları sağ ele geçirmek için vermiştik.

Matviyeko ve ekibi, Raikhman'ın emrindeki ajanlarla güvenli bir evde görüştüler. Örgütün yerel bağlantıları gibi davranan ajanlar onları gayet sıcak karşılamıştı. Ağır uyuşturucularla hazırlanmış bir Ukrayna ziyafetinden sonra huzur içinde uykuya dalan grup, gözlerini Kiev MGB'sine bağlı bir hapishanede açtı.

Uzun bir aradan sonra tekrar Moskova'daydım. 1951 Mayıs'ında, bir gece saat üç sıralarında bir telefon aldım. Arayan Abakumov'un sekreteriydi ve benden ofisine gelmemi istiyordu. Güvenlik bakan yar-

12. Sudoplatov bu konuyla ilgili olarak şunları söylüyor: "Kırkların sonu ellilerin başında, Amerikan ve İngiliz uçakları hemen hemen ayda bir kez hava sahamızı ihlal ederdi; bu ihlaller çoğu durumda avcı uçaklarının saldırısıyla karşılık bulur ve bu it dalaşlarında her iki taraf da ağır kayıplar verirdi. Uçakları Sovyet hava sahasında ya da tarafsız bölgede vurularak tutsak alınan Amerikan ya da İngiliz pilotları hakkında bilgim bulunmuyor."

dımcısı ve karşı istihbarat şefi Yevgeni Petroviç'le birlikte Pitovranov Matviyeko'yu sorguya almıştı. Matviyeko, Batı Ukrayna dilinden başka bir dil bilmediği için aralarında tercümanlık yapmaya başladım. İki saat sonra, Abakumov'un talimatıyla sorguyu bizzat ele aldım.

Yaklaşık bir ay süren sorgulama sırasında klasik sorgu yöntemlerine başvurmadım. Görüşmeler hapishane müdürünün odasında gerçekleşiyordu. Sorgu sırasında Matviyeko'nun bir gözü televizyonda oluyordu. Ukrayna operasında, on yedinci yüzyılda Ukrayna ulusal ordusunu kuran Bogdan Hmelnitski'yi konu alan bir eserin sahnelendiğini görünce oldukça şaşırmıştı. Bu opera, Ukrayna Sanatının On Yılı adlı bir festival kapsamında Ukraynalı oyuncular tarafından Moskova'da sahneleniyordu. Matviyeko ne Polonya ne de Batı Ukrayna'da ana dilinde seslendirilmiş şarkılarla sahnelenen bir Ukrayna operasına gitmemişti. Gördüklerine bir türlü inanamıyordu. Bunun bir aldatmaca olmadığını göstermek adına, yanıma bir koruma alarak onu festivale götürdüm.

Bir aylık bir sohbetin ardından, bazı ikinci derece ajanların isimleri dışında Ukrayna göçmen örgütü ve Bandera hareketi hakkında bilmediğimiz bir şey olmadığını anlamıştı. Liderlerinin hayat öykülerinden, aralarındaki şiddetli çatışmalardan ve tüm ayrıntılarıyla nasıl bir hayat sürdüklerinden bahsetmemle şaşkına dönmüştü. Matviyeko'yu ajan olarak kullanmak gibi bir niyetim yoktu. Ona bu konuda güvence verdim. Bizim için önemli olanın, silahlı çatışmalara ve gerilla savaşının yol açtığı katliamlara son vermek olduğunu söyledim. Abakumov'un onayıyla, Kruşçev'in ardından Ukrayna Komünist Partisi birinci sekreteri olan Melnikov'u arayarak, Matviyeko'yu Kiev'de karşılamasını istedim. Melnikov ona Ukrayna'nın, özellikle de Batı Ukrayna'nın işgal altında olmadığını, hayatına olağan bir şekilde devam eden halkın bu sonu gelmeyen katliamlara karşı olduğunu gösterecekti.

Matviyeko'yla bir daha hiç görüşmedim. Kiev'de ev hapsine alınmıştı, ancak dışarı çıkmasına müsaade ediliyordu. Lviv'de MGB'ye ait bir villada tutulduğu sırada da aynı şekilde şehri dolaşmasına imkân tanımışlardı. Kaçtığının duyulmasıyla Kiev ve Moskova'da bir kargaşa başladı ve ülke kapsamında bir aramaya girişildi. İlerde GRU'nun başına geçecek olan Ukrayna devlet güvenlik bakanı, Matviyeko'yu gözetim altında tutanların derhal tutuklanmasını emretti. Villa kapısında bekleyen askere her günkü gibi hoşça kal dedikten sonra tek başına oradan ayrılmıştı. Matviyeko'nun son on gündür güvenlik subayları eşliğinde villaya gelip gittiğini gören asker ona mani olmamıştı. Neyse ki, Matviyeko üç gün sonra Lviv emniyet şubesine teslim olacaktı.

Matviyeko, bu süre zarfında, Bandera hareketiyle hiçbir ilgisi olmayan eski bir tanıdığının yanında saklanmıştı. Bir haftalık bir Moskova işi nedeniyle ortadan kaybolduğunu iddia ediyordu. Ancak kaçma sebebi hareketin Lviv'deki güvenli ev ve bağlantılarını yoklamaktı. Sorgulama sırasında bana bunlardan bahsetmemişti. Ekibindeki adamlarınsa bu konuda hiçbir bilgisi yoktu. Bu araştırma sonucunda korktuğu başına gelmiş, Bandera şebekesinin faal olmadığını görmüştü. Adreslerden ikisi yanlıştı ve ulaşmayı umduğu bağlantılardan tek bir iz yoktu. Hareketin bölge kanadı, Londra ve Münih'teki sürgün merkezlerine gönderdiği raporlarda başarılarından bahsederken bire bin katmıştı. Kimseye ulaşamaması aslında yanlış yönlendirildiği içindi. Matviyeko, geri kalan güvenli evlerin MGB tarafından gözetlendiğini ve yurt dışından gelecek örgüt üyelerini gafil avlamak için faaliyetlerine izin verildiğini anlayacak kadar iyi bir istihbaratçıydı.

Bu koşullar altında, Ukrayna Komünist Partisi'nin düzenlediği bir basın toplantısında yerel Ukrayna makamlarına teslim olduğunu açıklayarak açıkça Bandera hareketini suçladı. Ulusal uzlaşının sağlanması için kişisel nüfuzunu kullanacaktı. Muhasebeci olarak yeni bir hayata başlayan Matviyeko evlenip üç çocuk sahibi oldu ve 1974 yılında huzur içinde öldü.

Matviyeko'nun hikâyesi, Ukrayna'nın bağımsızlığını ilan etmesiyle şimdi yeni bir anlam kazanıyor. Batı şunu idrak edemiyor: Ukrayna, Bolşevik Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği içinde belirli bir özerkliğe kavuşmuştur ve bu özerklik onun Avusturya, Polonya ya da çarlık idaresindeyken gördüğünden çok ileri düzeydedir. Diğer cumhuriyetlerdeki parti kadrolarının aksine, Ukrayna Komünist Partisi'nin yöneticileri Moskova'da her zaman nüfuz sahibi küçük ortaklar olarak görülmüş ve Ukrayna gibi büyük bir cumhuriyetle kurulan birlikteliğin bütün devletin istikrarı için hayati önem taşıdığı düşünülmüştür. Ukrayna'nın bağımsız bir devletin tüm vasıflarına sahip olması bu sebeptendir. Anadilde eğitim, geleneksel sanatlar ve edebiyat, kendine ait bir Politbüro (başka hiçbir cumhuriyetin sahip olmadığı bir ayrıcalıktır), Birleşmiş Milletler'de üyelik gibi diğer yönetimler altında tasavvur dahi edilemeyecek haklara sahip olmuştur. Ukrayna hiçbir zaman bağımsız bir devlet olmamıştır, ancak birlik içinde böylesi bir ortaklığı mümkün kılmış bir Ukraynalı olarak şunu düşünüp dururum: Ukrayna'nın birlik içindeki gücü ve etkinliği, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsız bir ülke olabilmesinin ilk adımlarını oluşturmuştur.

Kürt lider Mele Mustafa Barzani, 1946'da ayaklanan aşiretlerle birlikte İran sınırını yararak Azerbaycan'a girdi. Şahın kuvvetleri tara-

fından pusuya düşürülmüş, İngiliz ve Amerikan destekçilerince yüz üstü bırakılmışlardı. Barzani'nin hafif ve ağır silahlarla donanmış iki bin kişilik özel kuvvetine kendi aşiretinden de bin kişi eşlik ediyordu. Sovyet hükümeti onları önce bir kampa kapattı. Barzani'yle görüşme yapmak üzere bu kampın yolunu tuttum. Abakumov, Barzani'ye hem birlikleri hem de aşiretini kapsayan siyasi bir sığınma teklifinde bulunmam için 1947'de beni Bakü'ye gönderdi. Bu sığınma, Özbekistan kırsalında, Taşkent'e yakın bir bölgede geçici bir yerleşim öngörüyordu. Beni Barzani'ye, TASS direktör yardımcısı ve Sovyet hükümeti sözcüsü Matveyev olarak tanıttılar.

Ömrümde ilk defa gerçek anlamda feodal bir beyle karşılaşıyordum. Görünüşünden kurnaz bir politikacı ve komutan olduğu anlaşılıyordu. Kürtlerin son yüzyılda İran, Irak ve Türkiye egemenliğine karşı seksen kez ayaklandığını, bunlardan altmışında Rusya'nın yardımına başvurduğunu ve her yardım talebinde bir miktar silah ve mühimmat desteği aldığını ifade ediyordu. Bu nedenle, demokratik Kürt cumhuriyetinin İran şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin kuvvetlerince ezildiği bu amansız dönemde, bizden yardım talep etmeleri gayet doğaldı.

Barzani'nin akrabaları müzakere bahanesiyle şah tarafından tuzağa düşürülmüş ve asılmıştı. Şahtan bir davet alan Barzani, bu nedenle, şahın ailesinden bazı isimlerin rehin olarak kendi karargâhına gönderilmesi şartıyla müzakere için Tahran'a gideceğini söyledi. İlk aracılar şahla görüşmek için yola çıktıklarında, Barzani kuvvetlerinin büyük kısmını Sovyetler Birliği'ne geçirdi. Ortadoğu'daki Batı nüfuzunu kırma mücadelesinde Kürtlerden faydalanmayı düşüyorduk. Barzani ve bazı adamlarının Sovyet askerî akademilerine girmesini kabul ettik. Orta Asya'daki varlıkları ise, ileride Irak ve İran hükümetleriyle girecekleri silahlı mücadelede Kürdistan'ın kurtuluşu yolunda bir hazırlık evresi olacaktı.

Abakumov bölge Komünist Parti şefi M. Bagirov'a, Barzani'yle yapılan görüşmelerin içeriği, özellikle de askerî eğitim konusunda Stalin'in verdiği onay hakkında bilgi vermemi yasaklamıştı. Barzani'nin adamlarından bazıları Azerbaycan'dan Ermenistan'a geçerek Kürtçe radyo yayınına başladılar.

Ben Moskova'ya dönerken, Barzani de silahsız birliklerini aileleriyle birlikte Özbekistan'a götürüyordu. Beş yıl sonra, Mart 1952'de, Taşkent'e yakın bir bölgeye yerleşen Barzani'yle görüşmek üzere Özbekistan'a gönderildim. Barzani yerel makamlardan gördüğü muameleden hiç hoşnut değildi ve sorunların çözümü için Moskova'daki merkezî hükümetin duruma müdahale etmesini talep ediyordu. Taş-

kent civarında kolektif çiftliklere yerleştirilen üç bin kişilik aşireti üzerindeki hâkimiyetini kaybedeceğinden korkuyordu.

Görüşme hükümete ait bir daçada gerçekleşti. Yanıma tercüman olarak Binbaşı Nikolay Zemskov'u almıştım. Barzani gibi Zemskov'un İngilizcesi de gayet iyiydi. Barzani ikinci karşılaşmamızda, İngiliz ve Amerikalı yetkililerin rüşvet vererek Kürt milliyetçilerinin sadakatini kazanmaya çalıştığını söylüyordu. Ayrıca adamlarından Irak, İran ve Türkiye'deki olaylara etki edebilmek adına faydalanmak isteyen İngiliz istihbarat ajanlarıyla irtibata geçtiğinden söz ediyordu.

Kürtler hakkındaki planım, bin beş yüz kişilik bir Kürt birliğini sabotaj teknikleri konusunda eğiterek, Bağdat'taki Nuri Said hükümetini devirmelerini sağlamaktı. Bu plana devlet güvenlik bakanı İgnatyev de destek veriyordu. Bu tür bir operasyon Irak'taki hâkim İngiliz nüfuzunu ciddi ölçüde zayıflatacaktı. Avrupa ve ABD'ye dönük stratejik petrol arzını kontrol altına almak yönünde planlarım vardı. Kürtlerin konumu, bu anlamda, Ortadoğu'daki çıkarlarımızla uyuşuyordu. Irak ve İran petrolünü taşıyan boru hatlarına zarar vererek petrol akışını yavaşlatabilirlerdi.

Barzani Türkiye, İran ve Irak sınırı arasında kurulacak bağımsız bir Kürt cumhuriyetine tam destek vermemiz kaydıyla, Sovyet hükümetiyle siyasi ittifak kurmayı kabul ediyordu. Kuzey Irak'ta kurulacak bir Kürt cumhuriyetinin çok daha gerçekçi olduğunu düşünüyordu. İran ve Türkiye'deki Kürt bölgelerine özerklik verilmeli ve bunlar Kürt cumhuriyetiyle işbirliği içine girmeliydi.

Barzani'ye bu tür bir uzlaşmanın ayrıntılarını konuşma yetkimin olmadığını, ancak bir Kürt sürgün hükümeti kurması durumunda destek vermeye hazır olduğumuzu söyledim. Bu görevde bana eşlik eden Nikolay Mançka, Barzani'ye bu yönde bir teklif götürdü. Mançka, Merkez Komitesi'nin uluslararası ilişkiler şubesinin şefi Boris Ponomarev'in asistanlarındandı. Taşkent'in on beş kilometre dışında yer alan kolektif bir çiftlik ofisinde Kürdistan Demokrat Partisi'nin kuruluşuna yardım etmeyi teklif ediyordu. Ayrıca yeni Kürt yönetiminin mahalli idarelerinin başkanlığını Barzani'nin yapacağı yeni partinin merkez komitesine nasıl bağlanacağını da açıklamıştı.

Görüşmeye müdahale etmiyor, ancak konuşulanları dikkatle dinliyordum. İki saat sonra görüşme sona erdiğinde bu planın Merkez Komitesi'nin Staraya Ploshchad'daki bürolarında üretilen ideolojik fantezilerden biri olduğunu anlamıştım. Barzani beni kurmaylarıyla tanışmam için davet etmişti. Otuz kişinin esas duruşta beklediği bir odaya girdim. Bizi görür görmez hep birlikte dizlerinin üzerine çöke-

rek Barzani'ye doğru emeklemeye, elbisesinin eteğine ve çizmelerine dokunup öpmek için müsaade istemeye başladılar. Demokratik bir Kürdistan'a dair tüm hayallerim o anda yok olup gidecekti.

Barzani, Nisan 1952'de, ailesi ve yurttaşlarıyla birlikte Taşkent yakınlarındaki büyük bir kolektif çiftliğe yerleşti. Mançka'yla birlikte Moskova'ya döndüğümde, Kürtlere özerk bölge statüsü verilmesi konusunda karar alındı. Devlet güvenlik bakanı Kürtlere askerî eğitim sağlayacak ve yurt dışındaki yurttaşlarıyla ilişkilerini devam ettirmeleri için yardım sunacaktı. Ajanlarımızın Barzani'nin ekibine sızarak bazı Kürtleri servise kazandırma çabaları, Barzani'nin güvenlik servisini tarafından etkili bir şekilde önlenmişti. İran'daki Kürtlerle çalışmak konusunda deneyim sahibi olan Zemskov, ikinci dereceden bir askerî yetkiliyi askerî akademimizde eğitim gördüğü sırada servise çekmeyi başarmıştı, ancak bu çiçeği burnunda ajanımız Taşkent'e döndüğünde hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolacaktı. Ona hiçbir şekilde ulaşamadık. Ortadan kaldırıldığını düşünüyorduk.

Kürt meselesi sayesinde, ilk defa Politbüro kararı gerektiren bürokratik süreçlere katılmaya başladım. İgnatyev bu meseleye ilişkin önerilerimizin yer aldığı belge üzerinde anlaşmaya varılana dek, Mançka'nın ofisinde kalmamı istiyordu. Genelde kibarlığı elden bırakmayan İgnatyev, Barzani'yle Moskova'daki otelinde acil bir görüşmem olduğunu söylediğimde öfkeye kapılarak, beni Merkez Komitesi'den süratle bir onay çıkarmanın siyasi önemini kavrayamamakla suçlayacaktı. İgnatyev Mançka'yla beni yanına alarak tasarıyı imzalatmak üzere Molotov ve Vişinski'nin yanına götürdü. Molotov ve Vişinski'yle uzun zamandır çalışmama karşın, onları ilk defa yaşlı, pasif ve yorgun görüyordum. Buna karşın, belgeden bir paragrafın çıkarılması konusunda sürekli ısrar ettiler. Belgede, Kürt meselesiyle ilgili müzakerelere dair Dışişleri Bakanlığı'nı bağlayan herhangi bir ifadenin yer almasını istemiyorlardı. Ayrıca meselenin Politbüro'da Dışişleri ya da Güvenlik Bakanlığı'nın ortak tasarısı şeklinde değil yalnızca Güvenlik Bakanlığı'nca ortaya atılan bir öneri olarak ele alınması gerektiğini vurguluyorlardı. Bir yandan bu eleştirileri düşünürken, Mançka'ya çantasında karar tasarısını taşıyacak bir korumayla birlikte Lubyanka'daki ofisime dönmeyi ve belgenin son halini temize geçmeyi önerdim. İgnatyev bu önerimi kabul etmişti.

Komedi de işte bu noktada başladı. İgnatyev sunduğumuz karar tasarını kabul etti. Onun için mühim olan belgeyi Politbüro üyelerinin onayına sunmak üzere gönderilecek resmî mektuptu. İgnatyev belge-

nin sunulacağı Politbüro üyelerinin isim sırasını değiştirmemiz için belgeyi daktilo eden sekreterle bana üç kez talimat verdi. Mançka'ya, isim listesinin alfabetik sırayla mı yoksa Politbüro'nun dış ilişkiler komisyonunda görevli üyelerin ismi başa yazılarak mı gönderileceğini soruyordu. Bu durumda Yoldaş Kruşçev'in ismi listede Bulganin'den önce geliyordu. Yoldaş Beria, Yoldaş Malenkov'dan önce mi yazılmalıydı? Bu ve bunun gibi duyulmamış ince ayrıntılar karşısında hayret ediyordum. Bu işlerde uzman görünen Mançka İgnatyev'e bir öneri sundu. Daktilocular, Politbüro üyelerinin isim sırası dışında hiçbir değişikliğe gidilmemesine karşın, belgeleri yeniden yazmak zorunda kaldıkları için şaşkına dönmüşlerdi.

Barzani'yle 1953 yılının bahar aylarında yaptığım görüşmelerde ciddi bir güvenlik ihlali yaşandı. Barzani, benim de eğitim gördüğüm Moskova'daki askerî akademide bir dizi eğitimden geçiyordu. Bir gün beni korgeneral üniformamla gördü. Bana göz kırparak kendisine tercümanlık eden genç bir teğmen aracılığıyla, "Yüksek rütbeli bir Sovyet hükümet temsilcisiyle çalışmış olmaktan memnuniyet duyuyorum." demişti. Ona sınavlarında başarılar dilediğimi söyledim.

Barzani'yle en son tutuklanmamdan kısa süre önce karşılaştım. Beni Gorki Caddesi'nde görmüştü. Sorunlarıyla ilgili konuşmak için can atıyordu, ancak o an onu atlatmayı tercih ettim. Bana ulaşamadan kalabalığın arasına girip kayboldum.

Barzani, Kürtlerin geleceğinin, süper güçlerin Ortadoğu'daki çıkarlarını kendi yararına yönlendirebilme becerisine bağlı olduğunu anlayacak kadar akıllı bir adamdı. Geriye dönüp baktığımda, söz konusu güçlerin Kürt sorununun adil bir şekilde çözümüyle ilgilenmediklerini net bir şekilde görebiliyorum. Kürdistan'ın kaderi ne Kremlin ne Londra ne de Washington'da insani bir mesele olarak ele alınmadı. Hem Doğu hem de Batı'nın ikiyüzlü politikalarında belirleyici eğilim Kürdistan'daki petrol yataklarına erişim gibi görünüyordu. Benden sonra Barzani'yle görüşmelere devam eden Mihail Suslov, Irak'ta Nuri Said'in devrilmesi karşılığında Kürtlere tam destek sözü verdi, ancak 1970'lerde Kürtleri kendi mücadeleleriyle baş başa bırakacaktık. Bağdat rejiminin devrilmesi konusunda Amerikalılar da Barzani'ye destek sözü vermişti, ancak en gerekli anda desteklerini geri çektiler. Kürtler feci şekilde aldatılmıştı.

1950'lerde Kürt meselesiyle ilgilenmemin nedeni, Soğuk Savaş'ın yarattığı çatışma ortamında Kürt hareketinden faydalanmaktı. Bölgede kurulacak bir Kürt cumhuriyeti, Ortadoğu politikamızı gerçekleştirmek adına cazip bir araçtı. İngiliz ve Amerikalıların bölgedeki

konum ve çıkarlarını sarsmanın bir yolu da buydu. Ne var ki, güç dengeleri lehimize işlemiyordu.

Nuri Said hükümetinin desteklediğimiz bir askerî darbeyle devrilmesinin ardından, 1960'larda Sovyetler Birliği jeopolitik açıdan bölgede Kürtlerden çok daha önemli müttefikler edindi. Barzani ve Kürt halkının trajedisi, Doğu ve Batı'nın ve bir ölçüde Arap devletleriyle İran'ın çıkarları gereği Kürtleri bölgede önleyici bir güç olarak korumak ve Türkiye, Irak ve İran arasındaki bölgelerarası mücadelede onları bir maşa olarak kullanmak istemelerinden kaynaklanıyor. Kürtler, 1950'lerde Rusya'nın bölgedeki tek müttefikiyken, Irak ve Suriye'yle sonraki yıllarda kurulan stratejik ortaklıklar Ortadoğu siyasetinde baskın bir unsur haline geldi. Kürtler için akılcı çözüm, sınırlı özerklik için uluslararası garantiler almaktı. Ne Batı ne de Arap dünyasından herhangi bir devlet Kürtlerin bağımsız bir Kürt cumhuriyeti kurarak Musul petrollerini kontrol etmesini istemiyordu.

1963 yılında hapiste olduğum sırada, Ortadoğu'daki durum kötüleşince Barzani'yle irtibata geçilmesi yönünde öneride bulundum. Bir müddet sonra önerimin kabul edildiğini ve Kürtlere Irak ordusunun zulmüne karşı bölgelerini korumaları için silah ve mühimmat desteği sağlandığını haber aldım. Bununla birlikte, Kürtleri stratejik müttefikimiz yaparak Irak iktidarını kontrol altına alma çabalarımızın başarısızlıkla sonuçlandığı bir gerçektir.

IX
Raoul Wallenberg, X Laboratuvarı ve Diğer Özel Görevler

İsveçli Wallenberg ailesi üzerindeki giz perdesi, aradan geçen yıllara rağmen, varlığını koruyor. Bu aile, daha çok, 1945'te Budapeşte'de Sovyet askerî karşı istihbaratı SMERSH tarafından tutuklanan ve kanımca 1947'de Lubyanka hapishanesinde gizlice infaz edilen diplomat Raoul Wallenberg'le tanınıyor. Wallenberg ailesi, Sovyet hükümetinin temsilcileriyle 1944 yılının başından beri gizli ilişkiler içinde oldu. Raoul Wallenberg'le görüşmemiş olsak da, ailesinin Finlandiya'yla yaptığımız barışa katkı sunduğunu biliyordum. Raoul Wallenberg ve ailesinin kurduğu ilişkiler hakkında askerî karşı istihbarat tarafından hazırlanan raporlar, onu ajanlığa aday yapmıştı. Tutuklanması, sorgulanması ve Lubyanka'daki ölümü, ajanlaştırma sürecinin kötü gitmesi durumunda olabileceklerle uyuşuyor. Wallenberg'in serbest bırakılması durumunda bu girişimin ortaya çıkacağı korkusu, istenmeyen bir tanık olarak ortadan kaldırılmasına yol açacaktı.

Wallenberglerin Sovyetler Birliği'yle ilişkileri, Stockholm'deki rezidenturamıza İsveç'in etkili isimlerine ulaşmak yönünde bir talimat gönderilmesiyle, 1944'te başladı. Bu isimlerin Sovyet ve Finlandiya hükümetleri arasında münferit bir barış antlaşması imzalanması için arabuluculuk yapabileceği düşünülüyordu. Stalin, 1941'den beri Almanya'nın müttefiki olan Finlandiya'nın, Amerikalılarla Sovyetlerin Baltık bölgesindeki çıkarlarına aykırı bir barış antlaşması imzalamasından endişe ediyordu. Amerikalılar Finlandiya'yı işgal etmemize müsaade etmeyecekti. Aslında Finlandiya'yı işgal etmemizin bir gereği de yoktu. Finlandiya'nın büyük siyasi partilerine yön veren ajanlarımız sayesinde ülkenin tarafsız kalmasını sağlayabilirdik. Bu ajanlar, Finlandiya'nın Avrupa'da üstleneceği tarafsız rolün güvence altına alınması karşılığında bizimle işbirliği yapıyorlardı. Bu rol, ülkenin Komünist ve kapitalist dünya arasında köprü oluşturmasını öngörüyordu. 1970'ler ve 80'lerde, Finlandiyalaşma olarak bilinen şey buydu.

Stalin'in 1938'de, Sovyetler ve Finlandiya arasındaki ilk savaş olarak tarihe geçen Kış Savaşı'ndan önce, Finlandiya Küçük Çiftçi Partisi'ne 500.000 dolar gönderilmesi için yetki verdiğini hatırlıyorum. Böylece parti, Rusya'yla barışçıl bir çözüm öngören siyasi kampanyaya güç verecekti. Bu transferi, savaştan önce Yatsev adıyla Sovyetlerin Finlandiya misyonunun birinci sekreterliğini yürüten yakın dostum Albay Ribkin ayarlamıştı. Stalin, Finlandiya'daki NKVD ajanlarıyla nasıl çalışacağı konusunda ona bizzat talimatlar vermişti.

Ribkin ve karısı, savaş sırasında Stockholm rezidentimizdi. Birinci görevleri, İsveç ileri karakolları üzerinden Almanya'daki Kızıl Orkestra şebekesiyle irtibat kurmaktı. Ribkin'in karısı, Rusya'da evlenmeden önce kullandığı Zoya Vozkresenskaya ismiyle yazdığı çocuk kitaplarıyla tanınırdı. Stockholm ve Moskova'daki diplomatik çevrelerde ise, Zoya Yatseva ismiyle biliniyordu. Tipik bir Rus güzeli olan bu kadın, çok iyi Almanca ve Fince konuşuyordu.

Uzun boylu, yapılı bir adam olan Ribkin, mizah anlayışı gelişmiş iyi bir hikâye anlatıcısıydı. Zoya'yla birlikte diplomatik çevrelerde sevilen bir çift olmuşlardı. Almanların Birleşik Devletler ve Britanya'yla Sovyetler Birliği'nin katılmayacağı ayrı bir barış antlaşması imzalamak yönünde teklifte bulunması üzerine, bu süreci izlemekle görevlendirildiler. Aynı zamanda gizli ekonomik faaliyetlerde de bulunuyorlardı. Ribkin 1942'de, meşhur İsveçli aktör ve hicivci Karl Earhardt aracılığıyla Sovyetler Birliği'ne havacılık endüstrisinde kullanılmak üzere, yüksek mukavemetli çelik tedarik edilmesi için bir anlaşma ayarladı. Metalurji sanayimiz 1941'de Almanların eline geçmişti ve Sibirya kaynaklı çelik arzına güven olmuyordu. Bu nedenle çeliğe duyulan ihtiyaç inanılmaz boyutlara ulaşmıştı. Bu anlaşma İsveç'in tarafsızlığını açıkça bozmuş olsa da, Wallenberg ailesinin idaresi altındaki Enskilda Bankası çelik karşılığında Rusya'dan platin getirerek büyük kârlar elde ediyordu.[1]

Wallenberg ailesi, Finlandiya'daki sermaye yatırımları nedeniyle, Sovyetler Birliği ve Finlandiya arasında imzalanacak bir barış antlaşmasıyla yakından ilgileniyordu. Raoul'un amcası Marcus Wallenberg Karl Earhardt'la dostça ilişkiler kurmuştu. Merkez Earhardt'ın bir kokteyl partisinde Zoya ile Marcus'u tanıştırmasını istemişti.

Marcus Wallenberg çok geçmeden Zoya'nın cazibesine kapıldı. Stockholm dışında Saltsjobaden'de bulunan Wallenberglere ait lüks

1. Zoya Vozkresenskaya (Ribkina) anılarını kaleme aldığı *Teper Ya Mogu Skazat Pravdu* (Şimdi Gerçeği *Anlatabilirim*) (Moskova: Respublica Izdatelzvo, 1993) adlı kitabında, KGB arşivlerindeki Wallenbergler dosyasında da yer alan bu konuya değiniyor (s. 102).

bir otelde buluşmak üzere anlaştılar. Zoya ve Marcus Wallenberg bir hafta sonu boyunca, Sovyet ve Fin diplomatların ayrı bir barış antlaşmasının şartlarını görüşmek üzere nasıl bir araya geleceklerini planladılar. Zoya'ya göre, Wallenberg'in Finlere ileteceği mesaj önemliydi. Sovyet tarafı bu mesajda, Porkkala bölgesindeki Finlandiya'ya ait limanlarda sınırlı bir Sovyet askerî varlığına karşılık Finlandiya'ya gerçek bir tarafsızlık sözü veriyordu.

Marcus Wallenberg'in ileriki yıllarda Finlandiya cumhurbaşkanı olacak Stockholm büyükelçisi Juho Kusti Paasikivi'yle bir görüşme ayarlaması yalnızca bir hafta sürmüştü.[2] Zoya ile Paasiviki'nin ilk görüşmesi Şubat 1944'te gerçekleşti. Stalin ve Molotov'un talimatı üzerine, Sovyetler Birliği'nin İsveç büyükelçisi ve ilk kadın diplomatımız Aleksandra Kolontay da görüşmelere katılmıştı. Müzakereler 1944 yazı boyunca devam etti ve 4 Eylül'de sonuca ulaşıldı. TASS Finlandiya hükümetinin Hitler'le yapılan ittifaka son vererek Sovyetler Birliği'yle mütareke imzaladığını bildiriyordu.[3]

Dolayısıyla, Raoul Wallenberg'in 1945'te Budapeşte'de tutuklanması tesadüf değildi. Stalin ve Molotov, Wallenberglere şantaj yaparak Batı'yla faydalı ilişkiler kurmak için ailenin bağlantılarından yararlanmak istiyorlardı. Sovyet liderliği, 1945'te müttefiki Britanya'yı rahatlatmak amacıyla, Filistin yerine Kırım'da özerk bir Yahudi cumhuriyeti kurulacağı yönünde asılsız söylentiler yayarak "Yahudi sorunu"na oynuyordu. Amerikan büyükelçisi Averell Harriman'la 1945'te Matveyev ismiyle yürüttüğüm müzakereler sırasında, bu tür söylentiler yaymak için Beria'dan sözlü talimat almıştım. Bana kalırsa, Stalin Yahudi anavatanı fikrini bir yem olarak kullanarak savaştan sonra iktisadi yeniden yapılanma için uluslararası sermayeyi cezbetmeyi umuyordu ve bunun için Wallenberg'in ajanımız olarak faaliyet yürütmesini istiyordu.

Raoul Wallenberg Kızıl Ordu tarafından Budapeşte'de tutuklandığı sırada, büyük ölçüde Yahudilerin Almanya ve Macaristan'dan tahliye edilerek Filistin'e götürülmesiyle meşguldü. Yahudi dünya liderleri arasında güçlü bir imajımız olduğunu biliyorduk. Wallenberg Moskova'nın doğrudan emri olmadan tutuklanmış olamaz. Budapeşte'deki şiddetli çatışmalar sırasında rastlantı eseri tutuklanmış olsa

---

2. Paasiviki cumhurbaşkanlık koltuğuna Carl Gustaf Mannerheim'ın ardından 1946'da oturdu.

3. Amerikan hükümeti, 19 Şubat 1944'te, Washington'daki Sovyet Büyükelçiliği'nden ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir notla Wallenberg ailesi ve Sovyet yetkililer arasındaki gizli ilişkilerden haberdar oldu. Bkz. *Documents of Soviet-American Relations 1941-1945* (Moskova: Politizdat, 1985), cilt 22, ss. 41-42.

dahi, yerel SMERSH makamları bu olayı Moskova'ya rapor etmek zorundaydı. O zamanlar savunma komiser yardımcısı olan Nikolay Bulganin'in 1945'te, Macaristan'da Wallenberg'in tutuklanma emrini imzaladığı ve SMERSH'in başında bulunan Abakumov'a ilettiği bugün bilinmektedir.

KGB yetkilileri ve gazetecilerin yürüttüğü neredeyse yarım yüzyıllık kısır soruşturmaların ardından, bugün, Wallenberg dosyasının gizemli bir şekilde ortadan kaybolduğu söyleniyor. Eski meslektaşlarımdan o zamanlar SMERSH'de şef yardımcılığı görevini yürüten Korgeneral Aleksandr Belkin, bu dosyaları kaybolmadan önce görmüştü. Belkin SMERSH'in bütün rezidenturalarının 1945'te Wallenberg'i Alman, Amerikan ve İngiliz istihbaratlarının adamı olarak tanımlayan bir *orientirovka* (brifing) aldıklarını rapor etti. Wallenberg'in Moskova'ya yaptığı ziyaretlerin düzenli olarak rapor edilmesi ve Alman makamlarıyla kurduğu bağlantıların hem ulusal hem de yerel düzeyde incelenmesi yönünde talimatlar verilmişti.[4]

Ajan Kutuzov'un gönderdiği raporlarda, Wallenberg'in Macaristan'daki faaliyetlerinin şüpheli yönlerine dikkat çekildiğini hatırlıyorum. Budapeşte'de yaşayan bir Rus göçmeni olan Kutuzov, 1920'li yıllarda Sovyet istihbaratı için çalışmaya başlayan Prens Kutuzov'un da akrabasıydı. Budapeşte'de Kızılhaç heyetinde çalışacak ve bu dönemde Roul Wallenberg'in faaliyetlerini izleyecekti. Kutuzov, Wallenberg'in Alman istihbaratıyla işbirliği yaptığını bildiriyordu. Wallenberg'in Yahudileri kurtarmak gibi son derece tehlikeli bir görevde Alman güvenlik yetkilileriyle sık sık görüşmesi gerekiyordu. Kutuzov, bu nedenle, Wallenberg'in ikili oynadığını düşünüyordu. Wallenberg böylece ajanımız olması yönündeki baskılara davetiye çıkarıyordu. Ya bize katılacak ya da Alman ajanı olarak teşhir edilecekti. Raoul Wallenberg'i saflarımıza çekmek ve bu sayede ailesinin İskandinavya'daki Sovyet temsilcileriyle işbirliği yapmasını sağlamak üzere böyle bir yol izlenmesi gerekiyordu.

Wallenberg'in Ocak 1945'te, Sovyet yetkilileriyle görüşmek üzere Budapeşte'den çıkarılmadan önce bir arkadaşına, "Misafir mi yoksa tutsak olarak mı gittiğimden emin değilim." dediği söylenir. Wallenberg Moskova'ya koruma altında getirilse de, lüks bir vagonda yolculuk yaptı ve misafir muamelesi gördü.[5] Kutuzov Moskova'ya ayrı

---

4. Wallenberg, Savaş Mültecileri Kurulu'nun Stockholm'de bulunan Amerikan temsilcisi Iver Iksen ve Stockholm hahambaşı Dr. Marcus Ehrenpreis tarafından Macaristan'daki Yahudileri kurtarması için seçildi. Amerikan Yahudi Ortak Dağıtım Komitesi, Temmuz 1944'te Budapeşte'ye giderken, bu görev için ona mali kaynak sağladı.
5. Kati Marton *Wallenberg* (New York: Random House, 1982) isimli kitabında, Moskova'ya

olarak getirilmişti, ancak onu serbest bıraktılar. 1952'de Batı'ya dönmesine izin verilen Kutuzov, İrlanda'ya yerleşti ve 1967'de ölene kadar orada yaşadı.

O yıllarda güvenlik bakan yardımcısı olan Pitovranov'un bana anlattığına göre, muhafızlar Wallenberg'e trenin yemek vagonundan aldıkları özel yiyecekler getirmişlerdi. Wallenberg Moskova'ya geldiğinde, hapishane içinde çok önemli tutuklular için ayrılan özel bloğa alındı. Misafir olarak görülse de, herkesle dilediği gibi konuşmasına müsaade edilmiyordu.

Onu ajan olarak eğitmek için bir girişimde bulunuldu. Bu durumda ya ailesiyle ya da İsveç hükümetiyle çalışacaktı. Sorguyu yürütenler, Gestapo muhbiri ya da Amerikan ajanı olduğu suçlamasıyla gözünü korkutmuş olabilirler, ancak baştan kasıtları bu değildi. Asıl hedef, Wallenberg'i Sovyet ajanı yapmaktı.

Arşiv belgelerine baktığımızda, Wallenberg'in Moskova'da iki ayrı yerde tutulduğu açıkça görülüyor. Bunlardan biri Lefortovo, diğeriyse Lubyanka hapishanesiydi. Emekli KGB'liler, Wallenberg'in Lefortovo hapishanesinde yapılan çetin bir sorgulamanın ardından, Lubyanka Caddesi'nde yer alan dâhili hapishanenin ikinci bloğuna nakledildiğini hatırlıyorlar. Bu blok, servise alınacak ya da ortadan kaldırılacak önemli kişiler ve yabancıların tutulduğu özel bir bölümdü. İkinci blok, daha ziyade bir otel izlenimi veriyordu. Yüksek tavanlı ve mobilyalı odalar alışıldık hücre tipinden uzaktı ve kalanlar için rahat bir ortam sunuyordu. Yemekler NKVD kantini ve restoranından getiriliyordu ve hapishanede çıkan yemekle arasında dağlar kadar fark vardı.[6] Stalin döneminde burası tehlikeli bir yerdi. Ölüm cezalarının uygulandığı NKVD'ye bağlı Kommandatura Servisi'nin bürosu, bu hapishanede bulunuyordu.

Bu binanın arkasındaki Varsonofyevski Yolunda, Kommandatura'yla yakından ilişkili toksikoloji laboratuvarı yer alıyordu. Benim dönemimde burası resmi belgelerde X Laboratuvarı olarak geçiyordu. Laboratuvarın başındaki isim Profesör Grigori Moyseyeviç Mayronovski, kötü huylu tümörlerle mücadelede ölümcül gazlar ve zehirlerin etkileri üzerine çalışmış önemli bir biyologdu. Tıp çevrelerinde büyük saygı gören Mayronovski, trajik bir figüre dönüşmüştü.

---

indiğinde Roaul Wallenberg'e yeni tamamlanmış metro istasyonunun gezdirildiğinden söz ediyor.

6. Eski KGB basın bürosu şefi İgor Prelin, 1992 yılında P. A. Sudoplatov'la bir görüşme yaparak, Kommandatura bölümünde tutulan mahkûmların hapishane koşullarını anlattı.

Mayronovski'nin Biyokimya Enstitüsü'ndeki araştırma grubu 1937'de NKVD'nin yetki sınırlarına dâhil edildi. Doğrudan teknik savaş dairesinin direktörüne bağlı olan toksikolojik araştırma grubunun şefi olmuştu. NKVD binalarını korumak, iç güvenliği sağlamak ve infazları gerçekleştirmekten sorumlu Kommandatura Servisi için çalışıyordu. Grubuyla yürüttüğü araştırma faaliyetleri, Güvenlik Bakanlığı'nın onayıyla hukuki statü kazanmıştı ve kendisi ya da başyardımcısı tarafından yönetiliyordu. Mayronovski araştırma faaliyetlerinin yanı sıra Beria, Yejov ve Merkulov gibi bakan ve güvenlik komiserlerinin doğrudan emriyle ölüm cezaları uyguluyordu. Mayronovski ve emrindekiler, 1937'den 1947'ye kadar, ölüm cezaları ya da gizli infazlarda kendi ürettikleri zehirleri kullandılar. Laboratuvarın bulunduğu binaya girmek özel izne tabiydi. NKVD'nin üst düzey personelinin dahi Kommandatura biriminin yer aldığı bölüme girme yetkisi bulunmuyordu.

Wallenberg askerî karşı istihbarat subayları tarafından sorgulanmıştı. Sorgunun büyük kısmını yürüten Yarbay Dmitri Koppelyanski, iyi düzeyde Almanca biliyordu. Koppelyanski, Yahudi asıllı olması nedeniyle, 1951'de güvenlik servisinden tasfiye edildi. Belgelerde sorguya girdiği belirtilmesine rağmen, Koppelyanski ısrarla Wallenberg'i hatırlamadığı söyleyerek olaydaki rolünü inkâr etmiştir. Ne var ki, hapishane kayıtlarına baktığımızda, Wallenberg'in sorgusundan sorumlu olduğunu ve ölümünden yalnızca bir gün önce onu ofisine çağırdığını görüyoruz. Koppelyanski'nin bu olaya karıştığını ısrarla reddetmesi, onun Kommandatura'yla ve bu servisin çok gizli hücresiyle herhangi bir şekilde ilişkilendirilmekten korktuğunu gösteriyor.

Wallenberg'in durumu, Temmuz 1947'ye kadar askıda kaldı. Wallenberg işbirliği yapmayı reddetmiş ve ortadan kaldırılmıştı. Bu arada, Sovyet liderleri İsveçlilere onun akıbetiyle ilgili hiçbir şey bilmediklerini söylemeye devam ediyordu.

Wallenberg, büyük ihtimalle *spetsialnie laboratornaya kamera* adıyla bilinen, bakanlığın komuta bölümündeki son derece gizli bir hücreye konulmuştu ve bizzat toksikoloji laboratuvarının şefi Mayronovski tarafından izleniyordu.

Bana soracak olursanız, bu infazı, tedavi bahanesiyle Wallenberg'i zehirleme emri alan Mayronovski gerçekleştirdi. Bana bu hikâyeyi anlatan tanık Wallenberg'in ikinci blokta tutulduğunu söylemişti. Burası, aynı zamanda mahkûmların düzenli olarak sağlık kontrolüne girdiği ve iğne oldukları yerdi. Wallenberg'in zehirlenerek öldürüldüğünü düşünmemin diğer bir sebebi de, cesedinin güvenlik bakanı Abakumov'un doğrudan emriyle otopsi yapılmadan yakılmış

olmasıdır. Yapılacak bir otopsi, Wallenberg'in ölüm nedenini kesin olarak ortaya koyacaktı. Yönetmeliğe göre, özel hükümet kararıyla infaz edilenler, otopsiye alınmaksızın Donskoy mezarlığının krematoryumunda yakılır ve külleri toplu mezarlığına gömülürdü. Yetkili makamlar Yakir, Tukaçevski, Uboreviç ve Meyerhold gibi önde gelen isimlerin bu şekilde infaz edildiğini istemeden de olsa, kabul etmiştir.[7] 1965'e kadar Moskova'daki tek krematoryum burası olduğundan Wallenberg, Yejov ve Beria'nın külleri muhtemelen aynı ortak mezarlıkta bulunmaktadır.

Mayronovski ve emrindekilerce yürütülen operasyonların kayıtları, Beria'nın tutuklanmasının ardından, çok gizli ibaresiyle mühürlü bir zarfa konuldu ve doğruca Politbüro sekreterliğine bağlı özel bir şubeye gönderildi. Bu kayıtları o zamandan beri gören olmadığı gibi, bunların başka yere taşındığına dair bir belgeye de rastlayamazsınız. Bu çok gizli kayıtların Malenkov'un baş asistanı Dmitri Sukhanov tarafından Lubyanka'dan çıkarıldığını doğrulayan iki tanık vardır. Ben bu kayıtları okumadım, ancak kırmızı mühürle damgalanmış ve üzerinde "Bakanın Onayı Olmadan Açılamaz" ibaresi bulunan zarfı görmüştüm. Bu kayıtlarda kurbanların isimlerinin, infaz tarihlerinin ve zehirli iğneyle bu infazları uygulayanların kimler olduklarının yer aldığını anlamıştım. Bu kayıtların bugün bir yerlerde saklandığını düşünüyorum.

Gizliliğini koruyanların yanında gün yüzüne çıkan belgeler de oldu. *Izvestiya* gazetesi Haziran 1993'te, gazeteci Ella Maksimova'nın "Wallenberg Öldü. Maalesef, Yeterli Kanıtımız Var"[8] başlıklı yazısını yayımladı. Bu yazıyla birlikte, olayla ilgili yeni ayrıntılar ortaya çıktı. Maksimova, Walllenberg'in Lubyanka ve Lefortovo hapishanelerinde kaldığını doğrulayan belgelerden ve Wallenberg'in akıbetiyle ilgili olarak Molotov'a gönderilmiş bir nottan alıntı yapıyor. Bu durumda, Wallenberg'in infaz emrini verenin başbakan yardımcısı ve İstihbarat Komitesi başkanı Molotov olduğu görülüyor. Maksimova bu sonuca dönemin dışişleri bakan yardımcısı Andrey Vişinski'nin mektubu sayesinde ulaşıyor. Vişinski'nin, aynı zamanda istihbarat ve emniyet teşkilatlarının karar ve koordinasyon organı olan İstihbarat Komitesi'nin başkanı gibi hareket ettiği gizli tutuluyor.

Vişinski'nin Molotov'a yazdığı son derece önemli bu mektup, çok gizli olarak tasnif edilmişti, ancak sonradan gizliliği kaldırıldı. Mektu-

---

7. Pyotr Yakir, 1937'de infaz edilmeden önce, Kiev askerî bölge komutanıydı. Y. P. Uboreviç ise, Belarus askerî bölgesine komuta ediyordu.
8. *Izvestiya*, 3 Haziran 1993, s. 5.

bun tarihi 14 Mayıs 1947, numarası 312-B ve imzalanma tarihi de 13 Mayıs 1947 olarak kayda geçmiş. Belgede hiçbir unvanın yer almaması, bunun iç mevzu kapsamında yazılmış bir pusula olduğunu açıkça gösteriyor.

> Yoldaş V. Molotov'a:
> İsveçliler, 1944 yılının sonunda, SSCB Dışişleri Halk Komiserliği'ne başvurarak Budapeşte'deki İsveç Misyonu'nun birinci sekreteri Raoul Wallneberg'in koruma altına alınmasını istediler. 16 Ocak'ta (1945) misyona Wallenberg'in bulunduğu ve Sovyet askerî makamlarınca koruma altına alındığı yönünde bilgi verildi. İsveçliler, 24 Nisan 1945'te, SSCB Halk Komiserliği'ne Budapeşte'yi terk eden misyon üyeleri arasında Wallenberg'in bulunmadığını bildirdiler ve bizden onun yerini saptamamızı istediler. İsveç tarafı bu istekleri o zamanlar hem yazılı (sekiz pusula) hem de sözlü (beş görüşme) olarak defalarca tekrarladı. İsveç'in eski Sovyetler Birliği büyükelçisi Soderblom, 15 Haziran 1945'te, Yoldaş Stalin tarafından kabul edildi ve Raoul Wallenberg'in akıbetinin belirlenmesi için Yoldaş Stalin'in talimat vermesini talep etti.
> Wallenberg'in başına ne geldiğinin ve nerede olduğunun açıklığa kavuşturulması için, taleplerimizi 1945 ve 1946'da yazılı ve sözlü olarak birçok kez SMERSH'e ve daha sonra da Devlet Güvenlik Bakanlığı'na ilettik. Bunun sonucunda, Yoldaş Fedotov ancak bu yılın Şubat ayında Yoldaş Novikov'la[9] yaptığı görüşmeden sonra, Wallenberg'in Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın kontrolünde olduğunu ve Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın bu davadaki başka taahhütleri hakkında size bizzat rapor sunma sözü verdiğini bildirdi.
> Wallenberg meselesinde bugüne kadar ilerleme kaydedilemedi. Sizden ricam, Yoldaş Abakumov'a meselenin içeriğine dair bir fezleke sunarak tasfiye önerilerini ibraz etmesi için talimat vermenizdir.

Izvestiya'da çıkan yazı, semantik bir sorunu gündeme getiriyor. Vişinski'nin mektubunun son cümlesinde yer alan *lekvderovat delo* kelimesi, hem "onun tasfiyesi" –yani Wallenberg'in– hem de "bu meselenin tasfiyesi" şeklinde anlaşılabilir. Yazının ortaya attığı bir soru var. Vişinski, Wallenberg'i serbest bırakarak hiçbir yere varmayan bu meseleye son vermeyi mi kastediyor, yoksa "tasfiye" kelimesini kullanarak açıkça onu ortadan kaldırmaktan mı bahsediyor? Bu emrin trajik biçimde yanlış anlaşılmış olması mümkün mü?

Bana kalırsa, bu cümlenin meselenin son bulmasıyla bir ilgisinin olmadığı ve Vişinski'nin Wallenerg'in infazını önerdiği açık. Bu tür çok gizli belgelerde "tasfiye" terimi birinin ortadan kaldırılacağı anlamına gelir. Vişinski'nin de açıkça ifade ettiği gibi, Wallenberg istenmeyen bir tanık durumuna düşmüştü.

---

9. Dışişleri Bakanlığı'ndan K. İ. Novikov ile Molotov'un İstihbarat Komitesi'ndeki yardımcısı ve MGB'de karşı istihbarat şefi olan Peter Fedotov'dan bahsediyor.

Bizim için çalışan bir Amerikalı olan Oggins'in akıbeti hakkında, 1947'de Stalin ve Molotov'a gönderilen belgede, Abakumov hiçbir delil bırakmadan Oggins'in ortadan kaldırılmasını önerirken benzer ifadeler kullanıyordu.

Molotov'un Wallenberg mektubu hakkında yaptığı yoruma dikkat etmek gerekiyor. Mektubun sol köşesine, "Yoldaş Abakumov: Bana rapor edin. Molotov, 18 Mayıs 1947." yazmış.

Molotov, bu cümleyle, Abakumov'dan Wallenberg'in nasıl ortadan kaldırılacağı hakkında bir öneride bulunmasını istiyor. Bu olağan bir prosedürdür. Yapılan öneri değerlendirildikten sonra, Stalin ya da Molotov sözlü onay verecek ve Abakumov el yazısıyla önerinin üzerine "Yoldaş Stalin'in" ya da bu durumda "Yoldaş Molotov'un onayıyla" yazacaktı.

Resmî Sovyet belgelerine göre, Wallenberg 17 Temmuz 1947'de öldü. Ancak Vişinski, 18 Ağustos 1947'de, yani olaydan bir ay sonra Moskova'daki İsveç büyükelçisine Sovyet hükümetinin Wallenberg'in akıbetiyle ilgili bir şey bilmediğini ve Sovyet makamlarınca alıkonmasının hiçbir şekilde söz konusu olmadığını ifade ederek, muhtemelen Budapeşte'de başına bir şey geldiğini söylüyordu.

Sovyet hükümetinin Wallenberg'in akıbetiyle ilgili olarak İsveç hükümetine gönderdiği pusulanın tam metni, ilk kez Haziran 1993'te, *Izvestiya*'da yayımlandı. Yazının taslağı Dışişleri Bakanlığı ve KGB tarafından 12 Ocak 1957'de hazırlanmıştı. O dönemde Dmitri Trofimoviç Şepilov dışişleri bakanı, İvan Aleksandroviç de KGB başkanıydı. Metinde şunlar yazıyor:

> SBKP Merkez Komitesi'nin kararı uyarınca, 3 Mayıs 1956'da, Dışişleri Bakanlığı ve KGB İsveçli diplomat Wallenberg meselesiyle ilgili İsveç hükümetine bir cevap taslağı sundu. Karar tasarısı ektedir. Görüşlerinize sunarım, (imzalayanlar) Şepilov ve Serov.
> Pusula tasarısı:
> Sovyet hükümeti İsveç hükümetinin talebi üzerine Mart, Nisan ve Mayıs 1956'da Moskova'da, Sovyetler Birliği ve İsveç arasında gerçekleştirilen görüşmeler sırasında Raoul Wallenberg'le ilgili İsveç tarafından alınan belgeleri değerlendirmeye alarak tetkik etmeleri için yetkili Sovyet kurumlarına talimatlar vermiştir.
> Bu belgelerin değerlendirmeye alınıp tetkik edilme sürecinde Sovyet kurumları, Moskova'daki Lefortovo ve Lubyanka hapishaneleriyle Vladimir hapishanesinin arşivleri de dâhil mahkûmlarla ilgili arşivler ve soruşturma dosyaları üzerinde kapsamlı bir araştırma yürütmüştür.
> Ancak tüm bu adımlar neticesinde, Wallenberg'in Sovyetler Birliği'nde alıkonduğunu gösteren hiçbir veriye ulaşılamamıştır. Hapishanelerde sorguya alınanların Wallenberg ismiyle ilgili olarak hiçbir şey bilmedikleri tespit edilmiştir.
> Yetkili Sovyet makamları, bunlar ışığında, yukarda bahsedilen hapishanelerin yardımcı servislerine ait arşiv belgesi listelerinin tamamı üzerin-

de inceleme yürütmüştür. [Metin üzerine el yazısıyla başka hapishanelerin adı da eklenmiş.] Bu inceleme neticesinde, Lubyanka hapishanesinin sağlık servisine ait arşiv belgelerinde, SSCB eski devlet güvenlik bakanı Abakumov'a hitaben el yazısıyla hazırlanmış bir rapora rastlanmıştır. Raporu yazan kişi, hapishanenin sağlık servisi şefi A. L. Smoltsov'dur. Raporun içeriği şöyle:
"Mahkûm Wallenberg'in bu gece hücresinde beklenmedik bir şekilde büyük ihtimalle miyokard enfarktüsü nedeniyle öldüğünü bildiririm. Wallenberg'in şahsi gözetim altına alınması yönünde verdiğiniz özel talimatlar ışığında, ölüm nedeninin belirlenmesi için otopsiyi gerçekleştirecek kişiye verilmek üzere talimatlarınızı talep ediyorum.
İmza: Sağlık Albayı

Smoltsov, 17 Temmuz 1947

İmza: Hapishane Sağlık Birim Şefi"

Bu raporda Smoltsov tarafından elle yazılmış bir not yer alıyor: "Bizzat Bakana [Abakumov] rapor edilmiştir. Emir: Naaşın otopsi yapılmadan yakılmasına. 17 Temmuz 1947." ...
Sovyet hükümeti, bu olaydan duyduğu üzüntüyü içtenlikle ifade ederek, İsveç hükümeti ve Raoul Wallenberg'in yakınlarına baş sağlığı diler.

SBKP Merkez Komitesi tarafından, 3 Mayıs 1956'da Wallenberg olayının soruşturulması yönünde alınan gizemli karar, hâlâ kayıptır. Bana sorarsanız, o dönemde Bulganin ve Molotov'un hâlâ görevde olması ve tutuklama emrinde imzası olan Bulganin'in doğrudan olayla ilgisi nedeniyle belgeleri yok etmeye giriştiler.

Wallenberg'in 1947'de kalp krizinden öldüğü, dışişleri bakan yardımcısı Andrey Gromiko tarafından resmen ancak Şubat 1957'de açıklandı. Wallneberg'in 1945'te tutuklanmasını emreden Bulganin, o dönemde başbakandı. Gromiko bu açıklamayı Politbüro'nun onayı olmadan yapamazdı. Dolayısıyla, birçok dosyada Politbüro kararına ilişkin bir kayıt bulunması lazım. KGB arşivlerindeki 6 No'lu Dosyada Wallenberg'in Sovyet hapishanelerinde tutulmasıyla ilgili gerçekleri ortaya koyan gizli bir fezleke yer alması gerekiyor.[10] Kruşçev ve emrindekiler, Raoul Wallenberg'in devlet güvenlik bakanı Abakumov tarafından hukuka aykırı biçimde tutuklandığını ve cezaevindeyken kalp krizinden öldüğünü ifade ediyorlar. Abakumov'ın infazında, işlediği diğer suçlarla birlikte bu olayın da rolü olduğu söylenmektedir. Bu gülünç bir yalandır, çünkü Abakumov'a Wallenberg'in tutuklanmasıyla ilgili hiçbir suçlama yöneltilmemiştir. Abakumov'un yakın zamanda Moskova'da yayımlanan iddianamesinde bu açıkça görülüyor. Daha da garibi, KGB başkanı Serov'un Wallenberg olayıyla ilgili olarak

10. KGB arşivlerindeki 6 No'lu Dosya, devlet güvenlik bakan ve komiserlerinin imzaladığı emirleri ve Kremlin liderliğiyle yaptıkları yazışmaları kapsıyor.

Kruşçev'e yolladığı rapor kayıptır. Gromiko'nun ifadesinin Politbüro tarafından onaylanabilmesi için Wallenberg'e aslında ne olduğunu gösteren bu gizli raporun yazılmış olması gerekiyordu.

Wallenberg olayının soruşturulması yönündeki son emir, Başkan Gorbaçov tarafından KGB şefi Vadim Bakatin'e Ağustos 1991'de verildi. Bu soruşturma Wallenberg'in hapishanede öldüğünü ve dosyasının kayıp olduğunu ortaya çıkardı. Soruşturmayı, Bakatin'in baş sekreteri ve dışişleri bakanı Molotov'un torunu Profesör Vyaçeslav Nikonov denetledi. Güvenlik Bakanlığı'nda bir yerlerde, Abakumov'un Wallenberg'in devlet güvenlik birimleri tarafından alıkonulmasıyla ilgili olarak Molotov'a gönderdiği bir mektup olmalı. Bu mektubun aslı KGB arşivlerinde bulunmasa da, KGB'nin bakan imzasıyla hükümete gönderdiği bütün mektupların kaydedildiği kayıt defterine bir kod numarasıyla işlenmiş olması gerekir. Dolayısıyla, mektubun izine Başkanlık Arşivleri'nin Molotov'la ilgili kısmında kolaylıkla rastlanabilir. Bu olayı araştırmayı düşünenler, Abakumov'un Stalin ve Molotov'a gönderdiği ve KGB'nin Merkezi Faaliyet Arşivleri'ndeki 6 numaralı dosyaya kaydedilmiş mektuplara bakmalılar. Tarih belirlendikten sonra araştırma yapmak çok da zor olmayacaktır.

KGB başkanı İvan Serov, Wallenberg'in dosyası için imha onayı almak üzere, 1957'de Kruşçev'e başvurmuş olmalıdır. Dosyayı yok etmek istemelerinin sebebi basitti. Molotov Şubat 1957'de, halen Sovyet idaresindeki yetkili ve nüfuzlu isimlerden biriydi. Doğal olarak, 1930'lar ve 40'larda yaşanan uluslararası skandallara adının karıştığını gösteren delilleri ortadan kaldırmak isteyecekti. Serov'un mektubunun izini sürmek için, Başkanlık Arşivi'ndeki Kruşçev'le ilgili bölüme bakmak gerekiyor. Ben, bu belgelere, yıllar içinde hiç dokunulmadığını düşünüyorum.

Kruşçev kuşkusuz Molotov'a böyle bir iyilik yapmıştı. KGB arşivindeki Wallenberg dosyasının yok edilmesi için Serov'a emir verdiğini düşünüyorum, ancak suçu daha sonra Molotov'a yüklemek için Serov'un mektubunu saklamış olması da muhtemel. Tutuklanmamın ardından, sorgu sırasında, Molotov'un önde gelen Batılı sanayici ve diplomatlarla yaptığı gizli pazarlıklar hakkında neler bildiğimi sormuşlardı. O zaman bu anlaşılmaz soruların rastgele sorulmadığını anlayamamıştım.[11]

---

11. Başbakan Tage Erlander, Wallenberg'in akıbetiyle ilgili olarak Haziran 1964'te resmî ziyaretle İsveç'e gelen Kruşçev'den ayrıntılı bir açıklama talep etti. Küplere binen Kruşçev Sovyet hükümetinin 1957'de bu tür sorulara eksiksiz bir yanıt verdiğini söyledi. Kruşçev, "Bizim yalancı olduğumuzu mu düşünüyorsun? Derhal ülkeme döneceğim." şeklinde bir tehdit savurdu. İsveç hükümeti Wallenberg olayıyla ilgili araştırmayı geri çekti.

Meraklı bir araştırmacı, muhtemelen, Wallenberg'in tasfiyesini anlatan KGB dosyalarının imha edildiğini bildirmek üzere Serov'un Kruşçev'e yazdığı ikinci bir mektuba rastlayacaktır. En dikkatli örtbas etme faaliyetleri bile kazaları öngöremez. Wallenberg'in diplomatik pasaportu ve diğer şahsi eşyaları, Nisan 1992'de, tesadüf eseri davayı yeniden araştırmak gibi bir niyeti olmayan bir KGB arşiv çalışanının eline geçti. Bu eşyaların içinde olduğu zarf, eskiden Lubyanka hapishanesinin ana bloğu olarak hizmet veren salonda tutulan işlenmemiş bir yığın belge arasından düşüvermişti.

Wallenberg olayını örtbas etmek için yapılanlar insana utanç dolu başka bir olayı hatırlatıyor. Dönemin KGB başkanı Aleksandr N. Şelepin, savaş esiri Polonyalı subayların Smolensk yakınlarındaki Katin Ormanı'nda katledilmesiyle ilgili olarak, KGB arşivindeki kesin emir belgelerini yok etmek üzere 1959'da Kruşçev'e başvurmuştu. Şelepin'in bu talebinin ortaya çıkması, kayıtların nasıl yağmalandığını gösteriyor. KGB arşivindeki bu tür hassas belgelerin yok edilmesi, beni Wallenberg dosyasında da benzer bir oyun oynandığını düşünmeye itti. Ne var ki, arşiv depolarındaki tüm nüshalardan, özellikle de Başkanlık Arşivi'ndekilerden kurtulmak, en azimli kâğıt öğütücüler için bile zor bir iştir.

Katin'de ve diğer esir kamplarında, 1940 senesinde, 21.857 Polonyalı subay infaz edildi. Şelepin'in bu olaya ait belgelerin imha edilmesiyle ilgili olarak hazırladığı rapor, Beria'nın bu infazların uygulanması yönünde Stalin'e tavsiyesini içeren mektupla birlikte çok gizli arşivlerden ancak Ekim 1992'de çıkarıldı.[12] Bugün Katin olayıyla ilgili belgeler su yüzüne çıkmış durumda, ancak iş bunların yayımlanmasına gelince hâlâ seçici davranılıyor.

---

12. Beria, 5 Mart 1940 tarihli çok gizli bir mektupta (bkz. Ek Beş), kamptaki Polonyalı subaylarla ilgili olarak "karşı devrimci faaliyetlerini sürdürmeye çalışıyorlar" diyor ve "tutukluları çağırmadan ve yasal işlem başlatmadan" özel mahkeme önünde yargılanmalarını istiyordu. Nihai karar olaraksa "ölüm cezasına çarptırılarak vurulmaları" gerektiğini söylüyordu.
Molotov-Ribbentrop Paktı'nın sonucu olarak, Doğu Polonya ve Baltık devletlerindeki nüfuz alanlarının Hitler ve Stalin arasında paylaşımı sırasında binlerce Polonyalı subay ve sivil Sovyet ordusu tarafından hapsedildi. Stalin ve Politbürosu, Polonya seçkinlerini ve uzman sınıfını ortadan kaldırmak istedi ve yaklaşık 26.000 mahkûm sistemli olarak infaz edildi. Bunu 1,2 milyon Polonyalı sivilin Sibirya ve Orta Asya'ya sürülmesi izledi. 1940'da, Katin'de infaz edilen Polonyalı subayların toplu mezarları Nisan 1943'te keşfedildi ve Stalin katliamın sorumluluğunu Alman Ordusu'na yüklemeye çalıştı. Sovyetler Birliği, Boris Yeltsin Ekim 1992'de suç belgelerini yayımlayana kadar, katliam suçunu reddedecekti.
Başkan Lech Walesa, 20 Ekim 1992'de Polonya televizyonunda, Yeltsin'in bu hareketini "doğruluk sınavı" olarak değerlendirdi. Yeltsin ve Gorbaçov arasında yaşanan tartışmaların ayrıntılı bir tasviri ve ülke içindeki güç mücadelesi için bkz. Louisa Vinton, "Katin Belgeleri: Politika ve Tarih," *RFE/RL Araştırma Raporu*, cilt 2. No. 4 (22 Ocak 1993), ss. 19-31.

Bu olay bazı yönlerden hâlâ gizemini koruyor. Başkan Yeltsin'in Polonya Başkanı Lech Walesa'ya sunduğu belgeler eksik olmaları bir tarafa, orijinal kayıtlar olarak değil fotokopi halinde teslim edildiler. Buna rağmen, Polonyalılar bu jesti, Polonya'nın bağımsızlığını tanımak yönünde bir adım olarak değerlendirdiler. KGB arşivinden çıkarılan bu belgeler, planlama ve infaz sürecine dair bir şey söylemiyor. Polonyalı subayların ajanlaştırılma sürecinde Vassili Zarubin gibi aktif görev alanlar dahi, ajanlık teklifini kabul etmeyen mahkûmların başına geleceklerden habersizdi. Resmî senaryoya göre, bu infazları Polonyalıların tutulduğu kampları ele geçiren Almanlar gerçekleştirmişti. Bu iddialara o zamanlar ben de inanıyordum. Kurbanlardan bazılarının Alman kurşunuyla vurulduğunu gösteren arşiv belgeleri beni ikna etmişti. Sonraları, bir süre Almanların bu subayları savaştan önceki tasfiyelerde infaz edilen Sovyet vatandaşlarıyla aynı toplu mezara gömmüş olabileceğini düşündüm.

Mihail Maklarski, savaşta gerilla mücadelesini yönettiğim dönemde Belarus masası şefi olarak emrimde çalışıyordu. Boşboğazlığıyla bilinen Maklarski, Harkov yakınlarında Polonyalı savaş esirlerinin kayıt kartlarının yok edilmesinden sorumlu olduğunu hiç kimseye anlatmadı. Polonyalı subayların başına gelenlerden muhtemelen haberdardı. Leonid Raikhman'ın da olanları bildiğini düşünüyorum, çünkü Polonya ordusu 1941 sonbaharında Sovyetler Birliği'nde şekillenirken, Polonya makamlarıyla yürütülen müzakerelerden o sorumluydu. Almanların SSCB'yi işgalinden bir ay sonra, Temmuz 1941'de, Stalin geri kalan bütün Polonyalı savaş esirlerini affetmiş ve bu subaylar General Anders'in komutası altındaki Polonya ordusuna katılmıştı.

Raikhman, 1991'deki ölümüne dek, Katin olayındaki rolüne dair bana hiçbir şey anlatmadı. Polonyalı subayları öldürdüğümüzü, ilk kez 1988'de, dönemin TASS yardımcı direktörü Tümgeneral Vyaçeslav Y. Kevorkov'dan duydum.[13] Kevorkov 1970'lerde, SBKP'ye bağlı uluslararası şubenin direktörlüğünü yürüten Valentin Falin'in Katin olayına eğilerek soruşturmanın yeniden açılmasını önermesi üzerine, KGB başkanı Yuri Andropov tarafından topa tutulduğunu söylemişti. Kevorkov en üst merci olan Komünist Parti Merkez Komitesi'nin Stalin'in emriyle gerçekleştirilen bu katliamın ortaya çıkmasından endişe ettiğini ifade ediyordu.[14] Duyduklarım karşısında buz kesilmiştim.

---

13. Kevorkov KGB'den emekli olduktan sonra Bonn ve Viyana'da TASS için çalışmaya devam etti.

14. 14 Ekim 1992'de, Polonya hükümetine verilen Katin belgeleri arasında, Falin tarafından SBKP Merkez Komitesi'ne verilen 6 Mart 1989 tarihli bir rapor ile Falin, dışişleri

1953'te tutuklandığım zaman, güvenli evlerde tuzağa düşürülen yüzlerce insanı zehirlemekle suçlandım. Beria ve suç ortakları tarafından istenmeyen kişilere yönelik yürütülen bu toplu cinayetler, iddialara göre önce gizleniyor, sonra da bu ölümlerin kazara gerçekleştiği söyleniyordu. Suçlamaların ağırlığına karşın, ceza hukukunun bütün temel ilkeleri hiçe sayılarak iddianamemde ya da mahkeme hükmünde hiçbir kurbanın ismine yer verilmemişti. Bunun kaza eseri olduğu düşünülmemeli. Özel görevler kapsamında, 1946 ve 1947'de, Sovyetler Birliği'ndeki çifte ajanlarla Stalin, Molotov ve Kruşçev'in siyasi muhaliflerinin ortadan kaldırılması hükümetin doğrudan emriyle gerçekleştirildi. Beria'nın bu operasyonlarla hiçbir ilgisi yoktu. Hükümet adına fiilen emir veren Abakumov, bu olaylarla ilgili olarak suçlanmadı. Doğrusunu söylemek gerekirse, ben bu süreçte emirleri uyguluyordum. Bunlar fevkalade önemli olaylardı ve hem soruşturma ekipleri hem de hükümet bu infazların gerekçelerini çok iyi biliyordu.

İddianamemde, 1942'den 1946'ya kadar ölüm cezası almış mahkûmlar üzerinde, zehir deneyleri yapan çok gizli bir toksikoloji laboratuvarını denetlediğimden bahsediliyor. Bu suçlamadan aklanmam parti ve KGB arşivlerinde laboratuvarın idaresiyle ilgili yönetmeliğe ulaşılmasıyla mümkün oldu. Toksikoloji laboratuvarı benim

---

bakanı Eduard Şevardnadze ve KGB başkanı Vladimir Kryuçkov'un verdiği 22 Mart 1989 tarihli ortak bildiri yer alıyor. Bu belgeler, sorunun çözüme kavuşturulması gerektiğini vurgulayarak "Katin meselesinin çok daha vahim bir hal aldığı" uyarısında bulunuyordu. Sorunun çözülmesini öneren 22 Mart bildirisinde şu ifadelere yer veriliyor: "Polonya liderliği ve Polonya toplumunun geçmişte yaşadığı acı olayları açıklamaktan kaçınamayacağımız neredeyse kesindir. Bu durumda zaman bizim müttefikimiz olamaz. Gerçekte neler yaşandığını, olanlardan ve meseleyi oracıkta kapatmaya çalışmaktan özel olarak kimlerin sorumlu olduğunu açıklamak çok daha iyi olabilir. Bu tür bir yaklaşım benimsemiş olsaydık, son tahlilde, hiçbir şey yapmamamızın yol açtığı zarara kıyasla daha az bedel ödemiş olacaktık."

Mihail Gorbaçov, Şubat 1990'da, Falin'in yazdığı bir pusulanın ardından Nisan 1990'da Sovyetler adına katliam suçunu kabul etti.

"Aşağıdaki senaryo bu işin bedelini en aza indirecek yol gibi duruyor:

"W. Jaruzelki'yi [Polonya başkanı] ilgili arşiv kaynakları üzerinde yapılan kapsamlı araştırmada, Katin faciasının tam tarihini ve açık zanlılarını belirlememize imkân verecek doğrudan kanıtlara (emir ve talimatlar gibi) ulaşamadığımız konusunda bilgilendirelim. Bunlar olurken, ... N. Burdenko Raporu'nun [1944'e dayanan resmî Sovyet raporu] güvenilirliğini zayıflatan bulgulara ulaşıldı. Bu bulgulara dayanılarak, Polonyalı subayların Katin'de katledilmesinin NKVD ile şahsen Beria ve Merkulov'un işi olduğu sonucuna ulaşılabilir."

Katin belgelerinin yayımlanması, Yeltsin ve Gorbaçov arasındaki sert siyasi çatışmanın bir sonucuydu. Yeltsin bu olayı kullanarak Gorbaçov'un bu belgelerden 1989'dan beri haberdar olduğunu, ancak sessiz kaldığını söyleyecekti. Polonyalılar Gorbaçov ve Yeltsin arasındaki çekişmeyi görmezden gelmeyi tercih ettiler. Walesa, Ekim 1992'de yapılan bir röportajda, şunları söyleyecekti: "Şahsen beni Yeltsin'in harekete geçmeye ne zaman karar verdiği değil, ilişkilerimizi çevreleyen tüm ortamı kökünden değiştirerek bunu *yapmış* olması ilgilendiriyor." Vinton, "Katin Belgeleri."

denetimimde değildi. Laboratuvarı yöneten Mayronovski'ye emir verecek durumda olmadığım gibi, birini zehirlemem ya da zehir deneyleri yürütmem de söz konusu değildi.

Mayronovski, Stalin başta olmak üzere, üst düzey Sovyet yetkililerinin zehirlenmesini öngören Siyonist komployа karışmakla suçlanarak, 1951'de tutuklandı. İddialara göre, bu suikastları gerçekleştirmek için Abakumov ve Eytingon'un talimatıyla hareket eden Yahudi doktorlarla işbirliği yapmıştı. Suçlamaları yönelten Mihail Ryumin Yahudi düşmanlığıyla tanıyordu ve ölümüne dövdüğü Mayronovski'den olmayacak itiraflar almıştı. İgnatyev'in yardımcılarından biri olan Ryumin, 1952 sonlarında görevden alınınca, Soruşturma Dairesi iddianameyi Ryumin'in düzenlediği şekilde ortaya koymaktan çekindi, çünkü diğer mahkûmların ve tutuklu doktorların ifadeleri Mayronovski'nin ifadesini desteklemiyordu.

Mayronovski bilim insanı olarak büyük saygı görüyordu, ancak tutuklu doktorlardan ya da çekistlerden hiçbiri onun gizli faaliyetleri hakkında bir şey bilmiyordu. Emirler uyarınca, kurşuna dizilerek ölüme mahkûm olanlar üzerinde zehir deneyleri yaptığını itiraf etmişti. Bu itirafların yayımlanması büyük risk içeriyordu, çünkü beyanlarında Beria, Molotov ve Kruşçev gibi hâlâ görevde olan üst düzey Politbüro üyelerinden aldığı talimatlardan ve ödüllerden söz ediyordu. Bu nedenle, davası, özel bir oturumda görüşüldü. Mayronovski, Şubat 1953'te, "kanunsuz olarak evinde zehir bulundurmak ve görevi suiistimal ederek yetkisini aşmak" suçlamasıyla gıyabında on yıl hapse mahkûm oldu. Buna karşın, vatan hainliği suçuyla yargılanmayacaktı. İlerde yaşanacak tasfiyelerde tanıklık edebileceğini düşünerek onu el altında tutmak istemişler ve dikkate değer bir ceza vererek içeri atmışlardı.

Mayronovski Stalin'in ölümünden üç hafta önce on yıl hapis cezası aldı. İnfazlar da dâhil birçok gizli emri yerine getirdiğine değinerek Stalin'in ölümünün ardından güvenlik şefi olarak İgnatyev'in yerine geçen Beria'dan defalarca serbest bırakılmasını talep etti. Komünist Parti ve Sovyet hükümetinin bazı en önemli düşmanlarını bizzat ortadan kaldırdığını ifade ediyordu. Davası yeniden görülmeye başlandı. Beria Mayronovski'yi serbest bırakmak istiyordu ancak daha harekete geçemeden kendisi tutuklandı. Savcılık Mayronovski'nin Beria'ya yazdığı mektupları delil olarak kullanmakta gecikmedi. Ancak bu seferki suçlamalar Siyonist komplo kapsamında ele alınmıyor, Mayronovski'nin Beria'nın rakiplerine yönelik gizli infazlarda parmağı olduğu iddia ediliyordu. Mayronovski 1961 yılına kadar hapiste kalacaktı.

Mayronovski'nin 1946 ve 1947'de gerçekleştirdiği dört infazın doğal ölümler gibi görünmesi için emir almıştım. Dolayısıyla, bu olaylar hakkında doğrudan bilgi sahibiyim. Kruşçev'in emriyle Doğu Katolik Kilisesi Başpiskoposu Romzha'ya karşı Batı Ukrayna'da düzenlenen operasyonu örtbas etmek için Kasım 1947'de yardımımı istediklerinden daha önce bahsetmiştim. Kruşçev ve Kaganoviç'in emriyle Ukrayna milliyetçisi A. Şumski'nin ortadan kaldırılması olayında da ayrıca rolüm bulunuyor.

Bu noktada 1947'de gerçekleşen benzer bir olaydan bahsetmek istiyorum. 1939'dan beri hapiste tutulan Yahudi asıllı Polonyalı mühendis Samet yeni atanan savunma bakanı Bulganin'in doğrudan emriyle Mayronovski tarafından Ulyanovsk'da infaz edildi. Samet Britanya'ya sığınma hazırlıkları yaptığı sırada denizaltı motorlarının tespit edilmeden çalışmasını ve denizaltının uzun süreler su altında kalabilmesini mümkün kılacak şnorkeller üzerinde gizli bir çalışma yürütüyordu. Eytingon Samet'in çevresine ajanlar yerleştirmek üzere Ulyanovsk'a gittiği sırada Mayronovski rutin sağlık kontrolü bahanesiyle zehirli bir iğne yaparak Samet'i öldürmüştü. Olayı örtbas etmek gerekiyordu ancak Ulyanovsk emniyet teşkilatında bununla başa çıkabilecek deneyimli personel bulunmuyordu.

General Dmitri Volkogonov, II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nde ölen Amerikalıların listesini 1992'de ABD Kongresi'ne sunarak, Başkan Yeltsin'in bu ölümlerden duyduğu üzüntüyü ifade etmişti. Volkogonov Sovyet hükümetinin çalışma kampları ve sürgün bölgelerinin ortaya çıkmasından nasıl çekindiğini göstermek için Oggins olayını örnek veriyordu. Sovyet esir kamplarında yaşanan zorlukları ve eziyeti ifşa edeceğinden çekindikleri için Oggins'in ölüm fermanının imzalandığını söylüyordu.

Ancak Oggins'in ölümünün ardındaki nedenler o kadar basit değildi. Haber raporlarına göre, Oggins'in NKVD tarafından tutuklanarak sekiz yıl bir toplama kampına kapatılması yanlış ve hukuksuz bir karardı. Aynı zamanda, Oggins'in sahte Çekoslovakya belgeleriyle Uzakdoğu Sovyetlere gittiği rapor ediliyordu. Hikâyenin aslıysa, çok daha farklıydı. Oggins Komünizme sempati duyuyordu ve Amerikan Komünist Partisi'ne üyeydi. Aynı zamanda Komintern ve NKVD istihbaratı için Çin ve Uzakdoğu'da faaliyet yürütmüş deneyimli bir ajandı. Karısı Nora, 1930'ların ortasında, Fransa'daki güvenli evleri denetlemekle yükümlü NKVD şebekesine üyeydi. Oggins 1938'de Sovyetler Birliği'nde tutuklandı ve basının ilgisinden uzak şekilde cezasını çekmeye başladı. Nora Oggins 1939'da ABD'ye döndü. Onun FBI ve

diğer hükümet organlarıyla işbirliğine girdiğini düşünmek için elimde yeterli neden bulunuyor.

Nora Oggins savaştan sonra, Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği'nden kocasının serbest bırakılmasını talep etti. Oggins'in Amerikalı bir diplomatla Butirka hapishanesinde görüşmesine izin verildi. Oggins'i Amerikan vatandaşı olarak değil, Uzakdoğu'da Komintern ve NKVD için çalıştıktan sonra, 1938'de, sahte Çek belgeleriyle Sovyetler Birliği'ne gelen bir ajan olarak biliyordum.

Abakumov Oggins'i ortadan kaldırmayı önermişti, çünkü Molotov onun Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi'nin baskılarıyla Amerikan Komünist Partisi aleyhine tanıklık etmesinden endişe ediyordu. İstihbarat servisimiz, özellikle de Nora Oggins'in Amerikan yetkilileriyle ilişkilerinin ve FBI'a yaptığı açıklamaların Amerika'daki ajan şebekemize zarar vereceğinden korkuyordu. Oggins'in ölüm emrini Stalin ve Molotov verdi ve 1947'de hapishanedeki rutin bir sağlık kontrolü sırasında Mayronovski'nin yaptığı iğneyle zehirlendi. Moskova'dan 320 kilometre uzakta yer alan Penza şehrinin Yahudi mezarlığında adına bir cenaze töreni düzenlemek için talimat aldık. Olanları düşününce şimdi onun için üzülüyorum, ancak Soğuk Savaş yıllarında çok şey bilen insanları ortadan kaldırmak için hangi yöntemlerin kullanıldığı bizi pek ilgilendirmiyordu.

Zehir kullanımıyla ilgili olarak 1990'da savcılık tarafından yürütülen soruşturmalar, bu deneyler ve infazlara 1947'de son verildiğini ortaya koyuyordu. 1952'de bu yöntemi tekrar kullanmaya başladılar, ancak bu sefer yola Mayronovski olmadan devam edeceklerdi. Eski KGB generali Oleg Kalugin'le birlikte soruşturmalar kapsamında savcılığa çağrılmıştım. Kalugin, Bulgar muhalif Georgi Markov'un 1978'de Londra'da zehirlenmesiyle ilgili olarak sorgulanıyordu.[15] Bana yöneltilen sorularsa, Oggins hakkındaydı. Kalugin istihbarat şefi olarak Batılı istihbarat ajanlarına karşı alınacak önlemleri bizzat onayladığını söylüyordu, ancak Marov'u ortadan kaldırmayı planlarken Bulgarlarla görüş alışverişinde bulunmuştu. Kalugin X Laboratuvarı'ndan aldığı zehri Moskova'daki Bulgar özel servislerine verdiğini ifade ediyordu. Şemsiye ucuna yerleştirilmiş bir iğne vasıtasıyla zehri Markov'a enjekte etmeyi başarmışlardı. Bu alışılmadık suikast yöntemi küresel çapta

15. Markov, BBC Dünya Servisi Bulgaristan masası için çalışıyordu ve Batı basınında Bulgar lider Todor Zhivkov'u eleştiren makaleler kaleme alıyordu. Ekim 1978'de, ölmeden önce doktorlara Londra'daki Westminister Köprüsü'nü geçerken bir yabancının yanlışlıkla kendisine çarptığını ve şemsiyesiyle kendisini dürttüğünü söyleyecekti. Markov'un sağ kalçasında küçük bir kesik ve iğne başı kadar bir zehir topağı kalıntısı buldular. Bkz. Andrew ve Gordiyevski, *KGB: The Inside Story*, ss. 644-645.

medyanın ilgisini çekecekti. Kalugin, hizmetlerinden dolayı Bulgar hükümeti tarafından madalya ve Browning marka yarı otomatik bir tabancayla ödüllendirildi.[16]

Savcılık bürosunda bu eylemlerde dolaylı olarak yer aldığımızı kabul ettik, ancak ölüm emirlerinin verilmesinde hiçbir rolümüz olmadığını vurguladık. Kalugin ifadesinde, emirleri yerine getiren bir asker olduğunu söylemiş ve KGB başkanı Yuri Andropov'un Markov'u İngiliz gizli servisi için çalışan bir casus olarak gördüğünü ifade etmişti. Soğuk Savaş koşullarında, Bulgarların suikast planına destek vermesi Kalugin için mantıklı bir hareketti, çünkü askerî otoritenin emirlerini uyguluyordu. Onunla hemfikirdim, çünkü emirleri uygularken ben de aynı mantıkla hareket etmiştim.

Kalugin, haklı olarak, hükümetin toksikoloji araştırmaları üzerinde katı bir denetim uygulamasını talep ediyordu. Bense, bunun sırf bir denetim sorunu olmadığını düşünüyorum. Toksikoloji laboratuvarları güvenlik teşkilatlarına teknik destek sunan ve bu anlamda teşkilat mantığıyla çelişmeyen bileşenlerden biridir. Soğuk Savaş yıllarında ajanlar yanlarında çoğunlukla zehir taşırlardı. Dışişleri Bakanlığı'nda çalışan Aleksandr D. Ogorudnik, CIA'in Moskova ajanı olduğu anlaşılınca tutuklanmış ve 1977'de tutuklu kaldığı sırada zehirle intihar etmişti. Ancak daha önce kendisini ele vereceğinden korktuğu için kadın arkadaşını zehirleyecekti. Toksikoloji servisi, güvenlik operasyonları için gerekli bir birimdir. Ne var ki, otoriter bir idare ya da diktatörlük bu denli güçlü ve sessiz bir silahı kendi çıkarı için kullanabilir. Hükümetin, toksikoloji servisindeki tüm personele faaliyetlerini kesin olarak tanımlayan ve kontrolsüz bir şekilde kullanılabilecek gizli zehirlerin üretilmesini yasaklayan gizli bir talimat göndermesi gerekir. Ne yazık ki, bunun gibi hassas güvenlik mevzuları söz konusu olduğunda, emirleri verenlerin ve bunları uygulayanların dürüstlük ve ahlakı fazlasıyla belirleyici olur.

Bir teröristi etkisiz hale getirmek ya da daha sonra tüm grubu yakalayabilmeniz için terörist bir örgüt içindeki istihbarat kaynağınızı korumak amacıyla ilaçlar ya da öldürücü olmayan zehirlere başvurmak meşru mudur? İyi planlanmış operasyonlarda bile ölümcül bir hatayla karşılaşılabilir. Zehir kullanarak bireysel operasyonlar yürüt-

16. Oleg Kalugin, bir BBC yayınına katılmak üzere, 30 Ekim 1993'te Londra'ya gitti. Heathrow havaalanında tutuklandı ve Scotland Yard'ın (Londra Emniyet Müdürlüğü Dedektif Masası) anti-terör birimi tarafından "zehirli şemsiye cinayeti" ile ilgisi olabileceği gerekçesiyle Belgravia polis merkezinde yirmi dört saat sorguda tutuldu. Kalugin'in suçlamaları reddettiği rapor edildi ve Kraliyet Kovuşturma Servisi'nin hakkında yasal işlem başlatmak için yeterli delil olmadığını söylemesiyle serbest bırakıldı.

mek, katı kurallarla her koşulda önlenmelidir. Yasal infazlar ise ceza kanununda belirtilen hükümlere tabi olmalıdır.

Totaliter yönetimin kurbanı olmaktan Mayronovski de kurtulamadı. Burada Beria, Stalin, Abakumov ya da İgnatyev'i temize çıkarmak istemiyorum, ancak toksikoloji laboratuvarının onların önüne geçtiğini ifade etmek gerek. 1968, 1977 ve 1990'da yürütülen soruşturmalar bu laboratuvarın Beria'nın değil, Lenin'in emriyle kurulduğunu ortaya koyuyor. Faaliyetlerine Lenin'in sekreterliğine bağlı özel bir şube *–spetsialne kabinet–* olarak başlayan laboratuvar, Halk Komiserleri Konseyi bünyesinde doğrudan başbakana bağlanmıştı. Lenin'in ölmek üzere olduğunu öğrendiğinde, çaresizlik içinde kalmaktan korkup Stalin'den istediği zehir muhtemelen bu laboratuvardan alınmıştı. Laboratuvar 1937'de NKVD'ye devredildi ve o zamandan sonra Halk Komiserliği ya da Devlet Güvenlik Bakanlığı'na bağlı olarak faaliyet gösterdi. General Kalugin'e göre, bu çok gizli laboratuvar, 1960'dan 1970'e kadar, KGB İleri Teknolojileri Araştırma Enstitüsü'nde 12 Numaralı Toksikoloji Laboratuvarı olarak hizmet verdi. Liderlerimiz zehirlere her zaman ilgi duymuşlardı. Ancak daha sonra bu deneylerde yer alan doktorların tümü tasfiyeye uğradılar. 1930'da, özel toksikoloji laboratuvarının direktörlüğünü yürüten Profesör Nikolay Kazakov, 1938'de Buharin'in yargılandığı duruşmada tasfiye edilmişti. Aynı akıbete daha sonra Mayronovski uğrayacaktı.

Laboratuvarın şöhreti Sovyet liderliğini büyülemeye devam etti. KGB tümgenerali Vassili Şadrin'in 1988'de bana anlattıklarına göre, Gorbaçov eski KGB başkanı Vladimir Semiçastni'nin *Ogonyok* dergisinde çıkan yazısını okuduktan sonra, laboratuvarla ilgilenmeye başlamıştı. Şadrin bu yazıda, Brejnev'in Kruşçev'i görevden almaktansa onu zehirlemenin daha kolay olacağını düşündüğünü ifade ediyordu. KGB başkanı Viktor Çebrikov, bunun üzerine, Semiçastni'yi ofisine çağırarak Gorbaçov'un emrini iletmiş ve zehir deneyleriyle Brejnev'in 1960'da verdiği iddia edilen talimatlar hakkında yazılı bir ifade vermesini istemişti. General Şadrin'e göre, Semiçastni yazılı ifade vermeyi kabul etmemişti.

Yarının politikalarını şekillendirirken bu trajik olayların bıraktığı mirası göz ardı edemeyiz. Tarih hiçbir kararın, hiçbir suçun ya da terör planının sonsuza kadar gizlenemeyeceğini göstermiştir. Sovyetler Birliği ve Komünist Parti iktidarının çöküşünden çıkartılacak büyük derslerden biri de budur. Baraj bir kez yıkıldıktan sonra, gizli saklı ne varsa, önü alınamaz bir sel olup karşınıza dikilir.

X
Yahudiler: Kırım'daki Kaliforniya

Lubyanka'nın yedinci katında bulunan masamdan işlem görmeyi bekleyen birçok hassas dosya geçmiştir. Yahudi meselesiyle ilgili olanlarsa, muhtemelen en politik olanlarıdır. Sadece karım değil, yardımcım Leonid Eytingon da dâhil güvendiğim meslektaşlarımın birçoğu Yahudi kökenliydi. Eytingon, 1952-1953'te Doktorlar Komplosu ve sözde Siyonist komplo kapsamında suçlanan önemli isimler arasında yer alıyordu. Yahudilerin gördüğü zulümde Stalin'in ana saikinin antisemitizm olduğu yönündeki yaygın raporların aksine, ben Stalin'in antisemitizmi bir silah kullandığını, ancak hiçbir zaman belirleyici bir strateji olarak benimsemediğini düşünüyorum.

Stalin, 1944 ve 1945'in ilk yarısında, uluslararası Yahudi sermayesini ülkeye çekip savaş yorgunu Sovyetler Birliği'ni yeniden inşa ederek, savaş sonrası Ortadoğu'da beliren yeni güç dengelerine nüfuz edebilmek adına, Yahudi meselesini pazarlık kozu olarak kullanmayı düşünüyordu. Yahudilerin vatan özlemini kullanarak, Batı kaynaklı kredileri ülkeye çekmeyi planlıyordu.

Bir Yahudi cumhuriyeti kurma fikri gerçekten vardı. Bu tasarı, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin Stalin'e gönderdiği bir mektuba dayanıyordu. Sovyetler Birliği'ndeki Yahudi yaşamına dair önemli kilometre taşlarından biri sayılan bu mektup, Yidiş Devlet Sanat Tiyatrosu'nun sevilen oyuncularından ve komitenin önde gelen üyelerinden Solomon Mikhoels, komitenin yönetici sekreteri Shakhne Epshtein ve 1943'ün Haziran ve Aralık aylarında ABD'de yaptığı konuşmalar sırasında Mikhoels'e eşlik eden komite üyelerinden tanınmış şair Itzik Feffer tarafından yazılmıştı.

Stalin'e hitaben yazılan 15 Şubat 1944 tarihli bu mektup, daha sonra başbakan yardımcısı ve Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin danışmanlarından Solomon Lozovski tarafından Vyaçeslav Molotov'a gösterildi. Lozovski, Molotov'un talimatları uyarınca mektubu gözden geçirdi ve tarihi 21 Şubat olarak değiştirerek Molotov'a tekrar gönderdi. 24

Şubat'ta M-23314 koduyla Molotov'un sekreterliğinde kayda geçirilen mektup, Molotov'un aldığı notlarla birlikte aynı gün Komünist Parti sekreteri Georgi Malenkov, dış ticaret bakanı Anastas Mikoyan, Moskova parti komitesi sekreteri ve silahlı güçler siyasi direktörlüğü şefi A. S. Şerbakov ve Devlet Planlama Komitesi GOSPLAN'ın genel başkanı Aleksey Voznesenski'ye gönderildi.

İlk defa 1993'te yayımlanan bu mektupta, şöyle bir ifade yer alıyor:

> Leninist-Stalinist milli politika ruhuyla Bolşevik tarzda inşa edilecek bir Yahudi Sovyet cumhuriyeti, Yahudi halkının hukuki statüsü ve asırlardan beri ayakta olan kültürlerinin gelişmesi sorununu çözüme kavuşturacaktır. Yüzyıllardır hiç kimsenin çözüm bulamadığı bir sorundur bu. Yalnızca bizim büyük sosyalist ülkemizde buna bir çare üretilebilir.[1]

Komünist Parti'nin yayın organlarında[2] varlığı resmen kabul edilen bu mektubun üzerindeki sır perdesi henüz kalkmış değildir. Başkan Yeltsin'in 1992'de Amerika'yı ziyareti sırasında Washington'da sergilenen arşiv belgelerinde, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin bu mektubu yer almıyordu.

Nükleer casusluk alanında önemli başarılara imza atmış Grigori Kheifetz'in bana anlattıklarına göre, mektuptaki öneriler Kırım Sosyalist Cumhuriyeti'ni dünyanın dört bir yanındaki Yahudilerin vatanı yapmak için hazırlanan planın bir parçasıydı. Ancak bu plan Kırım'ın yerli halkının yeniden iskânını gerektiriyordu. Kırım Tatarları, bu nedenle, Mart ve Nisan 1944'te, zorla bölgeden sürüldüler; 150.000 insan Orta Asya'ya, Özbekistan'a gönderildi.[3] Aslında mektupla Tatarların sürülme emrinin aşağı yukarı aynı tarihe, 14 ve 15 Şubat'a rastlaması tamamen tesadüftü. Çünkü Tatarların sürgün emri Stalin tarafından çok daha önce imzalanmış (Tatarlar kitlesel olarak Almanlarla işbirliği yapmakla suçlanıyorlardı), ancak emir imza için Beria'nın masasına Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin mektubundan bir gün önce ulaşmıştı.

Stalin'in Yahudi sermayesini cezbetme planını hayata geçirme görevi, 1943'te San Fransicso'da konsolos yardımcılığı yaptığı sırada Mikhoels'in Amerika seyahatini organize eden, Kheifetz'e verilmiş-

---

1. *Literaturnaya Gazeta*, 7 Temmuz 1933.
2. *Izvestiya SBKP MK*, sayı 12, 1989, s. 37.
3. Sovyet Yahudilerini Kırım'a yerleştirme fikri, ilk olarak, 1920'lerde ortaya atıldı. Dört bin kilometre karenin üzerinde alan işgal eden bir bölgeye 400.000 insanın iskân edileceği yönünde bir söylence yaratıldı. Bu tasarı, Yahudilerin küçük ölçekli ticaretin son bulmasıyla yoksullaşmasına ve ulusal birlik oluşturma çabalarına yanıt verecekti. Bu nedenle, bunun sosyalist ülkülerle çelişen milliyetçiliği teşvik edip etmeyeceği, daha bu dönemde bir açmaz olarak ortaya çıkıyordu. Bkz. Nora Levin, *The Jews in the Soviet Union Since 1917* (New York: New York University Press, 1990), cilt 1, ss. 147, 455-456.

ti. O zamanlar Amerika'dan mümkün olduğunca çok yardım alabilmenin yollarını arıyorduk. Mikhoels yola çıkmadan önce, Beria'nın Lubyanka'daki ofisine çağrılmış ve Amerika'daki Yahudi cemaatiyle kapsamlı ilişkiler kurması yönünde talimatlar almıştı. Mikhoels'in görevi, Amerikalıların Sovyetler Birliği'ndeki metal ve kömür madenciliği endüstrilerine yapacakları yatırım için zemin hazırlamaktı. Mikhoels'in, kurulması düşünülen yeni Yahudi cumhuriyetinde Yüksek Sovyet başkanlığına aday gösterilebileceği söyleniyordu. Molotov, Lozovski ve Dışişleri Bakanlığı'ndaki diğer üst düzey yetkilileri saymazsak, Stalin'in Filistin ya da Kırım'da başka bir kukla devlet kurma planından haberdar olan tek isim, Mikhoels'ti. Stalin, savaştan sonra ekonominin yeniden yapılanması için 10 milyar dolarlık kredi almayı umuyordu.

Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin Stalin'e yazdığı mektubun içeriğini ayrıntılı olarak bilmiyordum. Beria, bana, ilk adımı Amerikan tarafının, daha doğrusu Amerika'daki Yahudi örgütlerinin attığını söylemişti. Sovyetler Birliği içinde özerk bir Yahudi cumhuriyeti kurulması ekseninde dönen tartışmaları, Batılıların savaştan sonra bize ekonomik yardımda bulunma niyetlerinin bir uzantısı olarak değerlendiriyordum. Dört sene boyunca dosyada bekleyen mektubun içeriği söylentilere konu olmuştu. Stalin, 1948'de, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'ni ve ardından liderlikteki eski kurtları tasfiye edeceği zaman, bu mektup Malenkov'un elinde önemli bir koza dönüşecekti. Molotov, Mikoyan, Voroşilov, Voznesenski ve son olarak Beria Yahudi akrabaları ya da Kırım'da özerk bir Yahudi cumhuriyeti kurmak yönündeki tartışmalarda yer aldıkları gerekçe gösterilerek, Stalin yönetimine hakaret etmekle suçlandılar.

Bolşevik rejimin 1920'lerin başında yeni yeni oturmaya başladığı zamanlarda, her düzeyden idari mevkide Yahudi isimlerinin ağır bastığını görülüyordu, çünkü Yahudiler bu kadrolar için gereken eğitime sahiptiler. O zamanlar Rusya'da iç pasaportlar yoktu, dolayısıyla insanlar resmî olarak Yahudi ya da başka bir millete mensup olarak tanımlanmazdı. 1922 ve 1923 yıllarında, Yahudi ve diğer milliyetçi yeraltı gruplarının liderlerine karşı hızlı bir yakalama dalgası başlatıldı. Örneğin, Zion Polisi (Politzi Tzion) adında oldukça etkili bir örgüt vardı ve Odessa'daki GPU gözetimine karşı üstünlük sağlamıştı. Siyonistler uzak bir mezarlığa çektikleri gizli servis elemanlarına saldırıyorlardı. Haganah örgütünün merkezi Ukrayna'nın Jitomir şehrinde yer alıyordu ve Siyonist yeraltı gruplarına karşı yürütülen operasyonların Ukrayna GPU'sunda görev alan Yahudilere bırakılması gibi garip bir

durum yaşanmıştı. Sosyalist Enternasyonal'e üye sosyalist bir örgüt olan Yahudi Bund hareketi de baskılardan nasibini almıştı. Dağılan yapılar arasında Yahudi Bund'dan ayrılan Yahudi Komünist Partisi de yer alıyordu. Bolşevik siyaset, Komünist Parti içinde ve dışında ulusal siyaset güderek parti çizgisinden ayrılan her grubu ortadan kaldırmayı gerektiriyordu. Ayrılıkçı Ukrayna Komünist Partisi de aynı şekilde dağıtılmıştı. Resmî olarak kabul edilen siyasi parti, Bolşevik Ukrayna Komünist Partisi'ydi. Bu parti, kendi Politbüro'suna sahip olması bakımından, benzerlerinden ayrılıyordu.

Yahudi liderleri ya sürgüne gönderildi ya da yurt dışına göç etmelerine müsaade edildi. 1928'den önce göçmenlik için herhangi bir sınır yoktu. Ülkeyi terk etme süreci şimdikinden daha kolaydı. Liderlerini kaybeden Yahudiler, örgütlenecekleri siyasi yapılardan mahrum kaldılar ve Yahudi kimliklerini yitirdiler. Yahudi aydınları siyasi temellerini kaybetmişti. Yahudiler 1933'te getirilen ülke içi pasaport sistemiyle vatan diyebilecekleri bir cumhuriyetleri olmamasına rağmen, ulusal bir topluluk olarak tanımlanıyordu. Yahudiler o yıllarda önemli bakanlıkların üst mevkilerini işgal ediyorlardı. Merkez Komitesi, Büyük Tasfiye'nin ardından, 1939'da, önemli bakanlıkların kilit mevkilerinde hangi milletten kaç kişi bulunduğunun araştırılması için emir vermişti. Şimdi güç bela hatırladığım bu olay, o yıllarda tümüyle kavrayamadığım önemli sonuçlar doğuracaktı. İlk defa etkili bir kota sistemi hayata geçiriliyordu. Neyse ki, savaş zamanında seçkin ajan ve subaylardan oluşan silah arkadaşlarımın çoğu çoktan yerlerini almış ve bu emirden etkilenmemişlerdi.

Stalin'in emriyle, 1928'de Birobidzhan'da kurulan Yahudi Özerk Oblastı'nı, Yahudilere tanınmış bir ayrıcalık olarak görmek yanlıştır. Stalin'in buradaki asıl amacı, Uzakdoğu sınır bölgesinde güç kazanmak amacıyla ileri bir karakol kurmaktı. Bu bölge, sürekli olarak Çinli ve Beyaz Rus terörist grupların ihlallerine maruz kalıyordu. Yerli halkın Beyaz Rus göçmenlerine, özellikle de Kazaklara karşı düşmanca tavır alacağı bir yerleşim kurarak bölgede bir savunma hattı oluşturulması düşünülüyordu. Bölgenin statüsü, akıllıca bir kararla, özerk cumhuriyet olarak değil, özerk bölge olarak tanımlanmıştı. Yerel bir yasama organı, yüksek mahkeme ya da bakanlık düzeyinde bir hükümet makamı kurulmasına müsaade edilmemişti. Burası özerk bir bölgeydi, ancak basit bir sınır bölgesi ya da politik bir merkez değildi.

Savaştan önce, Stalin hükümetinin gündeminde, yurt dışında Sovyet politikasını yürütmek için Sosyalist Yahudi örgütü Bund'un liderleri Henry Erliç ve Viktor Alter'den faydalanmak vardı. Karşı istihba-

rattan sorumlu İkinci Direktörlük'ün eski direktör yardımcısı General Raikhman, 1970'de bana Bund liderlerinin, 1939'un Eylül ve Ekim aylarında Polonya'da tutuklandığını söyleyecekti. Almanlarla savaş patlak verince, Eylül 1941'de serbest bırakılan Bund liderleri, Beria'yla bir görüşme yaptılar ve Hitler karşıtı bir Yahudi komitesi kurmaları yönünde bir teklif aldılar. İlk başlarda Erliç'i komitenin başına getirmeyi, Mikhoels'i de yardımcısı yapmayı düşündüler. Alter ise, yönetici sekreter olacaktı. Ancak bu plan uygulamaya geçmedi. Çünkü üçü de Stalin'in Batı'dan maddi yardım sağlamak istediğinin ve bu amaçla kendilerini kullanacağının fazlasıyla farkındaydı. Alter ve Erliç Aralık 1941'de tekrar tutuklandılar, ancak haklarında yasal işlem başlatılmadı. Erliç, 27 Aralık 1941'de, Başkan Kalinin'e, Sovyet hükümetine bağlı olduğunu ve NKVD'yle işbirliği yapmak istediğini belirten bir mektup yazdı. Mektupta şu ifadeler yer alıyor:

> Kurulması önerilen Hitler Karşıtı Yahudi Komitesi'nin ana görevi, Hitler istilasına karşı mücadelede SSCB'ye karşı gerekli tüm yardımın yapılması için ABD ve Britanya'daki Yahudi cemaatleri arasında yoğun bir propaganda çalışması yürütmek olmalıdır. Önerdiğimiz tüm hususlar liderlikten tam onay almış ve komite merkezi için uygun bir yer bulmak üzere NKVD'ye yetki verilmiştir.[4]

Erliç bu mektubuna hiçbir yanıt alamadı. Arşivler, Beria'nın Aralık ayında Erliç ve Alter için hücre hapsi istediğini gösteriyor. 41 ve 42 numaralı bu mahkûmların sorguya alınması ya da nakledildikleri Kuybişev NKVD hapishanesinin kayıtlarında isimlerinin yer alması yasaklanıyor. General Raikhman'ın bana sonradan anlattıklarına göre, 41 ve 42 numaralı mahkûmların gerçek isimlerinin hapishane personelinden gizlenmesi yönünde özel bir emir çıkartılmıştı. Emirler Stalin, Molotov ve Beria'dan geliyordu, ancak bunlar mahkûmların sorgulanmasını yasaklayan tuhaf emirlerdi.

Amerikalı siyasetçi Wendell Willkie ve Amerikan İşçi Federasyonu'nun başkanı William Green, 1942'de Sovyet büyükelçisi Maksim Litvinov aracılığıyla, Erliç ve Alter'in akıbeti hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Benzer bir girişimde bulunanlardan biri de, Polonya'nın Moskova büyükelçisi Stanislaw Kot'du. Dışişleri bakan yardımcısı Andrey Vişinski Kot'a verdiği yanıtta, Almanlarla gizli işbirliği içinde bulunduğu tespit edilen Erliç ve Alter'in yanlışlıkla affedildiğini ima etmişti. Willkie konuyla ilgili olarak 1942 sonlarında bilgi almak istediyse de, Şubat 1943'e kadar hiçbir yanıt alamadı. Molotov,

---

4. *Shait y Mech* (*Kılıç ve Kalkan*), 3 Eylül 1992, s. 13.

Erliç ve Alter'in 23 Aralık 1941'de ölüm cezasına çarptırıldığını açıklaması için Litvinov'a yetki vermişti. Cezaya gerekçe olarak, 1941'in Ekim ve Kasım aylarında "savaşa son verilmesi ve faşist Almanya'yla barış antlaşması imzalanması yönünde Sovyetler Birliği'nde düşmanca bir propaganda yürüterek sistemli bir ihanet faaliyetine karışmaları" gösteriliyordu.[5]

Bu yanıt kasıtlı bir yalandan başka bir şey değildi ve onlar bunu gönderene kadar Erliç hücresinde kendini asarak (14 Mayıs 1942) intihar edecekti. Alter ise, Beria'nın emriyle gizlice infaz edildiği 17 Şubat 1943'e kadar hücre hapsinde kaldı. O zamana kadar onların akıbetinden haberdar değildim. Tüm bunlar, Mikhoels'in Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin başkanı olarak ABD'ye gitmesinden hemen önce yaşanmıştı.

Erliç ve Alter'in akıbetinin asıl hikâyesi, Eylül 1992'de KGB'nin haftalık gazetesi *Shait y Mech*'de (*Kılıç ve Kalkan*) yayımlanana kadar gizemini korudu. Erliç ve Alter'in ortadan kaldırılması, Sovyet liderliğiyle Yahudi cemaatinin yurt dışındaki önemli temsilcileri arasında kurulan gizli ve gayriresmî ilişkileri saklamak amacıyla Stalin ve Molotov tarafından hazırlanan planın ilk ayağını oluşturuyordu. Stalin, Erliç ve Alter'in bağımsızlığından ve siyasi nüfuzundan korkuyordu ve bu korku onların sonunu hazırladı. Bana kalırsa, ünleri Sovyetler Birliği'ni aştığı için ortadan kaldırıldılar. Aynı şey, daha sonra Mikhoels'in de başına gelecekti. Amerika'ya yaptığı başarılı seyahat, onu, Stalin'in gözünde bir anda şüpheli konumuna düşürdü. Tüm dünyada Yahudilerin kültürel kahramanı olmuştu.

Amerikan sermayesini cezbetme planıyla Kırım'da kurulması düşünülen Yahudi devleti arasında bir ilişki vardı. Kurulacak bu yeni devlete Kırım'daki Kaliforniya diyorduk. Kheifetz, bu tasarının Amerikan Yahudi çevrelerinde çokça tartışılır olduğunu söylemişti. Özellikle de Amerikan Ticaret Odası başkanı Eric Johnston'un konuyla ilgilendiğinden söz etmişti. Stalin, Haziran 1944'te, Belarus'taki önemli Yahudi yerleşimlerinin yeniden inşasını ve Yahudilerin Kırım'a yerleştirilmesini görüşmek üzere, Büyükelçi Averell Harriman'la birlikte Johnston'ı da kabul etti. Johston, Sovyetler Birliği'ne savaştan sonra bu amaçla uzun vadeli Amerikan kredisi sağlanacağı yönünde Stalin'e ümit verici bir tablo çizecekti.

Kırım'da sosyalist bir Yahudi cumhuriyeti kurma fikri, yalnızca Moskova'daki Yahudi cemaati içinde değil, hükümetin yönetim kade-

5. A.g.e.

mesinde de açıkça konuşulur olmuştu. Nükleer enerji meselesiyle ilgilenen devlet komitesinin, 1944 ya da 1945 yılının ortalarında yaptığı bir toplantıda, GOSPLAN başkan yardımcısı Borisov'un "Kaynaklarımız çok sınırlı Yoldaş Pervukhin. Kırım'da kurulacak olan Yahudi cumhuriyetinin altyapı maliyetlerini araştırmak üzere daha yeni talimat aldık." dediğini hatırlıyorum.

Mikhoels NKVD ajanı Feffer'e fazlasıyla güveniyordu. Feffer, devlet güvenlik komiseri Leonid Raikhman'ın özel ajanıydı ve daimi denetim altında bulunuyordu. Yahudi meselesini gözden geçirmek ve projeyi teşvik etmek adına, zaman zaman Beria'nın bile güvenli bir evde Feffer'le görüştüğü oluyordu.

Haziran 1945'e gelindiğinde, planın uygulanmaya hazır olduğu görülüyordu. Harriman Yalta Konferansı'nın hazırlıkları sürerken, Yahudi cumhuriyetin kurulma süreci dolayısıyla da proje için alınacak Amerikan kredisi hakkında ne kadar aşama kaydedildiği öğrenmek için, Molotov'un yardımcısı Novikov'la bana sorular yöneltiyordu. Stalin'in savaştan sonra Sovyetler Birliği'ni ziyaret eden Amerikan senatörleriyle Kırım'da kurulacak Yahudi cumhuriyeti ve Belarus'un Gomel bölgesinin yenilenmesi üzerine yaptığı görüşmelerin raporlarını hatırlıyorum. Stalin senatörlerden, Batı'dan gelmesi muhtemel kredilere ve bu bölgelere yapılacak teknik desteğe kısıtlama koymamalarını istemişti.

Stalin Yalta Konferansı ve Hitler'e karşı kazanılan zaferin ardından, Haziran 1945'te, Kırım'ın bir cumhuriyet değil, yalnızca idari bir bölge olacağını ilan eden bir emir yayımladı. Kırım savaştan önce hükümet düzeyinde güçlü bir Tatar temsilinin bulunduğu özerk bir cumhuriyetti. Harriman, Kasım 1945'te, Molotov üzerinden Stalin'e ulaşmaya çalışarak ekonomik işbirliği konusunda görüşmek istedi, ancak bu talebi Stalin'in emriyle geri çevrildi.

Stalin Kırım'da Yahudi cumhuriyeti kurulmasını öngören plandan açıkça vazgeçmişti. Arkady Vaksberg, bir okurun talebi üzerine, *Literaturnaya Gazeta*'da[6] bu konu hakkında bir yazı yazdı. Kırım'da Yahudi cumhuriyeti kurma fikri, Beria'nın Yahudilere karşı yürüttüğü bir provokasyondan mı ibaretti? Stalin'e yazılan mektup gerçek miydi ve mesele ciddi bir şekilde ele alınmış mıydı? Vaksberg bu sorulara şöyle yanıt veriyor: "Stalin Yahudi halkının sorunlarının çözümüyle ilgili olarak farklı düşünüyordu. Kırım'da bir Yahudi cumhuriyeti kurulmasını desteklemiyordu. Mektup [Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nce

6. 7 Temmuz 1993, s. 15.

yazılan] hiçbir etki yaratmadan arşive gönderildi. Dört yıl sonra arşivden çıkarıldı ve onlarca suçsuz insanın iddianamesinde kullanıldı."

Stalin savaştan sonra başka planlar içine girmişti. Artık gündeminde Siyonist harekete sızmak vardı. Büyük Britanya, 1948'e kadar, Milletler Cemiyeti'nden aldığı yetkiyle Filistin topraklarını yönetmişti. Stalin ve Molotov, bölgede bir Yahudi devleti kurulması durumunda, Filistin'den atılmaktan korkan İngilizleri yatıştırmayı umuyordu. Dolayısıyla, Kırım'da bir Yahudi devleti kurulmasını istemek, bir ölçüde müttefikimiz İngilizlere yardım etmek demekti. Yahudi sorununa çözüm aramak adına, dikkatleri Filistin'den başka yöne çekerek Yahudi liderleri oyalamaya devam ettiler. 1945'in sonuna doğru, Stalin'in Kırım'da kurulacak Yahudi cumhuriyeti konusunda verdiği sözü tutmayacağı anlaşılınca, İngilizler ve Amerikalılar Filistin'de Anglo-Amerikan Komitesi'ni kurarak, Sovyetler Birliği'ni dışarıda bıraktılar. Savaşın bu üç müttefik ülkesinin, bu gibi durumlarda ortak müzakere yürüteceği yönünde eski bir uzlaşı bulunuyordu. Bu durum buna açıkça ters düşüyordu.

Bunun üzerine, Nisan 1946'da, dışişleri bakan yardımcıları Dekanozov ve Vişinski, Stalin ve Molotov'a bir not yazarak, Sovyetler Birliği'nin küçük düşürüldüğünü vurguladılar. Filistin meselesi Sovyetler Birliği olmadan karara bağlanacaktı. Liderliğin Filistin'de kurulacak Yahudi devletine sıcak bakan bir milli politika üretmesini önerdiler. Vişinski bunun üzerine, Molotov'un da onayını alarak *Novoye Vremya* dergisinde sahte isimle bir makale yayımladı. Makale, İngiliz mandasına bırakılan topraklar üzerinde demokratik bir Yahudi devletinin kurulması gerektiğini öne sürüyordu. Burada amaç, açıkça Sovyetlerin Ortadoğu'daki konumunu güçlendirmek ve İngilizlerin Yahudileri durdurmakta başarısız olduğunu söyleyerek Yahudi devletine karşı çıkan Arap devletleri arasındaki İngiliz nüfuzunu kırmaktı.[7]

Dışişlerinin bu siyasi hamlesiyle, aynı zamanlarda İngilizlere karşı askerî operasyonlar ve sabotaj eylemlerine katılabilecek yasa dışı bir şebeke kurmak amacıyla, Romanya üzerinden Filistin'e ajan göndermek için emir aldım. Bu görev için Josef Garbuz, Aleksandr Semyonov (asıl adı Taubman; Litvanya yeraltı örgütünde Griguleviç'in asistanlığını yaptı ve Rudolf Klement'in 1938'de Paris'te öldürülmesine yardım etti) ve Julius Kolesnikov'u seçtim. Garbuz ve Kolesnikov, Almanlara karşı sabotaj operasyonları düzenledikleri Ukrayna ve Belarus'ta gerilla deneyimi kazanmışlardı.

---

7. Bu iddia, Anatoli Sudoplatov'un gizli bir kaynakla yaptığı görüşmeye dayanıyor.

Semyonov ve Kolesnikov Hayfa'ya yerleşerek iki şebeke kurdular, ancak İngilizlere karşı hiçbir sabotaj eyleminde yer almadılar. Kolesnikov, Romanya'da ele geçirilen Alman yapımı hafif silahlar ve tanksavar bombalarının Filistin'e gönderilmesini sağladı. Semyonov, Serebriyanski'nin eski bir ajanıyla yeniden ilişki kurmak için girişimde bulundu. Bu ajan, 1937'de, İngiliz karşıtı terör örgütü Stern'e sızmayı başarmıştı. Garbuz ise, Romanya'da kalarak kurulacak İsrail devletine yerleşmeye aday insanlar bulmaya çalışıyordu.

Filistin'e ajan gönderme ve Yahudi gerilla örgütlerine silah sağlama emri aldığımız zaman, görünürde Yahudilere yardım etmemize karşın, asıl amacımızın Siyonistlerin siyasi ve askerî yapılanması içinde kendi şebekemizi oluşturmak olduğunu anlamıştım. Yahudiler bağımsızlıklarının peşindeydiler ve Amerika'yla derin ilişki içindeydiler. Bize Doğu Avrupa ülkeleri kadar bağlı olmayacaklardı, ancak yine de bölgede varlık göstermenin önemli olduğunu düşünüyorduk. Kheifetz'in bana anlattıklarına bakılırsa, Litvinov daha 1943 yılında Washington'dan Molotov'a yolladığı bir mesajda, Filistin'in ve kurulacak olan İsrail devletinin savaş sonrası devletlerarası düzenin önemli meselelerinden biri haline geleceğini belirtmişti.

Stalin, 1946 yılının son yarısında, Sovyetler Birliği'ndeki Yahudilerin taleplerine ve ülke dışında Yahudilerle kurulan ittifaklara karşı inancını yitirmişti. İngilizler ve Amerikalıların Filistin konusunda aldığı ortak tutum karşısında yalnızlaştığını düşünüyordu. Yahudilerin parti mekanizmasından, diplomatik görevlerden, askerî kademelerden ve istihbarat servislerinden tasfiyesiyle doruğa ulaşacak olan antisemitik bir kampanya başlattı. Bu kampanya, bütün Yahudi doktorların şüpheli ilan edildiği bir saldırıya dönüşecekti. Doktorlar Komplosu olarak bilinen ve şüphelilerin Siyonist bir tertip içinde olmakla suçlandığı bu kampanya, 1930'lu yıllardaki tasfiyelerin bir devamıydı. Stalin bu manevralarıyla bürokrasideki yerleşik güç merkezlerini dağıtıp, ülkenin liderliği üzerindeki hâkimiyetine tehdit oluşturmayacak daha zayıf isimleri göreve getirmek peşindeydi.

Devlet güvenlik bakanı olarak atanan Viktor Semyonoviç Abakumov'un Ekim 1946'da Stalin'e yazdığı mektup, Yahudi burjuva milliyetçiliğinin ilk defa Komünist ideolojiye karşı bir tehdit olarak görülmesi bakımından önemlidir. Abakumov mektubunda, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin liderlerini milliyetçi propaganda yapmakla suçlayarak, Yahudi meselesini Sovyet çıkarlarından daha üstün tuttuklarını ifade etmek istiyordu. Abakumov ağır bir uyarı yazısı kaleme almıştı. Sovyetler Birliği'ne nükleer istihbarat sağlamak ve Amerika'daki Ya-

hudi cemaatiyle üst düzey ilişkiler kurmakta hayli önemli işler başarmış olan Kheifetz, bir anda gözden düşmüştü. Kheifetz Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nde dış ilişkiler sekreteri olarak çalışmaya devam etti, ancak komitenin Amerika'daki Yahudi cemaatiyle ilişkilerini kesmek için ona baskı yaptılar.

Abakumov'un mektubuna konu olan şikâyetlerden biri de, komitenin savaştan sonra evlerinin iadesini talep eden Yahudiler adına hareket etmesiydi. Savaş sırasında Kiev, Minsk, Riga, Leningrad ve Moskova'daki binlerce Yahudi Almanların eline düşmemek için evlerini terk etmişti. Naziler, Ukrayna ve Baltık devletlerine onları "Yahudi liderliği"nden kurtarma sözü vermişti. Bu düşünce Yahudilerin arazilerine, evlerine ve apartmanlarına el koyan milliyetçiler arasında hızla yayıldı. Yahudiler 1945'te geri dönmeye başlayınca, mülklerinin ellerinden alındığını gördüler. Hükümet bunun üzerine insanların evlerine geri dönmesini düzenleyen talimatlar yayımladı.

1947 yılında, Barzani yönetiminde İran'dan Azerbaycan'a kaçan üç bin Kürde kalacak yer istemek üzere, Özbekistan Komünist Partisi sekreteri Usman Yusupov'u ziyaret ettim. Yusupov Ukrayna Komünist Partisi sekreteri Kruşçev'in, Özbekistan'daki Yahudiler hakkında şikâyetlerini dile getirmek üzere kendisini aradığını ve "Taşkent ve Semerkant'tan karga sürüsü gibi Ukrayna'ya akın ediyorlar. Şehir harap olduğu için onları yerleştirecek yerim yok. Ya bu akını durdurursun ya da pogromlar başlar." dediğini söylemişti. Kürtleri Kafkasya'da tutmak tehlikeli olduğundan, Özbekistan'a yerleştirmek istiyorduk. Kürtleri yerleştirmek kolay olmuştu. Yusupov onlar için yeni bir kolektif çiftlik inşa edilmesini emretti. Yerinden yurdundan edilmiş Yahudi aydınlarına Kiev'de yeni evler bulmakla kıyaslandığında, çok daha kolay bir işti bu.

Mikhoels, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin başkanı olarak, Yahudiler adına duruma müdahale etmeye çalışmıştı. Abakumov'un mektubu, Yahudilerin eski evlerine yerleşme hakkını savunmanın Yahudi burjuva milliyetçiliğinin bir işareti olduğunu ima ediyor ve yeniden iskânla ilgili sorunlar karşısında, bazı parti yetkililerinin duyduğu rahatsızlığı yansıtıyordu. Mihhoels'in yerlerinden edilen Yahudiler adına hareket etmesi Stalin'in canını sıkmakla kalmamış, aynı zamanda onun hakkında derin kuşkular duymasına yol açmıştı. Sovyet idaresi gibi otoriter bir sistemde, uluslararası üne ve itibara sahip birinin kendi inisiyatifiyle hareket ettiğini düşünün. Mikhoels'i hiç de iyi bir son beklemiyordu.

Bu durum 1947'de daha da kötü bir hal aldı. Personelden sorumlu devlet güvenlik bakan yardımcısı A. Obruçnikov'un, Yahudilere dev-

let güvenlik örgütlerinde kadro verilmemesi yönünde sözlü bir talimat verdiğini hatırlıyorum. Bu kesin antisemitik emrin Stalin'den geldiğini düşünemiyordum. Bu olsa olsa Abakumov'un işin olmalıydı. Dünya Yahudi cemaatiyle uluslararası işbirliği kurmak için Yahudi entelektüellerinden faydalanmayı öngören büyük planın terk edildiğini görebiliyordum. Sürekli olarak akademide ve sağlık alanında çalışan yakınlarına karşı yürütülen antisemitik kampanyadan şikâyet eden Eytingon, antisemitizmin hükümet politikasının temel unsurlarından biri olduğuna ikna olmuştu. Geriye dönüp baktığımda, onun olan biteni benden daha iyi kavradığını görüyorum.

Beria ve Kobulov, bana birçok kez Stalin'in Azerbaycan Komünist Partisi'nin birinci sekreteri Bagirov'un yanında, Müslüman ve Azerbaycanlıları hedef alan şakalar ve hikâyelerle keyiflendiğini anlatmışlardı. Kobulov'un Rusça kelimelerin Azeri telaffuzlarını taklit etmesi karşısında Bagirov'un morali alt üst olurmuş. Bu hikâye, milliyetçi bir topluluğa yönelik şakaların Stalin'i keyiflendirdiğini ve bunun altında Yahudi ya da Müslüman karşıtı olmasının değil, sadece milliyetçi güç merkezlerine karşı olmasının yattığını düşünmeme neden oluyor.

Stalin ve ona yakın isimler, Yahudi meselesiyle daha çok siyasi çıkar sağlamak için ilgileniyorlardı. Bu sorunu, iktidar mücadelesinde başarı elde etmenin ya da otoritelerini pekiştirmenin yolu olarak görüyorlardı. Antisemitizm fikrinin partinin üst kademelerinde yankı bulması böyle başlamıştı. Stalin'in 1946 ve 1947'de gütmeye başladığı "anti-kozmopolit" politika, orta dereceli personelin ve parti bürokrasisinin alt kademelerinin antisemitizmi partinin resmî çizgisi olarak görüp doğallaştırmasına yol açtı. "Köksüz kozmopolitler" tabiri Yahudilerle eş anlamlı olarak kullanılmaya başlandı. Bu ifadeyle, Yahudi asıllı Sovyet vatandaşlarının Batılı Yahudilerle kültürel bağları olduğu, dolayısıyla tam anlamıyla Sovyetler Birliği'ne bağlı olamayacakları vurgulanmak isteniyordu.

Bu anti-kozmopolit politikayla aynı zamanlarda Stalin'in etrafında şekillenen güç dengesi ciddi değişimlere uğruyordu. Malenkov'un rütbesi düşürülmüştü ve Beria artık devlet güvenlik kademesindeki faaliyetleri denetleyecek durumda bulunmuyordu. Molotov ve Beria'nın etrafını Yahudilerin sardığı yönünde söylentiler dolaşmaya başlamıştı.

Stalin, savaştan sonra dikkatini, Sovyet hegemonyasını genişletmeye vermişti. Bu bağlamda ilk hedefi, Sovyetler Birliği'ne sınırı bulunan Doğu Avrupa ülkeleriydi. Sıradaysa, İngiliz çıkarlarıyla rekabet edeceği bölgeler geliyordu. Amerikalılarla İngilizlerin İsrail'i desteklemesiyle hayal kırıklığına uğrayan Arap devletlerinin, Sovyetler Birliği'nden

yardım isteyeceğini öngörmüştü. Araplar Sovyet dış politikasındaki anti-Siyonist eğilimleri takdir edeceklerdi. Stalin'in bu konuya ilişkin fikirlerini, o zamanlar Molotov'un asistanlığını yapan ve sonradan Danimarka büyükelçiliğine atanacak olan Vetrov'dan duydum. Vetrov'un aktardığı kadarıyla, Stalin şunları söylemişti: "İsrail'in kurulmasına olur diyelim. Arap devletleri bu acıyı kıçlarında duyacaklar ve böylece İngilizlere sırtlarını dönecekler. Bu durum, uzun vadede Mısır, Suriye, Türkiye ve Irak'taki İngiliz nüfuzunu tümüyle sarsacaktır."

Soğuk Savaş, Batı'yla işbirliği hayallerinin son bulduğu 1946 ve 1947 yıllarında, ciddi anlamda başlamış oldu. Savaş yıllarında müttefik olarak gördüğümüz Britanya ve Amerika'yla karşı karşıya gelmiştik. Çin'deki iç savaş şiddetini artırıyor, Komünistlerin iktidara gelmeye çalıştığı İtalya ve Fransa'da siyasi gerilim yükseliyordu. Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte, Batılı Yahudilerden parasal destek sağlama umudu da suya düşmüştü. Sovyet liderliği, ülkenin yeniden yapılanmasında Yahudi iş çevrelerine güvenemeyeceğini anlamıştı.

İlk kurban, Kırım'da Yahudi cumhuriyeti kurmak üzere yürütülen müzakerelerin merkezinde yer alan Mikhoels oldu. Stalin, Mikhoels'in kontrol edilemeyecek birtakım güçleri harekete geçirmesinden ve bunun öngörülemez siyasi sonuçlarından korkuyordu. Aslında korktuğu şey, tam bağımsız bir Yahudi devletiydi. Mikhoels dünyaca tanınan saygın bir liderdi ve Stalin onun kendi iktidar alanını oluşturmasını göze alamazdı.

Mikhoels, Ocak 1948'de, Stalin'in doğrudan emriyle öldürüldü. Muhtemelen karımın Yahudi olması sebebiyle bu görevi bana vermediler. Suikast, Belarus devlet güvenlik bakanı Lavrenti Tsanava ile Sovyet devlet güvenlik bakanı Abakumov'un başyardımcısı Sergey Ogoltsov denetiminde, Albay Lebedev tarafından gerçekleştirildi. Mikhoels, Belaruslu tiyatro oyuncularıyla görüşmek bahanesiyle Tsanava'nın Minsk dışındaki daçasına götürüldü ve sekreteri V. Golubov'la birlikte zehirli iğneyle infaz edildi. Mikhoels, Golubov'un aslında MGB muhbiri olduğunu bilmiyordu. Mikhoels'i daçaya getirdiği için istenmeyen tanık durumuna düşmüş ve Mikhoels'le aynı sonu paylaşmaktan kurtulamamıştı. Cesetleri bir kamyonun önüne atarak olaya kaza süsü vermeye çalıştılar.

Mikhoels'in ölüm haberini aldığımda, şüphelerimi kendime saklamayı tercih ettim. Ogoltsov'un bizzat Minsk'e giderek suikast hazırlıklarını denetleyeceğini düşünmemiştim. Mikhoels'in muhtemelen antisemitik bir çeteci tarafından öldürüldüğünü düşünüyordum. Yahudi davasını savunan önemli bir isim olması nedeniyle hedef seçilmiş

olabilirdi. Eğitimli subayların bu denli yetersiz casusluk teknikleriyle böyle bir eylem gerçekleştireceği aklımın ucundan bile geçmemişti. Acemice yürütülmüş bu infaz profesyonellerin işi gibi görünmüyordu. (Olayın iç yüzünü ancak Stalin'in ölümünden sonra, Beria tarafından Doktorlar Komplosu ve Mikhoels'in gizemli ölümünü araştırmak üzere görevlendirilen MVD komisyonuna atandığımda öğrenecektim.)

Kendi açımdan, 1948'e damga vuran olaylar, Berlin krizi ve Irak sorunu oldu. Nuri Said hükümeti ve Kral II. Faysal'ı devirmek üzere İran, Irak ve Türkiye'de faaliyet yürütecek bir Kürt gerilla şebekesi kurmaya çalışıyordum. Aynı dönemde Çekoslovakya'daki durumla da yakından ilgileniyor, Komünistlerin iktidarı ele geçirmelerini sağlamaya çalışıyorduk. Bu amaçla, Zubov'la birlikte Prag'a uçarak Beneš'le görüşmüş ve iktidarı itiraz etmeden Klement Gottwald'a bırakmasını istemiştik.

Emma 1947'de ciddi bir hastalık geçirerek emekliliğe ayrıldı. Akıllılık ederek 1940'da tüm operasyonel görevlerden çekilmiş ve yasa dışı ajanlara eğitim veren kıdemli bir eğitmen olarak NKVD (daha sonra MGB) okuluna atanmıştı. Ara sıra İkinci Direktörlük liderliği tarafından önemli kadın ajanlarla ilişki kurmak üzere görevlendirilse de, çoğunlukla dikkatlerden uzak kalmaya çalışıyordu. Hastalığı ve emekliliğinin MVD, MGB ve Dışişleri Bakanlığı'nda başlayacak olan Yahudi tasfiyeleriyle aynı zamana denk gelmesi büyük şanstı. Yarbay rütbesiyle 1949'da emekli oldu. İsmi kayıtlara evlenmeden önceki soyadıyla (Kaganova) geçecekti.

1949 ve 1950 yıllarında Prag, Batı Ukrayna, Azerbaycan ve Özbekistan görevleri için sık sık Moskova dışına çıkıyordum. Yokluğumda, Aldatma ve İstihbarattan Sorumlu Bir Numaralı Özel Büro'nun yönetimini yardımcım Eytingon devralıyordu. Eytingon Emma'yı ziyaret ederek, antisemitik kampanyanın şiddeti ve kapsamını artırdığını söylemişti. Eytingon'un tanınmış bir kalp doktoru olan kız kardeşi Sonya, Stalin Otomobil Fabrikası'nın polikliniğindeki başhekimlik görevinden atılmıştı. Emma'nın küçük kız kardeşi Elizabeth'in, Kiev'deki tıp enstitüsüne yaptığı yüksek lisans başvurusu Yahudi olduğu için reddedilmişti. Moskova Merkez Klinik Araştırma Enstitüsü'nün müdürü olan yakın dostum Andrey Muziçenko aracılığıyla duruma müdahale ettim. Muziçenko yasa dışı NKVD ajanı olarak 1930'larda Fransa ve Avusturya'da bulunmuş, 1938'deki tasfiyelerden sonra doktorluk yapmaya karar vererek istihbarat görevinden çekilmişti. Sonya ve Elizabeth'e enstitü bünyesinde iş teklif etti. Elizabeth hâlâ orada çalışıyor.

Grigori Kheifetz'in 1948 ya da 1949'da tutuklanması, bende şok etkisi yarattı. Ne ben ne de Eytingon bu duruma müdahale edemedik.

Bu olayı Abakumov'un antisemitik kampanyasına bağlıyorduk. Önde gelen Yahudi entelektüellerle birlikte Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin neredeyse tüm üyeleri tutuklandı ve Kırım'ı SSCB'den ayırmak amacıyla komplo kurmak suçundan yargılandı.

1948 ve 1952 yılları arasında ülke içinde yaşanan güç mücadelesi, Doktorlar Komplosu olarak bilinen antisemitik bir kampanyaya dönüştü. Ancak bu kampanya Yahudilerle sınırlı kalmayacaktı. Daha ziyade, liderlik içinde yaşanan hesaplaşmanın bir parçasıydı. Stalin, Malenkov ve Kruşçev'in desteğiyle eski destekçilerini ve Beria'yı tasfiye etmeye çalışıyordu. Stalin'in eski Politbüro kadrosundan Molotov, Voroşilov ve Mikoyan sözde Yahudi komplosunun günah keçisi olmuşlardı. Doktorlar Komplosu'nun nasıl başladığıyla ilgili gerçekler, Gorbaçov'un glasnost* politikası da dâhil hiçbir dönemde su yüzüne çıkmadı, çünkü bu olay, Stalin'in ölümünden hemen önce tüm liderliği içine çeken kirli bir iktidar mücadelesine dönüşmüştü.

Doktorlar Komplosu'nun, genellikle, Yahudi doktorların yanlış tedavi ve zehirleme yoluyla ülke liderlerine suikast planları yaptığını iddia eden histerik bir mektupla başladığı düşünülür. Kremlin Polikliniği doktorlarından Lydia Timaşuk tarafından Stalin'e gönderilen bu meşhur mektup aslında doktorların tutuklanmaya başladığı 1952'de değil, Ağustos 1948'de yazılmıştı. Timaşuk mektubunda, Akademisyen V. N. Vinogradov'un Jdanov da dâhil birçok kişiye yanlış tedavi uyguladığını ve Jdanov'un ölümüne sebep olduğunu iddia ediyordu. Stalin bu iddia karşısında *"Chepukha."* (saçma) diyerek tepki vermişti. Mektup, üç yıl boyunca işleme konmadan arşivde tutulduktan sonra, iktidar mücadelesi için faydalı bir silaha dönüşeceği 1951 sonunda ortaya çıktı. Politbüro'nun tüm üyelerinin bu mektuptan haberi vardı ve Stalin'in ne tepki verdiğini biliyorlardı. (Bunu, Vladimir hapishanesinde Politbüro ve Bakanlar Kurulu'yla ilgili konularda Beria'nın baş asistanlığını yürütmüş olan Albay Boris Ludvigov'dan duymuştum.)

Abakumov'un Doktorlar Komplosu'nu anti-kozmopolit politikanın devamı olarak ortaya attığını düşünüyordum. Abakumov'un savaştan sonra uyguladığı baskı siyasetini araştıran askerî savcılığın tanık olarak görüşlerime başvurduğu 1990 yılında daha farklı şeyler öğrenecektim. Abakumov Doktorlar Komplosu'nu ilan eden kişi değil, aksine bu

---

* Glasnost (açıklık) Sovyetler Birliği'ni içinde bulunduğu açmaz ve krizlerden kurtarabilmek adına 80'li yılların ortalarında hayata geçirilen iktisadi ve sosyal politikaların genel adıydı. Bu kapsamda özellikle iktisadi sistemin yeniden örgütlenmesini öngören perestroyka (yeniden yapılanma) politikası devreye sokuldu. Ancak bu politikalar bekleneni veremedi ve bu adımların Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecini hızlandırdığı yönünde tartışmalara yol açtı. (ç.n.)

komplonun hedefindeki isimdi. 1951'de tutuklandığı zaman, çok ağır suçlamalarla karşılaşmıştı. Stalin'i öldürerek iktidarı ele geçirmek ve Sovyetler Birliği'ne diktatör olmak amacıyla komployla ilgili kanıtları kararttığı iddia ediliyordu. Amacına ulaşmak için Devlet Güvenlik Bakanlığı'ndaki Yahudi doktorlara ve Yahudi sabotaj uzmanlarına (Eytingon kastediliyor) güvendiği öne sürülüyordu.

Malenkov ve Beria, Abakumov'u ortadan kaldırmayı kafalarına koymuştu ve bunu başarabilmek için ellerindeki tüm imkânları kullanmaya hazırdılar. Malenkov'un baş asistanı Dmitri Sukhanov, 1951 baharında, Güvenlik Bakanlığı Soruşturma Dairesi'nin gönderdiği alt kademeden bir müfettişle görüştü. Eski bir Yahudi aleyhtarı olarak bilinen bu adam, Yarbay Mihail Ryumin'di. Bu toplantı, Sovyet Yahudileri için başka bir vahim dönüm noktasıydı. Ryumin güvenlik servisinden ihraç edilmekten korkuyordu, çünkü Lefortovo hapishanesinden Lubyanka genel merkezine giderken soruşturma dosyasını otobüste unuttuğu için kınama cezası almıştı. Üstelik babasının eski bir kulak (zengin, mülk sahibi köylüler) olduğunu partiden ve devlet güvenlik organlarından gizlemişti. Erkek ve kız kardeşi hırsızlıktan hüküm giymiş ve kayınpederi subay olarak Amiral Aleksandr Kolçak'ın yönetimindeki Beyaz Ordu'da görev almıştı.

Abakumov, Ryumin'in tutuklu Yahudi doktorları terörist ilan etme çabalarının Doktorlar Komplosu'na girizgâh oluşturacağını bildiğinden, 1950'de aylarca onu dizginlemeye çalıştı. Ryumin kendi kariyerini kurtarmak ve antisemitik emellerine ulaşabilmek için Sukhanov'un isteğini seve seve yerine getirip, Stalin'e Abakumov'u suçlayan bir mektup gönderdi.

Bu olaylardan otuz sene sonra, Malenkov'un ofisinde daktilocu olarak çalışan Nina Sudoplatova (kardeşimin eski eşi olan Nina, o zamanlar Sukhanov'un altında çalışıyordu) bana Ryumin'in eğitim düzeyi düşük biri olduğunu, Abakumov'la ilgili bu mektubu on bir kez baştan yazmak zorunda kaldığını söyleyecekti. Sukhanov mektubun içeriğiyle ilgili olarak Malenkov'la görüştüğü sırada, Ryumin'i neredeyse on saat kabul salonunda bekletmişti. Abakumov'u ihbar etmesi için Ryumin'in nasıl seçildiğini bilen tek isim Sukhanov'du, ancak Temmuz 1992'de, Doktorlar Komplosu'nun nasıl başladığını tartışmak üzere çıktığı Rus televizyonunda hikâyenin bu yönünden söz etmeyecekti.

Ryumin, Malenkov'un teşvikiyle yaptığı suç duyurusunda, terör eylemleriyle hayata geçirilecek "Sovyet hükümet liderlerini hedef alan Siyonist komplo" ile ilgili delilleri karartması için Abakumov'un Soruşturma Dairesi'ne talimat verdiğini söylüyordu.

Tanınmış Yahudi doktorlardan bazıları, Sovyet karşıtı Siyonist propaganda içinde oldukları gerekçesiyle çoktan tutuklanmıştı. Bu isimler içinde en dikkat çekeni, Dr. Yakob G. Etinger'di. Abakumov'un Temmuz 1951'de tutuklanmasından önce, hapishanede sorgu altındayken ölmüştü. Ryumin Lefortovo'da soğuk bir hücreye kapatarak Etinger'i öldürdüğü gerekçesiyle Abakumov'u suçluyordu. Ona göre, Abakumov diğer Siyonist komplocuların ortaya çıkmaması için doktordan kurtulmak istemişti. Ryumin bu ve başka olaylardan faydalanarak bunları büyük çaplı Siyonist bir terör komplosunun parçası olarak sunmuştu. Dosyalarda Timaşuk'un Yahudi doktorları hedef alan suçlamalarını görmek mümkün.

Bu gibi entrikalarda çok daha deneyimli olan Abakumov, Siyonist komplo iddialarını bu denli büyük yalanlarla şişirmekten korkmuştu. Stalin'in böylesi tehlikeli provokasyonlarda gerçek kanıtlar talep edeceğinin bilincindeydi. Bununla birlikte, üst liderliğin girişimleriyle başlatılan bu süreçte inisiyatifi ele almaması gerektiğini biliyordu. Stalin'i Yahudi doktorlar tedavi ediyordu ve profesyonel doktor hasta ilişkisi gereği birçok Politbüro üyesiyle yakın ilişki içindeydiler. Abakumov, bu nedenle, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'ni büyük bir komployla ilişkilendirmeye pek hevesli değildi. Bu durum, üst kademelerde çalkantı yaratacak ve birçok ismi etkisi altına alacaktı. Politbüro'da, Kaganoviç gibi Yahudilerin yanında, Voroşilov ve Molotov gibi eşleri Yahudi olanlar da vardı. Abakumov'un çekinceleri kendi felaketine katkıda bulunacaktı.

Ryumin ilk önce MGB Soruşturma Dairesi'ne şef olarak atandı ve ardından güvenlik bakan yardımcısı oldu. Abakumov aleyhine deliller üretmesi ve onu etkisizleştirerek sözde doktorlar komplosunu ortaya çıkarması için kendisine tam yetki verildi.

Yeni atanan sorgucular, Stalin devrildikten sonra Abakumov'un yeni hükümetinde kimlerin yer alacağını öğrenmek istiyordu. Abakumov ayrıca Molotov'un karısı Polina Zhemchuzhina'nın ihanetlerini örtbas etmekle suçlanıyordu. Zhemchuzhina'nın İsrailli politikacı Golda Meir'la (o zamanlar Golda Meyerson olarak bilinirdi) kurduğu ilişkilerin Abakumov tarafından gizlendiği iddia ediliyordu.

Abakumov, Doktorlar Komplosu'nun ortaya çıkmasını engellediği ve Güvenlik Bakanlığı'nda emrinde çalışan Yahudiler aracılığıyla bu komployu azmettirip yönettiği suçlamasını reddediyordu. Abakumov ağır işkencelere rağmen bu ifadesini geri çekmedi. Ölmek üzere olmasına karşın "itiraf" vermeye yanaşmıyordu. Bunun üzerine, Güvenlik Bakanlığı Yahudi komplosuyla ilgili olarak Albay Naum Şvartsman'ın

itiraflarını temel almaya başladı. Eski bir gazeteci olan Şvartsman daha önce hiçbir soruşturma yürütmemişti, ancak mahkûmlardan alınan yalan ifadeler üzerinde oynamalar yapıyordu. Stalin soruşturma şubesi şefi ve üç yardımcısının tutuklanmasını emredecekti. Bunlar arasında Yahudi kökenli Şvartsman da yer alıyordu. Kıdemli Yahudi, güvenlik subaylarının tamamının üye olduğu Yahudi terör örgütünde Abakumov'un yardımcılığını yürüttüğünü söyleyecekti. Şvartsman, sorgu sırasında, hükümete karşı terör eylemleri planlamak ve Devlet Güvenlik Bakanlığı bünyesinde Yahudi komploculardan oluşan bir grup kurmak üzere Abakumov'dan talimat aldığını söylemişti.

Şvartsman Abakumov, oğlu ve İngiliz büyükelçisiyle eşcinsel ilişki içinde olduğunu da "itiraf etti." İfadesinde Amerikan Elçiliği'ne yerleştirilen Amerikalı çifte ajanlar Gavrilov ve Lavrentyev'le de eşcinsel ilişkide olduğunu ve Yahudi komploculara terör eylemleri hakkında talimatlar iletmeleri için bu ilişkileri kullandığını söylüyordu.[8]

Şvartsman soruşturma mekanizmasının nasıl işlediğini biliyordu. Dayaktan kurtulmak için, Yahudi yetkilileri suçlayarak soruşturmayı yürütenlerle işbirliği yaptığını göstermişti. Aynı zamanda akla hayale sığmaz hikâyeler uyduruyordu. Terör eylemlerine ilham veren şeyin, Yahudi teyzesinin hazırladığı Siyonist bir çorba olduğunu, üvey kızı ve kendi oğluyla cinsel ilişkiye girdiğini söylüyordu. Psikiyatrik muayeneye gönderilmek istiyordu. Bunu askerî savcı vekili Albay Uspenski de önermişti. Ancak otuz üst düzey Yahudi yetkiliyi terör eylemleri planlamakla suçlayan ifadesi Stalin'e rapor edilmiş, Stalin bunun üzerine İgnatyev ve Ryumin'e şunları söylemişti: "İkiniz de aptalsınız. Alçak herif zamana oynuyor. Uzman görüşüne falan gerek yok. Tüm grubu derhal tutuklayın." (Bunları bana hapishanedeyken Ludvigov anlatacaktı.)

Stalin Güvenlik Bakanlığı'ndaki Yahudi albay ve generallerin hepsinin tutuklanmasını emretti. Eytingon, Raikhman ve güvenlik bakan yardımcısı Korgeneral Belkin de dâhil, toplamda elli kadar kıdemli subay ve general bu emir uyarınca tutuklandı. Sevilen casusluk filmlerine senaryolar yazarak büyük başarı elde eden emekli Albay Maklarski de Şvartsman'ın itiraflarının temel alındığı bu tutuklama dalgasından nasibini alacaktı. Yahudilerle bağlantıları olduğundan şüphelenilen devlet güvenlik bakan yardımcıları Korgeneral Selivanovski ve Korgeneral Pitovranov'la birlikte, ilk Sovyet başkanı olarak kabul edilen Yakov Sverdlov'un oğlu Albay Andrey Sverdlov da tutuklanmıştı.

---

8. Şvartsman doktorlar ve Yahudi güvenlik subaylarıyla ilgili davaların tekrar açıldığı 1953 yılında bunu doğruladı. Kiril Stolyarov, *Golgotha* (Moskova: Krasnoye Proletari Izdatelzvo, 1991), ss. 14-15.

Bu isimlerin altında görev yapan Ruslar da tutuklandılar. Soruşturma Dairesi'ne taze kan girmiş, soruşturmaların başına Konyakhin ve Nikolay Mesetsov (Brejnev yönetiminde devlet radyo ve televizyon kurumunun başına geçti ve Avusturalya büyükelçiliğine atandı.) gibi Merkez Komitesi'nden gelme tümüyle yetersiz isimler getirilmişti. Konyakhin ve Mesetsov tutukluları ölümüne dövdüler. Ryumin, Abakumov'un emriyle hareket ettiği iddia edilen bütün Yahudi doktorları tutukladı. Doktorlar Komplosu kapsamında yöneltilen suçlamalar karşısında donakalmıştım, çünkü terörist olduğu iddiasıyla tutuklanan Profesör Aleksandr Feldman, resmî tatillerde kendisine sürekli çiçek gönderdiğim güvendiğimiz bir aile doktoruydu.

Eytingon'un kız kardeşi Sonya, suikastları planlayan ağabeyi ve akademisyenler arasında kuryelik yapmakla suçlanıyordu. İsyan kabinesini atayanın Abakumov olduğu söyleniyordu. Ryumin, Mesetsov ve Konyakhin'in oluşturduğu yeni üçlü Anakumov'u Lefortovo'da soğutulmuş özel bir hücreye kapattı. Eytingon, Raikhman, Abakumov ve MGB kısım şeflerinden Yakob Matusov dışındaki tüm tutuklular suçlamaları kabul ettiler.

İlk başlarda MGB tasfiyesinin kapsamından haberdar değildim, çünkü tutuklamalar asla duyurulmamış ve felaketin boyutlarını tümüyle idrak etmek haftalar almıştı. Karşı İstihbarat Dairesi'ne bağlı Amerikan masasının şefi Albay Şubnikov'la iletişime geçmeye çalıştım.[9] Emrindeki bir ajan hakkında bilgi almam gerekiyordu, ancak ona ulaşamıyordum. O an bir şeylerin ters gittiğini anlamaya başladım. İhtiyacım olan bilgi sadece ondaydı, ancak onu hiçbir yerde bulamıyordum. Aldatma ve İstihbarat Bürosu'nun şefi olmama ve korgenerallik rütbeme karşın, kimse Şubnikov'un nerede olduğunu bana açıklayamıyor, açıklayacakmış gibi de görünmüyordu. Öfkeyle telefona sarılıp karşı istihbarat şefi Pitovranov'u aradım. Ancak o da ortadan kaybolmuştu ve ulaşmak mümkün görünmüyordu. O an savaştan önce yaşanan kitlesel tasfiyeleri düşünüp tarihin tekerrür etmeye başladığını anladım. Hem Şubnikov hem de Pitovranov Lefortovo hapishanesine kapatılmışlardı.

Abakumov'un 1951'de tutuklanmasıyla, MGB Soruşturma Dairesi'ne şef olarak atanan Ryumin'den bir telefon aldığımı hatırlıyorum. Ryumin, "Eytingon ve kız kardeşi Sonya aleyhine ciddi suçlayıcı bulgulara" ulaştığını söylüyordu. Eytingon bir görev için üç aylığına Litvanya'ya gitmişti. Ryumin'den dava dosyasını ofisime getirmesini

9. Şubnikov'un başında bulunduğu Gizli Siyasi Şube Karşı İstihbarat Dairesi bünyesinde faaliyet gösteriyordu.

istedim. Bir saat içinde ince bir dosyayla odama geldi. Dosyada Eytingon aleyhine yazılı bir ifade yoktu, ancak Sonya Eytingon'un Ruslara tıbbi yardım ve muayene hizmeti vermeyi reddederek sadece Yahudi hastalarla ilgilendiği yönünde ajan raporlarından özetlenerek hazırlanmış bir suçlama yer alıyordu. Ryumin'e bu iddiaları inandırıcı bulmadığımı ve Eytingon'u daima güvenilir bir operasyon subayı olarak gördüğümü söyledim. Ryumin sert bir karşılık vererek, "Merkez Komitesi bu delilleri gayet inandırıcı buluyor." dedi ve dosyayı kaptığı gibi öfkeyle odayı terk etti.

Devlet Güvenlik Bakanlığı'da şaşkınlık ve belirsizlik hâkimdi. Bakan Abakumov tutuklanarak Matroskaya Tişina hapishanesine kapatılmıştı. Savcılık o esnada aleyhinde deliller toplamakla meşguldü. Bakanlığa yeni bir isim atanmamıştı. Eytingon'un kız kardeşiyle ilgili davayı görüşmek üzere birinci yardımcı Ogoltsov'u aradığımda, "Merkez Komitesi'nde görüşülecek siyasi bir mesele bu." diyecekti. Ogoltsov yeni bakan atanmadan hiçbir belgeye imza atmayacağını ve keyfi bir emir vermeyeceğini söylüyordu.

MGB ve MVD'den sorumlu Merkez Komitesi sekreteri Semyon İgnatyev'i aramaktan başka seçeneğim yoktu. İgnatyev, Abakumov'un tutuklanmasının ardından Stalin tarafından bakanlığı yeniden örgütlemek üzere kurulan Merkez Komitesi komisyonuna üyeydi. Daha önce bu komisyonun karşısına çıkarak Batı Ukrayna, Orta Asya ve yurt dışında yürütülen istihbarat ve karşı istihbarat operasyonlarında yapılan yanlışlardan bahsetmiş ve bakanlığı eleştirmiştim. İgnatyev o sıralarda acil konularla ilgili olarak kendisiyle her zaman görüşebileceğimi söylüyordu. Aradığımda, Staraya Ploshchad'daki Merkez Komitesi karargâhında beni kabul etmeye istekli görünüyordu.

İgnatyev'in yanına gittiğimde, Eytingon ve kız kardeşine yönelik iftiralar ve milliyetçilik suçlamalarından kaygı duyduğumu söyledim. Ryumin'den dosyayla birlikte gelmesini istedi. Ryumin, Eytingon ve Sonya aleyhine verilmiş birbiriyle tutarsız iki ifadeden alıntılar yaparak onları "Sovyet hükümetine düşman olmak"la suçladı. Sonya aleyhine hazırlanan özet rapordansa hiç bahsetmedi.

"Biz Komünistler insanları haklarında çıkan söylentilerle değil ne yaptıklarıyla yargılamalıyız. Eytingon'un Meksika'da Troçki suikastını düzenleyen, yurt dışında etkin bir istihbarat şebekesi kuran ve nükleer istihbarat çalışmaları yürüten biri olarak yaptıkları ortadadır." dedim.

Ryumin tek kelime etmemişti. İgnatyev sözümü keserek, "Eytingon ve ailesini rahat bırakalım." diyecekti. İgnatyev'le görüştükten sonra, Eytingon ve kız kardeşine dokunulmayacağına ikna olmuştum.

İgnatyev yaklaşık bir ay sonra devlet güvenlik bakanlığına atandı. Litvanya'daki Sovyet karşıtı yeraltı örgütünün liderlerini yakalamayı başaran Eytingon, İgnatyev'in Ekim 1951'de verdiği emirle, Moskova'ya döndüğü gün Vnukovo havaalanında tutuklandı. Üvey kızı Zoya Zarubina evimi arayarak havaalanına karşılamaya gittiği Eytingon'un gözü önünde gözaltına alındığını söylüyordu. Bu sefer nasıl bir tepki vereceğimi bilemedim. Emma sessiz kalmamı öneriyordu. Ertesi sabah ofise giderek Zoya'dan servisten istifasını isteyen bir mektup yazmasını istedim. Eytingon'un üvey kızı olduğu kayıt kartında yer almıyordu. Hemen Yabancı Diller Enstitüsü müdürü Varvara Pivovarova'yı arayarak Zoya'ya enstitüde öğretmenlik işi vermesini istedim. Pivovarova'nın kız kardeşi MGB nükleer istihbarat bürosunda altımda tercüman olarak çalışmıştı. Eytingon'la ilişkisi anlaşılmadan güvenlik servisleriyle ilişkilerini koparmak Zoya için önemliydi. Çoğu insan onu emekli General Vassili Zarubin'in kızı olarak biliyordu. Zoya'nın annesi 1925'te generalden boşandıktan sonra Eytingon'la evlenmişti.

Birkaç gün sonra, İgnatyev'le bir personel toplantısında görüşme fırsatı buldum. Bana özel olarak serzenişte bulunarak, "Eytingon hakkında yanıldın. Onun hakkında şimdi ne düşünüyorsun?" diyecekti.

İgnatyev'e verdiğim cevabı hâlâ hatırlarım: "Kişiler ve eylemleri hakkındaki düşüncelerim her zaman parti çizgisiyle uyumlu olmuştur." Parti en sonunda beni haklı çıkaracaktı.

Bu noktada, düştüğüm bir dizi yanılgıdan bahsetmem gerekiyor. Doktorlar Komplosu ve Siyonist komplonun her zaman İgnatyev gibi makamının hakkını veremeyenlere raporlar düzen Ryumin gibi alçakların işi olduğunu düşündüm. İgnatyev'le ne zaman görüşsem ona rapor edilen mevzuların boyunu tamamen aştığı izlenimine kapılıyor, aldığı kararlar karşısında dehşete düşüyordum. Ajan raporlarını vahiy gibi karşılıyor, doğruluğunu kontrol etme zahmetine girmeden okuduğu her şeyin etkisi altında kalıyordu. Öyle ki, bu adamı her şeye inandırabilirdiniz.

İgnatyev bu makam için kesinlikle uygun değildi. Bir sabah, onun üzerinde yetkiliyle ofisinde yaptığı bir operasyon toplantısı sırasında, MGB komutanı General Blokhin'den aldığı telefonla deliye dönmüştü. Telefonda öfkeyle bağırdığını hatırlıyorum: "Yasa ne diyorsa onu yapmak zorundasın. Bana sıkıntı çıkarma." Telefonu kapattıktan sonra bize dönerek, "Blokhin'in beni sürekli aramasına, MGB'nin iç mevzuatı uyarınca idam emirlerini imzalatmak istemesine tahammül edemiyorum. Neden bunun bir parçası olmak zorundayım? Neden bu

emirleri imzalamak zorundayım? Yasa ne diyorsa onu yapması gerekir." demişti. Ağızları bıçak açmıyordu. Hepimiz utançla önümüze bakıyorduk.

Suçsuz insanlar aleyhine davalar üretmek söz konusu olduğunda, İgnatyev'i yönlendirmek çok kolaydı. Stalin, Molotov ve Malenkov gibi tepedeki isimlerin emirlerini uyguladığını anlamam hayli vakit alacaktı.

TASS, tanınmış doktor ve akademisyenlerin zararlı tedavilerle Stalin ve Politbüro üyelerini öldürmeye yönelik Siyonist bir komplo içinde olduklarını bildirdiği zaman, bunun daha önce başlayan antisemitik kampanyanın devamı olduğunu ve devlet güvenlik bakanı İgnatyev'in suça mahal veren acziyetiyle birleşerek bir provokasyona dönüştüğünü düşündüm. Eytingon aleyhine hazırlanan dosyaları incelerken, Stalin ve hükümete yönelik terör eylemlerinde bulunmak üzere doktorları eğitmekle suçlandığını gördüm. Hazırlanan iddianameye göre, bu amaçla ofisinde elektrik teçhizatı süsü verilen mayın ve patlayıcılar saklıyordu. Aslında bunlar uzmanlık alanı gereği elinin altında bulunan teçhizattan başka bir şey değildi.

Moskova'yı bir söylenti dalgası almıştı. Tüm şehirde Yahudi doktor ve eczacıların sıradan vatandaşları zehirleme girişimlerinden ve yaklaşan pogromlardan söz ediliyordu. Biri dokuz diğeri de on iki yaşında olan çocuklarımızın okuldan bu söylentilerle dönmesi karşısında endişe içindeydik. Emma ve ben çok zor bir durumda kalmıştık. Üst düzey birer güvenlik yetkilisi olduğumuz için çocuklarımızdan küstahlık derecesindeki bu antisemitik görüşlere karşı çıkmalarını istemek tehlikeli olabilirdi, çünkü tartışmalara meydan vererek dikkatleri üzerlerine çekebilirlerdi. Sosyal hayatın her alanını gözetleyen yerel parti yönetimi bunu mutlaka fark ederdi. Malenkov ve Kaganoviç'in oğullarıyla aynı okulda okuduklarından okul sürekli gözetim altındaydı. Çocuk da olsalar, Stalin ve Lenin'in her zaman antisemitizme karşı olduğunu söyleyemezlerdi. Bu tür politik ifadeler yanlış yorumlanır ve çarpıtılırdı.

Emma ve ben çocukları karşımıza alarak, son derece ihtiyatlı olunması gereken durumlarda "provokasyonlara" neden olabilecek söylentiler yaymanın kötü bir şey olduğunu söylemelerini istedik. Partinin yayın organı *Pravda*'da çıkan haberlere bağlı kalmak zorundaydık. *Pravda* gazetesi pogromlara ya da Yahudi ulusunun imhasına dair hiçbir imada bulunmuyordu. Çocuklara korkunç suçlar işleyen bazı teröristlere öfke duymanın anlaşılabilir olduğunu, ancak söylenti yaymanın ateşle oynamak ve ülkemizin düşmanlarının ekmeğine yağ sürmek

olacağını anlatmıştık. Bunun okuldaki toplantılarda nasıl yankılanacağını merak ediyordum. Okul müdürü çocukların düzgün yetiştirilme tarzından dolayı Emma'yı arayarak teşekkür etmişti. Müdür, okuldaki Yahudi öğrenci ve öğretmenler nedeniyle çok zor bir durumda bulunuyordu. Çocukların toplantıda söylenti yaymanın provokasyon olduğunu söylemeleri sevinçle karşılanmış ve ortamın yatışmasına katkıda bulunmuştu.

Vladimir hapishanesinde Albay Ludvigov'la aynı hücrede kaldığım sırada, ondan inanılması güç şeyler dinledim. Ludvigov, Stalin'in doktorlarla ilgili soruşturma tutanaklarından birine şunları yazdığını söylüyordu: "Kelepçeleyin ve suçlamaları kabul edene kadar dövün."

Siyonist komplo, 1952'deki son evresinde, komployu tertipleyenlerin kontrolünden çıkacaktı. Ryumin ve İgnatyev Gürcistan devlet güvenlik bakanı Nikolay M. Rukhadze'yle birlikte hareket ederek, Yahudi kökenli olduğunu gizlediği ve Gürcistan'da Stalin'e karşı bir komplo kurduğu iddiasıyla Beria'yı suçlamaya başladılar. Stalin'in tasfiye listesinde sıradaki isim Beria'ydı. 1948'den beri süren Kırım komplosu davası, Ağustos 1952'de karara bağlanarak Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin tutuklu bütün üyelerinin ve eski dışişleri bakan yardımcısı Lozovski'nin infazıyla sonuçlandı. Kheifetz Kırım tasarısına önayak olmak ve Amerika'daki Yahudi cemaatleriyle gayriresmî ilişkiler geliştirmekle suçlanacak olan Beria ve Molotov aleyhine tanıklık etmesi için hayatta bırakılmıştı.

Bu konuda bildiklerim, Abakumov'un davası hakkında hazırlanmış dosyalardan geliyor. Kırk ciltten oluşan bu dosyaları kırk yıl sonra askerî savcılıkta okuma fırsatım oldu. Ryumin'in Stalin'in öldüğü güne dek doktorların davalarıyla uğraştığını düşündüm. Aynı şekilde, her zaman Stalin'in onun komplo iddialarının ilkelliğini ve iknadan uzak oluşunu anlayacak kadar kurnaz olduğuna inandım. Ryumin aslı astarı olmayan bu hikâyeyi daha inanılır kılacak ayrıntılar ortaya koymaktan uzaktı. 12 Kasım 1952'de, "görevini layıkıyla yerine getirecek yeterlilikten uzak" olduğu gerekçesiyle, bizzat Stalin tarafından görevden alındı. Güvenlik servisine girmeden önce Devlet Denetleme Komisyonu'nda alt kademeden bir muhasebeci olan Ryumin eski görevine döndü. Bu göreve gelmeden önce, Arhangelsk kooperatifinde kıdemsiz muhasebeci olarak çalışmıştı. Antisemitik kampanya zirveye ulaştığında, doktorların dövülmesi ve sorgular sırasında işlenen diğer suçlardan Ryumin değil, Mesetsov, Konyakhin ve İgnatyev sorumluydu. Bu isimler tüm yalanlar ortaya döküldüğü zaman hiçbir suçlamayla karşılaşmadılar ve haklarında kovuşturma açılmadı. Emirleri sada-

katle yerine getirmeleri karşılığında, Kruşçev ve Malenkov tarafından Merkez Komitesi'nde yeni makamlara terfi ettiler.

Şubat 1953'te, Stalin'in ölümüne az bir zaman kalmışken, İgnatyev'in davranışlarında giderek artan bir belirsizlik fark ettim. Sezgilerim bütün bu antisemitik politikanın son bulmak üzere olduğunu söylüyordu. Sorgucuların istenmeyen tanık durumuna düşerek tasfiye edilecekleri zaman geliyordu. Stalin'in ölümünden sonra, Beria partiyi aldatmakla suçladığı İgnatyev'in görevine son verdi.

Su yüzüne çıkmayan önemli mevzulardan biri de, Yahudi komplosunda yer aldığı iddiasıyla MGB'de sorguya alınanlar arasında MGB toksikoloji laboratuvarının şefi Mayronovski'nin de bulunmasıdır. Mayronovski 1951'de tutuklanmış ve Doktorlar Komplosu'nun önemli figürlerinden biri olarak sunulmuştu. Suçlanan akademisyenlerin tümünü tanımakla kalmıyordu; onlarla uzun yıllar yakın çalışmalar yürütmüştü. Mayronovski bu yönüyle Moskova tıp çevrelerinde saygın bir isimdi.

Ryumin'e göre, Mayronovski liderlere yönelik suikast girişiminde Eytingon'un talimatıyla hareket ediyordu. Ryumin tehlikeli sularda yüzdüğünün farkında değildi, çünkü Mayronovski'nin çalışmaları çok gizli olmakla birlikte Stalin'in emriyle gerçekleştirilmişti. Mayronovski'den Emma'nın yeğeni olmak da dâhil istedikleri tüm itirafları almışlardı. Ancak İgnatyev Ryumin'in fazla ileri gittiğini anlamaya başlamış ve Mayronovski'nin doktorlar aleyhine açılan asıl davanın dışında kalması gerektiğine karar vermişti. MGB, Mayronovski'nin davasını 14 Şubat 1953'te özel olarak görüşecek ve zehir bulundurmak suçundan onu on yıl hapse mahkûm edecekti.

Stalin'in ölümü Doktorlar Komplosu'na son verse de, antisemitizm etkili bir baskı aracı olmaya devam etti. Beria, tüm ülkede bir korku dalgası yaratan bu tertiplerin açığa çıkmasına önayak oldu ve tutuklu doktorların itibarını iade etmeye başladı. Ancak gerçekler devletin üst kademesinde ona dost kazandırmayacaktı. Stalin'in ölümünden iki ay sonra, Mayıs 1953'te, Moskova Yabancı Diller Enstitüsü müdürü ve parti sekreteri Zoya Zarubina gizli parti toplantılarından birinde, Beria'nın Yahudi kökenli olduğunu ve bunu gizlediğini duyacaktı. Beria bu olaydan iki ay sonra tutuklandı.

Doktorlar Komplosu, Rus toplumunda tıp mesleğinin genel imajına büyük zarar vererek doktorlara yönelik ciddi bir güvensizlik yarattı. Bu komplonun foyası ortaya çıkınca, tıp camiasındaki rakip gruplar kendilerini güç bir durumda buldular. Moskova Merkez Klinik Araştırma Enstitüsü'nün müdürü dostum Profesör Andrey Muziçenko,

hükümetin tıp camiasında yaşanacak herhangi bir çatışmanın tam göbeğinde yer aldığını, çünkü tüm sağlık sisteminin tek mali kaynağının hükümet olduğunu söylüyordu. Tüm bürokratlar herhangi bir mesleki çekişmeye meydan vermemeleri yönünde talimat almıştı, çünkü bu işin nereye varacağını kimse tahmin edemiyordu. Eteklerdeki taşlar bir kez döküldü mü bunlar liderliğin elinde öngörülemez türden bir siyasi kampanyaya malzeme sağlayarak Lubyanka'yı harekete geçirebilirdi. Bu durum yaratıcı rekabeti kısıtlayıcı bir rol oynayacaktı. Öncelikli olarak sağlık hizmetine kaynak ayırma kararı alan hükümet şimdi bu politikayı rafa kaldırıyordu. Tıp ve diğer mesleki konularda yaşanan görüş ayrılıklarının, Lubyanka'da soruşturma açılmasıyla sonuçlanacağı ve Lubyanka'dakilerin rekabet halinde olan belli başlı gruplara karşı kendi değerlendirmeleri ve suç delilleriyle hükümete rapor hazırlayacağı yönünde sürüp giden bir korku var. Hiç kimse çekişmelerin nasıl sonuçlanacağını ve bunu belirleyecek olan etmenleri öngörecek durumda değil.

Stalin'in ölümünün arifesinde, Yahudilerin Moskova'dan sürülmesini öngören bir plan olduğu yönünde bugün bazı söylentiler dolaşıyor. Böyle bir plan hakkında kesinlikle bilgim bulunmuyor. Plan, şayet gerçekse, devlet güvenlik ve Moskova parti komitesi arşivlerinde kolaylıkla izi sürülebilir, çünkü böyle bir işe girişmek geniş çaplı bir hazırlığı gerektirir. Tehcir operasyonlarını hayata geçirmek, özellikle süreç en baştan gizlilikle yürütülmemişse, çok güçtür. Operasyonun başlamasına en az bir ay kala hükümetin çok gizli bir talimatı onaylaması gerekir. O nedenle bunun bir söylentiden ibaret olduğunu, muhtemelen Stalin ve Malenkov'un Doktorlar Komplosu'yla ilişkilendirilen Yahudilere karşı kamuoyunun duyduğu öfkeyi değerlendirirken yaptıkları yorumlara dayandığını düşünüyorum. Haklı bir düşünce "Sovyet işçi ve köylüleri Yahudi suçluların sınır dışı edilmesini istemekte haklıdır." şeklinde üst seviye bir dille ifade edildiği zaman, saldırgan bir davranış biçimi gelişmeye başlıyor.

Stalin'in başlattığı ve sonradan Kruşçev'in sürdüreceği bu antisemitik ortamda bile, Yahudi entelektüellerinden oluşan kapalı bir grubun ve yüksek vasıflı uzmanların Sovyet kurumlarında kariyer yapmasına müsaade edildiği "seçici" bir yaklaşım varlığını koruyordu. Ancak Siyonist komplo ve Beria'nın düşüşüyle birlikte, Yahudiler istihbarat servisinde ya da Merkezi Komitesi gibi önemli mevkilerde görev alamadılar. Bildiğim kadarıyla, Devlet Güvenlik Komitesi (KGB), 1960'lı ve 70'li yıllarda, Siyonist örgütlere karşı kullanmak üzere sadece alt kademeden iki istihbarat elemanını işe aldı. Devrimden 1948 yılına

kadar istihbarat servislerinde çok sayıda Yahudi görev almıştı. Ancak bu durum daha fazla devam etmeyecekti.

Sovyet bakış açısıyla düşündüğünüz zaman, ülke içinde dış destekle bir Yahudi cumhuriyeti kurmak kulağa oldukça saçma geliyor. Bu durum, her şeyden önce parti ve devlet işleriyle büyük bir tezat oluşturuyor. Böyle bir girişim kapalı toplumumuza yönelik dış müdahalenin kapılarını açacağı için Sovyet devlet politikasınca şüpheli faaliyet olarak görülecekti. Aslında yaşananlar da bundan farklı olmadı. O zamanlar Beria'dan aldığım talimatlar uyarınca, Yahudi cumhuriyetinin kurulmasıyla ilgili olarak Amerikalıların niyetleri ve bu konudaki kararlılıklarını öğrenmek adına Harriman'ın nabzını yokluyordum. Bu tür araştırmaların çoğu zaman hiçbir yere varmadığını, standart istihbarat prosedürlerinden ibaret olduğunu biliyordum. O dönemde bu tür tartışmalarla ilişkilendirilmenin insanı felakete sürükleyeceğini düşünememiştim.

İsrail devletinin 1948'de kurulmasıyla birlikte, Yahudiler Sovyetler Birliği içinde yurt dışında vatanı olan tek büyük ulusal grup haline geldiler. Bu durum bizimki gibi kapalı bir toplumda büyük sorunlara yol açacaktı. Yahudiler özellikle İsrail'in 1948 bağımsızlık savaşında Arapları mağlup etmesinin ardından sadakat parçalanması yaşayacakları düşünülerek zan altında bırakılmışlardı. Yahudi ordusunun zaferiyle gelen gurur Sovyet Yahudilerinin 1920'li yıllarda yok edilen kültürel bilinçlerini yeniden diriltmişti. Yurt dışında vatanları olduğu gerekçesiyle, Yahudiler ve Almanların Sovyetler Birliği bünyesinde kendi yasama organına sahip bağlı cumhuriyetler kurmalarına müsaade edilmedi. Yurt dışından destek alma ihtimali bulunan tüm etnik gruplar şiddetli bir ayrımcılığa maruz kaldı. Örneğin, Yunanlılar Kafkasya'dan sürülerek Özbekistan'a yerleştirildi.

Bürokraside yeni bir tasfiye hareketi olarak başlayan ve başarısız politikaları ortadan kaldıracağı düşünülen süreç çığırından çıkmıştı. Yahudilik, milliyetçilik ve burjuva kozmopolitizmi aleyhine yürütülen kampanyalar, Stalin'in oyun tahtasında her zamanki yerlerini alırken Yahudilere karşı eskiden beri nefret besleyen liderlerin eline bu sayede bir fırsat geçecekti. Antisemitizm Stalin için bir araçtı, ancak emrindekilerin elinde asırlık Yahudi düşmanlığının hortlamasına yol açtı. Stalin, ne yazık ki, ölürken arkasında böyle bir miras bıraktı ve bu miras yıllar içinde büyümeye devam etti. Liderliğin antisemitik politikaları benimsemesiyle Devrimi desteklemiş ve Sovyet iktidarının tesisi için emek vermiş devlet görevlilerinin oluşturduğu bu hükümet en sonunda parçalanmıştı. Ülke zor günler yaşayıp dağıldığı zaman, bu eğitimli nesil çocuklarıyla birlikte çoktan İsrail ve Batı'ya göç etmişti.

XI
Stalin Döneminin Son Yılları, 1946-1953

Abakumov'un 1946'da Stalin tarafından devlet güvenlik bakanlığına atanması, Stalin'in emrindekiler arasında ortaya çıkan güç dengelerinde kaymalara yol açtı. Kremlin liderliğine yeni isimler getirilirken Stalin'in gerçek niyeti dikkatle gizleniyordu. Andrey Jdanov Leningrad'dan Moskova'ya nakledilmiş, Aleksey A. Kuznetsov Merkez Komitesi'ne girmiş ve M. İ. Rodionov Rusya Federasyonu'nun başbakanlığına tayin edilmişti. O zamanlar, bu atamaların olağan bir kadro değişikliği olduğunu düşünüyorduk. Ancak işin aslı düşündüğümüzden çok başkaydı. Stalin eski taktiğine bir kez daha başvuruyor ve rakip gruplar oluşturarak kendi egemenliğini sağlama almak için yeni isimleri başa getiriyordu. Jdanov, parti ve hükümet adına karar almada Stalin'den sonra ikinci adam durumuna geliyordu.

Bu noktada güç mücadelesine açıklık getiren iki olaydan bahsetmek istiyorum. Biri havacılık endüstrisinde yaşanan yolsuzluk, diğeriyse bu olayın sonunda Mareşal Jukov ve diğer II. Dünya Savaşı kahramanlarının rütbelerinin düşürülmesidir. Bu olay, hava kuvvetleri mareşali A. A. Novikov ve havacılık endüstrisi halk komiseri A. İ. Şakurin aleyhine açılan bir davayla başlayacaktı. Bu iki isim, uçaklardaki kusurları örtbas ederek hava kazalarına sebebiyet vermekle suçlanıyordu.

Abakumov, askerî karşı istihbarat şefi olarak, 1945'te test pilotlarının düşük üretim standartlarıyla ilgili gönderdikleri mektup ve şikâyetleri rapor etmişti. Devlet güvenlik bakanlığına atandığı zaman bu kusurlu uçakları üretenler ve yaşanan arızaları örtbas eden askerî yetkililer aleyhine resmî bir dava açtı. Amerikalıların savaştan hemen sonra hava üstünlüğünü ele geçirmesi meseleyi çok daha hassas hale getiriyordu. Stalin, Abakumov ve hava subayı olan oğlu Vassili'nin üst düzey yetkililerin üretim kotasını doldurarak terfi almak adına kasten teçhizattaki kusurları gizlediğini rapor etmesiyle küplere binmişti. O dönem Politbüro'daki makamı gereği havacılık endüstrisinden Malen-

kov sorumluydu. Malenkov, savaş yıllarında üretim alanında imza attığı önemli işler sayesinde, Sosyalist Emek Kahramanı Madalyası'yla ödüllendirilmişti.

Soruşturma ölümcül hava kazalarının sayısının kasıtlı olarak gizlendiğini ortaya çıkardı. Kazalar teknik arızadan ziyade pilot hatasına bağlanmıştı. Savaştan önce, uçaklarda yaşanan arızalardan sorumlu olanlarının şiddetle cezalandırılması gelenek olmuştu. Kuzey Kutbu üzerinden kesintisiz olarak Amerika'ya uçan Valeri Çkalov 1938'de bir uçak kazasında ölünce, uçağı tasarlayan Nikolay Polikarpov ve Çkalov'un güvenliğinden sorumlu subay tutuklanmıştı. Polikarpov ev hapsinde işini yapmaya devam etmiş ancak, güvenlik subayı uçaktaki üretim hatalarını tespit edemeyerek ulusal bir kahramanın ölümüne sebebiyet vermekten kurşuna dizilmişti.

Abakumov'a göre, Stalin Temmuz 1946'da, Güvenlik Bakanlığı'ndan üst düzey yetkililerle yapılan bir görüşme esnasında ona şunları söylemişti: "Suç [Novikov ve Şakurin'in] sabittir. Nasıl bir ceza öneriyorsun?"

Abakumov hiç tereddüt etmeden, "Vurulmaları gerek." diyecekti.

Stalin beklenmedik bir karşılık vererek, "İnsanları vurmak kolaydır; zor olansa onlara iş yaptırmak. Biz onlara iş yaptırmalıyız." diyecekti. Bu iki isim onar yıl hapse mahkûm oldu ve hapishanedeki sorguları sırasında bazı itiraflarda bulundu.

Stalin'in onları sağ tutmak istemesinin ardında başka niyetler gizliydi. Novikov ve Şakurin'in itirafları üzerinden Mareşal Jukov ve Malenkov'a dava açılacaktı.

Stalin savaş zamanında kendini tayin ettiği savunma bakanlığından 1946'da feragat etti. Bu olaydan hemen önce, bakan yardımcısı ve Sovyet kara kuvvetleri komutanı Mareşal Jukov'u kovmak için söz konusu itirafları kullandı. Jukov, 9 Haziran 1946'da, Stalin tarafından imzalanan 009 sayılı emirle "küstahlık," "aşırı hırs" ve "hiçbir rol oynamadığı operasyonlar da dâhil savaşta yürütülen büyük operasyonların tümünde biricik rolü kendisine atfetmek" suçlamasıyla karşılaştı ve rütbesi indirilerek Odessa askerî bölge komutanlığına getirildi. Emirde ayrıca şu ifadelere yer verilmişti: "Mareşal Jukov küskünlük duymaya başlamış, çevresindeki grubu başarısız kılmayı kafasına koymuş, görevlerinden alınan komutanlar arasında huzursuzluğa neden olmuş ve sonuç olarak hükümete ve Üst Komuta'ya karşı muhalefete başlamıştır."[1]

---

1. *Sovershenoye Sekretno* (Çok Gizli) (Moskova), no. 2, 1993, s. 11.

Bu suçlamalar, sorgu esnasında Jukov aleyhine tanıklık eden Mareşal Novikov'un ifadesine dayanıyordu. Novikov Stalin'e yazdığı mektupta Jukov'un ihtiraslarından bahsediyor ve "onunla anti-Stalinist sohbetler" yaptığını söylüyordu. Ayrıca Jukov için, "ailevi kökenimin bir çarlık polisine dayandığını gizlememe yardım etti" diyordu.[2]

Jukov'un Stalin tarafından itibarsızlaştırılarak rütbesini kaybetmesi, sonuçları itibarıyla ciddi bir olaydı. Stalin Büyük Yurtseverlik Savaşı kahramanlarının rütbelerini sökmeye yönelik bir kampanya başlatarak, muhtemel rakiplerinden kurtulmuş oluyordu. Kısa süre sonra donanma komutanı Amiral N. G. Kuznetsov'un rütbesi indirildi ve kâğıtların yeniden karıldığı bu süreçte Nikolay Bulganin yeni savunma bakanı oldu. Bulganin seferberliğe son vererek orduyu yeniden yapılandırmak gibi ağır sorunlarla başa çıkacak yeterlilikte değildi. İstihbarat servis şeflerinin toplantılarına katıldığım sıralarda, onunla Kremlin'de birçok kez ayaküstü görüşme fırsatım oldu. Bu görev için ne kadar yetersiz olduğu hemen göze çarpıyordu. Kuvvetlerin hızla mevzilenmesi, teyakkuz durumu ve stratejik askerî üsler gibi temel kavramları bile birbirine karıştırıyordu. Lojistik depolama tesislerine yönelik sabotaj eylemlerinin doğrudan hava alanlarına saldırmaktan çok daha üstün bir yöntem olduğunu anlamıyordu. Amerikalıların Avusturya'nın Innsbruck şehrinde bulunan yakıt depolama alanlarını havaya uçurmak yerine, Almanya ve Fransa'daki havaalanlarında bekleyen uçaklarını hedef almanın çok daha etkili olacağını düşünüyor, bu konuda General Matvey Zakharov ve benle tartışmaya giriyordu. Bunun Amerikalıların morallerini altüst edeceğini ve böylece Avrupa'daki üslerini kullanmaktan çekineceklerini söylüyordu.

Bulganin, karar almaktan kaçınmasıyla meşhurdu. Acilen işleme konması gereken mektuplar aylarca imzalanmadan kalıyordu. Bakanlar Kurulu sekreterliğinde onun çalışma tarzı yüzünden herkes deliye dönmüştü. Bu öfke, Stalin'in Kafkasya'ya tatile çıkarken komutayı ona bıraktığı zamanlarda daha iyi hissediliyordu. Beria atom projesi için son derece gerekli stratejik belgelerin Bulganin'in sekreterliğinde daha fazla beklememesi için şahsen Stalin'e başvurmuştu. Stalin bunun üzerine, Bulganin'i atlayarak, acilen işlem bekleyen kararnamelerin imzalanması için başbakan yardımcılarını görevlendirmişti. Aynı zamanda Bulganin'e destek olmaları ve yapıcı katkı sunmaları için yardımcılarına emir vermişti. Stalin açısından, tüm bunlar, zayıf adamlara bir parça otorite dağıtarak iktidarı kendi elinde toplamaya yarayan bir sis perdesi oluşturuyordu.

2. A.g.e.

Bulganin'in dış görünüşü insanı aldatabilirdi. Kruşçev ya da Beria'nın aksine, her zaman şık giyinir, bakımlı kır saçları ve top sakalıyla eski bir asilzade gibi görünürdü. Sonradan çok içki içtiğini ve Bolşoy Tiyatrosu'ndaki balerin ve şarkıcılara hayranlık duyduğunu öğrendim. Hiçbir politik ilkesi olmayan, herhangi bir lidere sadakatle hizmet edebilecek biriydi. Aristokrat duruşu, onu Bakanlar Kurulu başyardımcılığına getiren Stalin ve sonradan Malenkov'dan boşalan başbakanlık koltuğuna atayan Kruşçev tarafından kullanılmıştı. Bulganin, 1957'de, Kruşçev'i devirme girişiminde bulunan Malenkov, Molotov, Kaganoviç ve Voroşilov'un yanında yer alınca, Nikita Sergeyeviç parti toplantısında onu açıkça suçlayarak, "Stalin onu *stukack* [ispiyoncu] olarak kullandı. Stalin onu bu nedenle Sovyetler Birliği mareşali yapmıştır. Parti karşıtlığı ve hainlikleri açığa çıktıktan sonra doğal olarak rütbesini elinden alarak korgeneralliğe düşürdük." diyecekti. (Bu olayı toplantıda bulunan eski yardımcım Albay Lev Studnikov'dan dinledim.)

Bulganin, Mart 1958'de, Merkez Bankası müdürlüğüne atandı. Üç ay sonra Stavropol'daki ekonomi dairesine sürgün edildi. Burası o zamanlar kimsenin tanımadığı Mihail Gorbaçov'un kariyerine başladığı yerdi. Bulganin bir müddet sonra emekliye ayrıldı. Onunla 1970'lerin başında Moskova'nın merkezinde karpuz kuyruğunda beklerken karşılaşacaktım.

Stalin silahlı kuvvetlerde görevli Vasilevski, Jukov, Şitemenko, Konev, Rokossovski ve Bagramyan gibi gerçek komutanlarla onların zerre kadar saygı göstermediği Bulganin arasında hakem rolü oynamak istiyordu. Bulganin'i savunma bakanı yaparak hedefine ulaşacaktı. Bulganin yetkisi dâhilinde olsa bile, ciddi kararların sorumluluğunu alamayacaktı. Ancak bu durumda bile diğerlerinin onu atlaması mümkün değildi. Dolayısıyla, gerçek liderler ya da kukla olmalarına bakılmaksızın hiç kimse bağımsız hareket edemeyecekti. Bu durum, hiyerarşi sınırlarının belirsizleştiği askerî kademeler arasındaki rekabeti tırmandırıyordu.

Abakumov zimmete para geçirmek ve Avusturya ile Almanya'dan gelen tablolar, mücevherler ve mobilyaya el koymak gibi ilk bakışta politik görünmeyen suçlamalarla Jukov'un Almanya'da bulunan kurmaylarını tutukladı. Yakın zamanda yayımlanan arşivler, Jukov'un Stalin karşıtı beyanları olduğu yönünde bu isimlerden itiraflar alındığını gösteriyor. Stalin savaşın devam ettiği 1944 senesinde, Beria'nın yardımcısı Bogdan Kobulov'a bir talimat vererek, Jukov'un Moskova'daki apartman dairesine dinleme cihazları yerleştirilmesini istiyor.

Jukov ve Amiral Kuznetsov'un evlerinin teknik takibe alınması[3] Stalin aleyhine bir beyana ulaşılamayınca bekleneni vermiyor. Buna karşın, mareşal ve generallerden oluşan seçkin bir grubun dinleme cihazlarına takılan günlük Stalin eleştirileri ve baskı altında alınan itiraflar nedeniyle hapsedildiğini ve içlerinden bazılarının kurşuna dizildiğini belirtmek gerekir.

Jukov ve Kuznetsov, hatalarını açıkça kabul ederek itibarlarını korudular. Jukov meşhur şarkıcı Ruslanova'yı Kızıl Yıldız Nişanı'yla ödüllendirdiği için pişmanlık duyduğunu ifade etti. Savaş zamanında buna yetkisi olmasına karşın, barış döneminde böyle bir madalyayı ancak Yüksek Sovyet verebilirdi.

Generallerden Grigori Kulik ve Nikolay Rebalçenko 1950'de kurşuna dizildi. Diğerleri bir süre hapis yattıktan sonra, Stalin'in ölümüyle serbest bırakıldılar. Novikov ve Amiral Kuznetsov 1952'de eski görevlerine döndüler ve Stalin'in ölümüyle haklarındaki tüm suçlamalar düştü. Jukov Odessa ve Sibirya'da askerî bölge komutanlığı yapmaya devam etti ve 1952'de Stalin tarafından Merkez Komitesi aday üyeliğine getirildi. Stalin'in ölümüyle Moskova'ya çağrıldı ve savunma bakanı başyardımcılığına atandı.

Jukov –anlaşılır biçimde– bütün güvenlik operasyonlarına ve Savunma Bakanlığı personeline karşı mesafeli davrandı. Onun için kim tarafından izlendiğinin bir önemi yoktu. Özel hayatı hem Beria hem Abakumov hem de Kobulov tarafından ihlal edilmişti. Evini dinlemeye 1953'te Stalin ölünce son verdiler, ancak bu dinlemeler 1957'de Kruşçev tarafından tekrar başlatıldı ve Brejnev döneminde de devam ederek Jukov'un 1974'teki ölümüne kadar sürdü. Kruşçev ve Brejnev'in gözünde emekliliğinde dahi muhtemel bir tehdit olarak algılanıyor, askerî bir darbeye önderlik edebileceğinden ya da ordu eliyle iktidara aday gösterilebileceğinden korkuluyordu.[4]

1946-1951 yılları arasında devlet güvenlik bakanlığı yapan Viktor Semyonoviç Abakumov 1908'de doğdu. Uzun boylu, gür siyah saçlıydı ve duygusal bir yüz ifadesi vardı. Hiçbir eğitimi olmamasına karşın, kurnazlığı ve acımasızlığı sayesinde zirveye ulaşmayı başarmıştı. Çekist olarak faaliyet yürüttüğü dönemlerde operasyonlar için teknik destek sunmakta uzmanlaşmıştı. Ajanların yönetilmesiyle işi yoktu; güvenli evler, arabalar ve çizelgeler ayarlamakla uğraşıyordu. Otuzlu

3. Yakın zamanda Mareşal Jukov hakkında bir dosya yayımlandı. KGB arşivlerinde yer alan bu dosya Gordetz (Kibirli Adam) ismini taşıyor.
4. Jukov'un konuşmalarının teyp deşifreleri *Voyenniye Arkhivi Rossii*'de (*Rusya Askerî Arşivi*) tutuluyor. (Moskova), no. 1, 1993, s. 231.

yıllardaki tasfiyeler sırasında sorgulara katıldı ve Beria'nın yardımcısı Kobulov'un emrinde ismini duyurmaya başladı. Savaştan hemen önce, soruşturmalardan sorumlu içişleri komiser yardımcılığına terfi etti. SMERSH direktörü Mikheyev Kiev'de Alman bombalarıyla iki bacağını kaybettikten sonra intihar edince, Stalin o zamanlar otuz dört yaşında olan Abakumov'u onun yerine atadı. Birliklerin siyasi güvenilirliğini temin ettiği ve silahlı kuvvetler içindeki Alman casuslarıyla mücadeleye giriştiği bu görevde güvenlik mevzularında yeterlilik kazandı. Mesleki beceri söz konusu olduğunda Beria'yla karşılaştırılamazdı ancak doğal zekâsı onu sıradan parti aparatçiklerinin yanında ayrı bir yere koyuyordu.

Beria, 1938 yılından beri yürüttüğü içişleri komiserliği görevinden Aralık 1945'te ayrıldı. Bir Numaralı Sorun Özel Devlet Komitesi'nin başkanı olarak görevini ilgilendiren bir mevzu olmadıkça, yurt içi ve dışındaki güvenlik ve istihbarat operasyonlarını denetlemeyi bıraktı.

Abakumov 1946'da Merkulov'un yerine devlet güvenlik bakanlığına atandığında, Beria'ya yakın bir isim değildi. Bilakis, Beria'da dâhil tüm güç çevreleri aleyhine suçlayıcı belgeler toplaması için Stalin'den talimat almıştı. Abakumov uçaklardaki üretim hatalarını soruştururken, Malenkov'un bu durumdan haberdar olduğunu ortaya koydu. Malenkov partiden bir kınama aldı ve rütbesi indirildikten sonra, 1947'de, geçici olarak Kazakistan'a sürgüne gönderildi. Merkez Komitesi sekreterliğinden tasfiye edildi ve görevleri Jdanov'un himayesi altında bulunan Aleksey Kuznetsov'a devredildi. Abakumov ve Kuznetsov çok geçmeden dost oldular.

Stalin buna rağmen, iki ay sonra, Malenkov'un Moskova'ya dönmesine izin verdi ve onu başbakan yardımcılığına atadı. Beria o dönemde Malenkov'u gönülden destekliyordu ve çoğu kez birlikte öğle yemeğine çıkıyorlardı. Abakumov Stalin'e verdiği raporlarda, Beria ve Malenkov'un görevine son verilen donanma subayları ve uçak imalatından sorumlu isimlere karşı anlayış beslediğini ifade ediyordu. Ayrıca Beria'nın korumalarına sokaktan topladıkları genç kadınları kendisine getirmeleri yönünde baskı yaptığı iddia ediliyordu. Bu durum ailelerin ve kocaların büyük öfkesine neden olmuştu. Abakumov'un bu iddiaların yer aldığı milis raporlarına erişim imkânı vardı.

Stalin'in oyuncuları şu şekilde sıralanıyordu: Beria ve Malenkov ekonomi alanındaki üst düzey yöneticilerden Pervukhin ve M. Z. Saburov'la iyi ilişkiler geliştirerek rakip bir grup oluşturuyordu. Hükümetteki etkili mevkilere kendi elemanlarını getiriyorlardı. Sonradan Leningrad hizbi olarak tanımlanacak olan ikinci grupta Stalin'in

başyardımcısı ve GOSPLAN başkanı Voznesenski, parti ikinci sekreteri ve ideologu Jdanov, personelden sorumlu Merkez Komitesi sekreteri Kuznetsov, Rusya Federasyonu başbakanı Rodionov ile hafif sanayi ve maliyeden sorumlu başbakan yardımcısı Aleksi Kosigin yer alıyordu. İkinci grup, partinin yerel örgüt sekreterliklerine kendi elemanlarını aday gösteriyordu. Kuznetsov uçak fabrikasının eski müdürü M. Popov'u 1946'da partinin bölge sekreterliğine terfi ettirmiş ve Popov Politbüro üyesi olmuştu. Jdanov Moskova parti komitesine seçilmelerini sağlayarak devlet bakanlarını kontrol etmesi için onu teşvik ediyordu. Jdanov ve Kuznetsov Popov ve Merkez Komitesi vasıtasıyla bu adamlar üzerinde çifte kontrol kurmayı düşünüyordu. (Yeltsin, 1985'te Moskova parti komitesi sekreteri olduğunda, benzer bir manevra yapacaktı.) Şehir hükümetiyle ulusal hükümet aynı politikacılarca idare edilmeye başlanmış ve bu durum Politbüro'nun güç dengelerini alt üst etmişti.

Böylelikle, kabine üyeleriyle eşit düzeyde olan devlet bakanları Beria, Pervukhin ve onların hizbinin müdahalesi olmadan yönlendirilebiliyordu. Jdanov 1948'de ölünce, Popov bakanların parti üyesi sıfatıyla Moskova parti komitesinin başkanına, yani kendisine bağlanmasını talep etti. Malenkov, Popov'un Moskova parti teşkilatında bağımsız bir güç merkezi oluşturacak bu talebini komplo olarak değerlendiriyordu. Stalin'e yazdığı rapor, Popov'un günlük devlet işlerine müdahalesinden yakınan bakanlardan destek gördü. Ukrayna'da genel valilik görevini yürütmesine karşın, her hafta Moskova'daki Politbüro toplantılarına katılan Kruşçev, Beria ve Malenkov'un hizbine yakındı. Malenkov gibi Kruşçev'in rütbeleri de Jdanov'un isteğiyle indirilmişti. Kruşçev, 1946'da kötü geçen bir hasat sezonunun ardından, Ukrayna Komünist Partisi birinci sekreterliğinden daha düşük bir mevki olan Ukrayna başbakanlığına getirildi. Hizipler arasında öyle bir düşmanlık vardı ki Stalin izne ayrıldığı zaman, önlem olarak makamına Bulganin gibi hiçbir grupla bağlantısı olmayan kendi halinde adamları getiriyordu.

Hizipler arasındaki bu kavga, Stalin'in hoşuna gidiyordu. Bu sayede, iktidarının tartışmaya açılamayacağını biliyordu. Hizip kavgasının eski ekibinden kurtulmak için bir fırsat yarattığını anlıyordu. Ulusal düzeyde deneyimi olmayan yerel parti yetkililerinden yeni bir kuşak oluşturabilirdi.

Stalin çatışan hizipleri hâkimiyet altında aldığı bir dönemde, Jdanov'la birlikte Batı'nın aydınlar üzerindeki ideolojik etkilerini silmeye yönelik anti-kozmopolit bir kampanya başlattı. Stalin'in bir diğer hedefi de, Doğu Avrupa'da yeni kurduğu hâkimiyeti pekiştirmek ve

burada içeride sahip olduğu baskıcı otoriteyle aynı düzeyde bir nüfuz kurmaktı.

İsrail'in bağımsızlık savaşından zaferle çıkması, eş zamanlı olarak Sovyet Yahudileri arasında kültürel kimlik bilincinin büyük güç kazanmasına yol açtı. İsrail göç için yeni bir çekim merkezi oluşturuyordu. Anti-kozmopolit kampanya kısa sürede antisemitik bir yöne girdi. Manşetlerde hedef gösterilen "köksüz kozmopolitler" ile Batı'yla bağları olan ya da Batılı düşünen ve Sovyetler Birliği'ne kalben bağlanamayacak Yahudiler kastediliyordu.

Neticede, bu kampanya Stalin'e Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin liderlerinden kurtulmak için bir fırsat sunuyordu. Komitenin liderleri savaş sırasında verilen sözlerin tutulması için baskı yapıyorlardı. Bu sözleri yurt dışındaki Yahudi liderlerine de iletmişlerdi. Batıdaki nüfuzlu isimlerle kurdukları bağlantılar Stalin tarafından hedef alınmaları için yeterli bir nedendi.

Churchill'in 1946'da, Fulton Missouri'de yaptığı ve komünizmle ideolojik bir savaşın başladığını ilan eden konuşmasından bir yıl sonra, Stalin hem partiye hem de topluma yönelik ideolojik kontrolü daha da sıkılaştırmaya ve Batı'ya karşı her türlü sempati, imrenme ya da desteğin kökünü kazımaya karar verdi. Soğuk Savaş başlamış ve Sovyet entelektüel hayatının her cephesini ani bir ürperti almıştı. Bu durum biyoloji, felsefe, iktisat teorisi, edebiyat eleştirisi ve dilbilim alanında sözde bilimsel tartışmaları tetikleyecekti. Kremlin'deki her iki hizip de, rakiplerinin ideolojik sapmalarına dikkat çekerek, kampanyadan çıkar sağlamaya çalışıyordu. Sadık Sovyet vatandaşlarına karşı Yahudilerin (kozmopolitlerin) tarafını tutanlar hedef alınıyor gibi görünse de, mesele bu kadar basit değildi. Asıl amaç, tepedeki güç paylaşımı için bilim ve sanat kadrolarında köklü bir değişikliğe gitmekti.

Biyoloji alanında yaşananlar, yol açtığı büyük yıkım sebebiyle, herkesin malumudur. Genetik biliminde 1930'lu yıllarda içten içe devam eden tartışmalar, akademinin sınırlarını aşarak politika sahnesine girmişti. Bir tarafta dünyaca tanınmış biyologlar bitki ve insan genetiğiyle ilgili daha fazla araştırma yapabilmek için hükümetten kaynak talep ediyor, karşı tarafta da Trofim Lisenko'nun başını çektiği bir grup Marksist ideoloji üzerinde spekülasyon yaparak bitkilerin, hayvanların ve insanların çevresel etmenlerle değişebileceğini söyleme cüreti gösteriyordu. Lisenko, dış çevrenin insan ırkı üzerindeki etkilerini kanıtlamak adına akla hayale gelmez örnekler veriyordu. Örneğin, Tatarların çekik gözlü olmasını, yüzyıllardır kum fırtınalarıyla boğuş-

maları nedeniyle çöl koşullarına verdikleri evrimsel tepkiye bağlıyordu. Hükümete Komünist bilim yöntemleriyle mükemmel bir gıda arzı sağlanacağı yönünde görüş sunmuştu. Tarım koşullarını değiştirerek yeni bir bolluk dönemi getirecekti. Ana akım biyologların burjuva kapitalist zihniyetin esiri olduğunu ve bunların yürüttüğü genetik çalışmaların sonlandırılması gerektiğini söylüyordu. İlerlemeye karşı engel olarak gördüğü genetik bilimcilerine açıkça savaş açmıştı. Lisenko bu bilimcilere yönelik bir tasfiyeye giriştiğinde, Marksist ideolojiyi hayata geçirdiğini iddia edecekti. Lisenko o dönemde başbakanlık koltuğunda oturan Molotov tarafından destekleniyordu.*

On sene sonra, tüm vaatlerinin boş olduğu anlaşılacaktı. Bilimsel dergilerde Lisenko ve takipçilerini eleştiren makalelerin yayımlanmasıyla yeni bir tartışma başladı. Seçkin bilim insanları, Merkez Komitesi'ne mektuplar yazarak Lisenko'nun hatalarının yol açtığı ciddi sonuçları gözler önüne seriyordu. Bilimsel mevzularda sorumluluk artık Molotov'un elinde bulunmuyordu.

Jdanov, Stalin'in kızı Svetlana'yla kısa bir evlilik yapan oğlu Yuri'nin SBKP Merkez Komitesi bilim servisine şef olarak atanmasını sağlamış ve baba oğul Lisenko'nun muhaliflerini desteklemeye başlamıştı. Jdanov, Abakumov'dan aldığı bilgiler doğrultusunda hareket ediyordu. General Raikhman imzalı söz konusu raporda, "biyoloji camiasından güvenilir ajan raporlarına göre, Akademisyen Lisenko agrobiyoloji alanındaki gerçekle ilgisi olmayan sözde başarılarından söz ederek hükümeti aldatmaya çalışıyor" deniyordu. Saygın bilim insanlarınca kaleme alınan mektuplar, Lisenko'nun agrobiyoloji biliminde 1930'lardan beri kurduğu hâkimiyetin ve genetik alanındaki her türlü araştırmaya karşı şiddetli bir mücadele yürütmesinin bilimsel ilerlemeye zarar verdiğini ortaya koyuyordu.

Jdanov'un durumdan istifade ederek nüfuzunu artırdığını Ludvigov'dan öğrenecektim. Jdanov, akademik özgürlükten yana olmadığı gibi entelektüel meselelerle de ilgilenmiyordu. Sürece ağırlığını koyarak bilim ve teknoloji alanında kontrolün kendi ekibine geçmesini istiyordu. Lisenko'ya karşı harekete geçmek, bu yöndeki hedeflerine ulaşabilmek için oldukça işe yarar bir yoldu.

* Lisenko'nun evrim görüşü Lamarkçı "edinilmiş özelliklerin kalıtımı" tezine dayanıyordu. Tarım politikası ise ürün arzını artırmak için fide ve tohumların kışın ıslatılıp soğutularak yaşam döngülerini kısaltmayı amaçlayan vernalizasyon sistemini öngörüyordu. Mendel'in keşfettiği genetik aktarım yasalarını "burjuva bilimi" olarak reddeden Lisenko'nun tezleri Sovyet sosyalizminin gelecek kuşaklar üzerinde kalıcı sosyal değişimler yaratacağını ima etmesi bakımından dönemin politik iklimiyle uyum içindeydi. (ç.n.)

Jdanov 1948'de ölünce oğlu rütbesini kaybetti, ancak Merkez Komitesi'nde kalmaya devam etti. Bilim politikası, bir kez daha, Lisenko'dan ve onun genetik bilimine karşı yürüttüğü kampanyadan yana dönüyordu. Ne yazık ki, genetiğin 1940'lı yıllardaki yazgısı üzerine yayımlanmış arşiv belgeleri, genetik bilimini savunanlara yönelik bu ani resmî tutum değişikliğinin bilimsel gelişmeleri izleyen parti liderliğinde yaşanan esaslı değişimle aynı zamana rastladığından, hatta bu değişimin bir ürünü olduğundan söz etmiyor.

Merkez Komitesi'nin personel dairesinin müdür yardımcısı olarak bilinen, ancak aslında Malenkov'un yardımcılığını yürüten Anna Tsukanova'yla 1940'lı yılların sonunda yakın dost oldum. Emma'nın yakın arkadaşlarından, 1938'den önce istihbarat başkanlığında çalışmış Raysa Sobel, aynı zamanda Anna'nın da yakın bir dostuydu.

Emma ve Raysa'nın Anna adında bir arkadaşları olduğunu biliyordum, ancak bu üç kadın Lubyanka yakınlarındaki Ararat restoranına beni öğle yemeğine davet edene kadar Anna'yla karşılaşmamıştım. Kıdemli bir devlet yetkilisinin masasındaki cam yüzeyin altında Merkez Komitesi, Bakanlar Kurulu ve önemli bakanlıkların üst düzey yetkililerine ait telefon numaralarının yer aldığı bir liste bulundurması adettendi. Dolayısıyla, bu isimlerin tam adlarına aşinaydım. Yemekte Anna'nın soyadını öğrendiğim zaman, Malenkov'un yardımcısı olduğunu anladım. Dolgun hatları ve örgü topuz yaptığı siyah saçlarıyla Rusya taşrasına has bir güzelliğe sahip bu kadına görür görmez ısınmıştım. Uzun yıllar sürecek arkadaşlığımız o yemekte başlayacaktı. Anna ve ben birbirimizin görev tanımını anlayacak gerçek meslektaşlar olarak sohbet ediyorduk. İkimizin de gizli belgelere erişimi vardı, dolayısıyla işimiz hakkında konuşmakta özgür hissediyorduk. Birlikte şüphe denizinde bir güven adasına düşmüş gibi oluyorduk. Geçen kırk yıla rağmen, dostluğumuz hâlâ sürüyor.

Sovyet sisteminde iktidar mekanizmasının nasıl çalıştığını Anna sayesinde öğrendim. Anna sık sık Yoldaş Stalin ve onun izinden giden Yoldaş Malenkov'un ülke çapında üst düzey parti ve güvenlik yetkilerinin görev yerlerini sürekli olarak değiştirdiğinden, üç yıldan uzun süre aynı makamda kalmalarına izin vermediğinden söz ederdi. Atamalar için aranan ölçütün parti ve hükümet yetkilerinin yürüttüğü ideolojik kampanyalarda yer almak olduğunu da ilk ondan öğrendim. Parti kadroları bu şekilde sınanıyordu.

Anna, Merkez Komitesi'nin Parti Denetleme Komisyonu ve güvenlik örgütleri tarafından rapor edilen yolsuzluklar hakkında her zaman kovuşturma açmadığını söylediğinde donakalmıştım. Üst düzey bir

yetkilii, böyle bir hata yaptığı zaman, Stalin ve Malenkov onu mahkemeye göndermek yerine azarlamayı tercih ediyor, ancak bu yetkili yanlış bir iktidar grubu içindeyse suç delilleri rütbesini indirmek ya da onu tasfiye etmek amacıyla kullanılıyordu. Üretim ya da hasat kotasını dolduramamak da önemli kovuşturma gerekçelerinden biriydi.

Anna'nın anlattıklarına göre, liderlik ideolojik hamlelerin ağır faturasının farkındaydı, ancak bu "göz yumulan bedeller" Malenkov'un son sözüyle meşrulaşıyordu. Tasfiye kampanyalarının ve ideolojik hamlelerinin ödettiği bedelleri meşrulaştırma suçu işleyen yöneticiler ölümcül bir hatanın içine düşüyorlardı. Rakip liderlerin, Yahudi doktor ve bilim insanlarının, Lisenko'ya ve Bakir Topraklar Projesi'ni[5] yürüttüğü sırada Kruşçev'e karşı gelen tarım uzmanı ve biyologların, kültür alanında muhalif görüş beyan edenlerin tasfiyeye uğraması, ülkeyi yaşamsal yetenekten mahrum bırakıyordu. Bu olumsuzluklar, uzun vadede, sistemin altını oyuyordu.

Anna, Merkez Komitesi'nin anti-kozmopolit kampanyadaki "olumsuz unsurlardan" –sahte suçlamalardan– haberdar olduğunu söylediğinde, güç ilişkilerinin durumuna dair ne kadar büyük bir şey söylediğinin farkında değildi. Bu yanlışların zamanla düzeltileceğine emindi.

Stalin'in Gürcistan parti teşkilatını temizleme girişiminde bulunduğunu da gene ondan öğrendim. Merkez Komitesi'ndeki herkesin Gürcistan partisinde kadro değişikliği teklif etmekten korktuğunu, çünkü konu Yoldaş Stalin'i yakından ilgilendirdiği için çizgiyi aşma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını söylemişti. Anna ve ben, o zamanlar Stalin'in Gürcistan'daki yozlaşmaya tepki gösterdiğini düşünüyorduk. Ne kadar saf olduğumuzu şimdi anlıyorum. Arşiv belgeleri sayesinde, bugün Megreller Olayı olarak adlandırılan sürecin, Stalin dönemine damga vuran son büyük kargaşa ve tasfiye dalgası olduğunu biliyoruz.

Stalin iktidarının son döneminde Malenkov, Bulganin, Kruşçev ve Beria'nın da dâhil olduğu küçük bir lider kadrosu arasında rekabeti kışkırtmakla meşguldü. Beria, 1951'e gelindiğinde gözden düşmüştü. Stalin, Beria'nın annesinin evine dinleme cihazları yerleştirilmesini emretmişti. Beria ya da karısının anti-Stalinist yorumlarda bulun-

---

5. Bakir Topraklar Projesi, 1954'te geniş bozkırların tahıl üretimine açılması amacıyla başlatılmış bir tarım hamlesiydi. Bu kapsamda, başlangıçta büyük kısmı Kazakistan'da bulunan 36 milyon kilometrekarenin üzerinde bir bölgenin –İngiltere, Fransa ve İspanya'nın toplam ekili alanlarından daha fazla– büyük devlet çiftlikleri bünyesinde örgütlenmiş yarım milyon "gönüllü" tarafından sürülmesi öngörülüyordu. Başlarda oldukça maliyetli de olsa başarı sağlanıyordu, ancak arazileri bir anda kum çanaklarına çeviren toprak erozyonu nedeniyle, bu büyük deney yarıda kalacaktı.

mayacağını biliyordu, ancak Gürcistan'da yaşayan annesi Martha'nın Megrellerle milliyetçi bağları olabileceğini düşünüyordu. Beria'nın kökenleri bu Megrel kavmine dayanıyordu ve Megreller Stalin'in en güvendiği Gürcü azınlık olan Guryalılarla tarihi bir düşmanlık içindeydiler. Megreller Olayı, aslında Megrellerin Sovyetler Birliği'nden ayrılmaya dönük gizli planları olduğu yönündeki sahte suçlamalara dayanıyordu. Stalin'in asıl amacı ise, Beria'dan kurtulmaktı. En güvendiği ortaklarını tasfiye etmek için insafsızca Beria'yı seçmişti. Beria'ya güveniyor gibi gözükmek için, ona 6 Kasım 1951'de, Ekim Devrimi'nin otuz dördüncü yıl dönümü şerefine parti ve devlet aktivistlerine hitaben konuşma yapma onuru vermişti.

Stalin 1947'de, Gürcü tasfiyeleri başlamadan dört sene önce, General Rukhadze'yi Gürcistan devlet güvenlik bakanlığına atadı. Rukhadze savaş döneminde Kafkasya'daki SMERSH teşkilatının şefiydi. Beria'ya karşı olduğu biliniyordu. Rukhadze, Stalin'in kişisel talimatları uyarınca, Ryumin'in de yardımını alarak Beria ve çevresindekiler aleyhine suç delilleri toplamaya başladı. Başlarda her şey Beria'nın Gürcistan'daki akrabalarına yönelik rutin bir izleme operasyonundan ibaretti. Beria karısının amcası N. Djordanya'nın, Paris'te sürgünde bulunan Gürcü Menşevik hükümetinin dışişleri bakanı olduğu ve karısının yeğeninin savaş esiri olarak tutulduğu ve çift taraflı ajan olarak bizim için çalıştığı zamanlarda, Almanlarla işbirliği yaptığını Stalin ve Molotov'dan saklamamıştı.

Sovyet istihbaratı, 1930'ların sonunda ve savaşın sona erdiği dönemde, Fransa'daki Gürcü göçmen gruplarına sızmayı başarmıştı. Bu süreçte en büyük gayreti, Beria'nın sekreteri NKVD subayı Vardo Maksimalişvili göstermişti. Maksimalişvili, Paris'teki bu göreve çıkmadan önce, Emma'dan eğitim almıştı.

Stalin'in kızı Svetlana Alliluyeva, kısa bir evliliğin ardından Jdanov'un oğlundan boşanmıştı. Hükümete yakın çevrelerde yakında Beria'nın oğlu Sergey'le evleneceği yönünde dedikodular dolaşıyordu. Beria'nın sekreteri Ludvigov Vladimir, hapishanesindeyken bana hem Beria hem de karısı Nina'nın bu evliliğe şiddetle karşı çıktığını anlatmıştı. Beria yanılgıya düşmemişti. Bu evliliğin Politbüro'daki rakipleri tarafından kendi aleyhine kullanılacağını biliyordu. Stalin'in gücünün zayıfladığını çok iyi görmüştü. Stalin'le aile bağı kurması durumunda o öldüğünde kaybolur giderdi.

Bu durum, Stalin ve Beria arasında kişisel bir çatışma yarattı. Stalin'in Megrel asıllı Gürcü yetkililer arasında yolsuzluk soruşturması yürütmesi için 1951'de General Rukhadze'ye neden talimat verdiği böy-

lece daha iyi anlaşılıyor. Gürcistan'da güvenlik servisi ve savcılık bürosunda görevli bürokratik personelin büyük kısmı Megrellerden oluşuyordu. Megreller aynı zamanda parti mekanizmasında da etkiliydiler.

Stalin Gürcistan, Türkiye ve Paris'te yaşayan Megreller arasındaki bağlantıları gösteren deliller bulması ve bu yönde itiraflar alması için Rukhadze'yi görevlendirmişti. Stalin'in, "Bu Megrellerin hiçbirine güven olmaz. Yurt dışında şüpheli bağlantılar içinde olanların etrafımı sarmasını istemiyorum." demesi yetmişti. Rukhadze, böylece, bir komplo tertip etmesi gerektiğine ikna olacaktı.

Her şey, Stalin'in 1951'de kuzeybatı Gürcistan'daki Abhazya'da tatil yaptığı sırada başladı. Daçasında kabul ettiği Rukhadze'ye akrabaları aleyhindeki delilleri karartmaya çalışan Megrellere karşı yolsuzlukla mücadeleyi derinleştirmesini önerdi. Stalin "Ve bu işle uğraşırken Türkiye ve Paris'teki sabotaj operasyonları üzerine de düşünmelisin." diyecekti. Rukhadze Stalin'e Gürcü güvenlik örgütlerinin yurt dışı operasyonlarında hiç deneyimi olmadığını ve Merkez'in desteğine ihtiyaç duyacağını hatırlattı. Stalin şahsi yardım sözünde bulunacaktı.

Bu görüşmeden kısa süre sonra, Rukhadze katıldığı bir yemekte içkiyi fazla kaçırarak Stalin'le ilişki içinde olduğunu, Türkiye ve Fransa'da sabotaj operasyonları yürütmek üzere ondan talimat aldığını anlatıp böbürlenmeye başladı. Yemekte Gürcistan içişleri bakanı Bziava da vardı. Kendisi de bir Megrel olan Bziava, ertesi gün Moskova'daki güvenlik bakanı İgnatyev'e bir mektup yazarak Rukhadze'nin yemekteki davranışından bahsetti. İgnatyev mektubu Stalin'e rapor etti. Stalin, İgnatyev'den mektubu Rukhadze'ye göstermesini ve gözü önünde yok etmesini istedi. İgnatyev Rukhadze'yi uyararak, Stalin'in hâlâ onun yanında olduğunu, ancak ölçüsüz hareketlerine son vermesi gerektiğini söyleyecekti. Mektubun sahibi Bziava ise çok geçmeden tutuklanacaktı.

Rukhadze'nin sonraki hamlesi, Gürcistan eski güvenlik bakanı A. N. Rapava, Başsavcı V. İ. Şonya ve SSCB parlamentosu yeterlilik kurulu ile Milletler Meclisi üyesi olan ve bir dönem NKVD dış istihbarat dairesinde direktör yardımcılığı yapan Akademisyen P. A. Şarya'yı tutuklatmak oldu. Üçü de NKVD ajanı Gigelya üzerinden göçmen örgütleriyle ilişki kurmakla suçlanıyordu. Gigelya, on yıl yurt dışında çalıştıktan sonra, 1947'de karısıyla birlikte Paris'ten dönmüştü. Gigelya ve karısı Stalin'in emriyle tutuklandılar. Gigelya'dan bu komploda yer aldığını itiraf etmesini istiyorlardı. Fransız vatandaşı olan karısının dokunulmazlığı bir işe yaramamış, Gigelya'yla birlikte o da işkenceye maruz kalmıştı.

Böylece, Beria'ya yakın Gürcü liderliğinde bir tasfiye hareketi başladı. Beria'nın ajanı Vardo kocasıyla birlikte Moskova'da tutuklandı. Gürcistan'daki yolsuzlukla mücadele hareketi, bir anda biçim değiştirerek bir Megrel komplosuna işaret eder olmuştu. Megrellerin, özerklik kazandıktan sonra Türkiye'yle birleşerek Sovyetler Birliği'nden ayrılacağı iddia ediliyordu. Stalin'i olağanüstü tedbirler almaya iten nedenlerin başında Beria'ya duyduğu kin geliyordu. Bir diğer nedense, Beria'yı Gürcistan hükümeti ve partideki iktidar temelinden yoksun bırakmaktı.

Beria, atom projesini ve ikinci nükleer denemeyi başarıyla yöneterek halkın gözünde büyük itibar kazanmıştı. Stalin bu gelişmelerden kısa süre sonra 1951'de harekete geçti. Stalin ikinci denemenin Beria için bir övünç kaynağı olduğunu biliyordu, çünkü bu sefer Amerikalıların 1945'teki tasarımı taklit edilmemiş, Sovyet yapımı bir bomba üretilmişti. Stalin başarısından dolayı onu terfi ettirmek yerine, nükleer programı daha rahat kontrol edebileceği birine emanet etmeyi tercih edecekti.

Stalin, alay edercesine, Beria'yı Megrel ayrışmasını araştıracak parti komisyonunun başına getirdi. Megrel, milliyetçiliğine karşı sert önlemler alması ve o sırada parti sekreteri olan en yakın ortağı Kandid Çarkviani'nin görevine son vermesi için Beria'yı Tiflis'e gönderdi. Stalin Çarkviani'den boşalan bu makama Beria'nın baş düşmanı Mgeladze'yi atadı. Beria bu görev kapsamında Megrellerin çıkardığı gazeteyi de kapatacaktı.

Beria, Ekim Devrimi'nin yıldönümü sebebiyle bir araya gelen hükümet ve parti yetkililerine hitaben bir konuşma yapmak üzere Moskova'ya davet edilmişti. Moskova'daki kutlamalar devam ederken, tutuklu Megrellerden Beria ve karısı Nina'yla ilişki içinde oldukları yönünde itiraflar alabilmek üzere bir sorgu ekibi sevk edildi. Ancak Megreller hiçbir zaman bu yönde ifade vermediler. Bir buçuk sene boyunca uykusuz bırakma da dâhil bir dizi işkenceye maruz kaldılar, ancak Stalin'in ölümünden sonra Beria tarafından serbest bırakıldılar. Stalin, ölmeden sekiz ay önce, istenilen itirafları alamadığı için Rukhadze'yi tutuklatmıştı. Rukhadze resmî olarak hükümeti aldatmakla suçlandı. Bir kez daha, Stalin'e yakınlığıyla övünmüş ve Gürcüce telefon görüşmeleri ve kişisel yazışmalar yaptıklarından söz etmişti.

Savcılık arşivlerini çalışmış yazar Kiril Stolyarov'dan, geçen kırk yılın ardından Megreller Olayı'yla ilgili bilgiler edindim. İgnatyev'den 1951 ya da 1952'de Tiflis'e gitmek üzere talimat almıştım. Stolyarov, o dönemde Gürcistan'da yüzleştiğim duruma açıklık getirecekti. Bu

göreve, yerel Gürcü istihbarat servisinin potansiyelini değerlendirmek ve Paris'te sürgünde bulunan Gürcü Menşevik liderlerini kaçırma hazırlıklarına yardım etmek üzere çıkmıştım. Bu liderler, Beria'nın karısı Nina Gegeçkori'nin akrabasıydı. Bana bu operasyona önayak olan ismin Tiflis'te bulunan General Rukhadze olduğu ve operasyonun Stalin tarafından bizzat onaylandığı söylenmişti. Rukhadze bu operasyonu Gürcü ajanların üstlenmesi yönünde ısrar ediyordu. Bunu akılda tutarak Moskova'ya gitti. Orada onu İgnatyev karşılayacaktı. Tiflis'e geri dönerken benden uçakta kendisine eşlik etmemi istemişti, ancak ben tren yoluyla arkasından gitmeyi seçtim. İgnatyev'e şahsen rapor vermek yönünde talimat almıştım.

Tiflis'te gördüklerim karşısında büyük üzüntü duydum. Fransa'yla iyi ilişkiler içinde olan yetenekli tek ajan Gigelya hapisteydi ve Megrel milliyetçisi olmakla suçlanıyordu. Rukhadze'nin ajanları güvenilir değildi; üstelik benimle Rusça konuşmayı reddetmişlerdi. Rukhadze'nin Paris görevini planlayan yardımcısı daha önce hiç yurt dışına çıkmamıştı. Tiflis'ten yeni gelenlerin Paris'in en şık restoranında düzenlenecek bir Gürcü partisinde Gürcü şarabı ve şiş kebap servisi yapınca, Gürcü göçmenlerin gözüne gireceğini düşünüyordu. Paris'e kültürel bir heyet göndermeyi önerdiler, ancak bu göz alıcı planı karısını Tiflis Konservatuarı'nı temsilen Paris'e götürmek isteyen Rukhadze'nin hazırladığı açıktı. Rukhadze'nin karısı mütevazı bir kadındı ve iyi bir şarkıcıydı. Plan ise absürttü.

Megrelleri sorgulamak üzere Moskova'dan gelen ekip, Rukhadze'ye Beria'nın ailesi ve tutuklu ayrılıkçılar arasındaki ilişkiyi saptamaya yakın olduklarını söylüyordu. O sırada, Rukhadze'nin masasının cam yüzeyinin altında Beria'nın gençlik fotoğrafını fark ettim. Rukhadze, Beria'yı en büyük düşmanlarından biri olarak görüyordu. Daha 1946'da, Beria'nın ve güvenlik servisinde emrinde çalışanların itibarsızlaştırılması yönünde kampanya başlatan Abakumov'la ittifak içindeydi.

Rukhadze'nin maceraperestliği beni dehşete düşürmüştü. Durumu İgnatyev'e rapor etmek için apar topar Moskova'ya döndüm. İgnatyev ve başyardımcısı Ogoltsov beni dikkatle dinlediler, ancak Rukhadze'nin Stalin'le Gürcüce şahsi yazışmalar yaptığını, bu nedenle meselenin en üst otorite tarafından ele alınması gerektiğini ifade ettiler. Bununla birlikte, Stalin Rukhadze ve Ryumin'in çok tehlikeli adamlar olduğunu anlamıştı. Abakumov'a ve Beria'yla ilişkisi bulunan Megrellere yönelttikleri sorular basit bir ihanet soruşturmasından ziyade parti ve hükümet içinde büyük entrikalar çevirmeye yönelikti.

Abakumov, 11 Ekim 1952'de, Beria ve Malenkov'a yazdığı mektupta, Ryumin'in Politbüro'nun iç ilişkilerine yönelik Stalin'e gönderilen çok gizli pusuladan alınan bilgiler hakkında sorular sormasından yakınıyordu.

Abakumov ve Megrellere yönelik tasfiye ve kovuşturmalarda fazla ileri gidildiği açıktı. Ryumin ve Rukhadze'nin gözden çıkarılmasına karar verildi. Rukhadze, çok geçmeden Lefortovo hapishanesine gönderildi. Kasım 1952'de görevden alınan Ryumin ise Stalin'in ölümünün ardından tutuklandı. Stalin ölmese de akıbeti değişmeyecekti.

Beria Stalin öldükten sonra Rukhadze'yi hapiste tutmaya devam etti, ancak onun kurbanlarını serbest bırakacaktı. Tutuklulukları devam eden Rukhadze ve Ryumin, serbest bırakılmak için "Büyük Adam" olarak hitap ettikleri Beria'ya yalvarıp yakarmaya başladılar. Beria üç ay sonra Kruşçev ve Malenkov'un emriyle tutuklanınca, bu yakarışlar onları zor durumda bırakacak, Beria'nın sözde komplosuyla ilgileri olduğu iddia edilecekti. Rukhadze bu nedenle Beria'yla ilişki içinde oldukları gerekçesiyle yeniden tutuklanan eski kurbanlarıyla birlikte 1955'te Tiflis'te hâkim karşısına çıktı. Megrel asıllı Rapava, Şonya ve Şarya iki kez okkanın altına gittiler. Önce Stalin sonra da Kruşçev tarafından hedef alındılar. Hem Tiflis hem de Moskova'daki liderlik onlardan kurtulmak istiyordu.

Kişisel hırs ve dürtüler, 1940'larda ve 50'lerin başında, siyasi anlamda o zaman görünenden çok daha büyük bir rol oynadı. Bunlardan büyük zarar gören bizler daha sonra şöyle bir sonuca vardık: Yolsuzlukla mücadele, destalinizasyon, perestroyka ve alkolizmle mücadele gibi sloganlarla yola çıkan parti liderliği, hem Stalin döneminde hem de ondan sonra bunları muhalif ve rakiplerini tasfiye etmek için kullandı. Liderlik, mutlak iktidarı pekiştirmeyi ya da mevcut kadroları yenileriyle değiştirmeyi hedefliyordu. Parti Denetleme Komisyonu ve güvenlik servisinden alınan suç delillerine dayanarak hareket ediyorlardı. Bu tür delilleri, zamanı geldiğinde birinin aleyhine kullanmak kural haline gelmişti. Hem bu düzene alet olup hem de onun kurbanı olmuştum.

Abakumov doğrudan Stalin'e rapor sunuyordu ve sağladığı bilgiler üst düzey parti yetkililerini suçlamak için Stalin'in eline önemli kozlar veriyordu. Jdanov'un ölümüyle birlikte, bir döneme istikrar getiren güç dengesi sona erdi. Stalin, havacılık skandalı patlak verince, Jdanov'un Malenkov'dan tümden kurtulmasına izin vermemişti. Rütbesini düşürdüğü Malenkov'un önemli bir Politbüro üyesi olarak kalmasına müsaade etmişti. Stalin Malenkov'un daha ciddi suçlamalarla

karşılaşmaktan korktuğu için elinden gelenin en iyisini yapacağını biliyordu. Havacılık endüstrisindeyken düştüğü yanlışları düzeltmesi için ona sorumluluk vermişti. Malenkov yerini koruyarak Jdanov'a karşı bir denge oluşturuyordu. Bedel ödeme sırası, çok geçmeden Jdanov'un takipçilerine gelecekti.

Leningrad Davası'yla ilgili en çarpıcı gerçekleri Anna Tsukanova'dan öğrendim. Bu dava kapsamında Jdanov'un takipçileriyle birlikte Malenkov ve Beria'nın rakipleri de mahkûm edilmişti. Bu isimler daha sonra vurularak infaz edildiler. 1949'da bu muazzam suçlamalar hakkında hiçbir şey bilmiyorduk. O zamanlar, Anna'nın söylediği tek şey, Leningrad kent kongresindeki parti seçimlerine hile karıştırdıkları gerekçesiyle Kuznetsov ve Voznesenski'nin görevlerinden alındığıydı. Abakumov'la kurduğu dostluk Kuznetsov'u kurtaramamıştı. Stalin, dostunu tasfiye etmeye zorlayarak, Abakumov'un bağlılığını sınıyordu.

Çok defa gözden kaçırıyoruz, ancak kırkların sonu ve ellilerin başında idealist Komünistlerin neler düşündüğünü hatırlamamız gerekiyor. Anna ve ben, üst düzey bir parti ya da hükümet yetkilisinin işleyebileceği en büyük suçun vatana ihanet olduğunu düşünüyorduk. Ancak bu bile gizli oylamada usulsüzlük yapmaktan daha ağır bir suç değildi. Partiyle ilgili işler, özellikle de gizli oy usulüyle yapılan parti içi seçimler kutsaldı ve haklı olarak parti içi demokrasinin en etkili aracı olarak kabul edilirdi. Alt kademelerin liderleri denetleyebilmesinin tek yolu buydu. Anna, Leningrad parti liderliğinin parti seçimlerinde usulsüzlük yaptığını söylediğinde, bu adamlar gözümüzde bittiler.

Leningrad Davası'nın asıl ayrıntıları orta kademe parti aktivistlerinden saklandı. Anna bile suçlamaların boyutları hakkında bir şey bilmiyordu. Suçlamalar kapsamında, Leningrad'da Rus federal hükümeti ve Bakanlar Kurulu'na karşı rakip bir güç merkezi yaratarak Komünist Parti'yi bölme teşebbüslerinden bahsedildiğini bugün biliyoruz. Tutuklanan isimler ayrıca Leningrad savaşta kuşatıldığında şehirde bırakılan kişisel eşyayı çalmakla suçlanıyordu. Ya. F. Kapustin casuslukla suçlandı ancak bu iddianın doğruluğu kanıtlanamadı.

Tümüyle uydurma olan bu suçlamalar, Stalin'in yardımcıları arasında devam eden güç mücadelesinin ürünüydü. Malenkov, Beria ve Kruşçev Leningrad grubunu tasfiye ederken kendi iktidarlarını artırmak gibi açık bir saikle hareket ediyorlardı. Genç Leningrad ekibinin ölümünden sonra Stalin'in yerine geçmesinden korkuyorlardı. Leningrad'da, 1948'deki gizli oylamanın sayımı sırasında usulsüzlük yapıldığını bugün biliyoruz, ancak bu durum hiçbir şekilde suçlama-

ların doğruluğunu göstermez. Stalin, Malenkov, Kruşçev ve Beria da dâhil tüm Politbüro üyeleri, Leningrad grubunun tutuklanması ve yasal takibata başlanması için oy birliğiyle bir önerge geçirmişlerdi, ancak Kruşçev'in anıları ve ders kitaplarında anlatılanın aksine, Abakumov bu davayı açmayacaktı. Suçlamalar üretmeleri için emrindekilere talimat verdiği doğrudur, ancak Abakumov bu süreçte partiden aldığı resmî emirleri uygulamıştır.

Tüm tutuklular ilk başta ufak suçlamalarla karşılaşmıştı. Örneğin, Voznesenski sekreterliğindeki kayıp belgelerden sorumlu tutuluyor, kız ve erkek kardeşinin Leningrad'da çeşitli makamlara atanmasına onay verdiği için yakınlarını kayırmakla suçlanıyordu. Mikoyan ise oğlu Kuznetsov'un kızıyla evli olduğu için dolaylı yoldan ağır zan altında bırakılıyordu.

Leningrad Davası Stalin'in ölümüne kadar gizemini korudu. Güvenlik servisine bünyesinde bağımsız bir dairenin direktörü olmama rağmen, benim bile karanlık bir sona kurban giden bu insanların akıbetinden haberim olmadı.

Leningrad güvenlik servisinin başında bulunan General Kubatkin, ayrı bir yargılama sürecinin ardından tasfiye edilerek kurşuna dizildi. Leningrad olayıyla ilgili belgeler bugün kısmen yayımlanmış durumdadır. Mahkeme işlemleri başlamadan üç hafta önce sanıkların ölüm cezasını onayladıkları için, o dönemki bütün Politbüro üyelerinin eli kanlıdır.

* * *

Molotov, Leningrad Davası'yla aynı sıralarda ciddi bir rütbe kaybı yaşadı. Politbüro üyeliği devam etmesine rağmen, Mart 1949'da dışişleri bakanlığından alınarak yerine Vişinski getirildi. Molotov, Yahudi eşi Polina Zhemchuzhina'nın tutuklanmasıyla ağır bir yıkım yaşadı. Zhemchuzhina ilk olarak yönettiği kozmetik ve tekstil tröstündeki idari suistimalle, sonra da gizli belgeleri kaybetmekle suçlandı. (Bu belgeler aslında Stalin'in talimatıyla çalınmıştır.) Stalin ve emrindeki sorgucular, Zhemchuzhina'yı kocasının ve Politbüro'nun gözü önünde suçlamak adına, onunla aynı bakanlıkta çalışan iki yetkiliye baskı yapılmasını emrettiler ve onlardan Polina'yla cinsel ilişkiye girdikleri yönünde itiraflar aldılar. Zhemchuzhina hapiste geçen bir yılın ardından Kazakistan'ın Almatı şehrinde ev hapsine alındı. Yoğun bir gözetim altındaydı, çünkü Ekim Devrimi'nden önce ya da İç Savaş yıllarında Golda Meir'la görüşmüştü.

Stalin, Molotov'u itibarsızlaştırmak için, tutukluluğu gizli tutulan karısının itiraflarından faydalanmak istiyordu. Bu olayı, Stalin ölmeden kısa süre önce, dönemin Kazakistan güvenlik bakanı Pavel Fitin'in Zhemchuzhina'nın gözetiminden şahsen sorumlu olmanın çok zor bir iş olduğunu söylemesiyle öğrendim. Bakanlıktaki üst düzey yetkililer, Zhemchuzhina'nın Siyonist bağlantıları ve Kazakistan'da sürgündeyken yaptığı açıklamalar hakkında bilgi edinmeye çalışıyordu. Fitin güvenlik bakanı birinci yardımcısı Sergey Goglidze tarafından çağrılmıştı. Fitin'in sorularına ve Zhemchuzhina'nın Lubyanka'ya nakli için verdiği emre bakılınca, asıl niyetin Siyonist bağlantıları olduğu gerekçesiyle Molotov'u suçlamak olduğu anlaşılıyordu. Fitin, liderlikteki endişe verici değişimlerin Molotov'la çalışmış olan herkesi etkileyebileceğini düşünerek huzursuz oluyordu.

Stalin'in Merkez Komitesi'nin Ekim 1952'deki genel kurul toplantılarında, açıkça Molotov ve Mikoyan'a saldırdığını o zamanlar bilmiyorduk. Stalin bu toplantılarda Molotov ve Mikoyan'ı komploculukla suçlamıştı. Molotov'un emperyalist çevrelerin şantaj ve baskılarına boyun eğdiğini söylüyor, adını anmasa da Zhemchuzhina'nın Siyonist komployla ilgisi olduğunu ima ediyordu.

Molotov genel kurul toplantısından hemen sonra, Molotov-Ribbentrop Paktı'nın orijinal belgelerini Stalin'in sekreterliğine teslim etmeye zorlandı. Gizli protokollerin de içinde olduğu bu belgeler, 1992'de yayımlanana kadar Politbüro arşivlerinde saklı kaldı. Bu noktada, Stalin'in Molotov'u Alman sempatizanlığıyla ya da gizli müzakereler sırasında Hitler'e taviz vermekle suçlamak istediğini göz ardı etmiyorum.

* * *

Ukrayna güvenlik bakan yardımcısı Viktor Drozdov, Eylül 1950'de Moskova'ya nakledildi. Drozdov'la neredeyse otuz yıldır birbirimizi tanıyorduk. Eşlerimiz arkadaştı ve Lviv'de Ukrayna milliyetçisi Şukheyeviç'i izlediğim sıralarda, Drozdov'un şehrin hemen dışında yer alan villasında kalmıştım. Moskova'da, Stalin'in düşmanlarına karşı gizli gözetleme ve kaçırma operasyonları düzenlemek üzere kurulan İki Numaralı Özel Büro'nun başına getirilmişti. Bu düşmanların gerçek olduğu kadar hayali de olabildiğini bugün daha iyi anlıyorum.

Abakumov ve Ogoltsov, yurt içi ve dışındaki bu operasyonların sorumluluğunu başında olduğum Aldatma ve İstihbarat Bürosu'na bırakmayı planlıyordu. Eytingon gözden düştüğü için yardımcılığımı

Drozdov yürütecekti. Bu durum, Abakumov'un işine gelmiyordu. Bu nedenle, iş bölümünü düzenlerken Drozdov'un sorumluluk alanını yurt içi operasyonlarıyla sınırlandırdı. Drozdov'un Moskova'da tek bir ilişkisi yoktu ve en hassas görevlerde ona güveniliyordu. İlk görevi, cihazların tespit edilmediğinden emin olmak için dinleme programının güvenliğini denetlemekti. Drozdov'un bana anlattığına göre, Stalin 1942'de Beria'nın yardımcısı Kobulov'a Mareşal Voroşilov, Budyonni ve Jukov'un evlerine dinleme cihazları yerleştirilmesi için emir vermişti. Bu listeye, 1950'de Molotov ve Mikoyan da eklendi. Merkez Komitesi genel merkezindeki bütün telefon görüşmelerinin gizlice dinlenmesi amacıyla ayrıca büyük planlar yapılıyordu. Bu planlar, teknolojinin el vermemesi nedeniyle, ancak Brejnev döneminde hayata geçirilebildi.

Drozdov, Stalin adına hiçbir kaçırma operasyonuna katılmadığı için şanslıydı. Ancak Karşı İstihbarat Başkanlığı, sokak ortasında yabancı diplomatlar ve Rus yazarlara saldırmaları için iki kez Drozdov'un adamlarını kullanacaktı. Stalin'in ölümüyle güvenlik servisinin kontrolünü ele geçiren Beria'nın ilk işi Drozdov'u kovmak oldu, çünkü Drozdov içerdeki entrikalar hakkında çok şey biliyordu ve Kobulov'la arası hiçte iyi değildi. Drozdov'un elli yaşında kovulması aslında onun hayrına olmuştu; aksi takdirde Beria'nın akıbetini paylaşacak ve infaza yollanacaktı.

Bu tutuklama dalgasından Abakumov'un kendisi de kurtulamadı. Güvenlik Bakanlığı'ndaki son senesinde, özellikle de son dokuz ayda, Stalin'le tüm ilişkisi kesilmişti. Stalin'in ziyaretçilerinin kaydedildiği Kremlin günlükleri, Kasım 1950'den sonra Abakumov'u kabul etmediğini gösteriyor. Abakumov 12 Temmuz 1951'de tutuklandı. Stalin onun çok şey bildiğini düşünüyordu. Benim açımdansa, beklenmedik bir olaydı bu.

Abakumov'un ofisinde, en son Mayıs ya da Haziran 1951'de mesai harcadım. O sıralarda gayet kendinden emin görünüyordu. Bakanlığın gündelik işleriyle uğraşırken en ufak bir kararsızlık göstermiyordu. Hapse girdikten sonra hücre arkadaşım Mamulov, Abakumov'un 1950 yılının son aylarında kendisiyle daha yakın ilişkiler kurmaya çalıştığını söyleyecekti. Mamulov'un Beria'ya doğrudan erişimi olduğu biliniyordu. Mamulov'a göre, Abakumov her zaman Beria'ya sadık kaldığını ve ona karşı kurulan kumpasta yer almadığını söyleyerek, Beria'yla bir görüşme ayarlaması için kendisine ricada bulunmuştu. Abakumov'un bu ricası sonuçsuz kalacaktı.

Abakumov, büyük suçlarla ilgili soruşturmaları geciktirmek ve Amerikan Büyükelçiliği'ne yerleştirilen eşcinsel ajanlar Gavrilov ve

Lavrentyev hakkındaki delilleri karartmakla suçlanıyordu. Ryumin'in iddiasına göre, Abakumov bu ikilinin Moskova'daki CIA birimi için çalıştığı yönünde şüpheler olduğunu rapor etmemişti.

Abakumov birçok kez yalanlar ve zorla alınan itiraflara başvurmuştu, ancak şurası gerçek ki önce savcılık sonra da Ryumin ona hiçbir zaman işlemediği suçları yüklüyordu. Abakumov hiçbir zaman politika yapmamış, iktidarı ele geçirmek adına hiçbir plan içinde olmamıştı. Stalin'e inanmanın yanında sadakatle bağlıydı.

Abakumov'un düşüşünün nelere yol açtığını ilk başlarda idrak edemedim. Onunla sık sık görüş ayrılığına düşmüştük ve o zamanlar parti liderliğinin ciddi yanlışları düzeltme niyetinde olduğunu düşünüyordum. Beria, Malenkov, İgnatyev ve Matvey Şikiratov'dan (Parti Denetleme Komisyonu şefi) oluşan Politbüro komisyonu ilk başlarda istihbarat ve karşı istihbarat operasyonlarının etkinliğini denetlemekle ilgileniyor gibi görünüyordu. Abakumov'un görevden alınarak tutuklanmasının yeni bir tasfiye dalgasının habercisi olduğu çok geçmeden ortaya çıkacaktı. Malenkov bu tutuklamanın ardından konumunu sağlamlaştıracaktı, çünkü Stalin bir dönem sekreterliğini yürüten ve sonradan Merkez Komitesi personel şefi olacak olan Semyon Denisoviç, İgnatyev'i devlet güvenlik bakanlığına terfi ettirmişti. Abakumov ve Leningrad hizbinin ortadan kaldırılmasıyla, Kruşçev'le ittifak kuran Malenkov ve İgnatyev liderlik içinde yeni bir güç merkezi oluşturdular.

İgnatyev ve yardımcılarıyla yaptığım bir toplantının ardından, sıkıntılı bir ruh hali içinde ofisime döndüm. Aktif operasyonlarımızda –daha doğrusu tasfiyelerimizde– benden farklı bir amaç güdüyorlardı. Ajan şebekelerimizin ya da çıkarlarımızın ciddi zarar görmemesi için mantıklı adımlar atılması gerektiğini düşünüyordum. Buna karşın, onlar, Almanya ve Paris'teki göçmen gruplarının liderlerine yönelik suikast planları içindeydiler. Lahana ve Lahana Göbeği kod adlarını kullanan ajanları, Ukrayna milliyetçisi emekli general Kapustiyanski'yi izlemekle görevlendirilmişti. Kapustiyanski bu rütbeye yıllar evvel çarın emriyle terfi etmişti. Yetmişini aşmış ve artık hiçbir faaliyet içinde olmayan biri olmasına karşın, İgnatyev'in ekibi onu ortadan kaldırarak hükümeti etkilemek istiyordu. Bu fikre şiddetle karşı çıktım. Kapustiyanski'nin ölümüyle yazışmalarını izlemekten mahrum kalacağımızı öne sürerek, İgnatyev'i planın iptaline ikna ettim. Bu yazışmalar, göçmenler hakkında düzenli istihbarat almamızı sağlayan en önemli kaynaktı.

İgnatyev'in, yurt dışındaki rezidenturalarımıza gönderilmek üzere, asıl düşmanlarımız olarak damgaladığı Menşevik örgütlere daha

fazla ajanın sızmasını öngören bir emir imzaladığını hatırlıyorum. Bu olay 1952'de, yani Devrim'den otuz beş yıl sonra gerçekleşiyordu. Viyana'daki rezidenturamızın Avrupa'daki askerî üslere sızmakla meşgul olduğunu, bu nedenle Menşevikleri izleyecek ne vakti ne de personeli bulunduğunu söyleyerek bu fikre şiddetle karşı çıktım. İgnatyev her iki yardımcısının da desteğine rağmen, "Talimat güzel, ancak doğru söylüyorsun. Geri çekelim bunu." diyecekti.

Gelişigüzel yapılan bu tutuklamalar, Emma'yla beni oldukça rahatsız ediyordu. Bakanlıkta, hem antisemitik kampanya hem de güç oyunları dâhilinde gerilim bariz ölçüde yükseliyordu. Emma emekliliğine ve sorgucuların gözünden uzak olmasına karşın Raikhman, Eytingon, Matusov ve Sverdlov gibi tutukluların kendisi hakkında sorgulandıklarını düşünüyordu. Bu kaygısında da hiç haksız değildi. Anna'nın bizi ziyarete geldiği bir gün, Emma'yla hayatımda ilk defa yeni bir iş bulma ihtimalini tartışmaya başladım. Ryumin gibi maceraperest ve kariyerist yardımcılarla çalışan yetersiz bir bakanın altında kıdemli subay olarak görev yapıyorsanız, bela eninde sonunda sizi bulacaktır. Son beş senedir akşamları çalışarak yürüttüğüm askerî akademi eğitimini yeni tamamlamış ve bu alanda diploma almıştım. Bu belgeyle ordu ya da parti mekanizmasında yeni bir iş bulabilmeyi umuyordum. Anna bana bu konuda yardım etmeyi kabul etmişti.

Stalin, 1952'de, her yıl düzenli olarak çıktığı Kafkasya tatilini iptal etti. Bir sabah, Malenkov'dan beklenmedik bir telefon aldım. Merkez Komitesi'nin bana çok önemli bir görev verdiğini ve ayrıntıları Yoldaş İgnatyev'in bildireceğini söylüyordu. İgnatyev çok geçmeden beni Lubyanka'daki ofisine çağırdı. Odada yalnız olması biraz tuhaftı. Resmî bir karşılamanın ardından şunları söyledi: "En üst otorite, Kerenski başkanlığında anti-Bolşevik bir milletler bloğunun kurulması olasılığıyla oldukça yakından ilgileniyor. Amerikalı gericilerin bu girişimi kararlı bir şekilde engellenmeli ve anti-Bolşevik bloğun liderlerinin kafası onlar faaliyete geçemeden uçurulmalıdır."

Paris ya da Londra'ya yönelik acil bir hareket planı hazırlamak için emir aldım. Ancak bir hafta geçmeden İgnatyev'e dönerek acil bir müdahalenin çok riskli olacağını, çünkü Paris için düşündüğüm Nikolay Khokhlov'un şüpheliler listesinde bulunduğunu söyledim. Belgeleri sınırı geçtiği son seferde Avusturya polisi tarafından incelenen Khoklov izleme listesine alınmıştı. Megrel ayrılıkçılarının komplosunu önlemek üzere, Beria'nın karısının Paris'teki akrabalarını kaçırma operasyonunda, Gürcistan Güvenlik Bakanlığı'na destek sağlamayı öngören çok daha önemsiz bir görevde dahi onu kullanamazdık.

Paris'teki yasa dışı görev gücümüz Prens Gagarin tarafından yönetiliyordu. Gagarin'in asıl görevi, Fontainebleau'daki NATO karargâhına girebilmek için zayıf noktaları tespit etmek ve ciddi bir çatışma ya da savaş durumunda haberleşme tesislerini havaya uçurmak üzere hazırlık yapmaktı. Görev gücünün varlığı, Stalin ve Malenkov'a birçok kez rapor edilmişti. İgnatyev'e bu grubu kullanarak Anti-Bolşevik Milletler Bloğu'nun kuruluş toplantısına katıldığı sırada, Kerenski'yi ortadan kaldırıp kaldıramayacağımızı sordum.

Risk almaya hiç yanaşmayan İgnatyev, bu kararın en üst otorite tarafından alınacağını söylemişti. Bir ya da iki gün sonra, Ukrayna milliyetçileri ve Hırvat göçmenlerin Kerenski gibi bir Rus'u örgütlerinin başında istemeyerek, anti-Bolşevik bloğun kurulmasına engel olduklarını bildiren bir TASS raporu aldım.

Kerenski'nin Sovyetler Birliği için artık tehdit oluşturmadığını anlaması adına, ertesi sabah bu raporu hiçbir yorum eklemeden İgnatyev'e gönderdim. İgnatyev, bunun üzerine, Güvenlik Bakanlığı liderliğinin ofisinde toplanmasını istedi. Anti-Komünist grupların iç çekişmelerini hesaba katmadan harekete geçmeye önerdiği için istihbarat başkanlığını suçluyordu.

İgnatyev asıl düşman ABD'yle mücadele etmek yerine, enerjimizi başka alanlarda harcadığımız için özellikle Yoldaş Malenkov'un kaygılandığını söylüyordu. Bu düşünce, bir dönüm noktasına işaret ediyordu. Göçmen örgütleriyle ilgili kaygılar ait olduğu yerde, geçmişte bırakılıyordu. Ülkemizin yeni ve daha güçlü düşmanları vardı artık.

İgnatyev bu toplantıdan sonra, Güvenlik Bakanlığı'ndaki dış istihbarat faaliyetlerinin yeniden örgütlenmesi için teklifler hazırlamamızı önerdi. Yeniden örgütlenmenin sorumluluğunu bizzat Stalin üstlenmişti. Politbüro, 19 Aralık 1952'de, onun girişimi ve liderliğinde Güvenlik Bakanlığı bünyesindeki Birinci Direktörlük'ü (dış istihbarat) Birinci Genel Direktörlük'e dönüştürdü ve istihbarat şefinin bakan yardımcısı düzeyine getirilmesini önerdi. Bu çok önemli bir değişiklikti. Yurt dışındaki istihbarat operasyonlarının daha geniş bir bütçeye, artan insan gücüne ve daha yüksek saygınlığa sahip olacağı anlamına geliyordu.

Kremlin'de Stalin başkanlığında yapılan görüşmelere çağrılmamıştım, ancak Malenkov 1952'nin son günlerinde bakanlığa gelerek "yurt dışında büyük bir istihbarat şebekesi" kurmak olarak tanımladığı planı resmen açıklamıştı. Bize, Stalin'in şu sözlerini aktarmıştı: "Büyük bir istihbarat şebekesinin gerekliliğini ilke edinmeden baş düşmanımıza karşı çalışma yürütmek mümkün değildir. ABD'de istihbarat üs-

leri kurmak gerekmiyor, ancak Amerikalılara karşı öncelikle Avrupa'da ve Ortadoğu'da kararlılıkla hareket etmeliyiz. ABD'de sayıları hızla artan Çinli göçmenlerin yarattığı yeni fırsatları değerlendirmeliyiz. Amerika'nın zayıflığı, çok uluslu bir nüfus yapısına sahip olmasından geliyor. Azınlıklardan nasıl yararlanacağımızı araştırmalıyız. Başka bir ülkede doğmuş hiçbir Amerikalı, ajanımız olarak hizmet verirken kendi vatanına ihanet etmiş olmayacak. Bize yardım ederek vatanları için çalıştıklarına ikna edilmek suretiyle Almanya, İtalya ve Fransa göçmenlerinden azami ölçüde faydalanmalısınız."

1953 yılıyla birlikte bakanlık içinde Stalin'in girişimiyle başlayan görev değişimleri hakkında büyük kaygı duyuyordum. Anti-Faşist Yahudi Komitesi ve Doktorlar Komplosu'yla ilişkilendirilen üst düzey yetkililerle birlikte 213 kişilik listede yer aldığımı biliyordum. Anna bana bakanlık bünyesindeki Soruşturma Dairesi'nin başkan yardımcısı Albay Vladimir Sokolov'un soruşturma belgelerini incelediğini ve kişilerin neden sorgucu ya da mahkûm olarak tanımlandığı hakkında fezlekeler yazdığını söylemişti. Malenkov suçlamalara dayanarak, yetkili isimlerin rütbelerini düşürmek ya da onları Moskova'dan göndermek suretiyle, hükümet ve parti mekanizmasının üst kademelerinde değişikliğe gidiyordu. Burada amaç, boşalan kadrolara sert emirleri tereddüt etmeden yerine getirecek güç mekanizmalarından bihaber adamları yerleştirmekti.

Bu idari tasfiye, çok geçmeden zulümlerine başladı. Kremlin muhafızlarının ve Stalin'in korumalarının amirliğini yapan Korgeneral Vlasik bir kampı yönetmek üzere Sibirya'ya gönderilmiş ve orada gizlice tutuklanmıştı. Timaşuk'un Doktorlar Komplosu'nu başlatan meşhur mektubunu hasıraltı etmek, dış istihbarat ajanlarıyla şüpheli ilişkiler kurmak ve Abakumov'la gizli ittifak içinde olmakla suçlanıyordu.

Vlasik, acımasız işkencelerden geçti. Masum olduğunu söyleyerek çaresizce Stalin'e yakarmış, ancak hiçbir cevap alamamıştı. Görevi ihmal ettiğini itiraf etmesi için Vlasik'e baskı yaptılar. Kremlin, Kızıl Meydan ve Bolşoy Tiyatrosu'ndaki resmî törenlere güvenilmez isimlerin katılmasına izin vererek Stalin ve Politbüro üyelerini tehlikeye attığı iddia ediliyordu. Vlasik 1955'e kadar hapiste kaldı. Yalta ve Postdam konferansları için ayrılan bütçeyi zimmetine geçirdiği gerekçesiyle mahkûm olmuş, ancak bir süre sonra affedilmişti. İtibarının iadesi için yaptığı başvurular ise Mareşal Jukov'un desteğine rağmen reddedilecekti.

Vlasik'in görevden ihracı, Beria'nın Stalin'in kişisel korumalarını değiştirebildiği anlamına gelmiyordu. Vlasik'in tutuklanmasının ar-

dından, güvenlik bakanı İgnatyev 1952'de Kremlin muhafız birliğinin başına getirildi.

Beria'nın Stalin'in korumaları arasında adamları olduğu ve onlar üzerinden Stalin'e suikast düzenlediği iddiası temelsizdir.[6] Yakın çevresine mensup birinin Stalin'i hedef alması mümkün değildi. Stalin her geçen gün daha da paranoyaklaşan hasta ve yaşlı bir adam olsa da, son güne kadar güçlü bir denetim kurmayı başarmıştı. İlk olarak 1945'te Kremlin'deki büyük zaferin kutlama töreninde, ikinci olarak da Merkez Komitesi'nin Ekim 1952'de toplanan genel kurul toplantısında olmak üzere, iki defa emekliliğe ayrılmak istediğini belirtmişti. Ne var ki, tüm bunlar, yardımcılarının görev yerlerini değiştirmek üzere giriştiği bir oyundan ibaretti.

Çin danışmanımız Kovalov'un geri çağrılması üzerine, Malenkov istihbarat faaliyetlerimizdeki yön değişikliği kapsamında, bundan nasıl yararlanacağımızı düşünmemi istiyordu. Kovalov, Çin liderliğinin Çin'deki Sovyet uzmanlar arasından ajan devşirmeye çalıştığını Merkez Komitesi'ne rapor etmişti. Malenkov'a göre, Yoldaş Stalin, Çin liderliğine güveninin tam olduğu için danışmanı geri çağırdığını bildirerek, bu raporun bir nüshasını Mao Zedong'a yollamaya karar vermişti. Kovalov bu sıralarda Bakanlar Kurulu'nda sorumluluk gerektiren bir göreve atanıyordu. Malenkov, Çin üzerine istihbarat toplamak için Uzakdoğu'da yasa dışı bir şebeke kurmak üzere kendisine danışmanlık etmemi istiyordu. Bu şebekenin, Komintern yıllarından beri Çinliler tarafından bilinmesi muhtemel eski istihbarat kaynaklarından bağımsız olması gerektiğini vurguluyordu.

Faaliyetlerin yoğunlaştığı bu ortamda, 20 Şubat 1953'te, İgnatyev'in ofisine çağrıldım. Ofise gittiğimde, İgnatyev'in başyardımcısı Goglidze ve Soruşturma Dairesi'nin yardımcı şefi Konyakhin'le karşılaştım. İgnatyev, Goglidze ve Konyakhin akşam geç bir saatte Stalin'in çalışma odasını girdiler. Beni bekleme odasında bir saat kadar yalnız bıraktılar. Goglidze ve Konyakhin çıktıktan sonra içeri çağrıldım. Beklerken hiç hazırlık yapmadığım Çin meselesi üzerinde kafa yormuştum. Emri alalı üç ya da dört gün olmuştu ve Uzakdoğu hakkında en ufak deneyimim yoktu. O sırada aklıma bu görev için Eytingon'u önermek geldi. Eytingon 1920'lerde Çin'de faaliyet yürütmüş ve tutuklu bir danışman grubunu yasa dışı yoldan ülke dışına çıkarmayı başarmıştı. Mihail M.

---

6. Ronald Hingley, Kremlin muhafızlarının yardımcı şefi Tümgeneral Pyotr Kosynkin'in Ocak ayındaki ölümüyle, Stalin'in Kremlin çevresine mensup eski ve yeni kuşak arasında yaşanan güç mücadelesinin görülür hale geldiğini ifade ediyor. *The Russian Secret Police* (New York: Simon and Schuster, 1970), s. 313.

Borodin'in (Kızıl Çin'in babası)[7] de içinde bulunduğu danışman grubu, Çin halkının düşmanları olarak suçlanmışlardı. Eytingon onları sağ salim ülke dışına çıkardığı için, 1926 ya da 1927'de, Kızıl Bayrak Nişanı'yla ödüllendirilmişti. Ancak şimdi hapisteydi.

Stalin'in odasına girerken hayli tedirgin olmama karşın, ona baktığım an tüm gerginliğim dağılıverdi. Son gördüğümden beri çok değişmişti. Bu yaşlı ve yorgun hali karşısında şaşırmadan edemedim. Saçları seyrelmişti. Her zaman sakin ve yavaş konuşurdu, ancak şimdi kelimeler ağzından güçlükle dökülüyordu ve cümleler arasında daha uzun duraklıyordu. İlki Yalta Konferansı'ndan sonra diğeri de 1950'deki yetmişinci yaş gününün ardından olmak üzere iki kez felç geçirdiği söylenmişti. Görünüşünden bu söylentilerin asılsız olmadığı anlaşılıyordu.

Stalin konuşmaya dış istihbaratın yeniden örgütlenmesinden söz ederek başladı. İgnatyev, Güvenlik Bakanlığı bünyesinde birbirinden bağımsız iki dış istihbarat dairesine gerek olup olmadığı konusunda fikrimi soruyordu. Aldatma ve İstihbarat Bürosu ya bağımsız olacak ya da faaliyetlerine Birinci Genel Direktörlük bünyesinde devam edecekti. Stratejik olarak sınırlarımızı kuşatan NATO ve Amerikan üslerine karşı aldatma operasyonları düzenlemek için, daima işbirliği içinde çalışmamız ve her duruma hazırlıklı olmamız gerektiğini söyledim. Örgütsel olarak nasıl bir yönetim yapısına sahip olursak olalım, öncelikleri belirlemek gerekecekti.

Sabotaj gibi özel görevler için kullanılacak acil bir müdahale gücünün destek ve haberleşme birimlerine ihtiyacı vardır. Almanlara yönelik sabotaj operasyonlarının başarısını, saldırılan üssün bulunduğu bölgede kurulan ajan şebekesinin niteliği belirlemişti. Toplantıda bunu vurguladıktan sonra şunları söyledim: "Abakumov tarafından 1948'de geçirilen Merkez Komitesi emri uyarınca Amerikalıların Avusturya, Innsbruck'ta bulunan yakıt depolarını patlatmaya hazırız. Özel patlayıcılarla teçhizatlanmış bir görev gücü yanında, tesislere doğrudan erişim imkânına sahip ajanlarımız da bulunuyor. Bu nedenle, Abakumov'un ani bir emirle Amerika'nın Berlin'e yapacağı hava sevkiyatını ciddi ölçüde aksatacak bu operasyonun iptalini istemesi karşısında hayretler içindeyiz."

---

7. Mihail Markoviç Borodin (1884-1952) Amerika'ya göç etmiş ve 1917 yılında Rusya'ya dönmeden önce Amerikan Sosyalist Partisi'nin üyesi olmuştu. Borodin 1918'den itibaren Komünist Enternasyonal ajanı olarak çalışmaya başladı. Sun Yat-sen tarafından 1923'te Çin'e davet edildi ve 1927'ye kadar Kuomintang için başdanışmanlık yaptı. Antisemitik tasfiye sırasında 1949'da tutuklandı ve 1952'de hapishanede sorgu altındayken öldü.

Stalin hiçbir şey söylememişti. Odada birkaç dakika boyunca garip bir sessizlik hâkim oldu. Sessizliği Stalin'in şu sözleri bozdu: "Yurt dışında aldatma faaliyetleri yürütecek büronun doğrudan bakanlığa bağlı bağımsız bir birim olarak kalması gerekir. Bu büro savaş çıkması durumunda, düşmana ağır hasar ve kayıplar verdirecek gerekli bir araç olacaktır. Yoldaş Sudoplatov'un, istihbarat operasyonlarının kapasitesi ve gelişimi hakkında bilgi sahibi olabilmesi ve dolayısıyla sabotaj eylemlerinde bunlardan faydalanabilmesi için, istihbarat başkanlığının yardımcı şefliğine getirilmesi gerekiyor."

Stalin, bakanlığın personel dairesinde General Aleksey A. Yepişev'in yardımcılığını yürüten Nikolay Mironov'la tanışıp tanışmadığımı sordu. Mironov'un Birinci Genel Direktörlük'ün başına getirilmesini öneriyordu. Bakanlık talimatıyla Aldatma ve İstihbarat Bürosu'nun genel görevleri hakkında bilgi verdiğim sırada Mironov'la bir kez karşılaştığımı söyledim.

Bu konuşmaların ardından ortama yeniden sessizlik çöktü. Stalin el yazısıyla hazırlanmış bir belge uzatarak fikrimi sordu. Belgede, Mareşal Tito'ya düzenlenmesi planlanan suikastın ana hatları yer alıyordu. Bu belgeyi daha önce hiç görmemiştim, ancak el yazısına bakarak devlet güvenlik bakan yardımcısı Pitovranov'a ait olabileceğini düşündüm.

Pitovranov'un Malenkov'un yeğeniyle evli olduğunu duymuştum. Pitovranov görünüşü itibarıyla seçkin bir akademisyen olduğu izlenimi veren, uzun boylu ve yakışıklı bir adamdı. Parti komite sekreteri olarak çalıştığı İletişim Enstitüsü'nden mezun olduktan sonra, 1939 yılında güvenlik servisine terfi ettirilmiş ve savaş yıllarında Gorki bölgesindeki önemli bir NKVD ofisinin başına geçmişti. Pitovranov yetenekli bir bürokrattı; ufak ayrıntılarla kendini asla yormazdı. Ryumin yüzünden kısa bir süre hapiste kalmıştı. Eytingon'un av arkadaşlarından biri olmasına karşın, onun Ekim 1951'de Vnukovo havaalanında tutuklanmasıyla son bulan operasyonu Pitovranov hazırlamıştı. Bu olaydan sadece iki gün sonra, Abakumov'un suç ortağı olarak kendi de tutuklanmış ve Eytingon'un hücresinin tam karşısındaki hücreye konulmuştu. Sonradan duyduğum kadarıyla, Pitovranov Stalin'e başvurarak Ryumin'in Batı'daki önde gelen siyasi göçmenlere ve Yugoslavya'da Mareşal Tito'ya yönelik operasyonları baltalama girişiminde bulunduğunu ve kendisinin de bu kapsamda tutuklandığını söylemişti. Serbest bırakılan Pitovranov görevine iade edilmeden önce, üst komutanın tedavi gördüğü Arhangelsk Askerî Sanatoryumu'nda bir aylık sağlık iznine gönderilmişti.

Bu belgede, Tito'nun nasıl ortadan kaldırılacağı yönünde öneriler sıralanıyordu. Stalin'e bunların çocukça ve safça öneriler olduğunu, bir suikast ya da askerî operasyon söz konusu olduğunda böylesi bir planın tehlikeli bir acziyet ifade ettiğini söyledim. Stalin'e gelen mektupta şunlar yazıyordu:

> Devlet Güvenlik Bakanlığı 1950'den beri SBKP üyesi olan, SSCB vatandaşı, yasa dışı ajan Max'ı –Yoldaş Josef Romvaldoviç Griguleviç– kullanarak Tito'ya karşı bir terör eylemi düzenlemek için onay istemektedir (özet ektedir). Ajanımız Max, Kosta Rika pasaportuyla İtalya'da Güney Amerika ülkelerinin diplomatik heyetlerinin güvenini kazanmış ve bu topluluklara üye olmayı başarmıştır. İtalya'yı ziyaret eden Kosta Rikalı yetkililer ve işadamlarıyla dostluklar kurmuştur. Max, talimatlarımız uyarınca, bu bağlantıları kullanarak İtalya'da ve eş zamanlı olarak Yugoslavya'da olağanüstü ve tam yetkili Kosta Rika büyükelçiliği görevine atanmayı başarmıştır. 1952 yılının ikinci yarısında, diplomatik görevlerde bulunduğu sırada, Yugoslavya'yı iki kez ziyaret etmiş ve olumlu tepkiler almıştır. Tito'nun kurmaylarına yakın bir topluluğa giren Max, Tito'yla yüz yüze görüşme sözü almıştır. Max'ın şu anki görevi, Tito'ya karşı yürütülecek etkili operasyonlarda yeteneklerini ortaya koyabilmesini mümkün kılıyor. Bu sene Şubat ayı başında onu Viyana'ya geri çağırdık ve orada onunla gizli bir toplantı gerçekleştirdik. Max'ın yetenekleri üzerine tartışırken şöyle bir soru ortaya attık: Makamı göz önüne alındığında, ondan en yüksek faydayı nasıl sağlarız? Max Tito'ya karşı etkili bir operasyon gerçekleştirmeyi önerdi. Onunla bu işi nasıl başaracağını tartıştık. Sonuç olarak, Tito'ya karşı düzenlenecek bir terör eyleminde aşağıdaki muhtemel seçenekleri masaya yatırdık:
>
> 1. Tito'yla şahsî bir görüşme ayarlayarak, Tito'ya ve ortamda bulunan herkese akciğer salgını yoluyla kesin ölüm getirecek bir doz bakteri yaymak için Max'a talimat verilecektir. Bakteriyi püskürtecek mekanizmanın Max'ın kıyafeti içine gizlenmesi ve sessiz çalışması gerekmektedir. Max'ın şahsen bu maddenin içeriğine dair bilgisi olmayacaktır. Hayatını kurtarmak için önceden yapılacak bir aşıyla, Max'ın bakteriye bağışıklık kazanması sağlanacaktır.
> 2. Max, Tito'nun Londra'ya yapacağı düşünülen ziyaret sırasında buraya gönderilecek ve Yugoslavya'nın Büyük Britanya büyükelçisi Welebit'in Londra'daki Yugoslav Büyükelçiliği'nde vereceği resepsiyona davet edilebilmek için resmî konumunu ve Welebit'le kurmuş olduğu kişisel ilişkileri kullanacaktır. Terör eylemi, şahsi eşyası içine gizlenmiş sessiz atış yapan bir silahla gerçekleştirilecektir. O esnada orada bulunanlar arasında paniğe neden olmak ve fark edilmeden kaçabilmek için göz yaşartıcı gaz kullanacaktır.
> 3. Belgrad'da, diplomatik heyetlere üye isimlerin davet edileceği resmî bir resepsiyondan faydalanılacaktır. Terör eylemi ikinci bir

seçenek olarak ele alınacak ve operasyon bizzat Yugoslav hükümetinin resmen tanıdığı bir diplomat olan Max'a emanet edilecektir.

4. Tito'ya, Kosta Rikalı bir temsilci üzerinden açıldığı an ölümcül derecede zehirli gaz püskürtecek bir mücevher kutusu hediye edilmesini sağlamak için Max'a görev verilecektir.

Max'a, Tito'ya karşı düzenlenecek operasyonun en etkili biçimde sonuçlanması için, durumu bir kez daha değerlendirerek en uygun planı sunması önerildi. Hangi yollardan iletişim kuracağımız konusunda Max'la anlaştık. Daha sonra, başka talimatlar da alacağı yönünde ayrıca karara varıldı. Tito'ya karşı bir terör eylemi düzenlemek için Max'ın yeteneklerinden faydalanmanın yerinde olduğunu düşünüyoruz. Max, istihbarat alanındaki nitelikleri ve tecrübesiyle böylesi bir görevi başarıyla tamamlayabilecek biridir. Onayınıza sunulur.[8]

Stalin bu belgenin üzerine hiçbir not düşmemişti ve mektup imzasızdı. Bu mektup bana Pitovranov'un elinden çıkmış gibi geliyor, çünkü Pitovranov iki ya da üç gün sonra bakanlıkta meseleyi tartıştığımız sırada, bu planı savunacaktı. Stalin'in gözlerinin içine bakarak Max'ın daha önce hiçbir askerî operasyonda yer almadığını, dolayısıyla bu tür bir görev için uygun olmadığını söyledim. Max, Meksika'da Troçki suikastında ve Litvanya'da bir polis muhbirine karşı düzenlenen operasyonda kullanılsa da, asıl saldırılarda yer almamış, sadece erişimi sağlamıştı. Belgede Tito'ya yaklaşmanın garanti bir yolunu göremediğimizi, çünkü hakkında ne düşünürsek düşünelim, onu savaş yıllarında askerî operasyonlara katılmış ve böyle bir durumda kesinlikle paniğe kapılmayacak ciddi bir düşman olarak ele almamız gerektiğini söyledim.

Tito'nun muhafız birliği içinde tümgeneral rütbesiyle hizmet vermiş Sovyet ajanı Momo Juroviç'den (Val) bahsettim. Onun gönderdiği raporlar, Yugoslavya'nın içinde bulunduğu durum nedeniyle, Tito'nun her zaman tetikte olduğunu ortaya koyuyordu. Maalesef, Val bizimkilerden pek de farkı olmayan iç hesaplaşmalar yüzünden Tito'nun gözünden düştü ve hapse gönderildi.

Tito'nun yakın çevresi içinde yaşanan çatışmalardan faydalanmanın daha akıllıca olacağını ifade ettim. Saha harekâtının başına Eytingon'u getirmenin bir yolunu düşünüyordum, çünkü Eytingon

8. Alıntılayan Dmitri Volkogonov, 11 Haziran 1993 tarihli *Izvestiya* gazetesi.

Griguleviç'in takdir ettiği ve iki yıl yurt dışında birlikte çalıştığı bir isimdi. İgnatyev'in görüşlerimden pek hoşlanmadığını fark etsem de, güvenim bir anda yerine gelmişti, çünkü Tito'nun güvenlik mekanizmasında yer alan üst rütbeli bir kaynaktan söz etmem Stalin'i etkilemişti.

Stalin sözümü keserek, İgnatyev ve bana hitaben meselenin Yugoslav liderliğindeki iç çatışmaları dikkate alarak yeniden ele alınması gerektiğini söyledi. Sonra bana dönerek, Balkanların geleceği ve Doğu Avrupa'daki konumumuzu güçlendirmek adına, bu görevin önem arz ettiğini, ancak Meksika'da yapılan basit hatalara tekrar düşmemek için yeterli mesai harcamamı istedi. Bu görev bir göçmene ya da sadakatinden şüphe edilen bir ajana değil, bir devlet başkanına karşı düzenlenecek olması nedeniyle ilkti. Bu arada Eytingon'u göreve dâhil etmek yönündeki tüm umutlarım uçup gitmişti.

Ertesi gün, bakanlıkta elime Leş Kargası adlı bir operasyon dosyası (*liternoye delo*) verdiler. Dosyada Tito ve onunla bağlantılı isimler aleyhine ta Moskova'daki Komintern günlerine uzanan suçlamalar yer alıyordu. Belgrad'daki rezidenturamızdan gelen haftalık raporlara da yer verilmişti. Ayrıca Tito'nun faşizm yanlısı gruplar ve Hırvat milliyetçileriyle ilişkilerinin araştırılması için Molotov tarafından imzalanmış aptalca talimatlar bulunuyordu. Tito'nun yakın çevresiyle ciddi bir ilişki kurulduğuna dair hiçbir iz yoktu. Ajanlarımızın dikkat çekici bir mesafe kaydedemedikleri ortadaydı.

Ertesi gün, İgnatyev'in ofisine çağrıldım. Kruşçev'in dört adamıyla birlikte –bakan yardımcıları Serov, Savçenko, Vassili Ryasnoy ve Yepişev– Pitovranov'u da orada görünce huzursuz olmuştum, çünkü bu denli hassas meseleleri daha önce sadece Beria, Stalin ve kendi üstümle görüşürdüm. Odadaki tek profesyonel istihbarat subayı bendim. Planlarının çocukça olduğunu onlara nasıl söyleyecektim? Yepişev on beş dakika boyunca bana görevin politik öneminden bahsetti. Tüm bu olan bitene inanamıyordum. Sonra Pitovranov araya girdi ve Savçenko'nun da desteğiyle Griguleviç'in bu görev için biçilmiş kaftan olduğunu söyledi. Griguleviç'in karısına yazmaya zorlandığı bir mektubunun bulunduğu ajan dosyasına dikkat çekiyordu. Bu mektupta Griguleviç, fedakârlığının ideolojik nedenlerini açıklıyordu.

Çekince ve uyarılarımın hiçbir etkisi olmayacağını anlamıştım. Bu yüzden, barış zamanında düzenlenecek bir askerî operasyonda kesin sonuca ulaşmak istiyorsak, ajan görevlendiremeyeceğimizi ve bir parti üyesi olarak bunu onlara ve Stalin'e anlatmakla yükümlü olduğumu söyledim. Operasyon planına kaçma ihtimalini de katmak gerekirdi.

Çok sıkı korunan bir hedefi ortadan kaldırmak için harp deneyimi olmayan bir ajanın gönderilmesini öngören ve çevrenin durumunu araştırma şansımızın bulunmadığı bir planı kabul edemezdim. Bu doğru bir casusluk eylemi değildi. İgnatyev tartışmayı toparlayarak toplantıyı bitirdi ve partinin emirlerini nasıl yerine getireceğimizi düşünmeli, düşünmeli ve tekrar düşünmeliyiz dedi.

Bu, İgnatyev ve Yepişev'le yaptığım son eylem toplantısıydı. İgnatyev on gün içinde bütün kıdemli subayları ve muharebe birliklerini teyakkuza geçirdi ve daire başkanlarına Stalin'in hastalığı hakkında gizli birer mesaj yolladı. İki gün sonra, Stalin'in öldüğü haberini aldık. Plan terk edilmişti.

Güvenlik Bakanlığı dışında yeni bir iş bulma çabalarım sonuç verecek gibi görünüyordu. Viyana'daki rezidenturamız Amerikalılar ve İngilizlerin Avusturya Komünist Partisi sekreteri Fuerenburger'i kaçırmayı planladığından bahsetmişti. Anna'nın yardımıyla bu bilgiyi Merkez Komitesi'ne ilettim. Konuyla ilgili görüşmek üzere Merkez Komitesi'nin genel merkezine çağrıldım. Birkaç gün sonra, bu mesele hakkında Suslov'la bir görüşme yaptım. Anna, 1953'ün Mart ayı başında, yeni oluşturulan Merkez Komitesi Uluslararası Komisyonu'nun şef yardımcılığı için adımın geçtiğini söyledi. Bu durumda yurt dışındaki Komünist partilerle kurulacak yasa dışı ilişkilerden sorumlu olacaktım. Yeni ve zorlu bir dönemin eşiğindeyken, güvenlik servisindeki görevimin son bulması ihtimali, Emma ve beni çok mutlu etmişti.

Ancak olayların seyri kaderimi bir anda değiştirecekti. Stalin 5 Mart'ta öldü ve Beria o günün akşamı artık hem milis kuvvetleri hem de güvenlik aygıtını (MGB) içine alan genişletilmiş İçişleri Bakanlığı'nın (MVD) başına getirildi. Stalin'in cenazesinde Serov, Goglidze ve Ryasnoy'un trafiği ve kitleyi idarede gösterdikleri beceriksizliğe şahit oldum. Bakanlık heyetine katılmak için Dom Soyuz'a ulaştığım sırada, bir kamyon konvoyu yolu kapattı ve ite kaka kamyon kasalarındaki oturaklara ilerledik. Cenazeye katılan tüm heyetlerin dizilimi aynı ölçüde kötü düzenlenmişti. Bu aksaklıklar ufak ve ahmakça görülebilir, ancak kontrolsüz kalabalıkların yarattığı izdiham yüzünden, Stalin'in yasına gelen yüzlerce insan o gün feci şekilde can verdi.

Cenazeye katılanların yarattığı izdihamda az kalsın çocuklarım da eziliyordu. Çoğu zaman Moskova dışında yer alan Sokolniki'deki okullarından arabayla alınıyorlar, on beş kilometrelik bir yolculuktan sonra şehir merkezindeki evimize getiriliyorlardı. Ara sıra, evimize on dakika mesafedeki Kirov metro istasyonunu kullanarak onları okula bıraktığım oluyordu. Bakanlıkta olduğumuz sırada, birçok insanın

Trubnaya Meydanı'ndaki cenaze alayında yaşanan izdihamda öldüğü yönünde can sıkıcı haberler almaya başladık. Evimiz meydana çok uzak değildi ve tüm trafik kilitlenmişti. O an, çocukların okuldan kendi başlarına dönmeye çalışacaklarının farkına vardım.

İstasyonun önünden geçerek Stalin'in katafalkının bulunduğu Dom Soyuz'a ilerleyen cenaze alayına katılmak için Kirov istasyonuna yöneleceklerinden korktum. Emma'yı aradığımda, şoförün çoktan okuldan ayrıldığını öğrendim. Hemen bakanlıktan çıkarak metroya bindim ve Sokolniki metro istasyonunun merdivenlerinde çocuklarımla iki okul arkadaşının önünü kestim. Çocukları eve bıraktıktan sonra, sekterliğimde görevli subayı arayarak, diğer iki çocuğu Dom Soyuz yakınlarında kaynaşan kalabalığın ortasında kalan evlerine bırakmasını istedim. Üç yıldır okul aile birliği başkanlığını yürüttüğümden tüm öğrencilerin ev telefonlarını biliyordum. Aileleri arayarak çocuklarının güvende olduğunu söyledim.

Ölümü ve cenazesi sırasında Stalin için içten üzüntü duydum. O zamanlar onun yol açtığı zulümlerin, etrafını saran beceriksiz bakanlarca işlenen yanlışlardan ibaret olduğunu düşünüyordum.

Stalin'in cenazesinden sonraki gün, yeni bir dönemin başladığını anlamıştım. Beria'nın sekreteri, akşam 6:00'da beni arayarak, yeni Usta'nın geri döneceğine bildirmeden ofisten çıkıp gittiğini söylemişti. O günden sonra işten akşam altıda ayrılmaya başladım. Stalin ve Güvenlik Bakanlığı bugünlük bu kadar yeter diyene kadar, gece ikilere hatta üçlere kadar çalıştığımız dönemleri hatırlıyorum. O yıllarla kıyaslanınca, bunun çok keskin bir değişim olduğunu söylemeliyim.

Bakanlıkta kapsamlı bir yeniden yapılanma başlamıştı. Beria'nın 1930'larda Merkez Komitesi'nde birlikte çalıştığı ve son yedi senedir içişleri bakanlığını yürüten başyardımcısı Kruglov, genişletilmiş MVD'de Beria'nın başyardımcısı olmaya devam etti. İstemeyerek de olsa Megreller Olayı'na karışan Goglidze, rütbeleri indirilerek askerî karşı istihbaratın başına getirildi. Beria'nın koruması altındaki Kobulov Abakumov tarafından yabancı mülklerinin idaresiyle ilgilenen önemsiz bir mevkie düşürülse de, Beria'nın yardımcısı olarak Lubyanka'ya dönmeyi başarmıştı. Kruşçev'in adamlarından Serov, Beria'nın birinci bakan yardımcısı olarak çalışmaya devam edecekti. Serov gibi Ukrayna'da Kruşçev'le çalışmış olan Ryasnoy ve Savçenko, Birinci Genel Direktörlük'ün başına getirildi. Her zaman tarafsız kalan ve disiplin içinde çalışmalarını sürdüren Fedotov, kısa süreyle Dış İstihbarat Başkanlığı'nda Fitin'den boşalan koltuğa oturduktan ve İstihbarat Komitesi'nde çalıştıktan sonra, savaş yıllarında yürüttüğü

eski görevine dönerek karşı istihbarat şefi oldu. Beria, bir dönem S Dairesi'nde yardımcılığımı yürüten ve son yedi senedir kendi sekreterliğinde asistanlık yapan Korgeneral Nikolay Sazikin'i Gizli Siyasi Direktörlük'ün[9] başına getirdi. Gorlinski ekonomik ve endüstriyel karşı istihbarat servisinin başkanlığına atandı. Malenkov'un koruması altındaki Pitovranov Aralık 1952'de Stalin'in emriyle serbest bırakılmıştı ve şimdi Fedotov'un yardımcılığına getiriliyordu. Abakumov döneminde bakan yardımcılığı yaptığı düşünülürse, ciddi bir düşüş yaşamıştı.

Beria'nın yaptığı bu hızlı atamalar, Siyonist komplo üzerinden suçlamalar üretenlere karşı bir ikaz özelliği taşıyordu. Siyonist komploya karışmak ya da komployu örtbas etmek suçlamasıyla tutuklanan Eytingon, Raikhman, Selivanoski, Belkin, Şubnikov ve diğer üst düzey subaylar 1953'ün Mart ayı sonunda serbest bırakıldı. Arşivler, Zhemchuzhina'nın dosyasının, 23 Mart'ta, bizzat Beria tarafından kapatıldığını gösteriyor. Ancak Zhemchuzhina Molotov'un doğum günü münasebetiyle aslında 9 Mart'ta, yani Stalin'in cenazesinden bir gün sonra serbest bırakılmıştı. Beria, atom projesinde çalışan ve şimdi genişletilmiş bakanlıkta genel müfettişliğe getirilen Meshik'e Eytingon ve Raikhman'ın dosyalarını inceleyerek, tahliye işlemlerini hızlandırmaları talimatını verdi.

Eytingon'un serbest kalması bilhassa zorlu bir süreç oldu. Eytingon maruz kaldığı ana işkence yönteminin uykusuz bırakma olduğunu ve ülser kanamasının onu kurtardığını söylüyordu. Ryumin, onu hayatta tutarak, hain bir terörist olarak sunmak istiyordu. Dolayısıyla, hücresindeki yatağında sağlığını geri kazanana kadar sabırla beklemişti. Eytingon, Ryumin'in sorguya aldığı tutuklular içinde tek bir sorgu tutanağını dahi imzalamayı reddeden tek kişiydi. Bu nedenle, Meshik üzerinde çalışılacak itiraflar olmadan davayı yeni baştan düzenlemek için on gününü harcamıştı. Meshik savaş yıllarında birlikte çalışmış olduklarından, Eytingon'a serbest kalmasını sağlayacak gerekli belgeleri imzalatmayı başarmıştı. Evrak işleri sürdüğü sırada, resmî olarak serbest bırakılmayı bekleyen diğer generallerle birlikte okumasına, uyumasına ve MVD kantininden iyi yemekler söylemesine izin verilecekti.

Stalin'in ölümünden haberi olmayan Eytingon, sorgu odasına çağrıldığı zaman, iyi beklentiler içinde değildi. O anki hislerini bana

9. Bu birim bakanlık ve ardından KGB bünyesinde ideolojik cadı avı yürüten bir servis halini aldı.

sonradan anlatacaktı. Sorgu için odaya girdiğinde Goglidze, Konyakhin ya da Mesetsov'la değil, altı yıl önce güvenlik servisinden atılmış olduğunu bildiği Kobulov'la karşılaşmıştı. Eytingon o an büyük değişiklikler yaşandığını anlamıştı. Kobulov'un sorduğu tek bir soru vardı. Serbest kaldıktan sonra göreve devam edip etmeyeceğini öğrenmek istiyordu. Eytingon kendini yeterli görmese de, çalışmaya devam etmek istediğini söylemişti. Kobulov daha sonra Stalin'in öldüğünü, kısa süre önce genişletilmiş İçişleri Bakanlığı'nın başına getirilen Beria adına soruşturmalar ve karşı istihbarattan sorumlu bakan yardımcısı sıfatıyla konuştuğunu söyledi. Resmî işlemlerin birkaç gün süreceğini, ancak serbest kalacağı güne kadar rahatça istirahat edebileceğini ekledi. Eytingon bu rahat hapislik döneminde kendi "terörist ekibinin" diğer üyelerinden daha fazla tecrit edilmemeyi ve onlarla bir arada kalmayı istemişti. Bu talebi yerine getirilmeyecekse, Ryumin tarafından "aktif sorgulama yöntemleri"ne maruz kalan mahkûmların feryatlarını duymamak adına, sorgu bloğundan uzak bir yere konulmasını istedi. Kobulov, yaptığı zulümler nedeniyle, asıl Ryumin'in sorgu altında olduğunu söylemişti. Beria'nın bakan olarak verdiği ilk emir, Lubyanka'da ya da Lefortovo'da mahkûmlara yönelik dayak ve işkencelerin tümüyle yasaklanması olmuştu.

Kobulov bir düğmeye bastı ve içeriye hücresine kadar Eytingon'a refakat edecek bir gardiyan girdi. Gardiyan, Kobulov'a gösteriş yapmak adına mahkûmlara yönelik standart muamelelerden birini uygulayarak, Eytingon'dan ellerini arkasına koymasını istemişti. Kobulov derhal müdahale ederek gardiyana bağırmaya başlamış ve Eytingon'a güvenlik servisinde görevli bir tümgeneral gibi davranılmasını, gözaltında değil ev hapsinde kalıyormuşçasına gerekli saygının gösterilmesini emretmişti.

Beria, benden ve diğer üst rütbeli generallerden Siyonist komployla ilgili düzmece delilleri kontrol etmemizi istiyordu. Öğrendiklerim arasında beni en çok şaşırtan, Molotov'un karısı Zhemchuzhina'nın Mikhoels ve Yahudi aktivistler üzerinden ABD'deki erkek kardeşiyle gizli ilişkiler kurmasıydı. Tutuklanmadan önce kardeşine yazdığı 5 Ekim 1946 tarihli mektup, dışarıdan bakıldığında Komünizmle tümüyle bağdaşıyordu. Aksi takdirde politik bir metin olmazdı. Bir istihbarat subayı olarak, bu mektubun ilerde güvenilir bir gayriresmî kanal kurmak amacıyla üst liderlik tarafından yazdırıldığını hemen anladım. Zhemchuzhina'nın bir yerden izin almadan böyle bir mektup yazabileceğini düşünemiyordum. Zhemchuzhina ifadesinde, Mart 1945'te Moskova'da bir sinagogda, savaşta ölen Yahudiler anısına düzenlenen

ayine katıldığını reddetmişti. Birbiriyle ilişkisi olamayan dört isim onun ayinde olduğu yönünde tanıklık etmişti. Ayrıca diplomat heyeti de temsil ediliyordu. Molotov'un bu ayine katılması için karısını teşvik ettiği kesindi, çünkü Amerikalı gözlemcilerin Yalta Konferansı'ndan sonra karısını orada görmeleri faydalı olacaktı. Ancak söz konusu karısı olduğundan, Molotov yazılı bir talimat vermemişti. Sonradan kocasını bu işe bulaştırmak istemeyen Zhemchuzhina olayın bu kısmını inkâr etti, ancak bu hadise gerek antisemitik kampanya sırasında gerek Molotov'un görevden alınma sürecinde ikisi aleyhine de kullanılacaktı.

Birden, Kırım'da kurulması planlanan Yahudi cumhuriyetiyle ilgili olarak Harriman'la kurduğum ilişkiyi hatırladım. Zhemchuznia'nın ifadesinden kendisinin, Mikhoels'in ve New York'ta çıkan günlük bir gazetede yazı işleri müdürlüğü yapan ve Dünya Yahudi Kongresi'yle yakın ilişkileri bulunan Goldberg isminde Amerikalı bir gazetecinin aynı dönemde benimkine benzer çalışmalar yürüttüğünü öğrendim.[10] Tüm bu isimler "Kırım'daki Kaliforniya"yı kurmanın mümkün olup olmadığını tartışıyorlardı. Harriman'a ulaşmamın, Sovyet-Amerikan ilişkileri kapsamında Yahudi meselesinden daha geniş bir düzeyde nasıl faydalanılacağı tartışmasının sadece bir ayağını oluşturduğuna ikna olmuştum.[11]

Yahudi cemaatiyle uluslararası düzeyde kurulmuş gayriresmî ilişkileri yeniden başlatmak için Zhemchuzhina'nın oynayacağı rolü tartıştığımız sırada, Beria onun Yahudi meselesiyle ilgili hiçbir çalışmada yer almayacağını, o kapının sonsuza dek kapandığını söylemişti.

Onun yerine çok daha önem verdiği bir isme, İvan Maiski'ye işaret ediyordu. O zamanlar yetmişli yaşlarında olan Maiski etkileyici bir kariyere sahipti. Akademisyenliğinin yanı sıra Londra büyükelçiliği ve dışişleri bakan yardımcılığı gibi görevlerde bulunmuştu. Lenin'e muhalefet eden Menşevik liderlerden biriydi, ancak sonradan Sovyet dışişlerinde dikkate değer bir yükselme kaydetmişti. Siyonist komplo kapsamında suçlananlar arasında onun da ismi geçiyordu. Hakkında ipe sapa gelmez suçlamalarda bulundular. Yurt dışındaki Yahudi ör-

---

10. Ben Zion Goldberg, New York'ta çıkan *Der Tog* gazetesinde çalışıyordu. Yahudi özerk bölgesi Birobidzhan'daki Yahudilerin durumunu rapor etmek üzere 1928'de Sovyetler Birliği'ni ziyaret etti. Mikhoels ve Feffer'i 1943'te ABD'ye yaptıkları ziyarette ağırlayan Amerikan Yahudi Yazarlar, Sanatçılar ve Bilimciler Komitesi'nin başkanlığını yürüttü. Sovyetler Birliği'ni 1946'da tekrar ziyaret etti ve Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin çalışmalarını öven bir rapor yayımladı. Bkz. Levin, *The Jews in the Soviet Union Since 1917*, cilt 1, ss. 457-458.

11. Zhemchuzhina'nın 26 Ocak 1949 tarihli sorgu ifadesi Larissa Vasilieva'nın *Kremlovskie Zhony* [Kremlin Eşleri] (Moskova: Terra, 1992) adlı kitabında yayımlandı (s. 341).

gütlerinin Abakumov'un iktidarı ele geçirmesiyle birlikte onu dışişleri bakanlığına aday göstereceğini söylediler.

Beria, yeni dış politikamızı Batı'ya sunmak için en uygun ismin Maiski olduğunu söylüyordu. Maiski, Stalin'in ölümüyle birlikte dikkat çekici bir politika değişimine önayak olacak üst düzey gayriresmî ilişkileri yürütebilirdi. Beria, "Maiski'yi Yalta'dan önce, daha savaş yıllarından tanıdığını ve eşleriniz arasındaki dostluğu göz önüne alırsak, ilerde onunla ekip olarak çalışmaya hazır olman gerek.", diyerek Batılı siyasetçilerle yapılacak istihbarat çalışmalarında Maiski'nin desteğine başvurmamı istedi.

Maiski'nin davasını inceleyen Fedotov onunla görüşmememi önererek şunları söylemişti: "Pavel Anatoliyeviç, onunla ilk görüşmemde 'Karşı istihbarat şefi General Fedotov'un odasındasınız. Size yöneltilen saçma suçlamaları ve hukuksuz biçimde tutuklanmanızı tekrar incelemek üzere talimat aldım.' dememle birlikte bana önce Japonlara, sonra İngilizlere ve daha sonra da Amerikalılara casusluk ettiğini söylemeye başladı." Aslında Maiski işkenceden, uykusuz bırakılmaktan ve ceza hücresine atılmaktan kurtulmak için Fedotov'u suçluluğuna ikna etmeye çalışıyordu. Stalin'in öldüğüne ve naaşının Lenin'in Mozolesi'ne konulduğuna inanmıyor, bunun kendisini suçlamak amacıyla ortaya atılmış bir provokasyon olduğunu söylüyordu. Fedotov onunla iki ya da üç hafta kadar önemli herhangi bir istihbarat ve diplomasi meselesi hakkında görüşmememizi önerdi. Fedotov onu, Beria'nın emriyle ofisinin hemen arkasında yer alan bir odaya nakletti. Burada karısıyla görüşen Maiski'ye Stalin'in cenazesiyle ilgili belgesel bir film izlettirildi. Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin infaz edilen üyelerinin ifadeleri, onun bu yapıyla derin ilişkiler içinde olduğunu ortaya koyuyordu. Bu nedenle, bu davalar yeniden incelenirken ev hapsinde tutulacaktı.

Üç haftalık erteleme az kalsın vahim bir sonla noktalanıyordu, çünkü dava diğerleri gibi Mayıs 1953'te kapanmamıştı. Beria tutuklandığı zaman, Maiski Lubyanka'da Fedotov'un ofisinin arkasındaki odada karısıyla birlikte rahatına bakıyordu. Ancak Malenkov ve Molotov'un onun hakkında pek iyi şeyler düşündükleri söylenemezdi. Maiski, Beria'nın dışişleri bakanı olmak için onunla birlikte kumpas kurmakla suçlanarak tekrar hapse atılacak ve içeride sinir krizleri geçirecekti.

Tutuklandıktan sonra, Maiski'yle birlikte Butirka hapishanesinde kaldığım sırada, Emma hapishanenin görüş salonunda Maiski'nin karısıyla karşılaşacaktı. Bayan Maiski şahane bir hayat sürdüğünü söylüyordu. Kocasının tüm parası ve devlet tahvillerine el konulma-

sına karşın, kendisinin son beş yılki tahvillerine dokunulmamıştı ve bu tahvillerden birine 100.000 rublelik devlet piyangosu vurmuştu (o zamanlar bir ruble dört Amerikan doları ediyordu). Artık zengin bir kadındı. Hapishanede karşılaştıkları gün tıpkı Emma gibi kocasına yiyecek kolisi getirmişti. Emma'yı daha önce nerede gördüğünü ilk başta hatırlayamamış, "Paris'te mi, Londra'da mı, yoksa Kremlin'deki bir resepsiyonda mıydı?" diye sormuştu. Emma gülümseyerek, bir kez daçamızın yakınlarındaki Yemolhan Yaroslavski'nin daçasında ve bir kez de Yaroslavski'nin şehir merkezindeki dairesinde karşılaştıklarını hatırlatacaktı.

Maiski dört yıllık hapisliğin ardından, iktidarı ele geçirme girişiminde Beria'yla işbirliği yaptığı suçlamasıyla yargılanmaya başlanacak, ancak suçlamaları kabul etmeyecekti. Viktor Zorin'in savunma avukatlığını yaptığı duruşmalarda askerî mahkeme suçluluğunu ortaya koyamadı. Maiski ve Beria arasındaki tehlikeli ilişkiler hakkında ifade vermek üzere Anatoli Gorski'yi (Maiski büyükelçiyken Londra rezidentiydi) çağırdılar, ancak Gorski önceki ifadesini değiştirecek ve iddiaları desteklemeyecekti. Suçlama büyükelçilik yıllarında görevi suiistimale çevrildi. Maiski Londra'dayken sadece dışişleri bakanına değil, Beria'ya da rapor göndermişti. Standard kurallardan biriydi bu, ancak şimdi suç nedeni sayılıyordu. Aynı zamanda Batılı hayat tarzına aşırı derece düşkün olmakla, Londra ve Moskova'daki elçilik personeli arasında Batı propagandası yapmakla suçlanmıştı. Maiski on yıl hapse mahkûm oldu, ancak bunun dört buçuk senesini daha önce yatmıştı. Affedilmesi uzun sürmedi, çünkü Molotov ve Malenkov 1957'ye kadar Politbüro'da kalsalar da, 1955'te nüfuzlarını kaybetmişti.

Maiski, Tarih Enstitüsü'nde kıdemli araştırma görevlisi olarak akademik hayatına devam etti. Yayımlanan anılarında, başından geçen felaketlerden ve istihbarat operasyonlarıyla talihsiz ilişkilerinden hiç söz etmedi. İtibarına tümüyle ancak ölümünden kısa süre önce, 1970'lerin başında kavuşabildi.

Maiski davası, benzer birçok olaydan yalnızca biridir. Rusya'nın önde gelen arşivcilerinden Rudolf Pikoya belgeler üzerinde yaptığı kapsamlı araştırmanın ardından şöyle yazmıştı:

> Rus tarihçiler, savaş sonrası dönemin tarihini bilmezler. Bu dönemi yaşadık, ancak neler olup bittiği hakkında en ufak fikrimiz yoktu. Dönemin uzmanlarının bile, pek bir şey bildiği söylenemez. Ellilerle altmışların tarihi gerçek hayatla paralel doğrultularda var oldu ve bu doğrultular birbiriyle hiçbir zaman kesişmedi. 1952 ve 1953'te, Doktorlar Komplosu olarak adlandırılan meşhur baskıcı uygulamalara bakalım. Böyle bir dava aslında hiç var olmadı. Gerçek şu ki bu davanın hedefinde Abakumov vardı. Basit

insanların da işin içine çekildiği her zamanki kirli güç mücadelelerinden biriydi bu.

Ya da zalimliğiyle tanınan Lavrenti Beria'yı örnek alalım. Bu ismin keyfiliğin kanlı sembollerinden birine dönüştüğü açıktır. Beria'nın 1940'ların ikinci yarısında hangi makamda olduğunu hatırlayalım. O dönemde ne güvenlik bakanı ne de içişleri bakanıydı; SSCB'nin başbakan yardımcısıydı. Güvenlik Bakanlığı'nın Beria aleyhinde suç delilleri topladığı kesin olarak ancak bugün anlaşıldı. 1950'lerin başında Beria'nın annesinin evine dahi dinleme cihazları yerleştirildi. Beria'yı devirmek için kullanılacak Megreller Olayı'nı bizzat Stalin tertiplemişti.

Beria'nın rezilliklerini inkâr etmiyorum, ancak Stalin'in kurbanları için büyük çapta bir iade-i itibar hareketi başlatan da o oldu. Beria tutuklanır tutuklanmaz baharın meşhur mimarı Nikita Sergeyeviç Kruşçev Doktorlar Komplosu'nun asıl mimarı Semyon Denisoviç, İgnatyev'i Komünist Parti Merkez Komitesi üyesi olarak eski görevine geri getirdi. Kruşçev genel kurul toplantısında ona görevini iade ederken "İgnatyev'in Merkez Komitesi'nden ihracı iftira olduğu bilinen suçlamalar altında gerçekleşmiştir." diyecekti. Bunlar ne çeşit iftiralardı? Kruşçev İgnatyev ve Güvenlik Bakanlığı'nın Doktorlar Komplosu'nu çarpıttığını ifade eden Merkez Komitesi Prezidyumu kararını mı kastediyordu? İgnatyev'in göreve geri getirilmesi, hukuksuz baskılara maruz kalanlara itibarlarının iade edilmeyeceği anlamına geliyordu.

Kruşçev belgelerde aydınlık bir şahsiyet olarak değil, kırklı yıllarda Ukrayna milliyetçilerine yönelik cinayetleri örgütleyen isim olarak karşımıza çıkıyor. Bu süreçte güvenlik bakanı Abakumov'la yakın bir işbirliği içindeydiler. Kobulov'un Beria'yla yakın ilişki içinde bulunan ve Ukrayna'dan sorumlu NKVD subayı olarak görev yapan küçük erkek kardeşi, 1944'te Kruşçev'in Ukrayna'ya yönelik ağır baskıları teşvik ettiğini ve birini kurtarmak adına parmağını dahi kıpırdatmadığını vurgulayan bir mektup yazdı. Kruşçev, Malenkov'un haberi bile olmadan iktidarı ele geçirerek onu devre dışı bırakacak kadar deneyimli bir taktikçiydi.

Kruşçev'in, 1956'daki Yirminci Parti Kongresi'nde, Komünist Parti liderliğinin gizli oturumlarından birinde yaptığı konuşma sırasında, Stalin'in işlediği suçlara dair uzun bir liste sunması güç mücadelesinin bir parçasıydı. Kruşçev, Malenkov tarafından desteklenen kolektif liderlik ilkesine farklı bir anlayış ve yorum getirmeyi başarmıştı. Parti terminolojisinde kolektif liderlik Bakanlar Kurulu başkanının Merkez Komitesi Prezidyumu'nun toplantılarına başkanlık etmesini ifade ederdi. Merkez Komitesi sekreteri olarak ana figür, Kruşçev'di. Ancak bu çekişmenin ardındaki asıl mevzu, partinin mi yoksa devletin mi daha önemli olduğu tartışmasıydı. Kruşçev, Lenin döneminde başlayan ve Stalin'le devam eden eğilimi sonuca ulaştırarak, toplumumuzun parti devlete dönüşümünü tamamlamıştı. Kruşçev idaresindeki yıllarda Güvenlik Bakanlığı ve Mareşal Jukov devre dışı bırakıldı ve Bakanlar Kurulu yani hükümet partiye bağlanarak ülke yönetimi parti mekanizmasına bırakıldı. Parti mekanizması devletin idaresini eline aldı ve bu durum Ağustos 1991'e kadar devam etti.[12]

Yahudi komplosuyla ilişkisi olduğunu öne sürülen güvenlik personeli hakkında açılan dava, Andrey Sverdlov ve Yakob Matusov'un ser-

12. *Nezavisima Gazeta* (*Bağımsız Gazete*), 31 Mart 1993, s. 5.

best bırakılmasıyla, 1953'ün Mayıs ayında kesin olarak kapandı. Buna karşın, Maklarski ve Kheifetz hapishane hastanesinde gözetim altında tutulmaya devam ettiler; ancak buna ev hapsi demek daha doğru olur. Sağlık sorunları nedeniyle, resmen serbest kalmalarını sağlayacak bürokratik işlemleri tamamlamak mümkün değildi. Sverdlov, Mayronovski ve Matusov'la birlikte Eytingon'un önderliğinde ülke liderliğine karşı kullanılacak zehirleri saklamakla suçlanmıştı ve şimdi Beria tarafından soruşturmalardan ve isimsiz mektupları denetlemekten sorumlu şubeye şef atanıyordu. Günlükleri 1930 ve 1950 arasındaki tasfiyelerin ilginç bir kronolojisini ortaya koyan Matusov (Sverdlov'un çalışma arkadaşıydı) 1953'te serbest bırakılacak, ancak güvenlik mekanizmasındaki görevine geri dönemeyecekti. Matusov, 1970'te öldü. Emma adıma temyiz başvurusunda bulunurken, belge sunmak adına Matusov'un yayımlanmamış günlüklerinden faydalanacaktı. Bu günlükleri Emma'ya Matusov'un karısı ulaştırmıştı.

Kruşçev'in çıraklarından Parti Denetleme Komisyonu'nun genel başkan yardımcısı Zinovi Timofeyeviç Serdiuk, 1963'te Matusov ve Sverdlov'u yanına çağırarak, Sverdlov'un Merkez Komitesi'ne Matusov adına mektup yazmayı bırakmasını istiyordu, çünkü parti dedikodu çıkardıkları ve hepsinden önemlisi ünlü yazar Aleksandr Soljenitsin'i hukuksuz cezalara çarptırdıkları için şimdi ikisi hakkında da kovuşturma açacaktı.

Sverdlov ve Matusov davada tahrifat yapmadıklarını söyleyerek şiddetle itiraz ettiler. Soljenitsin'in Sovyet sistemini ve askerî yetenekten yoksun olduğunu söyleyerek Stalin'in şahsını eleştirdiği mektup savaş sırasında askerî sansüre takılmış ve ünlü yazar hakkında dava açılmıştı. Savaş şartlarında askerî komutaya yönelik tüm beyan ve eleştiriler en azından şüpheli olarak değerlendiriliyordu. Serdiuk onların sözünü keserek, Parti Denetleme Komisyonu'nun elindeki delillere göre Soljenitsin'in her zaman sadık bir Leninist olduğunu söyledi. Ardından, 1945'ten 1953'e kadar sekiz sene esir kampında kalmış olan Soljenitsin'in itibarının iadesi talebiyle 24 Şubat 1956'da Kruşçev'e yazdığı mektubu gösterdi. Soljenitsin'in itibarı 1957'de iade edildi, ancak Serdiuk Soljenitsin'in Kruşçev'e yaptığı çağrının arka planıyla ilgili olarak Sverdlov ve Matusov'dan yazılı açıklama talep etti. Soljenitsin mektubunda şu ifadelere yer vermişti:

> ... Çocukluktan itibaren Leninizm ruhuyla yetiştirildim, ... Partimizin ve Sovyet devletinin politikasına tereddütsüz katılıp destek oldum. O dönemin hâkim kişi kültüne, Marksizm-Leninizm'in yaratıcı ruhuna zarar verecek ölçüde tek adama yönelik sınırsız bir dalkavukluğa karşı, mektuplarımda yönelttiğim sert ifadeler suç sayıldı. Kişi kültü şimdi kesin olarak

mahkûm edilmiştir. İktisadi bilimler, tarih ve dilbilim alanında nerede olduğumuzla gerçekten yakından ilgilendim. Mektuplarımın ana çerçevesini bu oluşturuyordu, ancak şimdi Yoldaş Kruşçev, Yoldaş Mikoyan ve Merkez Komitesi'nin diğer üyeleri Yirminci Parti Kongresi'nin kürsüsünden bu bilimlerde istenilen düzeyde olmadığımızı kesin olarak kabul ettiler. Beni haklı çıkaracak daha nesnel bir veri olamaz. İtibarımın ve savaşta aldığım ödüllerin tümüyle iade edilmesini talep ediyorum.[13]

Sverdlov partiden kınama cezası aldı, ancak Beria'nın tutuklanmasıyla güvenlik servisinden ihraç edildikten sonra, nakledildiği Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nde kıdemli araştırma görevlisi olarak çalışmaya devam etti. Matusov'un partiden kesin olarak ihracı onaylandı ve bu kararın yeniden ele alınmayacağı resmen ilan edildi. Ancak onu artık rahat bırakacaklar ve edebiyat kariyerini sürdürmesine müsaade edeceklerdi. Matusov 1960'ların sonunda huzur içinde öldü. Hapiste olduğum dönemde, Emma'ya birçok kez hukuki danışmanlık sunmuş, kayda değer bir insandı.

Abakumov serbest bırakılmadı. Beria ve Malenkov ona kin güdüyorlardı. Zhemchuzhina aleyhine açılan davada tahrifat yapmakla suçlanıyordu. O sıralarda Abakumov'u pek umursamıyordum. Ona benim de garezim vardı, ancak Raikhman'dan Ryumin'in işkencelerine rağmen, Siyonist komploya karıştığı yönündeki suçlamaları reddettiğini öğrenmiştim. Raikhman onun sağlam bir irade örneği gösterdiğini söylemişti. Davasının askerî savcılık tarafından tekrar açıldığı 1990 yılında tanık olarak çağrıldım. Geçen yıllar içinde Abakumov hakkındaki düşüncelerim değişmişti, çünkü işlediği zulümlerin bedelini hapiste ödemişti. Abakumov akıl almaz acılara maruz kalsa da, işkencecilerine teslim olmamayı başarmıştı. Hayatı uğruna Siyonist komploya karışmakla suçlanan Yahudi bilim camiasını korumuştu. Cesareti ve sağlam duruşu, sözde komplo kapsamında tutuklanan bütün doktorların Mart ve Nisan 1953'te süratle serbest bırakılmasını sağladı.

Doktorlara karşı açılan davanın hiçbir geçerliliği olmadığı açıktı. Savcılığın Abakumov, Raikhman ya da Eytingon'un itiraflarına ihtiyacı vardı, ancak hiçbirinden istediklerini alamadılar.

Beria ve Malenkov her halükarda Abakumov'u ortadan kaldırmaya kararlıydı. Beria, ofisinde üst düzey yetkilerle yapılan bir toplantı sırasında resmî bir açıklama yaparak, hakkındaki Siyonist komplo

13. Soljenitsin'in mektubu, Yakob Matusov'un yayımlanmamış günlüklerinde ve Soljenitsin'in askerî savcılıkta Kiril Stolyarov tarafından incelenen iade-i itibar dosyasında (4N-083/49) karşımıza çıkıyor.

suçlamaları düşmesine karşın, devlet fonlarını zimmetine geçirmek, evini dekore ederken yetkisini kötüye kullanmak, daha da önemlisi Havacılık Bakanlığı ve hava kuvvetlerinin eski liderlerine ve Polina Zhemchuzhina'ya karşı açılan davalarda tahrifat yapmak suçlamalarıyla Abakumov'un soruşturma altında olduğunu söyleyecekti.

Abakumov'un sekreterliğinde yardımcı şef olarak çalışan Solomon Braverman Abakumov'la aynı dönemde tutuklandı ve işkence altında eski şefi aleyhine yalan ifade verdi. Braverman tanıdığı herkese iftira atmaya hazırdı.

Beria'nın elinde Abakumov'un suç ortaklarının yazılı olduğu bir liste vardı. Eytingon ve benim adım bu listede yer almıyordu çünkü Samet, Şumski, Oggins ve Romzha davalarıyla sadece dolaylı bir ilgimiz vardı.

Eytingon, 23 Mart 1953'te serbest kalır kalmaz, ülser ve genel tükenmişlik şikâyetiyle hastaneye kaldırıldı. Kız kardeşi Sonya'nın gecikmeden serbest bırakılması için bana yalvarıyordu. Sonya ağabeyiyle birlikte 1951'de tutuklanmış ve Moskova Bölge Mahkemesi tarafından kapalı celse yapılan duruşmanın ardından hastalara yanlış tedavi uyguladığı ve Siyonist komploya karıştığı gerekçesiyle on yıl hapse mahkûm olmuştu.

Sonya ilk olarak sekiz yıla mahkûm olmuştu, ancak Güvenlik Bakanlığı'ndaki soruşturmaları denetleyen Yahudi savcı, Daron Yahudilere anlayış göstermekle suçlanmaktan korkarak daha uzun bir cezada ısrar etmişti. Beria'yla bir sonraki görüşmemde, Eytingon'un kardeşi adına yazdığı mektubu iletme fırsatı buldum. Sonya'nın şansına Beria'nın başyardımcısı Sergey Kruglov da odadaydı. Ben davayı anlatmaya başlamışken, Beria sözümü kesere,k mektubun üzerine paraf atmadan Kruglov'a verdi ve "Derhal serbest bırakılmasını sağlayın." dedi.

Kruglov'u odasına kadar takip ettim. Yüksek Mahkeme'ye hitaben kısa bir mektup hazırlattı: "İçişleri Bakanlığı Sonya İsakovna Eytingon'a yönelik suçlamalar hakkında yapılan incelemelerin ardından davanın tertip ürünü ve suç delillerinin sahte olduğunun anlaşıldığını ifade ediyor ve bu anlamda tüm sorumluluğu üstleniyor. Bakanlık kararın iptalini ve suç delillerine dayanarak aleyhinde açılan davanın kapanmasını Yüksek Mahkeme'den talep etmeyi uygun görmektedir. (İmza) İçişleri Bakanlığı Birinci Yardımcısı S. Kruglov."

Mektubun Yüksek Mahkeme'ye iletilmesini takip ederek Sonya'nın serbest bırakılması için formalitelere hız verilmesini sağlamaya çalıştım. Yüksek Mahkeme üç hafta içinde kararı çıkardı, ancak kararın

Sonya'nın tutulduğu kampın müdürlüğüne ulaşması bir hafta daha aldı. Kamp müdürüne telefon ederek derhal serbest bırakılması yönünde ısrar ettim, ancak müdür Sonya'nın apandisit ameliyatı için hastaneye kaldırıldığını söylüyordu. Konumumdan faydalanarak ameliyat biter bitmez hapishaneden çıkarılması ve özgür vatandaşlar için hizmet veren bir hastaneye kaldırılması için emir verdim.

Sonya'nın şansına mektubu Beria değil, Kruglov imzalamıştı. Beria iki hafta içinde tutuklanacaktı. Mektupta onun imzası olsaydı, Siyonist komplo ve kışkırtmayla suçlananlar serbest kalırken Sonya'yı en az iki yıl daha içeride tutarlardı. Sonya, Stalin'in ölümünün ardından Beria'nın başlattığı iade-i itibar dalgasından ilk yararlananlardan biriydi.

Bu süreçte geçmişin hataları iyi niyetli bir biçimde telafi ediliyormuş gibi gözükse de, asıl niyetin liderlikteki güç dengesinin Beria lehine yeniden düzenlenmesi olduğunu bugün biliyoruz.

Stalin ölmeden önce, 1952'deki On Dokuzuncu Parti Kongresi'nde, Komünist Parti'nin yeni tüzüğü onaylandı. Bu tüzüğe göre, öncü konumdaki tek organ büyük ölçüde genişletilen Merkez Komitesi Prezidyumu'ydu. Sadece on bir üyeden oluşan Politbüro lağvedilmişti. Yeni Prezidyum yirmi beş kişiden oluşuyordu. Bunlar arasında Molotov'un kuşağından Kaganoviç ve Voroşilov gibilerin yanı sıra Brejnev, Nikolay Çesnokov ve Suslov gibi nispeten daha genç isimler yer alıyordu.

Buna karşın, asıl güç halk tarafından bilinmeyen ve üyeleri Stalin'in Ekim 1952'de başkanlık ettiği son genel kurul toplantısında seçilen Prezidyum Bürosu'nda toplanıyordu. Bu büro Stalin, Malenkov, Beria, Kruşçev, Bulganin, Saburov, Pervukhin ve İgnatyev'den oluşuyordu. Voroşilov, Kaganoviç, Molotov ve Mikoyan gibi o zamana kadar nüfuzlarını çoktan kaybetmiş olan eski isimler bu yapının dışında bırakılıyordu. Yeni büro Stalin ve yeni kuşağın hâkimiyeti altındaydı.

Beria Merkez Komitesi'nin 2 Nisan 1953'te, Stalin'in ölümünden hemen hemen bir ay sonra gerçekleşen genel kurul toplantısında, Abakumov'un davayla ilgisini özenle dışarıda tutarak, Stalin ve İgnatyev'in Doktorlar Komplosu'nu tertiplerken yaptıkları suiistimalleri ortaya koydu. İgnatyev Megreller davasında Beria'nın baş düşmanıydı ve Beria şimdi Kruşçev'in de desteğini alarak onu yerinden ediyordu. Stalin'e yönelik eşi görülmemiş bir saldırı başlıyordu. Bu olay, Kruşçev'in Yirminci Parti Kongresi'nde Stalin aleyhine bir rapor sunarak dünya çapında yankı uyandırmasından üç yıl önce gerçekleşiyordu. Beria'nın amacı, sadece adaleti yeniden sağlamak değil, aynı

zamanda Stalin'in ölümünün ardından devlet güvenlik örgütlerini denetlemesi için Merkez Komitesi sekreterliğine seçilen İgnatyev'den kurtulmaktı. Beria'nın bu hamlesi, Malenkov'un nüfuzunu kırmak isteyen Kruşçev'in çıkarlarıyla örtüşüyordu, çünkü İgnatyev her zaman Malenkov'un yanında yer almış ve Merkez Komitesi'nde onun emrinde çalışmıştı. İgnatyev'in azledilmesi tarihçilerimizin gözünden kaçıyor. Bu olay, Politbüro'daki güç dengesinde kesin bir değişim yaşandığına işaret ediyordu. Bu sayede hem Prezidyum'da yer alan hem de Komünist Parti sekreteri olan Kruşçev'in Merkez Komite'deki konumu büyük ölçüde güçleniyordu.

Kruşçev, Stalin idaresindeki son yılda parti içindeki konumunu güçlendirmek için Malenkov'la kurduğu ittifaktan yararlandı. On Dokuzuncu Parti Kongresi'nde konuşma yapmak gibi olağanüstü bir ayrıcalık elde etmişti. Kendi hizbine rakip isimleri bir dizi tasfiyeyle hallettikten sonra, hükümet ve parti içindeki stratejik mevkilere kendi adamlarını yerleştirmeye koyuldu. Kruşçev'in, Stalin'in son yılında Devlet Güvenlik Bakanlığı'nın üst hiyerarşisine güvendiği dört ismi yerleştirdiğinden nadiren bahsedilir. Bunlar Bakan Yardımcıları Serov, Savçenko, Ryasnoy ve Yepişev'dir. İlk üç isim, Ukrayna'daki güvenlik servisinde şef olarak daha önce Kruşçev'le çalışmıştır. Dördüncü isimse, Odessa ve Harkov'da onun emrinde personelden sorumlu bölge parti komite sekreteri olarak görev yapmıştır.

Nisan 1953'teki genel kurul toplantısından sonra, Malenkov'un parti sekreterliğindeki görevine son verildi. Liderlikteki konumu artık tamamen Beria'yla kurduğu ittifaka dayanıyordu. Ancak o bunu anlamayacak, kendi otoritesini gözünde fazla büyütecekti. Partide Stalin'den sonra geldiği ve Prezidyum da dâhil etrafındaki herkesin onunla iyi geçinmek istediği yönünde bir yanılsama içindeydi. Stalin dönemiyle kıyaslandığında Prezidyum üyeleri daha serbest hareket ediyorlardı ve her bir üye kendi rolünü oynamak istiyordu. Böylece, Kruşçev'i en üst iktidar makamına, Stalin'in koltuğuna taşıyacak yükselişin zemini hazırlanmış oluyordu.

XII
Beria'nın Düşüşü ve Tutuklanmam

Stalin'in ölümüyle birlikte Devlet Güvenlik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın yetkileri, yirmi dört saat içinde Beria'nın elinde toplanmıştı. Beria, 10 Mart 1953'te Doktorlar Komplosu, Anti-Faşist Yahudi Komitesi, Megreller Olayı ve Stalin'in emriyle tutuklanan güvenlik subayları aleyhine açılan davalardaki tahrifatları incelemek üzere genişletilmiş İçişleri Bakanlığı bünyeside dört ekip kurdu.

MVD'nin tutuklu doktorların tahliyesiyle ilgili verdiği basın açıklaması Merkez Komitesi kararıyla kıyaslandığında daha farklı bir üsluba sahipti. Beria doktorların tutuklanmasını kınayarak çok daha sert bir dil kullanmıştı. Bununla birlikte, Anti-Faşist Yahudi Komitesi'nin infaz edilen üyelerinin itibarlarının iadesi için verilen teklifler Kruşçev tarafından 1955 yılına kadar geri çevrildi ve Merkez Komitesi sekreterliği tarafından Beria'nın Yahudilerle ilişkilerinin devam ettiği yönünde söylentiler ortaya atıldı. Kruşçev, 1953'ün Nisan ayı başında, parti teşkilatına MVD'nin basın açıklaması hakkında yorum yapmama ve parti toplantılarında antisemitizm tartışması açmama talimatı verdi.[1]

Beria, 2 Nisan 1953'te, Bakanlar Kurulu'na bir genelge yollayarak, Mikhoels'in iftiraya uğradığını ve Abakumov'un emriyle Ogoltsov, Tsanava, Lebedev ve beş genç operatörün yönetimindeki bir ekip ta-

1. Bu karar, 26-28 Nisan 1993'te Moskova'da toplanan ve Anatoli Sudoplatov'un da katıldığı Rusya ve Sovyetler Birliği'nde Yahudiler ve Yahudi Yaşamı Konferansı'nda su yüzüne çıkarıldı.
Aleksandr N. Yakovlev'in (Gorbaçov'un siyasi başdanışmanı) yardımcılarından Vladimir Naumov Kruşçev, Suslov, P. N. Pospelov ve Nikolay Şatalin'in, 13 Nisan 1953'te, Prezidyum üyelerine Komünist Parti sekreterliğince hazırlanmış bir pusula gönderdiğini bildiriyor. Bu pusula, Doktorlar Komplosu kapsamında suçlanan doktorların itibarlarının iadesiyle ilgili olarak *Pravda*'ya gönderilen mektupların bir özetini sunuyor. Gazeteye yazanların yüzde onu doktorlar aleyhine verdikleri ihbar mektuplarının iadesini istiyor. Yüzde on beşi olup biten hakkında bir şey anlamadıklarını ve şaşkınlık içinde olduklarını söylüyor. Diğer bir yüzde on beş devlet politikasındaki sosyalizmle bağdaşmayacak antisemitik eğilimler hakkında sorular yöneltiyor. Yüzde otuz beşlik bir kesim ise, Yahudilerin korunmasından ve Yoldaş Stalin'in doktorlara karşı aldığı tavırdan dönülmesinden duyduğu rahatsızlığı ifade ediyor.

rafından canice öldürüldüğünü bildirdi. Bu isimlerin Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun kararıyla aldıkları Kızıl Bayrak ve Kızıl Yıldız nişanlarının sökülmesini talep eden Beria, Ogoltsov ve Tsanava'nın da cinayet suçlamasıyla tutuklanmasını istiyordu. Tsanava ancak altı ay sonra tutuklandı ve tutuklama gerekçesi de Mikhoels cinayeti değil, Beria'nın çetesine üye olmaktı. Ogoltsov ve ekibine verilen ödüller geri alındı, ancak herhangi bir cezai eylemle suçlanmadılar. Ogoltsov 1954'te partiden ihraç edildi. Mikhoels cinayetiyle ilgili olarak kimseye dava açılmadı. Aldıkları tek ceza, madalyaların alınması oldu.

Nisan 1953'te, Beria'nın tavırlarında kesin bir değişim olduğunu fark ettim. Benim ve diğer kıdemli subayların önünde Malenkov, Bulganin ve Kruşçev'le yaptığı telefon görüşmelerinde Prezidyum'daki meslektaşlarını açıkça eleştiriyordu. Onlara resmî *vi* (siz) ile değil, samimi *ti* (sen) ile sesleniyordu. İdeoloji Dairesi şefiyle karşı istihbarat şefinin karşısında İlya Ehrenburg'u Stalin'in gazabından nasıl koruduğunu anlatmıştı. Beria, Ehrenburg'un 1939'da Fransa'dan döner dönmez tutuklanması için Stalin'inden emir aldığını söylüyordu. Kremlin'den ayrılıp ofise döndüğünde, Paris'teki NKVD biriminden bir telgraf almıştı. Birim şefi Lev Vasilevski'nin imzasını taşıyan bu telgraf, Ehrenburg'un yaptığı politik katkılardan övgüyle söz ediyordu. Beria emri dinlemek yerine, sonraki karşılaşmalarında Stalin'e Vasilevski'nin telgrafını göstermiş, bunun üzerine Stalin şöyle söylenmişti: "Bu Yahudi'yi çok seviyorsan, onunla çalışmaya devam et."

Beria'nın ofisine gittiğim bir gün, telefonda Kruşçev'le tartıştığını duydum. "Bak, Bandera'yı [Ukrayna milliyetçi lideri] ortadan kaldırmanın bir yolunu bulmamı istiyorsun, ama bu sırada senin Kiev ve Lviv'deki aşağılık sahtekârların asıl düşmana karşı yürütülen mücadeleye mani oluyorlar." diyordu. Beria'nın üst düzey meslektaşlarına dönük bu sert üslubu karşısında şaşkına dönmüştüm, çünkü eskiden emrindekilerle aynı ortamdayken karşısındakine bu denli rahat meydan okumazdı.

Griguleviç, Mayıs 1953'te Moskova'ya çağrıldı. Bunun amacı, Aleksandr Orlov'un *Life* dergisinin Nisan sayısı için verdiği mülakatlarda Griguleviç'in kimliğini açıklayıp açıklamadığından emin olmaktı. Kimliği güvendeyse, Vatikan'a yönelik bir istihbarat çalışmasında ondan faydalanmayı düşünüyorlardı. Vatikan planı Almanya'nın birleşme sürecinde yol almak ve Yugoslavya'yla ilişkileri normalleştirmek adına Beria tarafından hazırlanmıştı. Griguleviç nabız yoklayarak, Yugoslav liderliğinin Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumunu rapor edecekti.

1953 baharında durumum belirsizliğini koruyordu. Beria'nın yardımcısı Bogdan Kobulov, Beria'ya bakanlığın başmüfettişi olmamı önermişti. Bu durumda, Sovyetler Birliği'ndeki bölge güvenlik bürolarına gönderilen talimatları denetleyecektim. Bu fikre kafam yatmamıştı, çünkü bu görevle yerel yetkililerin çalışmaları benim sorumluluğumda olacak, kendimi kişisel çatışma ve rekabet sarmalının içinde bulacaktım. Beria'nın başyardımcısı Kruglov, bunun yerine, Eytingon ve benim Aldatma ve İstihbarat Bürosu'ndaki görevlerimize devam ederken yeni kurulan İdeoloji Dairesi'ne yardımcı olarak atanmamızı önerdi. Yeni görevimizde bizden Sovyetler Birliği'ndeki, özellikle de Baltık ülkelerindeki milliyetçi yeraltı örgütlerini ezmemiz bekleniyordu.

Bu teklifi kabul ettim, ancak yeni görevime hiçbir zaman başlayamadım. Beria, bir hafta geçmeden, Fedotov'dan boşalan karşı istihbarat direktörlüğüne atanmamı önerdi. Ertesi gün, Fedotov'la birlikte Beria'nın ofisine gittiğimizde karşımızda Kobulov'u bulduk. Kobulov, beklenmedik bir çıkışla, Ukrayna'ya güvenlik bakanı olarak atanmamı ya da MVD baş temsilcisi olarak Berlin'e gönderilmemi öneriyordu. Berlin göreviyle kendime daha iyi bir hayat kurabileceğimi iddia ediyordu. Kobulov'un usta bir entrikacı olduğunu bildiğimden, kişisel sebeplerle bu teklifi kabul edemeyeceğimi söyledim. Mazeret olarak Emma'nın sağlık sorunlarını göstererek Moskova'da tedavi görmesi gerektiğini ifade ettim. Almanya görevi için Kobulov'un küçük kardeşi Amayak'ı önerdim. Amayak o zamanlar savaş esirlerinden sorumlu dairenin başında bulunuyordu.

Bana kalırsa, Kobulov beni bakanlıkta ve istihbarat servisinde istemiyordu, çünkü o ve Beria'nın Paris'teki Gürcü göçmenlerine karşı yürüttüğü operasyonlar hakkında çok şey biliyordum. Ayrıca her ikisinin de akrabalık ilişkilerinden haberdardım.nBeria'nın karısının yeğeni Şavdya Almanlar tarafından esir alınmış ve Paris'te Gestapo'yla işbirliğine girerek bizim için çifte ajan olarak çalışmıştı. Şavdya, 1945'te Moskova'ya döndü ve ardından Tiflis'e gitti. Stalin 1951'de, Megrel milliyetçisi ve Nazi işbirlikçisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmasını emredince, yirmi beş sene ağır hapse mahkûm edildi. Beria güvenlik servisinin yönetimini ele aldığında, serbest kalması için hiçbir girişimde bulunmadı. Ancak mahkûm olmuş bir Gürcüyle akrabalığı, aile geçmişi üzerinde ilerde karşısına çıkması muhtemel bir leke olarak kalacaktı.

Beria Moskova'dan ayrılmayı reddetmeme sıcak bakıyordu. Bir hafta geçmeden, MVD bünyesinde yeni oluşturulan ve doğrudan ba-

kana rapor veren Dokuzuncu Daire'nin başına getirildim. Dokuzuncu Daire ya da yaygın bilinen adıyla Özel Görevler Bürosu'nun yurt dışındaki saḅotaj operasyonlarından sorumlu kendine ait özel amaçlı bir birliği vardı. Kimse bu şekilde ifade etmese de, yeni görevim Stalin'in acil durumlarda kaynaklarımızı daha iyi seferber edebilmek için Birinci Genel Direktörlük'ün şef yardımcılığına getirilmem yönündeki eski tavsiyesiyle bağdaşıyordu.

Stalin'in ölümünün ardından yurt içi ve dışındaki önceliklerimizi yeniden değerlendirmeye başladık. Beria yurt içindeki durumu değiştirebilmek adına yalnızca iki girişimde bulundu. Benim de içinde olduğum bir ekip, Ukrayna ve Litvanya'da ulusal politikaların uygulanması sırasında yerel parti ve güvenlik örgütlerince yapılan yanlışlardan bahseden iki pusula hazırlamakla görevlendirildi. Beria liderlik makamlarına yerel halktan insanları getirmek, Rus yurttaşları ise yardımcı görevlere atamak gerektiğini vurguluyordu. Pusulalar, Sovyet karşıtı hiçbir eyleme karışmamış etnik gruplara karşı yürütülen haksız sürgün ve baskıları ortaya koyuyordu. Beria cumhuriyetlerin yerel bir gurur inşa etmek için kendi madalya ve ödül sistemini oluşturmasını öneriyordu. Yerli kültür ve dillerin yayılmasını teşvik etmek gerektiğini söylüyor, özellikle de sosyalist fikirlere sempatiyle yaklaşacak yeni bir aydın kuşağı oluşturmakla ilgileniyordu.

Bu durum, bazen garip anların yaşanmasına yol açıyordu. Yeni atanan Litvanya içişleri bakanının gayet masumane bir biçimde Beria'ya Litvanya dilinde bir pusula yollaması, sekreterlikte bunu okuyacak kimse olmadığı için bir kargaşa yaratmıştı. Üstelik bakan Moskova'ya Beria'yı görmeye geldiğinde, çantasını Kolpaçney Yolu'ndaki MVD misafirhanesinde kaybettiği için İngiliz istihbaratını aldatmaya yönelik son derece hassas bir telsiz oyununun ayrıntılarını rapor edememişti. Sonradan çantayı kasten kaybettiği yönünde söylentiler dolaşacaktı. Eski bir parti yetkilisi ve belediye başkanı olarak güvenlik şebekesinde çalışmak istemeyecek ve Litvanya hükümetinde ekonomi alanında başka bir göreve getirilecekti.

Beria'nın Ukrayna'da yapılan yanlışları konu alan pusulası, yeni atanan içişleri bakanı Pavel Meshik ile yerel parti ve MVD yetkilileri arasında yaşanan çatışmalarla aynı zamana denk düştü. Meshik, Kruşçev'in himayesinde olan Timofey Strokach'ı yerinden etmeye kararlıydı. Strokach, 1941 yılında Almanlar Kiev'i kuşatınca, buradaki NKVD dosyasını kurtarmayı başaramadığı için güvenlik servisinden kovulmuştu. Meshik aynı zamanda yerel parti şeflerinden Z. T. Serdiuk ve Pyotr Şelest'le de bozuşmuştu. Serdiuk, MVD anaokulu olarak

kullanılan binayı devralarak kendine ev yapmak istemişti. Bu amaçla, şahsi korumalarına anaokuluna girmeleri için emir vermiş, ancak Meshik duruma müdahale ederek binaya kendi silahlı adamlarını yerleştirmişti. Kiev parti teşkilatının sekreteri Şelest ise avlanmak maksadıyla itfaiye teşkilatına ait bir bota el koymuş ve iade etmemişti.

Meshik, Ukrayna Merkez Komitesi'nin genel kurul toplantılarından birinde, herkes Rusça konuşmasına karşın kibirli bir tonla Ukrayna dilinde bir konuşma yapmıştı. Konuşmanın ardından birinci sekreter Melnikov da dâhil şaşkına dönmüş, bütün Ruslara Ukraynaca öğrenmelerini tavsiye etmişti. Bu hareketi aynı şekilde Ukraynaca konuşan ve desteği için Beria'dan övgüyle söz eden Ukraynalı yazar Aleksandr Korneiçuk tarafından coşkuyla karşılanacaktı.

Meshik bu tür çıkışlarla etnik olarak doğru bir ulusal politika izlediğinden bahsediyor, bununla iftihar ediyordu. Ona ahmağın teki olduğunu söyledim. Meshik'i ajanımız olarak bir dönem Paris'te bulunmuş ve Ukrayna milliyetçileriyle mücadelede deneyim kazanmış Andrey Muziçenko'yla tanıştırdım. Onu, Meshik'in yardımcısı olarak Kiev'e göndermeye karar verdik. Gerçek teröristlerle milliyetçi masallar anlatanları birbirinden ayırabilir ve gereksiz çatışmaların önüne geçilmesine katkı sunabilirdi. Ne var ki, Kiev'e yapacağı ziyareti ertelemek zorunda kalacaktı, çünkü Kruşçev'in talebi üzerine Bandera'nın Sibirya'da sürgünde bulunan kız kardeşlerini Moskova'ya getirmek ve güvenli evlerden birinde ev hapsine almak için Beria'dan emir almıştı. Muziçenko'nun görevi, Almanya'da bulunan Bandera'ya ajanımızla görüşmesi için bir mesaj iletmek üzere kardeşlerini ikna etmekti.

Beria ve Meshik tutuklandığında, Muziçenko hâlâ Moskova'daydı. Ukrayna içişleri bakan yardımcılığına getirilecekti, ancak ataması henüz onaylanmadığı için onlarla birlikte tutuklanmaktan kurtuldu. Vazifeyi bırakarak Moskova Klinik Araştırma Enstitüsü'ne döndü ve müdür olarak sürdürdüğü görevine devam etti. Savcılık tarafından Beria ve Meshik'in Ukrayna'da burjuva milliyetçiliğini diriltmek için yaptıkları sözde planlarla ilgili olarak iki kez sorguya alındı, ancak görevin kendisine sadece önerildiğini ve hiçbir zaman çalışmaya başlamadığını söyleyecek kadar tecrübeliydi.

Tutuklu doktorlar Beria'nın girişimiyle serbest bırakılmıştı, ancak bu olayın adi suçlulara yönelik kötü planlanmış bir afla aynı zamana denk gelmesi büyük talihsizlikti. Beş yıldan az ceza almış hırsızlar, dolandırıcılar ve holiganlardan oluşan bir milyonun üzerinde tutuklu eş zamanlı olarak hapishaneler ve çalışma kamplarından salıverildi. Bu ayak takımının şehirlere akın etmesi polisi hazırlıksız yakalamıştı.

Kargaşa ortamı tüm ülkeye yayılırken, sokaklarda çatışmalar yaşanıyordu. Beria, birkaç gün içinde tüm yardımcılarını ve İçişleri Bakanlığı'ndaki kilit öneme sahip şubelerin direktörlerini teyakkuza geçirerek, her birini bir bölgenin kamu düzenini sağlamakla görevlendirdi. Moskova'daki devriye görevinin yanı sıra tavan aralarından yeraltı dehlizlerine kadar her yerin aranması için MVD birliklerine emir verdi. Kargaşa çok geçmeden son buldu ve kısa süre önce affedilen tüm suçlular Moskova'dan sürüldü. Af kararı ve yarattığı karışıklıkların kamuoyu nezdinde Beria'nın saygınlığına zarar verdiğine şüphe yok.

Abakumov'un tutukluluğu devam etti, ancak onunla işbirliği yaptıkları gerekçesiyle tutuklanan kıdemli operasyon subayları serbest bırakıldı. Abakumov'un sekreterliğinde görevli şefler ve Soruşturma Dairesi'ndeki sorgulamaları yürüten amirler ise tahliye edilmedi.

Beria, iki yıl önce Stalin tarafından başlatılan Megreller soruşturmasına son verdi. Gürcistan parti komitesi sekreterleri M. İ. Baramya ve Şarya'nın yanı sıra, ağır işkencelere boyun eğmeyerek yalan itiraflarda bulunmayı reddeden eski güvenlik bakanı Rapava Beria'nın emriyle serbest bırakıldı. Beria, buna karşın, Stalin'in emriyle bu olayı azmettiren ve annesinin Abhazya ve Tiflis'teki evlerine dinleme cihazları yerleştiren Rukhadze'yi hapiste tutacaktı.

Kruşçev Megreller davasının kapanmasında Beria'ya destek oldu. Prezidyum Gürcistan parti teşkilatına yönelik milliyetçilik suçlamasını geri çektikten sonra Beria bizzat Tiflis'e gidecekti. Beria'ya komplo kuran Mgeladze, Gürcistan birinci parti sekreterliğindeki görevinden azledildi. Kruşçev'in desteğini alan Beria, Moskova'daki sekreterliğinin eski şefi Stepan Mamulov'u parti içi tasfiyelerin devam ettiği bir dönemde, Gürcistan parti teşkilatının personel dairesinin başına getirdi. Mamulov sonradan bana bu kansız tasfiyeyi yürütmek için Beria'dan değil, Kruşçev'den talimat aldığını anlatacaktı. Mamulov'dan yolladıkları iftira mektuplarıyla Beria ve Malenkov hakkında Stalin'i yanıltan isimlerden kurtulması isteniyordu. Söz konusu isimler, Beria ve Malenkov'un Gürcü Menşevik ve milliyetçilerle işbirliği yaptıklarını iddia ediyordu. Ne var ki, bu Gürcüce mektupların yazılmasını aslında Stalin istemişti. Mektupların içeriği hakkında tartışma yürüten Stalin, Rukhadze ve Mgeladze'nin bu komplosunu sonradan öğrendik.[2]

Beria'nın Megrel asıllı olması kariyeri boyunca başına dert açacak, onu tehlikeli bir sona sürükleyecekti. Malenkov'la kurduğu yakın iliş-

2. Mgeladze, Abhazya parti teşkilatında birinci sekreterliği yükselmişti. Abhazya gezisinde Stalin'e hizmet eden kişi oydu. Daha sonra Gorbaçov Kafkasya gezilerinde Brejnev, Suslov ve Andropov'a hizmet ederek aynı şekilde öne çıkacaktı.

ki, aralarında kazara gelişen gerginlik nedeniyle Mayıs 1953'te aniden son buldu. Beria'yla ilişkisi olan Gürcü oyun yazarı Grigori Mdivani, Beria'nın baş sekreteri Ludvigov'a yeni başbakan Malenkov'un On-dokuzuncu Parti Kongresi'ne sunduğu raporda intihal yaptığını söyleyen bir not bıraktı. İddialara göre, Malenkov yıllar evvel çarlık bakanlarından birinin yaptığı ve toplumun düşünsel ortamını beslemek için devletlerin edebi başyapıtlara, daha fazla Gogol ve Schedrinlere ihtiyaç duyduğunu ifade eden konuşmadan bölümler almıştı.[3] Parti belgelerinde intihal yapmak, özellikle Stalin öldükten sonra başlayan güç mücadelesi sırasında ciddi bir suçtu. Beria öfkeye kapılarak Ludvigov'a bu notu dikkate almaması ve "Gürcü alçaklar" ile tüm ilişkilerini kesmesi yönünde talimat verdi. Ancak not bir şekilde Beria'nın sekreterliğinden çıkarak Malenkov'un ofisine ulaştı ve ilişkilerinin zedelenmesine neden oldu.

Tam da bu entrikalar sırasında, Beria benim ofisimi de kapsayan yeni bir girişimde bulundu. GRU ve MVD'nin istihbarat başkanlarıyla bir toplantı düzenleyerek Kruşçev tarafından terfi ettirilen Birinci Genel Direktörlük'ün şefi Ryasnoy'a saldırdı. Beria Ryasnoy'u ilkel ve geçersiz yöntemler kullanmakla suçluyordu. Stalin'in göçmen gruplar içindeki önemsiz isimleri ortadan kaldırmak üzere verdiği talimatların, Sovyetler Birliği gibi büyük bir güç için pratik hiçbir fayda sağlamadığını söylüyordu.

Beria önceliğimizin istihbarat operasyonları için güçlü bir temel inşa etmek olduğunu vurguluyordu. Almanya söz konusu olduğunda, Hamburg'da faaliyet gösteren Kızıl Orkestra şebekesi gibi eski yapılardan geriye kalanları kullanmalıydık. ABD'ye sınırı olan ülkelerdeki yasa dışı şebekeler güçlendirilmeliydi. Beria ayrıca istihbarat faaliyetlerine destek sağlamak adına Dışişleri Bakanlığı, Dış Ticaret Bakanlığı, TASS ve diğer bütün kurumlara talimat vermek gerektiğine değiniyordu. Biri İçişleri Bakanlığı diğeri de Savunma Bakanlığı bünyesinde iki paralel istihbarat servisine ihtiyaç olduğunu belirtiyordu. Bu servislerden ilki olağan istihbarat toplama faaliyetlerini, ikincisiyse devletin güvenliğine karşı bir tehdit oluşması durumunda özel operasyonları yürütecekti. Aslında düşünceleri, Stalin'in talimatlarının tekrarından ibaretti; yeni olan tek şey suikast emirlerinin iptal edilmesiydi.

---

3. Nikolay Vasilyeviç Gogol (1809-1852) Rus edebiyatında Realist akımın babası olarak kabul edilir. Ukrayna doğumlu yazar, en çok serf sahibi seçkinlerin zaaflarını tasvir ettiği Ölü Canlar adlı eseriyle tanınır. N. Shchedrin (1826-1889) Rus hiciv yazarı Mihail Yevgrafoviç Saltıkov'un takma adıdır. Saltıkov, Rus yaşamındaki ekonomik ve toplumsal eşitsizliğin yarattığı çelişkilere dikkat çektiği için sürgün edilmişti. 1855'de St. Petersburg'a dönmesine izin verilen Saltıkov, seçkinler ve yükselen burjuvazi hakkında hicivler kaleme almaya devam etti. *Golovlyov Ailesi* adlı romanı bir başyapıt olarak kabul edilir.

Beria, GRU başkanı General Zakharov, deniz istihbarat şefi Vorontsov ve uzun menzilli bombardıman gücünün şefi Mareşal Golovanov'la birlikte, benden bir hafta içinde Amerika'nın stratejik hava üstünlüğü ve nükleer silah üslerini etkisiz hale getirecek tedbirler önermemi istedi. Limanlar ve hava üsleri de dâhil Avrupa'ya yönelik Amerikan askerî ikmal hattını kesmek için bir plan hazırlanmasını istiyordu.

Ertesi hafta, Beria'nın Kremlin'deki geniş ofisinde donanma komutanı Amiral N. G. Kuznetsov'un da katıldığı bir toplantı yaptık. Kuznetsov 1948'de sorgu altında ölen yardımcısı Koramiral Gonçarov'un itibarına kavuşması dolayısıyla Beria'ya teşekkür etti. Gonçarov anti-Stalinist görüşlerini Kuznetsov'a açmakla suçlanmıştı. Kuznetsov'un üst düzey yardımcılarının tamamı 1948'de tutuklanmış ve Kuznetsov tuğamiralliğe düşürülerek yeniden Vladivostok'taki Pasifik filosuna tayin edilmişti. Ancak üç yıl sonra Stalin'e Sovyet donanmasının stratejik bir revizyondan geçmesini öneren uzun bir mektup yazarak, nükleer denizaltılar ve uçak gemilerinin inşası için bir araştırma programı önerecekti. Kuznetsov'un planı su üstü gemileri ve denizaltıların sayıca birbirine oranında esaslı bir değişim öngörüyordu. Stalin Kuznetsov'un fikirlerini destekleyerek onu tekrar donanma komutanı yaptı, ancak yardımcıları hapiste kalmaya devam edecekti. Kuznetsov'a her zaman büyük saygı duymuştum. Onu, güvenlik servisinde güçlü ve önemli bir lider olarak saygı gördüğü savaş yıllarından beri tanıyordum. Kuznetsov o gün toplantının gidişatını belirleyen isim olmuştu.

Hazırladığım plan stratejik önemdeki Batı üslerini düzenli olarak izleyecek yasa dışı şebekeler kurulmasını öngörüyordu. İzleme faaliyeti Avrupa ve ABD'de konuşlanmış yaklaşık 150 adet ana üssü kapsayacaktı. Amiral Kuznetsov toplantıda çok daha farklı bir bakış açısı ortaya koymuştu. Acil durum operasyonlarının modern savaşın gereklerine göre sınıflandırılması gerektiğini söylüyordu. Modern askerî çatışmalar kısa sürmeli ve kesin sonuç vermeliydi. Modern bir savaş yöntemi olarak önleyici saldırı fikrini tartışmaya açtı. Öne sürdüğüm taslağa istinaden şu soruyu sormuştu: "Sınırlı kaynaklarımızı göz önüne alırsak, önceliklerimiz nerede yatıyor – önleyici bir saldırıda Atlantik limanlarına ya da Akdeniz'e demirlemiş üç ya da dört uçak gemisini batırmak mı; yoksa hava üslerini bombalayarak birliklerin akışını önlemek mi?" Denizcilik alanındaki tecrübesini konuşturarak Amerikalılar ve İngilizleri uçak gemileriyle elde ettikleri üstünlükten mahrum bırakmanın, uzun vadede denizlerdeki güç dengesini lehimize çevireceğini ve denizaltılarımızı her yerde etkili birer silaha dönüş-

türeceğini ileri sürüyordu. Daha sonra genelkurmay başkanı olacak olan General Zakharov, stratejik düşman üslerine yönelik önleyici saldırılar düzenlemenin modern savaş sanatında alışılmamış bir yaklaşım olduğunu ve meselenin ciddiyetle ele alınması gerektiğini belirtti.

Stratejik hava kuvvetleri komutanı Mareşal Golovanov, araya girerek, istihbarat planlarındaki önceliklere dair hiçbir soruya cevap alamadığını söyleyecekti. Savaş durumunda, sınırlı kaynaklar nedeniyle herhangi bir stratejik düşman üssüne yönelik bir ya da ikiden fazla misilleme harekâtı yapamazdık. Aksi bir varsayım gerçekçilikle bağdaşmazdı.

Zakharov'un ardından söz alarak, yasa dışı rezidenturalarımızın yalnızca izleme yapmak ve istihbarat sağlamak üzere teçhizatlandırıldığı II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı'na atıfta bulundum. Bu yapıların muharebe deneyimi çok önemli bilgiler taşıyan ya da düşman olarak hedef alınan kişilere yönelik kaçırma ve saldırı operasyonlarıyla sınırlıydı. Söz konusu nükleer savaş olunca, gerilla savaşı anlayışının baştan aşağı gözden geçirilmesi gerekiyordu. Sadece eğitimli ajanlara değil, aynı zamanda önemli yasa dışı rezidenturalara bağlı vurucu çevik kuvvetlere ihtiyaç olduğunu söyledim. Bu kuvvetler nükleer silahların saklandığı depolara ya da nükleer silah taşıyan uçakların yerleştirildiği üslere saldırı düzenleyebilecek yeterlilikte olacaktı. Bu yöntemin 1941 ve 1942'de Almanlara karşı işe yaradığını hepimiz biliyorduk. Ne var ki, başarımızın ardında Almanların düşman toprağında faaliyet göstermesi ve bizim güçlü ajan şebekelerine sahip olmamız yatıyordu. II. Dünya Savaşı ve Kore Savaşı üzerine yaptığımız çözümlemelere dikkat çekiyordum. Bu çalışmalar doğrudan askerî hedeflere yönelik saldırılarla kıyaslandığında, özellikle ulaşım menzilinin uzadığı zamanlarda ikmal hatlarına yapılan saldırıların stratejik olarak daha büyük önem taşıyabileceğini gösteriyordu. Askerî hedeflere yönelik saldırılar yaratacağı panik bakımından daha etkili olsa da, ikmal hatlarını kesmenin uzun dönemli etkileri çok daha güçlüdür. Askerî hedefler çok iyi korunurlar ve ani bir saldırıda en fazla iki ya da üç tesisi imha edebilirsiniz.

Sınırlı kapasiteye sahip hava ve deniz vurucu kuvveti yerine gerilla operasyonlarından yararlanma fikrim askerî liderliğe cazip gelmişti. Odada bu konuda hiç görüş ayrılığı yaşanmadı.

Özetle, Özel Görevler Bürosu'nun (Dokuzuncu Daire) niteliksel olarak farklı sabotaj görevleri, gerilla savaşı ve casusluk operasyonlarıyla baş edebilmek için bünyesinde özel birimler ve alt şubeler bulundurması gerektiğini ifade ettim. Sabotaj operasyonları için yapılacak

hazırlıklar, görülmedik ölçüde geniş bir çalışma planı gerektiriyordu. Özel Görevler doğrudan hükümetten gelecek emirlere göre hareket etmeye ve genelkurmayla yakın ilişkiler kurmaya hazır olmalıydı. Emrinde özel amaçlı birliklerin ve tam teçhizatlı deniz ve hava kuvvetlerinin bulunması gerekiyordu. Kısacası, hükümetin alacağı kapsamlı bir karara ihtiyacımız olduğunu söyledim. Gerçekçi davranarak, her şeyden önce, kendi daireme bağlı bağımsız bir telsiz irtibat merkezi talep ettim. Haberleşme hattını hâlihazırda Birinci Genel Direktörlük'le paylaşıyordum.

Beria beni dikkatle dinledikten sonra, tavsiyesi üzerine savaştan sonra askerî akademi eğitimini tamamladığım için memnun olduğunu dile getirdi. O esnada odadaki herkes gülmeye başladı. Beria bu yeni örgütlenmiş ve genişletilmiş servisin nasıl koordine edileceğini henüz kafasında canlandıramamıştı. Bütün silahlı servislerden teşekkül eden birleşik bir görev gücü mü öngörülüyordu? Şayet öyleyse, 1940'ların sonunda Molotov'un emrinde MGB ve GRU'nun birleşiminden oluşan İstihbarat Komitesi'nin kötü deneyimleri tekrarlanabilirdi. Molotov dış politikanın taleplerine cevaben operasyonlar başlatmış, bağımsız bir askerî istihbarata duyulan gereksinimi göz ardı etmişti. Komite bu nedenle bürokratik engeller yaratmıştı.

General Zakharov bu durum üzerine, hem İçişleri Bakanlığı hem de bütün silahlı kuvvetler bünyesinde özel servisler kurulması gerektiğini, ancak ajan faaliyetlerinde önceliğin benim daireme verilmesini önerdi. Aynı zamanda sabotaj operasyonlarını gerçekleştirirken stratejik öncelikleri belirlemek için GRU, MVD, hava ve deniz kuvvetleri istihbarat direktör yardımcılarından oluşan daimi bir çalışma grubunun oluşturulması gerektiğini söyledi.

Beria önerileri kabul ederek toplantıyı kaparken, yeni koordinasyon grubunun özel yapısına ilişkin bir ay içinde kendisine bir rapor gönderilmesini istedi. Bu süre zarfında benim büroma kaynak ve özellikle haberleşme, silah teknolojisi, petrol işleme ve ulaşım konularında uzman personel desteği sunacaktı.

Beria, ertesi gün başyardımcısı Kruglov'la beni yanına çağırarak, daireme fazladan personel ve teçhizat temin edilmesi için Kruglov'a talimat verdi. MVD ve sınır birliklerinden bir tabur toplayarak, istihbarat toplama ve sabotaj operasyonlarında uzman özel amaçlı bir kuvvet oluşturma kararı aldık. Bu birlik, savaş yıllarında komuta ettiğim ve 1946'da Abakumov tarafından dağıtılan tugaya benzeyecekti. Beria ve Kruglov atom casusluğu da dâhil istihbarat ve gerilla operasyonlarında uzman ajanlarımızı göreve çağırma talebimi kabul etti.

Servisten tasfiye edilerek istifaya zorlanan Vasilevski, Serebriyanski, Afanasyev, Sam Semyonov, Taubman, Zarubin ve Zarubin'in eşi MVD bünyesindeki genişletilmiş Dokuzuncu Daire'nin üst düzey üyeleri olarak Lubyanka'ya döndüler.

Batı Avrupa'daki NATO üslerine yönelik saldırı gücümüzü sınamak amacıyla Mareşal Golovanov'a akıl danıştım. Araştırma uçuşları düzenleyerek stratejik üslere saldırı düzenleyebilecek bombardıman uçaklarının düşman radarına yakalanıp yakalanmadıklarını görecektik. NATO karargâhında görevli Hollandalı bir hava subayı sayesinde, yaklaşan uçakların dost ya da düşman uçağı olduğunu ayırt eden radar cihazını emniyete almayı başarmıştık. Test malzemesini bir bombardıman uçağına yükleyerek radar cihazını etkisiz hale getirip getiremeyeceğimizi denemeye karar verdik. 1953'ün Mayıs ayı sonunda, Murmansk'dan havalanan keşif uçağı Norveç ve Büyük Britanya'nın kuzey sınırından bir daire çizerek NATO'nun stratejik önemdeki askerî üsleri ve limanlarına çok yakın mesafeden uçuşlar gerçekleştirdi. Uçak, buna karşın, tespit edilmeden geri dönmeyi başardı.

Araştırma uçuşu fikri, Stratejik Hava Kuvvetleri'yle koordinasyon halinde çalışan büromdan çıkmıştı. Genelkurmaydan Albay Zimin'le irtibat halindeydik. Uçuşun başarılı geçtiğini bana Zimin rapor etti; ben de bu bilgiyi Beria'ya ilettim. Genelkurmaydan General Şitemenko ve General Zakharov'un bu operasyondan oldukça etkilendiğini haber almıştım.

Beria, Mayıs 1953'te, ilk Sovyet hidrojen bombası denemesi için emir verdi. Deneme hazırlıklarına başlanması için Prezidyum ya da Başbakan Malenkov'un onayına başvurmadan, başbakan başyardımcısı olarak yetkisini kullanacaktı.

Beria'nın Almanya ve Yugoslavya'yla ilgili girişimleri, Malenkov yönetiminin kolektif liderliğindeki kafa karışıklığını yansıtıyordu. Almanya'nın birleşmesi fikri Beria'dan çıkmamıştı. Stalin 1951 yılında birleşmeyi desteklemiş, ancak Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını da göz önünde tutmuştu. (Bu konu, 1961'de Berlin Duvarı inşa edilene kadar tartışıldı.) Stalin'in ölümünden önce, İgnatyev'in onayıyla yurt dışındaki bütün istihbarat birimlerine bir anket yollanarak bu mesele hakkındaki görüşleri soruldu. Beria 1953'teki 1 Mayıs kutlamalarından önce Almanya'nın birleşme ihtimalinin araştırılması için benden çok gizli bir istihbarat görevi hazırlamamı istedi. Beria'ya göre, Kremlin küresel konumumuzu güçlendirmenin en iyi yolunun koalisyon hükümetince yönetilecek tarafsız ve birleşik bir Almanya yaratmak olduğuna inanıyordu. Almanya, Batı Avrupa'daki Amerikan ve Sovyet

çıkarları arasında bir denge unsuru olacaktı. Bu şekilde çıkarlarımızdan taviz vermiş olacaktık, ancak merkezi bir rol oynayan Ulbricht hükümetinin daha çevresel bir konuma itilmesi sebebiyle Sovyetler Birliği'ne ödenen şantaj parası meseleyi çözüme kavuşturabilirdi. Doğu Almanya, resmî adıyla Alman Demokratik Cumhuriyeti yeni birleşik Almanya'da özerk bir eyalet olacaktı.

Beria, Sovyetler Birliği'nin Almanya'nın birleşmesi yönünde uzlaşmaya hazır olduğu söylentisini yaymak için Olga Çehova, Prens Janusz Radziwill ve Josef Griguleviç'in Almanlarla kurduğu ilişkileri kullanmak istiyordu. Sonrasında Vatikan'ın, Almanya'daki Amerikan siyasi çevrelerinin ve Batı Almanya şansölyesi Konrad Adenauer'in çevresindeki nüfuzlu kişilerin vereceği tepkileri izleyecektik. Beria, bu tepkileri ölçerek nabız yokladıktan sonra, Batılı güçlerle müzakerelere başlamayı umuyordu.

Altımda Alman istihbarat şubesinin şefi olarak çalışan Zoya Ribkina, incelemeler yapmak üzere Berlin ve Viyana'ya gönderilecekti. Ardından müzakerelere başlamayı umuyorduk. Beria bu planın gizliliği ve Molotov'un ofisiyle Dışişleri Bakanlığı'nın sadece ikinci evrede –görüşmeler başladıktan sonra– devreye gireceği konusunda beni uyarmıştı. Beria istihbarat servislerine başvurmak zorundaydı, çünkü Batı Almanya'yla hiçbir diplomatik temasımız bulunmuyordu.

Almanya'daki durum kısmen Beria'nın girişimleri nedeniyle kısa sürede Sovyetlerin denetiminden çıktı. (Mayıs-Haziran 1953'te, Alman politikası üzerine hem Sovyet hem de DDR* liderliğinde bazı gelişme ve tartışmalar yaşandı. Buna ilişkin bilgileri Zoya Ribkina'dan öğrenecektim.) Mayıs'ta, DDR güvenlik bakanı General Wollweber'i Moskova'ya çağırdık. Wollweber, Walter Ulbricht'in Doğu Almanya'nın nihai hedefinin proletarya diktatörlüğünce yönetilen bir devlet inşa etmek olduğunu ifade etmesiyle, liderlikte ciddi bir yarılma yaşandığını söylüyordu. Ulbricht'in yersiz açıklamaları Almanya'nın demokratik geleneği üzerine hararetli tartışmalara neden olmuş ve Moskova'da büyük rahatsızlık yaratmıştı. Ulbricht'e siyasi danışman olarak atadığımız eski Çin büyükelçisi Pavel Yudin kınama cezası aldı. Molotov, Merkez Komitesi Prezidyumu'nun Almanya'da *hızlı* bir sosyalizm inşasına yönelik açıklamalarının hatalı olduğunu kabul etmesini öneriyordu. Ancak birleşik ve tarafsız bir Almanya isteyen Beria, bekası Sovyetler Birliği'nin desteğine bağlı ve kalıcı bir istikrarsızlığa sürüklenmiş sosyalist bir Almanya'ya ihtiyacımız olmadığını söylüyordu.

---

* Deutsche Demokratische Republik (Alm.) Alman Demokratik Cumhuriyeti. (ç.n.)

Molotov bu görüşe şiddetle karşı çıkıyordu. Çok geçmeden, Sovyetlerin gelecekteki Doğu Almanya politikasını hazırlamak üzere Beria, Malenkov ve Molotov'dan oluşan bir komisyon kuruldu. Komisyon birleşme antlaşmasının koşullarını belirlerken Almanya'dan alınacak tazminatı on yıl daha uzatmayı hedef alacaktı. Bu para büyük zorunluluk arz eden modernizasyon projelerine, otoyol ve demiryolu ağının genişletilmesine ayrılacaktı. Bu yatırımlar birliklerimizin özgürce hareket etmesini sağlayacaktı. Beria 10 milyar dolarlık bir girdi sağlamayı kafasına koymuştu. Bu meblağ Sovyetler Birliği'nin yeniden inşası için bir zamanlar Yahudilerden geleceği umulan miktara eşitti. Ekonomik kaos nedeniyle binlerce mültecinin Batı Almanya'ya kaçmaya çalıştığı Alman Demokratik Cumhuriyeti ve Polonya'daki konumumuzu güçlendirmeyi planlıyorduk. Birleşme gerçekleşmezse, kolektif tarım ve sanayileşme meyvelerini vermeden önce, gelecek on yıl boyunca bu ülkelerin ucuz ham madde ve gıda ihtiyacını karşılamak zorunda kalacaktık.

Yeni atanan Sovyet yüksek komiseri Vladimir Semyonov, 5 Haziran 1953'te Almanya'ya giderek, sosyalizm inşasının ağırdan alınması ve birleşme yönünde karar aldığımızı açıkladı. Semyonov daha sonra Zoya Ribkina'ya, Alman liderlerin Moskova'nın kararına dayanarak kendi siyasi çizgilerini geliştirmek için iki hafta süre istediklerini söyleyecekti. Semyonov onlara devletlerinin iki hafta içinde birleşik Almanya'nın özerk bir bölgesine dönüşebileceğini söylemişti. Alman hükümeti 5 Haziran'dan sonra felce uğrayacaktı. Her yerde Ulbricht'i kötü bir sonun beklediği yönünde söylentiler dolaşıyordu.

General Wollweber ve Berlin'deki yardımcı rezidentimiz Albay İvan Fadeykin, Moskova'da oldukları sırada bana ekonomik güçlükler ve devlet bürokrasisinin felce uğraması nedeniyle Almanya'da gelişen huzursuzluktan bahsetmişti. Haziran ayı başında Moskova'ya çağrılan Ulbricht ve diğer DDR liderleri 12 Haziran'da Prezidyum'un onayladığı yeni politika hakkında bilgilendirildiler. "DDR'de Sağlıklı Bir Siyasi Ortam Yaratmak için Alınacak Önlemler" başlıklı bildiri, Molotov'un Almanya'da sosyalizm uygulamalarına hız vermenin fayda sağlamayacağı yönündeki beyanına yer veriyordu. Belgedeki diğer hükümlerde Ulbricht'ten politikalarını değiştirmesi isteniyordu. Söz konusu hükümler Beria'nın görüşleriyle uyuşuyordu. (Bu belgeye atıfta bulunan resmî yayınlara rastlamak mümkün, ancak belgenin kendisine kimse ulaşamıyor.)

Doğu Almanya heyetiyle yapılan ve Beria, Malenkov, Kruşçev, Molotov, Semyonov ve General Greçko'nun (Almanya'daki Sovyet birlikle-

rinin komutanı) hazır bulunduğu bu toplantıya katılmadım. Sonradan Ulbricht'in masadakilerle ciddi görüş ayrılığına düştüğünü öğrendim. Beria, Malenkov ve Kruşçev bu nedenle onu görevden uzaklaştırmaya karar vereceklerdi.

17 Haziran'da yaşanan grev ve ayaklanmalar hükümetin karşılık vermeyeceğini düşünen isyancı liderlerce başlatılmış olabilir. Diğer bir görüşe göre, bu ayaklanmaları grevdeki işçilerin ücret artışı taleplerini reddeden Ulbricht tetiklemiştir. Ben bu olaylarda iki etmenin de geçerli olduğuna inanıyorum. O sıralarda Rusların Ulbricht hükümetini desteklemediği yönünde bir yanılgıya düşülmüştü. Bu düşünceye göre, Ruslar grevcilere karşı harekete geçmeyecekti. Beria isyan patlak verince, Kızıl Ordu birliklerini kullanarak olayları bastırmak için Greçko ve Semyonov'a emir verdi. Sonuç korkunç olmuş, geride binlerce ölü kalmıştı. Beria buna karşın birlik fikrinden vazgeçmedi. Güç gösterisinde bulunarak Batılı güçlerle uzlaşma şansını artırmayı umuyordu. Batı, Sovyet yönetiminin halk ayaklanmasıyla yıkılabileceği yönündeki yanılgısından böylece vazgeçecekti.

Zoya Ribkina, Olga Çehova'yla görüşmek ve birleşme ihtimalleri üzerine istihbarat çalışması başlatmak üzere Berlin'e gönderildi. İkimiz de Beria'nın iki gün sonra görevden alınacağını bilmiyorduk. Görev için çalışmalara başlayan Ribkina, Beria'nın tutuklandığı 26 Haziran'da Çehova'yla görüştü. Ertesi gün gizli bir hattan ilişkinin tekrar başladığını rapor etti. Ona hiçbir açıklama yapmadım; acilen askerî uçakla Moskova'ya dönmesini emrettim.

General Greçko ülkeye yeni girmiş üst düzey güvenlik yetkililerinin tutuklanması için Moskova'dan talimat almıştı. MVD'nin yeni Almanya temsilcisi, Amayak Kobulov ve Beria tarafından kısa süre önce karşı istihbaratın başına getirilen ve ayaklanmaları bastırmak üzere Berlin'e gelen Sergey Goglidze tutuklandıktan sonra, silahlı korumalar nezaretinde Moskova'ya geri gönderildi. Greçko bütün ulaşım araçlarını askerî denetim altına almıştı. Zoya Moskova'ya geri dönebilmek için Greçko'ya başvuracak, ancak talebi hiçbir şekilde ciddiye alınmayacaktı. Çıktığı çok gizli görevi Greçko'ya anlatmaya yanaşmayan Zoya sadece acilen ülkeye dönmek üzere benden aldığı talimattan bahsedecekti. Greçko'nun güvenlik servisindeki bu kadın albayın ya da ona bu emri verenin kimliği hakkında en ufak fikri yoktu. Onu koruma altında Moskova'ya geri gönderdi. GRU subaylarından oluşan bir ekip ofisime kadar ona refakat ettiler. Şanslıydı, çünkü GRU subayları sık sık Almanya'ya yaptığı ziyaretler dolayısıyla onu tanıyorlardı ve tutuklanmaması için Greçko'yu uyarmışlardı. Son beş yıldır

önce İstihbarat Komitesi, sonra da istihbarat başkanlığında Almanya masasının başında olduğunu biliyorlardı. Görevin yazılı emirler olmadan sadece sözlü talimatlarla yürütülmesi nedeniyle ayrıca şanslıydı. Beria'nın Almanya'nın birleşmesi hakkında yaptığı araştırma ölü doğmuştu. Prezidyum, 29 Haziran'da, yeni Doğu Almanya politikasından vazgeçti.

Benzer bir olay da Yugoslavya'da yaşandı. Beria, Tito'yla uzlaşmaya varmak gerektiği konusunda Malenkov'u ikna etmişti. Tito'ya yönelik suikast planları terk edildi. Beria, temsilcisi Albay Sergey Fedoseyev'in iki ülke arasındaki işbirliğini yeniden canlandırmak amacıyla Yugoslav liderliğiyle görüşmesini önerdi. Gençliği ve çalışkanlığı göz önüne alınarak bu göreve seçilen Fedoseyev, kısa süre önce MVD istihbaratında şef yardımcılığına terfi ettirilmiş deneyimli bir güvenlik subayıydı. Onu, savaş yıllarında NKVD'nin Moskova bölge yönetiminde karşı istihbarat şefi olduğu ve telsiz oyunlarında önemli destek hizmetleri sunduğu zamanlardan tanıyordum. Fedoseyev 1947 yılından beri İstihbarat Komitesi'nde çalışıyordu. Tanınan bir isim olması nedeniyle Batı'ya seyahat etmiyordu. Bu gelişmeler üzerine Beria onu Belgrad'a rezident olarak atamış ve Malenkov resmî olarak belgelenen bu plana onay vermişti.

Fedoseyev'in görevinden habersiz, Tito'yla uzlaşmaya dönük paralel bir araştırmayla meşguldüm. Griguleviç, Tito'ya yönelik suikast emri almak yerine Yugoslavya'yla ilişkilerimizi geliştirme yollarını Beria'yla tartışmak amacıyla önce Viyana'ya oradan da Moskova'ya çağrılıyordu. Ancak Beria'nın tutuklanması nedeniyle bu girişim de ölü doğacaktı. Griguleviç artık ciddi tehdit altındaydı, çünkü Orlov'un *Life* dergisinde yayımlanan makaleleri nedeniyle yurt dışında kimliği açığa çıkabilirdi. Griguleviç İtalya'daki evine hiç dönmedi. Vatikan ve Yugoslavya büyükelçisi olarak hizmet verdiği Kosta Rika hükümeti Griguleviç'in izini tamamen kaybetti. Latin Amerikalı önemli bir bilim insanı olarak 1960'larda Moskova'da yeniden ortaya çıktı. Fedoseyev de aynı şekilde Belgrad'a hiç gitmeyecekti, çünkü Beria tutuklandığında henüz ülkeden ayrılmamıştı.

Beria ayrıca Macaristan liderliğini değiştirme planları yapıyordu. Başbakan adayı olarak Imre Nagy'i öne çıkardı. Nagy, 1930'lardan beri daimi bir NKVD ajanıydı. Volodya kod adıyla çok önemli işlere imza atmıştı. Beria adamı Nagy'i Macaristan liderliğindeki kilit mevkilerden birine getirmeyi düşünüyordu. Böylece Nagy Moskova'nın talimatları karşısında kendini yükümlü hissedecekti.

Çocukları akrabalarımızla Kiev'e tatile gönderdikten sonra, 5 Haziran'da Emma'yla birlikte daçamıza geçtik. Ukrayna içişleri bakanı Meshik çocuklar ve onlarla ilgilenen yeğenim için devlete ait bir pansiyonda yer ayarlamıştı. Endişe etmek için hiçbir nedenim yoktu. Affın yol açtığı sokak olaylarında azalma vardı ve ne bakanlık ne de kendi dairemde sıradışı bir durum yaşanmıyordu. Beria ya da yardımcısı Kruglov'a rapor etmeye değer hiçbir gelişme yoktu ve hiç kimse yeni görevlerle beni rahatsız etmiyordu.

Liderlik içinde büyüyen gerilimden habersizdim. Beria'ya, Zoya Ribkina'nın Almanya görevine çıktığını bildirdim ve Almanya'yla savaş yıllarındaki ilişkilerimizi canlandırmayı amaçlayan uzun dönemli planlarımdan bahsettim. Bu doğrultuda, Kızıl Orkestra teşkilatının Hamburg ayağından ve Alman sanayi çevrelerine mensup IEG ve Thyseen liderleriyle kurduğumuz ilişkilerden faydalanacaktık. Bu görüşme esnasında Beria'nın aklının başka yerde olduğu belliydi.

26 Haziran günü işten çıkıp daçamın yolunu tutmuşken otoyolun tanklarla kesildiğini gördüm. O anda bu konvoyun trafik polislerinin hazırlıksız yakalandığı rutin bir askerî manevra olduğunu düşündüm. Ertesi gün ofise gittiğimde, büyük bir olay yaşandığını anladım. Beria'nın yedinci katın bekleme salonunda asılı olan resmi indirilmişti. Görevli subayın tek söylediği resmin Kommandatura'dan biri tarafından götürüldüğüydü. Bakanlık sakindi. Yaygın söylentilerin aksine, MVD birliklerini Moskova'ya kaydırmak için bir emir verilmemişti. Bir saat geçmeden Kruglov beni toplantı salonuna çağırdı. Tüm müdür ve daire başkanları ve Bogdan Kobulov dışında bütün bakan yardımcıları oradaydı. Kruglov ve Serov masanın başında oturuyorlardı. Kruglov, Beria'nın son günlerdeki hükümet karşıtı kışkırtıcı eylemlerinden dolayı hükümetin emriyle gözaltına alındığını bildirdi. Kendisinin yeni içişleri bakanı olarak atandığını söyledikten sonra, bizden soğukkanlılığımızı korumamızı ve vereceği emirleri dinlememizi istedi. Beria'nın söz konusu kışkırtıcı eylemlerini şahsen Kruglov'a rapor etmemiz isteniyordu. Serov araya girerek başyardımcılık görevini sürdürdüğünü ifade etti. Kobulov, kardeşi Amayak ve Sergey Goglidze'nin Beria'yla işbirliği yapmak suçlamasıyla tutuklandığını söylüyordu. Serov tutuklananlar arasında Ukrayna içişleri bakanı Pavel Meshik, Beria'nın koruma şefi Rafael Sarkisov ve Beria'nın baş sekreteri Ludvigov'un da bulunduğunu bildiriyordu. Şaşkınlıktan nutkumuz tutulmuştu. Kruglov toplantıyı kapatırken, İçişleri Bakanlığı ve emrindeki birliklerin hükümete ve partiye güçlü bir sadakatle bağlı olduğunu Yoldaş Malenkov'a bildireceğini söyledi.

Telaş içinde ofise döndüm ve Leonid Eytingon'u çağırdım. İkimiz de yeni bir tasfiyenin yaklaştığını anlamıştık. Ne var ki, Kruglov'un tutuklama listesini hazırlarken servisteki mesleki gereksinimleri göz önüne alacağını düşünecek kadar saftık. Beria'yla aramızdaki mesafeye ve onun yakın çevresinde yer almamamıza karşın, iki ay önce emrinde çalışmak için ondan davet almıştık. Eytingon bana kıyasla daha gerçekçiydi. İlk gönderileceklerin kısa süre önce bakanlıktaki görevlerine dönen Yahudiler olduğunu doğru şekilde öngörmüştü.

Dokuzuncu Daire'ye bağlı parti sekreterini ofisime çağırarak Kruglov'un Beria'yı halk düşmanı ilan ettiğinden bahsettim. Sekreter kuşkulu gözlerle bana bakıyordu. Soğukkanlılığını korumasını, ancak tedbiri elden bırakmamasını söyledim ve parti üyelerini söylentilere mahal vermemeleri yönünde uyarmasını istedim. Kruglov, resmî bir duyuru yapılana dek, Beria ve suç ortaklarının tutukluluğunun sır olarak kalmasını istemişti.

Tutuklu listesini görünce hayrete düştüm, çünkü bu listede sadece nüfuzlu kişiler değil, Beria'nın üç hafta önce görevine son verdiği koruma şefi Sarkisov gibi önemsiz isimler de yer alıyordu. Sarkisov kurum içi izlemeler, insan kaçırmalar ve diğer özel görevlerden sorumlu büronun direktör yardımcılığına getirildiği zaman, daire başkanı Albay Prudnikov onu kabul etmemişti. Beria'nın yardımcısı Kobulov gerilla savaşı gazisi ve Sovyetler Birliği Kahramanı Prudnikov'a, "Evvela, sen kim oluyorsun da bakanın emirlerine karşı geliyorsun? İkincisi, sakın endişe etme. Sarkisov yakında Moskova'dan ayrılıyor. Kariyerine tehdit oluşturacak biri değil o." demişti. Sarkisov'un gözden düştüğü açıktı; hiçbir şekilde Beria'nın suç ortağı olamazdı. Bu durum Beria'nın tutuklanmasının çok daha önce, henüz Sarkisov'la yakın ilişki içinde olduğu sırada karara bağlandığını gösteriyor. Aksi takdirde kararı alanların Sarkisov'un azledildiğinden haberleri olmaması gerekiyor.

Malenkov'un Beria için tutuklama emri çıkarmasının ardında, hükümetin tepesinde yaşanan güç mücadelesi yatıyordu. Beria'nın çok iyi anlaştığı Malenkov'a meydan okumuş olabileceğini düşünemiyordum. Beria'nın 26 Haziran 1953'te ordu tarafından tutuklanmasının ardından, Malenkov'u Ondokuzuncu Parti Kongresi'nde sunduğu raporda intihal yapmakla suçlayan nottan haberi olan bütün sekreterlik mensupları tutuklanarak hapse atıldı. Bu isimler, on bir yıl sonra ancak Kruşçev'in görevden uzaklaştırılmasıyla affedildiler.

Bu gelişmeler üzerine, ilk işim iki haftadır ağır hasta olan annemi ziyarete gittiğimi Kruglov'un sekreterliğine bildirmek oldu. O sırada

daçada bulunan Emma'yı arayarak ziyaretten sonra şehir merkezinde öğle yemeğine çağırdım. Emma o günlerde benden daha endişeliydi; tutuklama listesinin uzayarak bana kadar ulaşacağından emindi. Malenkov, Molotov ve Kruşçev'in çok iyi bildiği hassas bir dairenin direktörü olduğum için dikkatlerden kaçamazdım. Yapabileceğimiz tek şey, susup beklemek ve çocuklarımızı Kiev'den geri getirmekti. Emma Kiev'de bir gıda işleme tesisinin müdürlüğünü yürüten kardeşimi arayarak çocukları derhal Moskova'ya yollamasını istedi. Bu iş için Ukrayna güvenlik birimlerinden yardım talep etmesini yasaklamış, yalnızca şahsi bağlantılarını kullanmasını istemişti. Emma henüz tutuklandığı duyurulmayan Pavel Meshik'i kastederek üstü kapalı şekilde "öğle yemeğine çıktığın adam" demişti. Şans eseri hastanede yerel birim şeflerinden İvan Agayants'la karşılaştım. Neler olup bittiğinden haberi yoktu. Hastanedeki bu karşılaşma annemi ziyaret için ofisten ayrıldığımı doğrulayacaktı.

O akşam Emma'yla birlikte en büyük ablamı ziyarete gittik. Gönül rahatlığıyla ona olanları anlattıktan sonra, tutuklanma tehdidiyle karşı karşıya olduğumuzu söyledik. Kiev'le tekrar irtibata geçmek için onun telefonunu kullandık. Ağabeyim Grigori çocuklarla yeğenimi ertesi gün trenle Moskova'ya göndereceğini söylüyordu. Fabrika müdürü olduğu için biletlerin ayırtılması da dâhil tüm işleri kendi başına halletmişti. Emma'yla birlikte tutuklanmamız halinde, Ablam Nadejda çocukları istasyondan alarak evine getirecekti. Emma'nın benimle birlikte ya da benden hemen sonra tutuklanacağına emindim.

Aynı gün, Bogdan Kobulov'un personel atamaları hakkında görüşmek bahanesiyle Merkez Komitesi'nin Staraya Meydanı'ndaki genel merkezine çağrılarak tutuklandığını öğrendim. Meshik de aynı şekilde Kiev'deki Merkez Komitesi genel merkezini ziyareti esnasında tutuklanacaktı. Amayak Kobulov ve Goglidze ise General Greçko tarafından Almanya'da tutuklanarak koruma altında Moskova'ya gönderildiler.

İki gün sonra Moskova karşı istihbarat ofisinde ikinci derece memur olan küçük kardeşim Konstantin'den önemli bir haber aldım. Konstantin'in karısı Nina Malenkov'un sekreterliğindeki daktilocu lardan biriydi ve Kremlin'de çalışıyordu. Konstantin Beria'nın Merkez Komitesi Prezidyumu toplantısında Jukov ve bazı generaller tarafından tutuklandığını ve MVD değil Savunma Bakanlığı tarafından gözaltına alındığını açıklamıştı. O gün Kremlin'deki herkesin diken üstünde olduğunu, çünkü Nina'nın amiri Sukhanov'un (Malenkov'un baş sekreteri) kritik Prezidyum toplantısı devam ederken, personele üç saat koridorlardan uzak durma emri verdiğini söylemişti. Bir

düzine silahlı generalin Prezidyum'un çağrısıyla Kremlin'e girdiğini Konstantin'den öğrendim. Bu o zamana dek eşi benzeri görülmemiş bir durumdu. Beria'nın başyardımcıları Serov ve Kruglov'un emriyle her zamanki korumaların yerini generaller almıştı. Bunlar arasında, o dönem donanma bünyesindeki siyasi dairenin şefi olan genç Brejnev de vardı. Nina'nın anlattıklarını aktaran Konstantin ilan edilen listeye ek olarak iki ismin daha tutuklandığını söylüyordu. Bunlar Koruma Dairesi şefi Tümgeneral Sergey F. Kuzmiçev'le Özel Arşiv Dairesi şefi Tümgeneral Arkady Gertzovski'ydi. Konstantin'den bu bilgileri nereden aldığını kesinlikle kimseye anlatmamasını istedim. En iyisi, hiçbir şey bilmiyormuş gibi davranması olacaktı.

Konstantin'den öğrendiklerim beni derinden etkilemekle kalmayıp endişe içinde bıraktı. Kremlin'deki güç mücadelesi tehlikeli boyutlar kazanmıştı. Stalin döneminde bile silahlı biçimde Kremlin'e girmek kesinlikle yasaktı. İçeride korumaların dışında silahlı tek bir kimse bulunmazdı. Savunma bakanı Bulganin, silahlı general ve subaylardan oluşan ekibini silahları korumalardan gizleyerek ne hakla içeri sokuyordu? Bu silahlar yüzünden bir kaza yaşanabilir, bunun öngörülemeyecek korkunç sonuçları olabilirdi. Bir grup subayın gizledikleri silahlarla Kremlin'e girerek korumalarla çatışma riski yarattığı bu olay, neyse ki Sovyet tarihinde ilk ve son olacaktı. Subayların bu göreve ne amaçla çıktıklarını bilmemeleri bu konuda şiddetli tartışmalara yol açıyor. Askerler Savunma Bakanlığı tarafından hususi silahlarıyla Kremlin'e gönderilirken bir açıklama yapılmamış. Mareşal Jukov daha sonra o gün yaşananlarla ilgili konuşurken, Beria'nın tutuklanacağını olaydan yalnızca birkaç saat önce öğrendiğini söyleyecekti.

Ludvigov gittiği futbol maçının ardından Dinamo Stadı'nın çıkışında kendisini bekleyen iki üst rütbeli MVD subayı tarafından gözaltına alındı. Tutuklandığını resmî olarak bildirdikten sonra onu Butirka hapishanesine götürdüler. Ludvigov sonraları hapishanede bana ilk başta emrin Beria'dan geldiğini zannettiğini, ertesi gün Sovyet hükümetine karşı kurulan komploda Beria'yla işbirliği yapmakla suçlanınca şaşkına döndüğünü söyleyecekti. O anda bu suçlamaların bir tuzak olduğunu ve Beria'nın ondan kurtulmak için itiraflarından faydalanacağını düşünmüştü. Ludvigov Mikoyan'ın yeğeniyle evliydi ve Beria'nın Mikoyan'la samimi bir ilişkisi vardı. Ludvigov bu nedenle Beria'nın kendisiyle uzlaşacağını zannediyordu. Savcılık çok geçmeden hakkındaki suçlamalar nedeniyle Beria'yla birlikte kurşuna dizilebileceğine onu ikna edecekti.

İzindeki Sarkisov tutuklanan bir diğer isim olmuştu. O da, aynı şekilde tutuklama emrini Beria'nın verdiğini düşünüyordu.

* * *

Bu darbede iplerin Kruşçev'in elinde olduğu açıktı. Beria yardımcı güvenlik şefleri Kruglov ya da Serov tarafından değil, doğrudan Bulganin'e rapor veren ordu tarafından tutuklanmıştı. Bulganin Kruşçev'in adamıydı. Bu ilişki parti sekreterliğinde ve Moskova belediye yönetiminde birlikte çalıştıkları 1930'lu yıllardan beri biliniyordu. Beria'nın askerî makamların elinde olması, bu işin arkasında Kruşçev'in olduğunu açıkça ortaya koyuyordu.

Ordu Bulganin'in emriyle eşi görülmemiş bir adım atarak, yeni atanan güvenlik şefi Kruglov'un Beria'yı sorgulamasına izin vermemişti. Bu olayı çok sonra öğrenecektim. Hâlâ resmî olarak başbakanlık ve hükümet başkanlığı görevini yürüten Malenkov'un Beria'nın tutuklanma emrini vermesine karşın, olaylar üzerinde hiçbir kontrolü bulunmuyordu. Son on yılda Beria'yla yakın ilişki içinde olması nedeniyle onunla aynı kaderi paylaşmaktan kurtulamayacaktı.

Kruşçev'in anılarında Beria'nın tutuklanma nedeniyle ilgili olarak anlattıkları inandırıcılıktan uzaktır.[4] Beria'nın hükümeti devirerek iktidarı ele geçirmek adına hiçbir plan içinde olmadığı bugün ortadadır. Beria'nın bürokrasi içinde bir güç tabanı bulunmuyordu, dolayısıyla böylesi bir fikrin peşinden koşamazdı. Attığı adımlar hem iç hem de dış siyasette kararlı bir ses ortaya koymak istediğini gösteriyor. Beria, Malenkov'u Merkez Komitesi Prezidyumu'nun diğer üyelerinden garip şekilde soyutlayarak eskiye dayanan ilişkilerinden istifade etmeye çalışıyordu. Beria'nın konumu tamamen Malenkov'un gücü ve desteğine bağlıydı. Beria Kruşçev'le ittifak içindeki İgnatyev'i tasfiye ederek Malenkov'u kızdırmıştı. İgnatyev Malenkov'un adamıydı ve partinin güvenlik mekanizmasını denetliyordu. Malenkov kendi itibarını gözünde fazla büyütüyordu. Beria'nın desteğinin konumu için çok önemli olduğunu anlamıyordu. Beria, Pervukhin, Saburov ve Malenkov iktidardaki Prezidyum'da görece daha genç kuşağı temsil ediyordu. Molotov, Voroşilov, Mikoyan ve Kaganoviç'ten oluşan eski kuşak daha Stalin döneminde otoritesini kaybetmişti ve 1930'lardaki tasfiyelerden sonra iktidara gelen genç kuşağa karşı düşmanlık besliyordu. İki kuşak arasında huzursuz bir denge vardı; eski liderlerin halkın gözünde Malenkov, Kruşçev ve Beria'nınkinden daha yüksek bir itibarı vardı. Bu üç isim, kahramandan ziyade Stalin iktidarının ve onun baskı araçlarının hizmetkârları olarak görülüyordu.

---

4. Bkz. *Khruschev Remembers* (1970), ss. 321-341.

Kruşçev bu iki grup arasında etkili siyasi manevralar yapıyordu. İgnatyev Doktorlar Komplosu nedeniyle zor durumda kalınca, Malenkov'un elini zayıflatmak için Beria'yı destekleyecekti. Komünist Parti Merkez Komitesi sekreteri, Malenkov'u bu etkili makamdan uzaklaştırmak için Beria'ya destek vermeye devam etti. Bana kalırsa, Kruşçev Beria'nın müdahaleciliğinden doğan memnuniyetsizliği istismar ederek onun felaketini hazırladı. Parti genel sekreterliği 1952'de kaldırılınca, Kruşçev eşitler arasında birinci konuma geldi. Üstün bir konum elde edebilmek için hükümet başkanı Malenkov'dan kurtulmak zorundaydı. En iyi yol, Beria'yla kurduğu ittifakı ve güvenlik mekanizması üstündeki hâkimiyetini ortadan kaldırarak, Malenkov'u güç tabanından mahrum bırakmaktı. Böylece, güvenlik servisindeki komuta merkezlerine kendi adamlarını yerleştirebilecekti.

Arşivlere bakılırsa, Kruşçev en başından beri inisiyatifi ele almıştı. Prezidyum onun talimatıyla Başsavcı Safonov'u kovmuş ve Sovyetler Birliği başsavcısı olarak Roman Rudenko'yu atamıştı. Kruşçev adamı Rudenko'yu bu görev için Ukrayna'dan çağıracak ve Beria'nın dava soruşturmasını 29 Haziran'da resmen ona emanet edecekti. Beria davasının dinamiklerini anlamak için soruşturmayı yürüten müfettişlerin sözde Siyonist komploya karışanlara yönelik yargı sürecini yönetenlerle büyük ölçüde aynı isimler olduğunu görmekte fayda var. Ben Beria'nın iktidarı ele geçirme planları yaptığına hiçbir zaman inanmadım. Bu düşüncem bugün Beria'nın dosyasını inceleyen araştırmacı Kiril Stolyarov tarafından da destekleniyor. Beria'nın iddianamesinde emirlerden, kesin tarihlerden ya da talimatlardan bahsedilmiyor. "Komplocular" söz konusu olunca bu insanlarla nerede görüşüldüğü ya da bunların nasıl bir plana sahip olduğunu gösteren tek bir delile bile rastlamıyoruz. Bilakis, bu dosya Beria'nın o dönemde aşk ilişkileriyle meşgul olduğunu ortaya koyuyor. Stolyarov bana, iktidarı ele geçirmeye kararlı bir adam darbe yapacağı gün nasıl olup da tüm vaktini metresiyle geçiriyor diye sormuştu. Beria'nın kimlerle çalıştığı ya da iktidarı devralırken hangi güçleri kullanmayı düşündüğü yönünde tek bir kayıt bulunmuyor.

Suçlamalara dayanak olarak sadece Beria'nın ulusal politikadaki "ihanet girişimleri" gösteriliyor. İhanet kapsamında, Yugoslavya'yla uzlaşmaya dönük adımlar atmak ve Almanya'da sosyalizm davasını terk etmek gösteriliyor. Stolyarov'un anlattıklarına bakılırsa, bu komplo teorisine göre, Beria İngiliz istihbarat servisiyle ilişkiye geçmek istiyordu. Savcı bu hükme varırken, İngilizler için casusluk yapmakla suçlanan Büyük Britanya büyükelçisi İvan Maiski'ye yönelik

soruşturmanın Beria'nın emriyle kapandığına işaret ediyordu. İddianameye bakılırsa, Maiski, Beria hükümetinde dışişleri bakanlığına hazırlanıyordu. Buna karşın, Beria'nın hidrojen bombası denemesi için başlattığı çalışmalar iptal edilmemişti. Beria'nın tutukluluğu devam ederken hazırlıklar sürecek ve deneme Ağustos ayında gerçekleşecekti.

Beria'ya yönelik önemli suçlamalardan biri de, 1919'da İç Savaş devam ederken Azeri milliyetçilerinin ajanı olduğuydu. Bolşevik karşıtlarının ajanı olduğu dönemde, Bakü'de faaliyet yürüten İngiliz istihbaratıyla gizli ilişkiler kurduğu ve gizli ajan olarak Bolşeviklerin içine sızmak amacıyla İngilizler tarafından görevlendirildiği iddia ediliyordu. İddianamede Beria'nın İç Savaş sırasında Kafkasya'daki ihanetlerine tanık olmuş kim varsa ortadan kaldırdığı, bununla da kalınmayıp saygıdeğer bir Bolşevik olan, Lenin ve Stalin'in yakın dostu Gürcü kahraman Sergo Orjonikidze'nin anısına hakaret ettiği ifade ediliyordu. Ellili yıllardan 1991'deki darbe girişimine kadar, Kruşçev'den Gorbaçov'a tüm liderler, Orjonikidze'nin 1930'lardaki tasfiyelere şiddetle karşı çıktığı için Stalin ve Beria'nın gazabına uğradığını iddia etti. Arşivlerdeki gizli belgeler ise daha farklı bir hikâye anlatıyor. Beria'nın baş sekreteri Mamulov'a göre, Orjonikidze'nin kendi el yazısıyla yazıp Parti Denetleme Komisyonu'na gönderdiği özet, Beria'nın Azeri milliyetçilerinin arasında çalışarak onların istihbarat teşkilatına sızmak amacıyla Komünist Parti tarafından görevlendirildiğini ortaya koyuyor. Beria'nın bu dönemki faaliyetlerinin 1918-1920 yıllarında Bakü'deki Bolşevik yeraltı şebekesi için özel bir önemi vardı. Bu belge Beria'nın Başkanlık Arşivleri'ndeki dosyasında yer alıyor. Bu dosyada ayrıca Orjonikidze'nin Stalin'le yaşadığı kişisel çatışmaları anlatan belgeler bulunuyor. Orjonikidze'nin mağdur olmuş bireyler adına müdahalede bulunmakla birlikte, temelde tasfiyelere karşı olduğunu gösteren bir kanıt yok.

Beria davasıyla ilgili toplanan Merkez Komitesi genel kurulunun toplantı tutanakları, Ocak 1991'de beklenmedik şekilde komitenin haber bülteni *Izvestiya SBKP MK*'da yayımlandı. Molotov, Malenkov, Kruşçev ve Mikoyan gibi isimlerin toplantıda yaptığı konuşmalar Beria'ya yönelik suçlamaların sadece liderlik içindeki entrikaları temel aldığını ortaya koyuyor. Suçlamalar bizzat Prezidyum üyelerinin çıkardığı söylentilerden kaynaklanıyor. Tutanaklar somut bir delil içermiyor. Sadece "Düşündüm ki," ya da "Ona başından beri güvenmemiştim," gibi muğlâk ifadelere rastlıyoruz.

Beria'nın tutuklanmasıyla birlikte, Malenkov Haziran sonu ya da Temmuz başı gibi, SBKP Merkez Komitesi sekreteri Nikolay Şatalin'i

güvenlikten sorumlu içişleri bakanı birinci yardımcılığına getirdi. İktidar oyunlarıyla değil uzmanlık gerektiren ciddi bir operasyonla ilgilendiğimi göstermek adına, stratejik Amerikan üslerine yönelik çalışmalarımın kapsamı hakkında ona bir rapor sundum ve emirlerine hazır olduğumu ifade ettim. NATO'nun teyakkuz haliyle ilgili olarak daha fazla araştırmaya onay vermesini istediğimde, "Burada bir şeyler hakkında hüküm vermek için bulunmuyorum. Hiçbir belge ya da kararı imzalamayacağım." diye yanıt verdi. Yazılı raporumu tek söz söylemeden iade etti.

Beria'nın tutuklandığının açıklanması ve Merkez Komitesi tarafından halk düşmanı olarak partiden ihraç edildiğinin resmen ilan edilmesiyle birlikte, MVD liderliği toplantıya çağrıldı. Malenkov ve Şatalin'in Beria'nın tutuklanmasıyla ilgili yaptıkları açıklamalar, salondaki bütün güvenlik uzmanlarına acemice ve çocukça geldi. Toplantıya katılanlar Şatalin'in açıklamalarını ses çıkarmadan dinliyordu. Merkez Komitesi Prezidyumu, Beria'yla ilgili olarak kasten yanlış karar ve emirlere imza atıyordu. Ne parti ne de ülke tarihinde eşi görülmemiş bir durumdu bu. Daha önce hiçbir lider böyle bir işe bulaştığını ya da bu tür oyunlara göz yumabileceğini kabul etmemişti. Amacı ne olursa olsun, liderliğin parti aktivistlerini yanıltmak için hiçbir zaman yanlış bir emir geçirmeyeceğine herkesin güveni tamdı. Stalin zamanında durumun farklı olduğunu düşünecek kadar saftım; hepimiz bu düzeyde resmî bir yanlışın mümkün olmadığını düşünüyorduk. Konuşmasına devam eden Şatalin, Merkez Komitesi liderliği ve Yoldaş Malenkov'un gerçek savaş kahramanlarıyla –tutuklama sürecine destek olan Mareşal Jukov, General A. Batitski ve General Kirill Moskalenko'ya atfen– birlikte bir kahramanlık örneği sergilediğini söylüyordu. "Böylesi bir hainin tutuklanması kolay olmadı." demişti. Eytingon, Raikhman ve ben yan yana oturuyor ve birbirimize olan biteni anladığımızı ifade eden bakışlar fırlatıyorduk. Beria'nın komplo kurmadığını anlamıştık; asıl komplo, liderlik içinde Beria'ya karşı dönüyordu.

Şatalin'in konuşmasının ardından, karşı istihbarat şef yardımcısı Pitovranov ve personelden sorumlu bakan yardımcısı General A. Obruçkinov söz alarak Raikhman, Eytingon ve beni güvenilmez olmakla suçladılar. Bu isimlerle aramızda bir düşmanlık yoktu; yalnızca kendilerine söyleneni yapıyorlardı. Pitovranov, etrafımı Eytingon gibi rezillerin ve daha önce tutuklanan ya da istihbarat servisinden tasfiye edilen Serebriyanski ve Vasilevski gibi şüphelilerin sardığını söyleyerek bana saldırıyordu. Bu suçlamalara karşılık vermek istedimse de,

Kruglov'un yardımcısı sıfatıyla toplantıyı yöneten Serov konuşmama mani oldu.

Pitovranov o gün Kruglov'un Kremlin'deki genel kurul toplantısında söylediklerini harfi harfine tekrarlamaktan başka bir şey yapmamıştı. Bunu ancak 1991'de öğrenecektim. Serov'un aksine, Kruglov Beria'ya karşı kurulan komploda kilit bir rol oynamıyordu. Kendisi adına o kadar endişeleniyordu ki bu olağanüstü süreçte yarı kilosunu kaybetmişti. Bu toplantı sinirlerimi alt üst etse de, bakanlıkta işlerin kısa sürede yoluna gireceğine dair ümidimi kaybetmemiştim.

Şatalin, karşı istihbarat şube şeflerinden Albay Potapov'un siyasi basiretsizliğinden ve yetersizliğinden dem vuruyordu. Potapov, Beria tutuklanmadan kısa süre önce muhbirleriyle görüşerek Beria'nın dehası ve dirayetini övmüştü. Şatalin, Yabancı Diller Enstitüsü'nden bir muhbirin –Oleg Troyanovski– mektubundan alıntı yapıyordu.[5] Malenkov "Bu adam burada mı?" diye sorunca Potapov sapsarı kesildi. Yerinden kalktı, ancak kendinde konuşacak gücü bulamadı. Serov araya girerek parti karşıtı böylesi beyanlarda bulunan sorumsuzların gizli parti toplantılarına alınmaması gerektiğini söyledi. Potapov'u toplantı salonundan çıkardılar. Neyse ki, kovuşturmaya uğrayacak kadar rütbeli biri değildi ve partiden kınama alarak azledildi.

Toplantının ardından her gün düzenli olarak işe gitmeye devam ettim, ancak elle tutulur hiçbir şey yapmıyordum. Günlüğüme aldığım notlar bu toplantının 15 Temmuz'da gerçekleştiğini ve 5 Ağustos'ta Kruglov'un ofisine çağrıldığımı gösteriyor. Kruglov odasına gittiğimde, savaş yıllarında ajanlık faaliyetlerini yönettiğim Bulgaristan'ın Moskova büyükelçisi İvan Stamenov'un ajan dosyasını getirmemi istemişti. Hiçbir açıklama yapmadan bu dosyayı Instantsiya'ya (en üst otorite, Kremlin'in kod adı) götürürken kendisine eşlik etmemi istedi. Askerî üniformalarımız içinde Spassky kapısından geçerek sağımızda yer alan Bakanlar Kurulu binasına yöneldik. Kendimi, Şubat 1953'te Stalin'le son kez karşılaştığım koridorda buldum. Bu sefer çok daha farklı karşılanmıştım. Kruglov ve ben olağanüstü bir durumla karşılaşacağımızı anlamıştık. Malenkov'un baş sekreteri bizi içeri çağırmak yerine Stalin'in yaptığı gibi Kruglov'a kabul salonunda beklemesini emretmiş, benden elimdeki dosyayla birlikte tek başıma Stalin'in eski odasına girmemi istemişti.

---

5. Kruşçev'in Japonya büyükelçiliği ve Birleşmiş Milletler temsilciliği yapan kişisel tercümanı Troyanovski, Beria'ya övgüler düzdüğünü söyleyerek istihbaratçısı Potapov'u Malenkov'a ihbar etti ve Potapov gibi provokatörler hakkında güvenlik servisinde kapsamlı bir soruşturma talep etti.

İçeri girdiğimde Kruşçev, Molotov, Malenkov, Bulganin ve Voroşilov'u masanın etrafında oturur buldum. Başbakan Malenkov liderlikteki en üst mevkie sahip isim olarak addedilse de, beni karşılayan ve oturmamı isteyen Kruşçev oldu. Adet olduğu üzere birine önce Yoldaş diye seslenir, sonra ismini söylerdiniz. Ancak Kruşçev "İyi günler, Yoldaş General. Taze çıkmış bir general gibisiniz. Oturun." demişti.

Kruşçev resmî bir üslupla sözlerine devam etti: "Yoldaş Sudoplatov, ihanet faaliyetleri yüzünden Beria'yı tutukladığımızı biliyorsunuz. Onunla yıllardır birlikte çalıştınız. Beria şimdi bizimle konuşmak istediğini yazıyor. Ancak biz onunla konuşmak istemiyoruz. Sizi Beria'nın bazı komplo faaliyetlerini açıklığa kavuşturmak için çağırdık. Bize dürüstçe yanıt vermenizi bekliyoruz."

Bir süre duraksadıktan sonra şunu söyledim: "Parti liderliğine gerçekleri anlatmak vazifemdir." Beria'nın halk düşmanı olarak suçlanması karşısında duyduğum şaşkınlığı ifade ettikten sonra, "Bu konuda öngörülü olamadım, onun hükümete karşı komplo kurduğunu ilk olarak resmî duyurudan öğrendim." diye devam ettim. Sonra sözü Malenkov aldı. Beria'nın savaş patlak verdikten hemen sonra bölgesel imtiyazlara dayalı barış görüşmeleri başlatmak üzere Hitler'le gizlice ilişkiye geçmeye çalıştığını söyleyerek, bu süreçte onunla ne tür bir işbirliği içinde olduğumu soruyordu.

Savaşın başlamasının ardından, tecrübeli ajanlarımızdan Stamenov'la görüşmek üzere 25 Ocak'ta Beria tarafından çağrıldığımı söyledim. Almanlarla bölgesel imtiyazlara dayalı bir barışın mümkün olduğu yönünde, Moskova'daki diplomat heyeti arasında dezenformasyon yaymak amacıyla Stamenov'dan yararlanacaktım. Beria'nın Stamenov'la görüşmeyi planladığını, ancak Molotov'un buna engel olduğunu ifade ettim. Stamenov Bulgar çarını etkilemek için "üst düzey bir kaynak"tan aldığı bu söylentileri kendi girişimiyle yaymak durumundaydı. Dosyasına konulmuş yazılı bir emir yoktu. Molotov'un onayıyla, Stamenov'un karısına, Bilimler Akademisi Biyokimya Enstitüsü'nde bir iş ayarlamıştım. Bu operasyondan hiçbir sonuç alınamamıştı. Stamenov'un bütün şifrelerine ve diplomatik postasına erişim imkânı bulunan dinleme servisimiz, bu söylentilere dair Sofya'ya ulaşmış bir mesaj tespit edemedi. Dezenformasyon operasyonunu yarıda kesilmişti.

Malenkov sözümü keserek derhal bir açıklama notu yazmamı istedi. Bunun üzerine, odadan çıkarak bekleme salonunda yazılı bir ifade hazırlamam emredildi. Kruglov bu arada içeri çağrılmıştı.

Malenkov'un sekreterine yazılı ifademi tamamladığımı söyledim ve tekrar içeri alındım.

Beria'nın bu mevzuuyla ilgili şöyle bir beyanı vardı: "Stalin'den aldığım emir uyarınca, Stamenov üzerinden bize zaman kazandıracak koşulları yaratmamız gerekiyordu. Bu süre, Sovyet hükümetinin manevra yaparak birlikleri toplaması için yeterli olacaktı. Operasyonun amacı, Alman taarruzunu ve faşist Alman birliklerinin daha fazla ilerlemesini engellemek ümidiyle dezenformasyon çalışması yürütmekti."[6]

Kruşçev tek sayfalık açıklamamı yüksek sesle okumaya başladı. Molotov sessizliğini korurken, Kruşçev toplantının kontrolünü tekrar ele aldı ve savaştan sonra Abakumov ve Beria'nın emrinde yürüttüğüm çalışmaların içeriğinden bahsetmemi istedi. Bu noktada sanırım ölümcül bir hata yaptım. Ana hatlarıyla NATO üslerini hedef alan operasyonlardan bahsettim. Kruşçev ardından işlenen cinayetler hakkında bir rapor vermemi istedi. Konovalets ve Troçki suikastına değindikten sonra, savaş yıllarında Minsk ve Berlin'de gerçekleştirilen özel operasyonlardan bahsettim. Savaş sonrası döneme ait dört olaya –Oggins, Samet, Romzha ve Şumski– ve bu eylemleri gerçekleştirenlere değindim. Bu eylemlerin sadece Stalin değil Molotov, Kruşçev ve Bulganin'in onayı ve bilgisiyle gerçekleştiğini söyledim. Kruşçev Prezidyum'a hitaben, çoğu durumda ilk adımın Stalin ve yabancı yoldaşlarımızca atıldığını söyleyerek beni düzeltmişti. Odada bir dakikalık garip bir sessizlik oldu. Bulganin, bu eylemlerin sosyalizmin ezeli düşmanlarına karşı düzenlendiğini söyleyerek beklenmedik bir şekilde yardımıma koştu. Kruşçev görüşmeye son verirken bana hitaben şunları söyleyecekti: "Parti size karşı hiçbir düşmanlık beslemiyor. Biz size güveniyoruz. İşinize devam edin. Sovyetler Birliği liderliğini küstahça aşağılayan, Batı Avrupa'daki Ukrayna faşist hareketine bağlı Bandera liderliğini ortadan kaldırmak için, sizden yakın zamanda bir plan hazırlamanızı isteyeceğiz."

Kruşçev benimle işinin bittiğini işaret edince, Kruglov baş işaretiyle odadan çıkmamı ve kendisini kabul salonunda beklememi istedi. Bir buçuk saatlik endişeli bir bekleyişti bu. Kruşçev'in verdiği güvencelerin tek kelimesine bile inanmamıştım. Malenkov'un hasmane tavırları ve Molotov'un suskunluğu hayra alamet değildi. Stamenov'un ajan dosyası (kod adı Sezar'dı, çünkü Stamenov Bulgaristan Büyükelçiliği'nin

6. P. A. Sudoplatov bu ifadelerin Beria'nın dava dosyasında yer aldığını Stolyarov'dan öğreniyor. Bkz. Beria Aleyhine Açılan Ceza Davası, cilt 6, ss. 230,231.

üçüncü sekreteriyken 1934'te Roma'da servise katılmıştı) bana geri verilmemiş ve Merkez Komitesi Prezidyumu'nda kalmıştı. Konuşurken bir taraftan da dosyanın sayfalarını karıştıran Molotov ve Bulganin'i izliyordum.

Derin bir endişe içindeydim. Kruglov'un toplantıdan tutuklanma emrimle çıkması gayet muhtemeldi. Kruglov odadan çıktıktan sonra kendisini takip etmemi işaret etmişti. Arabadayken yurt içi ve dışında Beria, Abakumov ve İgnatyev'in emriyle gerçekleştirilmiş ve iptal edilmiş bilgim dâhilindeki tüm cinayetlere dair el yazımla bir rapor hazırlamamı istedi.

Ofisime geldiğimde, bu emir doğrultusunda bildiğim bütün özel görevlerin bir listesini çıkardım ve bu kâğıdı Dokuzuncu Daire için çalışan parti sekreteri Albay Lev Studnikov'a gösterdim. Raporumda sadece şahsen bildiğim ve bir şekilde parçası olduğum olayların listesini sunduğumu vurguladım. Studnikov'dan bu yazıyı Kruglov'un sekreterliğine götürmesini istedim. Belgeyi benim dışımda birinin görmesini istiyordum, çünkü o zamanlar bakanlıkta Beria'nın azmettirdiği gizli kitlesel cinayetlerden benim dairemin sorumlu olduğu yönünde bir söylenti dolaşıyordu.

Kruglov'un sekreteri mühürlü raporumun Studnikov tarafından sekreterliğe teslim edildiğini doğruladıktan sonra, Emma'ya akıl danışmak üzere daçama doğru yola çıktım. İyimser olmaya çalışsak da, Emma haklı olarak en kötü ihtimalin yeni liderlik tarafından Beria'nın suç ortağı olarak görülmem olacağını düşünüyordu.

Birkaç gün sonra küçük kardeşim Konstantin'den bir haber aldım. Adım Beria, Kobulov ve Mayronovski'nin soruşturma tutanaklarında geçmeye başlamıştı. Başsavcı Rudenko, Kremlin'e bağlı direkt hat – Kremlovka– üzerinden telefon açmıştı. "Bilginiz dâhilindeki bazı olaylara açıklık getirmek için" ofise gelmelisiniz, diyordu. Puşkin Caddesi numara 15'teki gösterişli savcılık binasına gitmeden önce intiharı düşünmeyeceğime ve sonuna kadar mücadele edeceğime dair kendime söz verdim. Beria'yla hiçbir şekilde suç ortaklığı yapmadığım gibi onun yakın çevresinde dahi yer almıyordum.

Rudenko'nun ofisine vardığımda, Sovyetler Birliği Kahramanı ordu generali İvan Maslennikov'un odadan çıktığını gördüm. Başımızla birbirimizi selamladık. Suratının asık olduğunu fark etmiştim. İçişleri bakanı birinci yardımcısı olarak çalıştığı dönemde bakanlığa bağlı birliklere komuta etmiş ve savaşta cephe komutanı olarak Sovyetler Birliği Kahramanı madalyası almıştı. Ona her zaman önemli biri gözüyle bakardım. Savaştan sonra imzaladığı ilk emir, savaşta

ölen çekistlerin çocuklarının askerî okullara sınavsız kabulünü öngörüyordu.

Rudenko'nun ofisinde askerî mahkemeden Albay Çarigradski vardı. Tek bir söz söylemeden Rudenko'nun sorularını ve bunlara verdiğim cevapları kayda geçiriyordu. Rudenko açıklamalarımı resmiyete dökerek Beria'nın dava dosyasına eklemek için Merkez Komitesi'nden talimat aldığını söylüyordu. Stamenov olayını anlatırken, Stalin ve Molotov'un isimlerine atıfta bulunduğum kısımların ifadeden çıkarılmasına bilhassa önem veriyordu. Bunun yerine, sadece Beria'nın verdiği emir ve talimatlara ve Beria'yla ilgili olarak en üst otoriteden gelen emirlere değinmem gerektiğini söylemişti. İtiraz etmedim, çünkü parti kurallarından haberdar olan herkes bunun standart bir prosedür olduğunu bilirdi. Bakana sunduğum bildirilerde Yoldaş Kruşçev ya da Malenkov'un talimatıyla bazı önerilerde bulunduğumu yazmayacaktım. Burada kural, alınan şu ya da bu önlemin en üst otorite (Rus belgelerinde Instantsiya diye geçer) tarafından uygun görüldüğünü ifade etmekti.

En başından beri Rudenko'nun soru sorma tarzından hoşlanmamıştım. "Hitler'le gizli barış görüşmelerine başlamak üzere suç emrini Beria'dan ne zaman aldın?" demişti. Bu üsluba itiraz ederek, Yoldaş Malenkov ve Kruşçev'in beni sorgularken ve açıklamalarımı dinlerken "suç emri" gibi bir ifade kullanmadıklarını belirttim. Beria'nın işlediği iddia edilen suçları ancak resmen duyurulunca öğrendim. Bir operasyon subayı olarak, hükümetin güvenlik servisinin başına getirdiği adamın maskesi düşürülmüş bir suçlu olabileceğini aklım almıyordu.

Rudenko, sonuç itibarıyla, yaptığımız toplantının tutanaklarından memnun değildi. Nezaketini korumasına karşın, beni parti ve hükümetin baş düşmanlarından birini ifşa etmede fazla resmî ve bürokratik davranmakla suçluyordu. Karamsar bir ruh hali içinde Lubyanka'ya doğru yürürken, toplantıyı yeniden yaşıyor ve ne getirebileceğini kavramaya çalışıyordum. İyi şeyler düşünemiyordum ve haksız da sayılmazdım. Masama döner dönmez kaygı verici gelişmelerle yüzleşecektim.

Birinci Genel Direktörlük'ün başına getirilen Aleksandr Panyuşkin kendine çok güvenen ancak pasif bir bürokrattı. 1950'lerin başında önce Çin'de sonra da Washington'da büyükelçilik ve rezidentlik yapmış, ancak bu deneyimine karşın istihbarat operasyonlarında hiçbir yeterlilik gösterememişti.

İvan Serov bana bu atamadan bahsettiğinde, birinci bakan yardımcısının ofisindeydim. Serov Dokuzuncu Daire'nin artık bağımsız ol-

mayacağını, Panyuşkin'in emrindeki Birinci Genel Direktörlük'e bağlanacağını söylüyordu. Kruşçev görevime eskisi gibi devam edeceğim yönünde güvence verse de, olaylar hiç de bu yönde gelişmiyordu. Panyuşkin ve Serov dairenin operasyon planları hakkında benden mümkün olduğunca çok şey öğrenmek istiyordu. Hâlâ direktörlüğün şef yardımcılarından biri olduğumu ifade ediyorlardı, ancak beklenmedik bir şekilde izne ayrılıp bakanlığa bağlı bir sanatoryumda istirahata çekilmek isteyebileceğimi söylediler. Aynı fikirde olduğumu, ancak yeni öğretim yılı başlamak üzere olduğu için çocuklarımı okula yerleştirdikten sonra gidebileceğimi söyleyerek görevden çekildim.

İzin meselesi üzerine düşünürken birden aklıma Lubyanka dışında sessiz sedasız tutuklanabileceğim geldi. Yedinci kattaki ofisime geldiğimde, Maslennikov'un daha bir saat önce çalışma odasında kendini vurduğunu duydum. Bu haber üzerine neye uğradığımı şaşırdım. Sonradan, MVD birliklerini Moskova'ya taşımak için Beria'dan emir aldığı gerekçesiyle sorguya alındığını öğrendim. Maslennikov'un hükümet liderlerini tutuklatmak üzere birlikleri kullanmak isteyen Beria'yla birlikte hareket ettiği iddia edilmişti. Aslında ortada böyle bir plan bulunmuyordu, ancak Maslennikov hapis ve işkenceyle yüz yüze gelmektense intihar etmeyi yeğlemişti. Onun için onurunu korumanın tek yolu buydu.

Bu arada Eytingon, Elizabeth ve Vassili Zarubin, Serebriyanski, Afanasyev, Vasilevski ve Sam Semyonov ücretsiz açığa alınmışlardı. Eytingon ve Serebriyanski daha sonra tutuklandılar. Diğerleriyse daha kırklı yaşlarda, değilse ellilerinin başında emekli olmaya zorlandılar. Nükleer casusluk alanında bir kahraman olan Semyonov emekli bile edilmeden görevden azledildi. Zoya Ribkina, ben tutuklandıktan altı ay sonra tasfiye edilecekti. Daha sonra Sibirya Gulag'ında görevli ajanların başına geçti. Emekliliğini 1955 yılında istihbarat servisinden değil, polis teşkilatından aldı. Son görüşmemizde ne Serov ne de ben bu isimlerden söz açmamıştık.

Durum gerçekten vahimdi. Emma evdeki silahlara ulaşamamam için elinden geleni yapmıştı. Tutuklanmamak ve ailemi Sibirya sürgününden korumak adına hayatıma son vermeme müsaade etmeyecekti. Beria'ya yönelik suçlamalar resmî olarak açıklandıktan bir hafta sonra, Serov tarafından görevden alınan Raikhman'la evimizde bir görüşme yaptık. Raikhman, Bolşoy'un önemli balerinlerinden Olga Lepişinskaya'yla evliydi. Lepişinskaya Kruşçev'e yakın isimlerle ilişki içindeydi ve bu tasfiyenin Beria'yla birlikte tutuklananlarla sınırlı kalacağını ve orta düzey bürokratları kapsamayacağını söyleyerek ko-

casını teskin etmeye çalışıyordu. Eytingon'la birlikte emekli olmaya zorlanacağını düşünen Raikhman, bu süreci bu kadarla atlatacağına emindi. İkimiz de öyle olmasını umuyorduk, çünkü hiçbir zaman Beria'yla yakın ilişki içinde olmamıştık. Üstelik Beria'yla yakın çalışma yürütmüş Kruglov ve Serov gibi isimler konumlarını korumayı başarmıştı. Ne var ki, olaylar Raikhman'ın yanıldığını ortaya koyacaktı.

Birkaç gün sonra, 21 Ağustos'ta (hatırladığım kadarıyla bir Cuma günüydü) sezgilerim işlerin kötüye gittiğini söylemeye başladı. Görevli bakanlık sekreterinden bir telefon aldım. Bana bazı küçük meseleleri açıklığa kavuşturmak adına Eytingon'u ofisime çağırmayı düşünüp düşünmediğimi soruyordu. Bir yarbayın yetkisini çok aşan bir konu hakkında soruşturmaya girişmesi beni tedirgin etmişti. Eytingon beni arayarak, bakanlığın personel dairesine çağrıldığını, ancak ülseri nüksedince evden çıkamadığını söyledi. Neden çağrıldığı hakkında bir fikrim olmadığını söyledim. Bir saat sonra, Studnikov'dan günlük rapor aldığım sırada, sekreterim Binbaşı Pavel Buyçkov gelerek üç kişinin bakanlıktan aldıkları çok gizli bir talimat üzerine benimle görüşmek istediğini söyleyecekti. Studnikov'a dışarı çıkmasını söyledim. Bu esnada Buyçkov ziyaretçileri içeri almıştı.

İçeri giren üç isimden biri büyük davalarda tutuklama ve gözaltı işlemlerini yürüten dairenin yardımcı şefi Albay Mihail Gordeyev'di. Politbüro üyesi Voznesenski, Merkez Komitesi sekreteri Aleksey Kuznetsov ve havacılık endüstrisi bakanı Şakurin gibi birçok ismi o tutuklamıştı. Tevkif edilmem için gerekli formaliteleri tamamlayıp tamamlamadıklarını sordum. Gordeyev Kruglov'un emirlerini uyguladığını ve tutuklama emrinin Serov tarafından imzalandığını söyleyerek bunu onayladı. Emrimdeki personeli telaşa düşürmemek için, kabul odasından geçmek yerine arka kapıdan çıkmayı önerdim.[7] Büyük bir kural ihlali olmasına karşın, ricamı kabul ettiler. Ofisimin aranması ve bu işlem sırasında odada hazır bulunmam konusunda bir tutanak imzalamam gerekiyordu. O an büyük telaşa kapıldığımı söylemeliyim. Hapishane hücresine doğru giderken Lubyanka merdivenlerinde neler yaşandığını şu an hatırlayamıyorum. Formaliteler atlanmış, bir sicil kartı doldurduktan sonra 8 numaralı mahkûm olarak hücreye kapatılmıştım.

---

7. P. A. Sudoplatov, John Barron'ın *KGB: The Secret Work of Soviet Secret Agents* (New York: Bantam Books, 1974) adlı kitabında tutuklamayı anlatırken, "elime bir mektup uzatıldığı ve mektubu almak üzere olduğum sırada iki subayın kollarımı yakalayarak arkama çevirdikleri ve sonra beni Vladimir hapishanesine kadar sürükledikleri yönünde yanlış bir iddiada bulunuyor" demişti.

Tüm bunlar öğle yemeğinden önce gerçekleşmişti. Kısa süre sonra bana çorba getirdiler, ancak bir yudum bile içemedim. Korkunç bir baş ağrım vardı, ancak haplarım ceketimin cebindeydi. Üzerimde silah olup olmadığına bile bakmamışlardı. Kendimi zorlayarak çorbayla birlikte ağrı kesicileri yutmaya ve kafamı toplamaya çalıştım. Bir süre sonra hücre kapısı açıldı ve iki gardiyan beni paldır küldür idari bloğa götürdüler. Orada üzerimi aradılar. Kravatım, ilaçlarım ve not defterlerim dâhil tüm şahsi eşyamı aldılar. Gardiyanlardan biri, on beş yıl önce Belçika'dan alınan İsviçre yapımı kol saatimi çıkararak ceketimin mendil cebine koydu. Beni cezaevi aracına bindirirken son anda saati cebimden kapacaktı. Bu küçük hırsızlık çekist ideallerimden geriye kalanları da alıp götürecekti. Ortadan kaldırılacağımı anlamaya başlasam da, güvenlik servisinde böyle bir şeyin yaşanmış olması zihnimi meşgul ediyordu. Ardından saatimin kaybolmasından yararlanabilir miyim diye düşünmeye başladım.

Götürüldüğüm Butirka hapishanesinde üzerimi tekrar aradılar ve beni tek kişilik olağan tecrit hücrelerinden birine kapattılar. Burası, gençken birkaç ayımı geçirdiğim Finlandiya hapishanesinden farklı değildi. İlk sorguma o gece çıktım. Sorguyu Rudenko ve Hâkim Albay Çarigradski yönetiyordu. Albay her zamanki gibi not almayı sürdürmüştü. Girizgâh yapmaya gerek yoktu. Rudenko, gayet net bir dille, iktidarı ele geçirme girişiminde aktif olarak Beria'nın yanında yer aldığım için tutuklandığımı söyledi. Onun için çalışan en güvenilir adamlardan biriydim. Sovyet hükümetine karşı dış güçlerle gizli anlaşmalar yapan Beria'nın suç ortağı olduğum iddia ediliyordu. Aynı zamanda, Beria'nın hükümete ve ona düşman kesilenlere karşı planladığı terör eylemlerini örgütlemekle suçlanıyordum.

Hapishanede yürüttükleri acımasız uygulamalara sert bir biçimde itiraz ederek karşılık verdim. Bunlar sorguyu yürütenlerin duymak isteyeceği türden sözler değildi. Benden alınan özel eşyanın listesini vermediklerini, böyle bir kâğıt imzalamadığımı söyledim. Ofisim ben içerde değilken aranmıştı ve bunun gibi açık kural ihlalleri beklenece-ği üzere saatimin çalınmasıyla sonuçlanmıştı.

Sorgu odasına bir an sessizlik çöktü. Bana kuşku dolu gözlerle bakmaya başladılar. Rudenko emrindekilere bu olanlar hakkında bir açıklama yapmaları için talimat vereceğini söyledi. Şaşkınlığı henüz geçmemişken daha da ileri giderek sorgunun kurallara aykırı şekilde gece yapılmasına kesin bir dille itiraz ettim. O noktada sözümü keserek şunları söyledi: "Masum Sovyet vatandaşlarını öldüren, hükümeti devirme planları yapan, NKVD'nin faaliyetlerinde hiçbir formalite

gözetmeyen baş suçluların sorgusu esnasında kuralları dert etmemin bir lüzumu yok. Beria, sen ve sizin grubunuz aynı şekilde muamele görecekler."

Yeltsin'in arşiv danışmanı General Dmitri Volkogonov, bu ilk sorgumun tutanaklarını kırk yıl sonra oğlum Anatoli'ye gösterecekti. Rudenko bu tutanakları, 22 Ağustos 1953'te, sabah alelacele Malenkov'a göndermişti.[8] Belgede itirazlarımdan bahsedilmiyordu, ancak hiçbir suçlamayı kabul etmediğim ifade ediliyordu. Beria'ya yönelik ihanet suçlamasından resmî açıklamalardan sonra haberim olduğunu ve İçişleri Bakanlığı'nda herhangi bir komplo planlandığına dair bir şey duymadığımı söylemiştim. Tutanakta bu beyanıma atıfta bulunulmuştu.

Rudenko, övgüye değer bir şekilde, tutanakları yorum eklemeden olduğu haliyle Malenkov'a göndermişti. Hiçbir tahrifat yapılmamış ya da uydurma itiraflara yer verilmemişti. Bu tür oyunlara daha zaman gelmemişti. Nöbetçi subay ertesi sabah özel eşyamın bir listesiyle hücreme geldi ve kâğıdı imzalamamı istedi. Listeye saatimi de yazmışlardı. Nöbetçi saatin bulunduğunu söylüyordu. Öğle yemeğinden sonra sorguya Rudenko ve Çarigradski ile devam ettik. Rudenko ilk önce nazik bir dille hayat hikâyemi anlatmamı istedi. NKVD merkez ofisine atandığı 1938'den önce Beria'yla hiç ilişkimin olmadığını vurguladım.

Rudenko daha sonra Beria aleyhine tanıklık etmemi teklif etti. Önüme oldukça uzun bir itiraf listesi koydu. Stamenov aracılığıyla Hitler'le gizli bir anlaşma yapmak üzere planlar yapıldığı, Winston Churchill'le gizli ilişkiler kurmak üzere "İngiliz casusu Maiski"nin kullanıldığı ve Sovyet liderlerini zehirlemek için komplo kurulduğu gibi bir dizi iddia ortaya atmıştı. Rudenko sözlerini bitirirken, "Partiye karşı görevin bu planları ortaya çıkarmaktır." diyecekti.

"Bu korkunç suçlardan haberim yoktu," diye yanıt verdim. Rudenko'ya, Stamenov'la yaptığım görüşmeler sırasında aramızda Hitler'le gizli bir anlaşma yapılması gibi bir tartışmanın geçmediğini, bunu daha önce Yoldaş Kruşçev ve Prezidyum'a da anlattığımı söyledim. Maiski'yle son kez 1946'da konuşmuş ve tutukluğu sırasında da hiç irtibata geçmemiştim. İngiliz masasının Maiski'nin ilişkileri hakkında hazırladığı pusula rutin bir istihbarat çalışmasıydı ve benimle birlikte diğer büro şeflerine de gönderilmişti.

Terör planlarıyla ilgime gelirsek, böyle bir suçlamayla karşılaşacağım aklımın ucundan bile geçmemişti. Bilakis, otuz yıllık kariyerim

8. P. A. Sudoplatov, 207/22 Ağustos sorgu numaralı bu belgeyi teşhis etti. Belgenin orijinal olduğu Hâkim Binbaşı Yuryeva tarafından da doğrulandı.

boyunca Sovyet halkı ve hükümetini Sovyet rejiminin ezeli düşmanlarına karşı hayatım pahasına korumuştum.

Rudenko cevap vermeye çalıştığım esnada sözümü keserek, Malenkov ve Stalin'in Kerenski gibi Sovyet düşmanlarının icabına bakılması için verdikleri emirleri yerine getirmediğimi iddia etti. Batı sempatizanı olduğunun anlaşılacağından korkan Beria'nın ihanetlerine bir yenisini daha ekleyerek, hükümetin Kerenski'nin Paris'teki akrabalarının kaçırılarak Moskova'ya getirilmesi yönündeki emrini iptal ettiğini söyledi. Rudenko ihtar dolu bir dille şunları söylemişti: "Yıllar evvel Eytingon'la birlikte yurt dışında yaptığın yararlı işlerin seni kurtaracağını sanma. Parti ve hükümet tarafından Beria'nın suçlarını ortaya çıkarmak için sana işbirliği teklif etmekle görevlendirildim. Sana bizimle yapacağın işbirliğinin akıbetin hakkında karar verilirken göz önüne alınacağını söylenmekle yetkiliyim. Şu anda, Beria'nın komplo ekibinin tutuklu elli üyesi içindeki sekiz numaralı mahkûmsun. İşbirliği yapmazsan, seni de aileni de ezeriz."

Son on beş yıldaki tasfiyeler ve göstermelik duruşmalar sırasında Rudenko'nun kullandığı yöntemler hakkında çok şey duymuştum. Atom projesi sırasında Beria'nın yardımcılığını yürüten Vannikov, 1941'de Stalin'in emriyle tutuklanarak haksız yere sabotajla suçlandığı zaman, benzer sorgu yöntemleriyle karşılaştığını söylemişti. Vannikov, partiyle işbirliği bahanesiyle sabotaj planının parçası olduğunu kabul edene kadar işkenceye uğramıştı. İnfaz edilen ya da hapse atılan istihbarat subaylarının 1941'de gözden geçirdiğim dosyalarından verilen hükme rağmen, birinin tarih karşısındaki suçsuzluğunu ancak şüpheli eylemlerle ilgisini reddederek koruyabileceğini anlamıştım. Ancak kendimi ve ailemi korumak için bu komplonun varlığından şüphe duyduğumu söyleyemezdim. Bu nedenle, bildiklerim ışığında işbirliğine hazır olduğumu, ancak bir komplodan ya da Beria'nın emriyle işlenmiş başka somut suçlardan haberdar olmadığımı söyledim. Önde gelen Gürcü göçmenlerinin Paris'te kaçırılması planı Beria'nın emriyle iptal edilmemiş, talimat doğrudan hükümetten gelmişti. Bu emir Merkez Komitesi üyesi Kruglov'un önünde tekrarlanmış ve mesele Beria tutuklandıktan bir ay sonra yapılan Prezidyum toplantısında ele alınmadığı gibi ayrıca Kruglov'la tekrar görüşülmemişti.

Bu, Rudenko'yla yaptığım son görüşme olacaktı. Ertesi gün beni yalnız bıraktılar. Kısa süre sonra sorgulama tekrar başladı, ancak artık karşımda yalnızca Çarigradski oturuyordu. Çarigradski'nin bana yönelttiği resmî suçlamalar arasında, Hitler'le gizli bir barış imzalamak için Stamenov'la işbirliği yapmak ve Beria'nın emriyle kendisine düş-

man gördüğü isimlere ya da hükümet liderlerine suikast düzenlemek için Özel Görevler Dairesi'ni kullanmak yer alıyordu. Çarigradski ayrıca cinayetleri tespit edilemeyecek özel zehirler kullanarak işlemek istediğimizi iddia ediyor, Mayronovski'yi (yalan yere akrabam olduğunu söylüyorlardı) kullanarak Beria'nın onlarca hasmını güvenli evlerde öldürdüğümü söylüyordu.

Suçlamaların ardı arkası kesilmiyordu. İktidarı ele geçirme girişiminde Beria'yla işbirliği yaptığım ve Beria'nın 1947-1948 yıllarında Sovyetler Birliği'nden iltica planları yaptığını hükümetten sakladığım iddia ediliyordu. Beria'nın komplonun başarısız olması durumunda Murmansk'tan havalanacak bir bombardıman uçağıyla kaçmayı planladığını söylüyorlardı. Bu iddia karşısında hava kuvvetlerinin yetki sınırlarım dışında olduğunu, dolayısıyla böyle bir planın parçası olamayacağımı söyledim. Murmansk'tan kalkan uçaklarla NATO'nun hava savunma sistemine karşı yürüttüğümüz başarılı araştırma uçuşunu açıkça çarpıtmaya çalışıyorlardı. Genelkurmaya bağlı irtibat subayı Albay Zimin'le, neredeyse kırk yıl sonra, KGB hastanesinde karşılaştık. Seksenlerine gelmiş olan Zimin bu uçuşun az kalsın kariyerine mal olacağını söyleyecekti. Beria bu uçuşu başbakanın birinci yardımcısı olarak onaylamış, ancak Başbakan Malenkov'a rapor etmemişti. Savcılık bunu hükümeti devirememesi durumunda Batı'ya kaçmak için Murmansk'taki üssü kullanacağı şeklinde yorumlamıştı.

Bu "ihanet planlarını" başlatmakla suçlanan General Şitemenko, henüz kırklı yaşlarda ordudan emekli olmaya zorlandı. Kruşçev ve Malenkov üst rütbeli ordu subaylarının Beria'nın davasıyla ilişkili olarak yargılanmasını istemedikleri için, Şitemenko'nun hayatını bağışladılar. Yaklaşık on beş yıl sonra, Çekoslovakya'yı işgal planlarını hazırlaması için Brejnev tarafından tekrar göreve çağrıldı. Bu görevi başarıyla yerine getirdikten sonra dördüncü yıldızını aldı. Sorgulananlar arasında Zimin de vardı, ancak sonradan onu rahat bıraktılar.

Hakkımdaki bir diğer suçlama da, Tito'yu ortadan kaldırma planına "korkakça ve kalleşçe" engel olduğum yönündeydi. İtirazlarım ve suçlamalara karşılık verme çabalarım dikkate alınmadı.

Çarigradski, halk düşmanı oldukları gerekçesiyle tasfiye edilen Şpigelglas ve Maly gibi subayların davalarını suç delili olarak kullanarak geçmişimi kendince yeniden yazmaya başladı. Beni bu subayların suç ortağı olarak göstermeye çalışıyor ve suç delillerinden haberdar olan Beria'nın maskemi indirmek yerine beni kendi örgütüne aldığını iddia ediyordu. Bu yüzden, çalışmalarım karşılığında aldığım her ödülde Beria hükümeti ve partiyi aldatmış oluyordu. Çarigradski'ye

göre, Beria 1938'den başlayarak 1941'e kadar, NKVD'ye bağlı Soruşturma Dairesi'nin hakkımda suç delillerine ulaştığını Merkez Komitesi ve hükümetten gizlemişti.

Savaş yıllarında, Beria'nın talimatları uyarınca hükümetin şehir dışındaki konutlarına ve daçalarına gizlice mayın yerleştirmek ve parti liderlerini ortadan kaldırmak amacıyla bunları yerlerinden sökmemekle suçlandım. Savaş yıllarında Özel Görevler Dairesi personel şefi ve daha sonra Özel Amaçlı Birlik komutanı olarak yardımcılığımı yürüten Albay Mihail F. Orlov MVD'ye çağrılmıştı. Ben tutuklanırken Orlov'un görevine son vermişlerdi, ancak şimdi Minsk otoyolu yakınlarındaki hükümet konutlarını araştırmak ve liderliği havaya uçurmak üzere sözde Beria'nın emriyle yerleştirilen mayınları bulmak için, MVD ekibi ve savcılık yetkililerine yardım etmesi isteniyordu. Bir buçuk yıl süren bu araştırmanın sonunda hiçbir şey bulamadılar.

Ekim 1941'de, Moskova'da çatışmalar devam ederken, Almanların tank ilerleyişini durdurabilmek için otoyola ve yol kenarlarına mayınlar döşenmişti. Bu çalışmalar benim denetimim altında yürütülüyordu. Ancak Alman ilerleyişi durduktan sonra mayınlar ayrıntılı döşeme planına uygun olarak sıkı bir kontrol altında yerlerinden söküldü. Kruşçev ve Malenkov görünen o ki savcılığın uydurduğu ya da zorla alınmış yalan itiraflarla üretilen bu hikâyeye inanıyordu. Arama ekipleri Beria'nın kendi daçasına yakın bir yere ya da Moskova dışında MVD'ye ait güvenli bir eve sakladığı iddia edilen hazinenin de peşine düşecek, ancak hiçbir şey bulamayacaktı.

Sorgu sırasında dayak yemedim. İki ya da üç saat süren bir sorgulamadan sonra akşam yemeği yiyor, ardından tekrar sorgu odasına götürülüyordum. Bu sırada genç subaylardan oluşan bir ekip, "İtiraf ediyor musun? ... Beria'nın işlediği suçlarla ilgini kabul ediyor musun?" türü sorularla beni sabah 5:00'e kadar uyanık tutuyorlardı. Ekipler sık sık değişiyordu ve ben uyanık kalarak suçlamalara karşılık vermeye zorlanıyordum. Bu genç subayların davayla ilgili ayrıntıların peşinde olmadığı görülüyordu. Tek yaptıkları, beni uykusuz bırakmaktı.

Bu şekilde geçen bir buçuk ayın ardından vereceğim itirafların Çarigradski için pek bir önem taşımadığını anlamıştım. Ancak Bogdan Kobulov gibi mahkûmların zamana oynadıklarının farkındaydım. Çarigradski önüme Kobulov'un ifadesinden alınmış parçalar koymuştu. Bunlardan Kobulov'un casusluk ve yabancı ajanlarla çalışma yürütmek gibi ciddi meseleler hakkında konuşmaktan kaçınırken, aynı zamanda bu ajanları gözden çıkardığı anlaşılıyordu. Kobulov kendi kadrosunun "her türlü suçu işleyebilecek" şüpheli isimlerle dolu olduğunu

söylüyordu. Deneyimli bir sorgu yargıcı olan Kobulov, işbirliği yaptığı ve ilerde işe yarayabileceği yönünde bir izlenim yaratmaya çalışıyordu. Adımın infaz listesinde en başa yazılacağını anlamıştım, çünkü liderlik bana yöneltilen suçlamaları ele alırken gerçekte ne olduğuyla ilgilenmek yerine, bunları komploya kanıt olarak yorumlayacaktı.

Sorgu süreci boyunca hücremde yalnızdım. Hiçbir tanık ya da sözde suç ortağıyla karşılaşmadım, ancak kapatıldığım bölümün bu davada tutuklanan diğer önemli isimlerin hücrelerine çok da uzak olmadığını hissediyordum. Örneğin, yürüyüşünü bildiğim Merkulov'u sorgulamaya götürülürken ayak seslerinden tanımıştım. Merkukov Kafkasya ve Moskova'da Beria'ya yakın bir isimdi, ancak güvenlik bakanıyken görevden alındığı için sekiz yıldır onunla çalışmıyordu. Bunun üzerine, Rudenko'nun Beria'yla ilişkisi kalmasa bile, geçmişte onunla çalışmış olanları ortadan kaldırmak için talimat aldığını düşünmeye başladım. Merkulov'un, Stalin'in ölümünden kısa süre sonra kalp krizi geçirdiğini ve durumunun ciddi olduğunu duymuştum. Beria böyle bir işe kalkışmış olsa bile, Merkulov'un bu planda yer alması mümkün değildi.

O noktada, Sergey Şpigelglas'ın suçüstü yakalanan yasa dışı ajanlar için verdiği talimatları hatırlayarak bu yolu izlemeye karar verdim: Konuşmayı ve yemeyi yavaş yavaş kesin. Açlık grevine girdiğinizi söylemeyin; sadece yemeğinizden arda kalanları çöp kovasına atın. İki ya da üç hafta içinde kendinizi tümüyle halsiz hissedeceksiniz. O noktada hiç yemek kabul etmemeniz gerekiyor. Doktorun sizi muayene ederek tükenmişlik teşhisi koyması ve hastaneye yatırılarak damardan beslenmeniz için talimat vermesi iki ya da üç haftayı bulacaktır.

Şpigelglas'ın Lefortovo hapishanesinde ağır bir çöküntü yaşadığını biliyordum. İki ay boyunca damardan beslenmişti. Örnek aldığım kişi Kamo Petrosyan olacaktı. Petrosyan, Lenin'in emriyle 1907'de Tiflis'te bir banka soygunu gerçekleştiren ve parayı Avrupa'ya getiren bir yeraltı grubunun başında bulunuyordu. Adamları 250.000 rubleyi (o zamanın yaklaşık 250.000 doları) Alman, İsviçre ve Fransız parasına çevirmeye çalışırken Alman polisi tarafından tutuklanmıştı. Çarlık hükümeti iadesini istemiş, ancak Petrosyan şuurunu kaybettiği izlenimi yaratarak pasif direnişe başlamıştı. Alman psikiyatrlardan oluşan bir heyet teşhis üzerinde bir karara varamıyor, ancak beden ve ruh sağlığının kesin olarak bozulduğunu söylüyordu. Petrosyan'ı kurtaran da bu olmuştu. Dört sene Almanya'da bir akıl hastanesinde yattıktan sonra, "tıbbi tedaviye devam edilmek üzere" gönderildiği Rus hapishane hastanesinden kaçmayı başarmıştı. Devrimin başlamasıyla birlikte

Beria için çalışmak üzere Kafkasya'ya giden Petrosyan, 1925'te Tiflis'te geçirdiği otomobil kazasında hayatını kaybetti.

Petrosyan'ın genç çekistlere anlattığı en can alıcı, konu bilinç kaybından çıkmanız ve duyularınıza tekrar kavuşmanız için omuriliğinizden su alınması esnasında yaşanan korkunç acılardı. Eğer bu testi geçerseniz, psikiyatr heyetinden sorgu ya da mahkeme için tümüyle elverişsiz olduğunuz yönünde bir rapor alabilirdiniz. Sonbahar biterken giderek güçten düşmeye başladım. Çarigradski her şeyimi kaybetmediğimi ve geçmiş başarılarımın yetkili makamlar tarafından göz önüne alınacağını söyleyerek beni kandırmaya çalışıyordu. Ancak bana sorduğu tek bir soruyu bile cevaplamıyor, pasif ve ilgisiz kalmaya devam ediyordum. İçimdeki ümitsizlik hali o kadar korkunçtu ki bir keresinde çorba dolu metal kâseyi gardiyana fırlattım. Çok geçmeden bir kadın doktor geldi, ancak sorularını yanıtsız bıraktığım için muayene edilmek üzere hastane bloğuna nakledilmemi önerdi.

Hastane bloğuna sedye üzerinde götürüldüm ve doktorun odasının bulunduğu koridora bırakıldım. Bir anda hastanede hademe olarak çalışan üç ya da dört kişilik bir mahkûm grubu belirdi ve tehditler savurarak üzerime çullandı. "Şu polis köpeğinin icabına bakalım," diyorlardı. Karşılık veremeyecek kadar zayıf düşmüştüm; yumruklardan korunabilmek için iki büklüm yere kapandım. Gardiyanlar çok geçmeden döndüler ve işkencecilerimi başımdan uzaklaştırdılar. Görünen o ki kafama çalışmamak konusunda önceden talimat almışlardı.

Hastaneye yatırılarak damardan beslenmeye başladım. Yarı baygın halde olduğum için neler olup bittiğini pek hatırlayamıyorum. Ancak birkaç gün boyunca omuriliğimden su çekildiğini anımsıyorum. Bu sırada acıya dayanarak bağırmamayı başarmıştım. Emma'nın tuttuğu notlardan Butirka hapishanesinin akıl hastanesinde damardan ve zorla beslenerek bir yıldan uzun süre tutulduğum anlaşılıyor. Bugün hayattaysam, Emma'nın gizli desteği sayesindedir. Hastaneye her hafta yiyecek kolileri geliyor ve hastabakıcılar bende yeme isteği uyandırmak için taze meyve, somon füme, havyar, domates, salatalık ve kızarmış piliç paketlerini önümde açıyorlardı. Bunun hapishane politikasıyla ilgisi olmadığını anlamıştım. Önemli mahkûmları konuşturmak adına başvurulan bir yöntem değildi bu. İki ya da üç ay içinde durumu idrak etmeye başladım. Kıyılmış balıkların hazırlanış şeklinden bunları Emma'nın annesinin hazırladığını tahmin ediyordum. Ailemin güvende olduğunu düşünmek beni mutlu ediyordu. Çarigradski halk düşmanı olduğum için ailemin benden vazgeçtiğini söylüyordu. İşin aslını öğrenmem aylar alacaktı.

Butirka'daki hemşirelerden biri hiç beklemediğim bir anda, "Pavel Anatoliyeviç, domatesleri yemediğinizi görüyorum." demişti. Gözlerime bakarak, "Hazırlayacağım domates suyu güç kazanmanızı sağlayacak. Hayatta kalmanız için bunun son derece gerekli olduğunu söylüyorlar." diye devam etti. Hemşirenin bu tavrı sözünü etmesek de, aramızda gayriresmî ve arkadaşça bir ilişkinin başladığını ortaya koyuyordu. Görevli olduğu zamanlar yanıma oturarak bana kitap okuyordu. Bir gün, elindeki kitabın arka kapağında, Abakumov'un infaz haberinin yer aldığı bir kupür fark ettim. Haberde, Beria ve diğer tutuklu üst düzey yetkililerin Abakumov'la birlikte infaz edildiği yazıyordu. İnfaz listesinde benden çok daha düşük rütbeli isimlere rastladım. Bana merhamet göstermeyecekleri açıktı. Oyun kaldığı yerden devam ediyordu.

Zorla beslemeye karşı çıkıyordum. Bana yemek yedirmesi için ara sıra arkadaşlık kurduğum hemşireyi gönderiyorlardı. Sık sık kendimden geçiyordum, ancak bu hemşire sayesinde dışarıda olup bitenden haberdardım. Okuduğu kitabın arka kapağına Beria çetesinin akıbeti hakkında önemli haberler veren gazete kupürleri yerleştiriyordu. Bu şekilde Beria davasının ilk evresinin kapandığını anlamıştım.

Beria'yla birlikte ilk dalgada tutuklanmadığım için şanslıydım. Beria, Goglidze, Kobulov ve Meshik gibi isimlerin eşleri ilk dalga kapsamında tutuklanarak sürgüne gönderilmişlerdi. Tutuklanmamdan kısa süre sonra 1920'lerde, Odessa'da Emma'yla birlikte çalışmış olan komşumuz Vera Spector (Mark Spector'un eşi) Emma'yı binanın arka merdivenlerine çağırmış ve şunları söylemişti: "Mark selamlarını yolluyor. Sana söylememi istediği bir konu var. İçişleri Bakanlığı ya da başka bir kuruma halk düşmanlarının ailelerini mahkeme kararı olmadan idari sürgüne gönderme hakkı tanıyan yasa hükümet tarafından iptal edilmiş. Sakın geri adım atma ve mahkeme emri çıkarılmaksızın Moskova'dan ayrılmayı kabul etme."

Emma sürekli tacizlere maruz kalıyor ve aileyi beş odalı dairemizin bir odasına kapatması isteniyordu. Buna karşın, sadece mahkeme emirlerine uyacağını söyleyerek istekleri reddediyordu. Emma'nın aldığı 2.500 rublelik emekli maaşı o zamanlar oldukça iyi bir paraydı. Her hafta Butirka'ya beni ziyarete geliyordu. Gönderdiği yiyeceklerden ve yolladığı paradan varlığını anlıyordum. Emma, güvenlik servisinden emekli olan Mark Spector'la çok önemli bir görüşme yapmıştı. Spector oldukça kurnaz bir adamdı. Savaş yıllarında deniz karşı istihbaratının şefi olmuş ve bir yıl kadar Merkulov'un başsekreterliğini yapmıştı. Kalp krizi geçirdikten sonra 1946'da emekliliğe ayrılmıştı.

Emma'yla görüştüğü sırada, Moskova barosunun genel başkan yardımcılığını yürütüyordu.

Görüşme rastlantı eseri karşılaştıkları izlenimi yaratmak amacıyla evimizde değil, Güvenlik Bakanlığı'nın polikliniğinde gerçekleşmişti. Spector hakkımda her zaman olumlu düşünmüştü ve bana yöneltilen suçlamaların saçmalığını anlıyordu. Ümitsiz bir durumda olduğum ve ölümle yüz yüze geldiğim yönünde söylentiler duyunca, Emma'nın dolaylı yoldan benimle ilişki kurabilmesi için bir plan hazırlamıştı. Emma'ya bir zamanlar Harkov'da birlikte çalıştığımız Grigori Volkonski'yle poliklinikte bir buluşma ayarladı.

Volkonski o zamanlar hapishane ana idaresininin yardımcı şefiydi ve yetki sınırlarına Butirka hapishanesi de dâhildi. Volkonski durumumun ciddi olduğunu öğrenince, Emma'ya önceden belirlenmiş bir tarihte Butirka'daki kabul odasına gelmesini ve göstermelik bir çıkışta bulunmasını önerdi. Plana göre, Emma sağ olduğuma inanmadığını söyleyecek ve hapishane yönetiminin kurallara aykırı olmasına karşın, benim adıma neden lüks yiyecekler talep ettiğini soracaktı. Emma doktorun ricası üzerine şarap ve konyak dışında her şeyi getiriyordu.

Emma'nın belirlenen zamanda hapishanede olması gerekiyordu, çünkü tam o esnada Volkonski yeni atanmış bir hemşireyi odasına çağıracaktı. Bu hemşire işe yeni başlamış, yirmili yaşlarında, duygusal ve idealist bir kadındı. Servise alınmaya ve yetiştirilmeye müsaitti. Volkonski onun için Emma'ya, "Onunla çalışmak ve onu yetiştirmek senin görevin." diyecekti.

Genç hemşirenin adı Maria Yakovlevna Kuzina'ydı. Güvenlik personeli değildi, ancak mahkûmlarla kurulan anormal ilişkileri rapor etmekle görevlendirilmişti. Emma, iftiraya uğramış bir Sovyet savaş kahramanının hikâyesini anlatarak genç hemşirenin sempatisini kazanmaya çalışacaktı. Volkonski sözünü kesmeden önce Emma'ya bu hikâyeyi anlatması için yalnızca üç ya da dört dakika verecekti.

Plan bir ay içinde uygulanmıştı. Maria Yakovlevna'yı ofisine çağıran Volkonski ona karısının önünde mahkûmun durumunu rapor etmesini istedi. Emma o esnada hemşireden, Nazilere karşı yeraltı mücadelesi yürüterek hayatını tehlikeye atan kocasına iyi muamele edilmesini istemişti. Hem Volkonski hem de hemşireden adil bir yargılama için hayatımı kurtarmalarını rica ediyordu. Bu görüşmenin kayıt altına alınarak dosyama eklendiğine şüphe yoktu, ancak bu savcının dikkatinden kaçacaktı.

Volkonski durumumun Maria'yı derinden etkilediğini doğrulayınca, Emma genç kadının telefon numarasını bularak onunla irtibata

geçti. Emma'nın beni zorla besleyen ve bana haberler getiren iyi kalpli hemşire Maria'yla gizli ve dostça ilişkiler kurması böyle başladı. Emma, bunun karşılığında, ona para yardımı yapıyordu. İlişkileri neredeyse on beş yıl boyunca devam etti. Maria'yla hiç konuşmuyorduk. Kupürleri kitabının arka kapağına yerleştirdikten sonra nazikçe elimi sıkıyordu.

Bu rutin altı ay boyunca devam etti ve sonra bir sedyeye konarak özel bir hastane aracıyla muhafızlar eşliğinde tren istasyonuna götürüldüm. 1955 kışıydı. Tutuklanmamın üzerinden bir buçuk yıl geçmişti. Maria ve sivil giyimli iki silahlı muhafız, yataklı bir kompartımana kadar bana refakat ettiler. Nereye gittiğimiz hakkında hiçbir fikrim yoktu. Gece olmasına rağmen, vagon üzerindeki Moskova-Leningrad tabelasını okuyabilmiştim. Bizim için dört kişilik standart bir yataklı kompartıman ayrılmıştı. Muhafızlar, tren hareket ettikten sonra Maria'yla beni içeri kilitleyerek yarım saat içinde geleceklerini söylediler. Alttaki ranzaya uzandım. Maria bana Beria ve Abakumov komplosunun nasıl son bulduğunu anlatan *Pravda*'da çıkmış bir makale uzattı. Abakumov, son sahnede, Beria'nın suç ortağı olarak damgalanmıştı. Daha da önemlisi, Malenkov başbakanlık görevinden alınmış ve yerine Bulganin getirilmişti. Bu önemli görev değişimini partinin birinci sekreteri Kruşçev duyuruyordu.

Bu haberlerin moralimi az da olsa düzelttiğini söylemeliyim. Kruşçev şimdi Malenkov'u yerinden ediyor ve durumu lehime çevirebilmem için belirsiz bir umut ışığı doğuyordu. Kompartımanın dinlendiğinden emin olduğum için makale hakkında yorum yapmadım ve şefkatle elimi tutan Maria'ya tek bir söz söylemedim. Muhafızlar çok geçmeden, keyifleri yerine gelmiş halde kompartımana döndüler. Stres ve duygu dalgalanmasından bitkin düşmüş halde uykuya daldım.

Leningrad istasyonunda bizi bir ambülâns karşıladı ve çarlık yıllarında gözaltı ve soruşturmalara bakan meşhur Kresti hapishanesine götürüldüm. Hapishanenin eski binalarından biri akıl hastanesine dönüştürülmüştü. Formaliteler oldukça katıydı. Maria ortadan kaybolmuştu. Baş psikiyatr Yarbay Petrov tarafından muayene edildim. Petrov, sonraki yıllarda, insan hakları savunucusu Vladimir Bukovski için verilen "tıbbi tedavi"yi denetleyecekti. O dönemde bile, hapishane sadece sıradan hırsızlarla değil, on beş yıldan uzun süredir tutuklu bulunan siyasi mahkûmlarla doluydu.

Muayeneden memnun görünen Petrov, beni güvenlik servisinin ikmal dairesi şefi General Sumbatov ve Beria'nın eski koruma şefi Sarkisov'la aynı koğuşa yerleştirdi. Koğuşa dinleme cihazları yer-

leştirildiğini anlamıştım. Bu iki adam, ruhen çökmüş görünüyordu. Tiflis'teyken bir tekstil fabrikasında mühendislik yapan Sarkisov icat ettiği yeni bir makineden bahsediyor ve hakkındaki asılsız suçlamaların tekstil endüstrisi için öngörülen hızlandırılmış beş yıllık planı gerçekleştirmesine mani olduğunu söylüyordu. Tekstil üretimini artırma çabalarını sabote eden Rudenko'yu ifşa etmek ve sosyalist emek kahramanı olmak için doktorlardan yardım istiyordu.

Sumbatov yatağında oturarak sürekli ağlıyor ve Beria'nın hazinesinin yurt dışına kaçırılmadığını, Moskova dışında Jukovna'da bulunan Bakanlar Kurulu'na ait daçaya gömüldüğünü söylüyordu. Çok geçmeden feryatları artmaya başlayacaktı. İlk başlarda bunun yapılan iğnelerden kaynaklandığını düşündüm. Sumbatov başka bir koğuşa nakledildikten kısa süre sonra hayatını kaybetti. O zaman, bu feryatların kanserin yol açtığı dayanılmaz acılardan kaynaklandığını öğrendik.

Leningrad'da yattığım dönemde neredeyse sakat kalıyordum. İkinci defa omuriliğimden su aldılar. Bu sefer Butirka'daki kadar canice yapmadılar, ancak disklerden birini parçalayarak omurgama ciddi zarar verdiler. Bilincimi kaybedince, kendime gelebilmem için beni damardan beslemek zorunda kalmışlar. Neyse ki, nakilden bir hafta sonra Emma Leningrad'a gelecek ve eski güvenlik personelinden oluşan güçlü bir arkadaş çevresinin desteğini sağlamayı başaracaktı. Beni kurtaran da Emma'nın bu çabası oldu. En büyük yardımı Emma'nın amcası İsak Krimker'den görecektik. Krimker bir meslekten öbürüne geçen ve el attığı her işin hakkını sonuna kadar veren büyüleyici bir kişilikti. Sıvı bir beslenme için özel olarak hazırlanmış gıda kolileri ayarlamış ve koğuşuma giriş izni bulunan bir hemşireyle Emma'nın irtibata geçmesini sağlamıştı. Hemşire konuşmaların dinlemeye takılacağından ve bilgi taşımanın tehlikelerinden haberdardı. Emma ve Krimker hemşirenin bir akrabasına hitaben şifreli bir mektup yazdılar. Hemşire bu mektubu bana getirmiş ve dışarıdaki dünyayla ilgili tüm olan biteni öğrenmemi sağlamıştı.

Mektupta, "yaşlı adamın" –Stalin'i kastediyor– "kolektif çiftlik toplantısında" –Yirminci Parti Kongresi'nde– teşhir edildiği yazıyordu. Emma'dan "muhasebecilerin" –benimle birlikte tasfiye edilenler– sağlıklarının bozulduğunu, "çiftlikte hayatın eskisi gibi" sürdüğünü, buna karşın bu işi sürdürmek için gerekli para ve ilişkilere sahip olduğunu öğreniyordum. Mektupta, "hiç kimse Lev Semyonoviç'in tüberkülozu ne zaman atlatacağını kestiremiyor," şeklinde bir ifade vardı. Bu cümle kafamı bir hayli karıştırmıştı. Sonradan bunun doğrulanabilir, gerçek bir isim olduğu ve mektubun ele geçmesi ihtimali karşısında bir

önlem olarak düşünüldüğü ortaya çıktı. Ne var ki, Lev Semyonoviç'in benim için kullandıkları bir kod adı olduğunu ve yetkili makamlar ciddi bir hastalık geçirdiğimi düşündüğü için yerimden kıpırdamayarak zamana oynamam gerektiğini düşünecektim.

Sürekli yapılan iğneler beni dengesiz bir ızdıraba sürüklemişti. Emma'yla 1957'nin sonuna kadar görüşemedik. Savcılık ve hapishane müdürüne yaptığı başvurular neticesinde beni ziyaret etmesine izin verdiler. Aralık 1957'de, Emma'yla sorgu yargıcım Çarigradski ve iki doktorun da hazır bulunduğu yedi görüşme yaptım. Tek kelime bile edemiyordum, ancak ikinci görüşmemizde gözyaşlarıma hâkim olamadım. Emma konuşmaya devam ediyor, ailemizin iyi olduğunu, Raikhman'ın affedildiğini, Eytingon'un on iki yıl ceza aldığını, kimsenin suçlu olduğumu düşünmediğini, eski dostlarımızın hâlâ bizimle olduğunu ve artık bir şeyler yemeğe başlamam gerektiğini söylüyordu. Tek bir söz söylemedim. Bu görüşmelere beni baygınlık halinden çıkarmak için izin veriyorlardı.

Bir ay sonra, katı gıdalar almaya başladım. Zorla besleme yüzünden ön dişlerim kırılmıştı. Toparlanmaya ve basit sorulara yanıt vermeye başlamıştım. Koşullar bir anda düzelmişti; artık hapishane karavanasından değil, askerler için çıkan yemekten yiyordum. Buna ek olarak, Emma'nın gönderdiği yiyecek kolileri vardı. Yavaş yavaş kendimi toplamaya başladım ve Nisan 1958'de Yarbay Petrov sağlığımın sorguya devam etmeye müsait olduğunu bildirdi. Cezaevi aracıyla tren istasyonuna götürüldüm ve sıradan bir mahkûm vagonuyla Moskova'ya gönderildim. Daha sonra Butirka'daki bildik bloğa yerleştirildim.

Siyasi durumun sert bir değişim geçirdiğini hemen anlamıştım. Daha birkaç gün olmadan, hapishane bloğunun müdürü üç gardiyanla birlikte ziyaretime geldi. Ziyaretçiler arasında savaş yıllarında Özel Amaçlı Birlik'te hizmet veren eski askerler de bulunuyordu. Her biri yanıma gelerek desteklerini ilettiler. İçişleri Bakanlığı bünyesindeki askerî rütbelere verilen özel ödemeleri kaldırdığı için, Kruşçev'e açıkça lanet okuyorlardı. Bu durum ordu ve sınır birlikleriyle kıyaslandığında onları ikinci sınıf asker konumuna itiyordu.[9] Tüm subayların maaşlarından yapılan yüzde on ila yirmilik kesintilerle almak zorunda oldukları devlet tahvillerinin, yirmi yıllık geri ödeme planını ertele-

9. Ordu ve polis teşkilatına bağlı personelin maaşları idari görevlere, askerî rütbelere ve hizmet süresine göre belirlenirdi. Kruşçev, İçişleri Bakanlığı personelinin askerî rütbeler üzerinden aldıkları ödemeyi iptal etmişti. Bu karardan, hapishane gardiyanları ve milis kuvvetleri de etkileniyordu. Brejnev 1968'de bu ödemeleri geri getirdi, ancak ödenecek miktar diğer silahlı kuvvetler personeline verilenin yüzde 75'ine denk geliyordu.

diği için Kruşçev'e ayrıca kızgındılar. Bu serzenişlerine nasıl karşılık vereceğimden emin değildim. Manevi desteklerinden ve son beş yılda ilk defa kendimi tıraş etmeme müsaade etmelerinden ötürü onlara teşekkür ettim.

XIII
Yargı Süreci

Tekrar sorguya alınmam uzun sürmedi. Ancak bu sefer sorguya Çarigradski girmeyecekti. Davayı ondan almış, yerine Rudenko'nun özel asistanı Preobrajenski'yi atamışlardı. Preobrajenski ellili yaşlardaydı. Topallayan bacağı kişiliğini de etkilemiş, onu aksi ve çekingen biri yapmıştı. Kıdemli Müfettiş Andreev'le birlikte çalışıyordu. Sert mizacı Andreev'in kişiliğiyle tam bir tezat oluşturuyordu. Müfettiş Andreev kırklı yaşlarda, her zaman şık giyinen ve bana yöneltilen suçlamalar hakkında sık sık şakalar yapan bir adamdı. Preobrajenski verdiğim ifadeyle hiç ilgisi olmayan, uydurma bir metin hazırlamıştı. Bu belgeyi imzalamayı reddettim ve beni suçlamak amacıyla yazdığı satırların üzerini karaladım. Bunun üzerine deli numarası yaptığımı ve hakkımdaki suçlamalara bunu da ekleyeceğini söyleyerek bana şantaj yapmaya başladı. Sakin bir dille, "Hiç itirazım yok, ancak sağlık komisyonunun bilincimi kaybettiğim ve sorgulanmaya müsait olmadığım yönündeki bulgularını iptal etmeniz gerekecek." dedim. Çarigradski ve Rudenko'nun beni üç aydan uzun süre uykusuz bıraktıklarını ve penceresiz bir hücreye kapatarak bu duruma yol açtıklarını ifade ettim.

Andreev'in yöntemi daha farklıydı. Sorgu tutanaklarını hazırlarken verdiğim yanıtları değiştirmeden olduğu gibi aktarıyordu. Mikhoels'in 1948'de öldürülmesi ya da ölüm cezası alan mahkûmlar üzerinde yapılan zehir deneyleriyle ilgim olmadığını anladığında, bana karşı anlayışlı davranmaya başlamıştı. En azından ben öyle olduğunu hissediyordum. Andreev dava maddelerinin açık olduğunu ancak liderliğin Beria'yla birlikte çalışmış olanlara dönük tutumu düşünüldüğünde, hapis cezasının kaçınılmaz olduğunu söylüyordu. On beş yıl gibi bir ceza alacağımı tahmin ediyordu.

Preobrajenski'nin baskılarına rağmen hiçbir şekilde geri adım atmadım. Çok geçmeden, "Senin davan kapandı." diyecekti. İlk ve son kez incelemem için dört ciltlik dava dosyamı getirdiler. İddianame iki

ince dosya kâğıdına yazılmıştı. Andreev sözünü tutmuş, iktidarı ele geçirme girişiminde Beria'yla işbirliği içinde olduğumu gösteren yeterli delil bulunmadığını söyleyerek davadan çekilmişti. Mareşal Tito'ya karşı yürütülecek suikast operasyonunu elime yüzüme bulaştırdığım ve Tito'nun 1946'da Sovyetler Birliği'ne karşı giriştiği komplo hakkında bildiklerimi hükümetten sakladığım yönündeki eski suçlamalar iddianamede yer almıyordu. Beria'nın General Şitemenko'nun yardımıyla Murmansk'taki özel hava üssünden Batı'ya kaçmak için yaptığı hayal ürünü planlar, artık davamın bir parçası değildi. Mayronovski'nin akrabam olduğundan artık söz edilmiyordu; bu yanlış düzeltilmişti. Buna rağmen, 1938'den beri parti ve hükümete karşı halk düşmanlarıyla işbirliği içinde olan bir hain olduğum ileri sürülüyordu. Bunu desteklemek için savaşın başında serbest bırakılmaları yönünde baskı yaptığım Şpigelglas ve Serebriyanski'ye yönelik suçlamaları iddianameye eklemişlerdi. Bu subaylardan Serebriyanski dışında hepsinin itibarı iade edilmişti, dolayısıyla suçlamaların hukuki bir dayanağı bulunmuyordu. Ancak bunu pek önemsiyor gözükmüyorlardı.

Başlangıçtaki iddianameden geriye şu üç suçlama kalmıştı:

İlk iddia, Hitler'le 1941'de gizli bir barış imzalamak ve Sovyet hükümetini devirmek üzere Beria'yla işbirliği yapmaktı.

İkinci iddia, Özel Görevler Dairesi'nin başındaki isim olarak şefim Beria'nın düşmanlarına yönelik suikastlar düzenlemek ve zehir kullanarak gerçekleştirilen bu cinayetlere kaza süsü vermeye çalışmaktı.

Üçüncü iddia ise, ölüm mahkûmları üzerinde zehir deneyleri yürüten toksikoloji laboratuvarının faaliyetlerini 1942'den 1946'ya kadar denetlediğimi söylüyordu.

Belirgin bir olaya atıfta bulunulmamıştı. Suçlamalar sadece dava dosyasındaki belgelere ve yardımcım Eytingon'un 1957'de vatan hainliğinden suçlu bulunmasına dayandırılıyordu. Eytingon Mart 1953'te Stalin'in ölümünün ardından serbest bırakılmıştı, ancak Beria'nın düşüşünden sonra aynı yılın Ağustos ayında tekrar tutuklandı. Toplamda on iki yıldır hapisteydi. İddianamede, Askerî Yüksek Mahkeme tarafından kapalı oturumda yargılanmama hükmedilmişti. Savcı ya da savunma avukatına gerek görülmüyordu.

Emma'nın Leningrad'dayken söylediklerini hatırladım. Kirov'un ölümüyle hayata geçirilen gizli yargılamaların çıkarılan bir kanunla yasaklandığını anlatmıştı. Raikhman gizli duruşmadan kurtulduğu için affedilmişti. Leningrad'da bilincim kapalı halde yatmam gerekirken, bu kanun değişikliğini haber aldığımı Preobrajenski'ye nasıl söyleyecektim?

Preobrajenski'den kapalı celsenin gerekçesini talep ettim. Hukuka aykırı olarak gizli bir oturum yapılacağının iddianamede yer alması gerekiyordu. İddianamede, bu tür ayrıntılardan bahsetmeye gerek olmadığını söyledi ve savunma avukatı talebimi resmen geri çevirdi. Yürürlükteki mahkeme yönetmeliğinin bir nüshasını istediğimde, Preobrajenski'den aynı şekilde yazılı bir ret cevabı aldım. Andreev bu konuda daha anlayışlı davranıyordu. Hakkımdaki kararın çoktan verildiğini, bu nedenle savunma avukatı istemenin saflık olacağını söylüyordu.

Bunun üzerine, hapishanenin müdür yardımcısına başvurdum. Yardımcı savaş yıllarında emrimde hizmet vermişti. Gardiyanlardan biri hücreme gelerek mahkeme yönetmeliğine dair bilgi alma talebimin reddedildiğini, ancak müdür yardımcısının hapishane koşullarıyla ilgili şikâyetlerimi dinleyeceğini söyledi. Yardımcının odasına gittiğimde, birbirimizi tanıdığımıza dair bir işaret vermedik. Odanın dinlendiğini düşünüyordum. Talebimin geri çevrildiğini söyledikten sonra, masasının üzerindeki cezaevi koşullarıyla ilgili yönetmeliği gösterdi ve resmî bir başvuruda bulunmadan önce bunu incelememi önerdi. Yardımcının el kol hareketlerinde bir tuhaflık seziyordum. Masada mahkûmların uyması gereken standart kurallara ek olarak, mahkûm haklarını özetleyen bir belge yer alıyordu. Bu, tam da ihtiyacım olan belgeydi. SSCB Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun 30 Nisan 1956 tarihli kararı vatana ihanet suçlamasında savunma avukatı olmadan kapalı celse yapılmasını yürürlükten kaldırmıştı.

Avukat için yaptığım resmî başvuru, çok büyük ihtimalle Kruşçev'in emriyle kasıtlı olarak görmezden geliniyordu. Kruşçev, o dönemde, parti ve hükümet lideri olarak en üst otoriteyi temsil ediyordu. Beklemeye ve avukat talebimi mahkemede tekrar etmeye karar verdim.

Soruşturma garip bir toplantıyla sonuçlandı. Preobrajenski, beklenmedik bir şekilde, Molotov'un Stamenov araştırmasına nasıl dâhil olduğunu anlatan özel bir fezleke yazmamı istedi. Bu talep karşısında şaşkına dönmüştüm. Molotov'un gözden düşüp düşmediğini merak ediyordum. 1957'de tasfiye edilen "parti karşıtı grup" hakkında hiçbir şey bilmiyordum. Dolayısıyla Molotov, Malenkov ve Kaganoviç'in başına gelenlerden haberim yoktu. Yazdığım fezlekenin Preobrajenski'yi etkilediği açıktı. Molotov'un Bilimler Akademisi bünyesindeki Biyokimya Enstitüsü'nde Stamenov'un karısına iş ayarladığını öğrenince özellikle heyecanlanmıştı. Stamenov'un Bulgar çarının ailesine vereceği hediyeler için Molotov'a danışıldığını hatırlamıştım. Kapalı celse-

ye rağmen, ilerde Molotov'a karşı tanık olarak kullanılacağımı düşünerek hayatım için umutlanmaya başladım.

Kruşçev, Rudenko, Yüksek Sovyet başkanı Serov –şimdi KGB'nin[1] başındaydı– ve daha birçok isme avukat talebinde bulunarak ve suçlamalarda yapılan büyük tahrifata itiraz ederek otuz üç başvuruda bulundum. Ancak tek bir cevap bile alamadım.

Üst düzey bir soruşturma tamamlandığı zaman, dava genellikle Yüksek Mahkeme'ye gönderilirdi. Bir hafta ya da en fazla bir ay içinde yargı sürecinin ne zaman başlayacağına dair bir tebligat almam gerekiyordu. Ancak üç ay geçmesine karşın, tek bir haber alamadım. 1958'in Eylül ayı başında davamın Askerî Mahkeme tarafından savcı ya da savunma avukatı olmadan 12 Eylül'de kapalı celsede görüleceği yönünde resmî bir duyuru aldım. Önce Lubyanka'ya ve ardından Lefortovo hapishanesine nakledildim. Yıllar sonra, Askerî Mahkeme'nin başkanı General Borisoglevski'nin daha fazla soruşturma yapılması talebiyle davamı üç kez savcılığa geri yolladığını öğrendim. Generalin bu talebi üç seferinde de reddedilmişti.

Akıbetim hakkında karar verilmiş olmasına karşın, Stalin'in ölümü ve Kruşçev'in Yirminci Parti Kongresi'nde onun suçlarını açığa vurmasının ardından hiç kimse formaliteleri göz ardı etmek istemiyordu. Kremlin'de yaptığımız toplantılardan ve hem savaşta hem de sonrasındaki operasyonlarda yürüttüğümüz işbirliğinden söz ederek, Serov ve Kruşçev'e itiraz başvuruları gönderiyordum. Bu itirazlar üzerine derhal tedbir aldıklarını sonradan öğrendim. Eski dairemde görev yapan kıdemli istihbaratçılardan Albay Pavel Aleksakhin, Kruşçev'in Ukrayna milliyetçilerine karşı yürütülen operasyonlarla ilgisini gösteren belgeleri dosyamdan çıkarmak üzere savcılığa gönderilmişti. Albay Aleksakhin oldukça deneyimli bir istihbarat subayıydı. İddianamem gösterildiğinde, askerî savcıya açıkça bu suçlamaların uydurma olduğunu söyleyecekti. Kıdemsiz subaylar da onunla hemfikirdi ve bu dava konusunda yukardan baskı görmekten şikâyetçilerdi.

Aleksakhin kasamdan incelenmemiş operasyon belgelerinin bulunduğu üç mühürlü zarf almıştı. Savcılık dört ciltlik suç dosyamda Kruşçev'in ismine hiç atıfta bulunulmadığı yönünde Aleksakhin'e güvence verecekti. Aleksakhin zarfları Serov'a verdi ve bir daha da hiç görmedi. Kasamda duran her şeyi hatırlayamıyorum, ancak kesin olarak bildiğim bir şey varsa o da Stalin, Molotov, Malenkov, Kruşçev

1. KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) güvenlik aygıtının bağımsız bir bakanlıktan resmî olarak Bakanlar Kurulu'na bağlı bir devlet komitesine dönüştürülmesiyle 1954'te kuruldu. Bu yetki daralması güvenlik servisini siyasi olarak kontrol altına almayı amaçlıyordu.

ve Bulganin'den oluşan en üst otoritenin Oggins, Şumski, Romzha ve Samet'in ortadan kaldırılması için verdiği resmî talimatlara ait belgelerin bulunduğuydu.

Aleksakhin daha sonra iki istihbarat subayıyla birlikte davamı üst mahkemeye götürdüğünde, bu olaydan bahsedecekti. 1988'de itibarımın iadesi için son bir başvuru mektubu yazdığında sessiz kalması ve bu tür tatsız olayları araştırarak partinin şerefine daha fazla gölge düşürmemesi yönünde uyarılacaktı.

Duruşma için bir cezaevi aracıyla Vorovsky Caddesi'nde bulunan Yüksek Mahkeme binasına götürüldüm. Kelepçelenmemiştim ve KGB muhafızları normal prosedüre aykırı olarak Askerî Mahkeme başkan yardımcısının kabul odasında beklememi söylediler. Üzerimde sivil kıyafetler vardı. Mahkeme salonuna girmeyi beklerken çok iyi döşenmiş bir odaya alındım. İçeride sadece beş kişi oturuyordu. Başkanın masası köşede duruyordu. Duruşma için toplantı masasına geçmişlerdi. Masanın bir ucunda kendini Askerî Mahkeme'nin başkan yardımcısı olarak tanıtan Tümgeneral Kostromin oturuyordu. Diğer iki yargıç Albay Romanov ve Koramiral Simonov'du. Odada iki sekreter bulunuyordu. Bunlardan Binbaşı Afanaysey daha sonra Oleg Penkovski'nin ihanet suçlamasıyla yargılandığı duruşmada sekreterlik yapacaktı.

Uzun toplantı masasının bir ucunda ben diğer ucundaysa üç yargıç oturuyordu. Kostromin yargıçların isimlerini okuyarak mahkeme heyetine itiraz edip etmediğimi sordu. Heyete değil, ancak kapalı celseye itiraz ettiğimi ve avukat atanmasına müsaade edilmeyerek anayasal hakkımın ihlal edildiğini söyledim. Geçirdiğim ciddi rahatsızlıklar sebebiyle kendimi düzgün bir şekilde savunamazdım. Kanunun kapalı duruşmaları yasakladığını ve idam hükmünün çıkma ihtimali bulunan davalarda savunma avukatı atanmasının zorunlu olduğunu söylediğimde Kostromin buz kesilmişti. Yargıçlar, bilhassa da amiral kaygı dolu gözlerle ona bakmaya başladılar. Kostromin sert bir tonla başvurumun değerlendirilmesi için oturuma ara verileceğini, ancak mahkemenin meşruiyetini sorgulamaya hakkım olmadığını söyledi. Sekreterden bekleme odasına kadar bana eşlik etmesini istedi.

Ara yaklaşık bir saat sürdü. Bu sırada beklenmedik bir şekilde aleyhime tanıklık edecek isimlerle karşılaştım. İlk önce, 1950'ye kadar NKVD ve Güvenlik Bakanlığı bünyesindeki askerî bakteriyoloji laboratuvarının başında bulunan Akademisyen G. Muromtsev geldi. Muromstev'i pek tanımazdım ve bakteriyoloji savaşındaki gelişmelere ilişkin Batı kaynaklı istihbarat belgeleri yollamak dışında kendisiyle bir işim olmamıştı. Diğer tanık Mayronovski'ydi. Bekleme salonuna

iki muhafız eşliğinde getirilmişti. Yüzü solgundu, adeta ruh gibiydi. Eski püskü kıyafetlerine bakılırsa, hapishaneden alınıp getirilmişti. Toksikoloji laboratuvarının bu davanın ana unsurlarından biri olacağı açıktı.

Mayronovski beni görür görmez ağlamaya başladı. Beni karşısında takım elbiseyle görmeyi hiç beklemiyordu. Sekreter muhafızlardan onu koridora çıkarmalarını ve ifade vermek üzere Kostromin'e götürmelerini istedi. Çok geçmeden geri dönen sekreter beni tekrar yargıçların huzuruna çıkardı. Kostromin yargılamanın hukuka aykırı olduğu yönündeki itirazımın az önce telefon üzerinden hükümetten alınan özel kararname uyarınca, SSCB Yüksek Mahkemesi başkanı tarafından reddedildiğini bildirdi. Suçlamalara cevap vermeyi reddedersem, duruşmaya bensiz devam edeceğini söylüyordu. SSCB'deki en üst otorite sayılan Yüksek Mahkeme'nin devlet için yüksek önem taşıyan davalarda duruşma usulünü belirleme hakkı bulunduğunu ifade etti. Ardından suçumu kabul edip etmediğimi sordu. Hakkımdaki tüm suçlamaları kati surette reddettiğimi söyledim. Bunun üzerine, Beria'nın suç ortağı olduğum yönünde ifade veren iki tanık olduğunu, ancak bunların sağlık sorunları nedeniyle duruşmaya gelemediğini söyledi. Bu tanıkların ikisi de eski güvenlik yetkilisiydi. Diğer ikisi ise yandaki odada tanık olarak çağrılmayı bekleyen Akademisyen Muromstev ve hükümlü Mayronovski'ydi.

Kostromin Beria'nın ön soruşturmada verdiği ifadeyle mahkemeyi ikna edemediğini söyledi. Bu ifade onun adamı olduğum iddiasını desteklemiyordu. Beria tek yaptığımın hükümet adına kendisinden aldığım emirleri uygulamak olduğunu söylemişti. Kostromin ise bu ifadede vatana ihanet suçunu gizleme kastı bulunduğu iddia ediyordu. Mahkeme bu konuyla ilgili hiçbir sözüme itibar etmeyecekti. Stamenov olayından sadece genel hatlarıyla bahsedildi; Kostromin vatana ihanet suçunun açık olduğunu, ancak mahkemeye sunulacak yeni bulguların da değerlendirmeye alınacağını söyledi. Söz konusu bulgular Stamenov'un diğer liderlerle de ilişkiye geçmesi konusunda Beria'nın yürüttüğü müzakerelere işaret ediyordu. Resmî bir istihbarat soruşturmasının vatana ihanet olarak sunulmasına karşı çıktım ve Beria'nın hükümetten habersiz biçimde gizli ilişkiler kurmaya çalıştığını reddettim. Molotov bu ilişkilerden sadece haberdar değildi, aynı zamanda bunları onaylamıştı. Ne var ki, bu itirazım da dikkate alınmadı. Mahkemeye bu olayla ilgili olarak suçum ya da kabahatim olduğu yönünde bir kanıta rastlanmadığını bundan beş yıl önce, Ağustos 1953'te bana bizzat Yoldaş Kruşçev'in söylediğini ifade ettim.

Bu çıkışım üzerine benzi atan başkan Kruşçev'den bahsetmemi yasakladı. Sekreterler bir anda duruşmayı kaydetmeyi kestiler. Tedirginliğim yüzüme yansımıştı; kendimi kontrol edemez haldeydim. Yargıçlara faşistler ve Alman yanlısı Ukrayna milliyetçi örgütü tarafından ölüme mahkûm edilmiş ve hükümet için hayatını hiçe saymış bir adamı yargıladıklarını söyledim. Artuzov, Şpigelglas, Maly ve Serebriyanski gibi kaybettiğim eski dostlarımı kastederek, "Beni tıpkı sizden öncekiler gibi, Sovyet istihbarat kahramanlarını iftiralarla idam mangasına gönderenler gibi yargılıyorsunuz." dedim. Kostromin neye uğradığını şaşırmış, Koramiral Simonov'un beti benzi atmıştı.

Kostromin bir ara duraksadıktan sonra, "Burada hiç kimse ölüm cezası alacağın yönünde peşin yargıda bulunmuyor. Biz gerçeği öğrenmek istiyoruz." diyecekti. Ardından Muromtsev'i tanık olarak çağırarak beş yıl önce verdiği ifadeyi mahkeme önünde okumaya başladılar. Muromstev eski ifadesini doğrulayamayacağını söyleyerek yargıçları hayret ve huzursuzluk içinde bırakmıştı. Gizli bakteriyolojik araştırma laboratuvarının çalışmalarıyla bir ilgim olduğunu hatırlamıyordu. Sonra içeriye Mayronovski'yi çağırdılar. Dört olayda bana danıştığını ifade ediyordu. Başkanın izniyle emrimde çalışıp çalışmadığını, bu dört olayın deney mi yoksa askerî operasyon mu olduğunu ve bu eylemlerin talimatını kimden aldığını sordum. Amiral beklenmedik bir şekilde araya girerek beni destekledi. İyi planlanmış bir senaryo gözümüzün önünde çatlamaya başlamıştı. Mayronovski hiçbir zaman benimle birlikte çalışmadığını söyleyerek ağlamaya başladı. Bir yandan ağlıyor, bir yandan da bunların aslında deney değil, çok gizli askerî operasyonlar olduğunu ve talimatları Kruşçev ve Molotov'dan aldığını söylüyordu. İlk olarak İstihbarat Komitesi'nin genel merkezinde Molotov'la yaptığı görüşmeden bahsetti ve ardından Ujgorod'a giderken trende Kruşçev'le görüştüğünden söz etti. Son lafına öfkelenen mahkeme başkanı Mayronovski'nin sözünü keserek verdiği delillerin açık olduğunu ifade etti ve muhafızları çağırmak için bir düğmeye bastı. Onu apar topar dışarı çıkardılar. Sonraki karşılaşmamız üç yıl sonra Vladimir hapishanesinin avlusunda gerçekleşecekti.

Yargıçlar neye uğradıklarını şaşırmıştı. Şimdi ellerinde bu "terör eylemleri"nin kendi inisiyatifimle değil, doğrudan hükümetin emirleriyle rejimin ezeli düşmanlarına karşı yürütülen askerî operasyonlar olduğunu söyleyen deliller vardı. Bu operasyonların hiçbirinde komuta subayı olarak yer almadığımı, her bir operasyonda hükümeti temsilen atanan birilerinin –birinci bakan başyardımcısı Ogoltsov ve Ukrayna güvenlik bakanı Savçenko– olduğunu ve bu isimlerin yerel

güvenlik birimlerinden destek aldığını ifade ettim. Bu kişilerin tanık olarak mahkemeye çağrılmasını ve bu operasyonlara katılmaları sebebiyle haklarında neden dava açılmadığının izah edilmesini istedim. Yargıçlar tekrar huzursuzlanmaya başladılar. Adıma düzenlenen soruşturma tutanaklarında Soğuk Savaş'ın kurbanlarıyla ilgili gerçeklerden –1946-1953 arası dönemden– kabataslak bahsedildiğini biliyordum. Suçlamaların ana temasını Mayronovski'nin benden aldığı yardımla Beria'nın düşmanlarını öldürdüğü iddiası oluşturuyordu. Bunu defalarca tekrarlamışlardı. Yargıçların gerçekler karşısında hazırlıksız yakalandığı açıktı. Bu cinayetler Beria'dan daha yüksek konumdakilerin onayıyla işlenmişti.

Kostromin çok geçmeden kendine gelerek duruşmayı toparlamaya başladı. Beni bu dört olayla ilgili olarak suçlamadıklarını, ancak Beria'nın düşmanlarına yönelik diğer gizli operasyonlardan sorumlu olduğumu düşündüklerini söyledi. Kostromin daçamda işlenen suçlarla ilgili olarak son derece ciddi söylentiler olduğunu ifade ediyordu. Hükümete ya da Beria'nın düşmanlarına yönelik terör eylemlerine giriştiğimi gösteren tek bir delil ortaya koymalarını istedim. Kostromin sert bir biçimde Beria'nın davasının kapandığını, bu suçlardan hüküm giydiğini ve onunla çalıştığım için suçlu olduğumu ifade etti. Oysa o anda mahkeme heyetinin elinde bu suçlamaya dair geçerli bir kanıt bulunmuyordu. Duruşma böylece kapanmıştı. Son bir savunma yapmama izin verdiler. Sözü çok uzatmadan suçsuz olduğumu yineledim. Beni cezalandırarak Ukraynalı faşistlerin, emperyalist istihbarat servislerinin ve yurt dışındaki Troçkistlerin çıkarlarına hizmet edeceklerini söyleyerek mahkemeyi uyardım. Yasal hakkım uyarınca duruşma tutanaklarını okumak ve kendi notlarımı ekledikten sonra imzalamak istedim. Ancak bu talebimi reddettiler.

Kostromin kararın okunmasından önce duruşmaya ara verdi. Beni kabul odasına alarak çay ve sandviç getirdiler. Yanıma gelen Amiral elimi sıktıktan sonra her şeyin düzeleceğini söyleyerek beni teskin etmeye çalıştı. Bana tam bir erkek gibi davrandığımı söyledi. Bir süre sonra beni duruşmanın yapıldığı odaya geri götürdüler. Yargıçların ağaya kalkmasıyla Kostromin elle yazılmış kararı okumaya başladı. Karar metni bir madde dışında savcılık iddianamesiyle birebir aynıydı. O maddede, "Mahkeme en yüksek ceza olan ölüm cezasının uygulanmasına gerek görmemiştir." deniliyordu. Nihai karar on beş sene hapis cezasına çarptırıldığımı söylüyordu. Temyiz hakkım bulunmuyordu. 1958 sonbaharında olduğumuz düşünülürse cezamın beş yılını doldurmuştum.

Artık dayanma gücüm kalmamıştı. Olacakları öngörebiliyordum, ancak yine de karar karşısında sarsılmıştım. Dizlerimin bağı çözülmüş, sandalyeye yığılıp kalmıştım. Çok geçmeden beni Lubyanka'ya gönderdiler. Korkunç bir baş ağrısına tutulmuştum. Gardiyanın ağrı kesici getirdiğini hatırlıyorum. Perişan bir halde Serov'un üçüncü kattaki ofisine götürülürdüm. Burası eskiden Beria'nın odasıydı. Serov bana sert bir bakış fırlattıktan sonra oturmamı işaret etti. "Dikkatli dinle," diyordu. "Şu an içinde olduğun durumu düşünmen için bolca zamanın olacak. Vladimir hapishanesine gönderileceksin. İstihbarat operasyonları kapsamında Molotov ve Malenkov'un şüpheli eylemleri ve talimatları hakkında bir şey hatırlayacak olursan bana söylersin, ancak Nikita Sergeyeviç ismini ağzına almayacaksın." Korkunç bir baş ağrısıyla cebelleşmeme rağmen olur anlamında başımı salladım. Bu Serov'la yaptığım son görüşme olacaktı.

Lefortovo hapishanesine nakledildikten iki gün sonra Emma ve küçük kardeşim Konstantin'le görüştüm. Omuzlarında ağlarken beni yatıştırmaya çalıştılar. Vladimir'e gönderilecek olmamdan duyduğumuz memnuniyeti gizlemeye çalışıyorduk. Emma'nın küçük kardeşi Çeçilya burada yaşıyordu ve kocası Aleksandr Komelkov İçişleri Bakanlığı bünyesinde bölge trafik şube müdür yardımcısı olarak görev yapıyordu. Çeçilya ve Aleksandr Vladimir hapishanesinin başgardiyanlarıyla aynı apartmanda oturuyorlardı ve hepsiyle iyi ilişkileri vardı. Küçük oğlum Anatoli çok geçmeden yaz tatillerini Vladimir'de teyzesinin yanında geçirmeye başlayacak ve hapishane komutanı Albay Mihail Kozik'in aynı yaşlardaki oğlu Yuri'yle arkadaş olacaktı. Anatoli ve Yuri'nin oyunlarına çok geçmeden Kozik'in yardımcısının kızı Olga da katılacaktı.

Emma ön soruşturma sırasında Beria davasında yargılanan diğer isimlerin eşleri gibi tutuklanmadığı için şanslıydı. Akıllılık ederek güvenlik servisindeki arkadaşları ve tanıdıklarıyla tüm ilişkilerini kesmişti. Asıl desteği güvenlik servisi dışındaki dostlarımızdan, özellikle de Mariana Yaroslavskaya'dan görmüştük. Mariana'nın babası Yemolyan 1920'lerden 1940'lara kadar Merkez Komitesi sekreteri olarak görev yapmıştı. Partinin gayriresmî ideolojik gözcüsüydü. Emma Mariana sayesinde ressam, heykeltıraş ve bilim insanlarından oluşan yeni bir arkadaş grubu edinmişti. Malenkov'un görevden alınmasından sonra Kruşçev tarafından kültür bakanı yardımcılığına getirilen Anna Tsukanova da desteğini eksik etmiyordu. Anna Emma'ya davadan uzak durmasını öneriyordu. Emma bu nedenle davamın görüşülmesi için Kruşçev ve Malenkov'a yaptığı her başvuruda suçlamalardan haberi

olmadığını söyleyerek sorumluluk üstlenmediğini ifade ediyordu. Yurt dışı görevlerim sırasında Emma'ya karşılaşacağım tehlikenin boyutu ne olursa olsun hükümet ve Komünist Parti için hayatımı feda etmeye hazır olduğumu söyleyen mektuplar yazmıştım. Emma bu mektupların birer nüshasını Kruşçev ve Malenkov'a yollayacaktı. Niyeti hayatını kendileriyle aynı ülkülere adamış dürüst bir Bolşevik'e zulmettiklerini göstermekti. On üç eski çalışma arkadaşımdan –içlerinde Sovyetler Birliği Kahramanları da bulunuyordu– sadık bir Komünist olduğum yönünde parti bölge komiteleri tarafından onaylı yeminli ifadeler almıştı. Emma'nın çabalarını öğrenince yargıçların ikircimli hallerine ve sorgu yargıcım Andreev'in kuralları ihlal ederek iddianameyi imzalamaya yanaşmamasına sonunda bir anlam verebilmiştim.

Beria davası görülürken iki skandal patlak vermiş ve bu olaylar tutuklu yakınlarına yönelik suç delili arama faaliyetlerini yavaşlatmıştı. Beria'nın gelini SSCB'nin simgelerinden yazar Maksim Gorki'nin torunuydu. Evlilikleri Beria'nın oğlu annesiyle birlikte tutuklanarak Sibirya'ya sürgün edilince noktalansa da bu ilişki devlet için bir utanç kaynağına dönüşmüştü. İkinci olayın başrolünde Dmitri Sukhanov yer alıyordu. Malenkov'un emrinde Merkez Komitesi Prezidyumu baş sekreteri olarak görev yapan Sukhanov'un itirafları hükümetin üst kademelerinde şok etkisi yaratacaktı. Beria'nın tutuklanmasında hükümetle işbirliği yapan Sukhanov onun kasasından sekiz altın saat, bir altın rozet, 100.000 rubleden fazla tutarda nakit ve tahvil ile Sovyet nükleer programını başarıyla yönetmesi karşılığında aldığı ödülü çalmıştı.

Yargılanmamdan önceki yıllarda Moskova'daki yönetici sınıflar arasında bu tür hırsızlık olaylarıyla ilgili dedikodular dolaşıyordu. Beria ve emrindeki personel tutuklandığı zaman kasaları doğal olarak yetkili makamlar tarafından boşaltılmıştı. Kanuna göre kasalardan çıkanlar özenle kayda geçirilmeliydi. Buna karşın, Aleksandr M. Puzanov'un (Merkez Komitesi yetkilisiydi ve ilerleyen yıllarda Bulgaristan büyükelçisi oldu) yardımıyla bu işi yürüten askerî savcı Uspenski ve Sukhanov el konulan servete dair hiçbir liste tutmamıştı.

Tutuklu eşlerinden biri bir müddet hapiste kaldıktan sonra serbest bırakılmış, bu süreçte işinden atıldığı için geçim kaynağı olarak kocasının tahvillere bel bağlamıştı. Elinde bu tahvillerin bir listesi bulunuyordu. Bunlar üst rütbeli her subayın her ay almak zorunda olduğu tahvillerdi. Üç ayda bir yapılan çekilişte kazanan tahvil sahibine büyük bir para ödülü verilirdi. Sukhanov kadının kocası hakkında düzenlenen iddianameye parasına haciz konması yönünde bir madde eklemiş,

ancak tutuklunun güvenlik subayı olmadığı ya da vatana ihanetten hüküm giymediği, sadece Beria'nın sözde suç planlarını rapor etmekte görevini ihmal ettiği göz önüne alınarak haciz emri iddianameden çıkarmıştı. Kadın bunun üzerine, kocası hapisteyken çocuklarının bakımı için kullanacağı bu paranın iadesini istedi. Mahkemeye yaptığı başvurular ilk başta kulak ardı edilse de sonradan Kruşçev kadının tahvillerinin izini sürmesi için Serov'a talimat verdi. Kayıp tahvillerden birine ikramiye isabet etmişti. Bu tahvil bankada bozdurulacağı sırada tespit edildi ve çok geçmeden ikramiye parasını almaya çalışan kadının Sukhanov'un daktilocularından biri olduğu ortaya çıktı.

Kadın gözaltına alınınca Sukhanov suçunu itiraf etmek zorunda kaldı. Beria ve emrindekilerin kasalarını soyduğu için on yıl hapse mahkûm edildi. Halka duyurulmamasına karşın, skandalın yankıları dinmedi ve Beria'nın davasına bakanların saygınlığı büyük bir yara aldı. Bu olaydan sonra Beria'nın davasına hatta kötü şöhretine duyulan ilgi dağılmaya başladı.

Bu durum Emma'nın Moskova'daki konumunu olumlu yönde etkileyecekti. Emekli maaşını kaybetmekten korktuğu için dikiş dikmeyi öğrenmişti. Çok geçmeden kültürel şahsiyetlerden oluşan yeni arkadaş çevresinde aranan bir terzi olmuş ve bu işten iyi paralar kazanmaya başlamıştı. Kruşçev askerlerin emekli maaşlarında kesintiye gittiğinde iki çocuğumuza ve annesine bakıyordu. MVD şehir merkezindeki evimizi elimizden almak istiyor, ancak Emma gibi emekli bir subayı yasal olarak evinden çıkaramıyordu. Kültür bakanı yardımcılığına atanan Anna Tsukanova kanunen hiçbir suçtan hüküm giymediğimi, hastanede tedavi gördüğümü ve bu nedenle evden çıkarılamayacağını söyleyerek MVD'ye karşı verdiği mücadelede Emma'yı destekliyordu. Bakanlığın bir sonraki adımı kirayı artırmak oldu, ancak Emma bunu tartışmadan kabul edebilecek durumdaydı.

Emma, 1957'de güvenlik subaylarına yönelik tasfiyenin sona erdiğini öğrendi. Bu tasfiye dalgası, Beria'yla birlikte beni de önüne katmış ve çok şey bilen tanıklar vurularak infaz edilmişti. (İnfaz edilenler arasında iftiracılarda bulunuyordu.) Raikhman balerin karısının araya girmesi sayesinde, sadece görevi suiistimalden yargılandı ve hemen affedildi. Serbest bırakılanlardan biri de Maiski'ydi. Emma güvenlik servisinde hizmet vermiş yüz kadar emekli general ve albayın Kruşçev'in emriyle partiden ihraç edildiğini ve askerî rütbelerinin söküldüğünü öğrenmişti. Bu isimlerin ortak yanı 1930'lardaki tasfiyelere karışmaları ya da parti içinde dönen hesaplar hakkında çok şey bilmeleriydi. Emekli aylıklarını ve parti üyeliklerini kaybetmelerine

karşın, tutuklanmamış ya da vurulmamışlardı. Liderliğin bu tavrı eski dönemle kıyaslandığında büyük bir değişime işaret ediyordu. Bu şekilde tasfiyeye uğrayanlar arasında 1942 ve 1943'te ABD'de NKVD'nin nükleer istihbarat operasyonlarını yürüten Tümgeneral Ovakimyan ile Beria'ya fazla yakın olmakla suçlanan yardımcım Lev Vasilevski de yer alıyordu. Her ikisi de nükleer casusluk alanında birer kahramandılar.

Moskova'daki bu tutum değişikliği Vasilevski'nin parti içindeki itibarını geri kazanmasıyla daha da belirgin hale geldi. Vasilevski itibarının iadesi için Kruşçev'e başvururken Moskova'da akademisyenlik yapan Bruno Pontecorvo'yla kurduğu eski ilişkileri kullanmıştı. Londra ve Washington eski rezidenti Anatoli Gorski'yle birlikte İngilizce ve Fransızca'dan yaptıkları macera hikâyesi çevirileri Rus çocuk kitapları piyasasında geniş yer edindi. Diğer güvenlik subayları 1954'te itibarı iade edildikten sonra Moskova Yazarlar Birliği'nin sekreteri olan eski NKVD ideoloji komiseri Viktor İlyin'in desteğiyle yazar ve gazeteci olarak çalışmaya başladılar. İade-i itibar hakkınızdaki tüm suçlamaların düşmesi ve eski mevkiinize dönmeye hak kazandığınız anlamına geliyordu. Uygulamada bu mümkün değildi, ancak en azından insanların hayatlarına kaldıkları yerden devam etmesine ve daha yüksek maaş almalarına olanak sağlıyordu.

Vladimir hapishanesinde kaldığım dönemde, Kruşçev hapishaneler için bir serbestlik politikası başlatmıştı. Bu konuda oldukça şanslı olduğumu söylemeliyim. Her ay dört yiyecek kolisi almama izin veriliyordu. Baş ağrılarım nedeniyle başlarda baş dönmesi ve bilinç kaybı yaşasam da, çok geçmeden gücümü toplamaya başladım. Hücre hapsinde kalmama karşın, tümüyle tecrit edilmemiştim. Gazete okumama, radyo dinlememe ve hapishanenin kütüphanesini kullanmama müsaade ediliyordu.

Vladimir hapishanesi her yönden ilginç bir yerdi. Moskova'ya yakın bir bölgede önemli mahkûmların tutulduğu bir kale olarak görülüyordu. Yüzyılın başlarında Çar Nikolay tarafından yaptırılmıştı. Sovyet idaresinde eskisi işlevini yerine getirmeye devam etti. Moskova'ya yalnızca 240 km mesafede olduğundan burada tutulan mahkûmlar ek sorgulama için Moskova'ya götürülüyordu. Garip bir tesadüf eseri hapishanenin ikinci bloğuna kapatılmıştım. Savaşta esir alınan Alman generalleriyle bu blokta tutuldukları sırada iki kez görüşmüştüm. O zamanlar bana Kızıl Ordu'nun kurucularından Mihail V. Frunze'nin kaldığı hücreyi göstermişlerdi. Frunze çara karşı verdiği gerilla mücadelesi nedeniyle tutuklanarak Vladimir hapishanesine kapatılmıştı. Bu meşhur hücre Frunze anısına boş tutuluyordu.

Üç bloktan oluşan hapishane toplamda üç yüz kadar mahkûmu ağırlıyordu. Bu üç blok 1950'den sonra sekiz yüz mahkûm alabilecek şekilde genişletildi. Yönetim normal koşullarda çok sıkıydı. Sabah saat 6:00'da uyanıyor ve yemeğimizi hücrede yiyorduk. Demir hücre kapısındaki bir kapaktan az miktarda yemek uzatıyorlardı. Açlık ayrılmaz yoldaşınızdı ve mahkûmların gözlerindeki donuklukta kendini belli ediyordu. Başlarda, kahvaltıdan sonra uzanacak yer bırakmamak için yatağımı dik konuma getirerek duvara kilitliyorlardı. Beton hücre zeminine sabitlenmiş bir sandalye dışında oturacak bir yerim olmuyordu. Her gün yirmi metre karelik, yüksek duvarlarla çevrili ve üzeri açık bir "kutu" içinde bir gardiyan eşliğinde yarım saat ila kırk beş dakika kadar yürümemize müsaade ediliyordu. Öğle yemeğinden sonra, yatakları kilitlemeden önce dinlenmek için sadece bir saat veriyorlardı. Hücre içinde tuvalet yoktu, sadece köşede bir kova duruyordu. Mahkûmlar tuvalete gardiyanlar eşliğinde gitmek zorundaydılar. (Duyduğuma göre, artık hücrelerde tuvalet imkânı bulunuyor). Akşam 10:00'da uyumamıza izin verilmesine karşın, ışıklar tüm gece açık bırakılıyordu.

Günler sonra hapishane yönetimi bana karşı daha anlayışlı davranmaya başladı. Beni tecritten çıkararak hapishane hastanesine yatırmışlardı. Her gün bir bardak süt getiriyorlardı, daha da önemlisi tüm gün yatakta dinlenebiliyordum. Çok geçmeden, hapishane arkadaşlarım arasında tanıdığım eski devlet yetkililerinin olduğunu öğrendim. Bunlardan biri de eski Letonya dışişleri bakanı Wilhelm Munters'di. Letonya'nın hâkimiyetini ele geçirdiğimiz 1940 senesinde ona Voronej Üniversitesi'nde hocalık işi ayarlamıştım. Diğer bir isim, NKVD'nin yurt dışı istihbaratının yirmi yıl boyunca peşinde olduğu V. V. Şulgin'di. Şulgin çarlık döneminde Duma'nın* başkan yardımcılığını yapmıştı. Kızıl Ordu 1944'te Belgrad'ı Almanların elinden kurtarınca, yakalanarak Sovyetler Birliği'ne iade edilmişti. İç Savaş sırasında ve sonrasında Sovyet karşıtı faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle yargılanarak cezaevine gönderilmişti. Hapishanenin konukları arasında Stalin'in oğlu Vassili de bulunuyordu. Benden üç ya da dört hücre ötede kalıyor ve burada bile sorun çıkarmaya devam ediyordu. Vassili o sıralarda Mareşal Timoşenko'nun kızıyla evliydi. Hapishaneye ziyarete geldiğinde kadına saldırarak serbest bırakılması için Kruşçev ve Voroşilov'a başvurmasını istemişti. On yıl hapse mahkûm olan Mayronovski de 1953

* Çar II. Nikolay tarafından kurulan ve 1905-1917 yılları arasında etkin olan yasama meclisi. (ç.n.)

yılından beri Vladimir hapishanesinde kalıyordu. Geçen yıllar ondan çok şey götürmüş, eski Mayronovski'den hiç eser kalmamıştı.

Hapishanede yediği dayaktan çökmüş halde bulunan Mayronovski serbest bırakılacağı umuduyla Beria, Merkulov ve Abakumov aleyhine ifade vermişti. Bu isimler hakkında hazırlanan iddianamede kurbanların isimlerinden bahsetmeden işlenen gizli cinayetleri anlatmış ve bu yönde deliller öne sürmüştü. Beria, Merkulov ve Abakumov vurulurken Mayronovski'nin tutukluluğu devam etti. Savcılık onu zaman zaman tanık olarak çağırıyordu.

Duruşma esnasında emrimde çalışmadığını ve zehir kullanılarak yapılan deney ya da infazlar için benden talimat almadığını söylemişti. Hem bu ifadesi hem de savaş yıllarında üstlendiği riskli görevler nedeniyle ona müteşekkirim. Mayronovski, uyku ilacıyla bayılttığı Alman teröristlerin gözaltında intihar etmemeleri için üzerlerindeki zehir kapsüllerini değiştirmişti. Bunlar güvenli evlere yerleştirildiklerini düşünen paraşütçülerdi. Uyuşturulmalarına rağmen, üzerlerindeki silahların etkisiz hale getirilmesi son derece tehlikeli bir işti.

Mayronovski'yle hapishanede ara sıra görüştüğümüz oluyordu. Bir keresinde tıp çevrelerinde ona büyük saygı duyan bilim insanlarından yardım istemesini önerdim. Mayronovski, Aralık 1961'de tahliye edildiğinde, itibarının iadesi için Sağlık Bilimleri Akademisi'nin başkanı Nikolay Blokhin'den destek gördü. Kruşçev'nin Merkez Komitesi binasındaki kabul odasına gelerek başvuru dilekçesini bıraktıktan iki gün sonra, KGB tarafından gözaltına alındı. Mayronovski burada 1947 yılı sonunda Kiev'deki treninde Kruşçev'le karşılaştığından söz etmişti. Bu olayın ardından bilimsel unvanı elinden alınarak tıp profesörlüğü iptal edildi ve Hazar Denizi'ndeki küçük liman kenti Mahaçkale'ye sürgüne gönderildi. Burada bir kimya laboratuvarının başına geçti. İstenmedik bir tanık durumuna düşmesi Mayronovski için büyük talihsizlik olacaktı. Başpiskopos Romzha'nın Ujgorod'da öldürülmesinden önce yaptıkları görüşmeyi hatırlatarak, Kruşçev'den yardım istemişti. Mayronovski saflığının kurbanı olmuştu. İktidarda olan Kruşçev'in eski sicilini temizlemek istemesini anlaması gerekirdi.

Mayronovski kariyerine devam etmek umuduyla ara sıra Moskova'da Akademisyen Blokhin'i ziyaret ediyordu. Blokhin'le kötü huylu tümörler üzerine yürütülen deneylerin sonuçları hakkında görüşmek üzere anlaşmışlardı, ancak Mayronovski ziyaretten kısa süre önce gizemli bir şekilde hayatını kaybetti. Ölüm sebebi ne gariptir Wallenberg ve Oggins'kiyle aynıydı; Mayronovski'ye kalp yetmezliği teşhisi koymuşlardı.

Vladimir hapishanesinde eski NKVD liderliğinin oluşturduğu küçük ve özel bir klüp vardı. On iki yıllık hapis cezasının yarısını doldurduktan sonra, Mart 1957'de, bu hapishaneye nakledilen Leonid Eytingon bu grubun liderliğini yürütüyordu. Beria'nın eski başsekreteri ve altın madenlerinden sorumlu eski içişleri bakan yardımcısı Stepan Mamulov da bu ekibin bir üyesiydi. Mamulov Ermeni olmasına karşın, Gürcistan Komünist Partisi personelinden sorumlu sekreter olarak görev yapmıştı. Aynı şekilde, Gürcistan'da Komünist Parti sekreterliği yapan Akademisyen Pyotr Şarya bir dönem istihbarat dairesinin yardımcı şefiydi. Megrel milliyetçisi olduğu gerekçesiyle tutuklanmış, ancak aklanarak serbest kalmayı başarmıştı. Tümgeneral rütbesiyle Beria'nın yurt dışındaki politik meselelerden sorumlu şefi olarak atanması büyük talihsizlikti. Beria'yla birlikte tekrar tutuklandı. İçişleri Bakanlığı'nda Beria'nın başsekreterliğini yürüten Albay Boris, Ludvigov şefi Beria ve onun cinsel davranışları hakkında çok şey bildiği için tutuklanmıştı. Ludvigov'un Mikoyan'ın yeğeniyle evli olması, 1964'te Kruşçev görevden alındıktan on gün sonra hapisten çıkmasını sağladı. Üç ay önce Yüksek Sovyet başkanlığına atanan Mikoyan'ın imzaladığı özel bir kararnameyle affedildi. Mikoyan ayrıca Beria'nın koruma şefliğini yapan ve ona kadın bulmaktan sorumlu uzak akrabası Sarkisov'u da affedecekti.

Hapishanenin kadın mahkûmlarından Daria Gusyak ve Maria Didik, Bandera'nın yeraltı örgütünde yasa dışı muhbir olarak görev yapıyorlardı. Liderleri Şukheyeviç'le girilen silahlı çatışmada yakalanmalarına yardım etmiştim. Şair Vladimir Mayakovski'nin yakın arkadaşlarından Vladimir Brik (yayıncı Osip Brik'in yeğeni) de bu hapishanedeydi. ABD'ye kaçmaya çalışırken KGB tarafından yakalanmıştı. Bir diğer hapishane arkadaşımız da otuzlu yıllarda İsviçre'de yasa dışı NKVD rezidenti olarak görev yapan Maksim Steinberg'di. Tasfiyeler sırasında dönmeyi reddeden Steinberg, Stalin'in ölümünün ardından affedileceğini düşünerek karısı Elsa'yla birlikte geri gelmişti. Vatana ihanetten kendisine on beş, karısına ise on yıl hapis cezası verdiler.

Emma Vladimir'e nakledilmemden üç ay sonra çocukları ziyaretime getirdi. Düşünceli davranarak oğullarımın perişan halimi görmelerini istememişti. Emma geldiğinde ellerim titremeye başladı. Duygularıma bir türlü hâkim olamadım. Hapishane müdürü Albay Kozik'in izniyle aylık ziyaretler dışında iki kez daha görüşmüştük. Kozik, 1959'da emekli olmadan kısa süre önce, bacanağım Aleksandr'la odasında bir görüşme ayarladı. Aleksandr İçişleri Bakanlığı ve KGB'deki mevcut durumdan söz ediyordu. Kimlerin görevde olduğunu, kimlerin azle-

dildiğini, yeni KGB başkanı Aleksandr Şelepin'in ne gibi öncelikleri olduğunu öğrenmek mesleki deneyimlerime dayanarak teşkilata danışmanlık yapabileceğim umudunu doğuruyordu. Ardından 1939 ve 1941'de Stalin ve Beria tarafından serbest bırakılan general ve subaylar gibi affedilebilir ve itibarımı geri kazanabilirdim.

Tek başıma kalmak istediğimi söylememe rağmen, bir yıl sonra hücre hapsine son verdiler. Yeni hücremi ilk önce Brik, sonra Steinberg ve ardından Almanların kontrolündeyken Smolensk'in valiliğini yapan V. Minşagin'le paylaştım. Çok ilginç insanlar olsalar da, içeri düşmeden önce oynadıkları roller ve Sovyet devleti hakkında bildikleri önemsiz düzeydeydi. Hücre arkadaşlarımla ilişkilerimde nezaket ön plandaydı, ancak mesafeli olmaya özen gösteriyordum.

Vladimir'de geçen altı ayın ardından davamın yeniden incelenmesi için Yüksek Mahkeme ve savcılığa peş peşe başvurular göndermeye başladım. Emma duruşmalarda avukat hakkı tanınması için Kruşçev ve Yüksek Mahkeme'ye iki kez müracaatta bulunduğunu, ancak talebinin reddedildiğini söylemişti. Bana başvuru metinlerinin birer nüshasını getirdi. Savunma avukatı talebimin reddedildiğini ve söz verilmesine karşın, duruşma tutanaklarının tarafıma gösterilmediğini söyleyerek hükmün hukuken geçersiz olduğunu bildiren bir itiraz dilekçesi gönderdim. İçerde yasalara aykırı olarak tutulduğumu ifade ettim.

Aldığım tek yanıt Yüksek Mahkeme başkan yardımcısı Lev N. Smirnov'un imzasını taşıyordu. Davanın tekrar incelenmesi için hiçbir neden olmadığı söylüyordu. Sonraki kırk başvurudan hiçbir sonuç alamadım. Hücre arkadaşlarım, bilhassa Eytingon bu hukuki girişimlerimle alay ediyordu. Eytingon bir seferinde, "Güç mücadeleleri yasalarla bağdaşmaz." demişti. Dava için dönüm noktası olacak olay, 1960'da hapishane müdürünün odasına çağrılmamla gerçekleşti. Ben girerken Eytingon odadan çıkıyordu. Müdürle görüşmeyi beklerken ellili yaşlarda, uzun boylu, yakışıklı ve şık giyimli bir adamla karşılaştım. Kendini Parti Denetleme Komitesi[2] bünyesinde özel görevlerden sorumlu müfettiş Herman Klimov olarak tanıttı. Önündeki masada üç ciltlik dava dosyamla birlikte kişisel KGB sicilim duruyordu. Dosyamda Molotov'un yurt dışında Beria'nın emriyle yürütülen gizli istihbarat operasyonlarıyla ilgisine dair hiçbir bilginin yer almadığını, daha da önemlisi Beria'nın emriyle ülke içinde kaçırılan ve suikasta uğrayan

2. Parti Denetleme Komitesi (KPK) SBKP'ye bağlı özel bir soruşturma dairesiydi ve doğrudan birinci sekretere karşı sorumluydu. Stalin döneminde Parti Denetleme Komisyonu olarak adlandırılıyordu.

hiçbir ismin yazılı olmadığını ve bu nedenle Merkez Komitesi'nin davayı incelemek üzere kendisini görevlendirdiğini söyledi.

Klimov, Parti Denetleme Komisyonu aracılığıyla Beria'nın Stalin'in onayıyla verdiği gizli cinayet ve kaçırma emirleri hakkında Merkez Komitesi'ne bir fezleke sundu. Rudenko'nun yardımcısı D. Salin tarafından imzalanan bu belge, Beria'nın Sovyetler Birliği eski Çin büyükelçisi B. Luganets ve karısı ile topçu mareşali Kulik'in (1950'de Stalin'in emriyle vuruldu.) karısı K. Simoniç-Kulik için verdiği gizli ölüm emirlerinin savcılık tarafından tespit edildiğini söylüyordu. Savcılık bu olaylardan Beria ve eylemleri gerçekleştirenler hakkındaki kovuşturma sırasında haberdar olmuştu.

Fezleke ayrıca savcılığın yurt içi ve dışında Beria'nın emriyle işlenen diğer gizli cinayetler hakkında güvenilir bilgilere ulaştığından, ancak Eytingon ve benim bu operasyonların ipuçlarını gizlediğimiz için kurbanların isimlerine erişemediğinden söz ediliyordu. Eytingon ve benim sağlık sorunlarımız soruşturmaya birçok kez sekte vurmuştu. Parti adına konuşan Klimov, katıldığım operasyonları eksiksiz bir biçimde anlatmamı istiyordu. Mikhoels cinayetinde parmağım olduğu yönündeki sözlü suçlamalara rağmen, savcı bunu yazıya geçirmeye yanaşmamıştı. Klimov bu tutarsızlıktan bir hayli rahatsızdı. Mikhoels cinayetiyle ilgim olmadığını söylediğimde şaşkına döndü. Bu tür karanlık olayları 1961'de yapılacak parti kongresinden önce aydınlatmak istiyordu.

Sayfa sayfa her iki dosyayı da inceleyerek iki saatten uzun bir görüşme yaptık. Özel görevlerdeki rolümü inkâr etmedim, ancak bu operasyonlar halen çok gizli kabul edildiği ve iktidardaki isimlere kadar ulaştığı için savcının davam hakkında açık bir rapor sunmaya yanaşmadığını ifade ettim. Bu operasyonlar yıllar evvel Komünist Parti liderliğinin onayıyla yürütülmüştü. Bunların meşruluklarını tartışmaya açmak liderliğin yetkilerini tartışmaya açmak demekti. Klimov ısrarla ayrıntıların doğruluğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Emrimdeki isimlerin Mayronovski'nin laboratuvarıyla birlikte yürütülen her operasyon için hesap verme zorunluluğu bulunduğunu ve bu amaçla Güvenlik Bakanlığı'nda bir sistem oluşturulduğunu söylediğimde belirgin şekilde etkilenmişti.

Klimov, bunun üzerine, Mayronovski'ye emir vermemin ya da ondan zehir temin etmiş olmamın mümkün olamayacağını kabul etti. NKVD/MGB şefleri Beria, Abakumov ve İgnatyev tarafından onaylanan laboratuvar yönetmeliği buna olanak vermiyordu. Oldukça heyecanlı bir ses tonuyla bu belgenin haklılığımı kendiliğinden kanıtladığını

söyledi. Bu yönetmelik dosyama eklenmiş olsaydı bana ve Eytingon'a dönük suçlamalar mahkeme tarafından onaylanamayacaktı. Ne var ki, bu belge Merkez Komitesi ve KGB arşivlerinde kalacaktı.

Oggins, Romzha, Şumski ve Samet olaylarıyla ilgili olarak Merkez Komitesi'nin sadece onay vermediğini, aynı zamanda neticenin kendilerine rapor edildiğini anlattım. Bu raporlar Sergey Ogoltsov tarafından derlenerek özel bir dosyaya konuyor ve geniş bir zarfa kapatılıp mühürleniyordu. Her bir operasyondan sonra mühür açılıyor, elle yazılmış yeni bir sayfa eklendikten sonra tekrar mühürleniyordu. Zarfların üzerinde, "Bakanın Onayı Olmadan Açılamaz, (imza) Ogoltsov." şeklinde bir kaşe yer alıyordu. Klimov beni dikkatle dinliyor ve notlar alıyordu. Çayla birlikte getirilen sandviçleri yerken çalışmaya devam ettik.

Klimov birkaç gün daha hapishanede kaldı. Bana yönelttiği tüm soruları hücreme gönderdiği daktiloyla yanıtladım. Bu yanıtlarda istihbarat operasyonlarının tarihi; Beria, Abakumov, İgnatyev, Malenkov ve Molotov'un verdiği talimatların ayrıntıları; Almanlara karşı yürüttüğüm gerilla savaşında ve nükleer casusluk alanındaki başarılarım yer alıyordu. Klimov'un tavsiyesiyle serbest bırakılmam ve itibarımın iadesi için daktiloyla yeni bir başvuru dilekçesi yazdım. Tavsiyeleri üzerine Kruşçev'den bahsetmedim, ancak tüm emirleri Merkez Komitesi'nden aldığımı belirttim. Klimov eninde sonunda serbest kalacağım ve partideki eski konumumu kazanacağım konusunda beni temin ediyordu. Benzer şeyleri Eytingon'a da söylemişti.

Sonradan davamla ilgilenme nedenlerinin çift yönlü olduğunu öğrendim. Birinci yönü, Stalin'in suçlarına ve sırlarına bakmak istemeleriydi. İkincisi, Ramon Mercader'in Meksika'da serbest bırakılarak Moskova'ya dönüşünün ardından Dolores Ibárruri ile Fransız ve Avusturya Komünist partilerinin liderleri Eytingon ve beni hapisten çıkarma girişimde bulunmuştu. Beria ve işlediği suçlara giderek daha az ilgi gösteriliyordu.

Klimov'un Vladimir'e yaptığı ziyaretler, Emma'nın Moskova'daki konumunu büyük ölçüde düzeltmişti. Yeni KGB şefi Aleksandr Şelepin, Parti Denetleme Komitesi'ne Eytingon ve benim kariyerlerimiz hakkında olumlu bir özet göndermişti. Bu belgede, Devlet Güvenlik Komitesi'nin (KGB) "elinde Sudoplatov ve Eytingon'un Beria grubu tarafından işlenen suçlarla ilgisini ortaya koyan hiçbir suç delili olmadığı" sonucuna varılıyordu. Bu destek deneyimli bürokratlara itibarımızın iadesi yönünde bir girişim olduğu mesajını veriyordu. Parti Denetleme Komisyonu 1960'da dosyalarımızı resmen açacaktı.

Bu olay, KGB'nin 1939'da Rusya üzerinden ABD'ye göç etmiş Polonyalı Yahudi bir aile hakkında Amerika'da yürüttüğü araştırmayla aynı zamana denk geldi. Bu aile 1939'da Varşova'yı terk etmeye zorlandıktan sonra, Emma'nın yardımıyla Batı Ukrayna'dan kaçmıştı. Aileye yakın bir isim 1960'da turist olarak Moskova'ya gelerek *Izvestiya* gazetesinde Emma'yı soruşturacaktı. Emma aileyle ilişkiye geçtiği dönemde *Izvestiya*'da çalıştığını söylemişti. KGB durumu haber alınca, bu kişiyi Amerika'daki görevlerde kullanmak üzere servise kazandırma düşüncesiyle Emma'yla irtibata geçti. Artık Emma'nın evden çıkarılması gibi bir tehlike kalmamıştı. Emma evin Amerika'dan gelen ziyaretçi için güvenli bir ev olarak hazırlanmasını görüşmek üzere birçok kez Lubyanka'ya çağrıldı. Bu girişiminden bir sonuç alınamadı, ancak bu sayede Emma daireyi güvenli ev olarak kullanmaya başladı.

İdeoloji Dairesi, genç entelektüelleri cezbetmek adına tekrar Emma'dan yararlanmayı düşünüyordu. Emma'nın eski casusluk öğrencileri ve Yarbay Dmitri Riyabov, şair Yevgeni Yevtuşenko'yu yola getirmek için Emma'dan faydalandı. Emma Yevtuşenko'yu alkollü davranışları nedeniyle cezalandırmak ya da tam zamanlı muhbir olarak görevlendirmek yerine, 1930'larda yaratıcı sanatçılar için kullanılan yöntemlerden faydalanmayı önerdi.[3] Aralarında güven esasına dayalı dostluk ilişkileri kurulmalıydı. Emma onun Sovyet temsilcisi olarak Finlandiya'daki Dünya Gençlik Festivali'ne gönderilmesini tavsiye etti. Yevtuşenko'nun davranışları düzeldi ve sevilen şair Kruşçev'in Lenin adına yücelttiği yeni Komünist fikirlerin destekçisi oldu. Bir süre sonra, eserlerini eleştiren yazarların ideolojik sapmalarını Albay Riyabov'a rapor etmeye başlayacaktı.

Emma yetenekli grafik sanatçısı Boris Jutovski'ye de yardım etti. Jutovski Emma'nın bir arkadaşının oğluydu ve açıkça dillendirilmese de, Kruşçev'in kültür politikalarını eleştirmeye başlamıştı. Emma apartmanda Riyabov'la bir görüşme ayarladı ve Jutovski sözlerinin yanlış anlaşıldığını belirtti. Komünist politikaların her daim destekçisi olduğunu iddia ederek, Ressamlar Birliği'ndeki iç çatışmalar hakkında bir rapor yazdı. Raporu Merkez Komitesi'nin İdeoloji Dairesi'ne ulaşınca dairedekiler genç Lubyanka subaylarının Jutovski'ye yol gösterdiğini görmüş oldu.

---

3. Bu sanatçılar arasında, Rus kültür hayatının tanınmış simalarından ve Stalin'in kişi kültünün önemli destekçilerinden yazar Aleksey Tolstoy; yazdığı şiirle Kirov suikastında Zinovyev ve Troçki'nin rolüne dikkat çeken yetenekli şair Mihail Golodi; daha sonra Siyonist bir komplocu olduğu gerekçesiyle tutuklanacak ve ancak Stalin'in ölümünün ardında serbest bırakılacak olan Moskovalı sevilen oyun yazarı İyona Put da yer alıyordu.

Emma ile KGB'nin flörtü çok uzun sürmedi. Savcı Rudenko itibarımın iadesi sürecini baltalamıştı. Kendi evimizin de yer aldığı bina Dışişleri Bakanlığı tarafından KGB'den devralındı ve Polonya Ticaret Misyonu için konut olarak kullanılmaya başlandı. Emma ve çocuklar Anna'nın desteğiyle Moskova'nın merkezinden uzakta daha küçük, ancak şirin bir apartman dairesine yerleştiler. Burası Mercader ve Caridad'ın ziyarete gelemeyeceği kadar uzaktı. Bu dönemde çocuklar liseyi bitirmiş ve o sırada Yabancı Diller Enstitüsü'nün başkanı olan Zoya Zarubina ve enstitü rektörü Varvara Pivovarova sayesinde burada eğitim almaya başlamışlardı.

Çocuklarım yetkili makamların davamda yanlışlık yapıldığını eninde sonunda kabul edeceğini düşünüyordu. 1961 bu yönündeki tüm yanılsamalarının son bulduğu yıldı. Klimov Merkez Komitesi'nin genel merkezinde Emma'yla görüştükten sonra ona Eytingon ve benim Beria davasıyla ilgili olarak suçsuz olduğumuzu ve davanın yeniden ele alınması için yetkili makamlara baskı yaptığını söyledi. Emma kaderimin artık Kruşçev'in elinde olduğunu anlamıştı. Davam bürokrasiye takılmamıştı. Tahliyemin önünde üst otoritenin verdiği karar duruyordu.

Klimov gayet net bir dil kullanmış ve bu konuda başvurulara devam etmesini vurgulayarak Emma'ya şunları söylemişti: "Sen ya da başkası bu başvuruları yapan herkesin Parti Denetleme Komitesi ve KGB dosyalarındaki ulaşılabilen belgelere atıfta bulunması gerekiyor. Ana suç dosyası ve teftiş dosyasında (*nabludatelnoye delo*) tutulan belgelerin karşılaştırmalı çözümlemesini talep etmelisin, çünkü yaptığın tüm başvurular, olumlu tanıklıklar ve iddianameyle çelişen belgeler bunların içinde yer alıyor. Örneğin, iddinamede Sudoplatov'un savaştan önce Beria'nın emirlerini yerini getirmek üzere Özel Görevler Dairesi'ni kurduğu söyleniyor. Buna paralel olarak 1942'den 1946'ya kadar Gerilla Savaşından Sorumlu Daire'nin, başka bir ifadeyle Dördüncü Daire'nin başında bulunduğu ifade ediliyor. Ancak teftiş dosyasında Özel Görevler Dairesi'nin kuruluş belgelerinden bölümler var. Bunlar dairenin gerilla birliğiyle bir ve aynı şey olduğunu gösteriyor." Klimov'un dikkat çektiği bu durum iddianameyle açıkça çelişiyordu.

Emma bir sonraki ziyarette Klimov'la yaptığı görüşmeden söz etti. Bir süredir Eytingon'la aynı hücrede kalıyorduk ve temyiz sürecine nasıl hız kazandıracağımız konusunda saatler süren tartışmalar yapıyorduk. Emma bana ve Eytingon'a bir raf dolusu Almanca, Fransızca, Lehçe ve Ukraynaca roman ve tarih kitabı getirmişti. Vaktimizin çoğunu bu kitaplarla geçiriyorduk. Hapishane müdürünün emri uyarınca

benim ve öteki üst düzey güvenlik subaylarının diğer mahkûmlarla görüşmesi yasaktı. Bu nedenle ağır işlerden muaf tutuluyorduk. Gary Powers ve Greville Wynne'in[4] bitişikteki hücre bloğunda kaldığını biliyorduk, ancak onları hiçbir zaman görmedik.

Hapishane koşulları 1961 yılında kötüleşmeye başladı. Ayda beş kilogram olan yiyecek kolisi sınırı ayda dört ila bir kilograma ve ardından altı haftada bir kilograma düşürüldü. Kruşçev kendi serbestlik politikası ve kötüleşen ekonomi nedeniyle artan suç oranlarıyla mücadele etmek için yeni ceza önlemlerini yürürlüğe koymuştu. Hapishane kurallarının sertleşmesi bu politikanın bir ürünüydü. Eylül 1961'de toplanan Yirmi ikinci Parti Kongresi (bu kongrede Stalin'in işlediği suçlarla ilgili olarak yeni ayrıntılar ortaya kondu) sırasında gıda ayaklanmalarına katıldıkları gerekçesiyle Murom şehrinden Vladimir'e getirilen on mahkûm gizlice yargılanarak kurşuna dizildi. Akraba ziyaretleri ayda birden altı ayda bire düşürüldü, ancak ben Emma'dan her gün sansürlenmiş mektuplar almaya devam ettim. Hapishane yönetimi artık dostlarımızdan değil, yabancılardan oluşuyordu. 1962'de hapishanenin tadilata alınarak beş eski NKVD generalinin bir hücreye tıkıldığı dönemde hafif bir kalp krizi geçirdim.

Atışma ve tartışmalar satranç oyunlarıyla sınırlı kalmıştı, ancak bunların hiç birine katılmıyordum. Bazen gergin anlar da yaşandığı oluyordu. Ludvigov Beria'nın bu kadar hain olduğunu hiç düşünmemiştim dediğinde böyle bir an yaşanmıştı. Eytingon cevabı yapıştırarak, "Çocuk değiliz. Kimlerin çocuklarına Lavrenti adını verdiğini biliyoruz." demişti. Diğerlerinin yüzünde o an mahcup bir gülümseme belirmişti. Eytingon ve ben bu subayların Stalin, Beria, Malenkov ve Kruşçev'in kontrolündeki Politbüro'nun iş işleyişiyle ilgili anlattıklarını dinler olmuştuk. Nezaket gereği baskı altında "halk düşmanı Beria'nın suçlarını gizledikleri" yönünde ifade verdiklerini onlara hatırlatmadık.

Eytingon ve ben yaptığımız başvurulara dikkat çekebilmek adına Başkan Kennedy'nin yeni oluşturulan Yeşil Berelilerine karşı özel bir Sovyet gücü oluşturulması yönünde öneriler hazırladık. Yazdığımız mektup, o zaman güvenlik ve istihbarat operasyonlarından sorumlu SBKP Merkez Komitesi sekreteri Şelepin'den olumlu tepkiler aldı.

---

4. Greville Wynne 1960-1962 yılları arasında Batı için casusluk yapan GRU subayı Albay Oleg Penkovski için MI-6 bünyesinde muhbirlik ve kuryelik yapan İngiliz bir işadamıydı. Wynne ve Penkovski Eylül 1962'de tutuklandılar. Penkovski infaz edilirken Wynne on yıl hapse çarptırıldı. 22 Nisan 1964'te Sovyet casusu olduğu için tutuklanan Gordon Lonsdale –namıdiğer Konon Molodi– ile takas edildi.

Mektup KGB Birinci Genel Direktörlük bünyesindeki Dokuzuncu Daire'ye (yurt dışındaki özel operasyonlardan sorumlu) benden sonra şef atanan General İvan Fadeykin'in masasına ulaşmıştı. Fadeykin örgütlenmeyle ilgili ayrıntıları görüşmesi ve bizi iki kilogram şekerle ödüllendirmesi için Binbaşı Vasiliev'i görevlendirdi. Bu girişimimiz üzerine Birinci Genel Direktörlük bünyesinde gerilla operasyonlarından sorumlu özel bir eğitim merkezi kuruldu. Daha sonra Alfa Grubu olarak bilinecek olan KGB Spetsnaz 1979'da Kabil'de Amin'in Sarayı'na bir baskın düzenleyecek ve Afgan Savaşı'nı başlatacaktı.

Başarımızdan ve KGB'den aldığımız manevi destekten ilham alarak Irak diktatörü General Abdülkerim Kasım'a karşı güç oluşturması adına Kürt lider Barzani'yle yeniden ilişkiye geçilmesi yönünde Kruşçev'e öneriler sunduk. KGB'nin Vladimir bölge şefi Albay Şevçenko hapishanede bizi ziyaret ederek liderliğin önerilerimizi dikkate aldığını söylemişti. Ödül olarak her altı ayda bir aldığımız yiyecek kolilerine üç ayda bir izin vermeye başladılar.

Daha da önemlisi, Şevçenko'nun onayıyla ilk defa bir savunma avukatıyla, Evgeni Zorin'le görüşüyorduk. Emma'nın yakın bir arkadaşı olan Zorin, 1920'lerde Odessa GPU'sunda Emma'yla birlikte hizmet vermişti. Askerî Mahkeme'nin Eytingon ve benim için verdiği, ancak resmen duyurmadığı kararı dışarıdan ilk o görmüştü. Ona göre, davam en üst otorite tarafından bozulmadıkça durum ümitsiz görünüyordu. Eytingon hakkındaki kararı değiştirilebileceğini düşünüyordu, çünkü Stalin döneminde on sekiz ay içerde kalmıştı. Raikhman'ın cezasında bu nedenle on sekiz ay indirime gidilmişti. Zorin hukuki bir hata yapıldığını düşünüyordu, çünkü bu süre Eytingon'un cezasından düşülmemiş ve Eytingon temyiz başvurusunu doğrudan Askerî Mahkeme'ye yapmıştı. Mahkeme başkanı Kostromin'in yargılama sürerken ölmesi nedeniyle kimsenin bu küçük hatayı kabullenmekten rahatsızlık duymayacağını umuyordu. Zorin'in başvuruları geri çevrildi, ancak devreye Zoya Zarubina girdi. Askerî Mahkeme başkanının yeğeni Yabancı Diller Enstitüsü'ne girmek için uğraşıyor, ancak sınavları veremiyordu. Başkan Zoya'nın sınav sonucuna müdahale etmesi karşılığında Eytingon'un temyiz başvurusunu tekrar gözden geçirdi.

Askerî Mahkeme Aralık 1963'te Eytingon'un tutukluluk süresinin Beria tutuklanmadan önce yattığı on sekiz ayı da kapsayacağını duyurdu. Böylece içeride kalacağı süre azalmış oluyordu. Eytingon bu olaydan hemen önce bağırsak tümörü nedeniyle ölümle burun buruna geldi. Öğrencileri üst düzey yetkililerin çocukları olan Zoya bundan faydalanarak hapishaneye son derece uzman bir cerrah sokmayı ba-

şarmıştı. Eytingon'un kız kardeşi Sonya'nın çalışma arkadaşı olan bu doktor başarılı bir ameliyatla Eytingon'un hayatını kurtardı.

Eytingon ameliyattan önce partiye bir veda mektubu yazarak Kruşçev'e başvurdu. Kruşçev'e suçsuzlukları Parti Denetleme Komitesi tarafından sabit görülen Meksika'da Komünizm davası için önemli işler başarmış sadık parti üyelerinin tutukluluğuna nasıl izin verdiğini soruyordu. Troçki'nin suikastçısı Ramon Mercader yakın zamanda Moskova'ya dönmüş ve Sovyetler Birliği Kahramanı madalyasıyla ödüllendirilmişti. (General Volkogonov otuz yıl sonra arşivleri incelerken Eytingon'un bu mektubuna rastladığında çok şaşıracaktı.)

KGB Soruşturma Dairesi yardımcı direktörü Albay Vassili Ivaşenko hapishane arkadaşlarımızdan usta matematikçi R. Pimenov'un affedilmesi konusunu bizimle görüşmek üzere hapishaneye geldi. Geçmiş yıllardan tanıdığım Ivaşenko davalarımızın mevcut liderlik tarafından tekrar ele alınmasının mümkün olmadığını, ancak cezamız bittikten sonra serbest kalacağımızı söylemişti. Önemli tanıkların sonsuza kadar hapiste tutulduğu ya da infaz edildiği eski uygulama Stalin döneminde kalmış gibi görünüyordu.

İlk olarak Akademisyen Şarya 26 Temmuz 1963'te serbest bırakıldı. Şarya 1953'te Beria'yla aynı gün tutuklanmıştı. İçeride anlaştığımız üzere Şarya serbest kaldığında Tiflis'teki evine dönerken Eytingon'un ailesi ya da bizimkilerle irtibata geçecek ve "Yeni bir hayata başlayacağım." diyecekti.

İşareti sabırsızlıkla bekliyorduk. Verilen güvencelere rağmen Şarya'nın eve dönüp dönemeyeceği konusunda kuşkularımız vardı. İki hafta dolmadan Emma'dan doğrulama mesajı geldi. Profesör Pyotr Şarya ona kısa bir ziyarette bulunmuştu. Emma onu NKVD okulundan etkileyici ve kendinden emin bir felsefe hocası olarak hatırlıyordu, ancak karşısında çökmüş, durgun ve yaşlı bir adam bulmuştu. Buna karşın, hapishanede akıl sağlığını korumayı başarmıştı. Tahliyeden sonra Gürcistan Bilimler Akademisi'nde felsefe profesörlüğü yapmaya başladı ve öldüğü 1983 yılına kadar bu göreve devam etti.

Leonid Eytingon 1964'te serbest bırakıldı. İkinci eşi Olga Naumova'ya dönerek Yabancı Diller Yayınevi'nde editörlük yapmaya başladı. Ludvigov Kruşçev görevden uzaklaştırıldıktan sonra serbest bırakıldı ve Merkezî İstatistik Ofisi'nde başmüfettiş yardımcısı olarak çalışmaya başladı. Emma o dönem benim de affedileceğimi düşünüyordu, ancak yaptığı başvuru bir kez daha reddedilecekti.

Yeni hücre arkadaşım Mamulov olmuştu. Onunla tutuklanmadan önce aynı apartmanda oturuyorduk ve çocuklarımız oyun arkadaşıy-

dı. Bu nedenle konuşacak çok şey buluyorduk. Bu arada Eytingon tekrar istenmeyen tanık durumuna düşmüştü. Brejnev yarım kalmış ve can sıkıcı işlerle başını ağrıtmak istemiyordu. Brejnev Hitler karşısında alınan zaferin yirminci yıl dönümü kutlamalarında yirmi dört eski NKVD/KGB subayından Eytingon ve benim davalarımızın yeniden görülmesini isteyen bir dilekçe aldı. Dilekçeye imza atanlar arasında Rudolf Abel (William Fisher'in 1957'den sonra kullanmaya başladığı isim) ve beş Sovyetler Birliği Kahramanı yer alıyordu. Devlet makamları bu olaya çok öfkelenmişti. İki Merkez Komitesi yetkilisi dilekçeye imza atanlarla bir görüşme yaptı. Brejnev'in etrafındaki yeni isimler Başsavcı Rudenko'nun davam için verdiği fezlekeye güveniyordu. Bu belgede Beria tarafından kurulan ve en güvendiği yardımcılarından oluşan Özel Görevler Dairesi'nin şefi olarak Beria'nın düşmanlarına karşı terör eylemleri yürüttüğüm iddia ediliyordu. Dilekçeye imza koyan herkes Özel Görevler Dairesi'nde çalıştıklarını, ancak hiçbir şekilde Beria'nın güvenilir adamları olmadıklarını dile getiriyordu. İddianamemin ve hakkımda alınan kararın doğruluğunun ispatı için söz konusu suç ve terör eylemlerinin açıkça tanımlanmasını talep ettiler, ancak bu çıkışlarından hiçbir sonuç alamadılar. Üç ay sonra, Yirmi Üçüncü Parti Kongresi'nin arifesinde aynı isimler eski Komintern aktivistlerini ve II. Dünya Savaşı'nda gerilla mücadelesinde yer almış yabancı Komünistleri de yanlarına çekerek yeni bir dilekçe sundular. Bu sefer Rudenko'yu bana ve Eytingon'a karşı iftira atmakla suçluyorlardı.

Davamın yeniden görülmesi için baskılar artıyordu. 1920'lerde Eytingon'un emrinde Çin'de görev yapan Bulgaristan eski savunma bakanı bizim adımıza dış politika ile bazı güvenlik ve istihbarat mevzularından sorumlu Politbüro üyesi Suslov'a başvurmuş, ancak öfkeye kapılan Suslov, "Bu kararlar Merkez Komitesi tarafından bir kez alınır. Bu tamamen iç meselemizdir." diye karşılık vermişti. Merkez Komitesi'nin orta kademe personeli benim için bir af başvurusu hazırlamıştı, çünkü iki kalp krizi geçirip sol gözümü kaybettikten sonra artık çürüğe çıkmıştım. Bu başvuru Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı Nikolay Podgorni tarafından 19 Aralık 1966'da reddedildi.

KGB, bunun üzerine, Prezidyum'a bir özel af dilekçesi sundu, ancak bu başvuru da geri çevrilecekti. Resmî ret kararı Emma'nın imzaladığı dilekçeye atıfta bulunuyordu. Bu durum Emma'nın zaten hassas olan sinirlerini alt üst etti. Kalp rahatsızlığı ve sinir yorgunluğu nedeniyle hastaneye kaldırıldı. O dönemde Moskova Devlet Üniversitesi Ekonomi Bölümü'nde yüksek lisans yapan küçük oğlum Anatoli idd'ia-

nameme cevap vermek üzere parti üyelik kartını alarak Merkez Komitesi ve Yüksek Sovyet'in karşısına çıktı. Alt kademedekiler ilk başlarda onu ciddiye almaya yanaşmadı, ancak Anatoli onlara Podgorni'nin baş sekreteri tarafından imzalanan Yüksek Sovyet Prezidyumu'na ait resmî kararnameyi göstererek kıdemli bir yetkiliyle görüşmek istediğini ifade etti.

Anatoli kararlı ve mantıklı hareket ediyordu. Parti Denetleme Komitesi'nce hazırlanmış dava dosyasına ve Komite'nin başsekreteri Herman Klimov'un yetkisine atıfta bulunuyordu. Klimov ona masum olduğumu ve isminden söz etmesinde bir sakınca olmayacağını söylemişti. Merkez Komitesi yetkilileri onu Yüksek Sovyet Prezidyumu'na yönlendirdiler. Orada Prezidyum'un kabul bürosunun şefi Mihail Sklarov'la görüştü ve ona dava hakkında bilgi verdi. Sklarov kır saçlı ve sakin mizaçlı bir adamdı; partide uzun bir geçmişi ve deneyimi vardı. Anatoli o zaman yirmi üç yaşındaydı ve Konsomol lideri olarak hizmet verdikten sonra yakın zamanda parti kartını almıştı. O gün Sklarov'a şunları söyleyecekti: "Partinin bir üyesi olarak sizden açık ve dürüst bir cevap bekliyorum. En üst otorite tüm hayatını partiye ve devlete adamış bir adamın masumiyet delillerini nasıl görmezden gelebilir? Prezidyum nasıl olur da babam adına sesini yükselten Sovyetler Birliği Kahramanlarını yok sayabilir?" Sklarov için görüşmenin en huzursuz anı Anatoli'nin Yüksek Sovyet'in başvuruyu reddederken neden annesinin daha önce yaptığı bir başvuruya atıfta bulunduğunu sormasıydı. Emma'nın başvurusu ibraz edilmemişti. Yüksek Sovyet önüne gelen belgeyi KGB'den gelen bir itiraz başvurusu olarak değerlendirmeye neden yanaşmamıştı?

Sklarov Anatoli'yi dikkatle tarttıktan sonra şunları söylemişti: "Babanın dürüst bir adam olduğunu biliyorum – Onunla Harkov Konsomol'unda birlikte çalıştım – ancak bu nihai bir hükümdür. Bu davayı kimse tekrar ele alamaz. Hiç ilgin olmaması gereken hassas meseleler hakkında çok fazla şey biliyorsun. Makul davranırsan hiç kimsenin akademik kariyerine müdahale etmeyeceğini temin ederim. Baban bir buçuk yıl sonra cezası dolduğunda serbest bırakılacak. Ailene nasıl destek olacağını düşünmelisin. Sana bu mücadelende başarılar diliyorum."

Anatoli kusma isteğini bastırarak derin derin nefes almaya başlamıştı. Zor zamanlardan geçtiğini anlıyordu. Ailesinin liderliğin ikiyüzlülüğü karşısında hissettiklerini saklamak zorunda kalacaktı. Emma iyileştikten sonra Anatoli'nin yaptığı başvurunun büyük sorun yaratabileceğini ciddi olarak düşünmeye başladı. Bu nedenle onu karşı

istihbarat casusu gibi eğitmeye koyuldu. Anatoli izlendiğini ya da dinlendiğini nasıl tespit edeceğini, muhbir olarak kullanılmaktan nasıl kaçınacağını ve etrafındaki muhbirleri nasıl teşhis edeceğini öğrendi. Aldığı kısa eğitim standart istihbarat çözümlemelerinde kullanılan temel soruların belirlenmesini de içeriyordu. Bu sayede tehlikeli siyasi tartışmalara girmekten kaçınmayı ve hükümeti eleştiren çevrelere uzak durmayı başarmıştı. Annesi Anatoli'yi yabancılarla tek başına görüşmemesi konusunda uyarmıştı. Sadece resmî yetkililerle görüşmesi ve bu görüşmeler sırasında ortamda üçüncü bir kişinin bulunması gerektiğini söylüyordu.

21 Ağustos 1968'de, Çekoslovakya'nın işgalinden bir gün sonra, serbest bırakıldım. Tahliyenin ardından bacanağım beni otomobille Moskova'ya getirdi. Hâlâ çalışan saatimi ve yıllar içinde maaşımdan yapılan kesintilerle biriken 80.000 ruble değerindeki devlet tahvilini iade ettiler. Ancak parayı almam 1975 yılını bulacaktı. Para reformu nedeniyle tahvillerin değeri o zamana kadar 8.000 rubleye kadar düşecekti.

Vladimir'den döndüğüm gün evimiz beni kutlamak için bekleyen akrabalarla dolmuştu. Evde olmak hayal gibi geliyordu. Özgürlük çok keyifliydi, ancak yıllar içinde tüm gece ışıkların açık olmasına alıştığımdan uyumakta zorlanıyordum. Yürürken voltadaymışım gibi ellerimi belime koyuyordum. Yolun karşısına geçmek aşılmaz bir iş gibi görünüyordu; on beş seneyi küçücük bir hücrede geçirdikten sonra mesafeler olduğundan daha büyük görünüyordu.

Zoya Ribkina, Raysa Sobel ve Eytingon gibi eski dostlarım çok geçmeden ziyaretime geldiler. İlyin, Vasilevski, Semyon Semyonov ve Fitin gibi çok yakın olmadığım isimler dahi evime gelerek beni onurlandırdılar. Alman, Leh ve Ukrayna dilinden Rusçaya çeviriler yaparak edebi bir kariyere başlamamı teklif ettiler. Almanca ve Ukraynacadan çeviriler yapmak üzere Çocuk Kitapları Yayınevi'yle iki sözleşme imzaladım. Raysa Sobel ve şimdi Moskova Yazarlar Birliği'nin sekreteri olan İlyin edebiyat çevirmenleri sendikasına kabul edilmem için aracı oldular. Üç kitap yayımladıktan sonra ayda 130 rublelik edebiyat aylığı almaya hak kazandım. Bu o dönem sivil bir işte alabileceğiniz en yüksek paraydı, ancak Emma'nın güvenlik servisinden yarbay emeklisi olarak aldığı maaştan 70 ruble daha düşüktü.

Özgürlüğüme kavuştuktan bir ay sonra bir kalp krizi geçirdim, ancak iki ay hastanede yattıktan sonra toparlanmayı başardım. Emma itibarımın iadesi için başvuru yapmama karşıydı. Gözlerden uzak olmam gerektiğini söylüyordu. Savcılar ve parti yetkilileriyle gireceğim

tartışmaların ölümcül bir kalp krizine yola açmasından korkuyordu. Emma'nın alışveriş için dışarı çıktığı bir gün, dönemin KGB başkanı Yuri Andropov'a ve Parti Denetleme Komitesi'ne birer dilekçe yazdım. KGB'den telefonla arayarak dostane bir dille belge temininde yardımcı olacaklarını, ancak davam hakkında karar verecek durumda olmadıklarını söylediler. Tehlikeli bir eski suçlu olarak görülmeme karşın, KGB Moskova'da oturmam konusunda garanti veriyordu. Öbür türlü polis denetimine alınır ve Moskova'da sürekli ikamet edemezdim. Bir polis memurunun KGB'nin sağladığı ve üzerinde SSCB İçişleri Bakanlığı milis direktörlüğü şefinin mührü olan yeni iç pasaportumu gördüğü zaman nasıl şaşırdığını hatırlıyorum. Bu olaydan sonra bana dokunmamaya başladılar.

1970'li yıllarda edebiyat çalışmalarıyla uğraşarak normal bir hayat sürdüm. Çevirilerden kazandıklarım ve Raysa Sobel'le ortak yazarlıktan (Anatoli Andreev takma adıyla) gelen telif ücretleri maaşlarımıza katkıda bulunuyor ve rahat bir hayat sürmemize imkân veriyordu. Çevirdiğim ve yazarlığını yaptığım kitapların sayısı toplamda on dördü buluyor. Bunlardan dördü savaş sırasında komutam altında hizmet veren gerillaların anılarından oluşuyor. Eski çekistlerle zaman zaman Lev Heselberg'in fotoğraf stüdyosunda bir araya geliyorduk. Lubyanka genel merkezinin gölgesindeki Kuznetskiy Köprüsü Caddesi'nde yer alan bu stüdyo Lev'in muhteşem portre çalışmalarıyla ünlenmişti. Ayrıca stüdyonun arka bölümünde Eytingon, Raikhman, Fitin, Abel ve Molodi gibi eski yasa dışı ajanların toplanıp içki içtiği ve bir şeyler atıştırdığı bir bölüm bulunuyordu. Emma ara sıra yaptığım bu stüdyo ziyaretlerini hiç tasvip etmiyordu.

Bana destek olmuş isimlerden biri olan Abel müzelik bir parça gibi görülmesinden ve asıl işinden mahrum bırakılmasından şikâyet ediyordu. Aynı şey daha önce hiç karşılaşmadığım Konon Molodi (namıdiğer Gordon Lonsdale) için de geçerliydi. Eytingon ve Raikhman onlarla birlikte içmediğimi görünce bana hoşnutsuz gözlerle bakıyorlardı. Hükümete ve KGB liderliğine lanet okumaya başladıkları zaman yanlarından sıvışıyordum. Stalin dönemine göre çok farklı zamanlardı bunlar, ancak hâlâ görevde bulunan KGB albaylarının içki içmek için damlayarak Brejnev liderliğini, KGB kurallarını ve haksızlıkları açıkça topa tutması benim için inanması güç bir durumdu.

Abel New York Brooklyn'de bir güvenli evde tutulan 30.000 doları kurtarmaya çalıştığı sırada nasıl tutuklandığını anlatmıştı. Bu olay nedeniyle Merkez'e hesap vermek zorunda kalacaktı. İkimiz de parayı almak için geri dönmesinin aptallık olduğunda hemfikirdik; FBI tara-

fından tutuklanınca avukatlara çok daha fazla para harcanmıştı. Ancak Abel paranın orada kalması durumunda hırsızlık şüphesiyle karşı karşıya kalmaktan korkmuştu.

Ben kod adını kullanan Lonsdale Londra'daki Doğu Dilleri Enstitüsü'ne gönderildiği için aynı derecede kızgındı. Bu enstitü Birleşik Devletler, Büyük Britanya ve İsrail'den gelmiş istihbarat subaylarıyla doluydu. Lonsdale İngiliz karşı istihbaratı MI-5'ın kendisinden şüphelendiğini ve öğrencilerinin çoğu istihbarat subaylarından oluşan enstitüye yazılmasıyla bu şüphelerin pekiştiğini düşünüyordu. Merkez'in kendisini diplomatik kılıfla Doğu bloğu ülkelerinde çalışma yürütmüş İngiliz bir ajana yönlendirmesinin aynı şekilde akılsızca olduğunu söylüyordu. Yasa dışı bir rezidentin Doğu bloğu ülkelerinde resmî misyonla görev almış ajanlarla irtibata geçmesi casusluk kurallarını ihlal etmek demekti. Böyle ajanlar derhal kendi ülkelerinin düzenli kontrol listesine alınırlardı. Bu toplantılar ve şikâyetler Heselberg'in stüdyosu yıkılıp yerine yeni bir KGB binası dikilince 1980'de son bulacaktı.

Edebiyat çalışmaları benim için giderek daha önemli olmaya başlamıştı. Bu çalışmalar kendimi toplum içinde yeniden ifade edebilmenin bir yoluydu. Kossior[5] hakkında Raysa Sobel'le birlikte yazdığım ve Emma tarafından yayına hazırlanan *Ufuklar* adlı roman *Pravda*'da çıkan bir eleştiri yazısından resmî bir destek aldı. Bu kitap defalarca baskı yaparak bize hatırı sayılır bir gelir getirdi. Asıl önemli olanlarsa savaş hakkında yaptığım yayınlardı. *Pravda*'da ve diğer resmî gazetelerde yeni ismime hitaben eleştiri yazıları çıkıyordu. Bir tanesinde gariptir şöyle bir ifade vardı: "NKVD bünyesindeki Özel Görevler Dairesi savaş yıllarında gerilla eylemleri örgütleyerek tarihi bir rol oynamıştır." Bu eleştirilerden sonra 1976'da itibarımın iadesi için yeni bir başvuru yaptım. Başvuru dilekçemde Merkez Komitesi ve *Pravda*'nın Özel Görevler Dairesi ve subaylarının kahramanlıklarını teslim ettiğini, buna karşın, suç dosyamda Özel Görevler'den Beria'nın terör örgütü olarak bahsedildiğini ifade ettim.

Heselberg ve Fitin gibi yoldaşlarımız birer birer ölüyor, suçsuzluğumuzu kanıtlayabilecek tanıklar kaybolup gidiyordu. Eytingon ve ben 1976'da bir kez daha Mercader ve Dolores Ibárruri'ye başvurarak onlardan Andropov ve Parti Denetleme Komitesi önünde bize karşı yapılan hukuksuzluğu parti içi ahlaksızlık olarak tartışmalarını

5. S. V. Kossior Stalin döneminde Politbüro üyesiydi. Geri çağrılıp tutuklandığı 1938 yılına kadar Ukrayna Komünist Partisi'nin birinci sekreteri olarak görev yaptı. Onun ardından bu göreve Kruşçev getirildi.

istedik. Andropov ve o zaman Parti Denetleme Komitesi'nin başında bulunan Arvid Pelşe 1977'de davalarla ilgili olarak bir fezleke hazırladılar ve Beria'nın işlediği suçlarla ilgimize dair yeterli delil bulunmadığını ifade ettiler. Serebriyanski hapishanede sorgu altındayken öldükten on beş yıl sonra itibarına kavuşmuştu. Mahkemeye gelmesine gerek kalmadığından süreç kolay işlemişti. Tek ihtiyacı olan askerî savcının vereceği kararnameydi. Bizim davalarımız ise Pelşe'nin hazırladığı ve Klimov tarafından imzalanan fezlekelerde yazıldığı şekliyle Politbüro'nun, Askerî Savcılık Bürosu kıdemli müfettiş yardımcısı Baturin'in ve KGB Soruşturma Dairesi şefi Volkov'un önünde görüşülmek zorundaydı. Bunlar çok uzun zaman önce karara bağlanmış davalardı.

Pelşe'nin doğrudan talimatıyla Eytingon ve bana Kremlin polikliniğinde muayene olma ayrıcalığı tanındı. Pelşe Ağustos 1977'de başyardımcısı İvan S. Gustov'un da hazır bulunduğu bir toplantıda bizi kahraman istihbarat subayları olarak selamladığını, ancak bu şartlarda davalarımızın karara bağlanamayacağını söyledi. Davaların yeniden görülmesi için önümüzdeki parti kongresini beklemek zorunda kalacaktık.

Ramon Mercader Fidel Kastro'nun daveti üzerine içişleri danışmanı olarak çalışacağı Küba'ya gitti ve 1978'de burada öldü. Naaşı gizlice Moskova'ya getirildi. KGB korkakça bir tavırla Eytingon'a haber vermeden onu gizlice gömmek istemişti, ancak Mercader'in dul eşi Raquelya ortalığı ayağa kaldırmış ve Leonid'i durumdan haberdar etmişti. Emma'yla birlikte bir sanatoryumda yattığım için Eytingon bana ulaşamayacak ve cenaze törenine bensiz katılacaktı.

Eytingon ülseri nedeniyle ölümcül derecede hastaydı ve 1981'deki parti kongresinin ardından Kremlin kliniğinde hayatını kaybetti. Bu kongre için de başvuruda bulunmuş, ancak hiçbir cevap alamamıştık. Seksenli yıllar boyunca, özellikle de Brejnev'in ölmek üzere olduğu 1982'de Merkez Komitesi'ne sayısız dilekçe gönderdim. Hayatta olan son tanıklar 1984, 1985 ve 1988'deki girişimlerimde bana destek oldular. Suçsuzluğumun Andropov-Pelşe komisyonu tarafından tespit edildiğini söyleyerek ilk olarak Konstantin Çernenko'ya,[6] sonra da Gorbaçov ve Aleksandr Yakovlev'e başvurdum. Başvuru belgeleri Yüksek Sovyet Prezidyumu kabul bürosu şefi Mihail Sklarov tarafından gözden geçirildi. Sklarov Gorbaçov'un onayına sunulacak dosyaların

6. Konstantin Çernenko, 1984 yılı başında Yuri Andropov'un ardından Komünist Parti genel sekreteri oldu ve Mart 1985'te ölmesiyle yerini Mihail Gorbaçov'a bıraktı.

nasıl düzenleneceğini bilen deneyimli bir bürokrattı. Genel sekreterler sürekli değişirken o görevinin başındaydı.

Klimov 1984'te meselenin karara bağlanmaya hazır olduğunu söylüyordu, ancak Çernenko ölmüş, Gorbaçov ve Parti Denetleme Komitesi başkanı Mihail Solomentsov'dan da bir yanıt gelmemişti. Solomentsov o dönem siyasi baskı kurbanlarının itibarlarınının iadesi için kurulan özel komisyonun başkanıydı.[7] Gelinimin babası kömür madeni endüstrisinde bakan yardımcısı olarak görev yapıyordu ve yakın arkadaş olduğu Solomentsov'u Parti Denetleme Komitesi'nden olumlu bir yanıt almak adına sıkıştırıyordu. Solomentsov durumu Gorbaçov'a rapor etmiş, ancak Gorbaçov o dönemde tek bir dilekçeyi bile değerlendirmeye yanaşmamıştı. Avusturya Komünist Partisi genel sekreter yardımcısı ve Özel Görevler Dairesi'nin eski yasa dışı ajanlarından Iogon Steiner 1988'de kendisinin ve diğer seçkin Komünistlerin isimlerinin Sudoplatov dosyasında geçen suçlamalardan aklanmasını talep etti. Onu nezaketle dinlediler, ancak hiçbir işlem yapılmadı. 1988'de savcılığa çağrıldığımda davamın tekrar görülmeyeceğini söylediler. Bana ve Merkez Komitesi'ne yazılmış Başsavcı Aleksandr Rekunkov imzalı resmî bir yanıt aldım. Yanıtta ciddi bir hata yapılmıştı. İddianamemde Abakumov'dan hiç bahsedilmemesine karşın, şimdi hem Beria hem de Abakumov'un suç ortağı olmaktan hüküm giydiğim söyleniyordu.

Emma 1986 yılında seksen bir yaşına basmış ve sağlığı kötüleşmeye başlamıştı. İlk başlarda sorun her zamanki sağlam ve gerçekçi duruşunda bir zayıflamadan ibaret gibi görünüyordu, ancak çok geçmeden Parkinson hastası olduğunu öğrendik. Emekli subay olması nedeniyle KGB hastanesinde tedavi görme ayrıcalığına sahipti. KGB'den iki eski meslektaşım Emma'yla birlikte hastanede kalabilmem için izin almama yardım ettiler. İki ay boyunca yanından ayrılmadım ve hayatının yavaş yavaş son bulmasını izledim. Emma Eylül 1988'da hayatını kaybetti. Külleri Donskoy Manastırı mezarlığında Griguleviç, Eytingon ve Abel'in mezarlarına yakın bir yere gömüldü. Raysa Sobel Emma'dan bir ay önce öldü. Zoya Ribkina ise üç sene kadar daha yaşadı.

---

7. Mihail Gorbaçov tarafından Ekim 1987'de kurulan bu komisyonun başkanlığını Solomentsov yürütüyordu. 1988'de onun yerine Gorbaçov'un başdanışmanı Yakovlev getirildi. Komisyon KGB'nin, savcılık bürosunun ve Yüksek Mahkeme'nin siyasi baskı kurbanlarına yönelik suçlamaların düşürülmesi yönündeki tavsiyelerini onaylama yetkisine sahip Politbüro'ya bağlı bir karar merciiydi. Tüm büyük davalar ilk önce burada incelenir, verilen onayın ardından Yüksek Mahkeme eski kararlarını resmen iptal ederdi. Komisyon 1990'da Gorbaçov tarafından kaldırıldı. Başkan Yeltsin döneminde Yakovkev başkanlığında Siyasi Baskılar Tarihi Komisyonu adıyla yeniden çalışmaya başladı, ancak artık sadece araştırma yapma ve danışmanlık sunma yetkisine sahipti.

Büyük ancak trajik istihbarat maceralarından geriye Zoya Zarubina, Anna Tsukanova ve ben kalmıştık. Zoya ve ben emekli istihbarat subayları olarak çocuklarımız ve torunlarımızla 9 Mayıs 1993'te Zafer Günü kutlamalarına katıldık. Yaşlılık nedeniyle artık Anna'yla kolay kolay bir araya gelemiyoruz, bu yüzden telefonda görüşüyoruz. Zoya hâlâ faal durumda ve ta Avustralya'da dersler veriyor.

Emma'nın ölümünden sonra sağlığım daha da bozuldu. Oğlum Anatoli bunun üzerine, KGB başkanı Çebrikov'un birinci yardımcısı Vladimir Kryuçkov'a başvurarak hastaneye yatmamı sağladı. Daha sonra iki ay kadar da Merkez Komitesi sanatoryumunda yattım.

Seksenlerin ortasında ülke yönetimi davam hakkında kesin bir yargıya varamadı. Aleyhimdeki suçlamaların uydurma olduğunu düşünüyorlar ve beni istihbarat operasyonlarının tarihi hakkında genç subaylara konuşma yapmaya davet ediyorlardı. KGB genel merkezinde verdiğim bu dersler ve notlarım için yüklü bir ödeme yaptılar. Almanya'daki istihbarat operasyonlarının tarihiyle ilgili olarak Yasenevo'da (Moskova dışında yer alan istihbarat merkezi) düzenlenen bir konferansa katıldım. Gorbaçov'un 1986'da Reykjavik'te Başkan Reagan'la yapacağı görüşmenin arifesinde KGB liderliğine Yalta deneyimlerimizi anlatan bir rapor yazdım. Tüm bunlara karşın, itibarım hâlâ iade edilmemişti.

O dönemde glasnostun etkileri her yerde hissediliyordu. Oğlum bir avukat tutarak dava sürecini hızlandırmaya çalışıyordu. Parti Denetleme Komitesi ve savcılık şaşkına dönmüştü. Avukat Abakumov hatasına atıfta bulunarak savcılığı yalancılıkla suçlayan bir mektup yazdı. Avukatın dava kayıtlarına ulaşma talebi reddedildi. Ertesi yıl ülke krize girecekti.

Dönemin dış politikadan sorumlu SBKP Merkez Komitesi sekreteri Valentin Falin için Alman-Sovyet ilişkilerinin savaş öncesi tarihini anlatan bir rapor hazırladım. Hükümetin Yahudi meselesi dâhil ulusal politikayı ele alış biçimiyle ilgili olarak başka bir rapor daha yazdım. Falin bunlar için bana teşekkür etti, ancak itibarımın iadesi için somut bir destek sunmadı.

Gorbaçov infaz ve suikast emirlerinin nasıl hazırlandığını ve iletildiğini öğrenmek istiyordu. Özel görevlerden sorumlu KGB yetkilisi Tümgeneral Şadrin beni ziyarete gelmişti. Bu tür görevleri nasıl yürüttüğümüz konusunda bir açıklama yazmamı istiyordu. Konuyla ilgili Merkez Komitesi arşivlerinde kapsamlı raporlar bulunduğunu söyleyerek bu talebini reddettim. Şadrin'e Meksika ve Rotterdam'da yürüttüğüm operasyonlar hakkında el yazımla iki rapor hazırladığımı söyle-

dim. Diğer raporlar bu operasyonlardan sorumlu Ogoltsov, Savçenko, Tsanava ve Abakumov gibi kıdemli subaylar tarafından o dönemlerde İstihbarat Komitesi'nin başında bulunan Molotov ve Vişinski'ye sunulmak üzere aynı şekilde elle yazılmıştı. Şadrin GRU'nun çifte ajanları ve iltica edenleri ortadan kaldırdığını ve savaştan sonra bu operasyonlardan Tümgeneral Markelov'un sorumlu olduğunu yeni öğreniyordu. Bu konularla ilgili olarak ona danışmaları gerektiğini söyledim. Falin'i bu görüşme hakkında bilgilendirdiğini varsayıyorum.

Perestroykanın zirveye ulaştığı 1990'da KGB içindeki üst düzey bir kaynaktan Mihail Sergeyeviç Gorbaçov'un demokratikleşmenin kontrolden çıkmasından rahatsız olduğunu öğrendim. O yılın sonbahar aylarında KGB ve silahlı kuvvetler bir sıkıyönetim planı hazırlamakla görevlendirildiler. Bu emrin verildiği günlerde tüm askerî personelin maaşları iki katına çıkarıldı.

KGB tümgeneralleri Vyaçeslav Kevorkov ve Nikolay Gubernatorov'dan çok güçlü bir manevi destek gördüm. Kevorkov ve Gubernatorov dosyamı SSCB Başsavcı yardımcısı olarak atanan eski ideoloji gözcüsü General İvan Abramov'un ofisine gönderdiler. Bu dört cildin en iyimser görüşle söylentilerden oluştuğunu ve somut hiçbir suç delili içermediğini bildirdiler. Daha da önemlisi parti arşivlerinde Politbüro'nun çıkardığı bir kararın tasarısına ulaştılar: "Yeni ortaya konan gerçeklerle birlikte Beria grubunun işlediği suçlarla ilgilerine dair hiçbir kanıt olmadığı ve savaş yıllarında faşizm karşısında alınan zaferde ve atom meselesinin çözümündeki katkıları göz önüne alınarak Sudoplatov ve Eytingon'un itibarlarının iadesiyle ilgili Parti Denetleme Komitesi'nin önerisinin kabul edilmesi."

Bu durum beni yeniden cesaretlendirmişti. Ramon Mercader Sovyetler Birliği Kahramanı olarak gömülürken suçluluk halimin devam etmesi oğlumu harekete geçirmişti. Anatoli Mercader olayından faydalanmaya karar verdi. İtibarımın iadesi sadece KGB tarafından değil, Merkez Komitesi'ndeki üst rütbeli isimlerce de destekleniyordu. KGB başkanı Kryuçkov'a ve siyasi baskıları soruşturma komisyonuna birer mektup yazarak mevcut soruşturmaların bu tasfiyelerin işleyişine ilişkin gerçekleri gizlediğini basına açıklayacağımı belirttim. Kryuçkov'dan asıl çalışmalarımla ilgili belgelerin birer nüshasını savcılığa iletmesini istedim. Aleyhimdeki çarpıtmalar böylece ortaya çıkacaktı.

KGB anında yanıt verdi. KGB personel dairesinin yardımcı şefi mektubumda belirttiğim tüm belgelerin KGB tarafından onaylandığını ve dava kapsamında yeni deliller olarak ele alınmaları önerisiyle

savcılığa gönderildiğini söylüyordu. Askerî Savcılık Bürosu'na davet edildiğimde davamın tekrar açıldığını söylediler. Aynı zamanda Abakumov ve ekibinin davasını da yeniden incelemeye almışlardı. Soruşturma bir yıl sürdü. İçimde bunun Gorbaçov'un gizli talimatıyla yapıldığı yönünde bir his vardı.

Bu süreçte ilginç şeyler yaşanmaya başlamıştı. Beria'nın dosyası savcılıktan alınarak Gorbaçov'un sekreterliğine teslim edildi ve bir süre sonra da ortadan kayboldu. Çok geçmeden, *Moskovskiye Novosti*[8] (*Moskova Haberleri*) gazetesinde Beria'nın iddianamesinden alınan parçalarla bana saldırmaya başladılar. Moskova, Ulyanovsk, Saratov ve Ukrayna Karpatyası'ndaki güvenli evlerde tuzağa düşürülen insanların zehirlenerek gizlice öldürülmesini sağladığım iddia ediliyordu. İstihbarat servisindeki asıl kariyerimden hiç bahsetmeden Beria'nın suç ortağı olduğumu söylüyorlardı. Gazetenin yayın kurulu okuyuculardan bu olaylarla ya da Sudoplatov'la ilgili olarak bildiklerini paylaşmasını istiyordu, çünkü Beria'nın dosyasında söz konusu kurbanların isimleri açık olarak zikredilmiyordu. Yurt içinde ve dışında bu cinayetlere kurban gidenler kimlerdi? Halktan bu konuda tek bir tepki gelmedi. O zaman, *Moskovskiye Novosti*'nin yayın müdürü olan Yakov Yakovlev makale için verdiği yayıncı notunda gerek CIA gerek KGB için özel operasyonların düzenlemesi ve zehir laboratuvarlarının kullanımıyla ilgili olarak bir yasa bulunması gerektiği sonucuna vardı.

Yakovlev'in notu eski KGB generali Oleg Kalugin'in KGB bünyesinde hâlâ böyle bir laboratuvar bulunduğu ve CIA'in kendi personeli üzerinde ilaç denemeleri yaptığı yönündeki açıklamalarını takip ediyordu. Bu iddia kamuoyunda şok etkisi yaratmıştı. Yakovlev basının Sudoplatov'un kimliği ve kariyerini ortaya çıkarma girişiminde tümüyle başarısız olduğunu bildiriyordu. Meçhul bir katil olarak tasvir ediliyordum. Ekim 1990'da *Moskovskiye Novosti*'de çıkan bir makalede Mayronovski'nin Stalinist baskıların kurbanı olduğu iddia edildi. Makale Mayronovski'nin Moskova'nın saygın bilim insanlarından biri olduğunu ve muhtemelen sorgu altında kendi aleyhine itirafta bulunduğunu söylüyordu. Ayrıca Beria'nın davasının "Stalinist tarzda" ve somut kanıtlar olmaksızın ele alınması eleştiriliyordu. Bu durum bana ve Eytingon'a yönelik suçlamalar hakkında şüphelere yol açmaktaydı.

İade-i itibar davamın sürüncemede kalacağını hissediyordum, çünkü iktidar makamlarından hiç kimse gerçekleri yazılı olarak açıklamaya yanaşmıyordu. Bu durum şimdi kendi reformları için model

8. 17-24 Haziran, 1990, ss. 8-9.

olarak sundukları Kruşçev'in serbestlik politikasına gölge düşürecekti. Önceki liderliklerin Troçki ve Şumski gibi siyasi muhalifler ile Ukrayna milliyetçilerini ortadan kaldırmak için verdiği kararlar basına yansımamış, ancak Gorbaçov ve Aleksandr Yakovlev tarafından inkâr da edilmemişti. Stalin'in suç ortağı ya da gizli siyasi cinayetlerinin azmettiricisi olarak Kruşçev'in ipliğini pazara çıkarmak istemiyorlardı. Bu durum Kruşçev'in Stalin'in suçlarını açığa vurduğu Yirminci Parti Kongresi'nin destansı hatırasına leke çalacaktı. Kongredeki delegeler ve Merkez Komitesi üyeleri hem Kruşçev'in hem de kendilerinin Stalin'in işlediği bu suçlardaki rollerini çok iyi biliyorlardı. Dolayısıyla, davamın gün ışığına çıkması durumunda, Kruşçev'in emrinde görev yapmış tüm parti liderliğinin Beria ve ekibini günah keçisi olarak kullandığı açığa çıkacaktı. O zaman Gorbaçov, liderliği iktidara gelmelerini sağlayan akıl hocalarının suçlarını gizlemekten sorumlu tutulacaktı.

Gorbaçov, itibarımın iadesi için uğraştığım dönemde, ilginç bir mektup almıştı. Beria'nın tutuklanmasında görev alan generaller, 3 Nisan 1985'te Gorbaçov'a bir dilekçe yazarak, bu gizli ve riskli operasyon için kendilerine vadedilen Sovyetler Birliği Kahramanı madalyalarını talep ettiler. Merkez Komitesi sekreteri, 19 Nisan 1985'te, bu mektubu Gorbaçov'a iletti. Parti Denetleme Komitesi başkanı Solomentsov, itibarımın iadesini isterken generaller de madalyalarını istiyorlardı. Gorbaçov her iki başvuruyu da reddedecekti. Generaller, bunun üzerine, 28 Ocak 1954'te, Kızıl Bayrak Nişanı aldıklarını hatırlattılar. Merkez Komitesi 1985'te "bu konuya tekrar dönmeyi uygun görmediğini" ifade edecekti.[9]

Beria ve liderlikteki düşmanları aynı ahlak ilkelerine sahipti. Beria ve rakipleri arasındaki tek farkın, döktükleri kanın miktarında yattığını söyleyen yazar Kiril Stolyarov'a katılıyorum. Ancak haklarını teslim etmemiz gerek. Beria, Stalin, Molotov ve Pervukhin işledikleri tüm suçlara karşın, Sovyetler Birliği'ni geri kalmış bir tarım ülkesinden ileri teknolojiye dayalı ve nükleer silahlarla donanmış bir süper güce dönüştürmeyi başardılar. Kruşçev, Bulganin ve Malenkov aynı derecede korkunç suçlar işlediler, ancak SSCB'nin dönüşümüne onlar kadar katkı sunamadılar. Stalin'in aksine, içinde oldukları güç müca-

9. Merkez Komitesi Arşivleri, Çok Gizli Dosya, 1502 Nolu Belge. *Rodina*, 4 Temmuz 1992, ss. 62-63. (*Rodina* parti arşivlerinden alınan belgeleri yayımlayan bir dergidir.) Arşiv belgelerine bakılırsa Beria davası o kadar hassas ve o kadar sıra dışıydı ki ceza hükmünü sıradan bir infazcı değil, üç yıldızlı Kızıl Ordu generali A. Batitski uygulamıştı. P. A. Sudoplatov'a göre, burada asıl niyet bu infazın Kruşçev ve liderliği tarafından tasarlandığının açığa çıkmasını önlemekti.

deleleriyle devletin ciddi ölçüde zayıflamasına yol açtılar. Gorbaçov ve yardımcılarının da eskilerden aşağı kalır yanı yoktu. Onlar da kişisel hırslarının peşinden gittiler ve sonunda devletin parçalanmasına yol açtılar. Gorbaçov ve Yakovlev demokrasi adına kendi iktidar temellerini sağlamlaştırarak tıpkı geleneksel parti şefleri gibi hareket ediyorlardı. Devlet adamı olarak toydular. Rakiplerine üstünlük sağlayacakları ve iktidarlarını koruyabilecekleri yanılgısına düştüler. İç ya da dış politikada hiçbir şey başaramadılar. Gorbaçov 1989'da sosyalizmi güçlendirmek umuduyla Doğu Almanya lideri Erich Honecker'i görevden alacak, ancak bu hamlesi geri tepecekti. O ve Şevardnadze Sovyetler Birliği'nin Doğu Almanya'dan çekilmesine karşılık Batı'dan ekonomik imtiyazlar almak konusunda müzakere yürütebilecek yeterlilikte değildi.

Stalin ve Troçki'nin biyografilerini yazan Tuğgeneral Dmitri Volkogonov bu dönemde beni aradı.[10] Volkogonov'la Haziran 1989'da Peredelkino'da Zoya Ribkina'nın daçasında kaldığım sırada bir görüşme yaptık. Anlatacaklarım konusunda dikkatli olmam için beni uyarmışlardı, ancak arşivlere erişebildiği ve geçmişin mezalim ve zaferlerini tüm açıklığıyla ortaya koyabileceği için bu görüşmeyi kabul ettim. Volkogonov ihtiyatı elden bırakmamasına, resmî konumu ve askerî otoriteye bağlılığı nedeniyle yaptığı hatalara karşın, Rus tarih çalışmalarında yeni bir sayfa açmayı başaracaktı.

Volkogonov işbirliğim karşılığında itibarımın iadesi için bana destek sözü verdi. 4 Kasım 1989'da yaptığımız görüşme sırasında ondan Stamenov olayıyla ilgili olarak kısa süre önce *Oktyabr* dergisinde çıkan yazısını gözden geçirmesini ve bazı düzeltmeler yapmasını istedim. Bu makalede Stalin'in Stamenov'la şahsen görüştüğünü söylüyordu, ancak bunun doğru olmadığını biliyordum. 1941'de Almanların barış niyetlerini sınamak amacıyla Nazi diplomatlar arasında dezenformasyon çalışması yürütmek üzere başlatılan bu araştırmayı bizzat yönetmiştim. Volkogonov'un kitabı basıldığında bu bölümün düzeltilmediğini gördüm. Politbüro'daki tartışmalara yapılan atıfları kaynak alarak Stalin ve Molotov'un Hitler'le Brest-Litovsk türü ayrı bir barış yapmayı planladığını söyleyen resmî anlatıya bağlı kalmıştı.[11]

Bu istihbarat operasyonu Politbüro'da tartışılmış olmalıydı. Daha önce de bahsettiğim gibi aldığım emir Stamenov'u kullanarak Hitler'le

10. Volkogonov 1970'ler ve 80'lerde Amerikan silahlı güçlerine karşı psikolojik savaş yürütmekten sorumlu Sovyet ordusuna bağlı Ana Siyasi İdare'nin yardımcı şefiydi. 1986 yılında Savunma Bakanlığı bünyesindeki Askerî Tarih Enstitüsü'nün başına geçti.
11. Volkogonov, *Stalin: Triumph and Tragedy*, ss. 412-413.

yapılması muhtemel barış hakkında dezenformasyon çalışması yürütmekti. Beria ve Molotov Stamenov'un bu sahte bilgiyi etkili şekilde kullanarak Bulgar çarının dikkatini çekeceğini varsayıyordu. Ancak Stamenov bunu Sofya'ya rapor etmedi. Ona bu yönde bir emir vermemiştim; yapmış olsam bunu reddedemezdi, çünkü NKVD'nin denetimli ajanlarından biriydi. Talimatlarım bir yerlere mesaj iletmesi değil, bu konuda söylenti yayması yönündeydi.

Volkogonov'u KGB ve Merkez Komitesi arşivlerindeki Troçki dosyasına yönlendirdim. Dosyaya ulaşmak o kadar çetrefilli bir işti ki bunu kendi başına başarması mümkün değildi. Gizli belgelere erişim imkânı bulunan üst düzey bir hükümet yetkilisi de olsanız tek bir sayfanın yerini bulmak samanlıkta iğne aramaktan farksızdı. Örneğin Troçki'nin 1937'de Paris'te çalınan özel arşivinin olması gereken yerde bulunmadığını, ancak SBKP Merkez Komitesi'ne bağlı Uluslararası Şube'nin bu arşivi etkili şekilde kullandığını bilemezdi.

Ağustos 1991'deki darbe girişiminden sonra sinema filmleri, araştırma projeleri ve kitaplar için kullanılmak ve satılmak üzere Komünist Parti'nin gizli arşivlerine yönelik zapt edilmez bir akın başladı. Volkogonov Troçki hakkında yazdığı kitabın giriş bölümünde katkılarım için teşekkür etse de kitabı baskıya göndermeden önce bana göstermemişti. Konovalets suikastından bahsedilirken ilk defa kod adım ve kimliğim açıklanmıştı.[12] Volkogonov kitap taslağını muhtemelen bu yüzden bana göndermemişti. Bu olay Ukrayna savcılık bürosunun 1992'de hakkımda iddianame hazırlamasına yol açacaktı. Büro Haziran 1993'te suçlamayı düşürdü, çünkü Konovalets'in terör örgütü Sovyetler Birliği'ne karşı resmen savaş ilan etmiş ve savaş hali 1919'dan 1991'e kadar devam etmişti.

Volkogonov kitabında ismimden açıkça söz ederek II. Dünya Savaşı'ndaki gerilla operasyonları ve nükleer casusluk alanında oynadığım role değinmişti. Kitapta tarihsel hatalar bulunsa da en azından kimliğim teslim edilmişti. İsmim Sovyet tarihinde yıllarca boş bir alan olarak kaldı. Arkadaşlarımın savaş kahramanlıklarından bahsedilirken bu operasyonlara liderlik etmiş biri olarak adım okunmuyordu. Hayat hikâyemi yazma fikrini oğlum Anatoli'nin kafasına sokan Volkogonov olmuştu. Bu bana yanlış anlaşılmaları ortadan kaldırma fırsatı verecekti.

Askerî savcılık 1991'de Abakumov'un davasının tertip olduğuna ve hukuksuz baskılardan sorumlu olmasına karşın, vatana ihanet ya

12. Volkogonov, *Troçki* (Moskova: Novosti, 1992), cilt 2, ss. 303-305.

da parti düşmanlığı suçu işlemediğine karar verdi. Dava gerekçesini değiştirmek üzere iddianamesinde değişikliğe gidilmesini önerdiler. Abakumov'un asıl suçları yetkiyi suiistimal ve suç delillerinde tahrifat yapmaktı ve yasa bu suçlar için de aynı cezayı öngörüyordu. Bu öneriden Abakumov'un üstlerinin de bu suiistimallerden eşit derecede sorumlu olduğu anlaşılıyordu.

Savcı Eytingon ve benim davalarımızı yeni bir açıdan değerlendirmeye aldı. Kayıtlar infaz ya da suikastlara önayak olmadığımızı ve kimse aleyhine sahte delil üretmediğimizi gösteriyordu. Askerî disiplin uyarınca hükümetin yasal emirlerini uyguluyorduk. Hükümete ve şahsi düşmanlarına karşı terör eylemleri planlayarak büyük bir ihanet içinde olan Beria'nın suç ortağı olduğumuz suçlaması bu belgelerle çürütülüyordu. Askerî Başsavcı General Pavel Boriskin davalarımızı resmen kapatırken emekliliğinden önce itibarlarımızı iade edememesi durumunda arşivlerin kendisini 1950'lerde Kremlin'de yaşanan güç mücadelelerini örtbas edenlerle aynı yere koyacağını söylemişti. Boriskin Ağustos 1991'deki darbe girişiminden dört ay, Sovyetler Birliği'nin Aralık ayında dağılmasından birkaç gün sonra ve emekliliğine yalnızca iki gün kalmışken tarihle kendi barışını yaparak Eytingon ve benim iade-i itibar kararlarımızı onayladı. Ayrıca Markov'un Londra'da öldürülmesiyle ilgili olarak Kalugin hakkındaki cinayet suçlamasını kaldırdı, çünkü Kalugin askerî bir görevi yerine getirmişti.

İtibarımın iadesi artık siyasi bir mesele değildi. Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinde önemsiz bir olay olarak kalmıştı. Askerî savcılık davamı nasıl ele alacağı konusunda artık Komünist Parti'nin en üst makamlarına danışmak zorunda değildi. Şimdi eski kuşağın iktidara getirdiği, ancak Stalin ve Kruşçev'in otoriter rejimlerince yürütülen mezalimle ilgisi olmamış yeni bir kuşak iktidardaydı. Kruşçev'in imajı glasnost ve perestroyka sürecinde yeni reform inancına hizmet etmiş olsa da artık parıltısını yitirmişti. Eski Sovyetler Birliği yeni siyasi geleneğin ve kültürün eskisinin yerini almakta yetersiz kaldığı bir ülkeydi. Bu durum ekonomik çıkmazla da birleşince başımızın üzerinde fırtına bulutları eksik olmuyordu. İçimizde eski düzene tanıklık etmiş herkesin yok olup gitmesini isteyecek insanlar vardı. Bana karşı düşmanlık güden tek onlar kaldı. Bizler ortadan kalkınca kayıtları düzenleyecek ya da arşivlere gömülü gerçeğe işaret edecek kimse kalmayacaktı.

Tüm varlığımı adadığım, uğruna seve seve ölümü göze aldığım ve gözlerimi işlenen zulümlere kapayıp, bunları bu geri kalmış ülkenin bir süper güce dönüşmesiyle meşrulaştırmaya çalıştığım, hizmet uğruna Emma'dan ve çocuklarımdan aylarca uzak kalıp yanlışları yü-

zünden bir koca ve bir baba olarak on beş yılımı hapiste geçirdiğim Sovyetler Birliği hatasını kabullenmeye ve beni vatandaşı olarak kabul etmeye yanaşmadı. Sovyetler Birliği, o mağrur imparatorluk ortadan kalkınca haklarım iade edildi ve ismim hak ettiği yere tekrar kavuştu.

İtibarımın iadesine rağmen madalyalarım geri verilmedi; kimse unutmasın ki ben de bir siyasi baskı kurbanıyım.

Ek Bir
Stalin'in Ziyaretçileri, 21-22 Haziran 1941

KREMLİN DEFTERLERİ KAYITLARI
(SEÇİLMİŞ BÖLÜM)

Izvestiya SBKP MK'nın (*Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Haber Bülteni*), 1990 tarihli 6. sayısından alınan bu pasaj Kruşçev'in anılarında yer alan iddiaların aksine, Sudoplatov'u haklı çıkarıyor. Sudoplatov'a göre, Almanların 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ni işgalinin ardından Stalin'in paniğe kapılarak hiçbir şey yapmadan beklediği doğru değil. Bu belge onun Kremlin'deki çalışma odasında aralıksız olarak ziyaretçi kabul ettiğini gösteriyor. (İngilizce çeviride Tovariç –Yoldaş– anlamına gelen T. harfine yer verilmemiş.)

J. V. Stalin tarafından Kabul Edilen İsimlere Dair Kayıtlar**
21-28 Haziran 1941

J. V. Stalin'in 1927'den 1953'e kadar kabul ettiği ziyaretçileri gösteren kayıt defterleri, SBKP MK [Merkez Komitesi] arşivlerinde [Moskova'da] tutuluyor. Aşağıda, 1941 senesine ait görevli kabul memurunun aldığı 21 Haziran akşamından 28 Haziran'a kadarki sekiz günlük kayıtlar yer alıyor (sonraki girdi 1 Temmuz 1941'e ait). Bu kayıtlarda ziyaretçilerin isimleriyle Stalin'in Kremlin'deki çalışma salonunda ne kadar süre kaldıklarına yer verilmiş. Ziyaretçiler arasında, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro üyeleriyle diğer önemli Komünist Parti ve hükümet yetkilileri ve üst düzey ordu komutanları yer alıyor...

21 Haziran 1941

1. Molotov	18.27-23.00
2. Voroşilov	19.05-23.00
3. Beria	19.05-23.00***
4. Voznesenski	19.05-20.15
5. Malenkov	19.05-22.20
6. Kuznetsov****	19.05-20.15
7. Timoşenko	19.05-20.15
8. Safonov	19.05-20.15
9. Timoşenko	20.50-22.20
10. Jukov	20.50-22.20
11. Budyonni	20.50-22.00
12. Mekhlis	21.55-22.20
13. Beria	22.40-23.00***
Son çıkanlar	23.00

22 Haziran 1941

1. Molotov	Giriş5.45
	Çıkış12.05
2. Beria	Giriş5.45
	Çıkış9.20
3. Timoşenko	Giriş5.45
	Çıkış8.30
4. Mekhlis	Giriş5.45
	Çıkış8.30
5. Jukov	Giriş5.45
	Çıkış8.30
6. Malenkov	Giriş7.30
	Çıkış9.20
7. Mikoyan	Giriş7.55
	Çıkış9.30
8. Kaganoviç	Giriş8.00
	Çıkış9.35
9. Voroşilov	Giriş8.00
	Çıkış9.35
10. Vişnevski	Giriş7.30
	Çıkış10.40
11. Kuznetsov	Giriş8.15
	Çıkış8.30
12. Dimitrov	Giriş 8.40
	Çıkış10.40
13. Manuilski	Giriş8.40
	Çıkış10.40
14. Kuznetsov	Giriş9.40
	Çıkış10.20
15. Mikoyan	Giriş9.50
	Çıkış10.30
16. Molotov	Giriş12.25
	Çıkış16.45
17. Voroşilov	Giriş[11].40
	Çıkış12.05
18. Beria	Giriş11.30
	Çıkış12.00
19. Malenkov	Giriş11.30
	Çıkış12.00

** Kayıt defterlerinin bir ismi yok. Bu başlık editörler tarafından eklenmiştir.
***Belgedeki haliyle. Ed.
****SSCB Donanma Halk Komiseri N. G. Kuznetsov olduğu açıkça anlaşılıyor.

Из тетради записи лиц, принятых И. В. Сталиным **
21—28 июня 1941 г.

В архиве ЦК КПСС хранятся тетради записи лиц, принятых И. В. Сталиным с 1927 по 1953 г. Ниже приводятся записи, сделанные дежурными в приемной в течение 6 дней — с вечера 21 по 28 июня 1941 г. (следующая запись датирована 1 июля 1941 г.). В них зафиксированы фамилии посетителей и время их прибывания в сталинском кабинете в Кремле. Среди посетителей члены Политбюро ЦК ВКП(б), партийные и государственные деятели, высшие военачальники.

Эти записи упоминаются в статье Л. М. Спирина «Сталин и война» (Вопросы истории КПСС, 1990, № 5, с. 181—182). Однако при датировании автор допустил неточность, указав, что 22 июня к И. В. Сталину прибыли Г. Димитров и С. А. Лозовский. В записи посетителей указано, что вместе с Г. Димитровым по времени был Д. З. Мануильский.

21-го июня 1941 г.		6. т. Маленков	вход 7.30 м. выход 9.20 м.
1. т. Молотов	18.27—23.00	7. т. Микоян	вход в 7.35 м. выход 9.30 м.
2. т. Ворошилов	19.05—23.00	8. т. Каганович Л. М.	в 8.00 м. выход 9.35 м.
3. т. Берия	19.05—23.00 ***	9. т. Ворошилов	вход 8.00 м. выход 10.15 м.
4. т. Вознесенский	19.05—20.15	10. т. Вышинский	вход 7.30 м. выход 10.40 м.
5. т. Маленков	19.05—22.20	11. т. Кузнецов	вход в 8.15 м. выход 8.30 м.
6. т. Кузнецов ****	19.05—20.15	12. т. Димитров	вход 8.40 м. выход 10.40 м.
7. т. Тимошенко	19.05—20.15	13. т. Мануильский	в 8.40 м. выход 10.40 м.
8. т. Сафонов	19.05—20.15	14. т. Кузнецов	вход 9.40 м. выход 10.20 м.
9. т. Тимошенко	20.50—22.20	15. т. Микоян	вход 9.50 м. выход 10.30 м.
10. т. Жуков	20.50—22.20	16. т. Молотов	вход в 12.25 м. выход 18.45 м.
11. т. Буденный	20.50—22.00	17. т. Ворошилов	вход в [11].40 м., выход 12.05 м.
12. т. Мехлис	21.56—22.20	18. т. Берия	вход в 11.30 м. выход 12.00 м.
13. т. Берия	22.40—23.00 ***	19. т. Маленков	вход 11.30 м. выход 12.00 м.
Посещение лишнее	23.00		

22 июня 1941 г.	
1. т. Молотов	вход в 5.45 м. выход 12.05 м.
2. т. Берия	вход 5.45 м. выход 9.20 м.
3. т. Тимошенко	вход в 5.45 м. выход 8.30 м.
4. т. Мехлис	вход в 5.45 м. выход 8.30 м.
5. т. Жуков	вход в 5.45 м. выход 8.30 м.

* Далее текст обрывается. По смыслу: «связи не имеем». Ред.
** Тетрадь не имеет названия. Заголовок дан редакцией.
*** Так в документе. Ред.
**** Видимо, нарком ВМФ СССР Н. Г. Кузнецов. Ред.

Kremlin Defterleri Kayıtları, 21-22 Haziran 1941. Izvestiya SBKP MK, 1990 tarihli 6. sayısında yer alan bir makaleden alınan sayfalar.

Страница из тетради записи лиц, принятых И. В. Сталиным 22 и 23 июня 1941 г.

Ek İki
Nükleer Casusluk Belgeleri, 1941-1946

RUS DIŞ İSTİHBARAT SERVİSİ ARŞİVLERİNDEN ALINAN BELGELER (SEÇİLMİŞ BÖLÜMLER)

Rus Dış İstihbarat Servisi'nin arşivlerinden alınan bu belgeler *Voprossi Istorii Estestvoznania i Tekhniki* (*Doğa Bilimleri ve Teknoloji Tarihi Meseleleri*) (Rus Bilimler Akademisi, Moskova) dergisinin 1992 tarihli 3. sayısının 107-134. sayfalarında yayımlanmıştır. Belgeler basılarak Rusya'nın dört bir yanındaki kütüphanelere dağıtılmış, ancak atom bombasıyla ilgili gizli teknik veriler içermesi nedeniyle daha sonra dolaşımdan kaldırılmıştır. Çevrilerek yeniden basılan bu sayfalar derginin kısa süreliğine dolaşımda olduğu bir halk kütüphanesinden alınmıştır. Bu sayfalar Sovyet casusluğunun kapsamını, Sovyet bilimcilerinin İngiltere, Birleşik Devletler ve Kanada'daki Sovyet istihbarat subaylarına yönelttikleri soruları ortaya koyuyor.

Fazla teknik ya da ilgisiz olduğu düşünülen belgeler çevirilere dâhil edilmedi. Bununla birlikte 12 ve 13 numaralı belgeler gizliliği devam eden ayrıntılar içerdiği için uzman bir Amerikalı bilimcinin tavsiyesi üzerine tümüyle baskıdan çıkarıldı. *Voprossi Istorii*'nin Rus editörlerinin belge arasına ekledikleri bilgiler açılı parantezle < > , çıkardıkları bilgilerse <...> şeklinde verilmiş. Biz çevirilerde bunun yerine köşeli parantezi [ ], çıkarılan bilgiler için de köşeli parantez içinde üç nokta işaretini [...] kullanmayı tercih ettik.

Çeviri metin belgelere eklenecek açıklama ve başvuru notları açısından Rusça orijinaliyle uyuşuyor. 14 numaralı belgenin ardından bu notları görebilirsiniz. Açıklamalar belgeleri bir bağlama oturtmak konusunda çoğu kez işe yarıyor; 463. sayfadan itibaren bu notları görebilirsiniz. Belgelerdeki tarihler çevrilirken standart Amerikan formatı kullanıldı. (örneğin, orijinal metinde 16.IX.41 olarak yer alan tarih 16 Eylül 1941 şeklinde çevrildi.)*

Burada *Voprossi Istorii*'de yer alan sayfaların kopyalarına yer verdik. Belgelerin *Voprossi Istorii*'de basıldığı şekliyle tam nüshaları uzmanların orijinallerine başvurabilmeleri adına Hoover Enstitüsü (Stanford Üniversitesi, Palo Alto, Kaliforniya) kütüphanesine teslim edildi.

Rus Dış İstihbarat Servisi Arşiv Belgeleri

Belge No. 1

ÇOK GİZLİ

25 Eylül 1941 tarih ve 6881/1065 Numaralı
Londra'dan Gelen Rapor

VADİM[1] Yaprak'tan[2] gelen bir rapor aktardı. Bu rapor 16 Eylül 1941 tarihli Uranyum Komitesi[3] toplantısını konu alıyor. Toplantıya Patron* başkanlık ediyordu.

Toplantıda aşağıdaki konular hakkında görüş sunuldu.

Uranyum bombası özellikle de İmparatorluk Kimya Endüstrisi□ şirketinin hızlandırılmış bir programla bunu üretmeye zorlanması halinde muhtemelen iki sene içinde geliştirilebilir.

Woolwich cephaneliği temsilcilerinden FERGUSSON bombanın ateşleme düzeneğinin birkaç ay içinde tasarlanabileceğini açıkladı. Patlayıcı kütlesi için saniyede 6 bin fitlik (1,82 km.) asgari göreli hareket hızını sağlamaya ne imkân ne de gerek var. Patlama önceden gerçekleşecek. Ancak bu durumda bile patlamanın gücü konvansiyonel patlayıcıların ürettiğinden son derece yüksek olacak. [...]

Metropolitan Vickers şirketi üç ay önce 20 aşamalı bir düzenek tasarlamak üzere talimat aldı, ancak bunun için yakın zamana kadar onay çıkmadı. Bu talimatın yerine getirilmesi en yüksek öncelik olarak belirlendi.

İmparatorluk Kimya Endüstrisi şirketinin elinde uranyum heksaflorür üretimi için bir sözleşme bulunmasına karşın, çalışmalar henüz başlamadı. Çok kısa süre önce ABD'de uranyum nitrat kullanarak daha basit bir üretim yöntemine yönelik bir patent alındı.

Toplantıda ayrıca en iyi tip difüzyon zarlarıyla ilgili verilerin ABD'den sağlanacağı bildirildi.□

Genelkurmay Başkanlığı Komitesi'nin 20 Eylül 1941 tarihli toplantısında uranyum bombası üretmek üzere Britanya'da derhal bir tesis inşasına başlanması yönünde karara varıldı.

Vadim uranyumla ilgili olarak Yaprak'tan gelen belgelere yönelik bir değerlendirme talep ediyor.

(imza) Potapov

*Henkey (elle yazılmış). [Muhtemelen İmparatorluk Savunma Komitesi sekreteri Sir Maurice Hankey.]

Belge No. 2

ÇOK GİZLİ

3 Ekim 1941 tarih ve 7073, 7081/1096 Numaralı
Londra'dan Gelen Rapor

VADİM Yaprak'ın gönderdiği ve Uranyum Komitesi'nin planlarıyla ilgili olarak 24 Eylül 1941'de Savaş Kabinesi'ne sunulan bir rapor hakkında bilgi veriyor.

Rapor aşağıdaki konulara değiniyor:

Kritik kütlenin hesaplanması uranyum 234 çekirdeğinin fizyon kesit alanının belirlenmesine bağlıdır. Kritik kütle miktarının 10 ila 43 kilogram arasında değiştiği zannediliyor. Bu miktar U-235'in özellikleri ve yüksek hızlı nötronların diğer elementlerin atomları üzerindeki etkisi hakkındaki genel bilgi temel alınarak belirleniyor.□

Uranyum heksaflorür üretimi İmparatorluk Kimya Endüstrisi tarafından geliştiriliyor; şimdiden 3 kilogram ürettiler. F-235* üretimi gaz halindeki uranyum heksaflorürün çok iyi kalite tel ızgaralardan oluşan birkaç zardan geçirilmesiyle gerçekleştiriliyor.

Ayrıştırma tesisinin tasarımı ciddi sorunlar teşkil ediyor. [...]

Bütün bir ayrıştırma tesisinin 10 aşamalı 19.000** birime ihtiyaç duyduğu, bu nedenle tesisin yer alacağı arazinin 20 akreden (80.937 m2) daha geniş olması gerektiği zannediliyor.

Toplam uranyum heksaflorür miktarının günlük 0,5 tondan daha fazla olmaması gerekiyor. Bu nedenle tesisin kimya departmanı sadece küçük bir bölüm işgal ediyor olmalı.

Uranyum bombasının muazzam yıkıcı gücünün yanında patlama mahallindeki havanın radyoaktif parçacıklara doyacağı ve bu parçacıkların etkisi altındaki tüm canlıları yok edecek güçte olduğu rapor edildi.

(imza) Potapov

* Belli ki U-235.
** Belli ki bir yazım hatası yapılmış; 19.000 değil, 1.900 olacak.

Belge No. 3

ÇOK GİZLİ
Nüsha No. 1

KZ-4
SSCB
İÇİŞLERİ HALK KOMİSERLİĞİ
"——" MART 1942
MOSKOVA

SSCB Devlet Savunma Komitesi
Yoldaş STALİN'e

Birtakım kapitalist ülkelerde yeni bir enerji kaynağı elde etmek amacıyla atom çekirdeğini parçalamaya yönelik çalışmalarla bağlantılı olarak uranyum kaynaklı nükleer enerjinin askerî amaçla kullanımı yönünde araştırmalar başlatılmıştır.

Yeni patlayıcılar üretmek için uranyumdan faydalanmanın bir yolunu bulmak amacıyla 1939 yılında Fransa, Britanya, Birleşik Devletler ve Almanya'da kapsamlı araştırmalar başlatıldı. Bu çalışmalar üst düzey bir gizlilik altında yürütülüyor.

NKVD'nin istihbarat toplayarak ve Uranyum Komitesi'nin uranyum kaynaklı nükleer enerji konusundaki çalışmalarını tanımlayarak edindiği ilişikteki çok gizli belgelerden anlaşılıyor ki:

a) İngiliz Savaş Kabinesi Almanya'nın bu konuda başarı elde etme ihtimalini değerlendirerek nükleer enerjinin askerî amaçlar için kullanımına büyük ilgi gösteriyor.
b) Savaş Kabinesi'ne bağlı Uranyum Komitesi tanınmış İngiliz fizikçi J. P. THOMSON yönetiminde uranyum kaynaklı nükleer enerjinin teorik, deneysel ve yüksek yıkım gücüne sahip uranyum bombalarının üretilmesi gibi tümüyle pratik kullanımıyla ilgilenen önde gelen İngiliz araştırmacıların çalışmalarını koordine ediyor.
c) Araştırma uranyum izotoplarından U-235'in etkin fizyon kapasitesiyle kullanımına dayanıyor. Bu amaçla kullanılan uranyum cevherinin çıkarıldığı en önemli yataklar Kanada, Belçika Kongosu, Südetler [Çekoslovakya] ve Portekiz'de bulunuyor.
d) Britanya'ya göç eden Fransız bilimciler HALBAN ve KOWARSKİ ağır suyla işlenmiş uranyum oksit kullanarak uranyum 235 izotopunu ayrıştırmanın bir yolunu buldular.

İngiliz bilimciler Profesör PEIERLS ve Fizik Dr. BEIS [?] Dr. SIMON tarafından tasarlanan difüzyon düzeneği yardımıyla reaktif U-235 izotopunu ayrıştırmanın bir yolunu geliştirdiler. Bomba üretimine dönük uranyumun elde edilmesinde bu yöntem öneriliyor.

e) Birkaç İngiliz araştırma enstitüsünün yanı sıra endüstriyel U-235 ayrıştırma yöntemini geliştirmede doğrudan rol oynayan kurumlar arasında Woolwich cephaneliği, Metro-Vickers Şirketi ve İmparatorluk Kimya Endüstrisi teşebbüsü de yer alıyor. Bu teşebbüs U-235 elde etme yöntemi ve uranyum bombaları üretiminde gelinen aşamaya dair şöyle bir öngörüde bulunuyor:

"Uranyum bombaları üretmek amacıyla nükleer enerji kullanımı üzerine yapılan araştırmalar çalışmaların büyük ölçekte yürütülmesinin uygun olacağı bir seviyeye ulaşmıştır. Sorun çözülerek gerekli üretim tesisi inşa edilebilir."

f) Uranyum Komitesi kendi çalışmalarını teorik sorunlarla sınırlandırarak ABD'deki ilgili araştırma enstitüleri ve kuruluşlarıyla (Du Pont şirketi) işbirliğine gidilmesi için baskı yapıyor.

Geliştirme projesinin pratik yönleri teorik hesaplamalar ve deneysel sonuçlarla desteklenen aşağıdaki temel koşullara dayanıyor:

Birmingham Üniversitesi'nden Prof. R. PEIERLS U-235'in kritik kütlesini 10 kilogram olarak hesapladı. Madde bu miktardan daha az olduğu zaman durağan ve tamamen güvenlidir. Ancak U-235 miktarı 10 kilogramın üzerindeyse muazzam güçte bir patlamaya neden olan zincirleme fizyon reaksiyonu gerçekleşiyor.

Bombayı tasarlarken uranyum kütlesinin toplamı kritik kütleyi aşacak iki yarım parçadan oluşması gerekiyor. Woolwich cephaneliği Araştırma Dairesi'nden Prof. FERGUSSON'a göre, iki parça uranyum U-235'ten azami patlama gücü elde edebilmek için kütlenin hareket hızının saniyede 6.000 fitte kalması gerekiyor. Hızın düşmesi durumunda uranyum çekirdeklerinin zincirleme fizyon reaksiyonu ve patlama enerjisi yoğunluğunu kaybediyor, ancak bu haliyle bile konvansiyonel patlayıcılara kıyasla çok daha büyük bir güç üretiyor.

Prof. TAYLOR 10 kilogramlık U-235'in tahrip gücünün 1.600 tonluk TNT'ye denk olduğunu hesapladı.

Uranyum bombası üretmenin bütün güçlüğü uranyumun aktif kısmının, U-235'in, diğer izotoplardan ayrıştırılmasında, parçalanmayı önleyecek bir dış kabuk üretilmesinde ve kütlenin gerekli hareket hızına ulaşmasını sağlamakta yatıyor.

İmparatorluk Kimya Endüstrisi'ne (ICI) göre, U-235 izotoplarının ayrıştırılması Dr. SIMON tarafından tasarlanan 3.300.000 sterlin değerinde 1.900 adet düzeneğe ihtiyaç duyarken bütün bir üretim tesisisin maliyeti 4,5 ila 5 milyonu buluyor.

Böyle bir tesisle yılda 36 bomba üretilmesi durumunda bir bombanın maliyeti 1.500 tonluk TNT'nin 326.000 sterlinlik maliyetine kıyasla 236.000 sterlin oluyor.

Uranyumun Britanya'da askerî amaçla kullanımını konu alan belgeler üzerinde yürütülen çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. Britanya Başkomutanlığı uranyum (U-235) kaynaklı nükleer enerjinin askerî amaçlı kullanımıyla ilgili olarak temelde karara varıldığı kanaatindedir.
2. İngiliz Savaş Kabinesi'ne bağlı Uranyum Komitesi uranyum bombalarının üretileceği bir tesis tasarlamak ve inşa etmek için teorik ön temelleri hazırladı.
3. Britanya'daki en büyük bilim ve araştırma kuruluşları ve önemli şirketler güçlerini birleştirerek özel bir gizlilik içinde uranyum 235 meselesine yöneldiler.
4. İngiliz Savaş Kabinesi uranyum bombalarının üretimine başlamak için prensipte karara varma sorununu tartışıyor.

Uranyum 235 kaynaklı nükleer enerjinin pratik kullanımının Sovyetler Birliği'nin askerî amaçları için önemi ve aciliyetinden hareketle şu tedbirleri almak uygun olacaktır:

1. SSCB'de uranyum kaynaklı nükleer enerji konusuyla ilgilenen bütün bilim insanları ve araştırma kuruluşlarının çalışmalarını yönetmek ve koordine etmek üzere SSCB Devlet Savunma Komitesi'ne bağlı bir Bilimsel Danışma kurulunun oluşturulmasını görüşmek.
2. NKVD'nin uranyum üzerine topladığı belgelerin değerlendirilmesi ve kullanıma sunulması amacıyla gizlice önde gelen uzmanların görüşlerine başvurmak.

Not:

SSCB'de nükleer fizyon konusunda çalışma yürüten SSCB Bilimler Akademisi'nden Akademisyen KAPİTSA, [vaktiyle] Leningrad Fizik Enstitüsü'nden Akademisyen SKOBELTSİN ve Harkov Fiziko-Teknik Enstitüsü'nden Prof. SLUTSKİ.

SSCB İÇİŞLERİ HALK KOMİSERİ (L. BERİA)

Belge No. 4

ÇOK GİZLİ No. P-37ss
"" Nisan 1943

SSCB
HALK KOMİSERLERİ KONSEYİ
GENEL BAŞKAN YARDIMCISI
M. G. PERVUKHİN
MOSKOVA-KREMLİN

SSCB NKVD Halk Komiser Yardımcısı Yoldaş V. N. Merkulov'a

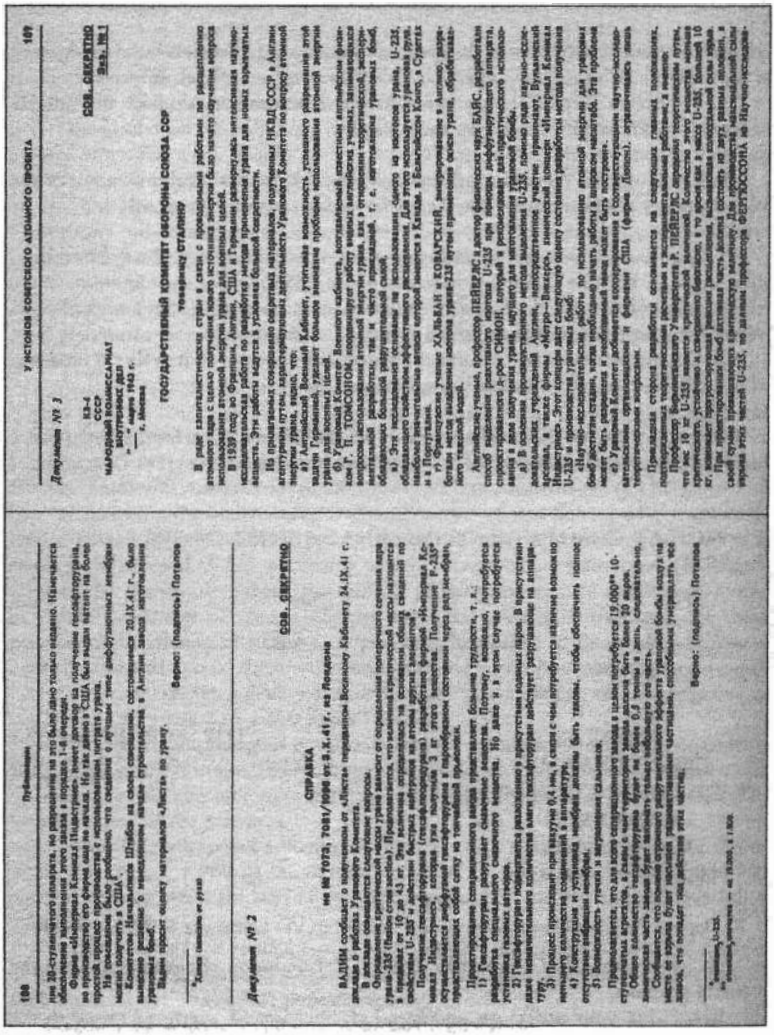
İlişikte Prof. İ. V. Kurçatov tarafından uranyum belgeleri hakkında hazırlanan bir rapor bulacaksınız.

Raporda ortaya konan meselelerin daha da açıklık kazanması için emirlerinizi bekliyoruz.

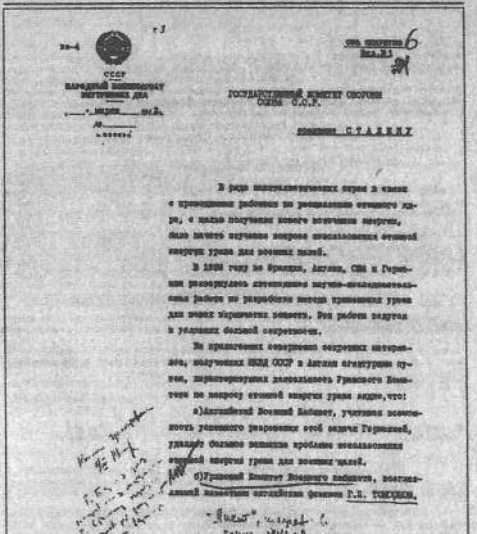
Belgeler kullanıldıktan sonra bana iade edilecektir.

(imza) Pervukhin
8 Nisan

[*Belgenin devamı 446. sayfada*]

Ek İki'de çevirisi verilen Rusça makalenin orijinal sayfaları. Bu sayfalar Beria'nın atom bombası yapımı süreciyle ilgili Stalin'i bilgilendirmek amacıyla yazdığı mektubu da içeriyor.

тельского отдела Вульвичского арсенала, скорость перемещения масс должна лежать в пределах 6.000 футов/секунду. При уменьшении этой скорости происходит затухание цепной реакции расщепления атомов урана и сила взрыва значительно уменьшается, но все же во много раз превышает силу взрыва обычного ВВ.

Профессор ТЕЙЛОР подсчитал, что разрушительное действие 10 кг U-235 будет соответствовать 1.600 тонн TNT.

Вся сложность производства урановых бомб заключается в трудности отделения активной части урана — U-235 от других изотопов, изготовлении оболочки бомбы, предотвращающей распадение, и получении необходимой скорости перемещения масс.

По данным концерна «Империал Кеникал Индастриз» (ICI), для отделения изотопа U-235 потребуется 1.900 аппаратов системы д-ра СИМОНА стоимостью в 3.300.000 фунтов стерлингов, а стоимость всего предприятия выразится суммой в 4,5—5 миллионов фунтов.

При производстве таких заводов 36 бомб в год стоимость одной бомбы будет равна 236.000 фунтов стерлингов по сравнению со стоимостью 1.500 тонн TNT в 326.000 фунтов стерлингов.

Изучение материалов по разработке проблемы урана для военных целей в Англии приводит к следующим выводам:

1. Верховное Военное командование Англии считает принципиально решенным вопрос практического использования атомной энергии урана (U-235) для военных целей.
2. Урановый Комитет Английского Военного Кабинета разработал предварительную теоретическую часть для проектирования и постройки завода по изготовлению урановых бомб.
3. Усилия и возможности наиболее крупных ученых научно-исследовательских организаций и крупных фирм Англии объединены и направлены на разработку проблемы урана-235, которая особо засекречена.
4. Английский Военный Кабинет занимается вопросом принципиального решения об организации производства урановых бомб.

Исходя из важности и актуальности проблемы практического применения атомной энергии урана-235 для военных целей Советского Союза было бы целесообразно:

1. Проработать вопрос о создании Научно-Совещательного органа при Государственном Комитете Обороны СССР из авторитетных лиц для координирования, изучения и направления работ всех ученых, научно-исследовательских организаций СССР, занимающихся вопросом атомной энергии урана.
2. Обеспечить секретное ознакомление с материалами НКВД СССР по урану видных специалистов с целью дачи оценки и соответствующего использования.

Примечание:

Вопросами расщепления атомного ядра в СССР занимались академик КАПИЦА — в Академии наук СССР, академик СКОВЕЛЬЦИН — Ленинградский физический институт и профессор СЛУЦКИЙ — Харьковский физико-технический институт.

НАРОДНЫЙ КОМИССАР ВНУТРЕННИХ ДЕЛ СОЮЗА С. С. Р. (Л. БЕРИЯ)

Документ № 4

С.С.С.Р.
ЗАМЕСТИТЕЛЬ ПРЕДСЕДАТЕЛЯ
СОВЕТА НАРОДНЫХ
КОМИССАТОВ
т. т. ПЕРВУХИН
МОСКВА—КРЕМЛЬ

ООВ. СЕКРЕТНО № П-37сс
"*" апреля 1943 г.

Заместителю Народного Комиссара НКВД СССР товарищу Меркулову В. Н.

При сем направляю записку профессора Курчатова И. В. о материалах по проблеме урана.

Прошу дать указание о дополнительном выяснении поставленных в записке вопросов.

По использовании материал прошу вернуть мне.

(подпись) Первухин
8/IV

СОВЕРШ. СЕКРЕТНО

Заместителю Председателя Совета Народных Комиссаров Союза ССР
т. Первухину М. Г.

Произведенное мной рассмотрение материала показало, что получение его имеет громадное значение в военное или мирное Государства и науки.

С одной стороны, материал показал серьезность и напряженность научно-исследовательской работы в Англии по проблеме урана, с другой — дал возможность получить весьма важные ориентиры для нашего научного исследования, миновать многие весьма трудоемкие фазы разработки проблемы и узнать о новых научных и технических путях ее разрешения.

В дальнейшем приводятся соображения по отдельным разделам материала.

Bu sayfalarda Kurçatov'un atom bombası yapmak için uranyum kullanımıyla ilgili olarak Amerikalıların yaptıkları çalışmaları değerlendirdiği mektubu görülüyor. Mektupta Amerika'daki laboratuvarların listesi ve daha fazla istihbarat almak üzere ulaşılması hedeflenen bilimcilerin isimleri yer alıyor.

Можно с несомненностью утверждать, что соответствующий материал имеется у проф. Мак-Миллана и, вероятно, в ряде других лабораторий, располагающих работающими циклотронными установками.

В связи с этим обращались к Вам с просьбой дать указания Разведывательным Органам выяснить, что сделано в рассматриваемом направлении в Америке. Возможными точками работы могут явиться следующие*:

1. Radiation Laboratory, Department of Physics, University of California, Berkely, California (здесь работает проф. Мак-Миллан).
2. Sloane Physic Laboratory Yale University, New Haven, Connecticut.
3. University of Michigan, Ann Arbor, Michigan.
4. Pupin Physics Laboratory, Columbia University New York, New York (здесь работает знаменитый итальянец Ферми, всегда интересовавшийся 93-м и 94-м элементами.
5. University of Rochester, Rochester, New York.
6. Palmer Physical Laboratory Princeton, New Jersey.
7. Baird Research Foundation, the Franklin Institute Swarthmore, Pennsylvania.

Подлежат выяснению следующие вопросы:

а) происходит ли деление (fission) атомного ядра 94-го элемента (эка-осмия-239) под действием быстрых или медленных нейтронов;

б) если происходит, то каково сечение деления (отдельно для быстрых и медленных нейтронов);

в) происходит ли спонтанное (самопроизвольное) деление атомных ядер 94-го элемента (эка-осмия-239) и каков период полураспада по отношению к этому процессу;

г) какие превращения испытывает во времени 94-й элемент (эка-осмий-239).

Помимо этого, важно было бы знать, каково содержание проводящихся сейчас в циклотронными установками работ.

О написании Вам этого письма не говоря никому. Соображения, изложенные в § 1, § 2, § 3, известны проф. Кикоину и проф. Алиханову.

проф. Курчатов
22.03.43 г.

Экземпляр единственный

Документ № 6

СОВ. СЕКРЕТНО

Заместителю Председателя Совета Народных Комиссаров Союза ССР
т. М. Г. Первухину

Мною рассмотрен прилагаемый к сему перечень американских работ по проблеме урана.

Направляю Вам результаты этого рассмотрения и прошу Вас дать указания ознакомить с этими результатами т. Кафтанова С. В. и т. Ованесяна Г. Д.

Сведения, которые было бы желательно получить из-за границы, подчеркнуть синим карандашом.

проф. Курчатов

Экз. единств.
Москва 2.07.43

В рассмотренном перечне американских работ содержится 286 названий: 39 из них (57, 95, 125, 143, 256, 257, 258, 281, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 317, 318, 328, 330, 367, 385, 170, 254, 259, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 100 и 102) являются отчетами, содержание которых неизвестно; содержание 10 работ (38, 112, 118, 148, 301, 309, 315, 331, 380, 232) остается для меня мало ясным. Ан[ал]из остальных 237 работ дается ниже.

<...>

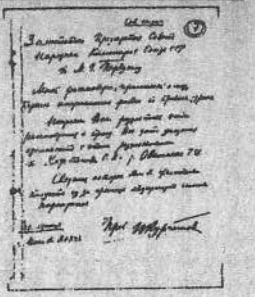
39 работ по уран-графитовому котлу

(11, 12, 21, 55, 134, 142, 232, 277, 284, 294, 305, 308, 310, 316, 342, 344, 347, 350, 351, 353, 354, 356, 357, 362, 384, 387, 390, 394, 398).

Основные результаты американских работ по уран-графитовому котлу нам известны по материалам, полученным из Америки.

Эти материалы, однако, дают лишь краткое изложение общих результатов исследования и не содержат очень важных технических подробностей, потребовавших для уточнения кропотливой работы большого количества разнообразных специалистов — физиков, химиков и инженеров:

– Fermi, Weil, Anderson, Sallard, Hulban, Wigner, Wheeler, Davis, Burton, Christy, Weinberg, Howe, Yeverett, Spedding, Newton, Sullivan, Voigt,[wpo6] Young, Williamson, Snell, Brolley, Nedrel, Wilkins, Creutz, Summons, Gladrow, Teller*.

Необходимо отметить, что в Америке по этому разделу работ обсуждаются детали таких вопросов (температура стенок охлаждающих трубок, диффузия продуктов деления в уране при температуре 600—1000° и т. д.), которые характерны для технического проекта, а не отвлеченной физической схемы.

Это лишний раз убеждает в серьезности попыток американских ученых осуществить в ближайшее время уран-графитовый котел.

Естественно, что получение подробного технического материала по этой системе из Америки является крайне необходимым.

14 работ по 93-му и 94-му элементам

(22, 33, 45, 68, 135, 136, 146, 151, 152, 278, 296, 306, 385, 392).

В полученных из Америки данных содержится довольно подробные сведения о физических свойствах 93-го и 94-го элементов; указаны характер распада, энергии вылетающих частиц, период полураспада, сечение деления медленными нейтронами и ряд других данных.

Из оглавления видно, однако, что некоторые результаты работ по изучению этих элементов не освещены в полученных до сих пор материалах. Особенно интересна в этом смысле работа Сиборга и Сегре* <...> посвященная изучению деления 94-го элемента эка-осмия быстрыми нейтронами.

По своим характеристикам по отношению к действию нейтронов этот элемент подобен урану-235, для которого деление под действием быстрых нейтронов пока еще не изучено. Данные Сиборга для эка-осмия-94-239 представляют, таким образом, интерес и для проблемы осуществления бомбы из урана-235.

Получение сведений о результатах этой работы Сиборга и Сегре представляется поэтому для нас особенно важным.

Интересны попытки американских физиков обнаружить 94-й элемент в природе в урановых рудах. По всей вероятности, эти работы (166. Search for elements 94 and 93 in nature. Presence of 94-239 in Pitchblende Seaborg Perrimas 13.4.42. 228 Search for elements 94 and 93 in nature. Presence of 94-239 in [wpo6] Bonner, Seaborg,) привели к отрицательным результатам, но убедиться в этом было бы необходимо. В том случае, если бы на самом деле на земле сохранился 94-й элемент, можно было бы рассчитывать выделить его из руд и осуществить «эка-осминую» бомбу, не осуществляя ядерного котла.

Проведение аналогичных работ по определению эка-осмия в рудах у нас в СССР пока невозможно, так как работы по химии 93-го и 94-го элементов у нас до сих пор не производились. Лаборатория № 2 наметила начать работы по химии 93-го и 94-го элементов в июне 1943 года, поручив их В. В. Курчатову*.

<...>

ÇOK GİZLİ

SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı
Komiser M. G. Pervukhin'e

Belgeler üzerinde yapmış olduğum inceleme bunların ele geçirilmesinin Devletimiz ve bilim adına muazzam ve paha biçilmez bir önem arz ettiğini gösteriyor.

Bu belgeler uranyum meselesiyle ilgili olarak Britanya'da yapılan araştırmaların önemi ve yoğunluğuna kanıt oluşturuyor; diğer yandan kendi araştırmalarımız için büyük önem arz eden ana esasları belirlememizi sağlıyor. Böylelikle geliştirme esnasında yoğun emek isteyen birçok aşamayı atlayabilir, meselenin ele alınmasında kullanılacak yeni bilimsel ve teknolojik yöntemleri keşfedebiliriz.

Aşağıdaki satırlarda belgelerdeki alt bölümlere ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

I. İzotopların Ayrışması

Belgelerdeki en değerli bölümler izotopların ayrışmasını konu alıyor.

1. Bunu gerçekleştirmenin akla uygun tek yolu izotopları iyi delinmiş bir membran kullanarak difüzyon yöntemiyle ayrıştırmaktır. Difüzyon yönteminin santrifüj yöntemine tercih edilmesi fizikçilerimiz ve kimyacılarımız açısından şaşırtıcı olmuştur. Burada yaygın görüş santrifüj yönteminin difüzyon yönteminden kat be kat üstün olduğudur. Nitekim difüzyon yönteminin ağır metal izotoplarının ayrıştırılmasında pratik uygulanabilirliği yoktur. Bu bakış açısıyla uyumlu olarak santrifüj (Lange yöntemi)[1] yönteminin kullanılmasını içeren tek araştırma uranyum sorununa yönelik çabaların erken aşamasında göz önünde bulundurulmuştur.

Belgeler bizi santrifüj yöntemiyle birlikte difüzyon ile ayrıştırma yöntemini de araştırma programımıza dâhil etmeye sevk etti.

Difüzyon yöntemiyle ilgili olarak belgelerde ortaya konan teorik hususlar hummalı araştırmaların göstergesidir. Bu araştırma Simon'un[2] önerdiği makineyle ilgili olarak tüm birimlerce yürütülen ayrıntılı bir incelemeyi içeriyor. Belgelerde şu hususlara ilişkin hesaplamalar yer alıyor:

a) makinedeki aşamaların sayısı; b) difüzyonun gerçekleşeceği ızgaralardaki işler yüzeylerin boyutu; c) santrifüjlü gaz üfleyicisinin rotor sürati ve boyutları; d) makinede gerekli dengenin tesis edilmesi için gereken zaman süresi; e) dolaşımdaki gaz akışının dışarı çıkan

akışa oranı ve bir dizi başka parametre. Bu önemli çalışma bütünüyle teorik bilimcilerimizden işbirliği bekliyor. Bir yargıda bulunmam gerekirse bu çalışma yaptıkları yoğun ve zorlu hesaplamaları açık fizik önermelerine dayandıran seçkin bilim insanlarınca gerçekleştirilmelidir. Bu hesaplamalar ve belgeler arasında bulunan diğer veriler makine tasarımının ve santralin tümüyle yeniden yaratılacağını vadediyor (sonraki bir tarihte takdim edilecektir). Sovyet teorik bilimcilerince onaylanması halinde (ve materyallerdeki teorik hesaplamaların yeniden kurgulanmasıyla) bizim de izotopların difüzyon yoluyla ayrıştırılmasına yönelik bir kurulum modeli geliştirmemiz mümkün görünüyor. Bu sayede belgelerdeki veriler izotop ayrışımı meselesine ilişkin yeni ve son derece önemli bir çalışma sahasını erken aşamaları atlanarak Sovyetler Birliği'nde hayata geçirme imkânı sunuyor.

Belgeler difüzyon yöntemiyle izotopların ayrıştırılmasına ilişkin hesaplamalar dışında makinelerin imalatı ve santralin tasarlanmasıyla ilgili bir çalışma planı hakkında bazı deneysel veriler ve bilgiler içeriyor. Elimizdeki bilgiler bu açıdan pek sistemli olmadığından ek veriler elde etmeye çalışacağız.

Şu bilgilere ulaşmak büyük önem arz ediyor:

1) Aşağıdaki birimlerde makinenin hareket eden ve etmeyen parçaları arasında ne kadar aralık bırakılmıştır:

a) makinenin aşamalarını tek tek ayıracak şekilde türbin çarkı ve ara bölmeler arasında (çizim 1'de a1);

b) rotor mili ile ara bölmelerin uçları arasında (çizim 2'de a2);

c) rotor çeperi ile bölme levhasının ucu arasında (çizim 2'de a3).

2) Modelde ızgaralar için hangi materyal kullanılmaktadır.

3) Bu ızgaraların kalınlığı, deliklerin boyutları ve delikli kısımların tüm ızgaraya oranı nedir.

4) Gres yağları UF6'ya dirençli midir ve bunlar nelerdir?

5) Yağlama sorununa labirent bilezik vasıtasıyla mili durağan gazın bilezikten makineye üflenmesiyle birlikte UF6'nın olmadığı bir ortamda bulunan bir yuvaya çıkarmaktan daha iyi bir çözüm bulundu mu? Böyle bir çözüm yoksa labirent bileziğin tasarımı hakkında daha detaylı bilgiler edinmek çok önemlidir.

2. Belgeler uranyum izotoplarının ayrıştırılması için termo-difüzyon yöntemi, santrifüj yöntemi, kitle görünge yöntemi ve buharlaştırma yönteminin uygulanabilirlikleri hakkında kısa bir analiz içeriyor:

a) termo-difüzyon yönteminin büyük güç yoğunluğu sebebiyle çok az etkiye sahip olacağı düşünülmektedir. Bu neticeye varmamızda Prof. Ya. B. Zeldoviç'in[3] Mart 1943'te talimatlarımız uyarınca yaptığı hesaplamaların katkısı olmuştur.

b) santrifüj yöntemi yüksek çevresel rotasyon hızlarına sahip santrallerin kurulmasını gerektirdiğinden büyük miktarlarda uranyum 235'in ayrıştırılması için pek uygun bulunmamıştır. Bu varsayım tartışmaya açıktır; Prof. Lange'ın laboratuvarındaki araştırmacılar tarafından geliştirilmekte olan donanımın incelenmesiyle nihai bir sonuca varılabilir;

c) kitle görünge yöntemi ve buharlaştırma yoluyla izotop ayrıştırmanın uranyum için uygulanamayacağı görülmüştür. Bu görüş laboratuvar araştırmacıları Prof. Artsimoviç ve Prof. Kornfeld tarafından doğrulanmaktadır.[3]

II. Nükleer Patlama ve Yanma Sorunu

Belgelerin bu kısmına ilişkin veriler son derece önemlidir.

Bu veriler temelde sıradan uranyum oksit (ya da metalik uranyum) ve ağır su karışımı içinde nükleer yanmanın gerçekleşebileceği düşüncesiyle ilgilidir. Bu Sovyet fizikçileri için beklenmedik bir veridir ve kabul edilen görüşlere aykırıdır.

İzotop ayrışımı olmaksızın ağır su karışımında nükleer yanmanın imkânsız olduğunu kanıtlanmış bir gerçek olarak görüyorduk. Bu sonuç Prof. Yu. B. Khariton[3] ile Prof. Ya. B. Zeldoviç'in hesaplamalarına dayanıyordu. Bu bilimciler uranyum ve ağır su karışımı içinde bir zincirleme reaksiyonun gelişmesi için termal nötronların ağır hidrojen çekirdekleri tarafından tutulmasında çapraz kesitin $3x10^{-27}$ cm^2'yi aşmaması gerektiğini göstermişlerdi.

Sovyetler Birliği'ndeki tek bir fizikçi dahi (teknolojik imkânların – güçlü siklotronlar ve büyük miktarlarda ağır su – yokluğundan dolayı) yukarıda bahsi geçen çapraz kesiti belirleyememiştir. Bu sorunu yeniden gözden geçirirken çapraz kesitlerin büyüklüklerini Amerikalı araştırmacılar Alvarez, Burst ve Harkins'in belirlediği şekliyle kabul ettik. Bu bilimciler kütle değeri 3 olan hidrojen izotoplarının radyoaktif parçalanışını araştırmışlardır. Alvarez, Burst ve Harkins'in verilerinde düşük-süratli nötronların ağır hidrojen tarafından soğurulmasına ait çapraz kesit için yaklaşık 10^{-26} cm^2'lik bir değer öngörülüyor. Bu değer Prof. Yu. B. Khariton ve Prof. Ya. B. Zeldoviç'in hesaplamalarına göre, zincirleme reaksiyonun başlaması için gereken limitin üstündedir. Bu

şekilde uranyum ile ağır su karışımı içinde bir reaksiyon elde etmenin imkânsız olduğu sonucuna varıyoruz.

Belgelerde açıkça görüldüğü üzere dünya genelindeki ağır su rezervleri de dâhil olmak üzere (1939 için) büyük miktarlarla (180 kg) yürütülen deneylerden hareket eden Halban ve Kowarski[2] karşıt bir sonuca varmışlardır: bu son derece büyük ve hayati bir gelişmedir. Belgelere göre, Halban ve Kowarski her bir birincil nötron için 1,05-1,06 ikincil nötron yapısı elde etmişlerdir. Başka bir ifadeyle, aşamalı bir zincirleme reaksiyonun koşullarını hayata geçirmişlerdir.

Burada uranyum-ağır su sisteminin özellikleri hakkında Sovyet fizikçilerinin vardığı sonuçların Halban ve Kowarski'nin sonuçlarıyla taban tabana zıt olduğunu görüyoruz. Ancak şunu söylemek gerekiyor: Halban ve Kowarski hesaplamalarla kıyaslandığında doğrudan deney yapma imkânının getirdiği tüm avantajlara sahiptir. Ayrıca bir dizi aracı bağlantıdan da yararlanmaktadırlar.

Teknik nedenlerden ötürü Halban ve Kowarski'nin deneyini yenileme imkânına sahip değiliz, çünkü Sovyetler Birliği yalnızca 2-3 kg ağır suya sahiptir. Bu sebeple yurt dışında elde edilen sonuçların kesin olarak geçerli olduğunu göstermek için alternatif yollara gereksinim vardır.

Belgeler Halban ve Kowarski'nin deneylerini Amerika'da daha büyük miktarlarda ağır su kullanarak sürdürme niyetinde olduklarını gösteriyor. İddialara göre, bu madde son yıllarda Amerika'da büyük miktarlarda ve geniş ölçekte üretiliyor.

Deneylerin daha büyük miktarda ağır suyla yenilenmesi elbette çok önemlidir, çünkü her bir birincil nötron için 1,05-1,06 nötronlu sistemdeki oluşum eşik değerine (1) çok yakındır ve bu noktada zincirleme reaksiyon tamamen imkânsızdır. Büyük miktarda ağır suyun transferi esnasında nötronların sistemden difüzyonu engellenecektir. Böylelikle ikincil nötronların toplam sayısının birincil nötronlarınkine oranı artmalı ve deneyin sonuçları daha ikna edici olmalıdır.

Dolayısıyla Halban ve/veya Kowarski'nin (1941-1942'de) Britanya'dan Amerika'ya seyahat edip etmediklerini ve büyük miktarda ağır su rezervine sahip bir laboratuvarda uranyum deneyleri yapıp yapmadıklarını öğrenmek son derece önemlidir. Şayet bu deneyler gerçekten de Amerika'da yapıldıysa deneylerde ne kadar uranyum ve ağır su kullanıldığını, ikincil nötron sayısının ilkine oranının ne olduğunu öğrenmek büyük önem taşımaktadır.

Uranyumu dizginleyici madde sistemleri hakkında şimdiye dek yapılan ve yayımlanan tüm araştırmalar bu bileşenlerin homojen karı-

şımlarıyla gerçekleştirilmiştir (çoğunlukla uranyum tuzu içeren sulu çözeltilerle ya da oksitinin küçük parçalarının su içinde asılı bırakılmasıyla). Akla yatkın olan şudur: Ağır hidrojen ve oksijen tarafından tutulan termal nötronların çapraz kesitine yönelik daha düşük gereksinimler sistemin homojen olmaması ve uranyumun kabul edilebilir ölçülerdeki bloklar halinde –birbirleri arasında uygun mesafe bulunacak şekilde– büyük miktarda ağır su içinde yoğunlaşması durumunda ortaya çıkacaktır.

Dolayısıyla şunları bilmek önemlidir: 1) bir uranyum-ağır su sisteminin hangi türünün – homojen (uranyumun ayrık dağılımı ile) ya da homojen olmayan (uranyumun bloklarla yoğunlaştırılmış dağılımı ile) – daha akla uygun olduğu; ve 2) Amerika'daki deneylerin hangi sistem biçimiyle – homojen ya da homojen olmayan – yapıldığı.

Belgelere göre, Halban ve Kowarski uranyum-ağır su sistemiyle ilgili olarak 7 patent almıştır ve bunların bir kısmı uranyumun dağılımıyla ilgilidir. Halban ve Kowarski'ye ait bu patentlerin içeriği hakkında bilgi edinmek bu yüzden çok önemlidir.

Ayrıca uranyum ile ağır suyun homojen ve homojen olmayan karışımlarının karşılaştırmalı özelliklerine ilişkin teorik bir analizin Sovyet bilimcilerinin yardımıyla gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum ve bu analiz için Prof. Yu. B. Khariton ve Prof. Ya. B. Zeldoviç'i görevlendirmeyi düşünüyorum.

Yukarıda bahsedildiği gibi Amerikalı fizikçiler Alvarez, Burst ve Harkins'in yayımladığı çalışmalar temelinde düşük süratli termal nötronların ağır hidrojen izotoplarının çekirdekleri tarafından soğurulmasında çapraz kesit yaklaşık 10^{-26} cm^2'ye eşit olmaktadır. Deneyler Alvarez, Burst ve Harkins tarafından 1940-41'de yapılmış olup "Physical Review" Editörüne Mektuplar adıyla yayımlanmıştır ve geçerliliği ancak çalışmanın tüm detaylarının incelenmesiyle kanıtlanacak bir dizi varsayım içermektedir. Amerikalı fizikçilerin son yıllarda düşük süratli nötronların ağır hidrojen ve oksijen çekirdekleriyle soğurulması üzerine çalışmayı sürdürmeleri kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla düşük süratli termal nötronların ağır hidrojen ve oksijen□ tarafından soğurulmasında bugün Amerika'da kabul gören çapraz kesit değerlerini bulmak ve bu değerlere dair en son ve en doğru ayrıntılardan asgari düzeyde haberdar olmak önemlidir.

Uranyum-ağır su sistemine ilişkin verilerin incelenmesinin yanı sıra nükleer patlama ve yanma sorununa ayrılmış belgeler kütle numarası 239 olan bir elementin bomba yapımı için kullanılmasıyla ilgili önemli açıklamalar içermektedir. Bu element nötronların uranyum

238 tarafından soğurulması sonucunda "uranyum reaktörü" içinde oluşturulmalıdır. Öncesinde bu meseleyi irdelemiş ve adınıza yazılmış özel bir mektupta analizi paylaşmıştım.

Belgelerde uranyum bombasının fiziksel süreçlerine büyük yer ayrılmıştır. Bu bulgular bilim insanlarımızın bu konudaki hesaplamalarıyla genel olarak uyumludur.

III. Fizyon Sürecinin Fiziği

Bu bağlamda Sovyet fizikçiler için temelde yeni sayılabilecek bir bilgiye pek rastlanmamıştır, ancak bahsi geçen verilerden bir kısmı daha yakından incelenmeyi hak ediyor.

1. Sovyet fizikçileri G. N. Flyorov ve K. A. Petrac tarafından uranyumun kendiliğinden fizyon başlatması durumuyla ilgili olarak keşfedilenlerin Frisch tarafından doğrulanıp doğrulanmadığını öğrenmemiz çok önemliydi. Bu olay uranyum kütlesi içinde zincirleme bir süreç başlatacak birincil nötronların oluşturulmasını öngörüyor. Bu sebeple patlama anına dek bombada kullanılacak uranyumu tek parça halinde tutmak imkânsızdır. Uranyum iki parçaya ayrılmalıdır ve bu parçalar patlama anında yüksek bir izafi hızda birleştirilmelidir. Uranyum bombasının bu şekilde tetiklenmesi belgelerde gözden geçirilmiştir ve aynı şekilde Sovyet fizikçileri için de yeni bir konu değildir. Benzer bir yöntem fizikçimiz G. N. Flyorov tarafından da önerilmiştir. Flyorov bombanın iki yarım küresinin gerekli yaklaşma süratini hesaplamıştır ve elde edilen sonuçlar belgelerdeki verilerle mükemmel bir şekilde uyuşmaktadır.

2. Belgeler her bir fizyon için ikincil nötronların (2-3) sayısına ilişkin veriler içermektedir ve ayrıca raporlardan birine enerji değerlerine göre, ikincil nötronların dağılımıyla ilgili olarak Chadwick'e ait bir eğri eklenmiştir. Ancak belgelerde bu veriler ve Chadwick eğrisiyle ilişkili uranyum izotopları (uranyum 235 veya uranyum 238) hakkında hiçbir ize rastlanmıyor. Bu deneylerin yüksek veya düşük süratli nötronlarla yapılıp yapılmadığı açık değildir. Veriler düşük süratli termal nötronlara sahip uranyum 235'in atom çekirdeğindeki fizyonla ilgilidir. İkincil nötronların salınımıyla ilgili olarak büyük ölçüde yayımlanmış resmi değiştirecek hiçbir şey yoktur.

Fransa'da Jaliot, Halban ve Kowarski'nin, Amerika'da Anderson, Fermi, Zinn ve Szilard'ın 1939 ve 1940'da yayımlanmış eserleri ve laboratuvarımda yapılan bazı araştırmalar fizyon başına ikincil nötronların sayısına dair aynı değeri ve enerji değerlerine göre, dağılımlarına ilişkin genel tabloyu yaklaşık olarak aynı şekilde vermektedir. Ancak

ikincil nötronların salınımıyla ilgili veriler yüksek hızlı nötronlar tarafından gerçekleştirilen uranyum çekirdek fizyonuyla ilgiliyse çok büyük önem taşıyor. Çünkü bildiğim kadarıyla bu mesele hakkında üzerinde anlaşılmış hiçbir ciddi çalışma yoktur. Bu sebeple ikincil nötronların sayısı ve enerji dağılımı hakkında belgelerde bulunan verilerin yüksek ya da düşük süratli nötronlarla ilişkili olduğunu değerlendirmek ve deneylerin yapılış şekliyle ilgili olarak en azından özet verileri elde etmek önemlidir. Dahası, konuya ilişkin yeni verilerin elde edilmesi meselenin tümü adına temel bir öneme sahiptir.

3. Uranyum 235 bombasının asgari boyutlarını tespit edebilmek için ikincil nötronların sayısı ve enerjisi hakkında verilerin yanı sıra, 0,1-10 milyon elektronvolt aralığındaki nötronlarca gerçekleştirilen uranyum 236 <...> çekirdek fizyonunun çapraz kesitine dair bilgilere ihtiyaç vardır.

Deneysel açıdan fizyonun çapraz kesitine ilişkin sorun yalnızca nötron enerjisinin oldukça küçük bir bölgesi için araştırılmıştır. Diğer yandan teoriye göre, tüm enerji bölgesinde <...>'ın nötron enerjisine olası bağımlılığı çizim 3'teki a ve b eğrileriyle temsil edilmektedir. Çizim 3'teki eğriler logaritmik koordinatlar içinde gösterilmiştir.

Belgeler 200 ila 800 kev'lik enerji aralığında yapılmış <...> ölçümlerine ilişkin göstergeleri içermektedir. Bu değerlerde elde edilen ölçümler ($2\text{-}3.10^{-24}$ cm^2) çizim 3'teki kırmızı çizgi üzerinde bulunmaktadır (bu çizimde daireye alınmıştır).

Çizimlerde açıkça görüldüğü üzere iki teorik seçenekten biri bu yolla tekil olarak belirlenebilmektedir. Nitekim bu bombanın boyutlarını hesaplamak için çok önemlidir. Uranyum 235 için <...>'ın belirlenmesine yönelik aşamalandırma deneyleri hakkında daha detaylı bilgilerin elde edilmesi son derece önemlidir.

Belgelerde ortaya konduğu üzere yukarıda bahsi geçen sonuçların elde edildiği araştırma sıradan uranyumla yapılmıştır. Ancak aynı belgeler deneyin Amerika'da Prof. Neer tarafından hazırlanmış ayrı bir uranyum 235 bileşeni üzerinde tekrarlanmasıyla ilgili bir plandan bahsetmektedir. Deneylerin şimdiye dek saf bir uranyum 235 bileşeni üzerinde çoktan yapılmış olduğunu düşünmek için elimizde her türlü neden var ve bütün enerji aralığı için <...>'a ait fizyon çapraz kesitinin mevcut verilerinden haberdar olmak kritik önem arz ediyor.

Bu detaylı araştırma esnasında hatalar çoğunlukla ölçümlerin nihai sonuçlarının hesaplanması sırasında gerçekleşmiştir. Bu olgu göz önüne alındığında nihai bulguların yanı sıra –bu deneylerde nötron üretimi için hangi nükleer tepkimelerden yararlanıldığını gösterecek

şekilde– deneyin aşamalandırılmasıyla ilgili olarak en azından genel bilgilere ulaşmak arzusundayız.

Sonuç

Yukarıda gösterildiği üzere belgeler bizi birçok açıdan görüşlerimizi gözden geçirmeye ve Sovyet fiziği için yeni sayılan üç çalışma alanı belirlemeye sevk etmektedir.

1. Uranyum 235'in difüzyon yoluyla ayrılması.
2. Nükleer yanmanın uranyum-ağır su karışımı içinde gerçekleştirilmesi.
3. EkaOs238/94'ün özellikleri üzerinde bir çalışma.□

Sonuç olarak belgelerin ortaya koyduğu tüm veriler uranyum meselesine ilişkin teknik imkânların yurt dışındaki çalışmalardan haberdar olmayan bilim insanlarımızın düşündüğünden daha kısa sürede sağlandığını göstermektedir.

Elde edilen belgelerin Britanya'daki araştırma sürecini yansıtıp yansıtmadığı ve araştırmalarımızı yanlış yönlendirmek üzere tasarlanmış bir kurmaca olup olmadığı sorusu doğal olarak karşımıza çıkıyor. Bu sorunun bizim için özel bir önemi bulunuyor, çünkü araştırmaya dair önemli çalışma alanlarını düşünürsek (teknolojik üslerin yokluğundan ötürü) belgelerde yer alan verileri doğrulama imkânından hâlâ yoksunuz.

Belgeler üzerinde yapılan dikkatli inceleme bunların gerçekleri yansıttığını ortaya koyuyor.

Bulguların bir kısmını –üstelik çalışmanın en önemli kısımlarıyla ilgili olanlar– şüpheli, diğer kısmını ise zayıf temelli buluyorum. Ancak burada bilgilerin güvenilirliğini sorgulamaktan ziyade sorumluluğu İngiliz araştırmacılarda aramak gerek.

Bu mektup tarafınıza emir subayınız A. İ. Vasin tarafından teslim edilecek olup yok edilmesi gereken taslak notları kendisinde bulunmaktadır.

Bu mektubun içeriğini şu ana kadar onun dışında kimse bilmiyor.

Laboratuvar Müdürü
Profesör Kurçatov

Moskova
7 Mart 1943

Belge No. 5

ÇOK GİZLİ

SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı
Komiser M. G. Pervukhin'e

Yakın zamanda inceleme fırsatı bulduğum belgeler "uranyum reaktörü" içinde yalnızca uranyum 235'in değil, uranyum 238'in de kullanılma olasılığına ilişkin parçalı yorumlar içeriyor. Buna ilaveten "uranyum reaktörü" içinde nükleer yanma sonucu ortaya çıkan maddenin bomba malzemesi olarak uranyum 235'in yerine kullanılabileceği iddia ediliyor.

Bunları göz önüne alarak Amerikalılar tarafından transuranyum elementler (eka-renyum 239 ve eka-osmiyum 239)[1] hakkında "Physical Review" dergisinde yayımlanan en son çalışmaları yakından inceledim ve tüm uranyum meselesine ilişkin yeni bir yön çizmeyi başardım. Bunda transuranyum elementlerin kendine has özellikleri belirleyici oldu.

Söz konusu bu yönelime dair son derece büyük beklentiler içindeyiz.

§1

"Uranyum Reaktörü" ve Transuranyum Elementlerin Rolü

[....]

§2

Transuranyumlar ve Uranyum Bombası[2]

[....]

Sonuç

Yukarıda gözden geçirilen sıra dışı olasılıklar elbette birçok yönden kanıtlanmamıştır. Gerçekleşmeleri ancak eka-osmiyum 239'un gerçekten uranyum 235'e benzeşik olmasıyla ve buna ilaveten "uranyum reaktörünün" bir şekilde işler hale getirilmesiyle mümkündür.

Bunun yanı sıra, dallanıp budaklanan bir şema süreçteki tüm detayların nitel olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Yakın gelecekte Prof. Ya. B. Zeldoviç'e bu görevi vermeyi düşünüyorum.

Ülkemizde bugüne dek eka-renyum 239 ya da eka-osmiyum 239 ile ilgili hiçbir araştırma yapılmamıştır. Konuyla ilgili bilinenler Prof. Lawrence'ın laboratuvarında (Berkeley, Kaliforniya) bulunan dünyanın en büyük siklotronunun başındaki Prof. McMillan'ın elde ettiği verilerden ibarettir.[3]

McMillan'ın en son çalışması 15 Haziran 1940 tarihinde "Physical Review"da yayımlanmıştır. Makaledeki veriler McMillan'ın çok miktarda eka-osmiyum 239 elde ettiğini ve bunların özelliklerini araştırdığını açıkça göstermektedir.

Bu konuyla ilgili yakın zamanda yazılmış başka yayın yoktur.

1944 ortasından önce –siklotronlarımız yeniden inşa edilip faaliyete geçinceye dek– Sovyetler Birliği'nde bu elementin özellikleri hakkında araştırma yapamayacağız. (Akademisyen Khlopin ve Yoldaş Flyorov'la 1943 yılı dolmadan bazı ön çalışmalar yapma ihtimalini görüşmeyi düşünüyorum.)□ Amerika'da 93. (eka-renyum) ve 94. (eka-osmiyum) elementler hakkında elde edilen verilerin niceliği ve içeriğini öğrenmemiz gerekiyor.

Hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın McMillan'ın ve muhtemelen işler haldeki başka siklotron birimlerine sahip laboratuvarların ilgili belgelere erişimi olduğunu iddia edebiliriz.

Bu konuyla ilgili olarak Amerika'da neler yapılabileceğini öğrenmek adına İstihbarat Dairesi'ni bilgilendirmenizi rica ediyorum. Çalışma yürütülmesi muhtemel yerler şunlardır:□

1. Radyasyon Laboratuvarı, Fizik Bölümü, Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley, Kaliforniya (Prof. McMillan burada çalışmaktadır).

2. Sloane Fizik Laboratuvarı, Yale Üniversitesi, New Haven, Connecticut.

3. Michigan Üniversitesi, Ann Arbor, Michigan.

4. Pupin Fizik Laboratuvarı, Columbia Üniversitesi, New York, New York (Her zaman 93. ve 94. elementlerle ilgilenen meşhur İtalyan fizikçi Fermi burada çalışmaktadır).

5. Rochester Üniversitesi, Rochester, New York.

6. Palmer Fizik Laboratuvarı, Princeton, New Jersey.

7. Bartol Araştırma Vakfı, Franklin Enstitüsü, Swarthmore, Pensilvanya.

Aşağıdaki soruların açıklığa kavuşturulması gerekiyor:

a) 94. elementin (eka-osmiyum 239) atom çekirdeğindeki fizyon yüksek -ya da düşük- hızdaki nötronların etkisiyle mi gerçekleşiyor;

b) şayet öyleyse fizyonun çapraz kesiti nedir (yüksek hızlı ve düşük hızlı nötronlar için ayrı ayrı);

c) 94. elementin (eka-osmiyum 239) atom çekirdeğinde eşzamanlı fizyon gerçekleşir mi ve bu süreçle ilgili olarak yarılanma ömrü nedir;

d) 94. element (eka-osmiyum 239) zamanla hangi dönüşümlere uğramaktadır.

Bunların yanı sıra siklotron tesisleriyle yürütülen mevcut çalışmaların içerikleri hakkında bilgi edinmek önemlidir.

Bu mektup hakkında kimseye bilgi vermedim. Prof. Kikoin ve Prof. Alikhanov §1, §2 ve §3'te [sic] ifade edilen görüşlere aşinadır.□

Prof. Kurçatov
22 Mart 1943

Tek nüshadır

Belge No. 6

ÇOK GİZLİ

SSCB Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı
Komiser M. G. Pervukhin'e

Uranyum meselesiyle ilgili Amerikalıların yapmış olduğu çalışmaların ekte yer alan listesini inceledim.

Bu incelemenin bulgularını iletiyor ve bu konuda S. V. Kaftanov ile G. B. Ovakimyan'a danışılmasıyla ilgili olarak talimatlarınızı bekliyorum.

Mavi kalemle altı çizilenler yurt dışındaki kaynaklardan sağlanması istenen verilerdir.

Prof. Kurçatov

Tek nüshadır
Moskova, 3 Temmuz 1943

Tarafımca incelenen Amerika kaynaklı çalışmaların listesi 286 başlıktan oluşmaktadır: Bunlardan 39'u (57, 95, 125, 143, 256, 257, 258, 281, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 296, 297, 317, 318, 328, 330, 367, 385, 170, 254, 259, 72, 73, 74, 75, 79, 81, 82, 83, 86, 87, 100 ve 102) içeriği bilinmeyen raporlardır; 10 çalışmanın içeriği (38, 112, 118, 148, 301, 309, 315, 331, 380, 252) benim için pek açık değildir. Geriye kalan 237 çalışmanın analizi aşağıda takdim edilmiştir. <...>

Uranyum-grafit reaktörüyle ilgili 29 çalışma
(11, 12, 21, [...] 390, 394, 338.)

Uranyum-grafit reaktörüyle ilgili Amerikalıların yapmış olduğu çalışmaların temel sonuçlarına Amerika'dan gelen belgelerden ötürü aşinayız.

Ancak bu belgeler araştırmanın bütün sonuçlarına ilişkin kısa bir plan sunmakta ve çok önemli teknik detayları içermemektedir; daha

kesin tanımlamalar için birçok uzmanın – fizikçiler, kimyacılar ve mühendislerin – titiz çalışmalarına ihtiyaç vardır:

Fermi, Weil, Szilard, Halban, Wigner, Wheeler, Davis, Burton, Christy, Weinberg, Howe, Everett, Spedding, Newton, Sullivan, Voigt, [net değil], Young, Williamson, Snell, Brolley, Nedrel, Wilkins, Creatz, Gladrow, Teller.[1]

Amerika'daki bu çalışma alanıyla ilgili olarak bu tür sorulara ilişkin detayların (soğutma borularının duvarlarındaki sıcaklık, uranyum fizyonunun difüzyonu sonucu ortaya çıkan 600-1000 derecelik sıcaklık) soyut fiziksel kavramlar olarak değil teknolojik bir projenin belirleyici özellikleri olarak ele alındığını belirtmek gerekir.

Amerikalı araştırmacıların çabalarının yakın gelecekte bir uranyum-grafit reaktörü inşa edilmesi adına ciddi boyutlara ulaştığı bir kez daha kanıtlanmaktadır.

Doğal olarak bu sistemle ilişkili detaylı teknik bilgilerin Amerika'dan sağlanması son derece gereklidir.

93. ve 94. elementlere dair 14 çalışma

(22, 33, 45, [...] 306, 396, 392.)

Amerika'dan gelen veriler 93. ve 94. elementin fiziksel özelliklerine ilişkin oldukça detaylı bilgiler içermektedir. Bunlar arasında parçalanmanın niteliği, çıkan parçacıkların enerjisi, yarı değer periyodu, fizyonun düşük hızlı nötronlarla çapraz kesiti ve bir dizi başka veri yer almaktadır.

Ancak içeriklerin listesi bu yöndeki araştırmalardan alınan bazı bulguların şimdiye dek sağlanan belgelerde yer almadığını gösteriyor. Bu bağlamda özel olarak ilgilenilmesi gereken konu Seaborg ve Segre'nin[2] yazdığı <...> yüksek hızlı nötronlara sahip 94. element eka-osmiyumun fizyonunu konu alan çalışmadır. [...]

Seaborg ve Segre'nin yaptığı bu çalışmanın sonuçları bu nedenle bizim için çok önemlidir.

Bir diğer ilgi çekici konu Amerikalı fizikçilerin 94. elementi doğal halde uranyum madenlerinde bulma girişimleridir. Büyük ihtimalle bu çabalar [...] olumsuz sonuç vermiştir, ancak bunun doğrulanması gerekmektedir. 94. elementin gerçekten Dünya üzerinde korunmuş olması halinde bunu maden cevherinden ayırarak nükleer reaktörü çalıştırmak zorunda kalmadan "eka-osmiyum" bombası üretmeyi göz önünde tutmalıyız.

SSCB'de çıkarılan cevherde eka-osmiyum tespit etme çalışmaları şimdilik sonuçsuz kalacaktır, çünkü şimdiye dek burada 93. ve 94.

elementlerin kimyasına ilişkin hiçbir çalışma yapılmamıştır. 2 No'lu Laboratuvar Haziran 1943'te 93. ve 94. elementlerin kimyasına ilişkin çalışmalara başladı ve bunu gerçekleştirmek için B. V. Kurçatov'u görevlendirdi.[3] <...>

İçeriklerin gösterdiği üzere uranyum meselesine ilişkin araştırmalar Amerika'da güçlü bir devinim kazanmıştır.

Amerikalılar son zamanlarda elde ettikleri verileri Britanya'ya rapor etmek konusunda oldukça isteksizler; Amerika'daki çalışmaların hacmi Britanya'dakilerle kıyaslanamayacak ölçüde büyüktür. Bilgi değiş tokuşu bu yüzden teknik açıdan Amerika için pek önem taşımıyor, ancak bu durum sırların ifşa olmasına neden oluyor.

Uranyum meselesiyle ilgili olarak Britanya'da çok az yabancı çalıştığından ve Amerikalılar yabancı bilim insanlarının savaştan sonra çalışma sonuçlarını kendi Hükümetlerine rapor edeceğinden korktuğundan bu ortaklık Amerikalılar açısından yarardan çok zarar olarak görülüyor.

Yukarıdaki bilgiler Sovyetler Birliği'nde yapılan uranyum araştırmalarının (elbette tatminkâr olmaktan epey uzak) çoğunlukla Amerika'daki süreçle aynı seyri izlediğini gösteriyor.

Ancak,

1) uranyum-ağır su reaktörü□

2) uranyum izotoplarının elektroliz yoluyla ayrıştırılması yönündeki çalışmalar Sovyetler Birliği'nde henüz başlamamıştır.

Her iki alanda da çalışmalara başlamanın yerinde olacağını ve birinci konunun ciddi bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünüyorum.

Uranyum-ağır su reaktörünün hayata geçirilmesi karbon ve uranyum karışımından oluşan bir reaktöre göre, daha karmaşıktır, çünkü bu durum büyük miktarda (tonlarca) ağır su üretmeyi, dolayısıyla bu konuda uzmanlaşmayı gerektirmektedir. Bu bizim için tümüyle yeni bir meseledir. Ayrıca uranyum-ağır su reaktörü büyük sıcaklık artışlarına izin vermemektedir. Suyun radyasyon etkisiyle parçalanması söz konusu çalışmaları daha da karmaşık hale sokacaktır.

Ne var ki, bu sistem uranyum-grafit reaktörü karşısında çok önemli bir avantaja sahiptir. İşlenmesi için 50 değil yalnızca 1-2 ton uranyum gerekmektedir. Bu 1943 yılı dolmadan elde edebileceğimiz bir miktarken ülkemizin 50 ton uranyum toplamak için ihtiyaç duyduğu süre şu aşamada tamamen belirsizdir.

Yukarıda bahsedilen ikinci yönelim muhtemelen büyük umut vadetmiyor. Ancak ben uranyum izotoplarının elektroliz yoluyla ayrıştı-

rılmasına yönelik çalışmaların uranyum meselesinde başka alanlarda faydalı olamayacak araştırmacıların yardımıyla burada başlatılması gerektiğini düşünüyorum.

4 Temmuz 1943
Moskova

Belge No. 7

ÇOK GİZLİ
Nüsha No.1

NK-4
SSCB
DEVLET GÜVENLİK
HALK KOMİSERLİĞİ
28 Şubat 1945
No. 1103/M

SSCB İçişleri Halk Komiseri Yoldaş L. P. Beria'ya

SSCB NKGB bu metinde son derece yıkıcı güce sahip bir atom bombası üretmek yönündeki çalışmalar hakkında istihbarat bilgileri sunmaktadır:

Britanya ve ABD'de atom bombası üretmek amacıyla atom enerjisinin kullanılması üzerine çalışan önemli bilim insanları bu tip bir silahın hayata geçirilebilir olduğunu ve bombayı imal etme sürecinde iki temel sorunla karşılaşıldığını göstermiştir:

1. Fizyon bölünmesine uğrayabilecek elementlerin – uranyum 235 ve plütonyum – yeterli miktarda üretilmesi.

2. Bombayı tetikleyecek bir mekanizmanın geliştirilmesi.

ABD'de bu amaçla kurulan merkezler şunlardır:

1. a) Knoxville, Tennessee'ye 35 km mesafedeki Oak Ridge'te yer alan Kamp 1. Kamp X olarak da bilinmektedir. Şu anda uranyum 235 üretimi için santral inşaatı sürmektedir. Santralin inşasına iki milyar dolar ayrılmıştır ve yaklaşık 130.000 insan çalışmaktadır. İnşaatın genel denetçisi Kellex şirketidir. Bu şirket merkezi New York'ta bulunan tanınmış tasarım firması M. V. Kellog'un özel amaçla kurulmuş alt kuruluşlarından biridir. İnşaat sözleşmesi Jones İnşaatçılık firmasına verilmiştir; bunun yanında başka önemli firmalar da sürece dâhildir: Du Pont, Carbide ve Carbon Chemical Co. Santral inşaatı üzerindeki tüm çalışmalara Clinton Mühendislik şeklinde bir kod adı verilmiştir.

Planlara göre, inşaatın ilk aşaması 1945'te tamamlanacaktır. İnşaatın tamamı yaklaşık 3 yıl sürecektir.

b) Columbia Nehri üzerinde bulunan Hanford, Washington yakınlarındaki Kamp W. Du Pont şirketine ait olan bu tesis 94. element ya da plütonyum üretimi yapmaktadır.

2. Kamp 2 ya da Kamp Y New Mexico'ya bağlı Santa Fe şehrinin 70 km kuzeydoğusunda Los Alamos yakınlarında konumlanmıştır. Buradaki araştırma ve deneyler doğrudan bomba geliştirmeye dönüktür. Kamp 2 dış dünyadan tamamen yalıtılmıştır. Bir plato üzerinde ıssız bir yere kurulmuştur. Kampta yaklaşık 2000 insan yaşamaktadır. Kamp tel örgülerle çevrilmiş olup özel bir güvenlik sistemine sahiptir. İnsanların yaşam koşulları oldukça iyidir: rahat apartmanlar, spor tesisleri, bir yüzme havuzu, bir kulüp, vb. Dış dünyayla aralarındaki posta iletişimi kontrol altındadır. Çalışanların kamptan ayrılması yalnızca askerî makamların özel izniyle mümkündür. Kampın etrafında birkaç deneme sahası bulunmaktadır. Bunlardan en yakını Los Alamos'a 5 mil mesafedeki Anchor Ranch'tir.

Atom bombasının etkileri üzerine yapılan son araştırma yıkımın boyutlarına dair yeni bir fikir ortaya koyuyor. Hesaplamalara göre, yaklaşık 3 ton ağırlığındaki bir atom bombasının gücü 2.000-10.000 tonluk konvansiyonel patlayıcının gücüne eşittir. Patlamaya yalnızca bir hava şokunun değil yüksek ısı ve güçlü bir radyoaktif etkinin de eşlik edeceği düşünülmektedir. Dolayısıyla, bunun sonucunda 1 km yarıçaplı bir alan içinde yaşayan her şey yok olacaktır.

Atom bombasını başlatmaya yönelik iki yöntem geliştirilmektedir:

1. Balistik yöntem ve
2. İçten tetikleme yöntemi.

İlk bombanın üretilmesi için gereken süre hakkında kesin bilgi yoktur çünkü araştırmalar ya da tasarım çalışmaları henüz tamamlanmamıştır. Böyle bir bombanın üretilmesi için en az 1, en çok 5 yıl gerektiği söylenmektedir.

Bir nebze daha küçük kapasiteli bombalara gelince yalnızca birkaç hafta içinde bir veya iki bombanın üretilebileceği bildirilmiştir. Amerikalılar bu bombalar için yeterli miktarda aktif maddeye çoktan sahiptir. Bu bomba çok etkili olmayacaktır, ancak yine de yeni bir silah olarak pratik bir önem taşıyacaktır. Öyle ki etkisi bakımından mevcut silahların çok ötesine geçecektir. İlk tatbiki "muharebe" patlamasının 2 ya da 3 ay içinde gerçekleşeceği beklenmektedir.

Çekirdek içi enerjiden faydalanmakla ilgili genel sorunla bağlantılı olarak ülkelerdeki uranyum yataklarının ölçeği ve bunlara erişim meselesi bilhassa önemlidir.

Meseleyle ilgili olarak aşağıdaki verileri elde etmiş bulunmaktayız:

Başlıca uranyum yatakları Belçika Kongosu, Kanada, Çekoslovakya, Avustralya ve Madagaskar'da bulunmaktadır.

Kanada'daki madenler Ontario, Port Hope'daki Canadian Radio and Uranium Corp. tarafından çıkarılmakta ve hem Britanya hem de Amerika tarafından kullanılmaktadır. Kanada hükümeti uranyum madenlerini millileştirilmeye dönük bir niyet içindedir. Maden yatakları neredeyse tükenmiş olsa da Amerikalılar Kanada madenlerine el koyarak bu hamleyi engellemiştir.

Amerikalılar ayrıca Belçika Kongosu'ndaki uranyum yataklarının çıkarılması üzerinde sınırsız denetime sahiptir. Britanya'nın Belçika Kongosu'ndaki konumu daha zayıftır çünkü bu sömürgenin sanayici eliti gittikçe Amerikalılara yaslanmaktadır ve ayrılıkçı bir eğilimle bağımsız bir devlet kurmaktan yana tavır almışlardır.

Çekoslovakya'daki uranyum yatakları Südetlerdedir. Burası Carlsbad'ın 20 km kuzeyinde Erzgebirge'nin güney yamaçlarında bulunan Joachimstahl bölgesinde yer almaktadır.

İstihbarat verilerimize göre, Britanya bu yatakların kullanılmasıyla ilgili olarak Londra'da Çekoslovak hükümetiyle anlaşmak niyetindedir.

SSCB DEVLET GÜVENLİK HALK
KOMİSERİ (V. MERKULOV)

Belge No. 8

ÇOK GİZLİ

Raporun "Atom Bombası" Bölümünden Alınmış,
5 Mart 1945 tarih ve 1/3/3920 Numaralı Belgeye Ekli
Belgeler Hakkında Rapor

Belgeler büyük öneme sahiptir: Tarafımızca geliştirilen yöntem ve planların yanı sıra şimdiye dek gözden geçirilmemiş potansiyel hususlara da işaret etmektedir. Bunlar: 1) atom bombasında patlayıcı madde olarak metalik uranyum 235'in yerine uranyum-hidrat 235'in kullanılması; 2) bombayı başlatmak için iç patlama yönteminin kullanılmasıdır.

I

Belgelerde ortaya konduğu üzere uranyum 235 yerine uranyum-hidrat 235'in kullanılması düşük hızlı nötronların uranyum tarafından soğurulması olasılığına dayanmaktadır. Bu yöntem kritik kütlenin

azaltılmasına olanak vermektedir. Ancak hidrojenin devreye girmesi tüm süreci geciktirmektedir ve bu gecikme izin verilemeyecek düzeyde olabilir. Bunun yanında, maddenin düşük yoğunluğu nedeniyle kritik kütlenin artırılması gerekmektedir. Dolayısıyla, uranyum yerine uranyum-hidratın kullanılacak olmasının belgelerde sunulduğu şekliyle kütleyle ilgili önemli bir fayda (yaklaşık 20 katı) sağlayıp sağlamayacağı açık değildir.

Söz konusu tasarı ancak konuya ilişkin zorlu teorik incelemelerden sonra değerlendirmeye alınabilir. [...]

Tanımlanan sistem üzerinde hesaplama yoluyla mı yoksa deney yöntemiyle mi çalışıldığını öğrenmek istisnai derecede önem arz etmektedir. Deney yönteminin kullanılmış olması atom bombasının çoktan üretildiği ve büyük miktarda uranyum 235'in ayrıştırılmış olduğu anlamına gelmektedir. Belgelerde bu duruma işaret eden bir ifade yer alıyor. İç patlama yöntemi tanımlanırken aktif maddeyle henüz herhangi bir deneyin yapılmadığı, ancak aylar içinde bunun gerçekleşeceği belirtilmektedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında en önemli ve öncelikli görev laboratuvarlardan alınan uranyum 235'le zenginleştirilmiş birkaç on gram uranyum elde etmektir. Burada incelenen belgeler söz konusu laboratuvarlara aittir.

II

İç patlama yöntemi patlama esnasında ortaya çıkan olağanüstü bir durum [muhtemelen "basınç"] ve hızdan yararlanmaktadır. Belgelerde belirtildiği üzere bu yöntem baskı simetrisi sağlandığında parçacıkların izafi hızını saniyede 10.000 metreye kadar çıkarmaktadır. Sonuç olarak bu yöntem "deşarj" yöntemine tercih edilmelidir. Böylesi bir sonuç karşısında kesin bir değerlendirmeye varmak zordur, ancak iç patlama yöntemi şüphesiz büyük öneme sahiptir. Temelde doğrudur ve hem teorik hem deneysel olarak yakından incelenmesi gerekmektedir.

Belgeler atom bombasının yalıtım maddesiyle ilgili olarak aydınlatıcı görüşler içermektedir. Bunlar yakın zamanda bizde de yaygınlık kazanan görüşlerle uyuşmaktadır. Tasarımlarımız ayrıca oksit halinde değil metal formunda olmasına rağmen yalıtım için berilyum kullanılmasını öngörüyor. Nitekim belgelerin sunduğu veriler de bu yöndedir.

(imza) KURÇATOV

16 Mart 1945

Belge No. 9

ÇOK GİZLİ

7 Şubat 1945 tarih ve 1/3/2382 Numaralı
Mektuptaki Belgelere ilişkin Rapor

<...>

Belgelerde uranyum heksafloritin soğutucu ortam olarak düşünüldüğü uranyum-grafit reaktörüyle ilgili genel düşüncelere yer verilmiştir. (Daha önce elde edilen belgeler bu sisteme ilişkin bazı veriler içermektedir.)

Grafit kütlesi ile uranyum tüplerini birleştiren uranyum-grafit reaktörü sıvı uranyum heksafloritler akıtmasına rağmen diğer uranyum-grafit reaktörlerine nazaran bir dizi avantaja sahiptir.

Bu sistemle özellikle plütonyumu ayrıştırmak çok daha kolay hale gelmiştir ve soğutma sisteminin gereksinimleri çok daha basittir. Sıvı uranyum heksafloritin borulardan akış hızı saniyede yalnızca 1,5 metre olduğunda tatmin edici bir soğutma düzeyine ulaşılabilir. Yeni sistemin en temel eksikliği bu reaktörleri kullanan diğer sistemler 50 ton uranyuma ihtiyaç duyarken burada 250 ton gibi büyük bir miktarın gerekmesidir.

(imza) KURÇATOV
16 Mart 1945

Belge No. 10

ÇOK GİZLİ

6 Nisan 1945 tarih ve 1/3/6134 Numaralı Belgeye
Ekli Belgeler Hakkında Ön Rapor

Belgeler son derece değerlidir. Şu hususlara ilişkin veriler içermektedir: 1) nükleer patlamanın atomik nitelikleri; 2) atom bombasını başlatmada kullanılacak iç patlama yönteminin detayları; 3) uranyum izotoplarını ayrıştırmada kullanılacak elektro-manyetik yöntem.

I. Nükleer Patlamanın Atomik Nitelikleri

Bu bölümde ağır çekirdeğin eşzamanlı fizyonuna ilişkin istisnai önem arz eden veriler yer alıyor. Bu veriler uranyum 238'e kıyasla uranyum 235'in eşzamanlı fizyonunun daha az olası olduğuna ilişkin önceki raporları doğrulayan bilgiler içermektedir. Plütonyum 240 örneğinde bu sürecin olasılığı çarpıcı biçimde yüksektir.

Fizyon başına fizyon nötronlarının sayısına ilişkin veriler içeren tablo uranyum 235 için ν=2,47'lik değerin yüksek ya da düşük hızlı nötronlar içeren fizyonlardan hangisi için elde edildiğini belirtme-

mektedir. Yüksek hızlı nötronlar içeren uranyum 238 fizyonu için v değeri de bulunmamaktadır.

Bu konularla ilgili ek verilere ulaşmak önemlidir.

Bu bölümdeki §6 kısmı hayati önem taşıyan bir tablo sunmaktadır. Tablo farklı enerjilere sahip yüksek hızlı nötronlar içeren uranyum 235 ve plütonyum 239'un fizyonlarına ait çapraz kesitlerin büyüklüklerini vermektedir. Çapraz kesite ilişkin kesin değerleri sunan bu tablo güvenilir bir biçimde atom bombasının kritik boyutlarını belirlemektedir. Bu sayede şu hususun farkına varılmıştır: Kritik yarıçapın formülü (s.4) metnin ortaya koyduğu üzere en fazla %2'ye kadar bir hassasiyetle doğru olabilir. [...]

II. Bombanın Başlatılmasında Kullanılacak İç Patlama Yöntemine İlişkin Detaylar

Hacim olarak en büyük kısmı oluşturan bu bölüm bombayı başlatmada kullanılacak iç patlama yöntemini anlatmaktadır. Bu konu hakkında çok kısa süre önce bilgi edinmiş olup çalışmalara başlamış bulunmaktayız.

Bu yöntemin çarpışma deşarjına kıyasla avantajlı olduğunu fark etmiş bulunuyoruz.

Elde edilen belgeler şunları içermektedir: 1) patlayıcı maddedeki infilak dalgasının yayılımı ve yalıtım malzemesindeki deformasyonun görülebileceği bir diyagram; 2) iç patlama sebebiyle yapı üzerindeki tazyikin ve patlamanın kendisinin bir tanımı.

Bunların tümü çok değerli verilerdir, ancak en önemli olanı iç patlama etkisinde simetri elde etmeyi sağlayacak koşullarla ilgili çıkarımlardır. Nitekim bu çıkarımlar yöntemin özüne ilişkin hayati önem arz ediyor.

Hava şokunun düzensiz etkilerine yönelik ilginç durumlar tanımlanıyor. Asıl değerli çıkarımlar bu düzensiz etkilerin tetikleyicilerin düzgün şekilde konumlandırılması ve çeşitli etkilerde patlayıcı katmanlarının kullanılmasıyla aşılabileceğidir.

Aynı bölümde patlayıcılar ve iç patlama optiğiyle ilgili deneysel teknolojilerin önemli sorunları belirleniyor.

Bu yönteme ilişkin araştırmaların ülkemizde henüz bir aşama kaydetmediği düşünülürse ek bilgiler gerektirecek uygun soruların formüle edilmesi şu an imkânsızdır. Bu ancak söz konusu belgelere ilişkin ciddi bir çözümlemeden sonra yapılabilir.

İlgili metnin (sayfa 22 hariç, sayfa 6'dan sonuna dek) Prof. Yu. B. Khariton'a gösterilmesi gerektiğini düşünüyorum. <...>

(imza) KURÇATOV

7 Nisan 1945

Tek Nüshadır

Belge No.11

ÇOK GİZLİ

25 Aralık 1944 tarih ve 1/3/22500 Numaralı Belgeye Ekli Belgeler Hakkında Rapor

<...>

II. Uranyum-Grafit Reaktörü

Su-soğutmalı ve helyum-soğutmalı sistemler gözden geçirilmiştir.

Su-Soğutmalı Sistem

Su soğutmalı uranyum-grafit reaktörü en basit teknolojili reaktör işletme biçimidir. Şimdiye dek bu sistemi geliştirmek yönünde bir çalışma yürütmedik, çünkü sudaki soğurma sebebiyle sistemdeki çarpım faktörünün birden büyük bir değere eşit olacağından emin değildik. Aynı belirsizlikten belgelerde de bahsedilmektedir. Dahası belgeler su soğutmalı sistemin kullanılmasıyla ilgili olarak iki teknolojik soruna daha işaret etmektedir: suyun uranyum üzerindeki kimyasal etkisi ve büyük ısı değişimlerinden ötürü uranyumda meydana gelen tehlikeli mekanik gerilimler.

Belgelere göre, tüm bunlara rağmen su soğutmalı reaktörlere ilişkin planlar hâlâ gelişim aşamasındadır. Tasarımına bakıldığında reaktör geniş bir grafit blok içermektedir. İç çapı 10 mm, duvarları 7,5 mm kalınlığında olan uranyum tüpleri bunların içinden geçmektedir. Su soğutması tüplerin etrafına yerleştirilmiştir.

Belgelerde bu tasarımı ve su soğutmalı uranyum-grafit reaktörüne ilişkin tüm projeyi rafa kaldıran bir karar alındığı görülüyor. Kararın alındığı tarih Ağustos 1942'dir. Bu sisteme ilişkin görüşler zaman içinde değişmiş olabilir. Bugün ne yapıldığını öğrenmek çok önemlidir. Yüksek dayanımlı ve su soğutmalı uranyum-grafit reaktörü üzerindeki çalışmaların yenilenip yenilenmediğini ve çalışma bulgularının neler olduğunu öğrenmek gerekiyor.

Helyum-Soğutmalı Sistem

Bu sistemle ilgili olarak temelde yeni bir çıkarım bulunmamaktadır. Aynı laboratuvarlardan gelen son raporlar daha önce elimize geçmişti, ancak hâlâ bazı ilginç bireysel çalışmalar görmek mümkün [...]

Reaktörde kullanılması amacıyla dökme uranyum ızgaraları için grafit modellerin imalatıyla ilgili belli teknolojik detaylardan ve uranyumu koruyucu bir metal tabakayla kaplama tekniklerinden yararlanmamız gerekiyor.

Belgelerde bahsedildiği üzere grafit ve metalik uranyumun teslim zamanını düşünecek olursak 100.000 kilovatlık bir helyum-soğutmalı

reaktörün inşasıyla ilgili asıl çalışmalar 1942 sonunda gerçekleştirilmiştir. Planın uygulanabilirliği hakkında şüpheler dile getirilmiş olsa da reaktörün 1943'te hizmete sokulacağı düşünülmüştür. Planlanan bitiş tarihinden bu yana bir buçuk yıl geçmiştir, dolayısıyla reaktör şu anda faaliyette olmalıdır. Bu sistemle ilgili çalışma süreçleri hakkında veriler elde etmek hayati önem taşımaktadır.

III. Uranyum-Ağır Su Reaktörü

Uranyum-ağır su reaktörüyle ilgili hesaplama verileri sunulmaktadır. Reaktör için asgari ağır su miktarının 3-4 ton olduğu belirtilmiştir. Soğutma için normal su kullanılması halinde gerekli su miktarının arttırılması gerekmektedir. Bu miktar soğutma sistemindeki normal suyun %5'iyle birlikte 6-8 tona ulaşacaktır. <...>

(imza) KURÇATOV

11 Nisan 1945
Tek nüshadır

[12 ve 13 numaralı belgeler tümüyle çıkarılmıştır.]

Belge No. 14

ÇOK GİZLİ
ŞAHSİ

Yoldaş V. S. Abakumov'a

Bugün Yoldaş Vasilevski'nin bana iletmiş olduğu belgelerde şu meseleler ele alınıyor:

a) Amerikalıların süper bomba üzerindeki çalışmaları;

b) Hanford'taki atom reaktörlerinin çalışmasıyla ilgili bazı özel durumlar. Bunları akla yatkın bulmakla birlikte ülkemizdeki çalışmalar açısından son derece önemli görüyorum.

(imza) KURÇATOV

31 Aralık 1946
Tek nüshadır

Başvuru Notları

Belge No. 1-2'ye

İki belge de daktiloyla yazılmış birer sayfa içermektedir. Bu belgeler Sovyet istihbaratının atom bombasının geliştirilmesiyle ilgili olarak yurt dışında yapılan yoğun çalışmalardan en baştan beri haberdar olduğunu gösteren ilk kanıtlardır.

Belge No. 2'de üst sağ köşede elle yazılmış bir not vardır: "Kaynak: bu raporun Rusça çevirisinden alınmış özetin bir nüshası ile Akademisyen Kurçatov'un raporun önemine dair yaptığı yorumlar 'Muazzam' adlı istihbarat dosyasının 2. cildinin 20-38. sayfalarında yer almaktadır." "Muazzam" Sovyet atom projesine ilişkin dosyanın adıdır. Kurçatov'un muhtemelen 1943'ün başından bu yana bu dosyadan haberi vardı (Belge No. 4 ve üzerindeki notlar).

1. Vadim – Londra'daki Sovyet istihbarat şebekesinin şefi A. V. Gorski'nin kod adı.

2. Yaprak – İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda üst düzey bir yetkili olan ve Sovyet istihbaratıyla işbirliği yapan Donald Maclean'in kod adı.

3. İngiliz Savaş Kabinesi'ne bağlı Uranyum Komitesi'nin başında –Belge No. 3'ten hareketle– meşhur İngiliz fizikçi J. P. Thomson bulunmaktadır. Thomson Tüp Alaşımları kod adına sahip atom çalışmalarını koordine etmektedir. [...]

4. İmparatorluk Kimya Endüstrisi (ICI) – İngiliz atom projesinde en önde gelen endüstriyel yüklenici olan Britanya'nın en büyük şirketi. Yönetim kurulunun başında W. Eckers ve M. Perrin bulunmaktadır.

5. Belge No. 1 İngiliz bilim insanlarının uranyum 235 kullanarak atom bombası yapmaya yönelik net bir planları olduğuna ilişkin kanıtlar içermektedir. Bunu uranyum izotoplarını difüzyon yöntemiyle ayrıştırarak gerçekleştirmeyi planlamışlardır.

6. Kritik kütleye ilişkin ilk tahminler 2 ila 8 kat abartılmıştır.

Belge No. 3'e

Bu belge daktiloyla yazılmış beş belge içermektedir. Sayfa 1'de el yazısıyla yazılmış üç not bulunmaktadır.

a) "Nüshası yok edilmiştir. 5 Nisan. İmza" (muhtemelen 1943 ile 1945 arasında New York'taki Sovyet istihbarat şebekesinin başında bulunan bilimsel ve teknik istihbarat başkan yardımcısı L. R. Krasnikov'a aittir).

b) "İlişikteki belgenin farklı bir nüshası belgelerin Yoldaş Stalin'e iletilmesi amacıyla Yoldaş Beria'ya teslim edilmişti." A. A. Yatskov'un belirttiği üzere "dosyada 'farklı' bir nüsha yoktur; Beria'nın arşivinde kalmış olmalıdır."

c) "Yaprak (Maclean), 1941'in sonunda alınmıştır." Muhtemelen belgenin hazırlanması için bilgi sunan asıl kaynağa atıfta bulunmaktadır. Bilgiler büyük ihtimalle Belge No. 1 ve Belge No. 2'ye aktarılmamıştır.

Belgede adları geçen J. P. Thomson, R. Peierls, H. Halban, L. Kowarski ve F. Simon gibi isimler önde gelen İngiliz fizikçileridirler. Ki-

misi Fransa ve Almanya'dan iltica etmiş olan bu bilim insanları İngiliz atom projesinde etkin roller üstlenmişlerdir. [...]

Bu belge atom bombasının geliştirilmesine ilişkin Batıda yürütülen çalışmalardan bahseden istihbarat bilgilerine karşı Sovyet liderliğinin hükümet düzeyinde gösterdiği resmî tepkinin ilk örneklerinden biridir. "Atomik nükleer fizyon" meselesiyle ilgili olarak istihbarat belgelerinin değerlendirilmesi ve danışma amacıyla notta başvurulması önerilen uzmanlardan bir sonuç alınamamıştır. [....]

Belge No. 4'e

Bu belge İ. V. Kurçatov tarafından daktiloda yazılmış 14 standart dosya sayfasından oluşmaktadır. İlişikte daktiloyla yazılmış ek bir not bulunmaktadır. Not Halk Komiserleri Konseyi Başkan Yardımcısı M. G. Pervukhin tarafından [...] İç İşleri Halk Komiseri Yardımcısı V. N. Merkulov'a yazılmıştır. [...] Yayımlanmış nüshada da korunduğu şekliyle bazı cümlelerin altı Kurçatov tarafından çizilmiştir.

1. [...] Lange'ın isminin baş harflerinde uyuşmazlıklar vardır. Lange Almanya'dan göç etmiş olup Harkov'da bulunan Ukranya Fizika-Teknik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaktadır. [Bazı] anılarda [...] K. A. olarak bahsi geçerken [...] diğer veriler isminin baş harflerini F. F. olarak belirtmektedir. [...]

2. F. Simon, L. Alvarez, W. Harkins, H. Halban, L. Kowarski, O. Frisch, J. Chadwick, G. Anderson, E. Fermi, V. Zinn, L. Szilard, F. Joliot [-Curie], A. Neer – nükleer fizik alanındaki seçkin uzmanlar. [...]

3. Belgede adı sıklıkla geçen Sovyet bilim insanları Kurçatov Laboratuvarı No. 2'de araştırmacı olarak çalışan Ya. B. Zeldoviç, Yu. B. Khariton ve G. N. Flyorov'un yanı sıra L. A. Artsimoviç, M. I. Kornfeld ve F. F. Lange'dır. [...]

4. Soğurulma, parçalanma, dağılma vd., [...]'ne ilişkin çapraz kesitler nükleer etkileşime ilişkin hesaplamaların yapılmasını sağlayan temel değerlerdir ve deney yoluyla belirlenmektedir. Bu nedenle çeşitli nükleer süreçlere ilişkin çapraz kesitlerin boyutları Kurçatov'un notlarında sürekli tekrarlanmaktadır.

5. Uranyum reaktörü içerisinde uranyum 238'den elde edilebilecek 239 numaralı elementten (eka-osmiyum) yararlanma fikriyle ilgili olarak atom bombasına ilişkin çok önemli bir husus. [...] Kurçatov'un bahsettiği ve özel olarak bu meseleyi konu alan belgeler hakkında henüz bilgimiz yoktur.

6. [...] Bu yeni yaklaşımlar Sovyet programının gidişatını belirgin bir biçimde değiştirmiştir. [...]

Belge No. 5'e

Bu belge Kurçatov'un el yazısıyla Pervukhin'e yazdığı sekiz sayfanın notlarından biridir. Not Kurçatov tarafından aynı şekilde elle yazılmıştır ve İngiliz ve Amerikan uranyum projelerine ilişkin Sovyet istihbaratının topladığı verilere yönelik detaylı "değerlendirmeler" içermektedir. ... Belgenin asıl önemi Kurçatov'un temel ağırlığı plütonyum bombasına, dolayısıyla doğal uranyumla çalışan uranyum reaktörüne vermeyi düşündüğünü açıkça göstermesinde yatıyor.

1. Eka-renyum 239 ile eka-osmiyum 239 sırasıyla neptünyum ile plütonyum izotoplarıdır. [...]

2. Burada ilk kez "eka-osmiyum" (yani plütonyum) bombasına doğru "bir rota çizilmiştir" ve bu gelişmenin uranyum izotoplarının ayrıştırılmasına ilişkin tüm programı gereksiz kıldığı vurgulanmıştır.

3. E. M. McMillan 1940 yılında F. Abelson ile birlikte ilk transuranyum element neptünyum 239'u (eka-renyum) sentezlemiş ve aynı yıl G. Seaborg ve diğerleriyle plütonyum 239'u (eka-osmiyum) elde etmiş Amerikalı bir fizikçidir.

Amerikalı fizikçi E. Lawrence (siklotronu tasarlayıp geliştirmesi sebebiyle) Nobel Ödülü almıştır. [...]

Bu transuranyum elementlerin füzyonu Lawrence'ın Berkeley'deki laboratuvarında inşa edilmiş o dönemin en büyük siklotronu yardımıyla gerçekleştirilmiştir.

4. V. G. Khlopin seçkin bir Sovyet radyokimyacı, Akademi üyesi ve 1939'dan bu yana Radyum Enstitüsü müdürüdür. Kurçatov burada açıkça transuranyumların füzyonunda kullanılması planlanan enstitüye ait siklotronu kastediyor. Khlopin özellikle plütonyumun uranyum kütlesinden ayrıştırılmasını sağlayan teknolojiyi geliştirerek SSCB'deki uranyum çalışmalarına önemli bir katkı sunmuştur. [...]

5. Burada listelenen laboratuvarlar hakkında Amerikan atom projesi üzerine yazılmış bir dizi kitaptan da bilgi edinilebilir (bkz. [...] R. Rhodes, *The Making of the Atomic Bomb*, [New York], 1986).

6. Tümüyle plütonyumla ilgili soruların listesi bir kez daha tüm Sovyet programının öncelikli olarak "reaktör" ve plütonyum bombasının geliştirilmesi yönünde yeniden planlandığına işaret etmektedir.

Önceden bahsi geçen Zeldoviç, Flyorov ve Khariton gibi isimlerin yanı sıra, İ. K. Kikoin ve A. İ. Alikhanov yeni kurulan 2 Nolu Laboratuvar'ın çekirdek kadrosunu oluşturmaktadırlar. [...]

Belge No. 6'ya

Bu belge İ. V. Kurçatov'un hazırladığı "Amerikalıların uranyum sorununa ilişkin yürüttükleri çalışmaların listesi" üzerine oldukça detay-

lı bir analiz (24 sayfa) sunmaktadır. 7 ve 22 Mart tarihli "notlar" gibi bu belge de elle yazılmış ve kısmen yayımlanmıştır.

1. Listedeki isimlerin çoğu nükleer fizik, radyokimya ve ilgili dallarda faaliyet yürüten seçkin Amerikalı uzmanlardır. [...]

2. G. Seaborg transuranyum elementler üzerine çalışan seçkin bir Amerikalı uzmandır. Plütonyum 239'u keşfetmesi nedeniyle 1951'de kimya dalında Nobel Ödülü kazanmıştır.

E. Segre nükleer fizik ve kimya alanında uzman seçkin bir İtalyan bilimcidir. Plütonyum 239'un keşfinde ve bu alandaki çalışmalarda katkıları olmuştur. Anti-protonun keşfiyle Nobel Ödülü kazanmıştır (1959). [...]

3. Boris Vasiliyeviç Kurçatov fizikçi ve radyokimyacıdır. Yalıtkan maddeler, ferroelektrik ve yarı iletken maddeler fiziği ile nükleer fizik ve kimya üzerine bir dizi kitap yazmıştır. İ. V. Kurçatov'un kardeşidir. 1943'ten beri 2 No'lu Laboratuvar'da görev yapmaktadır. B. V. Kurçatov'un ilk laboratuvara (1944) ve reaktöre (1947) başkanlık yaptığı dönemde bir miktar plütonyum elde edilmiş ve bu elementin kimyasal özellikleri üzerine çalışmalar yürütülmüştür.

4. Bu yorumdan hareketle 1943 yılında – muhtemelen ilk yarısı – "Uranyum reaktörü" uranyum-grafit sistemine tercih edilmiştir. Bu kararın nihai olmadığı doğrudur. Birçok avantajı olmasına rağmen bu sistem "ağır su" reaktörüne kıyasla çok daha fazla miktarda uranyum gerektirmektedir. Her iki sistem de Kurçatov tarafından yeniden gözden geçilmiştir. [...]

Belge No. 7'ye

Bu belge ilk kez iç patlama yönteminden bahsetmektedir. [...] Belgenin kenarında muhtemelen Beria'nın aldığı notlar bulunmaktadır.

Belge No. 8-11'e

Belge No. 8 Kurçatov'un elle yazdığı bir nottur.

İki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısım metalik uranyumu uranyum-hidratla değiştirme olasılığını ele almaktadır. [...] Bu notun diğer bir önemi Kurçatov'un ilk kez (yüksek olasılıkla) Amerikalıların önemli miktarda uranyum 235'e ve dolayısıyla atom bombasına sahip oldukları sonucuna varmış olmasıdır.

İkinci kısım Kurçatov'un notlarında ilk kez iç patlama yönteminin irdelendiği bölümdür.

Ayrıca "atom bombasının yalıtım maddesi" yani berilyumla (ya da oksit hali) ilgili olarak Amerika ve Sovyetlerin aynı tercihi yapmış olduğuna değinmektedir.

Belge No. 9 aynı şekilde 16 Mart 1945 tarihli paralel bir sonuç içermektedir. Burada yayımlanan bölüm yalnızca uranyum-grafit reaktörüyle ilgili olan kısımdır. [...] Kurçatov bu yöntemin diğer uranyum-grafit sistemlerine kıyasla 5 kat daha çok uranyum gerektirdiğini belirtmektedir. [...]

Belge No. 10 Kurçatov'un başka bir raporunu sunmaktadır. Belgenin büyük kısmı (izotop ayrıştırmada kullanılan elektro-manyetik yöntemi konu alan sonuç bölümü hariç her şey) yayımlanmıştır. Belgenin ilk bölümünde ("Nükleer Patlayıcıların Atomik Nitelikleri") uranyum 235 ve plütonyum 239 fizyonlarına ait çapraz kesitlerle ilgili kesin veriler hakkında Kurçatov'un yaptığı keskin tahminler yer almaktadır. Bu bölüm bilhassa önemlidir. Nitekim uranyum ve plütonyum bombalarının kritik boyutlarını güvenilir bir şekilde hesaplamayı mümkün kılmıştır. İç patlama yöntemine ayrılmış ikinci kısım Yu. B. Khariton'u sürece dâhil etmek gerektiğini vurgulamaktadır.

Kurçatov'un Aralık 1944 tarihli istihbarat belgelerine ilişkin elle yazdığı Belge No. 11 uranyum-grafit ve uranyum-ağır su reaktörleri hakkında çalışmaların da yer aldığı çeşitli belgeleri incelemektedir. Yayımladığımız bölüm belgenin bu kısmıdır. Kurçatov raporunda Sovyet nükleer fizikçilerinin başarılarından da bahsetmektedir. Bu belgede düzenleyici kadmiyum ve bor çubuklarıyla reaktördeki reaksiyon sürecine ilişkin hesaplamaları ele alırken Amerikalıların gecikmiş nötronların sayısını bu hesaplamalardan çıkardıklarını belirtmiştir. Gecikmiş nötronlara "ait maddelerin düzenleyici rolü ilk olarak 1940'ta Prof. Khariton ve Prof. Zeldoviç tarafından ortaya konumuştur."

Belge No. 12-14'e

[12 ve 13 numaralı belgeler tamamen çıkarılmıştır.]

Belge No. 14 Kurçatov'un elle yazdığı küçük bir nottur. Bu notta [Albay Lev] Vasilevski'den bahsedildiğini belirtmek gerekir. [...]

Yorumlar V. P. Vizgin tarafından hazırlanmıştır.

Ek Üç

Amerikan Atom Bombası Projesinin Teknik Yönleri

KURÇATOV'UN ÖZEL ARŞİVİNDEN NOTLAR

İlk üçü Sovyet fizikçi İgor Kurçatov'a, sonuncusu Akademisyen İ. K. Kikoin'e ait olan bu elle yazılmış notlar Moskova'daki Atom Enerjisi Bakanlığı'nda bulunan Kurçatov arşivinden alınmış temsili belgelerdir. Belgeler Sovyetlerin bilimsel yapılanmasını temsil eden Kurçatov'un Sovyet istihbaratıyla girdiği yakın işbirliğini ortaya koymaktadır. Gazeteci İgor Morozov'un kaleme aldığı Kurçatov biyografisi için gizliliği kaldırılan ve erişime açılan bu notlar Ek İki'deki belgeleri içermekte olup ilk kez burada yayımlanıyor. Bunlar Sovyet istihbarat subaylarınca ele geçirilen çok sayıda bilimsel ayrıntıyı ve bu subayların Sovyet atom bombasının yapılması için Kurçatov ve ekibinin ihtiyaç duyduğu yanıtlara ulaşma becerisini gösteriyor.

Belge 1

ÇOK GİZLİ
1944

16 Eylül 1944 tarih ve 1/3/16015 referans numaralı "Uranyum Meselesine Genel Bakış" adlı mektuba ilişkin Sonuç

"Uranyum Meselesine Genel Bakış" adlı bu belge meseleyle ilgili olarak temel teorik konulara ve çarpıcı hususlara ilişkin en son verilerin mükemmel bir özeti niteliğindedir.

Verilerin çoğuna 1944 yazında elde edilen raporlardan ve detaylı makalelerden aşinayız. Bu raporlardaki veriler ile meseleye dair genel

bakış arasındaki tesadüfî örtüşmeye dikkat çekmek gerekiyor. Ancak bu genel bakış yeni ve son derece önemli iki temel çıkarım taşıyor:

1) normal su ile metalik uranyum karışımının kullanılacağı bir reaktörün uygulanabilirliği ve

2) nötronların uranyum 235 ve plütonyum 239 tarafından radyasyonel olarak tutulması ve yavaş nötronların tutulmasında i/v yasasından bir sapma olup olmadığı.

Normal su ve metalik uranyum karışımından oluşan bir reaktörün uygulanabilirliğine daha önce imkân verilmemişti. Önceki dönemlerde ele geçirdiğimiz belgelere göre, İngilizlerce yapılan ölçümlerde bu sistemin yeniden üretim faktörü 0,95'e eşitti. Yeniden yapılan incelemede tarif edilen özel kuruluma sahip heterojen bir sistemin benimsenmesi (çekirdeklerin çapı 2,8 cm, çekirdeklerin merkez noktaları arasındaki mesafe 3,5 cm) söz konusu faktörü 1'den daha büyük bir değere çıkarabilirdi; fakat bu yalnızca çok fazla miktarda metalik uranyumla mümkün olabilir.

Biz bu deneyi şu ana kadar gerçekleştiremedik. Normal su ve metalik uranyum içeren bir sistemin uygulanabilirliği bir reaktör inşa ederek plütonyum elde etme sürecini oldukça hızlandırdığı için sisteme dair daha detaylı bilgiler edinmemiz fevkalade önemlidir.

SSCB Bilimler Akademisi'ne bağlı 2 No'lu Laboratuvar'da yapılan bazı deneyler nötronların uranyum 235 tarafından tutulmasının i/v yasasıyla uyumlu olmadığını ortaya koyabilir. Söz konusu genel bakış bu sapmalara ve nötronların uranyum 235 ile plütonyum 239 tarafından radyasyonel olarak tutulmasına ilişkin kesin çıkarımlar taşımaktadır. Şaşırtıcı olan plütonyum 239'un radyasyonel tutulumuna ilişkin çapraz kesitin aynı izotopun fizyon çapraz kesitiyle nerdeyse eşit değerlere ulaşmasıdır. Bu sonuç Bohr'un fizyon olayına ilişkin ortaya koyduğu teoriyle taban tabana zıttır.

Bu sebepten ötürü meseleye ilişkin daha detaylı verilerin alınması ve bir plütonyum atomunun bir termal nötronla uğradığı her fizyon için 3 nötron bulan deneyler hakkında bilgi edinilmesi önemlidir.

Bombanın üretimi bağlamında uranyum 235 ve plütonyumun çeşitli fiziksel özelliklerini (fizyon, elastik ve inelastik serpinti) belirlemek amacıyla V Laboratuvarı'nda yapılan araştırmalar hakkında "Genel Bakış" başlıklı bölümün 9. sayfasında son derece ilginç bir yorum görmek mümkündür.

V Laboratuvarı'nda yapılan bu araştırmalar ve elde edilen bulgular hakkında bilgi edinmek çok faydalı olacaktır.

Söz konusu belgeler uranyum 235'i izole etmede manyetik yöntemden hiç bahsetmemektedir; ancak bu yönteme ilişkin detaylı bilgiler elde etmek son derece gereklidir.

İ. Kurçatov

24.XII.44 [24 Aralık 1944]
Moskova
Tek nüshadır

Belge 2

Kurçatov şahsi arşivinden alınmış olan bu mektupta Ek İki Belge 11'de atıfta bulunduğu casusluk raporundan bahsetmektedir. Yaptığı yorumların tarihi 11 Nisan 1945'tir.

1944-45 YILLARI İÇİN VERİLER

ÇOK GİZLİ

25 Aralık 1944 tarih ve 1/3/22500 Numaralı Belgelere
Ekli Belgeye İlişkin Sonuç

Bu belge çok zengin olmasının yanında birçok açıdan yol göstericidir. Önemli teorik yönelimleri, teknolojik süreçlerin tanımlarını ve analiz yöntemlerini içerip tek tek laboratuvarlarda yapılan işlerin hacmi ve nükleer tesislerin faaliyete geçebileceği olası tarihler hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Henüz kesinleşmemiş incelemeler temelinde aşağıdaki unsurlar belgeye ve içeriğinin analizine ilişkin kısa bir değerlendirme sunmaktadır:

1. Teknolojik ve kimyasal meseleler;
2. "Uranyum-grafit reaktörü";
3. "Uranyum-ağır su reaktörü";
4. Mart 1943 ile Haziran 1944 arasındaki dönem boyunca laboratuvarlardan birinde yapılan çalışmalar;
5. Muhtelif çalışmalar.

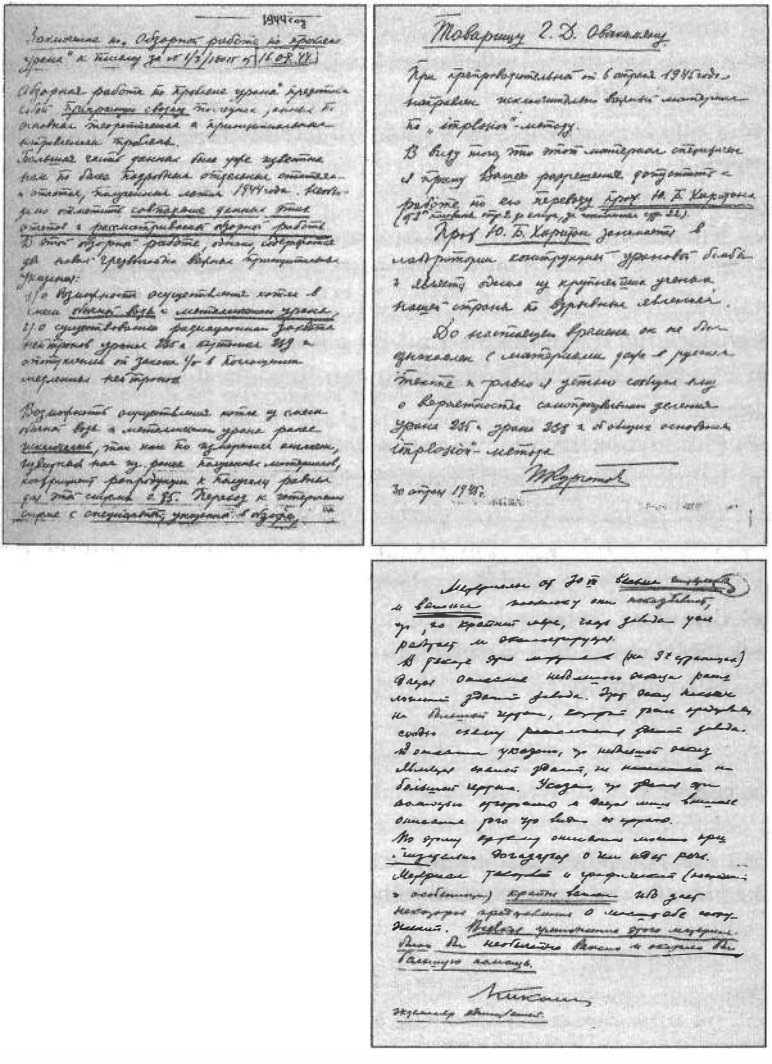
Yöntemin yararları ve sakıncalarına ilişkin artık daha iyi bir değerlendirme yapmak mümkündür.

Teorik veriler ışığında bombayı üretmede herhangi bir güçlüğün yaşanacağını düşünmek için hiçbir sebep yoktur. Çünkü genel görüş D_0 değerinin saniyede 10^{-13} olacağı yönündedir.

D_0'ı deneysel olarak belirlemeye dönük bir girişim söz konusudur; ancak elektron çarpanıyla ilgili çalışmanın son bulgularını öğrenmek ilginç olacaktır.

Raporlarda üzerinde dikkatle durulan ikinci çalışmaya değinmek gerekiyor. Bu çalışma metalik uranyum kütlesindeki hızlı nötronların doğurduğu süreçleri ele alıyor. Yurt dışında da bizimle aynı yöntemlerin kullanıldığını ilk kez 1940 gibi erken bir tarihte öğrendik. 60-70 cm çapında küre şeklinde bir metal kütle içinde bir zincirleme reaksiyonun gelişmesini bekliyorlardı. Tavsiyem üzerine yapılan hesaplamalar sonucunda geçtiğimiz yıl aynı sonuca ulaştık. Metalik uranyum kütlesindeki zincirleme reaksiyonun yabancı laboratuvarlarda da inceleniyor olması bizim açımızdan oldukça ilginçti. Karşılaştırma yapmak adına saf metalik uranyumdan oluşan bir kütlede nötron çoğalımına ilişkin tahminlerde bulunan Szilard ve Feld'in (raporlarda bahsi geçen) raporlarını ele geçirmek önemlidir.

Raporlar şu hususlara ilişkin bazı veriler de içermektedir: Nötronların uranyum, kurşun, oksijen, hafif ve ağır hidrojenle girdiği etkileşimlerin çapraz kesitleri; bir gaz deşarjında uranyum heksafloritin hareketi; uranyum heksafloritten ve diğer gazlardan yapılmış çeşitli karışımların viskozitesi; uranyum heksafloritin termal özellikleri ve çeşitli maddeler üzerine etkisi. Bu verilerin tümü mevcut çalışmalarımızda bize fayda sağlayacaktır.

İgor *Kurçatov'un özel arşivinden alınmış sayfalar. Yukarıdaki iki sayfayı Kurçatov yazmıştır; sağdaki ise İ. K. Kikoin'e aittir.*

V. Muhtelif Belgeler

a) Normal su ve uranyum 235'le zenginleştirilmiş uranyum çekirdekleri kullanan iki tip reaktör teorik olarak incelenmektedir. (Bu sistemlere ilişkin nihai görüşlerimi daha sonra ayrı ayrı ileteceğim.)

b) Geliştirdiğimiz parça yöntemini kullanarak zenginleştirilmiş uranyumdaki uranyum 235 miktarını belirlemek amacıyla yapılan deneylere ait tanımlamalar verilmiştir.

c) Normal uranyum izotoplarından oluşan bir karışımdan uranyum X vasıtasıyla uranyum 234'ü izloe etmek için yapılan deneylere ait tanımlamalar verilmiştir. Uranyum 234'ün kendiliğinden fizyon etkisi gösterildiği üzere önemsizdir. Bu oldukça ilginçtir ve diğer uranyum izotoplarına yönelik kendiliğinden fizyonla ilgili verilerle uyuşmaktadır.

d) Plütonyum fizyonunun yavaş nötronlar kullanılarak çapraz kesitini belirlemek için yapılan deneylere ait tanımlamalar verilmiştir. Daha önce yalnızca bu deneylerin sonuçlarını biliyorduk, ne var ki burada detaylarıyla açıklanmaktadır. Bunlar sonuçların doğruluğuna ilişkin bir kanıya varmamızı sağladığından oldukça değerlidir.

e) Uranyum cevherindeki plütonyum ve neptünyum varlığını belirlemek için yapılan deneylere ait tanımlamalar verilmiştir. Burada plütonyum ve neptünyum içeriğinin yüzde 10^{-6} – 10^{-7} oranını geçmediği görülmektedir.

f) Kendiliğinden fizyonun bir sonucu olarak ortaya çıkan nötronlarla yapılmış deneylere ait tanımlamalar verilmiştir. Nötronların sayısı gösterildiği üzere fizyon başına 2,6 +- 0,5'tir. Çalışmalar gayet iyi yürütülmüş olup bulgular diğer yöntemleri kullanarak yakın zamanda elde ettiğimiz verilerle uyuşmaktadır.

İ. Kurçatov

11.04.45 [11 Nisan 1945]
Tek nüshadır

Belge 3

Gaik Ovakimyan New York'ta kaldığı dönemde sınır dışı edildikten sonra 1945'te NKGB'deki Amerika masasının başına geçti.

Tek nüshadır

Yoldaş G. B. Ovakimyan'a

İlişikteki 6 Nisan 1945 tarihli not iç patlama yöntemine ilişkin son derece önemli belgelerle birlikte gelmiştir.

Özel bir belge olduğunu düşünürsek bunun çevirisi için Prof. Yu. B. Khariton'u görevlendirmek konusunda izninizi talep ediyorum (2. sayfanın ikinci yarısından sonuna kadar, 22. sayfa hariç).

Prof. Yu. B. Khariton laboratuarda bir uranyum bombası tasarlamakla meşguldür ve ülkemizde patlayıcılar üzerine çalışma yürüten en önemli araştırmacılardan biridir.

Şimdiye kadar Rusça yazılmış belgeleri bile görmemiştir; uranyum 235 ve uranyum 238 fizyonunun kendiliğinden gerçekleşebilme olasılığından ve iç patlama yöntemine dair genel ilkelerden kendisine yalnızca sözlü olarak bahsettim.

İ. Kurçatov

30 Nisan 1945

Belge 4

İ. K. Kikoin Kurçatov'un gizli araştırma ekibinde fizikçiydi. Tarihi belirsiz olan bu not analizler yaparak belirli çıkarımlar elde etmeleri için Sovyet bilimcilerine ne tür istihbarat belgeleri sağlandığını gösteren başka bir örnektir.

30.VII tarihli belgeler oldukça ilginç ve önemlidir çünkü santralin kısmen de olsa işlediğini ve faaliyette olduğunu ortaya koymaktadır.

Belge metninde (3 sayfa) santral binalarının konumlarını gösteren küçük bir plandan bahsediliyor. Bu plan binaların konumunu gösteren daha büyük bir çizim üzerine yapıştırılmıştır. Açıklamada küçük planın büyük çizimde gösterilmeyen binalara ait olduğu söyleniyor. Bu binaların tamamen çitlerle çevrildiği belirtiliyor ve dışarıdan nasıl görüldükleri anlatılıyor. Bu kısa açıklamadan çizimlerin neye ait olduğu hakkında fikir edinilebilir. Metinler ve grafikler (özellikle ikincisi) fevkalade önemlidir, çünkü yapıların ölçeğine ilişkin bir fikir vermektedir. Bu belgeye ilişkin her türlü güncelleme büyük önem taşımakla kalmayıp son derece yararlı olacaktır.

Kikoin

Tek nüshadır

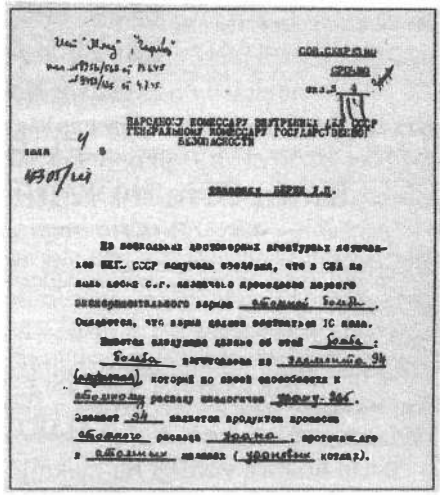
Ek Dört
İlk Amerikan Atom Bombası Denemesi

BERİA'YA GÖNDERİLEN MEKTUP
10 TEMMUZ 1945
(SEÇİLMİŞ BÖLÜM)

13 Haziran ve 4 Temmuz tarihli telgraflara dayanan bu mektup ilk Amerikan atom bombası denemesinde kullanılan bombanın nasıl yapıldığına ilişkin ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Burada ABD'deki Sovyet istihbarat subaylarının Manhattan Projesi'ne ne kadar yakın olduklarını görmek mümkündür. En ince teknik sırlar 16 Temmuz 1945'te Alamogordo'da gerçekleştirilen ilk atom bombası denemesinden önce Moskova'ya iletilmişti.

Burada çevirisi verilen metin 1991'de Moskova'da basılan *Kurier Sovyetski Razvedke*'de [Sovyet İstihbarat Kuryesi] adlı kitapta yayımlandığı haliyle mektubun ilk sayfasıdır. Sol üstte kaynaklara verilen notlarda Bruno Pontecorvo (Mlad ya da Delikanlı) ve Klaus Fuchs'a (Charles) atıfta bulunuluyor. Sağ üste yer alan 361 sayısının üstü çizilerek yerine 114 yazılmıştır. Bu durum belgelerin zaman içinde yeniden derlendiğine işaret ediyor.

10 Temmuz 1945'te Beria'ya yazılan mektubun ilk sayfasında kısa süre içinde New Mexico'da test edilecek ilk Amerikan atom bombasına ilişkin ayrıntılar veriliyor. Bu bölüm Kurier Sovyetski Razvedke*'den alınarak yeniden basılmıştır.*

Kaynaklar: "Mlad," "Charles"

ÇOK GİZLİ
ACİL
Nüsha 4
No. 114

Telgraf numaraları: 18956/568 13 Haziran 1945
9482/625 4 Temmuz 1945

10 Temmuz 1945
No. 4305

SSCB İç İşleri Halk Komiseri
Devlet Güvenlik Genel Komiseri

Yoldaş L. P. Beria

SSCB NKGB'nin ABD'deki güvenilir ajanlardan elde ettiği bazı verilere göre ilk atom bombası denemesinin bu yılın Temmuz ayında gerçekleştirilmesi planlanmaktadır.

Bu bombayla ilgili olarak şu bilgilere ulaşılmıştır:

Bombanın yapımında 94. element (plütonyum) kullanılmıştır. Bundan dolayı bombanın çekirdek bozunum hassasiyeti Uranyum 235'e benzerdir. 94. element Uranyumun atom reaktörlerinde gerçekleşen (uranyum reaktörleri) çekirdek bozunumu sürecinde ortaya çıkan bir üründür....

Ek Beş
Katin Ormanı Katliamının Gerekçesi

BERİA'NIN STALİN'E YAZDIĞI MEKTUP, 5 MART 1940

Beria Stalin'e yazdığı bu mektupta "Sovyet otoritesinin katı ve uzlaşılmaz düşmanları" olmaları sebebiyle Polonyalı subayların ve diğer mahkûmların infaz edilmesini öneriyordu. Bu öneri Stalin, Kliment Voroşilov, Vyaçeslav Molotov ve Anastas Mikoyan'ın imzalarıyla işleme konuldu. Mektubun kenarında "Kalinin adına" ve "Kagonoviç adına" şeklinde iki ifade yer alıyor. Bu belge Molotov-Ribbentrop Paktı'ndan sonra 25.700 Polonyalı mahkûmun infaz emrini kimlerin verdiğine yönelik elli yıllık sis perdesini aralıyor.

Aşağıdaki çeviri (İngilizce çeviri kastediliyor, çev.) *RFE/RL Araştırma Raporu*, cilt 2, no. 4, s. 22'de (22 Ocak 1993) yayımlanmıştır ve kullanılması için izin alınmıştır.

ÇOK GİZLİ
5 Mart 1940

SSCB İçişleri Halk Komiserliği
Mart 1940
Moskova

Yoldaş Stalin'e:

Polonya Ordusu'nda görev almış eski subaylar, Polonya polisi ve istihbarat servislerinin eski elemanları, Polonya'daki milliyetçi ve karşı devrimci partilerin üyeleri, tespit edilen karşı devrimci direniş örgütlerinin üyeleri, kaçaklar, Sovyet otoritesinin ezeli düşmanları ve Sovyet sistemine nefret dolu diğerleri şu anda SSCB NKVD'nin kontrolündeki esir kamplarında ve Ukrayna ile Belarus'un batı oblastlarında bulunan hapishanelerde tutuluyor.

Kamplardaki ordu subayları ve polis memurları karşı devrimci faaliyetlerini sürdürmeye çalışıyor ve Sovyet karşıtı bir kışkırtma kampanyası yürütüyorlar. Her biri Sovyet otoritesine karşı etkin bir mücadeleye başlamak için serbest bırakılacakları günü bekliyor.

Ukrayna ve Belarus'un batı oblastlarındaki NKVD organları birçok karşı devrimci isyan örgütü tespit etti. Polonya Ordusu'ndaki eski subaylar ve eski polis memurlarıyla birlikte jandarmalar da bu örgütlerin tümünde etkin ve önemli roller oynamışlardır.

Tutuklu kaçaklar ve sınır ihlali yapanlar arasında önemli sayıda kişinin karşı devrimci casusluk ve direniş örgütlerine üye oldukları belirlenmiştir.

14.736 eski subay, hükümet yetkilisi, arazi sahibi, polis memuru, jandarma, gardiyan, sınır [*osadniki*] yerleşimcisi ve istihbarat subayı (bunların %97'sinden fazlası Polonyalıdır) esir kamplarında tutulmaktadır.

Bu sayıya askerler ve kıdemsiz subaylar dâhil değildir.

Söz konusu tutsakların listesi şu şekildedir:

Generaller, albaylar ve yarbaylar –	295
Binbaşılar ve yüzbaşılar –	2.080
Üsteğmenler, teğmenler ve asteğmenler –	6.049
Kıdemli ve kıdemsiz polis memurları, sınır birlikleri ve jandarmalar –	1.030
Düşük rütbeli polis memurları, jandarmalar, gardiyanlar ve istihbarat subayları –	5.138
Hükümet yetkilileri, arazi sahipleri, rahipler, sınır yerleşimcileri –	144

18.632 tutsak Ukrayna ve Belarus'un batısındaki hapishanelerde tutulmaktadır (Bunların 10.685'i Polonyalıdır).

Söz konusu tutsakların listesi şu şekildedir:

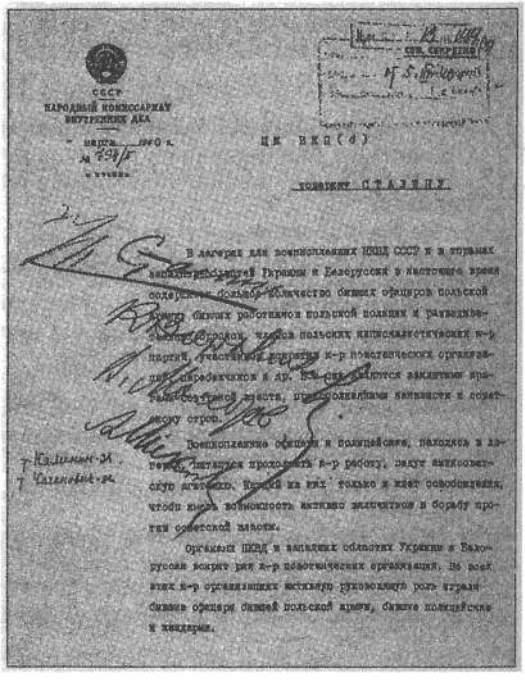
Eski subaylar –	1.207
Eski polis ve jandarma istihbarat subayları –	5.141
Casuslar ve sabotajcılar –	347
Eski arazi sahipleri, fabrikatörler ve hükümet yetkilileri –	465
Çeşitli karşı devrimci örgüt ve unsurlar ile direniş örgütlerine mensup olanlar –	5.345
Kaçaklar –	6.127

Bunların tümüyle Sovyet otoritesinin katı ve uzlaşılmaz düşmanları olduğunu düşüncesiyle hareket eden SSCB NKVD şu adımların atılmasını gerekli görüyor:

1. Özel mahkemelerden önce yargılama yapması için SSCB NKVD'ye talimat verilmesi. Bu kapsamda,

1) 14.700 eski Polonyalı subay, hükümet yetkilisi, arazi sahibi, polis memuru, istihbarat subayı, jandarma, sınır yerleşimcisi ve gardiyan ile,

2) Ukrayna ve Belarus'un batı oblastlarındaki hapishanelerde tutulan 11.000 çeşitli karşı devrimci casusluk ve sabotaj örgütü mensubu, eski arazi sahibi, fabrikatör, eski Polonyalı subay ve kaçağın yargılanarak en ağır cezaya çarptırılmalarına: vurularak infaz edilmelerine.

СССР
НАРОДНЫЙ КОМИССАРИАТ
ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

ЦК ВКП(б)

ТОВАРИЩУ СТАЛИНУ

Beria'nın 5 Mart 1940 tarihli Stalin'e yazdığı mektubunun ilk sayfası Polonyalı tutukluların infazını öneriyor. Sayfayı kaplayan bu imza Stalin'e aittir. RFE/RL Araştırma Raporu'nun 22 Ocak 1993 tarihli izniyle çoğaltılmıştır. (2. Cilt, 4. sayısı)

2. Dava soruşturmalarının tutuklular çağrılmadan ve yasal işlem başlatmadan yürütülmesi; soruşturmanın sonuç bildirisi ve nihai karar şu şekilde [düzenlenmelidir]:

a) esir kamplarında tutulanlar için SSCB NKVD'ye bağlı Savaş Esirleri İdaresi tarafından düzenlenecek belgelerle,

b) tutuklular için Ukrayna SSC ve Belarus SSC NKVD teşkilatlarında düzenlenecek belgelerle.

3. Davalar incelenmeli ve kararlar Yoldaş Merkulov, Kobulov ve Bastakov'tan oluşan üç kişilik mahkeme heyeti tarafından resmen duyurulmalıdır.

SSCB İçişleri Halk Komiseri
L. Beria

Ek Altı
Pavel Sudoplatov'un İtibarının İadesine Dair Belgeler

MERKEZ KOMİTESİ'NE YAPILAN 1982 TARİHLİ BAŞVURU (SEÇİLMİŞ BÖLÜM) VE İADE-İ İTİBAR BELGESİ

Pavel Sudoplatov 1982'de Merkez Komitesi'ne kariyerini ve Sovyetler Birliği'ne verdiği hizmetleri özetleyen yedi sayfalık bir mektup göndererek kendisinin ve Leonid Eytingon'un rütbelerinin, madalyalarının ve haklarının iadesini talep etti. İade-i itibar belgesini ancak Komünist Parti'nin çöküşüyle aldı. (Kararın onaylanması böylece artık siyasi çarpıtmalara konu olmayacaktı.) İade-i itibar belgeleri eski hapishane ve Gulag mahkûmları için oldukça değerliydi, çünkü bu belgeyle hem kendileri hem de aileleri için sivil haklara ve emekli aylıklarına tekrar kavuşuyorlardı. İtibarın iadesi hayatını kaybetmiş biri için de önemliydi, çünkü bu belge kişinin saygınlığını iade etmekle kalmıyor geride kalan aileye de yararı oluyordu. Bunlar Rusya'nın Komünist rejimin baskı ve suçlarını kabullenmesi adına hâlâ yetersiz kalan girişimlerin birer simgesiydi.

SBKP MK POLİTBÜRO ÜYESİ, SBKP MK SEKRETERİ Yoldaş Yu. V. ANDROPOV; SBKP MK POLİTBÜRO ÜYESİ, SBKP MK SEKRETERİ Yoldaş K. U. ÇERNENKO; SBKP MK POLİTBÜRO ÜYESİ, SBKP MK SİYASİ DANIŞMA KOMİTESİ BAŞKANI Yoldaş A. Ya. PELŞE ve SSCB KGB BAŞKANI Yoldaş V. V. FEDORÇUK'a

İç Savaş'a katılmış ve ÇEKA saflarında hizmet vermiş biri olarak SBKP MK Parti Denetleme Komisyonu'nun soruşturmasını tamamlamış ve SSCB NKVD-MVD ve MGB'nin eski liderlerinin işlediği suçlarla ilişkim olmadığını ortaya koymuş olması dolayısıyla destek ve itibarımın iadesi talebiyle size başvuruyorum.

On yıllık operasyon görevinden sonra 1934'te OGPU bünyesinde gizli istihbarat subayı oldum ve SBKP MK'nın emirleri uyarınca yurt

dışında gizli askerî görevler yürüttüm. 1935'te faşist Ukrayna Milliyetçi Örgütü'nün (OUN) liderliğine sızmayı başardım ve örgüt liderleriyle Berlin, Viyana, Paris, Belçika, Hollanda, Finlandiya ve Estonya'da görüşmeler yaptım. Parti ve hükümet çalışmalarımı Kızıl Bayrak Nişanı'yla ödüllendirdi. Aynı yıl, 1937'de Parti Merkez Komitesi'nden OUN'un kurucusu ve lideri E. Konovalets'le ilgili yeni bir görev aldım. Konovalets'le yabancı bir ülkede yüz yüze ve gizli bir görüşme ayarladım ve onu Mayıs 1938'de ortadan kaldırdım; aynı yılın Temmuz ayında sağ salim yurda döndüm.

Eytingon ve ben 1939'da partiden aldığımız emir uyarınca Meksika'da başarılı bir askerî operasyon gerçekleştirdik. Yoldaş M. İ. Kalinin beni, Eytingon'u ve İspanyol Caridad Mercader'i bu görev karşılığında ödüllendirirken Eytingon ve benim daha önce SBKP MK genel merkezinde duyduğumuz sözü tekrarlıyordu: "Parti yaptıklarınızı asla unutmayacak ve sadece size değil, ailelerinize de yardım ve destek sunacaktır."...

Büyük Yurtseverlik Savaşı'nın başlarında SBKP MK'nın talimatlarını izleyen NKVD emrim altında bir Özel Grup oluşturdu. Bu grubun görevleri arasında bir gerilla hareketi geliştirmek, özel bir istihbarat şebekesi oluşturmak, sabotaj eylemleri düzenlemek ve düşman saflarına geçen hainleri ortadan kaldırmak yer alıyordu. Askerî komutanın Özel Grup birliklerini bazen askerî operasyonlarda kullandığı oluyordu. ... Ancak bizim asıl hedefimiz düşman saflarının gerisinde savaşmaktı. Bunların karşılığında parti ve hükümet kanadından, ayrıca Yoldaş Rokossovski (bkz. NKGB'ye gönderdiği telgraf) ve Jukov gibi ordu komutanlarından övgüler aldık.

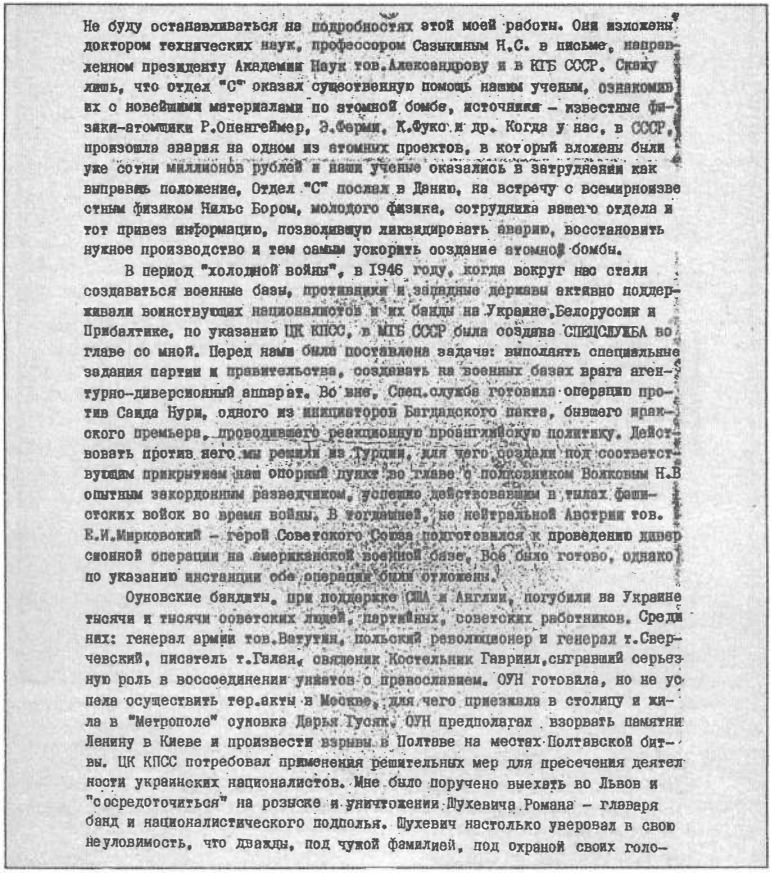
Özel Grup yürüttüğü operasyonların genişlemesinden dolayı Dördüncü Daire'ye dönüştürüldü ve bu birimin emrine özel ordu birlikleri verildi...

Savaş henüz devam ederken Dördüncü Daire'deki görevime ek olarak SSCB Halk Komiserleri Konseyi bünyesinde atom bombası araştırmalarıyla ilgilenen Özel Komite'deki bir büroya şef atandım. Görevlerim arasında istihbarat verileri toplama (nükleer sırlar hakkında) ve bu yolla elde edilen bilgilerin yurt içinde uygulamaya konulması yer alıyordu. SSCB NKVD bünyesinde ayrı bir "S" dairesi bulunuyordu. Emrimdeki bu daire büronun işleyiş aygıtı olarak hizmet veriyordu. Bu yetkiyle Özel Komite oturumlarında ve Bilim ve Teknoloji Konseyi'nin toplantılarında yer aldım. ...

Bu alandaki çalışmalarımın ayrıntılarına yer vermiyorum. Teknik Bilimler Doktoru, Profesör N. S. Sazikin'in Sovyet Bilimler Akademisi

başkanı Yoldaş Aleksandrov ve SSCB KGB'ye yazdığı mektupta bunlar tanımlanıyor. Sadece şunu söylemek isterim ki S Dairesi atom bombası araştırmalarında ünlü nükleer fizikçiler R. Oppenheimer, E. Fermi ve K. Fuchs gibi kaynaklardan edinilen en güncel belgelerle kendi bilimcilerimize çok önemli bir destek sağlamıştır. Yüz milyonlarca ruble yatırım yapılan Sovyet nükleer projelerinden birinde bir kaza yaşanıp bilimcilerimiz durumu düzeltmekte güçlüklerle karşılaşınca S Dairesi kendi personelinden genç bir fizikçiyi dünyaca tanınmış fizikçi Niels Bohr'la görüşmesi için Danimarka'ya gönderdi; getirdiği bilgiler sayesinde, hasarı gidererek tesisi tekrar normal hale getirdik ve dolayısıyla nükleer bombanın üretimini hızlandırdık. ...

Şahsım ve Eytingon adına itibarlarımızın iadesini, parti üyeliklerimizin geri verilmesini, askerî rütbe ve madalyalarımızın teslim edilmesini ve ayrıca Eytingon'un 1906 doğumlu dul eşi Yevgeni Orefjevna Puzirova'ya ... tümgeneral eşi olarak emekli aylığı bağlanmasını sizden rica ediyorum.

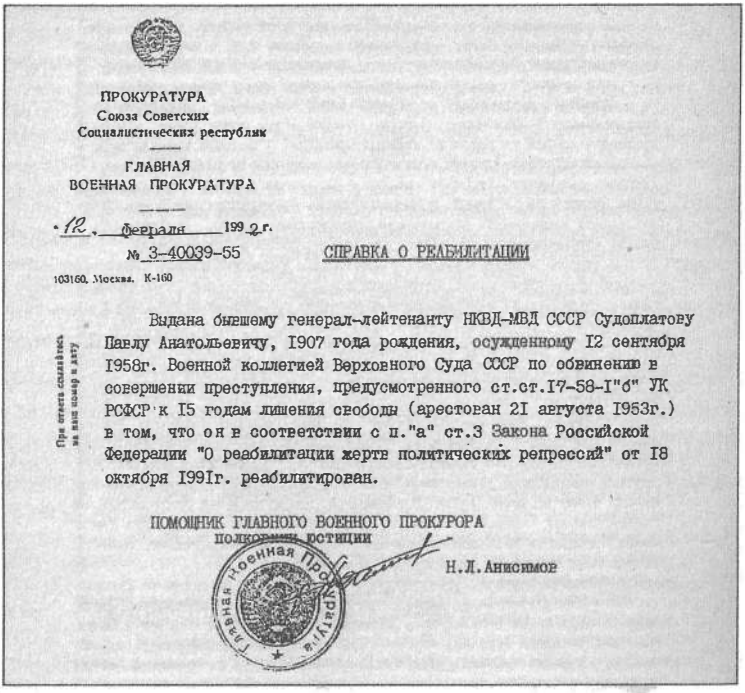
Не буду останавливаться на подробностях этой моей работы. Они изложены доктором технических наук, профессором Сазыкиным Н.С. в письме, направленном президенту Академии Наук тов.Александрову и в КГБ СССР. Скажу лишь, что отдел "С" оказал существенную помощь нашим ученым, ознакомив их с новейшими материалами по атомной бомбе, источники – известные физики-атомщики Р.Оппенгеймер, Э.Ферми, К.Фукс и др. Когда у нас, в СССР, произошла авария на одном из атомных проектов, в который вложены были уже сотни миллионов рублей и наши ученые оказались в затруднении как выправить положение, Отдел "С" послал в Данию, на встречу с всемирноизвестным физиком Нильс Бором, молодого физика, сотрудника нашего отдела и тот привез информацию, позволившую ликвидировать аварию, восстановить нужное производство и тем самым ускорить создание атомной бомбы.

В период "холодной войны", в 1946 году, когда вокруг нас стали создаваться военные базы, противники и западные державы активно поддерживали воинствующих националистов и их банды на Украине,Белоруссии и Прибалтике, по указанию ЦК КПСС, в МГБ СССР была создана СПЕЦСЛУЖБА во главе со мной. Перед нами была поставлена задача: выполнять специальные задания партии и правительства, создавать на военных базах врага агентурно-диверсионный аппарат. Во вне, Спец.служба готовила операцию против Самда Нури, одного из инициаторов Багдадского пакта, бывшего иракского премьера, проводившего реакционную проанглийскую политику. Действовать против него мы решили из Турции, для чего создали под соответствующим прикрытием наш опорный пункт во главе с полковником Волковым Н.В опытным закордонным разведчиком, успешно действовавшим в тылах фашистских войск во время войны. В тогдашней, не нейтральной Австрии тов. Е.И.Мирковский – герой Советского Союза подготовился к проведению диверсионной операции на американской военной базе. Все было готово, однако по указанию инстанции обе операции были отложены.

Оуновские бандиты, при поддержке США и Англии, погубили на Украине тысячи и тысячи советских людей, партийных, советских работников. Среди них: генерал армии тов.Ватутин, польский революционер и генерал т.Сверчевский, писатель т.Галан, священик Костельник Гавриил,сыгравший серьезную роль в воссоединении униатов с православием. ОУН готовила, но не успела осуществить тер.акты в Москве, для чего приезжала в столицу и жила в "Метрополе" оуновка Дарья Гусяк. ОУН предполагал взорвать памятник Ленину в Киеве и произвести взрывы в Полтаве на местах Полтавской битвы. ЦК КПСС потребовал применения решительных мер для пресечения деятельности украинских националистов. Мне было поручено выехать во Львов и "сосредоточиться" на розыске и уничтожении Шухевича Романа – главаря банд и националистического подполья. Шухевич настолько уверовал в свою неуловимость, что дважды, под чужой фамилией, под охраной своих голо–

Sudoplatov'un 1982'de Merkez Komitesi'ne yaptığı başvurudan bir sayfa. İlk paragrafta ana hatlarıyla S Dairesi'nin nükleer casusluk faaliyetlerinden bahsediliyor.

(imza) Pavel Anatoliyeviç Sudoplatov
20 Temmuz 1982'de SBKP MK'ya iletilmiştir.

ПРОКУРАТУРА
Союза Советских
Социалистических республик

ГЛАВНАЯ
ВОЕННАЯ ПРОКУРАТУРА

«12» февраля 199 2 г.
№ 3-40039-55 СПРАВКА О РЕАБИЛИТАЦИИ

103160, Москва, К-160

При ответе ссылаться на наш номер и дату

Выдана бывшему генерал-лейтенанту НКВД-МВД СССР Судоплатову Павлу Анатольевичу, 1907 года рождения, осужденному 12 сентября 1958г. Военной коллегией Верховного Суда СССР по обвинению в совершении преступления, предусмотренного ст.ст.17-58-1"б" УК РСФСР к 15 годам лишения свободы (арестован 21 августа 1953г.) в том, что он в соответствии с п."а" ст.3 Закона Российской Федерации "О реабилитации жертв политических репрессий" от 18 октября 1991г. реабилитирован.

ПОМОЩНИК ГЛАВНОГО ВОЕННОГО ПРОКУРОРА
полковник юстиции Н.Л.Анисимов

Savcı
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Askerî Başsavcı
12 Şubat 1992
No. 3-40039-55
103160 Moskova. K-160

İADE-İ İTİBAR BELGESİ

1907 doğumlu, 12 Eylül 1958'de Yüksek Askerî Mahkeme tarafından Rusya Federasyonu Ceza Kanunu'nun 17-58-1 maddesi uyarınca suçlu bulunarak on beş yıl hapis yatan (tutuklanma tarihi 21 Ağustos 1953) eski NKVD Korgenerali Pavel Anatoliyeviç Sudoplatov'a verilmek üzere düzenlenmiştir. Rusya Federasyonu'nun siyasi baskıya uğramış olanların itibarının iadesiyle ilgili 18 Ekim 1991 tarihli yasasının 3. Maddesinin A fırkası uyarınca itibarı iade edilmiştir.

Askerî Başsavcı Yardımcısı
Hukuk Albayı
N. L. Anisimov

Pavel Sudoplatov (sağda), on dört yaşında, Batı Ukrayna'da bir CHEKA stajyeri, yine bir CHEKA subayı olan abisi Nikolai ile birlikte; 1921'de Nikolai'nin ölümünden iki hafta önce çekilmiş bir fotoğraf.

Sudoplatov 1942, NKVD'nin özel görevler operasyonlarının başkanı.

Sudoplatov, 1935.

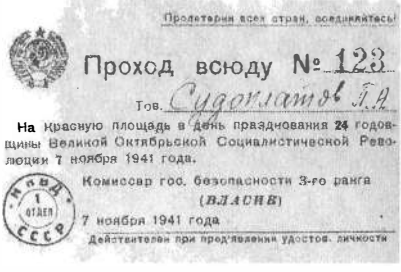
Emma Kaganova, 1935, savaş öncesi NKVD üniforması içinde.

V. N. Merkulov, Halkın Devlet Güvenlik Komiserliği Başkanı, 1943-1946. (Acme Photo)

Nikolai Yezhov, NKVD şefi, 1936-1938. (Sovfoto)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

Проход всюду № 123

Тов. Судоплатов П.А.

На Красную площадь в день празднования 24 годовщины Великой Октябрьской Социалистической Революции 7 ноября 1941 года.

Комиссар гос. безопасности 3-го ранга (ВЛАСИК)

7 ноября 1941 года

Действителен при предъявлении удостов. личности

7 Kasım 1941 tarihli, Sudoplatov'a Kremlin'e giriş izni veren belge.

Sudoplatov, atomla ilgili istihbarat bürosunun yöneticisi, 1945.

Lev Vasilevsky (solda) 1938'de Barselona yakınındaki bir gerilla eğitim kampında. Aleksandr Orlov'un vekili Grigori Syroyezmkin sıranın önünde ve üniformasız.

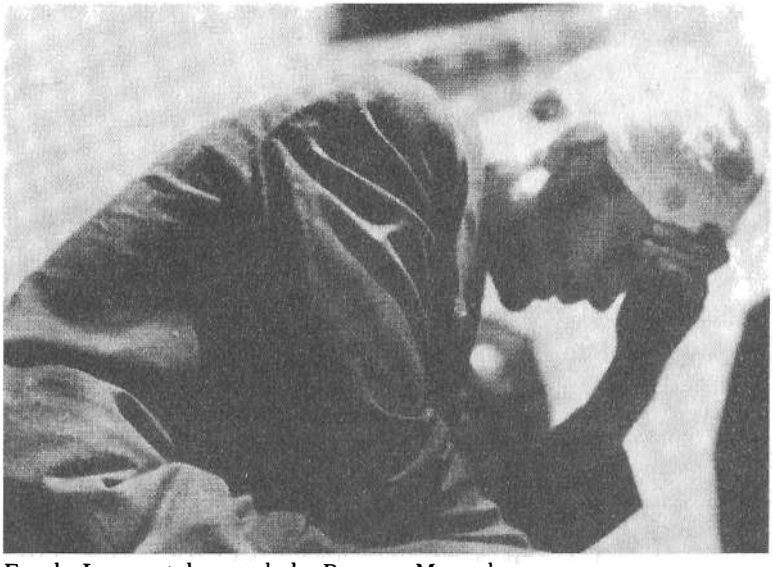
Zoya Rybkina (sağda), büyükelçi Alexandra Kolontai ile birlikte İsveç'te, 1942.

Aleksandr Demyanow, Moskova'da Heine ve Max takma adlarıyla, 1943.

Solomon Mikhoels, Moskova Yahudileri Devlet Sanat ve Tiyatro yöneticisi, USSR'nin Yahudi Anti-Faşist Komitesi başkanı. New York'ta Helen Hayes ile tokalaşırken, 1943. (World Wide Photos)

Frank Jacson takma adıyla Ramon Mercader, başındaki yaraların -Trotsky'nin korumalarından kaynaklanan- tedavisini beklerken.

Ramon Mercader, Moskova, 1962.

Leonid Eitingon, California'da doğan kızı Svetlana ile birlikte, 1950.

Manhattan Projesi ajanları tarafından çekilen bu fotoğraf, San Francisso sakinlerinden Gregory Kheifetz'i (sağda) göstermektedir, (solda) Kheifetz'le yerleri değiştirilen Kasparov bulunmaktadır. Ortalarındaki kişi Dr. Martin Kamen, Kaliforniya Üniversitesi Radyasyon Laboratuvarı'nda kimyagerdir. (International News Photo)

Igor Kurchatov. (Sovfoto)

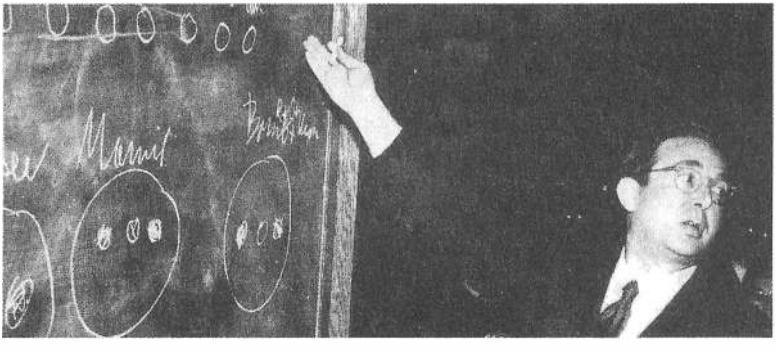

Enrico Fermi.
(Argonne Ulusal Laboratuvarı)

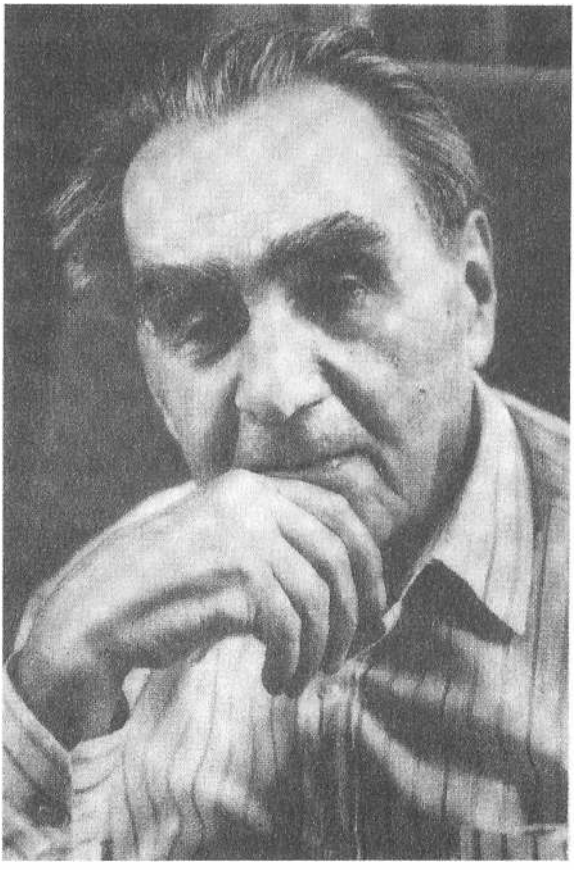
Robert Oppenheimer.
(Los Alamos Ulusal Laboratuvarı)

Leo Szilard.
(Argonne Ulusal Laboratuvarı)

Sudoplatov, 1977, Eitingon ile.

Pavel Sudoplatov, 1993. (Josep Kogan)

Dizin

A
Abakumov, Viktor S. 10, 82, 113, 117, 138, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 241, 261, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 273, 277, 280, 281, 283, 285, 286, 288, 296, 298, 300, 301, 302, 303, 306, 307, 309, 311, 320, 321, 322, 323, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 333, 337, 338, 340, 341, 342, 345, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 360, 362, 363, 368, 369, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 385, 389, 405, 406, 417, 419, 436, 439, 440, 452, 453, 454, 455, 458, 459, 495
güvenlik bakanı olarak atanması 265
havacılık endüstrisinde yolsuzluk 337
Yahudi meselesi 312, 318, 320, 322, 371, 453
Leningrad Davası 10, 353, 354
Ukrayna milliyetçileri 30, 35, 38, 44, 130, 278, 359
Wallenberg olayı 302, 303, 304
Komünizmin ABC'si, (Buharin) 29
Abel, Rudolf. Bkz. Fisher, William 131, 133, 243, 253, 268, 446, 449, 450, 452
Abramov, İvan 454
Abwehr 37, 38, 42, 43, 46, 61, 130, 133, 153, 157, 165, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 195, 197, 282
Bilimler Akademisi 138, 171, 204, 206, 207, 208, 209, 211, 230, 238, 239, 404, 425, 445, 464, 469, 502, 515
atom araştırmaları 222
Adamoviç, Yüzbaşı 131, 132, 133
Adenauer, Konrad 391
Özel Görevler Dairesi 15, 19, 23, 25, 43, 55, 81, 151, 178, 180, 196, 413, 414, 424, 442, 446, 450, 452
Afanasyev, Boris 70, 144, 390, 408
Afanaysey, Binbaşı 427
Afgan savaşı 444
Agabekov, Georgi 70, 71, 271
Agayants, Ivan 50, 62, 65, 397
Ageloff, Sylvia 94, 97, 101
agrobiyoloji bilimi 345
Akhmerov, Isak 108, 244
Alakhverdov, A. M. 143
Aleksakhin, Pavel 426, 427
Aleksander, Grigori 49, 166, 234

Aleksandrov, Anatoli 238, 516
Aleksandrovski (Sovyetlerin Çekoslovakya büyükelçisi) 115, 116
Alexander, Albay 35
Alexander, Gregory,
Alexander, Yugoslavya Kralı 37
Alfa Grubu 444
Alikhanov, A. I. 208, 213, 230, 234, 485, 498
Alliluyeva, Svetlana 348
Alman Büyükelçiliği (Moskova) 111, 142, 147
Almanya, Bkz. Doğu Almanya, Nazi Almanyası, Batı Almanya 19, 23, 25, 34, 35, 36, 37, 39, 41, 42, 45, 48, 49, 51, 58, 69, 80, 81, 92, 109, 111, 112, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 126, 128, 130, 131, 134, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 148, 151, 152, 156, 157, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 169, 171, 178, 180, 182, 195, 196, 200, 201, 202, 204, 216, 220, 235, 246, 248, 258, 259, 271, 272, 273, 274, 275, 280, 285, 293, 294, 295, 317, 339, 340, 357, 360, 381, 382, 384, 386, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 397, 400, 415, 453, 457, 467, 497
Alter, Viktor 315, 316, 317
Amerasia 108
Amerasia Lobisi 108
Amerikan Dışişleri Bakanlığı 108, 252, 254
Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi 254, 255, 309
Amerikan Komünist Partisi 108, 109, 202, 214, 244, 308, 309
Oggins olayı 308
Anders, General 305
Andreev, Kıdemli Müfettiş 423, 424, 425, 432, 449
Andrew, Christopher 60, 93, 115, 245, 246, 278, 309
Andropov, Yuri 82, 305, 310, 385, 449, 450, 451
Anglo-Amerikan Komitesi 319
Anti-Bolşevik Milletler Bloğu 359
Anti-Faşist Yahudi Komitesi 215, 272, 312, 313, 314, 317, 318, 320, 321, 325, 327, 333, 344, 360, 371, 372, 380
Antisemitizm 322, 336
Stalin döneminde 11, 18, 32, 297, 352, 398, 399, 444, 445
Antonescu, Ion 250
Arap devletleri 319, 323
Arjantin, ajan şebekeleri 37, 98, 220, 269, 270
Artsimoviç, L. A. 477, 497
Artuzov, Artur Kristyanoviç 23, 33, 34, 55, 81, 152, 429
atom bombası:
ilk nükleer zincirleme reaksiyon 208, 209
fizyon süreci 480
iç patlama yöntemi 490, 491, 492, 493, 499, 500, 506, 507
transuranyum elementler 483, 498, 499
Attlee, Clement 237
Avusturya 61, 128, 130, 252, 272, 274, 275, 276, 278, 287, 324, 339, 340, 358, 362, 367, 440, 452

Avusturya Komünist Partisi 367, 452
Azerbaycan 83, 287, 288, 321, 322, 324
Azeri (Azerbaycan) milliyetçileri 322, 401

B
Bagirov, M. 288, 322
Bagramyan, İ. Kh. 340
Bakanlar Kurulu 23, 230, 253, 262, 325, 339, 340, 346, 353, 361, 374, 380, 403, 420, 426
Bakatin, Vadim 303
Balitski, V. A. 33, 84
Balodis, Janis 124
Baltık devletleri 124
Bandera, Stepan 36, 37, 51, 128, 157, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 287, 381, 384, 405, 437
Bandrovska, Wanda 133, 134
Baramya, M. İ. 385
Baranovski, Jaroslav 46, 47, 51
Barcza, Margarete 170
Bardayev, N. 170
Barkovski, Vladimir Borisoviç 200, 234
Barth, Albert 165, 168
Barthou, Louis 37
Barzani, Mustafa 287, 288, 289, 290, 291, 292, 321, 444
Batitski, A. 402, 456
Batı Almanya (Federal Almanya Cumhuriyeti) 391, 392
Batı Ukrayna 36, 38, 47, 128, 129, 130, 134, 157, 161, 263, 271, 276, 278, 279, 281, 282, 285, 286, 308, 324, 330, 441
Baturin 451
Beck, Ludwig 252
Bedniy, Demyan 75
Belarus 31, 49, 54, 60, 81, 129, 132, 149, 154, 155, 158, 170, 171, 185, 193, 194, 252, 257, 299, 305, 317, 318, 319, 323, 510, 511, 512
Belçika 47, 50, 62, 144, 163, 164, 224, 229, 410, 467, 490, 515
Belkin, Aleksandr 162, 165, 296, 328, 369
Beneš, Edvard 86, 114, 115, 116, 117, 128, 130, 144, 145, 250, 260, 261, 324
Bentley, Elizabeth 244, 254, 255
Berenzon, Abram 66
Berezantsov, Profesör 182
Berezhkov, Valentin 170, 172
Beria: Konets Karierie (Beria: Kariyerinin Sonu) 232
Beria, Lavrenti Pavloviç 1, 10, 11, 18, 19, 23, 27, 48, 59, 61, 62, 63, 65, 69, 79, 80, 82, 83, 84, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 107, 112, 113, 116, 117, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 143, 147, 148, 149, 151, 152, 154, 159, 160, 161, 162, 163, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 183, 188, 189, 190, 193, 202, 205, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 219, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234, 235, 236, 238, 248, 249, 251, 257, 264, 265, 267, 271, 279, 291, 295, 298, 299, 304,

306, 307, 311, 313, 314, 316, 317, 318, 322, 324, 325, 326, 333, 334, 335, 336, 339, 340, 341, 342, 343, 347, 348, 350, 351, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 360, 361, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 415, 416, 417, 419, 420, 423, 424, 428, 430, 431, 432, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 450, 451, 452, 454, 455, 456, 458, 459, 471, 488, 496, 499, 509, 510, 514
Beria, Stalin's First Lieutenant (Knight) 232
Berlin krizi 324
Berzin, Yan Karloviç 255
Bethel, Lord 275
Bevin, Ernest 258
Beyaz Muhafızlar 181
Beyaz Ordu 29, 54, 81, 178, 326
Beyaz Rus Askerî Birliği 81
Bikov, Boris 255
Birinci Direktörlük 262, 359
Birinci Genel Direktörlük 23, 71, 263, 273, 359, 362, 363, 368, 383, 386, 389, 407, 408, 444
Birleşmiş Milletler 264, 287, 403
Bir Numaralı Sorun Devlet Komitesi 211
Bir Numaralı Sorun Özel Devlet Komitesi 229, 231, 266, 342
Biyoloji 344
Blokhin, Nikolay 191, 331, 436
Blumkin, Yakov 70, 216
Blunt, Anthony 57, 69, 186, 258
Bolşevik Devrimi 29, 287
"Bomba" (Radosh ve Breindel) 48, 51, 200, 219, 468
Boriskin, Pavel 459
Borisov (GOSPLAN başkanı) 122, 318
Borodin, Mihail M. 362
Botman, Baron 170
Braverman, Solomon 377
Brejnev, Leonid 104, 117, 311, 329, 341, 356, 378, 385, 398, 413, 421, 446, 449, 451
Brezilya 269
Brik, Vladimir 437, 438
Browder, Earl 108, 244
Budyonni, Mareşal 356
Buharin, Nikolay İvanoviç 29, 66, 77, 311
Bukovski, Nikolay İvanoviç 419
Bulganin, Nikolay A. 172, 265, 291, 296, 302, 308, 339, 340, 343, 347, 378, 381, 398, 399, 404, 405, 406, 419, 427, 456
Bulgaristan 159, 171, 172, 226, 250, 259, 260, 309, 403, 405, 432, 446
Burgess, Guy, 57, 69, 119, 258, 263
Butirka hapishanesi 418
Buyçkov, Pavel 409
Büyük Britanya 25, 29, 56, 86, 140, 199, 207, 241, 242, 260, 319, 364, 390, 400, 450

Büyük Petro 77, 187
Büyük Yurtseverlik Savaşı 26, 103, 140, 151, 155, 339, 515
Bziava (Gürcistan içişleri bakanı) 349

C-Ç
Cairncross, John 57, 143, 167, 186, 258
Cambridge Beşlisi 57, 58, 59, 69, 163, 166, 167, 200
Canadian Radio and Uranium Corp 490
Canaris, Wilhelm 35, 128, 161
Çan Kayşek 55
Çarigradski, Hukuk Albayı 407, 410, 411, 412, 413, 414, 416, 421, 423
Çarkviani, Kandid 350
Castro, Fidel 103, 105
Çebrikov, Viktor M. 257, 311, 453
Çehova, Olga 139, 159, 391, 393
ÇEKA (Karşı Devrim ve Sabotajla Mücadele Olağanüstü Komisyonu) 22, 24, 29, 30, 31, 54, 62, 71, 75, 261, 271, 514
Çekoslovakya 37, 86, 111, 115, 116, 128, 130, 144, 145, 152, 163, 224, 225, 250, 259, 260, 261, 269, 285, 308, 324, 413, 448, 467, 490
Çernenko, Konstantin 451, 452
Çernişev, İvan İ. 159
Çernov, Viktor Mihailoviç 201, 266
Çesnokov 378
Chamberlain, Neville 119, 121
Chambers, Whittaker 255
Chekistry: A History of the KGB (Dziak) 60, 115
Chevalier, Haakon 214
Churchill, Winston 166, 223, 248, 249, 253, 344, 411
CIA (Merkezi Haberalma Teşkilatı) 263, 275, 276, 310, 357, 455
Çiçayev, İvan 124, 186, 250
Çin 34, 55, 81, 83, 84, 103, 107, 108, 145, 146, 152, 201, 214, 237, 308, 323, 361, 362, 391, 407, 439, 446
Çkalov, Valeri 338
Çocuk Kitapları Yayınevi 448
Cohen, Lona 217, 218, 228
Colonel Z (Read ve Fisher) 166
Cumhuriyetçi Ordu (İspanya) 52
Currie, Lauchin 254
Çuykov, V. I. 55

D
Dansey, Claude 166
Daron (savcı) 377
Deadly Embrace, The (Read ve Fisher) 166
Deadly Illusions (Costello ve Tsarev) 57, 107
Dekanozov, Vladimir G. 83, 84, 85, 90, 147, 319
Demiryolu Savaşı (Konçerto Operasyonu) 158
Demyanov, Aleksandr 178, 179, 180, 182, 196, 272
Devlet Güvenlik Bakanlığı. Bkz. MGB 23, 24, 180, 191, 193, 242, 262, 263, 264, 265, 267, 300, 311, 326, 328, 330, 364, 379, 380

Devlet Savunma Komitesi 205, 206, 231, 467, 469
Didik, Maria 437
Dimitrov, Georgi 108, 225, 226, 250, 259
Dış İlişkiler Dairesi (INO) 13, 33, 34, 35, 53, 55, 63, 64, 65, 66, 79, 80, 81, 83, 85, 89, 90, 91, 108, 109, 147, 152, 162
Dışişleri Bakanlığı 57, 108, 119, 137, 143, 164, 170, 200, 250, 252, 254, 255, 263, 290, 295, 300, 301, 310, 314, 324, 386, 391, 442, 496
Dış istihbarat 147
Dış Ticaret Bakanlığı 386
Djordanya, N. 348
Doğu Almanya (Alman Demokratik Cumhuriyeti) 48, 235, 271, 391, 392, 394, 457
Doğu Avrupa 23, 126, 248, 249, 253, 259, 274, 320, 322, 343, 366
Doğu Katolik Kilisesi, Bkz. Ukrayna Katolik Kilisesi 39, 278, 279, 308
Doktorlar Komplosu (Siyonist tertip) 11, 18, 312, 320, 324, 325, 326, 327, 329, 331, 334, 335, 360, 373, 374, 378, 380, 400
Dokuzuncu Daire (Özel Görevler Bürosu) 383, 388, 390, 396, 406, 407, 444
Dollfuss, Engelbert 128
donanma, Sovyet 110, 111, 122, 196, 197, 262, 339, 342, 387, 398
Dördüncü Direktörlük 266, 268
Draper, Theodore 60
Draule, Milda 73, 75, 76, 77, 78
Drozdov, Viktor Aleksandroviç 159, 273, 284, 355, 356
Dubovoy, İvan 44
Dzerjinski, Feliks Edmundoviç 22, 23, 30, 54, 55, 66, 136, 158, 216
Dziak, John J. 60, 115

E
Earhardt, Karl 294
Efron, Sergey 70
Ehrenburg, İlya 381
Ehrenpreis, Marcus 296
Einstein, Albert 201, 202
Enigma 166, 167, 168, 185, 186
Epshtein, Shakhne 312
Erlander, Tage 303
Ermenistan 288
Estonya, Bkz. Baltık devletleri 122, 123, 125, 515
Etinger, Jakob G. 327
Eytingon 10, 17, 21, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 65, 68, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 154, 155, 160, 171, 172, 193, 194, 209, 212, 214, 216, 219, 220, 221, 226, 262, 265, 266, 267, 269, 272, 281, 307, 308, 312, 322, 324, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 355, 358, 361, 362, 363, 365, 366, 369, 370, 375, 376, 377, 382, 396, 402, 408, 409, 412, 421, 424, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 444, 445, 446, 448, 449, 450, 451, 452, 454, 455, 459, 514, 515, 516

F
Fadeykin, İvan 392, 444
Falin, Valentin 305, 306, 453, 454
Fast, Howard 244
FBI (Federal Soruşturma Bürosu) 16, 100, 106, 108, 109, 131, 214, 215, 217, 221, 223, 224, 229, 234, 236, 239, 243, 244, 245, 246, 247, 256, 309, 450
FBI-KGB War 100, 106, 229, 236, 243, 244, 245
FBI-KGB War, The (Lamphere ve Schactman) 100, 106, 229, 236, 243, 244, 245
Federal Karşı İstihbarat Teşkilatı 23, 24
Fedin, Konstantin 193
Fedko, İvan 44
Fedoseyev, Sergey 394
Fedotov, Peter 143, 257, 258, 268, 269, 300, 368, 369, 372, 382
Feffer, Itzik 215, 312, 318, 371
Feklisov, Aleksandr Semyonoviç 220, 234, 235, 246
Feldman, Aleksandr 329
Fermi, Enrico 20, 21, 25, 109, 199, 202, 203, 208, 209, 215, 217, 219, 222, 224, 232, 233, 234, 235, 238, 239, 247, 272, 480, 484, 486, 497, 516
Field, Noel Havilland 108, 255
Filistin 295, 314, 319, 320
Filonenko, Mihail 269, 270, 272
Finlandiya 35, 36, 42, 43, 118, 119, 163, 173, 239, 259, 293, 294, 295, 410, 441, 515
Finlandiyalaşma 293
Fisher, William ("Rudolf Abel") 131, 161, 166, 184, 194, 243, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 446
Fitin, Pavel Mihailoviç 83, 85, 122, 123, 147, 148, 149, 150, 153, 163, 197, 262, 355, 368, 448, 449, 450
Fizik Mühendisliği Enstitüsü 230
Fiziko-Teknik Enstitüsü 207, 469, 497
Florev, George 204
Flyorov, G. N. 480, 484, 497, 498
Foote, Aleksander Allan 166
Franco, Francisco 47, 53, 93, 105
Fransa 37, 47, 50, 56, 57, 58, 60, 62, 66, 68, 69, 81, 86, 92, 94, 96, 106, 107, 110, 111, 119, 120, 121, 122, 140, 141, 144, 163, 165, 168, 169, 170, 179, 200, 201, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 308, 323, 324, 339, 347, 348, 349, 351, 360, 381, 467, 480, 497
Fransız Komünist Partisi 109
Frisch, Otto 209, 480, 497
Frunze Askerî Akademisi 83
Frunze, Mihail V. 83, 434
Fuchs, Klaus ("Charles") 20, 25, 164, 203, 211, 215, 217, 220, 227, 228, 229, 234, 235, 236, 237, 239, 240, 245, 246, 247, 508, 516
Fuerenburger (Avusturya parti sekreteri) 367

G
Gagarin, Prens 273, 359
Galan, Yaroslav 281, 282

Galiçya 36, 45, 61, 128, 130, 131, 134, 155, 156, 158, 278
Gamow, George 218, 219
Gamsakhurdia, Zviad 175, 176
Garanin, Aleksandr 83, 85
Garbuz, Josef 319, 320
Gavrilov (çifte ajan) 328, 356
Gavriloviç, Büyükelçi 143, 149
Gegeçkori, Nina (Bayan Beria) 351
Gehlen, Reinhard 184, 194
Genarov, İvan 260
Genetik 344
Genius in the Shadows (Lanouette) 222
Gershfeld, M. 163
Gertzovski, Arkady 398
Gestapo 84, 110, 130, 137, 153, 157, 163, 165, 168, 169, 180, 186, 216, 220, 278, 280, 297, 382
Gigelya (NKVD ajanı) 349, 349, 349, 349, 349, 349, 351, 351
Glebov (eski aristokrat) 178, 180, 182
Goglidze, Sergey 355, 361, 367, 368, 370, 393, 395, 397, 417
GOKHRAN (Hazine Varlıklarını Koruma Merkez Dairesi) 65, 66
Goldberg, Ben Zion 371
Gold, Harry 203, 228, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246
Golgotha (Stolyarov) 328
Golikov, Filipp 161
Golos, Yakov 244
Golovanov, Aleksandr Evgeniyeviç 154, 387, 388, 390
Golubov, V. 323
Gonçarov, Koramiral 387
Gorbaçov, Mihail 18, 23, 74, 117, 121, 128, 188, 257, 263, 303, 304, 306, 311, 325, 340, 380, 385, 401, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 457
Gorbavoy (Bandera takipçisi) 283
Gordeyev, Mihail 409
Gordyevski, Oleg 115
Göring, Hermann 130, 137, 138, 139, 159, 251
Gorki, Maksim 152, 183, 291, 363, 432
Gorlinski, Sergey 180, 369
Gorski (Gromov), Anatoli V. 57, 168, 200, 208, 241, 254, 373, 434, 496
GOSPLAN (Devlet Planlama Komitesi) 230, 313, 318, 343
Gottwald, Klement 260, 261, 324
GPU (Devlet Siyasi İdaresi) 22, 24, 31, 32, 56, 61, 62, 67, 71, 83, 109, 136, 204, 314, 444
Greçko, Andrey A. 176, 392, 393, 397
Greenglass, David 240, 241, 242, 243, 244
Green, Williams 316
Gribevski (Ukrayna milliyetçisi) 41
Griguleviç, Josef Romvaldoviç ("Peder") 97, 98, 102, 219, 220, 278, 280, 319, 364, 366, 381, 391, 394, 452
Grinçinko, Vladimir 269, 272
Gromiko, Andrey, 257, 302, 303
Groves, Leslie 214, 221, 222, 228

GRU (Sovyet askerî istihbaratı) 11, 21, 55, 114, 117, 122, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 152, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 178, 185, 186, 193, 197, 211, 212, 224, 245, 254, 255, 256, 262, 263, 267, 271, 273, 286, 386, 387, 389, 393, 443, 454
Gubernatorov, Nikolay 454
Guderian, Heinz 171, 194
GUGB (Devlet Güvenlik Baş Müdürlüğü) 22, 23, 24, 31
Gukasov, Grand 84, 123, 126
Gürcistan, Bkz. Megreller Olayı 61, 62, 83, 94, 95, 127, 133, 136, 175, 176, 333, 347, 348, 349, 350, 358, 385, 437, 445
Gürcistan Komünist Partisi 61, 437
Gureviç, Anatoli Markoviç ("Kent") 163, 164, 165, 168, 169, 170
Gustov, İvan S. 451
Gusyak, Daria 284, 437
Güvenlik Bakanlığı (MB) 23, 24, 180, 191, 193, 242, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 290, 298, 300, 303, 311, 326, 327, 328, 330, 338, 356, 358, 359, 362, 364, 367, 368, 374, 377, 379, 380, 418, 427, 439
Guzenko, İgor 244, 245

H
Haganah 314
Harkov Üniversitesi 32
Harnack, Mildred Fish 162, 164, 171
Harriman, Avarell 250, 251, 252, 253, 256, 295, 317, 318, 336, 371
Harte, Sheldon 11, 98
Hayhanen, Reino 270
Heselberg, Lev 84, 449, 450
Hess, Rudolph 143
hidrojen bombası 236, 390, 401
Hisar Harekâtı 167
Hiss, Alger 11, 254, 255, 256
Hitler, Adolf 14, 16, 19, 26, 35, 53, 58, 111, 114, 115, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 128, 130, 137, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 155, 156, 159, 162, 166, 167, 172, 173, 181, 184, 195, 196, 197, 199, 200, 248, 250, 252, 253, 278, 295, 304, 316, 318, 355, 404, 407, 411, 412, 424, 446, 457
Hitler and Stalin: Paralel Lives (Bullock) 119
Hitler Karşıtı Yahudi Komitesi 316
Hmelnitski, Bogdan 286
Hoessler, Arthur 165
Honecker, Erich 457
Hoover, J. Edgar 1, 256, 465
Hopkins, Harry 248, 249, 253, 254, 256
Hyde, Montgomery 142

I-İ
İade-i itibar belgeleri 514
Ibárruri (La Pasionaria) 65, 104, 105, 440, 450
İçişleri Bakanlığı. Bkz. MVD 23, 24, 82, 262, 367, 370, 377, 380, 385, 386, 389, 395, 411, 417, 421, 431, 437, 449
İç Savaş 29, 30, 33, 54, 60, 112, 114, 179, 189, 196, 204, 354,

401, 435, 514
İdeoloji Dairesi 381, 382, 441
Ignatenko, Vitaly 117
İgnatyev, Semyon Denisoviç 241, 271, 273, 289, 290, 291, 307, 311, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 349, 350, 351, 357, 358, 359, 361, 362, 366, 367, 374, 378, 379, 390, 399, 400, 406, 439, 440
II. Dünya Savaşı 23, 25, 26, 35, 49, 104, 106, 121, 131, 145, 163, 166, 172, 204, 241, 245, 254, 273, 308, 337, 388, 446, 458
İkinci Genel Direktörlük 23
İki Numaralı Özel Laboratuvar (Bilimler Akademisi) 209
Iksen, Iver 296
İlyiçov, Leonid 168, 197
İlyin, Viktor 156, 177, 180, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 274, 434, 448
İmparatorluk Kimya Endüstrisi 200, 465, 466, 468, 469, 496
In Stalin's Secret Service (Krivitski) 71, 114, 115
Ioffe, Abram 206, 207, 208, 209, 219, 222, 229, 230, 233, 234, 236
Irak 260, 288, 289, 291, 292, 323, 324, 444
İran 155, 260, 287, 288, 289, 290, 292, 321, 324
İsakov, İvan S. 122, 173, 175, 197
İspanya İç Savaşı 57, 69, 93, 102, 103, 105, 166, 217, 220
İsrail 320, 322, 323, 336, 344, 450
İstihbarat Komitesi 224, 241, 248, 257, 262, 263, 264, 266, 267, 268, 281, 299, 300, 368, 389, 394, 429, 454
İsveç 49, 67, 118, 122, 123, 124, 138, 139, 204, 205, 223, 253, 272, 293, 294, 295, 297, 300, 301, 302, 303
İsviçre 40, 69, 70, 139, 144, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 186, 234, 239, 252, 274, 275, 410, 415, 437
İtalya 49, 80, 109, 120, 141, 144, 170, 202, 234, 239, 278, 323, 360, 364, 394
İvanov 187, 214
İvanova, Tamara 274
Ivaşenko, Vassili 445
Ivashutin, Petr İ. 147
Izvestiya 126, 129, 152, 282, 299, 300, 301, 313, 365, 401, 441, 461, 463
Izvestiya SBKP MK (Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Haber Bülteni) 152, 313, 401, 461, 463

J

Jacson, Frank. Bkz. Mercader del Rio, Ramon 97, 103, 272
Jaffe, Philip 108
Japonya 29, 55, 107, 108, 109, 120, 121, 141, 145, 201, 403
Jdanov 265, 325, 337, 342, 343, 345, 346, 348, 352, 353
Jews in the Soviet Union Since 1917, The (Levin) 313, 371
Johnston, Eric 317
Joliot-Curie, Frederic 109, 234
Jukov, Georgi 141, 146, 154, 158, 167, 185, 198, 230, 337,

338, 339, 340, 341, 356, 360, 374, 397, 398, 402, 515
Juroviç, Momo 365
Jurovlov, Pavel 164
Jutovski, Boris 441

K
Kafkasya 95, 136, 154, 162, 174, 175, 176, 178, 184, 197, 321, 336, 339, 348, 358, 385, 401, 415, 416
Kaganova, Çeçilya 31, 272, 324
Kaganoviç, Lazar, 175, 308, 327, 332, 340, 378, 399, 425, 462
Kaliforniya Üniversitesi (Berkeley) 201, 221, 272, 484
Kalinin, M. İ. 43, 146, 187, 316, 510, 515
Kalugin, Oleg 309, 310, 311, 455, 459
Kamazuk, Ilarion 285
Kamenev, Lev B. 29, 77, 78
Kaminski, İvan 41, 153, 196
Kanada 21, 74, 97, 209, 224, 244, 245, 269, 272, 464, 467, 490
Kapitsa, Pyotr Leonidoviç 207, 208, 222, 223, 229, 230, 232, 233, 234, 236
Kapler, Aleksey Yakovleviç 177
Kapustin 353
Kapustiyanski, General 357
Kara Bertha 143
Karasyov 154
Karin, Aleksandr 152
Kasım, Abdülkerim 44, 64, 68, 69, 76, 79, 82, 104, 109, 117, 119, 141, 144, 160, 162, 168, 206, 232, 253, 255, 272, 281, 308, 317, 318, 333, 348, 352, 356, 444, 457
Katayeviç 31, 33, 64
Katznelson, Zinovi 66
Kazakov, Nikolay 311
Kerenski, Aleksandr F. 201, 358, 359, 412
Kevorkov, Vyaçeslav Y. 305, 454
KGB (Devlet Güvenlik Komitesi) 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 26, 48, 57, 59, 60, 82, 93, 100, 104, 106, 114, 115, 128, 147, 154, 158, 159, 169, 176, 193, 200, 205, 217, 218, 223, 229, 236, 239, 240, 243, 244, 245, 246, 257, 264, 271, 275, 294, 296, 297, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 309, 310, 311, 317, 335, 341, 369, 409, 413, 426, 427, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 458, 514, 516
KGB: The Inside Story 93, 115, 245, 246, 309
Khariton 213, 238, 477, 479, 493, 497, 498, 500, 507
Kheifetz 17, 80, 109, 110, 201, 202, 203, 204, 212, 214, 215, 216, 217, 220, 222, 241, 272, 313, 317, 320, 321, 324, 333, 375
Khlopin 206, 484, 498
Khokhlov 274, 275, 276, 358
Khrushchev Remembers 127
Kikoin, İ. K. 208, 209, 212, 213, 230, 234, 485, 498, 501, 505, 507
Kirov, Sergey M. 14, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 367, 368, 424, 441

Kiselov (Malenkov'un yardımcısı) 80, 242, 243
Kislov (Paris rezidenti) 115
Kistiyakowski, George B. 203
Kitayev, Yuri 191
Kırım 11, 74, 215, 249, 253, 257, 295, 312, 313, 314, 317, 318, 319, 323, 325, 333, 371
Kırım Tatarları 313
Kış Savaşı 119, 294
Kızıl Bayrak Nişanı 43, 49, 68, 70, 80, 140, 362, 456, 515
Kızıl Ordu 29, 30, 31, 35, 40, 44, 54, 67, 111, 112, 114, 115, 116, 120, 125, 126, 128, 137, 140, 141, 146, 154, 157, 158, 170, 174, 181, 184, 189, 193, 194, 195, 225, 248, 249, 250, 262, 279, 295, 393, 434, 435, 456
Kızıl Ordu Hava Kuvvetleri 189
Kızıl Orkestra 10, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 186, 269, 271, 294, 386, 395
Kızıl Yıldız Nişanı 68, 158, 184, 341
Klaus Fuchs, Atom Spy (Williams) 25, 164, 203, 211, 215, 217, 220, 227, 236, 240, 245, 246, 508
Klement, Rudolf 71, 260, 271, 319, 324
Klimov, Herman 438, 439, 440, 442, 447, 451, 452
Knipper 159
Kobulov 87, 127, 136, 138, 152, 159, 164, 170, 181, 183, 322, 340, 341, 342, 356, 368, 370, 374, 382, 393, 395, 396, 397, 406, 414, 415, 417, 513
Koçergina, Aleksandra (Shura) 57, 58, 172
Koch, Erich 156
Kohl, Helmut 121
Kolçak, Aleksandr 326
Kolesnikov, Julius 319, 320
Kolontay, Aleksandra 272, 295
Komelkov, Aleksandr 431
Komintern 80, 81, 100, 109, 151, 159, 162, 164, 169, 202, 214, 225, 249, 250, 259, 308, 309, 361, 366, 446
Kommandatura Servisi 191, 192, 297, 298
Komsomol (Genç Komünistler Birliği) 33, 284
Komünist Parti 1, 10, 19, 44, 48, 64, 74, 76, 77, 79, 83, 84, 86, 104, 108, 124, 125, 127, 145, 206, 214, 229, 241, 256, 260, 265, 277, 288, 305, 307, 311, 313, 315, 353, 374, 378, 379, 380, 400, 401, 432, 437, 439, 451, 458, 459, 461, 514
Komünist Parti Bürosu 84
Komünizmin ABC'si 29
Konçerto Operasyonu (Demiryolu Savaşı) 158
Konev, İ. S. 340
Konovalets, Yevhen 11, 13, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 56, 61, 62, 130, 278, 280, 283, 405, 458, 515
Konyakhin (Soruşturma Dairesi yardımcı şefi) 329, 333, 361, 370
Koppelyanski, Dmitri 298
Koppie, Rudolf 164
Kore Savaşı 270, 271, 388
Korkunç İvan, Çar 77

Korneiçuk, Aleksandr 384
Kornfeld, M. I. 477, 497
Korotkov, Aleksandr 71, 164, 268, 269, 270, 271
Kosigin, Aleksi 343
Kossior, S. V. 33, 43, 44, 45, 46, 64, 450
Kostelnik, Gabriel 278, 279
Kosterev (Ukrayna milliyetçisi) 36, 38
Kost-Levitski (Ukrayna milliyetçisi) 129, 130, 132
Kostromin, Tümgeneral 427, 428, 429, 430, 444
Kot, Stanislaw 316
Kovalov (Çin danışmanı) 361
Kozelski, Stanislaw 32
Kozik, Mihail 431, 437
Kozlov, Vladimir 79
Krasnov, Pyotr N. 196
Kravçuk, Leonid 30
Kremer, Simon Davidoviç 220
Kremlovskie Zhony (Kremlin Eşleri) (Vassileva) 371
Krestinski, Nikolay 66, 111
Kreuger, Ivar 49
Krimker, İsak 420
Kripekeviç, Akademisyen 283
Krivitski, Walter 71, 72, 114, 115, 163
Kruglov, Sergey Nikforoviç 99, 127, 134, 135, 136, 257, 368, 377, 378, 382, 389, 395, 396, 398, 399, 403, 404, 405, 406, 409, 412
Krupskaya, Nadejda 202
Kruşçev 1, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 48, 63, 74, 76, 82, 104, 111, 114, 117, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 145, 159, 169, 172, 173, 196, 237, 238, 251, 277, 280, 281, 282, 286, 291, 302, 303, 304, 306, 307, 308, 311, 321, 325, 334, 335, 340, 341, 343, 347, 352, 353, 354, 357, 366, 368, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 381, 383, 384, 385, 386, 392, 393, 396, 397, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 407, 408, 411, 413, 414, 419, 421, 422, 425, 426, 427, 428, 429, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 437, 438, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 450, 456, 459, 461
Kryuçkov, Vladimir 306, 453, 454
Kubatkin, General 354
Kuba, Wilhelm 274
Kuçinski, Juergen 164, 220
Küçük Çiftçi Partisi (Finlandiya) 118, 294
Kudrya, İvan M. 197
Kukhov, Adam 164
Kukin, Konstantin 167, 168
Kukoff, Adam 271
Kulik, Grigori 341, 439
Kurçatov 22, 200, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 227, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 238, 272, 470, 473, 482, 485, 487, 496, 497, 498, 499, 500, 501, 503, 505, 506, 507
Kürdistan 288, 289, 290, 291
Kürdistan Demokrat Partisi 289
Kurier Sovietski Razvedke (Sovyet İstihbarat Kuryesi) 205
Kurnakov, Sergey 204
Kursk Muharebesi (1943) 167, 185

Kutepov, Aleksandr 81, 115
Kutuzov (ajan) 296, 297
Kuusinen, Otto 162
Kuzina, Maria Yakovlevna 418
Kuzmiçev, Sergey 398
Kuznetsov 146, 154, 155, 156, 157, 158, 185, 186, 193, 197, 265, 266, 277, 337, 339, 341, 342, 343, 353, 354, 387, 409, 462
Kvasnikov, Leonid R. 199, 240

L
Labyrinth, The (Schellenberg) 114
Lahausen, Albay 38
Lamphere, Robert J. 100, 106, 229, 236, 243, 244, 245
Lange 163, 205, 475, 477, 497
Largo Caballero, Francisco 66
Last Hero, The: Wild Bill Donovan (Cave Brown) 140
Lavrentyev (çifte ajan) 328, 357
Lavrin, Sergey 76
Lebedev, Albay 323, 380
Lebed, Vassili 34, 35, 38, 42, 283
Lehmann, Willy ("Breitmann," "Dike") 165, 216
Leningrad (Stalingrad) 10, 35, 43, 56, 61, 73, 74, 77, 105, 109, 119, 157, 162, 169, 171, 179, 186, 203, 206, 207, 227, 257, 285, 321, 337, 342, 353, 354, 357, 419, 420, 424, 469
Lenin, V. İ. 10, 27, 29, 32, 67, 68, 74, 77, 80, 88, 92, 136, 160, 177, 191, 201, 202, 214, 216, 311, 332, 371, 372, 374, 401, 415, 441
Lepişinskaya 156, 408
Letonya, Bkz. Baltık devletleri 102, 122, 123, 124, 125, 126, 266, 435
Liagin, Viktor 83, 109, 110, 196, 197
Life 20, 196, 381, 394
Lisenko, Trofim 344, 345, 346, 347
liternoye delo 141, 200, 366
Litvanya, Bkz. Baltık devletleri 36, 43, 47, 75, 122, 123, 125, 142, 251, 319, 329, 331, 365, 383
Litvinov, Maksim 253, 254, 257, 316, 317, 320
Lonsdale, Gordon ("Konon Molodi") 218, 443, 449, 450
Los Alamos, New Mexico, Bkz. Manhattan Projesi, 11, 199, 208, 215, 217, 218, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 228, 240, 242, 246, 247, 272, 489
Lotis, Vilas 266
Lozovski, Solomon 312, 314, 333
Lublin Geçici Komitesi 251
Lubyanka 18, 22, 26, 45, 54, 61, 65, 68, 75, 79, 86, 91, 136, 137, 150, 159, 160, 168, 177, 190, 191, 192, 209, 210, 234, 251, 265, 290, 293, 297, 299, 301, 302, 304, 312, 314, 326, 335, 346, 355, 358, 368, 370, 372, 390, 407, 408, 409, 426, 431, 441, 449
Ludvigov, Boris 82, 264, 325, 328, 333, 345, 348, 386, 395, 398, 437, 443, 445
Luganets, B. 439
Lvov, Prens 153
Lyonenko, A. 83

M
Macaristan 152, 202, 259, 274, 280, 295, 296, 394
Maçivariani, Georgi 176
Maclean, Donald 57, 69, 119, 121, 152, 165, 200, 201, 204, 236, 257, 258, 259, 263, 496
Maiski, İvan 220, 371, 372, 373, 400, 401, 411, 433
Makhnev, V. A. 230, 231
Making of the Atomic Bomb, The (Rhodes) 205, 223, 228, 498
Maklarski, Mihail 151, 158, 178, 180, 194, 274, 305, 328, 375
Maksimalişvili, Vardo 348
Maksimova, Ella 299
Malenkov, Georgi Maksimiliyanoviç 11, 80, 87, 127, 160, 173, 206, 230, 231, 242, 243, 291, 299, 313, 314, 322, 325, 326, 332, 334, 335, 337, 338, 340, 342, 343, 346, 347, 352, 353, 354, 357, 358, 359, 360, 361, 363, 369, 372, 373, 374, 376, 378, 379, 381, 385, 386, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 407, 411, 412, 413, 414, 419, 425, 426, 431, 432, 440, 443, 456
Malinovskaya, Muza 58
Maly, Theodor 152, 162, 413, 429
Mamulov, Stepan 82, 264, 279, 356, 385, 401, 437, 445
Manastır Operasyonu (dezenformasyon) 178, 180, 184, 186, 188, 193, 194
Mançka, Nikolay 289, 290, 291
Mançurya 55, 107, 120
Manhattan 203, 214, 215, 221, 223, 228, 231, 234, 246, 272, 508
Mannerheim 118, 119, 295
Manstein, Fritz Erich von 185
Mao Zedong 238, 361
Markelov, Tümgeneral 454
Markov, Georgi 309, 310, 459
Marshall 257, 258, 259
Maslennikov, İvan İ. 122, 127, 149, 406, 408
Mataradze, Vardo 127
Matsekov (Ukrayna milliyetçisi) 37
Matusov, Yakob 329, 358, 374, 375, 376
Matviyeko, Eugene 285, 286, 287
May, Alan Nunn 25, 245
Mayronovski, Grigori Moyseyeviç 277, 280, 281, 297, 298, 299, 307, 308, 309, 311, 334, 375, 406, 413, 424, 427, 428, 429, 430, 435, 436, 439, 455
MB (Güvenlik Bakanlığı) 24
Mdivani, Grigori 386
Medvedev, Dmitri 153, 154, 155, 156, 266
Medved, Filipp D. 74, 76
Megreller Olayı 127, 347, 348, 350, 368, 374, 380
Meir, Golda 327, 354
Meitner, Lise 204, 205, 220
Meksika 4, 69, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 110, 209, 219, 220, 233, 239, 253, 259, 269, 272, 330, 365, 366, 440, 445, 453, 515
Meksika Komünist Partisi 93

Melnick, Andrey 36, 51
Melnikov (Ukrayna Komünist lideri) 147, 286, 384
Memorial 156
Menşevikler 95, 136
Menzinski, Vyaçeslav R. 23, 55
Mercader, Caridad 53, 93, 94, 95, 97, 98, 101, 103, 104, 105, 145, 146, 240, 272, 440, 442, 445, 450, 451, 454, 515
Merkez Komitesi 19, 43, 44, 64, 69, 75, 79, 80, 82, 83, 85, 87, 104, 117, 135, 136, 151, 152, 193, 240, 241, 242, 255, 259, 265, 266, 267, 270, 277, 289, 290, 301, 302, 305, 315, 329, 330, 334, 337, 341, 342, 343, 345, 346, 347, 355, 356, 357, 358, 361, 362, 367, 368, 374, 375, 376, 378, 379, 380, 384, 391, 397, 399, 400, 401, 402, 406, 407, 409, 412, 414, 431, 432, 436, 439, 440, 441, 442, 443, 446, 447, 450, 451, 452, 453, 454, 456, 458, 461, 514, 515, 517
Merkulov, Vsevolod Nikolayeviç 48, 79, 80, 91, 109, 122, 125, 133, 145, 147, 149, 150, 152, 160, 161, 163, 173, 174, 175, 177, 181, 189, 190, 192, 193, 204, 264, 265, 266, 272, 298, 306, 342, 415, 417, 436, 470, 497, 513
Mesetsov, Nikolay 329, 333, 370
Meshik, Pavel 159, 369, 383, 384, 395, 397, 417
Meyerhold, Vsevolod 128, 299
MGB (Devlet Güvenlik Bakanlığı) 10, 23, 24, 191, 192, 235, 242, 262, 263, 265, 267, 269, 270, 271, 274, 277, 281, 285, 286, 287, 300, 323, 324, 327, 329, 330, 331, 334, 367, 389, 439, 514
Mgeladze, A. İ. 350, 385
MI-5 (İngiliz karşı istihbaratı) 236, 239, 450
MI-6 (İngiliz Gizli İstihbarat Servisi) 142, 443
Mikheev, İvan 187
Mikheyev (SMERSH şefi) 342
Mikhoels, Solomon 11, 215, 272, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 321, 323, 324, 370, 371, 380, 381, 423, 439
Miklasevski, Boris 139, 140
Mikoyan, Anastas 176, 313, 314, 325, 354, 355, 356, 376, 378, 398, 399, 401, 437, 510
Miller, George 59, 60, 68, 69, 95, 115, 157
Milletler Cemiyeti 319
Milştayn, Solomon R. 143
Minşagin, V. 438
Minsker, Abram 56
Mirbah, Kont 216
Mirkovski, Evgeni İ. 154, 275, 276
Mironov, Yarbay 223, 224, 363
Miyagi, Yotoku 108
Mısır 323
Moğolistan 120
Molodi, Konon (Gordon Lonsdale) 218, 443, 449
Molodtsov, Vladimir A. 197
Molotov-Ribbentrop Paktı (1939) 121, 122, 126, 128, 129, 144, 248, 304, 355, 510
Molotov, Vyaçeslav 11, 65, 66, 118, 121, 122, 123, 124, 125,

126, 128, 129, 130, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 147, 152, 171, 172, 206, 209, 213, 237, 248, 249, 250, 253, 257, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 270, 280, 290, 295, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 306, 307, 309, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 323, 325, 327, 332, 333, 340, 345, 348, 354, 355, 356, 366, 369, 370, 371, 372, 373, 378, 389, 391, 392, 397, 399, 401, 404, 405, 406, 407, 425, 426, 428, 429, 431, 438, 440, 454, 456, 457, 458, 510
Morde, Theodore A. 140
Morozov, İgor 501
Morrison ("Harry" kod adlı İngiliz ajanı) 94, 96
Moskalenko, Kirill 402
Moskova 1, 9, 13, 17, 18, 19, 20, 22, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 54, 55, 57, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 75, 76, 79, 80, 81, 83, 84, 86, 91, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 118, 120, 124, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 139, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 152, 153, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 192, 193, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 207, 208, 212, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 224, 227, 230, 238, 239, 240, 242, 245, 246, 250, 251, 252, 253, 260, 261, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 278, 281, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 294, 295, 296, 297, 299, 301, 302, 309, 310, 313, 316, 317, 321, 324, 328, 331, 332, 334, 335, 337, 338, 340, 341, 342, 343, 349, 350, 351, 352, 355, 356, 357, 360, 366, 367, 370, 371, 373, 377, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 399, 403, 404, 408, 412, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 432, 433, 434, 436, 440, 441, 442, 445, 446, 448, 449, 451, 453, 455, 458, 461, 464, 483, 485, 488, 501, 503, 508, 510, 518
Moskova Üniversitesi 1, 19, 76, 207, 208, 230, 274, 276
Moskova Yazarlar Birliği 434, 448
Moskovskiye Novosti (Moskova Haberleri) 455
Mossovyet 128, 265
Muhammed Rıza Pehlevi (İran Şahı) 288
Muhbirler Operasyonu 186
Munters, Wilhelm 124, 125, 126, 435
Muravitz, F. 225, 250
Muromtsev, G. 427, 429
Mussolini, Benito 120, 155
Muziçenko, Andrey 324, 334, 384
MVD (İçişleri Bakanlığı) 23, 24, 82, 262, 324, 330, 367, 368, 369, 380, 382, 383, 385, 386, 389, 390, 393, 394, 395,

397, 398, 402, 408, 414, 433, 514
My Life (Reader) 196

N
Nagy, Imre 394
NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 15, 25, 271, 272, 273, 274, 359, 362, 390, 402, 405, 413
Naumova, Olga 57, 59, 445
Nazi-Sovyet Paktı. Bkz. Molotov-Ribbentrop Paktı 14
Neledov, Kont 161, 162
Nelson (namıdiğer Mesarosh), Steve 214
New York Review of Books 60
Nexo, Martin Andersen 233
Nezavisima Gazeta (Bağımsız Gazete) 374
Nikolayev, Leonid 73, 74, 75, 76, 78, 110, 196
Nikolski, Aleksandr. Bkz. Orlov, Aleksandr 49, 56, 66, 68
Nikonov, Vyaçeslav 303
Nin, Andrés 68
NKGB (Devlet Güvenlik Halk Komiserliği) 23, 24, 147, 194, 211, 212, 225, 254, 257, 261, 262, 263, 272, 488, 506, 509, 515
NKVD (İçişleri Halk Komiserliği) 10, 13, 16, 22, 23, 24, 31, 33, 34, 35, 37, 44, 45, 47, 52, 54, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 89, 90, 92, 94, 95, 106, 107, 114, 115, 116, 117, 118, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 147, 149, 151, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 167, 168, 169, 170, 173, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 199, 200, 201, 203, 205, 206, 207, 208, 211, 216, 219, 223, 231, 232, 243, 244, 245, 250, 254, 258, 261, 262, 263, 271, 272, 279, 294, 297, 298, 306, 308, 309, 311, 316, 318, 324, 348, 349, 363, 374, 381, 383, 394, 410, 411, 414, 427, 434, 435, 437, 439, 443, 445, 446, 450, 458, 467, 469, 470, 510, 511, 512, 514, 515, 518
Norveç 47, 49, 51, 92, 204, 205, 245, 268, 269, 272, 273, 390
Novikov, A. A. 132, 190, 232, 250, 300, 318, 337, 338, 339, 341
Novoye Vremya (Yeni Zamanlar) 275, 319
Nükleer casusluk 211, 243, 313, 408
Nükleer Fizik Enstitüsü 230, 239
nükleer reaktör 227
nükleer silahlar, Bkz. atom bombası; atom bombası projesi, Sovyet; Manhattan Projesi; hidrojen bombası 199, 202, 267

O-Ö
Oak Ridge, Tenn 215, 226, 228, 488
Oberleague 257

Obruçnikov, A. 321
Oggins 301, 308, 309, 377, 405, 427, 436, 440
Ogoltsov, Sergey 265, 266, 268, 323, 330, 351, 355, 380, 381, 429, 440, 454
Ogonyok 311
Ogorudnik, Aleksandr D. 310
OGPU (Birleşik Devlet Siyasi İdaresi) 22, 24, 31, 32, 33, 34, 55, 70, 71, 92, 179, 181, 189, 221, 514
Okhrana (Polonya güvenlik servisi) 37
Okoloviç, Georgi 275, 276
Oktyabr 457
Okun, Saul 276
On Dokuzuncu Parti 378, 379
önleyici saldırı 387
On Yedinci Parti Kongresi 74, 76
Oppenheimer 20, 21, 25, 110, 199, 201, 202, 203, 208, 212, 214, 215, 216, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 228, 232, 233, 235, 236, 238, 247, 272, 516
Orjonikidze, Sergo 401
Orlova, Lubov 234
Orlov (eski adı Nikolski), Aleksandr 49, 56, 57, 58, 60, 66, 67, 68, 69, 83, 93, 94, 106, 162, 163, 174, 258, 270, 272, 381, 394, 414
Orta Asya 174, 288, 304, 313, 330
Ortadoğu 140, 152, 216, 260, 262, 271, 288, 289, 291, 292, 312, 319, 360
OSS (Stratejik Hizmetler Bürosu) 140, 220, 245, 256
Oster (Alman istihbarat subayı) 155
Ovakimyan, Gaik Badaloviç 100, 142, 203, 204, 240, 242, 243, 245, 246, 434, 485, 506
Özbekistan 133, 288, 313, 321, 324, 336
Özel Atom Enerjisi Komitesi 206
Özel Görevler Bürosu (Dokuzuncu Daire) 383, 388
Özel İkinci Büro 211, 231
Özel Soruşturma Dairesi (NKVD) 63
Özel Yabancı Posta Dosyası 117

P
Paasikivi, Juho Kusti 295
Panfilov, İ. V. 122
Panyuşkin, Aleksandr 407, 408
Panzinger, Friedrich 168, 169
Papen, Franz von 58, 111, 140
Parti Denetleme Komisyonu 75, 76, 85, 243, 346, 352, 357, 375, 401, 438, 439, 440, 514
Parti Denetleme Komitesi (KPK) 19, 438, 440, 442, 445, 447, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 456
Pasov (Dış İlişkiler Dairesi şefi) 61, 62, 63, 64, 66, 79, 80, 81, 83
Pauker, Anna 216
Paulkin, Mosyev 47
Paulus, Friedrich von 185
Pavlov, Dmitri 149
Pegov, Nikolay 173
Pelşe, Arvid 451
Penkovski, Oleg 237, 427, 443

Perrault, Gilles 170
Pervukhin, Mihail Georgiyeviç 206, 207, 210, 227, 229, 230, 231, 236, 318, 342, 343, 378, 399, 456, 470, 475, 483, 485, 497, 498
Petlura, Simon V. 30, 31, 40, 41
Petrac, K. A. 480
Petrosyan, Kamo 415, 416
Petrov, Sağlık Yarbayı 419, 421
Petrovski, Grigori İvanoviç 43, 44, 45, 46
Petsamo (Norveç) 245
Philby, Kim 57, 69, 119, 142, 143, 152, 186, 205, 258
Pieracki, Bronislaw 37, 41, 51
Pikoya, Rudolf 373
Pimenov, R. 445
Pitovranov, Yevgeni Petroviç 286, 297, 328, 329, 363, 365, 366, 369, 402, 403
Pivovarova, Varvara 331, 442
Piyatniski, Osip 162
Plevitskaya, Nadejda 60
plütonyum bombası, Bkz. nükleer silahlar 235
Podgorni, Nikolay 446, 447
Polikarpov, Nikolay 338
Politbüro 19, 74, 76, 78, 82, 104, 105, 113, 118, 132, 137, 160, 172, 175, 206, 229, 231, 264, 265, 267, 287, 290, 291, 299, 302, 303, 307, 315, 325, 327, 332, 337, 343, 348, 352, 354, 355, 357, 359, 360, 373, 378, 379, 409, 443, 446, 450, 451, 452, 454, 457, 461
Polonya 31, 34, 35, 37, 39, 47, 51, 56, 61, 96, 107, 110, 112, 121, 122, 128, 129, 131, 132, 134, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 144, 148, 156, 158, 161, 162, 163, 195, 196, 249, 250, 251, 252, 259, 286, 287, 304, 305, 306, 316, 392, 442, 510, 511
Poluvetko, Kondrat 35, 36, 42, 43
Pontecorvo, Bruno ("Mlad") 21, 25, 109, 202, 208, 209, 215, 219, 227, 228, 234, 239, 240, 434, 508
Popov, M. 343
Poskrebişev, A. N. 88
Pospelov, P. N. 380
Potapov, Albay 403, 466
Potemkin, V. P. 122
Potsdam Konferansı (1945) 262
Pravda 48, 68, 76, 122, 239, 332, 380, 419, 450
Pravdin, Viktor 70
Preobrajenski, Viktor 423, 424, 425
Prezidyum Bürosu 378
Profesyonel Yazarlar Derneği 240
Prokupuk, Nikolay 134
Pronin, Mihail İ. 160
Prudnikov, Albay 396
Puzanov, Aleksandr M. 432
Puzirova, Yevgenya 59, 516

R

Rado, Aleksandr ("Dora") 164, 166, 167, 168, 169
Radyasyon Laboratuvarı (Berkeley) 247, 272, 484
Radziwill, Prens Janusz 20, 137, 138, 139, 250, 251, 252, 253, 391

Raeder, Erich 195, 196
Raikhman, Leonid 77, 78, 148, 156, 285, 305, 316, 318, 328, 329, 345, 358, 369, 376, 402, 408, 409, 421, 424, 433, 444, 449
Rapava, A. N. 349, 352, 385
Ratmirov, Başpiskopos 186, 187
Rebalçenko, Nikolay 341
Red Orchestra, The (Perrault) 170
Reiss (Poretski), Ignace 70, 163
Rekunkov, Aleksandr 452
Ressamlar Birliği 441
Revenko, Teğmen 284
Revzin, Mihail 84
RFE/RL Araştırma Raporu 304, 510
Ribbentrop, Joaquim von 118, 120, 121, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 139, 144, 145, 148, 248, 304, 355, 510
Ribkina, Zoya (Vozkresenskaya) 35, 36, 42, 141, 147, 161, 187, 204, 205, 233, 272, 294, 391, 392, 393, 395, 408, 448, 452, 457
Ribkin, Boris 118, 119, 260, 294
Rilov, Arkady N. 233
Rivera, Diego 97
Riyabov 441
Riziko (Zateya) dosyası 141
Rodos, B. V. 136, 261
Rohm, Michael 179
Rokossovski, K. K. 154, 167, 185, 340, 515
Romanov, Hukuk Albayı 178, 427
Romanya 133, 134, 173, 190, 197, 216, 241, 250, 259, 274, 319, 320
Romzha, Başpiskopos 280, 281, 308, 377, 405, 427, 436, 440
Roosevelt, Franklin D. 121, 140, 202, 208, 220, 223, 245, 248, 249, 253, 256, 257, 278
Rosenberg, Ethel 204, 218, 240, 241, 242, 243, 244
Rosmer 94
Rossler, Rudolf ("Lucy") 166, 186
Rudenko, Roman 169, 400, 406, 407, 410, 411, 412, 415, 420, 423, 426, 439, 442, 446
Rukhadze, Nikolay M. 333, 348, 349, 350, 351, 352, 385
Ruslanova 341
Rus Ortodoks Kilisesi 29, 178, 186, 278, 279
Russian Secret Police, The (Hingley) 361
Ryasnoy, Vassili 366, 367, 368, 379, 386
Ryumin, Mihail 307, 326, 327, 328, 329, 330, 331, 333, 334, 348, 351, 352, 357, 358, 363, 369, 370, 376

S-Ş
Saburov, M. Z. 342, 378, 399
Sadjiah, (Gürcü NKVD ajanı) 175, 176
Şadrin Kütüphanesi (Leningrad) 35
Şadrin, Vassili 35, 311, 453, 454
Said, Nuri 260, 289, 291, 292, 324

Sakrarovski, Aleksandr 240
Şakurin, Aleksey I 190, 337, 338, 409
Salin, D. 439
Samet (Polonyalı mühendis) 308, 377, 405, 427, 440
Şapoşnikov, Boris Mihailoviç 113, 181, 193
Sarkisov, Rafael 395, 396, 398, 419, 420, 437
Şarya, Pyotr A. 176, 349, 352, 385, 437, 445
Şatalin, Nikolay 380, 401, 402, 403
Satranç Oyuncusu (Batı Yakasında yasa dışı ajan) 221
Savçenko, Sergey 241, 242, 243, 280, 281, 366, 368, 379, 429, 454
Şavdya (çifte ajan) 382
Savunma Bakanlığı 114, 189, 190, 262, 341, 386, 397, 398, 457
Sazikin, Nikolay 369, 515
Schellenberg, Walter 114, 185
Scherhorn, Heinrich 194, 195, 196
Schmeling, Max 139
Schmidt, Yarbay 165, 166, 185, 255
Schulenburg, Friedrich Werner von der 142, 148
Schulze-Boysen, Harold ("Kıdemli Subay") 164
S Dairesi 211, 213, 224, 233, 238, 240, 266, 267, 369, 516, 517
Sedov, Lev 106, 107
Seeckt, Hans von 112, 161
Şelepin, Aleksandr Nikolayeviç 104, 271, 304, 438, 440, 443
Şelest, Pyotr 383, 384
Selivanovski, Nikolay 168, 281, 328
Şelya, Rudolf 164
Semiçastni, Vladimir Yefimoviç 104, 311
Semyonov, Semyon (Sam) 71, 203, 204, 208, 209, 212, 214, 215, 219, 228, 242, 243, 319, 320, 390, 392, 393, 408, 448
Şepilov, Dmitri Trofimoviç 301
Şepitski, Andrew 278, 279
Şerbakov, A. S. 313
Serdiuk, Zinovi Timofeyeviç 375, 383
Serebriyanski, Yakov 43, 55, 81, 82, 106, 108, 110, 115, 151, 153, 155, 162, 194, 195, 266, 320, 390, 402, 408, 424, 429, 451
Sergiyenko (Soruşturma Dairesi başkanı) 123, 136, 137
Serotkina, Marina 84
Serov, İvan Aleksandroviç 48, 98, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 134, 159, 169, 193, 271, 301, 302, 303, 304, 366, 367, 368, 379, 395, 398, 399, 403, 407, 408, 409, 426, 431, 433
Services, The (Gehlen) 184
Şevardnadze, Eduard 117, 175, 306, 457
Şevçenko, Albay 444
Shait y Mech (Kılıç ve Kalkan) 316, 317
Sierra, Maria de la 92, 97, 106, 163, 269
Şikiratov, Matvey 357
Şilka 47, 51
Silvermaster 254, 255
Silvermaster casus hücresi

254
Simoniç-Kulik, Madame K. 439
Simonov 177, 193, 427, 429
Simon, Sir John 30, 66, 119, 170, 205, 220, 361, 475, 496, 497
Siqueiros, David Alfaro 93, 95, 97, 98, 99, 100, 103
Şitemenko, M. S. 174, 176, 194, 197, 340, 390, 413, 424
Siyonist komplo 19, 241, 307, 312, 326, 327, 333, 335, 369, 371, 376, 378
Sklarov, Mihail 447, 451
Skobeltsin, Dmitri V. 207, 208
Skoblin, Nikolay ("Çİftçi") 59, 60, 114, 115
Skorzeny, Otto 155, 195
Slipi, Başpiskopos 251, 278, 279
Slutski, Abram 33, 34, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 55, 61, 64, 67, 68, 81, 85, 91, 207
SMERSH (askerî karşı istihbarat) 25, 38, 186, 189, 190, 194, 251, 265, 293, 296, 300, 342, 348
Smirnov, Lev N. 213, 438
Smoltsov, A. L. 302
Smorodinov, İ. V. 114
Smyth Raporu 228
Sobell 241, 242, 243
Sobel, Raysa 67, 84, 266, 346, 448, 449, 450, 452
Soderblom (İsveçli büyükelçi) 300
Soğuk Savaş 234, 237, 244, 248, 262, 269, 276, 291, 308, 309, 310, 323, 344, 430
Sokolov, Viktor 241, 360
Soljenitsin, Aleksandr 375, 376
Solomentsov, Mihail 452, 456
Şonya, V. İ. 349, 352
Sorge, Richard 55, 108, 147
Şorse, İgor 158, 159, 225
Sosnowski, Stanislas 136, 137, 138
Sosyalist Devrimci Parti 54, 81, 201
Sosyalist Enternasyonal 315
Soviet Espionage (Dallin) 108, 214, 239
Sovyet-Bulgar Maden Ortaklığı 225
Sovyetler Birliği Kahramanları 432
Special Envoy to Churchill and Stalin (Harriman ve Abel) 253
Spector 417, 418
Spetsnaz 444
Şpigelglas, Sergey, 34, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 59, 60, 61, 63, 64, 68, 70, 79, 84, 90, 94, 107, 115, 152, 162, 413, 415, 424, 429
Spulnata Intersuv 250
Spy Who Saved the World, The (Schecter ve Deriabin) 1
SSCB Yüksek Mahkemesi, Bkz. Yüksek Askerî Mahkeme 75, 428
SS (Nazi özel polisi) 155, 168, 185, 195, 278, 280, 282
Stalingrad. Bkz. Leningrad 55, 155, 174, 177, 184, 185, 230
Stalin: Triumph and Tragedy (Volkogonov) 77
Stamenov 171, 172, 173, 403, 404, 405, 407, 411, 412, 425,

428, 457, 458
Stavropol 340
Stefan Batory 47
Steinberg, Elsa 96, 163, 437, 438
Steiner, logon 452
Stephenson, William 142
Stettinius, Edward 245
Stolyarov, Kiril 328, 350, 376, 400, 405, 456
Stratejik Hava Kuvvetleri 390
Strokach, Timofey, 383
Studnikov, Lev 340, 406, 409
Sturbe, Ilsa 164
Şubnikov, Mihail 192, 329, 369
Südetler 467
Sudoplatov 1, 2, 3, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 48, 51, 57, 63, 67, 89, 92, 93, 127, 131, 132, 143, 153, 157, 174, 200, 204, 205, 211, 213, 214, 215, 220, 241, 244, 250, 257, 270, 271, 272, 273, 279, 285, 297, 319, 363, 380, 404, 405, 409, 411, 440, 442, 452, 454, 455, 456, 461, 514, 517, 518
Sudoplatova 173, 326
Sukhanov, Dmitri 173, 299, 326, 397, 432, 433
Şukheyeviç, Roman 280, 282, 283, 284, 285, 355, 437
Sukolov (Gureviç), Viktor 163, 164
Şulgin, V. V. 435
Sumbatov, General 419, 420
Şumski, A. 277, 308, 377, 405, 427, 440, 456
Suriye 292, 323
Suşko, Roman 42
Suslov, Mihail 105, 291, 367, 378, 380, 385, 446
Suvorov Nişanı 193
Şvartsman, Naum 327, 328
Sverdlov, Andrey, 328, 358, 374, 375, 376
Svoboda, Ludvik 144, 145, 250
Szilard, Leo 21, 25, 199, 203, 216, 217, 219, 221, 222, 232, 233, 235, 247, 272, 480, 486, 497, 504

T
Taht (Prestoll) 180, 181, 182
Tasfiyeler 83, 91, 188, 437
TASS 98, 102, 117, 145, 231, 240, 288, 295, 305, 332, 359, 386
Tatarlar 313
Taubman (Semyonov), Aleksandr 71, 319, 390
Taylor, Myron 49, 140
Teller, Edward 11, 235, 236, 486
Teper Ya Mogu Skazat Pravdu (Şimdi Gerçeği Anlatabilirim) (Vozkresenskaya Ribkina) 294
Teplinski, Boris 189, 190, 193
Terletski, Yakov Petroviç 233, 234, 239
Tikhon (patrik) 187
Timaşkov, Aleksandr 49
Timaşuk, Lydia 325, 327, 360
Tito, Mareşal (Josip Broz) 11, 20, 245, 246, 363, 364, 365, 366, 394, 413, 424
Tolstoy, Aleksey 189, 441
Traitors, The (Moorehead) 236
Trepper, Leopold 163, 168, 169
Troçki, Lev 9, 10, 11, 13, 15, 20, 25, 29, 53, 68, 70, 71, 74,

77, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 146, 216, 219, 220, 240, 266, 269, 272, 330, 365, 405, 441, 445, 456, 457, 458
Troçkistler 69, 97, 99
Troyanovski, Oleg 403
Truman, Harry S, 237, 248, 256
Tsanava, Lavrenti F. 127, 323, 380, 381, 454
Tsukanova, Anna 346, 353, 431, 433, 453
Tsvetayeva, Marina 70
Tukaçevski, Mihail Nikolayeviç 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 120, 181, 189, 299
Tüp Alaşımları 200, 496
Turinitza, İvan 281
Türkiye 4, 58, 84, 92, 106, 136, 152, 216, 288, 289, 292, 323, 324, 349, 350

U-Ü
Uboreviç, Y. P. 299
Ukrayna, Bkz. Batı Ukrayna 10, 13, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 61, 62, 64, 66, 98, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 141, 154, 155, 157, 158, 159, 161, 185, 193, 203, 205, 251, 257, 263, 271, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 308, 314, 315, 319, 321, 324, 330, 343, 355, 357, 359, 368, 374, 379, 381, 382, 383, 384, 386, 395, 397, 400, 405, 426, 429, 441, 448, 450, 455, 456, 458, 510, 511, 512, 515
Ukrayna Katolik Kilisesi (Doğu Kilisesi) 128, 251, 278, 279, 280, 281
Ukrayna Komünist Partisi 33, 43, 64, 135, 277, 286, 287, 315, 321, 343, 450
Ukrayna Milliyetçi Örgütü (OUN) 35, 36, 51, 515
Ulagai, Sergey 179
Ulbricht, Walter, 48, 391, 392, 393
Ulmanis, Karlis 124, 125
Ulrikh, V. V. 113
Umanski, K. A. 142, 248, 253, 254, 257
Umanski, Konstantin 142, 248, 253, 254, 257
Uranyum 200, 224, 229, 230, 465, 466, 467, 468, 469, 479, 480, 481, 482, 483, 485, 487, 494, 495, 496, 497, 499, 501, 503, 506, 509
Uspenski, A. İ. 134, 135, 136, 328, 432
Ustinov, Dmitri F. 231
Utka (Ördek) Operasyonu (Troçki suikastı) 92

V
V-2 roketleri 204
Vaksberg, Arkady, 318
Vannikov, Boris L. 207, 221, 230, 231, 412
Vaopşasov 154
Vasilevski, Aleksandr M. 17, 21, 62, 68, 96, 98, 105, 122, 161, 163, 165, 167, 209, 215, 224, 228, 230, 233, 234, 239,

240, 241, 244, 267, 272, 273, 340, 381, 390, 402, 408, 434, 448, 495, 500
Vasiliev, Binbaşı 444
Vatikan 140, 278, 279, 280, 281, 381, 391, 394
Vatutin, N. F. 167
Vernadski, V. İ. 206, 207, 208, 222
Vetrov, Mihail 124, 125, 126, 257, 323
Vinarov, İvan 108
Vinogradov, V. N. 325
Vişinski, Andrey 111, 257, 258, 259, 264, 290, 299, 300, 301, 316, 319, 354, 454
Vladimir hapishanesi 434
Vlasik, N. S. 75, 360
Vlasov, Andrey A. 140, 196, 273
Voenno Istoriçeskiy Zhurnal (Askerî Tarih Dergisi) 112, 220, 246
Voitova, Galina 67
Volkogonov, Dmitri 9, 21, 22, 77, 100, 106, 308, 365, 411, 445, 457, 458
Volkonski, Grigori 418
Volkov (KGB Soruşturma Dairesi başkanı) 451
Voprossi Istorii Estestvoznania i Tekhniki (Doğa Bilimleri ve Teknoloji Tarihi Meseleleri) 464
Vorontsov (deniz istihbarat şefi) 387
Voroşilov, Kliment Y. 111, 112, 113, 114, 117, 118, 198, 314, 325, 327, 340, 356, 378, 399, 404, 435, 462, 510
Vozkresenskaya, Zoya. Bkz. Ribkina, Zoya 35, 294
Voznesenski, Nikolay Alekseyoviç 206, 230, 231, 232, 313, 314, 343, 353, 354, 409

W
Walesa, Lech 304, 305, 306
Wallenberg, Marcus 118, 173, 252, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 436
Wecht 121
Wehrmacht 112, 116, 119, 120, 146, 170
Weinberg, Josef W. 214, 486
Welebit (Yugoslav büyükelçi) 364
White, Harry Dexter 254, 255
Willkie, Wendell 316
Wissel, Kurt 270
Wollweber, Ernest 47, 48, 270, 391, 392
Wuolijoki, Hella 205
Wynne, Greville 443

X-Y
X Laboratuvarı 293, 297, 309
Yagoda, Genrikh G. 13, 78, 115
Yahudi Bund 315
Yahudi Komünist Partisi 315
Yahudiler 312, 314, 315, 320, 321, 327, 335, 336, 344, 370, 380, 396
Yahudi Özerk Oblastı 315
Yakhontov, General 204
Yakir, Pyotr 299
Yakovlev, Abram 74, 76, 148, 218, 380, 451, 452, 455, 456, 457
Yalta Konferansı (1945) 249,

250, 257, 318, 362, 371
Yarikov, Mihail 84
Yaroslavskaya, Mariana 431
Yaroslavski, Yemolyan 373
Yasha Grubu, Bkz. Özel Görevler Dairesi 81
Yatskov (Yakovlev), Anatoli 205, 215, 217, 218, 234, 240, 241, 246, 496
Yazarlar Birliği 19, 193, 434, 448
Yefemov, Dmitri 75
Yejov, Nikolay İvanoviç 11, 13, 44, 45, 46, 48, 51, 61, 63, 65, 68, 79, 80, 82, 83, 87, 88, 107, 109, 111, 135, 188, 266, 272, 298, 299
Yeltsin, Boris 18, 23, 117, 263, 275, 304, 305, 306, 308, 313, 343, 411, 452
Yeni Ekonomi Politikası (NEP) 67
Yepişev, Aleksey A. 363, 366, 367, 379
Yevtuşenko, Yevgeni 441
Yirminci Parti Kongresi (1956) 63, 111, 127, 374, 376, 378, 420, 426, 456
Yıldırım harekâtı 162
Yugoslavya 37, 86, 136, 143, 144, 214, 252, 260, 278, 363, 364, 365, 381, 390, 394, 400
Yüksek Askerî Mahkeme 518
Yunanistan 143, 252
Yusupov, Usman 321

Z
Zakharov, Matvey 273, 339, 387, 388, 389, 390
Zaporojets, İvan V. 74, 76
Zarubina, Elizabeth 59, 147, 165, 216, 217, 219, 220, 221, 241, 331, 334, 442, 444, 453
Zarubin (Zubilin), Vassili 21, 43, 57, 143, 161, 199, 200, 212, 214, 215, 216, 223, 224, 241, 245, 254, 305, 331, 390, 408
Zateya (Riziko) dosyası 141
Zavinyagin, A. P. 226, 230
Zborowski, Mark 106
Zeldoviç, Yakov Borisoviç 233, 477, 479, 483, 497, 498, 500
Zemskov, Nikolay 273, 289, 290
Zhemchuzhina, Polina (Bayan Molotova) 327, 354, 355, 369, 370, 371, 376, 377
Zhurovlev, Pavel 128, 129, 141, 161
Zimin, Albay 390, 413
Zinovyev, Grigori Yevseyeviç 74, 77, 78, 441
Zion Polisi 314
Zorin 264, 373, 444
Zubov 41, 42, 86, 116, 117, 136, 137, 138, 216, 261, 266, 324

"Bu kitap Stalinist çevreden çıkmış bugüne kadarki en heyecan verici, en etkileyici ve birçok yönden en aydınlatıcı otobiyografi olma özelliğini taşıyor."

Pavel Sudoplatov Sovyet gizli servisindeki kariyeri boyunca 20. yüzyılın dünya siyasetine damgasını vuran birçok olayın sadece gizli tanığı olmakla kalmayıp Troçki suikastı, Nazilerle savaş, Batı'daki casus şebekeleri ve ilk Sovyet atom bombasının inşası da dahil birçok alanda etkin görevler yürüten üst rütbeli bir istihbarat subayıydı. Onun anıları önemli bir tarihsel dönemin inşasına yaptığı katkılarla tarihsel bir metin olma özelliğini hiç yitirmedi.

Bu kitapta Sovyet gizli servislerinin işleyişine içerden bir bakışın yanında Sovyet liderliği ve parti mekanizması içindeki sık sık tasfiyelerle sonuçlanan güç ilişkilerini ve iktidarını sağlamlaştırmak isteyen Stalin'in bu tasfiyeleri nasıl bir devlet politikasına dönüştürdüğünü görüyoruz.

Sovyet sosyalizminin inşasına dönük bu bakış bir iç hesaplaşmadan ziyade olaylarla kişileri bir araya getiren ve birini anlamak için dönüp diğerine bakmamızı isteyen tarihsel bir anlatı ortaya koyuyor. Stalin'den Stalinizme giden yola ışık tutmaya çalışan bir bakış bu.

AYRINTI • HİSTORİAAYRINTI
ISBN: 978-975-539-997-3
9 789755 399973

60 ₺